

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دستور کائنات

رُود

تالیف

الحاج ملا عتیق علی ابن مولانا محمد انور رحمتی

المکتبۃ الخفایہ

کاشی روڈ کونٹہ

Ketabton.com

حنفی شافعی
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
کفایت دینی کتب خانہ

کتابت اللہ لیس صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ اہل صدیق

حنبلی

+923052488551

+923247442395

easypaisa
پیسے آسان

مالکی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْأَمْرُ بِالْعَمَلِ وَالْعَمَلُ بِالْإِيمَانِ

د سرور كائنات صلی اللہ علیہ وسلم ژوند

دوهم ټوک

اصلاح سوي نسخه

تأليف:

الحاج ملا عنایت الله "علمي" ابن مولانا محمد انور رحمة الله عليه

المكتبة الغفارية ارس بازار كندهار افغانستان

ټول حقوق د ليکوال سره خوندي دي

د کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم	::	د سرور کائنات <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> ژوند
تألیف	::	الحاج ملا عنایت الله "علمي" ابن مولانا محمد انور <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
خپروونکی	::	پخپله مؤلف.
کمپوزر	::	پخپله مؤلف.
اتم چاپ		۱۳۹۵

دغه کتاب او د لیکونکي نور کتابونه په پاکستان کي په لاندي
خايو کي تر لاسه کيږي:

- مکتبه رشيدیه: سرکي روډ کوټه.
- مکتبه محمدیه: شاپ نمبر ۱۴ گرو مندر بنوري ټاون کراچي.
- مکتبه القرآن والسنة: محله جنگي پشاور.

المکتبه الغفاريه ارسک بازار کندهار افغانستان

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د بدر لویه او عظیمه غزاه

د بدر غزاه د اسلام په تاریخ کې هغه لویه او مشهوره غزاه ده، دا هغه غزاه ده چې د دغې غزاه په واسطه سره د حق او باطل فرق او تمیز وسو.

لومړئ به د غزاه د پېښېدلو سبب درته بیان کړم: مورخ کې د عُسیره د غزاه بیان درته وکړی چې د قریشو یوه قافله د مکې مکرمې څخه شام ته تلله او رسول الله ﷺ دغې قافلې ته د حملې کولو دپاره ورو ووتی خو هغه قافله سالمه ځنې ولاړل، اوس چې له شامه څخه د هغې قافلې د بیرته را تلو وخت را نژدې سورسول الله ﷺ طلحه بن عبیدالله رضی الله عنه او سعید بن زید رضی الله عنه د مدینې منورې د شمال طرف ته ولېږل چې د دغې قافلې د بیرته را تگ معلومات وکړي، دغه دوه نفره (حوراء) ته چې د شام و طرف ته د یوه ځای نوم دی ورسېدل او هلته په انتظار کېښتل ترڅو چې ابوسفیان د قافلې سره له شامه و دغه ځای ته را ورسېدی، دغه دوه نفره په تلوار مدینې منورې ته راغله او رسول الله ﷺ یې په حال خبر کړی، په دغه قافله کې د قریشو ډیر مالونه وه، په دې قافله کې زر اوښه په مالو بار دي چې د مالو قبمته یې د سرو زرو پنځو لکو دینارو ته رسېدی او د دې قافلې سره فقط د څلوېښتو نفرو په شا وخوا کې ساتونکي ورسره دي، د دغې قافلې مشر ابوسفیان دی او دغې قافلې د قریشو د هغه نورو قافلو څخه یو بل خاص فرق هم درلودی هغه دا چې: هغه نوري قافلې به د قریشو څخه د څو نفرو تجارانو وې، خو په دغه قافله کې د ټولو قریشو مالونه سته، دا قافله د ټولو قریشو شریکه ده او ټول قریش د دې قافلې د سالم رسېدلو کوښښ کوي، اوس نو دغه قافله د مسلمانانو دپاره یو طلايي چانس دی، د دغې قافلې مصادره کول او اخیستل پر مشرکانو یوه عسکري، سیاسي او اقتصادي لویه ضربه ده، نو ځکه رسول الله ﷺ په مسلمانانو کې دا اعلان وکړی چې د قریشو یوه قافله را رهي ده او په هغه کې د ټولو قریشو مالونه موجود دي، نو دغې قافلې ته څوک را سره وزي؟ ښایي چې الله جبار

یې ستاسي په نصیب کړي، رسول الله ﷺ په دغه وتلو سره هیڅوک نه دی امر کړی بلکه معامله اختیاري وه ویل: هر څوک چې را سره وزي را سره و دي وزي، څرنګه چې په دغه وتلو کې چا دا فکر نه کاوه چې د قافلې په عوض او بدل کې دي د مکې مکرمې د لوی لښکره سره په بدر کې جنګ وسي نو ډیر اصحاب کرام په مدینه منوره کې پاته سوه، ځکه دوی داسې فکر کاوه چې د دغې قافلې دپاره به د رسول الله ﷺ وتل د هغه نورو غزاوو او سړیو په مثل سره بېله جنګه او بېله مقابلې فقط یو وتل وي، نو ځکه هر هغه څوک چې د دغه غزا څخه پاته سوی دی پر هغه هیڅ مسؤلیت او ملامتیا نه سته او نه وه، حضرت عثمان رضی الله عنه هم ځان آماده کړی او د وتلو اراده یې وکړه مګر د ده زوجه رقیه رضی الله عنها چې د رسول الله ﷺ لور وه ډیره سخته ناروغه وه، رسول الله ﷺ عثمان رضی الله عنه ته و فرمایل: ته د رقیه سره پاته سه.

نود بدر د غزا څخه د عثمان رضی الله عنه د پاته کېدلو سبب دغه د رسول الله ﷺ امر او د رقیه رضی الله عنها ناروغی وه، که نه عثمان رضی الله عنه د وتلو دپاره تیارې نیولې وه.

دلته په مدینه منوره کې رسول الله ﷺ خپل لښکر د قافلې دپاره آماده کوي خو هلته په مکه مکرمه کې یوه کوچنۍ واقعې پېښه سوه چې اول به هغه واقعې درته بیان سي او بیا به د اسلامي لښکر و آماده کولو ته راسو.

عاتکه د عبدالمطلب لور او د رسول الله ﷺ عمه چې په مکه مکرمه کې وه یو خوب یې ولیدی چې ډیره یې وېبرول او وارخطاء یې کړه، هغې داسې خوب ولیدی چې یو سړی په مکه مکرمه کې په ابطح کې ودرېدی (ابطح د یوه ځای نوم دی) او ناري یې کړه: اې غادرانو! اې خائنانو! په درو ورځو کې خپلو مړو ته ولاړ سی، بیا د ابطح څخه تر کمبې شریفې پورې راغلی دلته بیا و درېدی او ناري یې کړه: اې غادرانو! په درو ورځو کې خپل مرګ ته ولاړ سی او بیا دغه نفر د (أبي قُبیس) غره ته وختی او بیا یې هغه ناره وکړه، وروسته دغه نفر یوه ډبره واخیستل او د مکې مکرمې طرف ته یې وغورځول، دغه ډبره په هوا کې وچاودل او د مکې مکرمې په هر کور کې یې یوه یوه ټوټه ولوېدل، عاتکې دغه خوب ولیدی چې د تاریخ په کتابو کې د عاتکې د خوب په نامه سره مشهوره دی.

عاتکه چې له دغه خوبه ډېره بېرېدلې وه دا خوب يې خپل ورور عباس رضي الله عنه ته ووايه، عباس رضي الله عنه تردغه وخته پر هغه پخواني دين! يعني: شرک و او هلته په مکه مکرمه کې اوسېدی، عباس هم له دغه خوبه څخه و بېرېدی او خپلې خور ته يې وويل: دغه خوب چا ته مه وایه، مگر په خپله عباس يو ملگری او نژدې آشناى درلودى چې وليد بن عتبة و هغه ته يې دغه خوب ووايه او دا سپارښت يې پر وکړې چې چا ته يې و نه وايي او د ځان سره يې پټ وساتي، وليد بن عتبة بيا دغه خوب خپل پلار ته ووايه او ورته وېي ويل: دا حال چا ته مه وایه چې څوک په خبر نه سي.

مگر تاسي ته معلومه ده: سړيا پټ راز که تر دوو تېرسو بيا نو پټ راز يا سر نه دی (څوک وايي چې د دوو څخه دوه نفره مقصد دي) يعني: که تر دوه نفره زيات په خبر سوه بيا نو پټ نه پاته کېږي، مگر څوک وايي: چې د دوو څخه مقصد دوه شنډان دي، يعني: که دې سړيا راز تر خوله ووتی بيا يې د پټ ساتلو اميد مه کوه.

نو د عاتکې خوب هم وپاشل سو او ټوله مکه مکرمه په خبره سوه خود عباس بن عبدالمطلب دا خيال دی چې د خوب په حال څوک نه دی خبر او راغلی پر کعبه شريفه طواف کوي، هلته بيا ابوجهل او د قريشو څو نور مشران سره ناست دي او د عاتکې د خوب په باره کې خبرې سره کوي، کله چې عباس رضي الله عنه د دوی پر برابري يا محاذاة ورغلی ابوجهل ور پغ کړه ويل: يا ابا الفضل! کله چې له طوافه فارغه سوې بيا راسه زموږ سره کښنه، عباس چې له طوافه فارغه سو نو هلته ورغلی او د دوی سره کښنستی.

ابوجهل ورته وويل: يا ابن عبدالمطلب! زه وينم چې په تاسي کې نبيان ډېر سوه، عباس ويل: مقصد دي څه دی؟ ابوجهل وويل: کله چې نارينه در پکښي نبي سوموږ چپ و مگر اوس ښځي هم در پکښي نبياني کېږي؟ عباس رضي الله عنه وويل: ته څه وايي؟ مقصد دي څه دی؟

ابوجهل ويل: د عاتکې خوب در يادوم.

عباس ويل: کوم خوب؟ ځان يې بې خبره ښکاره کړی.

ابوجهل ويل: هغه خوب چې داسي او داسي يې ليدلي وه، ابوجهل پوره خبر و

او هغه خوب يې ورته ووايه، عباس رضي الله عنه وويل: دا نه ده صحي څوک وايي؟

عباس رضي الله عنه بالکل منکره او ناگاره سوځکه دئ پوهېدی که دا خوب رشتيا نه سي بيا نو دوی ته پښور جوړېږي خو ابوجهل يوه سخته جمله و ويل، هغه دا چي ويل: په والله که په دغو درو ورځو کي شئ نه سو پېښ مور به د عبدالطلب پر اولاده يولیک وليکو چي په ټولو عربو کي دوی هغه درواغجنه کورنۍ ده او عباس رضي الله عنه بيا هم د خور د خوب د ليدلو څخه انکار کوي، خير عباس کور ته ولاړی او دا بيان يې هلته په کور کي وکړی، د عبدالطلب د کورنۍ ښځي پر را ټولي سوې او ويل: ابوجهل د عبدالمطلب پر کورنۍ او اولاده دغسي خبري کولې او ته ورته چپ وي؟ هغه څنگه دا جرئت پيدا کړی؟ او بيا ته ولي چپه خوله وي؟ دلته نو عباس رضي الله عنه هم قصد وکړی: که چيري دغه درې ورځي تيري سوې او کوم شئ هم نه سو پېښ نو خود ابوجهل يو څه راته وايي او دا وار که هغه يوه لږ او کوچنۍ خبره هم وکړي زه به جنگ ورسره کوم او وهل به ورسره کوم، عباس رضي الله عنه دا وار عزم او اراده کړې ده چي ابوجهل ته وهل ورسره کړي.

دا قصه دلته په مکه مکرمه کي پرېږده، مور به بيرته مدينې منورې او د قافلې د حملې دپاره د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د لښکر جوړولو ته ولاړ سو.

رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د وتلو دپاره تيارې ونيول او (۳۱۳ يا ۳۱۴ يا ۳۱۷) نفره ورسره ملکري دي چي (۸۲ يا ۸۳ يا ۸۶) نفره يې د مهاجرينو څخه دي او (۶۱) نفر يې د اوس د قبيلې څخه دي او (۱۷۰) نفره يې د خزرج د قبيلې څخه دي، مسلمانانو د دغه را وتلو دپاره کوم خاص ترتيبات نه وه نيولي او نه يې د جنگ دپاره پوره ضروريات ورسره اخيستي وه، په ټول لښکر کي فقط دوه آسان ورسره وه چي يويې د زبير بن العوام رضي الله عنه ؤ او بل يې د مقداد رضي الله عنه ؤ او د دغه ټول لښکره سره (۷۰) اوښه ورسره وه چي په يوه اوښ به دوه يا درې نفره شريکان وه او د هغو د ضرورت سامان به پر بار ؤ، ځيني مسلمانان په نوبت سره سپرېږي او ځيني پر پښو ځي.

حتی داسي کسان هم وه چي هيڅ اوښ يې نه درلودی هغه بيا ټوله لار پر پښو رهي وه، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم، علي بن ابي طالب، او مرثد بن ابي مرثد رضي الله عنه په يوه اوښ شريکان وه، د دغه لښکر عمومي بيرغ مُصعب بن عمير رضي الله عنه ته ورکول سو او دغه لښکر و دوو ټولويو ته و وېشل سو چي يوه ټولۍ يې د مهاجرينو وه او د ټولۍ بيرغ د علي بن

أبي طالب ﷺ څخه دی او بله ټولې د انصارو ده چې بیرغ یې د سعد بن معاذ ﷺ څخه دی، د لښکر د راسته طرف قومندان زبیر بن العوام ﷺ دی او د لښکر د چپه طرف قومندان مقداد بن عمرو ﷺ دی او فقط دغه دوه نفره وه چې په ټول لښکر کې یې آسان درلودل، د لښکر د شا د طرف قومندان قیس بن أبي صعصع ﷺ دی او د لښکر عمومي قومندان یا قائد اعلیٰ په خپله رسول الله ﷺ دی.

اسلامي لښکر د بدر و طرف ته حرکت کوي

رسول الله ﷺ د دغه غریب او غیر مسلح لښکره سره د مدینې منورې څخه را ووتی او د مکې مکرمې پر عمومي لار رهي سو تر څو چې و بئرالروحاء ته ورسېدی او هلته یې واړول، له هغه ځایه چې لښکر بارسو نو یې د مکې مکرمې عمومي لار چپه طرف ته پرېښوول او دوی راسته طرف ته د بدر پر طرف رهي سوه تر څو چې (صفراء) ته نژدې سوه او د هغه ځایه څخه یې د خپلو اصحابو څخه دوه نفره چې یو یې بسبس بن عمرو ؤ او بل یې عدی بن الزغباء ؤ بدر ته ولېږل چې د قریشو د قافلې معلومات وکړي، بسبس او عدی ولیدل چې یو سړی د بدر د اوبو پر غاړه ناست دی او دوی نجوني هم د بدر د اوبو و طرف ته رهي دي غواړي چې اوبه یوسي، دغه دوی نجوني پر لاري خبري سره کوي، بسبس او عدی یې اوري، یوه نجلۍ هغه بلي ته وايي: هغه زما حق را کره، هغه بله وايي: ښه دی صبر وکړه چې دغه قافله را ورسېدل ځني را به یې نيسم او دربه یې کړم، د دغو خبرو څخه دغه دوه نفره مسلمانان پوه سوه چې قافله په دغه منطقه کې نژدې ده، نو یې رسول الله ﷺ ته د قافلې د نژدې والي خبر ور وړی.

اوس نو قافله پسي را واخله، ابوسفیان چې د قافلې مشر او مسئوله دی کله چې مدینې منورې ته نژدې سو ډېر پام او احتیاط کوي، دئ پوهېدی چې د مکې مکرمې لار په خطرو ډکه ده نو ځکه مخ ته به یې د معلوماتو دپاره نفر لېږل او هر څوک چې به پر لاري په مخه ورغلی د هغه څخه به یې د لاري پوښتنه کول، لږ وخت وروسته د ده استخباراتو دا معلومات ورته را وړل چې محمد ﷺ د خپلو ملگرو سره را وتلی دی غواړي چې پر قافله حمله وکړي، ابوسفیان یو نفر چې ضمضم بن عمرو نومېدی

امر کړی چې مکې مکرمې ته ولاړ سي او د قريشو مشران خبر کړي چې قافله په خطر کې ده محمد ﷺ او ملګرو يې کمين راته نيولی دی، ضامنم چې ډېر چالاکه او د خبر په نشوولو کې ډېر ماهر ؤ په تلوار سره مکې مکرمې ته رهي سو، کله چې مکې مکرمې ته نژدې سو کالي يې وکښل چه يې واغوستل او بيا يې پر ځان پسي څيري هم کړه، خپله پزه يې ويني کړه او خپل اوبښ يې زخمي کړی، په وښو يې اوبښ، خپل مخ، خپل بدن او خپل کالي ولړل.

په يوه ډير بهروونکي شکل او قیافه لکه د جنگ له منځه چې را وتلی وي، دی په وینو لړلی، کالي او اوبښ يې په وینو لړلي په دغه بد حالت د مکې مکرمې بطحاء ته ورسېدی او هلته نارې وهي: کومک! کومک! خلکو چې د ده نارې واورېدې پر راټول سوه وايي: څه پېښه ده؟ دی جواب نه ورکوي او دغه نارې وهي کومک! کومک! خلک نور هم ډېر سوه او پوښتني ځني کوي دی چا ته حال نه وايي، خلک چې ښه ډېر سوه دی د دې ځای څخه رهي سو، خلک په پسي دي پوښتني ځني کوي چې څه پېښه ده؟ خو دی جواب نه وايي فقط د مرستي او کومک نارې وهي خو کعبې شريفي ته ورسېدی، دلته يې بيا نارې کړې کومک! کومک! ټول اهل مکه پر را ټول سوه پوښتني ځني کوي دی حال نه وايي، بيا د ابي ټيبس د غره ؛ طرف ته رهي سو غره ته وختی او بيا نارې وهي کومک! کومک! په ټوله مکه مکرمه کې داسي څوک نه سو پاته چې را حاضر دي نه سي ټول پر را ټول دي، دلته نوده د قافلې د حال په ويلو شروع وکړه چې محمد ﷺ پر قافله حمله کوي او زه ابوسفیان را ولېږلم. دی نودلې پر پرېده عباس ؓ او د عاتکې خوب پسي را واخله.

عباس بن عبدالمطلب ؓ وايي: د خوب په درېيمه ورځ له کوره را و وتم او د خوب د رشتيا کېدلو دپاره تر اوسه هيڅ نه دي پېښ سوي، ما دا اړاده کړې ده که چيري ابوجهل د هغه خوب په باره کې څه را ته و ويل ښه جنگ به ور سره کوم، راغلم پر کعبه شريفه طواف کوم، کله چې له طوافه فارغه سوم د ليري مي ابوجهل وليدی او د هغه پر طرف ور رهي سوم غواړم چې دی يو څه راته و وايي او زه پر را واچوم ښه جنگ ور سره وکړم خو ابوجهل په ځنستا زما پر طرف را رهي دی، دلته مي بيا دا

خیال سو چي دى هم زما سره د جنگ کولو اړاده لري، خودى چي تر ما را ورسېدى په هغه ځغستا تر ما تېر سو، دلته مي بيا دا خیال سو چي زما څخه بيرېږي را څخه ولاړى، خو بيا په وروسته کي پوه سوم چي ده هغه د ضمیم چني اونارې اورېدلي وې هغه ته وررهي و او ما نه وې اورېدلي.

اوس نو دلته په مکه مکرمه کي دغه د قافلې او د مسلمانانو د راوتلو د خبر تر اورېدلو وروسته مشرکان د وتلو دپاره آمادگي نيسي ځانونه د مسلمانانو د جنگ او د قافلې د خلاصولو دپاره تياروي.

د مکې مکرمې مشرکان د جنگ دپاره تيارېږي

ډېر ژر د مکې مکرمې خلک د وتلو دپاره تيار سوه او ويل يې: آيا محمد ﷺ او د ده ملکري پر دغه قافله هم داسي خیال کوي لکه هغه د ابن حزمي قافله؟ هيڅکله به داسي نه وي، والله موږ به يې ده ته ور ونيوو.

د مکې مکرمې د مشرانو په امر پر ټولو کفارو دغه جنگ ته وتل حتمي وه، يا به دى په خپله وتی يا به يې د ځان په عوض او بدل کي بل څوک لېږي، خو قريش ټول په خپله و وتل خاصاً د اشرافو او مشرانو څخه يې هيڅوک نه سو پاته بېله ابولهب چي د رسول الله ﷺ اکاؤ هغه نه غوښتل چي دې جنگ ته ووږي، نو يې د ځان په عوض او بدل کي بل نفر ولېږي ځکه د ابولهب پر دغه سري دغسي يو پور پاته ؤ، ويل: زما هغه طلب يې په دغه کي مجراء، خو ته به قريشو ته وايې: زه د ابولهب پر ځای را وتلی يم، هغه هم قبوله کړه او ابولهب پاته سو، قريشو د خپل شا وخوا د عربو قبيلې هم د ځان ملکري کړې او د قريشو د بناخو څخه هيڅوک نه سو پاته چي دې جنگ ته و نه وږي بېله بني عدي څخه، د بني عدي څخه يو نفر هم و نه وتی، د مکې مکرمې د مشرکانو لښکر د وتلو په وخت کي د (۱۳۰۰) نفرو په شا وخوا کي ؤ.

د مشرکانو د لښکره سره (۱۰۰) آسان او د ځانو د ساتني دپاره (۶۰۰) زغري ور سره وې او اوبنان ډېر زيات ور سره وه چي واقعي شمېر يې نه دی معلوم، د دغه لښکر عمومي قومندان ابوجهل بن هشام ؤ، د دغه لښکر د خورا کي اکمالاتو يا غذايي موادو

د پوره کولو او آماده کولو مسئوله د قريشو د مشرانو څخه (۹) نفره وه.

د لښکر د خوړلو دپاره يې يوه ورځ (۹) اوبان حلالول او بله ورځ يې (۱۰) اوبان حلالول اوس چې لښکر د وتلو دپاره تيار سو او غواړي چې ووزي دلته د قريشو يوه بله موضوع ور په ياد سوه چې دې موضوع دوی په شک او تردد کي واچول چې ووزو که يا؟ دغه تردد يې د هغې واقعي په سبب ؤ چې څه موده مخ کي د قريشو او کنانه د قبيلې په منځ کي پېښه سوې وه، چې هغه واقعه داسي وه:

د کنانه د قبيلې يوه نفر د قريشو يو نفر و وژي، د دغه وژل سوي سړي ورور چې د قريشو څخه ؤ د قاتل يا د کنانه د قبيلې سره پر ديت صلحه او فيصله وکړه، د خپل وژل سوي ورور په بدل کي يې ديت واخيستی خيره خلاصه سوه، څه موده وروسته هغه قاتل مکې مکرمې ته ورغلی او طواف کوي خو د هغه وژل سوي سړي ورور چې ديت يې هم اخيستی ؤ دغه قاتل و وژي او د کعبې شريفې سره يې وځړاوه، دا قتل او وژنه د قريشي حق نه وه ځکه ديت يې اخيستی ؤ او صلحه يې کړې وه.

د کنانه قبيلې د قريشو څخه دغه قاتل وغوښتی مگر قريشو قاتل نه ور تسليم اووه، نو د کنانه د قبيلې د مړي بدل پر قريشو پاته سو او دغه موضوع د دغو دوو قبيلو د دښمنۍ سبب وگرځېدل، د کنانه قبيله په موقع پسي گرځي چې يا پر مکه مکرمه حمله وکړي يا د قريشو څخه يو نفر د هغه وژل سوي سړي په بدله کي و وژني، اوس چې قريشو د وتلو اراده وکړه دغه د کنانه واقعه يې ور په ياد سوه او وېرېدل که دوی قافلې ته ور ووزي مکه مکرمه به د سر و څخه خالي وي او ښايي د کنانه قبيله پر مکه مکرمه حمله وکړي يا به زموږ پر لښکر د شاهه طرفه حمله وکړي او موږ به د دوو طرفو په منځ کي تر حملې لاندې راسو، په دغه سبب په قريشو کي شک او تردد پيدا سو چې اوس د مسلمانانو جنگ ته ور ووزي که يا؟ په دغه وخت کي سراقه بن مالک بن جشمع المدلجي چې د کنانه د قبيلې لوی سردار ؤ ورته راغلی او ويل تاسي ولي په تشويش کي ياست؟ زه تا سي ته اطمينان در کوم چې د کنانه قبيله به ستاسي تر شا يا ستاسي په غياب کي هيڅ داسي کار نه کوي چې هغه دي ستاسي ناخوښه وي، رسول الله ﷺ فرمايي: چې اصلاً دغه نفر شيطان عليه لعنه ؤ چې ځان يې د سراقه بن مالک په شکل کړی ؤ او سراقه

بن مالک هغه څوک دی چې د هجرت په ورځ په رسول الله ﷺ پسي وتلی و. نو شیطان د دغه سراقه په شکل قريشو ته ورغلی او ویل: زه د کنانه د قبیلې له طرفه جوار درکوم او وعده در سره کوم چې کنانه به ستاسي په غیاب کي هیڅکله داسي کار نه کوي چې ستاسي دي ناخوښه وي، اصلاً شیطان غوښتل او اوس هم غواړي چې دغه دین او د هغه متابیین ورک او نابود سي، اوس چې قريشو ته د کنانه د قبیلې یوه سردار د زړه ډاډ او اطمینان ورکړی چې بېغمه ولاړسی او کنانه حمله نه در باندې کوي تر داسي اندازې چې ویل: زه مو هم په دغه سفر او وتلو کي ملگری یم، الله ﷻ دغه موضوع په قرآن مجید کي ذکر کړې ده او فرمایي:

﴿وَإِذْ زَيْنَ لَهْمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ آلْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنَّ جَارَكُمْ لَمُطِرٌ﴾ [الأنفال: ۴۸]

يعني: کله چې شیطان دغو کفارو ته د دوی عملونه ښه ښکاره کړل او ویل نن ورځ پر تاسي هیڅ غالبه نسته! پر تاسي څوک حمله نه کوي او زه ستاسي ساتونکی یم، زه جوار درکوم.

الله ﷻ فرمایي: چې دا شیطان و، نو یو هم شیطان و چې کفار یې دغه د بدر جنگ ته ورکش کړه، د شیطان په اطمینان او ملگرتیا مشرکان د مکې مکرمې څخه ورو وتل غواړي چې په خپل قوت او طاقت د الله ﷻ او رسول الله ﷺ دښمني وکړي، پر رسول الله ﷺ او د هغه پر اصحابو په قهر او غضب دي چې څنگه د دوی پر قافلو حملې کوي، کفار په ډېر سرعت او چابکي د بدر پر طرف رهي سوه، تر وادي عسفان تېر سوه بیا تر قديد او جحفي تېر سوه، دلته قريشو ته د ابوسفیان له طرفه بل نوی خبر راغلی چې ویل: تاسي خوستاسي د قافلې، مالو او خلکو د خلاصون دپاره را وتلي واست اوس مو الله ﷻ قافله او مانونه د مسلمانانو د حملې څخه خلاص کړه نو بیرته وگرځی. هلته ابوسفیان قافله څنگه خلاصه کړه؟ ابوسفیان د مکې مکرمې پر عمومي لار رهي و مگر همپشه وین او په احتیاط کي و او خلک یې د معلوماتو دپاره مخ ته لېږل او ده هم د هر چا څخه د حالاتو پوښتنه کول، اوس چې بدر ته نژدې سو دی تر قافلې د مخه سو ترڅو چې هغه د بدر اوبو ته ورغلی او د هغه نفره څخه یې د لاري د حالاتو او

د مدينې منورې د مسلمانانو د لښکر پوښتنه وکړه کوم چې د بدر د اوبو پر غاړه ناست و، هغه سړي ورته وويل: ما داسې څوک او شئ نه دی ليدلی چې ستا دپاره دي يې بد وبولم، مگر دوه نفره سپاره مي وليدل چې د دغي غونډۍ سره يې اوبان چوک کړه او د اوبو څخه يې اوبه واخيستې بيا ولاړل، ابوسفیان ژر د هغو د اوبانو د چوکېدلو ځای ته ورغلی هلته د اوبانو پوچي پرتې وې، پوچي يې ماتي کړې په پوچو کي يې د خرما مندکي وليدلې، ويل: والله دا د مدينې د خلکو وابنه دي چې اوبانو ته يې ورکوي، ابوسفیان پوه سو چې دغه خلک د مدينې منورې وه ځکه په عربو کي هيچا و اوبانو ته خرما نه ورکول بېله د مدينې منورې د خلکو څخه، په مدينه منوره کي خرما دومره ډېره وه چې اوبانو ته به يې ورکول (البته هغه پوچه او بېکاره خرما) ابوسفیان ډېر ژر قافلې ته ځان ورساوه قافله يې د عمومي لاري څخه هغه چې په بدر کي تېرېده واپړول او د درياب د غاړي غربي طرف ته يې رهي کړه، د ابوسفیان په دغه کار او حرکت سره قافله د دې څخه خلاصه سوه چې د مسلمانانو د لښکر په لاس دي ورسي نو يې هغه حال د کفارو لښکر ته ولېږی کوم چې ويل: قافله خلاصه سوه او ستاسي ورا تگ ته ضرورت نسته.

اوس چې د کفارو و لښکر ته د قافلې د خلاصېدلو خبر ورسېدی لښکر د بيرته تلو اړاده وکړه، مگر د قريشو سرکښه مشر ابوجهل په غرور او کبرياء سره وويل: والله موږ به تر هغو بيرته نه سو ولاړ چې بدر ته ور نه سو او درې ورځي هلته تيري نه کړو، اوبان حلال نه کړو، کبابونه او شرابونه و نه خورو، مينځنيانې غزلي راته و نه وايي، عرب دغه زموږ را وتل او هلته اوسېدل وانه وري، بيا به نو عرب همېشه زموږ څخه بيرېږي او موږ به قوي بولي، د ابوجهل پر دغو خبرو سر بېرته اُخنس بن شُرېق وکفارو ته د بيرته تلو مشوره ورکړه خو چا د ده خبره و نه منل، نو په خپله اُخنس بن شُرېق او بنو زُهْره چې د ده قوم و او په دغه را وتلو کي دئ د هغو رئيس و د مکې مکرمې پر طرف رهي سوه، چې په دې ډول د بني زُهْره د قبيلې څخه چې د درو سوو نفرو په شا وخوا کي وه يو نفر يې نه بدر ته حاضر سوی دی او نه يې د بدر په جنگ کي گډون کړی دی او د بدر د جنگ تر نتيجې وروسته د بني زُهْره قبيلې به همېشه د اُخنس بن شُرېق دغه نظر او موقف ستايه او

د همېش دپاره دى په دوى كې مشر او عظيم ؤ او د ده خبره منل كېده.

بنو هاشم چې د رسول الله ﷺ نژدې قوم، اكاگان او د اكا زمان دي هغو هم غوښتل چې مكې مكرمې ته ولاړسي خو ابو جهل ورته ټينگ سو او ويل: ترڅو چې موږ ټوله مكې مكرمې ته نه يو تللي په دغه قومي اتحاد كې به زموږ څخه نه جلا كېږي، خو بيا هم د بني هاشم كفار چې د رسول الله ﷺ نژدې قوم ؤ او دوى د مالو د خلاصولو دپاره راغلي وه او اوس د مالو مسئله پاى ته ورسېدل كه اوس پاته سي او جنگ وكړي نو جنگ به يې د رسول الله ﷺ سره وي چې هغه هم د بني هاشم څخه دى او دوى دغه جنگ نه غوښتى، نو د بني هاشم څخه هم ډېر نفرت كې مكرمې ته رهي سوه فقط څو نفره يې د ابو جهل په زور پاته سوه، د پاته نفرو د جملې څخه يو هم عباس د رسول الله ﷺ اكا ؤ، هغه هم د جنگ په شوق نه ؤ بلكه په دې سبب پاته سو چې نور قريش پېغور ورنه كړي، اوس نو د بنو زهره تر رجوع وروسته د كفارو لښكر د زرو نفرو په شا وخوا كې ؤ چې د بدر پر طرف رهي سو تر څو چې بدر ته نژدې د يوې غونډۍ تر شا يې په هغه منطقه كې واړول چې عُدُوَةُ الْقُصُوٰى ورته ويل كېږي.

(موږ تر اوسه د قافلې اود كفارو د لښكر بيان كاوه اوس د مسلمانانو لښكر ته راسى)

د مسلمانانو لښكر د بدر و طرف ته په لار كې په وادي ذَفْران كې ؤ چې د لښكر استخباراتو ورسول الله ﷺ ته د قافلې د تېرېدلو او د قريشو د لښكر د را وتلو خبر را وړى، يا خورسول الله ﷺ ته دغه خبر د وحيو په واسطه راغلى چې قافله تېره سوه او د قريشو لوى لښكر را رهي دى، رسول الله ﷺ ته پسله فكر كولو دا معلومه سوه چې د يوې خونړۍ جگړې د كولو څخه بله چاره نسته، اوس بايد خامخا داسي يو اقدام وسي چې په هغه كې د مسلمانانو قوت او شجاعت، جُرئت او جسارت ښكاره سي.

په دې كې هيڅ شك نسته كه دغه د كفارو لښكر پرېښوول سوى واى چې په دغه منطقه كې هغه د دوى د غوښتنې پر قسم شپې تيري كړي، دا به د قريشو د عسكري موقف د لوړ والي سره مرسته واى، د دوى سياسي قدرت يې وزياتاوه او د مسلمانانو د هدف او مقصد ضعف او توهين ؤ، چې په نتيجه كې ښايي اسلامي حركت يو بې روحه جسد پاته سوى واى او هر هغه څوك چې په دغه منطقه كې يې پر اسلام

او مسلمانانو حقد او حسد درلودی هغو پر مسلمانانو جرئت او دلاوري پيدا کول .
 پر دې ټولو سربېره آیا يو چا د دې ضمانت کولای سواى چې د کفارو لښکر دي
 د دې څخه منعه کړي چې په مسلمانانو پسي دي مدينې منورې ته ور نه سي؟
 او دغه جنگ دي د مدينې قلاوو ته ور نقل نه کړي؟
 او مسلمانان دي د خپلو کورو په منځ کي و نه وژني؟
 يا! هيڅکله دا کارونه ليري او ناممکنه نه وه.
 که چيري د مسلمانانو د لښکر څخه يو څه پر شا تگ او سستي، جبن او بې همتي
 سوي واى، د مسلمانانو پر هيبث او د بدبده به يې ډېر بد اثر کړى واى.

د رسول الله ﷺ مشورتي مجلس

څرنگه چې حالات يودم او ناخپه د هغه خپل عادي حالت د جنگ او مقابلي
 حال ته واوښتل نو د حالاتو د دغه ناخپه اوښتلو او خطرناکه کېدلو په سبب رسول
 الله ﷺ يو فوق العاده عسکري مشورتي مجلس جوړ کړى چې په هغه کي يې و دغه
 اوسنى او خطرناکه وضعي ته اشاره وکړه او د لښکر له قومندانانو او افرادو څخه يې په
 دغه باره کي د رايې او نظريې غوښتنه وکړه، د لښکر د قومندانانو او مشرانو څخه
 ابوبکر الصديق ؓ ولاړ سو او ويل: يا رسول الله! درځه دغه خپل را وتل پوره کړه او
 موږ ستا ملگري يو، نوري يې هم د همت او د رسول الله ﷺ د متابعت خبري وکړي
 او کېښستی، رسول الله ﷺ د ده د خبرو په مقابل کي د خير دعاء ورته وکړه او بيا يې
 وفرمايل: اي خلکو! مشوره را کړى.

دا وار حضرت عمر فاروق ؓ ولاړ سو او د ابوبکر الصديق ؓ په مثل خبري يې
 وکړي، ده ته هم رسول الله ﷺ د خير دعاء وکړه، حضرت عمر ؓ هم کېښستی،
 بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: اي خلکو! مشوره را کړى، دا وار مقداد بن عمرو ؓ ولاړ
 سو، هغه صحابي چې د دغې قصې روايت کوي وايي: د بدر په ورځ مي د مقداد
 څخه داسي خبري واورېدې چې هغه خبري د جنت په حورو او نعمتو نه ورکوم،
 مقداد ؓ ولاړ سو او ويل: يا رسول الله! پر هغه لار او هغه کار درځه چې ستا رب په

هغه امر کړی چې او موږ ستا سره یو، په والله موږ به تا ته داسې و نه وایو لکه بني اسرائیلو چې موسیٰ علیهما السلام ته و ویل، چې ویل: ته او ستا رب ولاړ سی جنگ وکړی او موږ دلته ناست یو بلکه موږ مسلمانان وایو: ته او ستا رب جنگ وکړی او موږ هم ستاسې په ملګرتیا جنگ کوو، په والله یا رسول الله! که ته موږ د (برک الغماد) پر طرف رهي کړې موږ به تر هغه ځایه په ټینګه در سره ملګري یو تر څو چې ته ور رسېږې.

اوس نو (برک الغماد) څه شي دی؟ د دې دپاره چې د مقدار ﷺ د دغي خبرې په عظمت او لوی والي پوه سو (برک الغماد) په یمن کې د یوه ځای نوم دی چې له مدینې منورې څخه تر هغه ځایه پوري څوارلس لويي او قوي قبیلې پرتې دي او دغه ټولې قبیلې د اسلام او مسلمانانو ډیري سرسخته دښمنانې دي.

نو مقدار ﷺ و ویل: دا نه چې ته موږ یوه جنگ ته بیایې او موږ در سره څو بلکه که مو څوارلس لوی او خطرناکه جنگو ته رهي کړې بیا هم موږ ستا سره یو نه در څخه جلا کېږو تر څو چې برک الغماد ته رسېږې، رسول الله ﷺ د ده په خبرو خوشاله سو او ده ته یې هم د خیر دعاء وکړه، مقدار ﷺ کښېستی.

رسول الله ﷺ بیا وفرمایل: اې خلکو! مشوره را کړی.

رسول الله ﷺ ولي هر وار وایي مشوره را کړی؟ ځکه دغه درې مشران چې خبرې یې وکړې د مهاجرینو څخه وه، ابوبکر، عمر، مقدار ﷺ اجین ټول مهاجرین دي او د مهاجرینو شمېر په لښکر کې لږ و، د رسول الله ﷺ دا خوښه وه چې د انصارو نظر معلوم کړي، ځکه د لښکر ډیر افراد دوی وه او د جنگ دروند والی به هم ددوی پر اوږو وي او هغه د عقبې بیعت چې د انصارو سره سوی و هغه هم پر دوی دا نه لازمول چې تر مدینې منورې د باندې دي د رسول الله ﷺ دپاره وجنګیږي، ځکه هغه بیعت داسې و: چې رسول الله ﷺ مدینې منورې ته ورسي دوی به یې ساتنه او حفاظت پر غاړه اخلي، اوبل دا اول جنگ دی چې انصار په هغه کې ګډون او اشتراک کوي.

نو ځکه رسول الله ﷺ په تکرار سره ویل:

اې خلکو! مشوره را کړی او په دغه خبره سره یې انصار مقصد وه.

د رسول الله ﷺ په دغه مقصد د انصارو قومندان او د هغو د بیرغ اخیستونکی

سعد بن معاذ رضي الله عنه پوه سو او ويې ويل: يا رسول الله! داسي معلومېږي لکه ستا چي په دغه پوښتنه سره موږ انصار مقصد يو؟ رسول الله ﷺ وويل: هو يا سعد!

سعد رضي الله عنه وويل: موږ پر تا ايمان راوړي دی او ستا تصديق مو کړی دی او دا شاهدي آداء کوو: هر هغه شئ چي تا را وړی دی هغه حق دی او موږ ستا پراعت کولو عهدونه او وعدي در سره کړي دي، يا رسول الله! دکوم شي اراده چي دي کړي ده هغه عملي کړه، قسم په هغه ذات چي ته يې په حقه را لېږلی يې که ته موږ دغه درياب ته په داخلېدلو سره امر کړي موږ به ستاسره داخل سو او زموږ څخه به يو نفر هم نه سي پاته، موږ هيڅکله په دې نه ناراضه کېږو چي ته موږ زموږ د دښمن سره مخامخ کړي، موږ په جنگ کي صابره يو، د دښمن سره په مخامخ کېدلو کي صادق يو او بنايي الله ﷻ زموږ څخه داسي کارونه درښکاره کړي چي په هغه سره ستا سترگي پخپري، (يعني ته په خوشاله کېږي) موږ د الله ﷻ په برکت رهي کړه.

سعد بن معاذ رضي الله عنه ډيري خبري وکړي چي مقصد او نتيجه يې داوه: موږ انصار ستا د اوامرو اطاعت داسي کوو لکه مهاجرين چي يې کوي، رسول الله ﷺ د سعد رضي الله عنه په خبرو ډېر خوشاله سو او ويې فرمايل: زېری در کوم چي الله ﷻ په يوه د دغو دوو شيانو وعده راسره کړې ده، يا قافله، يا لښکر، يعني: مدينې منورې ته ناکامه نه ځويا به قافله واخليا به پر لښکر کاميابه سو او په والله لکه زه چي دغه اوس د کفارو د مرگ ځايو ته گورم. په دغه زېري سره مسلمانان هم خوشاله سوه.

دا خو په مشورتي مجلس کي د لښکر د قومندانانو خبري وې، مگر په افرادو کي د ځينو خلکو زړونه په تشويش کي سوه او د دغي خونړۍ جگړې څخه وېرېدل ځکه دوی د قافلې دپاره را وتلي وه نه د جنگ دپاره، دغه کسان چي له جگړې څخه وېرېدل دا هغه کسان وه چي الله ﷻ د دوی په باره کي فرمايي:

﴿كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكُرِهُونَ﴾ [الأنفال: ۱۵]

يعني: بېشکه چي ته ستا رب په حقه سره له خپله کوره را ايستلی وې او بېشکه يوه ډله د مومنانو له دغه جنگه څخه ناخوښه وه.

د دغه آيات شريف د ترجمې څخه دوه شيه را وزي، يو دا چي الله ﷻ خپل

رسول ﷺ ته فرمايي: ستا رب ته و دغي قافلې او جنگ ته له خپله کوره را و ايستې، ځيني خلک به دا فکر کوي چې رسول الله ﷺ په خپله اراده دغي قافلې او جنگ ته را و وتې، مگر يا! الله ﷻ ور وايستی، ځکه په آيات شريف کي داسي و نه ويل سوه چې (خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِكَ) ته د خپله کوره ورو ووتې، بلکه فرمايي:

﴿أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ﴾

يعني: ته ستا رب ستا له کوره ورو وايستی.

دوهم دا چې د مسلمانانو د زړو حال رب ﷻ ښکاره کړی او فرمايي:

بېشکه يوه ډله د مومنانو له دغه جنگه څخه ناخوښه وه، د هغو صرف قافله خوښه

وه نه جنگ او بيا هم رب ﷻ د سورة الأنفال په (۷) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿وَتَوَدُّونَ أَنْ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونَ لَكُمْ﴾. (الأنفال: ۱۷)

او ستاسي خوښه وه چې بېشکه هغه بې وسلې، بې زحمته، بې اغزيو ډله دي

ستاسي وي، يعني: قافله موغوښتل نه جنگ.

ورونو! دغه د ځينو مسلمانانو د زړو پټ حال نه په سيرت کي سته او نه يې څوک

په قصه کي بيانولای سي، ځکه دا پټ حال دی چا ته نه دی معلوم، مگر دغه د زړو

حال د زړو مالک په قرآن مجيد کي ښکاره کوي.

د سيرت په کتابو کي هيڅ نه دي راغلي چې د ځينو خلکو جنگ نه و خوښ او د

جنگ اراده يې نه درلودل، مگر انسان بشر او عاجزه دی هر څوک له جنگه بهر پرې او

جنگ يې نه دی خوښ، خو بيا هم په انسانانو او مسلمانانو کي فرق موجود دی هغه

فرق دا دی: هغه کسان يا هغه مسلمانان چې يوازي قافله يې مقصد وه نه جنگ، مگر

کله چې جنگ مخ ته راغلی د الله ﷻ او رسول الله ﷺ اطاعت يې په صدق سره

وکړی، دوی د مالو د ښتې په اميد را وتلي وه او اوس د مالو د ښتلو پر ځای د سر بایللو

په ميدان کي ودرېدل، دوی ته معلومه سوه چې د قريشو لښکر د زړو نفرو په شا وخوا

کي دی او ټول هم پوره مسلح دي دوه سوه د آس سپاره پکښې دي، اوبنان يې

د لښکر تر شمېر زيات دي مالي قدرت يې هم ډېر زيات دی، بالمقابل مسلمانان درې

سوه او څو نفره دي په ټول لښکر کې فقط دوه آسه لري او نور ټول تقريباً پياده او پر پښو دي او له بله طرفه دوی د قافلې په اميد را وتلي وه نه د جنگ په فکر.

خو کله چې جنگ مخ ته راغلی د الله ﷻ او رسول الله ﷺ اطاعت يې وکړې په جنگ کې قائم او ثابت ودرېدل شاته نه ولاړل، د خپل خواهش او غوښتنو متابعت يې ونه کړې، هغه څوک چې د قافلې په طمعه را وتلی ؤ کله چې جنگ شروع سو بېله تردد او تشويشه په همت او مړانه په جنگ کې ودرېدی، نو ځکه الله ﷻ نصر او بری ورکړی، هغه خلک يعنې: اصحاب کرام ملائکې يا بل ډول انسانان نه وه، هغو هم د دنيا طمعه درلودل او دنيا يې خوښه وه مگر د الله ﷻ او رسول الله ﷺ له امره يې سرکښي نه کول، نو ځکه د نصر او بري مستحق وه، الله ﷻ فرمايي:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَصُورُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴾ [محمد: ۱۷]

ژباړه: اې هغو کسانو چې ايمان مو راوړی دی که تاسي د الله ﷻ د دين نصرت وکړی الله ﷻ به ستاسي نصرت وکړي او ستاسي قدمونه به ثابت کړي.

رسول الله ﷺ د اسلامي لښکره سره له ذفرانه د بدر و طرف ته رهي سوا وهلته يې و بدر ته نژدې په عُدوة الدنيا کې واړول، څرنګه چې کفار د مسلمانانو په ځای نه دي خبر او مسلمانان د کفارو په ځای نه دي خبر چې چيري يې اړولي دي، که څه هم دوی ټول سره نژدې او د بدر په يوه منطقه کې دي خو يو په بل حال نه لري.

بيا نور رسول الله ﷺ د کشف او معلوماتو دپاره د هغه چا په ملګرتيا رهي سو چې په غار او هجرت کې يې د لاري ملګری ؤ يعنې: د حضرت ابوبکر الصديق ؓ سره رهي سو، دوی دواړه را و وتل غواړي چې د کفارو د لښکر معلومات وکړي، دوی په دغه منطقه کې د کفارو لښکر ته نژدې ګرځېدل چې پر يوه سپين ږيري عرب پښې سوه، رسول الله ﷺ د دغه سپين ږيري څخه د قريشو او د محمد ﷺ او د هغه د اصحابو پوښتنه وکړه او په عين حال کې يې د دغو دوو لښکرو پوښتنه هم ځني وکړه چې چيري به وي، سپين ږيري وويل: زه تر هغو حال نه درته وایم تر څو تاسي راته و نه وياست چې تاسي څوک او د کوم ځای ياست، رسول الله ﷺ ورته وويل: که تا مور خبر کړو موږ به هم تا خبر کړو، سپين ږيري و ويل: يعنې: دغه په دغه دي؟

يعني: خبر په خبر دی؟ رسول الله ﷺ ویل هو، سپین پېري و ویل: راته و ویل سوه چي محمد ﷺ او ملگري یې په فلانی ورځ را وتلي دي، که هغه چا رشتیا را ته ویلي وي چي دغه خبر یې را ته ویلي دی نو به دوی نن ورځ پر فلانی ځای وي (هنه ځای یې وریاد کړی چي مسلمانانو هلته اړولي وه) او را ته و ویل سوه چي قریش په فلانی ورځ را وتلي دي، که هغه سړي رشتیا را ته ویلي وي نو قریش نن په فلانی ځای کي دي (بیا یې هم هغه ځای یاد کړی چي واقعا قریشو هلته اړولي وه) سپین پېري چي خپل خبر ووايه نو یې وویل: اوس نو تاسي د چا څخه یاست؟

رسول الله ﷺ و فرمایل: موږ د ابو بو څخه یو او ځني رهي سو، سپین پېري د ځان سره وایي: د کومو او بو څخه به وي؟ آیا د فلانی ابو بو څخه که د فلانی ابو بو څخه؟ د ځانه سره د دغې منطقي د ابو بو نومونه یادوي (لکه زموږ د کارپزو نومونه) مگر د رسول الله ﷺ مقصد دا ؤ چي موږ د ابو بو څخه پیدا سوي یو، دې ته په عربي کي (توریه) ویل کیږي چي ستا مقصد یو شی وي او مخاطب یا مقابل نفر ته بل شی په خیال کي ورکړي او دغه توریه په جنگو کي جائزه او روا ده، رسول الله ﷺ خلاف ونه ویل، بلکه د ده ﷺ مقصد یو شی ؤ او د سړي په فکر او خیال بل شی ورغلی.

اوس نور رسول الله ﷺ پوه سو چي کفار ډېر نژدې دي، خو د دغې ورځي په مابنام کي رسول الله ﷺ یوه استخباراتي ډله ولېږل چي د دښمن معلومات وکړي، چي دغه ډله د مهاجرینو قومندانان: علي بن ابي طالب، زبیر بن العوام او سعد بن ابي وقاص رضی الله عنہم د خپلو ملگرو سره وه، دغه ډله د بدر اوبو ته ورغله، هلته یې دوه نفره ونيول چي د قریشو لښکر ته یې اوبه ور وړلې، دغه دوه نفره یې و رسول الله ﷺ ته راوستل، په دغه وخت کي رسول الله ﷺ د لمانځه په آداء کولو مشغوله ؤ او اصحاب کرامو د دوی څخه تحقیقات شروع کړه ویل: تاسي څوک یاست؟

دوی ویل: فلانی او فلانی.

څه وظیفه لری؟

ویل موږ د قریشو د اوبور سولو مسئله نفریو، موږ یې را ولېږلو چي دوی ته اوبه ور وړو.

څوک در سره دي؟

ویل: د مکې لښکر.

مسلمانانو پر را واچول وهي يې او ورته وايي: يا! تاسي د ابوسفیان د قافلې څخه یاست، دوی وايي: والله مور د قريشو د لښکر څخه یو خو مسلمانان ورته ټینگ دي وايي: يا! تاسي د ابوسفیان د قافلې څخه یاست او وهي يې، تر څو چه هغه دوه نفره و دي ته مجبوره سوه او ویل: هو مور د ابوسفیان د قافلې څخه یو او دوی پرېښوول.

رسول الله ﷺ چې د لمانځه څخه فارغه سو نو یې مسلمانانو ته د ملامتیا پر قسم و ویل: سبحان الله! چې رشتیا يې درته ویل وهل مو ورکول او کله چې درواغ يې درته و ویل پرې مو ښوول، بیا نو رسول الله ﷺ د مریانو څخه پوښتنه وکړه چې د قريشو حال را ته ووا یاست چې چیري دي؟

دوی ویل: قريش د دغي غونډۍ تر شا په عُدُوَّةُ الْقُصُوٰی کي دي.

رسول الله ﷺ و ویل: دوی څو نفره دي؟

مريانو ویل: ډېر دي.

ویل: عدد یا شمېر يې څو دی؟

ویل: حساب يې نه دی را معلوم.

رسول الله ﷺ و ویل: د ورځي څو اوبښان حلالوي؟

ویل: یوه ورځ (۹) او بله ورځ (۱۰) اوبښان.

رسول الله ﷺ و ویل: قريش د نهو سوو او زرو نفرو په منځ کي دي.

رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چې د قريشو د اشرافو څخه څوک ورسره دي؟

ویل: عتبه او شيبه چې وروڼه او د ربیعه زامن وه، ابوالبختری بن هشام، حکیم

بن حزام، نوفل بن خوږلید، حارث بن عامر، طعیمه بن عدي، نصر بن الحارث، زُمعه

بن الأسود، ابوجهل بن هشام، أمیه بن خلف او نور یې هم د قريشو مشران یاد کړه.

رسول الله ﷺ خپلو اصحابو ته مخ وروا راوه او ویل: مکې د خپلي اینې ټوټې

درته را غورځولي دي.

په دغه شپه چې مسلمانان په عُدُوَّةُ الدنیا کي دي د الله ﷻ په امر ځيني کارونه

وسوه چې مسلمانانو ته يې څه آسانتياوي جوړي کړې، چې یو د هغو کارو څخه په دغه

شپه پر مسلمانانو خوب غالبه سو په دغه شپه ټول مسلمانان په عمیق خوب داسې بیده سوه چې ځینو ته یې احتلام هم پېښ سو، دغه خوب یې د دې دپاره و چې د مسلمانانو بدنونه او اعصاب هوسا سي، یو د اصحاب کرامو څخه وايي: زه په دغه شپه پیره داروم خو خوب دومره را باندي غالبه سو چې بیده به سوم او توره به مي له لاسه ولوېدل او دغه کیفیت چې توره به مي له لاسه ولوېده اووه واړه را ته پېښ سو، نو ټول مسلمانان بیده سوه حتی پیره دار یې هم بیده سو.

همدارنگه الله ﷻ باران پر واوراوه، مسلمانانو خو اوبه نه درلودې او اوبو ته یې ضرورت هم درلودی نو الله ﷻ دومره باران پر واوراوه چې د دوی د اوبو ضرورت یې ور پوره کړی، نور تکلیف او ضرر یې نه ور ورساوه ځکه د مسلمانانو په منطقه کې لږ باران و اورېدی چې هغه رېگنه مځکه په سخته او کلکه سوه او تگ کول پر آسانه سوه، خو دغه باران د مشرکانو په منطقه کې ډېر شدید باران و چې مشرکان یې د پر مخ تگ څخه مننه کړل کفار د جنگ تر میدان پورې په خټو کې ولاړل، حال دا چې په خټو کې تگ کول سخت او مشکل دي او سړی سترې کوي، نو کفار د جنگ منطقي ته سترې او هلاک ورغله خو د مسلمانانو په منطقه کې دومره نرم او د څاخکو باران وسو چې د دوی د اوبو ضرورت یې ور پوره کړی او مځکه یې ورته کلکه کړه چې د دوی تگ پر آسانه سو.

الله ﷻ د مسلمانانو د دغې شپې کیفیت په سورة الأنفال کې بیانوي او فرمایي:

﴿إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْسَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾

[الأنفال: ۱۱۱]

ژباړه: هغه وخت در په یاد کړی چې الله ﷻ پر تاسې د خوب حالت را وستی (نُعَاس) چې موږ په پښتو کې (پربشاني یا د خوب هښمه) ورته وایو، دا د الله ﷻ له طرفه ستاسې د امن او تسکین دپاره وه او الله ﷻ د آسمانه اوبه درباندي نازلې کړې چې په دغه اوبو مو پاک کړي او ستاسې څخه د شیطان خیري لیري کړي او ستاسې په زړو کې قوت در واچوي او په هغو اوبو سره ستاسې قدمونه تړنگ کړي.

لکه څرنگه چې د مخه مو درته و ویل: چې مځکه شکلنه او رېگنه وه، پر دغسې

مخکه تگ کول سخت او مشکل وه خو په دغه باران ټينگه او مضبوطه سوه.

د مسلمانانو ټول کارونه په الهي مرسته سره برابرېدل چي په دغه جنگ

او معرکه کي کاميابه سي ځکه دا د کفر او اسلام، حق او باطل

په منځ کي اول جنگ او اوله معرکه وه.

په دغه شپه کي رسول الله ﷺ د مسلمانانو لښکر رهي کړی چي تر مشرکانو د

مخه د بدر اوبو ته ورسېږي او کفار دې ته پرې نژدې چي دغه اوبه په خپل تصرف کي را وړي نويې په تېر ماخستن کي د بدر د هغه نژدې اوبو سره واړول.

حباب بن مندر رضي الله عنه عسکري مشاور غوندي ودرېدی او ويل: يا رسول الله! دا چي

تا دلته واړول الله تعالى امر کړی يې چي دلته واړوه؟ موږ دا حق نه لرو چي مخ يا شا ته

ولاړ سو؟ او که دا جنگ دی دلته چم، حيله او فکر په کار دي؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: دا جنگ دی دلته حيله او فکر په کار دي.

حباب رضي الله عنه و ويل: نو دا ځای د اړولو دپاره مناسب نه دی موږ بايد د هغه څاه

سره واړوو چي هغه و قريشو ته نژدې دی او د شا و خوا نور څاهان بايد ټول پټ کړو

چي په دې منطقه کي بل څاه نه سي پاته نو د جنگ په وخت کي به موږ به اوبه لرو او

کفار به اوبه نه لري.

رسول الله ﷺ و فرمايل: دا ښه فکر دی او فوراً يا سمدستي مسلمانان د رسول

الله ﷺ په امر له دغه ځايه څخه بار سوه څو هغو اوبو ته ورسېدل چي دښمن ته

نژدې وې، نيمه شپه وه چي دلته يې واړول، کوم څاهان چي شا وخوا په دغه منطقه

کي موجود وه هغه يې ټول پټ کړه بېله دغه څاه چي دوی ورسره اړولي وه.

بيا نور رسول الله ﷺ و فرمايل: د دغه څاه سره يو حوض جوړ کړی او په اوبو يې

ډک کړی ځکه د جنگ په وخت کي د اوبو را کښل سخت او مشکل کار دی او وخت

غواړي، نو مسلمانانو دغه څاه ته نژدې يو حوض جوړ کړی او د څاه څخه اوبه را

کارې حوض په ډکوي ترڅو چي حوض د اوبو څخه ډک سو.

پسله هغه چي مسلمانانو د اوبو سره واړول سعد بن معاذ رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته

يو پېشنهاد وړاندي کړی: هغه دا چي مسلمانان به د رسول الله ﷺ د قيادت او

قومندانۍ، دپاره یو داسې ځای جوړ کړي چې په هغه کې د مسلمانانو د ماتې او شکست فکر سوی وي نو ویل: یا رسول الله! حالات خو دغسې دي چې ته یې وینې یعنې: دغه دی اوس د جنگ سره مخامخ یو او په مدینه منوره کې زموږ پاته مسلمانان وروڼه په دې سبب نه دي پاته سوي چې ستا له امره یې مخالفت کړی وي، هغو دا فکر کاوه چې ته قافلې ته وروزي دا یې هیڅ په فکر کې نه ورگرځېدل چې جنگ دي پېښ سي، قسم په الله که دوی په دې پوهېدلي وای چې ته د جنگ سره مخامخ کېږې دوی به نه وای پاته سوي، نو اوس که ستا خوښه وي آیا ستا دپاره یوه (منا) چې په عربي کې (عريش) ورته وایي جوړه نه کړو؟ چې ته په هغه کې یې او د سپرېدلو دپاره به هم یو اوښ درته ودروو او بیا به موږ د دښمن سره مخامخ سو، که په جنگ کې کامیابي زموږ وه دا هغه شئ دی چې موږ په خوشاله کېږو او که حالات د دغه څخه مخالف وه (یعنې: د شکست حالت و) پر اوښ به سپور سې د هغو کسانو سره به یو ځای سې چې زموږ تر شا پاته سوي دي، هلته داسې قوم پاته دی چې ستا سره زموږ محبت! د هغو تر محبت نه دی زیات، (یعنې: موږ او هغه پاته خلک ستا په محبت او اطاعت کې سره یو شئ یو) او که هغه پوهېدلای چې ته جنگ ته وزې هیڅکله به نه وای پاته سوي، نو الله ﷻ به تا په هغو سره وساتي او ستا په ملگر تیا به جهاد در سره کوي.

د مسلمانانو سره ځکه دا فکر ور سره و چې دوی اصلاً د جنگ دپاره نه وه را وتلي او اوس د داسې جنگ سره مخامخ سوه چې د دوی او د دوی د دښمن په منځ کې د شمیر او اسلحې په لحاظ ډېر فرق موجود دی، رسول الله ﷺ و سعد بن معاذ رضی الله تعالی عنهما ته د خیر دعاء وکړه او بیا نو مسلمانانو پر یوه لوړه غونډۍ چې د جنگ د میدان په شمال شرق کې واقع وه او د جنگ میدان تر لاندې و د رسول الله ﷺ دپاره (عريش) جوړ کړی او د انصارو د ځوانانو څخه یوه ډله د سعد بن معاذ رضی الله تعالی عنهما په قومندانۍ د رسول الله ﷺ د قیادت د مرکز پر شا وخوا د ده د ساتنې دپاره ودرېدل.

رسول الله ﷺ خپل لښکر د جنگ دپاره جوړ او آماده کړی، بیرغونه یې تقسیم کړه او هغه میدان ته ورغلی چې هلته به سبا جنگ کېږي او هلته یې په خپل لاس سره وځیني ځایو ته اشاره کول او ویل به یې: إن شاء الله سبا د فلاني د وژلو ځای دغه دی

او د فلاني د وژلو ځای دغه دی (چې واقعاً هم په سبا کې هغه کسان پر هغو ځایو و وژل سوه چې رسول الله ﷺ ښوولي وه) او بیا رسول الله ﷺ د یوې ونې د تنې سره شپه په لمانځه تېره کړه او مسلمانانو هم آرامه شپه چې زړونه یې په الهي اطمینان ډک وه تېره کړل، ځانونه یې څه ناڅه هوسا کړه او دا یې امید و چې په سهار کې به د خپل رب له طرفه د خوشالی زېري په خپلو سترگو ویني، دغه شپه د جمعې شپه او د هجرت د دوهم کال د روژې د میاشتي اووه لسمه شپه وه.

مگر قريشو دغه شپه په عدوة القصوى په هغه خپل ځای کې تېره کړه، اوس چې سهار سو د قريشو جنګي ډلې یا ټولې یوه په بله پسې بدر ته راغلې، وې لیدل چې اوبه نسته نو څو نفره یې د اوبو څښلو دپاره هغه حوض ته ورغله چې د رسول الله ﷺ په امر جوړ سوی ؤ، رسول الله ﷺ وفرمایل: پرې یې ږدی چې اوبه وچښي.

سبحان الله! د کفارو څخه چې هر چا په دغه ورځ له دغه حوضه څخه اوبه چښلې وې هغه ټول په دغه ورځ په جنګ کې و وژل سوه، بېله حکیم بن حزام څخه چې هغه ونه وژل سو او په وروسته کې یې بیا ایمان را وړی او ښه صادق مسلمان سو. کله چې به دغه حکیم بن حزام غوښته چې شدید قسم یاد کړي نو به یې ویل: قسم مې دي په هغه ذات وي چې د بدر په ورځ یې زه له مرګه خلاص کړم.

کله چې قريش سره ځای پر ځای سوه نو یې عمیر بن وهب ولېږي چې ولاړسه د مدینې د لښکر معلومات وکړه چې څو نفره به وي، عمیر هم پر آس سپور سو شا وخوا په منطقه کې وګرځېدی او بیرته لښکر ته راغلی ویل: د مدینې لښکر زیات او کم پکښې درې سوه نفره دی مګر تاسې ما پرېږدی چې زه نور هم وګورم چې ځینو خو به یې کمین نه وي نیولی یا خو به یې د مرستي دپاره څو نفره نه وي پټ کړي، عمیر بیا پر آس سپور سو او د بدر په وادي یا شېله کې تر ډېره لیرې ولاړی خو شئ یې نه ولیدي بیرته قريشو ته راغلی او ورته وپې ویل: شئ مې نه ولیدي مګر یا معشر القريش! دوی داسې قوم دی چې بېله د دوی د تورو نه نوره اسلحه ور سره سته او نه د خلاصېدلو دپاره ځای لري، نو والله زه گمان نه کوم چې د دوی څخه دي یو نفر و وژل سي ترڅو چې ستاسې څخه هم یو نفر ونه وژني، نوکه په تاسې کې د دوی په شمېر خلک

و وژل سي بيا نو په ژوند کي څه خوند پاته کيږي؟ ښه فکر وکړي.

د عمير بن وهب د خبرو مقصد دا دی: چي د مسلمانانو سره بېله تورو نوره اسلحه نسته او جنگ هم پر دښت او سيدان دی د تېښتي ځای هم نه لري نو معلومه خبره ده چي لاس په لاس به جنگ در سره کوي او په داسي جنگ کي چي لاس په لاس وي تاسي تر هغو د دوی څخه يو نفر نه سی وژلای چي په تاسي کي هم يو نفر و نه وژني، نو که په تاسي کي دومره نفر و وژل سي لکه د دوی شمېر بيا نو ستاسي دپاره په ژوند کي نه خوند سته او نه خوشالي پاته کيږي.

د عمير د خبرو نتيجه دا ده: چي په جنگ کي موکته نسته جنگ پرېږدي او درځي. په دغه وخت کي د ابوجهل پر ضد يوه بله معارضه هم را پورته سوه چي غوښتل يې د مکې مکرمې لښکر بېله جنگه بيرته مکې مکرمې ته ولاړسي، هغه دا چي حکيم بن حزام و عتبه بن ربيعه ته ورغلی او ويل: يا ابا الوليد! ته د قريشو مشر او سردار يې، په دوی کي ستا امر چلېږي آیا د داسي خیر اړاده لري؟ چي په هغه سره به همېشه په ښه نامه يادېږي؟ عتبه وويل: هغه خیر څه شي دی؟ يا حکيم!

حکيم وويل: خلک پر څه او د څه دپاره وژنو؟ موږ د خپلي قافلې د خلاصولو دپاره راغلي و او هغه خلاصه سوه نو اوس خلک په رجوع سره امر کړه چي بيرته مکې ته ولاړسي او د عمرو بن الحضرمي ديت پر خپله غاړه واخله.

عمرو بن الحضرمي هغه څوک دی چي د نخله په سريه کي د مسلمانانو له طرفه و وژل سو. نو ويل: د هغه ديت ته ورکړه او خلک له جنگه خلاص کړه، عتبه وويل: دا کار مي وکړی، زه د هغه د ديت او هغو مالو ضامن يم چي ځني اخيستل سوي دي او بيا يې و حکيم ته وويل: ته و ابن حنظليه ته ورسه (حنظليه) د ابوجهل مور وه، يعنې: ته و ابوجهل ته ورسه ځکه زه پوهېږم چي بل څوک خلک و جنگ ته نه مجبوره کوي بېله ده څخه.

حکيم د ابوجهل پر طرف ورهېي سو او عتبه بن ربيعه په خلکو کي ودرېدی ويل: يا معشر القريش! که تاسي د محمد ﷺ او د هغه د ملگرو سره په جنگ کي مخامخ سي څوک وژنی؟ ورور يا پلار، يا د اکا زامن او خپل قوم وژنی او چي دوی مړه کړو

بيا نو څه پېښېږي؟ هغه دا پېښېږي: کله چې مکې مکرمې ته ولاړ سو بيا به هر يو د خپل ورور قاتل، د پلار قاتل، يا د اکا د زوی قاتل ته گوري (يعني که زه د مسلمانانو څخه هر څوک و وژنم، هغه ستا يا د بل چا ورور، يا پلار، يا اکا، يا د اکا زوی، يا ماما دی او سبا به په مکه کې ما ته د خپل پلار يا ورور، يا اکا د قاتل په سترگه گوري او يو د بل څخه به مو بد راځي) نو مکې ته درځی محمد ﷺ او نور عرب سره پرېږدی که هغو ووژی دا هغه شئ دی چې تاسي يې غواړی.

دا خو قوم او قريشونه د عتبه خبرې سوي.

حکيم بن حزام چې ابوجهل ته ورغلی هغه خپله زغره تيارول، حکيم ورته و ويل: يا ابا الحكم! زه تا ته عتبه د دې دپاره را لېږی يم چې جنگ پرېږدو او بيرته مکې ته ولاړ سو، مگر ابوجهل ملعون بيرته رجوع نه غواړي نو ويل: په والله بيرته به نه سو ولاړ ترڅو چې الله زموږ او د محمد ﷺ په منځ کې فيصله نه وي کړې او ويل: عتبه په دې سبب تگ غواړي چې د ده زوی حذيفه په مسلمانانو کې دی.

(مقصود يې حذيفه بن عتبه ؤ، چې هغه مخ کې مسلمان سوی ؤ او هجرت يې کړې ؤ

او اوس د مسلمانانو په لښکر کې د مسلمانانو ملگری دی)

ورونو! د مکې مکرمې د سردارانو د هر يوه کوښښ دا دی چې دی د ټوله مکې مکرمې عمومي مشر سي ځکه مکې مکرمې يو عمومي مشر نه درلودی، هو د قريشو مشران هر يو د هغه خپل قوم مشر دی خو يو عمومي مشر نسته، نو اوس د مشرتوب دپاره موقع برابره ده او هر يو کوښښ کوي چې ځان تر نورو مشرانو لوی ښکاره کړي. ابوجهل هم د مشرتوب دپاره موقع پيدا کړه ځکه خلک د جنگ کولو يا تگ دپاره قطعي نظر نه لري په شک او تردد کې دي او ابوجهل وپېږدی چې د تگ يا بيرته رجوع کولو طرف غالبه نه سي نو يې ډېر ژر عامر بن الحضرمي را وغوښتی، عامر بن الحضرمي هغه څوک دی چې ورور يې عمرو بن الحضرمي د مسلمانانو له طرفه په رجب کې و وژل سو، يعنې: عامر د هغه عمرو بن الحضرمي ورور ؤ چې د عبدالله بن جحش د سر يې له طرفه تر دغه غزاء د مخه د رجب په مياشت کې وژل سوی ؤ او هغه اول سرئ ؤ چې د مسلمانانو له طرفه وژل سوی ؤ، قصه يې مخ کې بيان سوي ده،

نو ابوجهل د هغه وژل سوي ورور را وغوښتی او ورته وېې ويل: يا عامر! عُتبه چې ستا حليف هم دی غواړي چې خلک بيرته مکې ته بوزي او ستا د ورور انتقام او بدله پرېږدي حال دا چې ته اوس په خپلو سترگو وینې چې مور ستا د ورور بدله اخيستلای سو نو ولاړ سه د خپل ورور د بدلې اخيستلو بيان وکړه، عامر هم واقعا غمجن سو چې زما د ورور بدله ولي پرېښوول کيږي نو د لښکر په منځ کي کښېښتی پر سر خاوري بادوي او په زوره چغني وهي، وا عمراه! وا عمراه! ځکه د ورور نوم يې عمرو و او ويل: زما د ورور بدله پرېږدی او تاسي ځی؟ په والله که ستاسي څخه د يو چا زوی يا ورور وژل سوی وای د هغه انتقام او بدله به مو نه وای پرې اېښې، په قريشو کي هم هغه قومي عصبیت را پورته سو او هغه خپل د شر پر اړاده ټينگ سوه، په دغه ډول سره هغه د عتبه رايه باطله سوه، د ابوجهل طغيان او سرکښي د عتبه پر حکمت غالبه سوه.

کله چې مشرکان د عدوه القصولی څخه را بار سوه او تر غونډی را واوښتل او دوو لښکرو يو د بل سره وليدل رسول الله ﷺ و فرمايل: الهي! دغه قريش دي په خپل فخر او غرور سره راغله ستا دښمني کوي او ستا د رسول تکذيب کوي، الهي ستا هغه نصر غواړم چې وعده دي يې را سره کړې ده، او کله چې رسول الله ﷺ د قريشو په لښکر کي عُتبه بن ربيعه وليدی چې پر سره اوبن سپور و وې فرمايل: که د قوم په يوه نفر کي خير وي هغه به د دغه سره اوبن په خاوند کي وي که قريشو د ده خبره منلې وای سمه لار يې ور ښوول. (ځکه عتبه نه غوښتل چې جنگ وسي)

اوس نو دواړه لښکره په بدر کي د عدوه الدنيا او عدوه القصولی په منځ کي مخ په مخ سره ودرېدل، رسول الله ﷺ د مسلمانانو د صفو په سمولو او ترتيبولو مشغوله سو رسول الله ﷺ امر وکړی چې ټول لښکر دي يو قطار او يو صف و درېږي، لښکر يې د عربود پخوانيو جنگو پر طريقه چې لښکر به پر پنځه حصې وېشل کېدی نه کړی جوړ. تر دې د مخه چې به همېشه جنگونه کېدل، لښکر به پر پنځو حصو وېشل کېدی، مقدمه، مؤخره، قلب، ميمنه، ميسره، مکر رسول الله ﷺ داسي ونه کړه، بلکه د ټول لښکر څخه يې يو قطار جوړ کړی.

په دغه وخت کي چې رسول الله ﷺ د لښکر صف او قطار برابروي يوه عجه

واقعه پېښه سوه هغه دا چې د رسول الله ﷺ په لاس کې يوه وړه لښته وه او صف يې ترتيباوه، په صف کې پريوه سړي راغلي چې نوم يې سَواد ؤ او تر صف دباندې ولاړ ؤ، رسول الله ﷺ ورته وويل: سم ودرېږه يا سَواد! او ترده تېر سو، د ها خوا چه پر راغلي بيا هم هغه سړی تر صف څه دباندې ؤ، نور رسول الله ﷺ هغه سړی پر نس په لښه وواهه او ويل: په صف کې ودرېږه يا سَواد! سړي عجب خبره وکړه، ويل: يا رسول الله! خوږ دي کرم او زه قصاص غواړم، يعني: خپله بدله غواړم، لکه څرنګه چې تا و وهلم غواړم چې زه دي هم ووهم، نور صحابه کرام ورته وايي: سړيه ته څه وايي؟ دا رسول الله دی، سړی وايي هو دا منم خودا بيا زما حق دی خوړيې کرم بدله غواړم، رسول الله ﷺ وفرمايل: هو دا د ده حق دی، لښته يې ورکړه او نس مبارک يې ورته لڅ کړی (ځکه د هغه سړي نس لڅ ؤ) سړی ورغورځېدی او د رسول الله ﷺ مبارک نس يې مچ کړی، رسول الله ﷺ په تعجب کې سو او ويل: يا سَواد! دا څه کار ؤ چې تا وکړی؟ سړي وويل: يا رسول الله! دا حال خو ته وينې (يعني: جنگ تيار دی او امکان لري چې دغه اوس و وژل سم) نو ما دا اراده وکړه چې آخري کار مي ستا سره وي چې زما پوست ستا د پوسته سره ومبلي، رسول الله ﷺ د خير دعاء ورته وکړه.

ښه فکر وکړی د رسول الله ﷺ سره د اصحاب کرامو حُب او اخلاص په دغه اندازه ؤ. خیر کله چې د لښکر صفونه جوړ سوه رسول الله ﷺ خپل او امر لښکر ته بيان کړه او ويل: جنگ به ترهغو نه شروع کوی چې زما آخري امرونه درته را نه سي او بيا يې مسلمانانو ته د جنگ په باره کې يوه خاصه لار ښوونه وکړه او وې فرمايل: کله چې مو کفار په غشوولي فقط خپل ځانونه په زغرو د غشو څخه ساتی او خپل غشي وساتی تر هغو حمله مه پرکوی ترڅو چې نژدې نه وي درته راغلي، دا ځکه چې د مسلمانانو سره غشي لږ وه، د لوی جنگ دپاره يې غشي نه درلودل.

وروسته رسول الله ﷺ چې يوازي ابوبکر الصديق رضي الله عنه ورسره ملګری ؤ هغه د قيادت مرکز عريش ته ولاړی، سعد بن معاذ رضي الله عنه او هغه د محافظينو ټولۍ د عريش پر شا وخوړ ودرېدل، اول هغه څوک چې د جنگ اور په بل سو هغه (الأسود بن عبد الأسد المخزومي) ؤ دغه اسود يو شير، بد خوږه او مغروره سړی ؤ، دغه نفر

د قريشو له لښکره را ووتی او ويل: ما د الله سره عهد کړی دی چې يا به د مسلمانانو له حوضه اوبه چنيم، يا به يې ور نړوم، يا به د دغه حوض سره وژل کېږم، دا د کفارو له طرفه اول نفر و چې د مسلمانانو پر لښکر يوازي را ووتی خو د مسلمانانو له طرفه حمزه بن عبدالمطلب رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم اکا ورو ووتی، د دوی په منځ کې د تورو وارونه شروع سوه، حمزه رضي الله عنه پر پښه په توره وواهه او پښه يې د پښې پر منځ ور پرې کړه، د آسود د پښې څخه د قريشو پر طرف ويني فواري وهي او غُخار سو، خو په پړوتې د حوض و طرف ته ور څکېږي غواړي چې خپل قسم پر ځای کړي حمزه رضي الله عنه د حوض سره د توري بل واری پر وکړی او آسود يې ووژی.

د بدر په ورځ د کفارو له طرفه اول نفر دغه آسود دی چې وژل کېږي.

د مبارزې شروع کېدل

څرنگه چې مبارزه يا پهلواني زموږ په راتلونکي بحث کې ډېره ذکر کېږي نو اوس به يې په پوره تفصيل سره درونښيم، ستاسي دې د مبارزې مقصد او مفهوم په یاد وي.

هغه داسي: په پخوانيو جنگو کې جنگ لاس په لاس د توري او نېزې وهل وه، د نن ورځې پر ډول توپ، طياره، توپک او بمان نه وه، نو د جنگو عادت داسي ؤ: کله چې به دوه لښکره مخ په مخ سره ودرېدل د جنگ په اول او شروع کې به له يوه طرفه يو پهلوان يا فارس پر آس سپور يا پياده را ووتی، د غيرت او مړانې بيتونه او اشعار به يې ويل چې په دغو اشعارو کې به يې د ځان، د خپلو پلرو او د خپل قوم صفت کاوه چې موږ توربالي او مېرني يو، په ميدان کې به ودرېدی او د دشمن و طرف ته به يې وويل: څوک دی چې زما سره قوت او همت، مړانه او غيرت معلوم کړي؟ د دې کار څخه به د دغه فارس او پهلوان دوه شيه مقصد وه، يودا چې په دغه کار سره به يې خپل نوم او نښان په خپل قوم او وطن کې لوړول، همېشه به د قوي پهلوان او شجاع فارس په سترگه ورته کتل کېده، خاصتاً هغه کسان چې په ډيرو مبارزو کې به د خپل مقابل طرف تر وژلو وروسته ژوندي پاته سوي وه او دوهم مقصد يې دا ؤ: چې د خپل طرف د لښکر څخه بېرته ليري کړي، په لښکر کې يې حماس او دلاوري پيدا سي.

نو د دغه بل طرف څخه به هم يو پهلوان دغسي د اشعارو په ويلو په غرور او کبرياء ووتی، لکه د نن ورځي کشتي يا (رسلنگ) بيا به د دوی په منځ کي جنگ شروع سو، په تورو به يې سره وهل، هر يوه به د پهلوانۍ حرکتونه، حملې او دفاع، چالاکي او چسپاندي بنسکاره کول، ترڅو چي يو به و وژل سو، خو دغه مبارزه د جنگ په شروع کي کېدل او تر مبارزې وروسته به لښکر پر لښکر حمله وکړه عمومي جنگ به شروع سو، دغه قسم مبارزه په ډيرو غزاوو کي سوې ده او بيا چي هر وخت مبارزه يا پهلواني و ويل سي دغه د دوو پهلوانانو يو په يو جنگ يې مقصد دی. (بيړته قصې ته راسه)

د بدر د جنگ تر شروع د مخه د کفارو له طرفه درې پهلوانان را و وتل چي دغه نفر د قريشو د هغه ښو پهلوانانو او سردارانو څخه وه او ټوله د يوې کورنۍ څخه وه، دغه نفر: عتبه بن ربيعه او د ده ورور شيبه بن ربيعه او درېيم د عتبه زوی چي وليد بن عتبه ؤ، درې نفره چي د قريشو مشران هم دي ميدان ته را و وتل او ويل څوک مبارزه کوي؟ سمدستي د انصارو د ځوانانو څخه درې نفره ورو وتل، چي يو يې عوف بن الحارث او بل يې معاذ بن الحارث چي سره وروڼه وه او مور يې عفرات رضي الله عنها ده او درېيم يې عبدالله بن رواحه رضي الله عنه ؤ، د انصارو څخه دغه درې نفره د هغو درو مشرکانو مخ ته د مبارزې دپاره ودرېدل، مشرکانو نه پېژندل نو يې پوښتنه وکړه ويل تاسي څوک ياست؟ انصارو خپل ځانونه ورو وښوول، هر يوه خپل نوم ياد کړی، مشرکانو وويل: تاسي ښه قوم ياست، نسب مولور دی، اشراف او زموږ سيالان ياست خو موږ ستاسي سره کار نه لرو بلکه د خپله قومه څخه نفر غواړو او بيا يې ناري کړه: يا محمد! صلی الله علیه و آله موږ ته زموږ د قوم څخه زموږ سيالان را وباسه، رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: يا عبیده بن الحارث! (چي د رسول الله صلی الله علیه و آله د اکا زوی ؤ) يا حمزه! (چي د رسول الله صلی الله علیه و آله اکا ؤ) يا علي! (چي د رسول الله صلی الله علیه و آله د اکا زوی ؤ) ورولاړی، دغه ټول د رسول الله صلی الله علیه و آله هغه نژدې اقرباء دي.

رسول الله صلی الله علیه و آله اوله قرباني په خپلو اقرباوو ورکوي، دغه درې نفره ورو وتل، کله چي د کفارو مخ ته ودرېدل هغو ورته وويل: تاسي څوک ياست؟ دوی هر يوه خپل نوم ورياد کړی، کفارو وويل: هو تاسي زموږ سيالان ياست، اوس نو د دوی په منځ کي جنگ او مبارزه شروع سوه، عبیده رضي الله عنه چي په عمر تر ټولو زيات ؤ د عتبه سره

مقابل سو، حمزه ؓ د شیبه سره مقابل سو او علي ؓ د ولید بن عتبه سره مقابل سو. حمزه او علي ؓ خپل مقابل طرف ته موقع ور نه کړه ډېر ژر یې ووژل، مگر عبیده او عتبه هر یوه پر خپل مقابل طرف د توري واري وکړه دواړه زخمي سوه او پر مخکې و لوېدل، په دواړو کې روح سته او ژوندي دي خود حرکت و لوېدل، علي او حمزه ؓ ژر ورغله عتبه یې ووژ او عبیده ؓ چې پښه یې پرې سوې وه د مسلمانانو لښکر ته یې راوړی، خو بیا د بدر تر غزاه څلور پنځه ورځې وروسته چې مسلمانان مدینې منورې ته تله په لار کې وفات سو.

د بدر په جنگ کې اول هغه کسان چې د کفارو څخه و ووژل سوه دغه درې نفره وه، اوس نو مشرکان نوره مبارزه او پهلواني نه غواړي ځکه درې سرداران یې په یوه وار د لاسه ورکړه چې دغه د دوی ووژل کېدل و کفارو ته ډېره سخته ضربه وه.

د دغې مبارزې آخر او انتهاء کفارو او مشرکانو ته د بدې او بد بختۍ شروع وه، په یوه وار یې درې نامتو پهلوانان او مشران د لاسه ورکړه، د کفارو قهر او غضب پر جوش راغله او په یوه وار یې پر مسلمانانو هجوم وروړی، کله چې رسول الله ﷺ ولیدل چې کفار یو ځایي حمله کوي نو یې عجب امر وکړی او وې فرمایل: ټول مسلمانان پر ځنگنو کښې، کفار ورته گوري او دا اول وار دی چې په دې ډول سره جنگ ویني، په جنگ کې د عربو عادت داسې ؤ چې حمله به یې کول او بیا به یې ځغستل، بیا به یې حمله کول او ځغستل، لکه زمور په وطن کې (د چرو جنگ) چې دغسې جنگ ته په عربي کې (گروفر) وایي، واری وکړه او وځغله، بیا واری وکړه او وځغله، په جنگ کې د عربو دغه طریقه زده وه نوري طریقه نه وې ور معلومي، مگر اوس ویني چې مقابل طرف په یوه صف کې د جنگ دپاره پر مخکې ورته ناست دي او په ناسته جنگ کوي، مشرکان نه پوهېږي چې دا څنگه جنگ دی خود دغه کار په جنگ کې نوې طریقه او د رسول الله ﷺ حکمت ؤ، رسول الله ﷺ خپل لښکر امر کړی چې پر ځنگنو کښې او خپل ځانونه د غشو څخه په زغرو او سپرو سره ساتي، حتی مسلمانانو پوره زغري هم نه درلودې ځکه دوی د جنگ دپاره نه وه را وتلي نو د هر نفر سره چې به سپر یا زغره ور سره وه ځان او د بغل ملگری به یې په ساتي.

رسول الله ﷺ و فرمایل: پرېږدی چې اوله حمله کفار وکړي، که یې په غشو ویشلاست، ناست اوسې او ځانونه په زغرو ساتی، خو بیا کله چې کفار نژدې درته راغله په یوه وار ټول پر را وغورځی داسې حمله پر وکړی لکه د یوه سړي، د عربو دا قسم جنگ نه وژده، هغه یوه معلومه طریقه وه چې همېشه به پر هغه قسم جنګېدل.

خیر ابوجهل پر کفارو د هجوم امر وکړی او کفار کرار کرار مسلمانانو ته ور نژدې کېږي، بیا ابوجهل امر وکړی چې په غشو یې ولی، پر مسلمانانو له هره طرفه غشي اوري او مسلمانان د زغرو په واسطه ځانونه ساتي، په دغه وخت کې د حضرت عمر رضی الله عنه پر مړيې چې (مهجع) نومېدی یو غشی ومبستی او شهید سو، نو په بدر کې د مسلمانانو له طرفه اول شهید د حضرت عمر رضی الله عنه مړیې (مهجع) دی او دوهم غشی چې ویشتونکی یې نه ؤ معلوم او څوک نه سوه پوه چې له کومه طرفه راغلی پر حارثه بن سراقه رضی الله عنه ومبستی او هغه هم شهید سو، دغه دوه نفره د بدر د غزاه اول شهیدان دي او بیا پسله جنگه د دغه حارثه رضی الله عنه مور ورسول الله ﷺ ته ورغله او په ژړا یې وویل: یا رسول الله! د حارثه له حاله مي خبره کړه (ځکه حارثه د منځه تر دې چې جنگ شروع سي په نا معلومه غشي و ویشتل سو او و وژل سو، دا هم نه وه معلومه چې چا و ویشتی) مور یې ډیره خواشینې وه ځکه زوی یې په جنگ کې گډون هم و نه کړی نو دا په تشویش کې وه چې آیا د حارثه مرگ د شهادت دی که یا؟ نو د حارثه مور په وروسته کې رسول الله ﷺ ته وویل: د حارثه په حال مي خبره کړه، که په جنت کې وي خو صبر به وکړم او که غیر له جنت څخه وي (د مور زړه دی د دوېخ نوم یې نه یاد اوه) نو ویل: که غیر له جنته څخه وي الله تبارک و تعالی به هغه کارونه و ویني چې زه یې کوم، مقصد یې ژړا، د ځان وهل او کالي خیرل وه او دغه کارونه تر دغه وخته نه وه حرام سوي.

رسول الله ﷺ یوه ډیره لویه خبره ورته وکړه او وې فرمایل: یا أم حارثه! و یحک، آیا ته لیونی سوي یې؟ د الله تبارک و تعالی سره یو جنت نه دی بلکه اته جنتونه دي او ستا زوی د دغو جنتو څخه فردوس اعلیٰ ته رسېدلی دی.

ورونو! هغه څوک چې په فی سبیل الله جنگ کې د إلاء کلمه الله دپاره و وژل سي ځای او مقام یې جنت الفردوس دی، نو أم حارثه خوشاله سوه او رهي سوه.

اوس چي د كفارو له طرفه هجوم شروع سو او مسلمانانو ته ښه وړ نژدې سوه رسول الله ﷺ امر وکړي چي اوس نو جنگ شروع کړي، اصحاب کرامو هم په جنگ شروع وکړه، رسول الله ﷺ د جنگ آمريت او قومنده قومندانانو ته وسپارل او دى ﷺ و هغه خپل خاى ته چي د لښکر تر شا جوړ سوې ؤ د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په ملگرتيا ولاړي، هلته لمونځ او دعاء کوي، ځکه چي اوس جنگ شروع دى او د جنگ مسؤليت د هغو قومندانانو پر غاړه دى چي رسول الله ﷺ وظيفي ورسپارلي وې.

دلته په عريش کي رسول الله ﷺ لاس پورته کړي او خپل رب ته دعاء کوي وايي: الهي! هغه وعده چي دي را سره کړې ده هغه را پوره کړې، دغه د دعاء په وخت کي هلته جنگ ډېر شديد سو او د جنگ ژرنده په ډېره تيزي سره گرځېدل د تورو شرنکي دى، جنگ و هغه خپل اعلى مقياس ته ورسېدى، دلته رسول الله ﷺ په خپله دعاء کي وايي: الهي! که ته نن ورځ دغه مسلمانان هلاک کړې بيا نو په محکه کي ستا د عبادت دپاره څوک نه پاته کيږي، رسول الله ﷺ دعاء کوي خپل رب عز وجل ته عجز او زارى کوي دومره عجز او دعاء يې وکړه چي تر دغه د مخه يې هيڅکله په دعاء کي دومره ډېروالى او عجز نه ؤ کړى، په دعاء کي يې لاسونه دومره لوړ نيولي وه چي د مبارکو اوږو څخه يې پټو ولوېدى، ابوبکر الصديق رضي الله عنه چي د نرم زړه خاوند ؤ د رسول الله ﷺ پټويې د هغه ﷺ پر اوږو ورسپورته کړى او ويل: يا رسول الله! قسم په الله چي ستا رب تا نه کښته کوي او نه خواروي دغه دعاء دي بس او کافي ده، بسته خپل رب ته دي ډېر عجز وکړى، په دغه وخت کي الله عز وجل ملائکو ته امر وکړي چي د مومنانو نصرت او مرسته وکړي الله عز وجل په سورة الأنفال کي فرمايي:

﴿إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنْ مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلَتِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَلرُّعْبَ﴾. (الأنفال: ۱۱۲)

يعني: اې محمد! ﷺ هغه وخت در په ياد کړه چي ستا رب ملائکو ته وحي وکړې چي مومنانو ته ووايي: بېشکه په مرسته او نصرت زه ستاسي سره يم، نو اې ملائکو! تاسي هغه کسان ثابت کړي چي مومنان دي او ژر به د هغو کسانو په زړو کي

بېره ور واچوم چې کافران سوي دي.

او الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته وحی نازلې کړې چې زه به زر ملائکې پرله پسې ستاسي د مرستي دپاره درولېږم، الله ﷻ فرمايي:

﴿أَنْتَ مُعْتَدُكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ﴾ ﴿١٩﴾. [الأنفال: ١٩]

ژباړه: بېشکه زه په زرو ملائکو چې پرله پسې به درتلونکي وي ستاسي سره مرسته کوونکی يم، يعنې: په يوه وار سره نه درځي (مُرَدِّفِينَ) يعنې: يوه په بله پسې. په دغه وخت کې رسول الله ﷺ لکه پرېشانی چې يو وړی او بيا يې سر را پورته کړی او وې فرمايل: يا ابا بکر! زېږی درکوم دغه جبريل دی راغلی او د آس پر پښو يې گرز پروت دی، په بل روايت کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ و فرمايل: يا ابا بکر! زېږی درکوم د الله ﷻ نصرت راغلی دغه جبريل دی چې د آس قيصه يې نيولې ده او د آس پر پښو يې گرز پروت دی.

ملائکې راغلي چې په دغه جنگ کې گډون او اشتراک وکړي.

د بدر تر غزاء د مخه په هيڅ جنگ کې ملائکو داسې گډون نه دی کړی چې جنگ دي يې هم کړی وي، په هيڅ جنگ کې او هيڅکله نه ده پېښه سوې چې ملائکو دي جنگ کړی وي مگر (غزوة البدر) اوله معرکه او اول جنگ دی چې په هغه کې ملائکې جنگ کوي، ځکه دا د حق او باطل په منځ کې اوله او عظيمه معرکه ده چې د اول وار دپاره پېښېږي او بيا رسول الله ﷺ د عرش له دروازي څخه په داسې حال کې راوتی چې زغره يې اغوستې وه او دغه آيات شريف يې وايه:

﴿سَمُورًا أَجْمَعُ وَيُؤْتُونَ الدُّبُرَ﴾ ﴿١٤٥﴾. [القمر: ١٤٥]

يعنې: ژړده چې د دوی جمعه او ټولنه به ماته سي او مسلمانانو ته به په جنگ کې شايي ور وگرځوي. او بيا رسول الله ﷺ د محکي څخه يو مټ خاوري واخيستي مخ پر قريشو ودرېدی او ويل: «شَاهَتِ الْوُجُوهُ» او دغه خاوري يې د کفارو پر طرف ور وغورځولې، د مشرکانو د لښکر ځيني کفار چې بيا په وروسته کې مسلمانان سوي دي هغه وايي: په والله په مور کې داسې څوک نه سو پاته چې سترگو، پزي او خولې ته

دي يې دغه يو مټ خاوري نه وي رسيدلي او هر يوه د دغو خاورو په سبب سترگي منلې او د دغو خاورو ويشتلو په باره كې الله ﷻ فرمايي:

﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَيْكِبُ ۖ اللَّهُ رَمَىٰ﴾ [الأنفال: ۱۷]

يعني: اې محمد! ﷺ كله چې تا دغه ويشتل وكړه، دغه ويشتل تا نه دي كړي مگر الله ﷻ دغه ويشتل كړي وه.

ځكه د بشر ويشتل داسي نه وي چې يو مټ خاوره دي د پوره لښكر و سترگو ته ورسېږي دغه ويشتل د الله ﷻ ويشتل وه، په دغه جنگ كې بشر يا مسلمانان يوه آله او وسيله وه خو په حقيقت كې د دغه جنگ ترتيب او نقشه د الله ﷻ له طرفه څخه وه.

رسول الله ﷺ خپل آخري او امر لښكر ته صادروي او وې فرمايل: تينگ ودرېږي قسم په هغه ذات چې د محمد نفس د هغه په اختيار كې دى هر هغه څوك چې نن ورځ د كفارو سره جنگ وكړي او په داسي حال كې ووژل سي چې پر دښمن وړه وي او د تېبتي په حالت كې نه وي الله ﷻ به خامخا هغه څوك جنت ته داخل كړي او وې فرمايل: هغه جنت ته ور ولاړ سي چې بر يا عرض يې د آسمانو او مځكي پر اندازه دى، دلته يو صحابي ولاړ و چې نوم يې عمير بن الحُمام ؓ او څو دانې خرما يا كجور يې په لاس كې وه چې خوړل يې هغه وويل: يا رسول الله! څنگه دي وويل؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا عمير! والله يو ستاسي څخه نه وژل كېږي مگر هغه به داسي جنت ته داخل سي چې عرض يې د مځكي او آسمانو پر اندازه دى، عمير ؓ وويل: (بَخِنَ بَخِنَ) دا يوه عربي جمله ده او هغه وخت ويل كېږي چې چا ته ډېر ښه او د خوشالۍ شى حاصل سي، نو عمير ؓ وويل: بَخِنَ بَخِنَ،

رسول الله ﷺ و فرمايل: دا جمله دي ولي وويل؟ ده وويل: زما او د جنت په منځ كې بل شى نسته بېله دې څخه چې دغه كفار مي ووژني؟ والله يا رسول الله! زما دا اميد دى چې زه د دغه جنت له اهله څخه سم، رسول الله ﷺ و فرمايل: هو ته د دغه جنت له اهله څخه يې، عمير ؓ هغه كجور يا خرما ته وكتل چې د ده په لاس كې وه او ويل: كه دومره صبر كوم چې دغه خرما خورم دا ډېر اوږد ژوند دى نو يې هغه د لاس خرما وغورځول او پر كفارو يې حمله وكړه نور يې هم و وژل او دى هم

شهید و وژل سو، عمیر رضی الله عنه هم د بدر له شهیدانو څخه دی.

دا د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پر اطاعت او د جنت پر حاصلولو د صحابه کرامو حرص و، دومره صبر یې و نه کړی چې د لوړې په حالت کې دغه څو دانې خرما و خوري، بلکه وې ویل: دا ډېر اوږد ژوند دی او د دغه څو دانو خرما خوړل ما د جنت څخه ځنډوي. د مسلمانانو اطاعت او د جنت شوق دغسې وي، چې فی سبیل الله شهادت ته ور ځغلي، که څه هم په وړې نس سره وي.

دغه رنگه عوف بن الحارث چې مور یې عفاء ده، د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم څخه پوښتنه وکړه او ویل: یا رسول الله! رب ﷻ د بنده پر کوم حال له خوښه خاندې؟ یعنې: الله ﷻ د بنده په کوم حال خوشاله کیږي؟ رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و فرمایل: د دښمن په منځ کې لڅ گوټه کېدل، عوف رضی الله عنه هغه زغره چې اغوستې یې وه وکبل او وې غورځول، توره یې واخیستل او په دښمن ورننوتی تر هغویې جنگ کاوه چې شهید و وژل سو.

کله چې رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم پر مسلمانانو د هجوم امر وکړی په دغه وخت کې د دښمن هغه اولنئ هجوم سپک سوی و، حماس یې پاشل سوی و، دا هغه حکیمانه نقشه وه چې د مسلمانانو د موقف پر لوړېدلو یې ډېر اثر وکړی، ځکه مسلمانان د خپل حربي قوت په شروع کې وه، د مخه دوی ناست وه خو اوس یې د خپل اعلی قومندان په امره سره په یوه داسې یو ځایي هجوم شروع وکړه چې دغه هجوم و دښمن ته ډېر تریخ و، نو مسلمانان د دښمن په صفو کې پرله اوښتل او د هغو غاړې یې پرې کولې او دې یې بیا نور هم نشاط او حماس و زیاتاوه چې رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم یې ولیدی چې زغره یې اغوستې ده او ولاړ دی په پوره یقین او صراحت سره وایي:

﴿سَيُهَزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ ﴿الانقر: ۱۲۵﴾

یعنې: ژر ده چې د کفارو ډله او ټولې به ماته سي او دوی به خپلې شاولي د ماتي او شکست په حالت کې مسلمانانو ته ور وگرځوي.

نو مسلمانانو ډېر شدید جنگ کاوه او ملا تکیو یې مرسته کول، د بدر په غزاه کې ملا تکیو داسې گډون کړی دی چې جنگ یې هم کاوه، ځکه پسله هغه څخه چې جنگ خلاص سو رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و فرمایل: که غواړی هغه کسان چې تاسې وژلي دي

او هغه کسان چې ملاتکو وژلي دي سره وپېژنی؟ د وژل سوو کسانو په غاړو او گوتو کې د سوځولو په آثارو او علامو پسي وگوري، پر هر مړي که د سوځولو علامه موجوده وه هغه ملاتکو وژلی دی ځکه ملاتکو د اور په تورو جنگ کاوه، صحابه کرام وايي: مور په وژل سوو کسانو کې وکتل رشتيا هم هلته داسي کسان وه چې سوځل سوي وه.

ابن سعد د عکرمه څخه روايت کوي او وايي: په دغه ورځ به د يوه سړي سر پرې سو خو دا به نه وه معلومه چې چا وواهه.

عبدالله بن عباس رضي الله عنه وايي د مسلمانانو يوه سړي د مشرکانو په يوه بل سړي پسي څغستل چې دغه مسلمان لوړ د چلاخي يا قمچينې د وهلو آواز واورېدی او د يو چارځ يې واورېدی چې ويل يې: را د مخه سه خيزوم او بيا يې وليدل چې د هغه مشرک سر چې د ده مخ ته و په خپله پرې سو، هغه مسلمان دغه قصه و رسول الله ﷺ ته وکړه، رسول الله ﷺ وفرمايل: صدقت! رشتيا وايې دا د درېيم آسمان څخه مرسته وه، نو دا ملاتکه وه چې خپل ملگري ته يې ورناري کړه او بيا يې کافر وواهه.

ابوداود المازني رضي الله عنه وايي: زه په يوه مشرک پسې وم چې په توره يې ووهم، د مخه تر دې چې زما توره ور ورسېږي د ده سر په هوا سو، وايي: زه پوه سوم چې دا د بل چا واری و چې سړي ور پرې کړی.

مقصد دا چې د بدر په غزاه کې ملاتکو عملي گډون کړی دی، بېله بدره بل هيڅ داسي جنگ نسته چې په هغه کې دي ملاتکو په خپله جنگ کړی وي، فقط دغه يو د بدر جنگ دی چې ملاتکو اشتراک يا گډون پکښي کړی دی.

هو! د حنين په ورځ ملاتکې د جنگ ميدان ته حاضري سوي دي خو جنگ يې نه دی کړی او دا هم بايد و ويل سي چې نصر او بری يوازي او يوازي د الله ﷻ له طرفه دی، نصر د ملاتکو له طرفه نه دی، په جنگ کې د ملاتکو گډون د مسلمانانو دپاره فقط يو اطمینان او زېری و چې مطمئننه اوسې کاميابي ستاسي ده او شکست نه خوری، مگر نصر او بری د الله ﷻ له طرفه څخه دی، الله ﷻ فرمايي:

﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ (آل عمران: ۱۲۶)

يعني: مرسته او مدد، بری او کاميابي نسته، مگر د قوي او حکيم الله ﷻ له طرفه

څخه دي. نور ټول شيان فقط اسباب دي.

ابليس عليه لعنه د جنگ له ميدانه وزی

لکه د مخه چې مو درته و ويل چې ابليس عليه لعنه د سراقه بن مالک په قیافه د مشرکانو سره راغلی ؤ او د اولي ورځي څخه بيا تر اوسه له مشرکانو نه ؤ جلا سوی اوس چې يې ملائکې او د هغو هغه کارونه وليدل چې په مشرکانو يې کول د جنگ ميدان يې پرېښاوه او رهي سو، حارث بن هشام چې تر اوسه يې هم پر شيطان د سراقه خيال کاوه پوري رښتني چې چيري ځي؟ ابليس پر ځيگر و واهه هلته يې وغورځاوه او په تېښته سو، مشرکانو ورته و ويل: يا سراقه! چيري ځي؟ آيا تا نه ويل چې زه ستاسي ملگری يم او ستاسي څخه نه جلا کېږم؟ ابليس و ويل: زه هغه څه وينم چې تاسي يې نه وينی زه د الله ﷻ څخه بېرېږم او الله د سختو عذابو خاوند دی او بيا په تېښته ولاړی، د مشرکانو يو ملگری چې ابليس عليه لعنه ؤ کم سو او د مشرکانو په لښکر کې د ماتې او وارخطايي علامې ښکاره سوې، د دوی صفونه د مسلمانانو د سختو حملو په مقابل کې نرېږي او ماتېږي، د بدر جنگ و پای او آخر ته نژدې کېږي، د مشرکانو څخه يو يو په متفرقه ډول د جنگ له ميدانه وزی او مسلمانان په پسې دي يا يې وژني يا يې بنديانوي.

مگر کله چې د دې امت فرعون او لوی طاغي ابو جهل په خپل لښکر کې د اضطراب علامې وليدلې نو يې کوشن کاوه چې دغه د ريگو کوټه د دغه قوي سېل په مخ کې ودروي او غوښتل يې چې خپل لښکر د لاوړه کړي نو يې په کبر او غرور خپل لښکر ته و ويل: پام کوی چې د سراقه خيانت او تېښته په تاسي کې وارخطايي نه کړي پيدا، هغه د محمد سره د غسي وعده درلودل او پام کوی چې د عتبه، شيبه، او وليد مرگ مو وارخطاء نه کړي د هغو څخه تلوار وسو، زما دي په لات او عزای سره قسم وي چې موږ به تر هغو له دې ځايه ولاړ نه سو ترڅو دوی په رسيانو و نه تړو او زه نه غواړم چې ستاسي څخه دي يو څوک د دوی نفر و وژني (يعني: وژنی يې مه بلکه دغسي ژوندي يې نيسي) دا د دې دپاره چې دوی ته دغه د دوی بد عمل وروښيو. خو دې پر ژر ده ته د دغه خپل طغيان او تکبر، لويې او خود بينۍ حقيقت وروښکاره سو.

لږ وخت نه و تېر سوی چې د ده لښکري د مسلمانانو د هجوم مخ ته سره پاشل کېدې، هو په خپله د ابوجهل پر شا وخوا د مشرکانو دومره ډلې د ده د ساتني دپاره ولاړې وې لکه پر ده چې د تورو قفس راگرځېدلې وي او د نېزو ځنګل پر جوړ و مکر د مسلمانانو طوفاني هجوم دغه د تورو قفس سره وپاشي او هغه د نېزو ځنګل يې ورېښي او سرکښه ابوجهل ښکاره سو، مسلمانانو دئ وليدی چې پر آس سپور دی او شا وخوا کرځي خو مرگ په دې انتظار و چې د ده ويني د دوو انصاري ځوانانو له لاسه وچښي.

د ابوجهل وژل کېدل

د انصارو څخه دوه نوي ځوانان چې يو يې معاذ او بل يې معوذ نومېدی. وروڼو! د سيرت په کتابو کې په دغه نومو کې اختلاف سته، څوک وايي: معاذ او عوف نومېدل چې دواړه د عفراء رضي الله عنها زامن وه او څوک وايي: چې د يوه نوم معاذ و چې د عمرو بن الجموح زوی و او بل يې معوذ نومېدی چې د عفراء زوی و خو مور به دلته هغه روايت بيان کړو چې معاذ او معوذ وه.

نو د انصارو څخه دغه دوه نفره چې يو يې معاذ او بل يې معوذ نومېدی د لږ عمر او تازه ځوانان وه.

عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه وايي: د بدر په ورځ زه د مسلمانانو په صف او قطار کې ولاړ وم، خپل راسته او چپه طرف ته مي وکتل دغه دوه نوي ځوانان مي يوه او بل طرف ته ولاړ وه چې د يوه عمر پنځلس کاله او د بل عمر شپاړس کاله را معلومېدی، هلکان او تازه ځوانان دي، دا هغه هلکان دي چې د جنگ په شروع کې کله چې غټه او وليد د مبارزې دپاره پهلوانان وغوښتل دوی ورو وتل، و جنگ ته په ډېر شوق کې دي، نو عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه وايي: کله چې جنگ شروع سو ما خپل شا وخوا ته وکتل خو دواړو بڼلو ته مي د لږ عمر ځوانان هلکان ولاړ دي، زما په زړه کې دا غوښتنه او آرزو پيدا سوه چې کشکي مي څنگ ته تر دوی څه پاخه او مشران نفر ولاړ وای، داسې څوک وای چې په جنگ کې يې عادت او تجربه درلودلای خو دوی داسې هلکان دي چې په خپل عمر کې د اول وار دپاره د جنگ ميدان ته راوړي،

صحي ده ځوانان دي، احساسات او حماس لري، د جنگ شوقيان دي، مگر د دوی په ژوند کي دا اول وار دی چي په جنگ کي گډون کوي او د جنگ تجربه نه لري. خودغه يو ځوان را نژدې سواو کراري په غور کي را ته وويل: (نه غواړي چي د ده هغه بل ملگری يې واوري).

ښه متوجه سي اسلامي ځوانان دغسي لوړ همت اولوی آرزوگاني لري، اسلامي ځوانان بايد ابدي فخر او شرف حاصل کړي او دراتلونکي نسل دپاره ښوونکي وي. نو دغه يوه په غور کي راته وويل:

اکا! ته ابوجهل پيژني؟

ما ويل: هو، ولي د هغه پوښتنه کوي؟

ويل: اوربدلي مي دي چي ابوجهل هغه څوک دی چي رسول الله ﷺ ته يې تر هر چا زيات آزار ورکړی دی.

ما ويل: هو دا صحي ده.

نوده ويل: را وې ښه.

ما ويل: د څه شي دپاره؟

ويل: قسم مي دي په هغه ذات وي چي زما د نفس اختيار د هغه په لاس کي دی که مي وليدی تر هغو به زما سايه د ده له سايبې څخه جلا نه سي تر څو چي په مور کي هغه څوک و نه وژل سي چي د مخه يې اجل پوره سوی وي.

سبحان الله! دا څومره همت او مړانه ده غواړي چي د کفارو د لښکر مشر ووزني. عبدالرحمن ؑ وايي: زه په تعجب کي سوم او ځوان ته مي و ويل: که مي وليدی دروبه يې ښيم.

عبدالرحمن بن عوف ؑ وايي: لږ وخت وروسته هغه بل ځوان را نژدې سواو په غور کي يې هغه خبره راته وکړه کومه چي هغه بل راته کړې وه.

عبدالرحمن وايي: د مخه زما د زړه غوښتنه دا وه چي څنگ ته مي تجربه کاره او په جنگ پوه خلک ولاړ وای مگر کله چي مي د دوی دغه همت او مړانه وليدل خوشاله سوم چي دوی غوندي همتناکه ځوانان مي څنگ ته ولاړ دي.

ځکه دا څومره لوړ همت او شجاعت دی چې په جنگ کې په بل چا غاړه نه باسي او د دوی څخه هر یو غواړي چې د کفارو د لښکر مشر و وژني.

عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه وايي: لږ وخت وروسته ابوجهل ښکاره سو چې پر آس سپور په خلکو کې گرځېدی مگر داسې معلومېدی لکه ونه په ځنگله کې يعنې: د ده د ساتني دپاره شا وخوا ډېر خلک پر را گرځېدلي وه، په ځنگله کې هم ونې ډيري وې. نو د ابوجهل پر شا وخوا هم ډېر خلک وه، ځکه دى د لښکر مشر او د کفارو په لښکر کې هغه مهم سړى ؤ نو خود مشرکان پر ده را گرځېدلي وه، هر طرف ته چې دى حرکت کوي ډله ډله مشرکان ورسره دي او د ده ساتنه کوي.

عبدالرحمن رضی الله عنه وايي: نو دغو دوو ځوانانو ته مې وويل: هغه پوخ سپين بېړى سړى وينى چې شا وخوا خلک پر را گرځېدلي دي؟
دوى ويل: هو.

ما ويل: دغه هغه سړى دی چې تاسې يې پوښتنه کول.

عبدالرحمن رضی الله عنه وايي: ما لا خپله خبره نه وه پوره کړې چې دوى لکه دوه غشي په ځغستا پر هغه طرف ور رهي سوه، هر يو کوبښښ کوي چې تر هغه بل ور د مخه سي څو د کفارو لښکر ته ور ورسېدل، کوم خلک چې د ابوجهل پر شا وخوا وه هغه پوري وهي څو ابوجهل ته يې لار پيدا کړه، کله چې ابوجهل ته ور ورسېدل دواړو وارى پر وکړى يوه هم په توره و واهه او بل هم، ابوجهل غځار سو، دا د بريننا په شان يوه ناخاپه حمله وه ترڅو چې خلک پوهېدل چې څه قصه ده؟ دوى خپل مقصد حاصل کړى ؤ، د کفارو لښکر په حيرت کې دى ځکه هيچا د دغه ناخاپه هجوم تصور نه کاوه، ابوجهل غځار سو که څه هم مړ نه دى روح پکښې دى خو وينې فوارې ځني وهي او بيا دغه دوه ځوانان رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورغله د ابوجهل د وژلو حال يې ورته و وایه، رسول الله صلی الله علیه و آله پوښتنه ځني وکړه چې په تاسې کې کوم يوه و وژى؟ هر يوه ويل: ما و وژى، رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: خپلې توري مود وينو څخه پاکې کړي دي؟

دوى ويل: يا، رسول الله صلی الله علیه و آله د دوى تورو ته وکتل او ويل: تاسې دواړو وژلى

دى او رسول الله صلی الله علیه و آله د ابوجهل (سلبه) يعنې: د ده پاته سامان و معاذ بن عمرو بن

الجموح ته ورکړه ځکه معوذ بن عفراء په دغه جنگ کې شهيد و وژل سو. د هغه وخت په جنگو کې دا قانون ؤ چې د وژل سوي سړي پاته سامان د هغه و قاتل ته ورکول کېدی.

ابن اسحاق د معاذ بن عمرو بن جموح څخه روايت کوي چې معاذ و ويل: د قوم څخه مي واورېدل چې هغه نفر ابوجهل دی او ابوجهل داسي ؤ لکه په ځنگله کې چې يوه ونه د ډېرو ونو په منځ کې ولاړه وي او څوک نه سي ور تېرېدلای. معاذ د مشرکانو هغه توري او نېزې چې پر ابوجهل د ده د ساتنې دپاره راگرځېدلي وې د ځنگله د ډيرو ونو سره مشابه کړې.

او مشرکانو به ويل: ابو الحکم ته څوک نه سي ور نژدې کېدلای، ما چه دغه جمله واورېدل ما دا د ځان وظيفه وگرځول چې زه به دئ وژنم نو د ده طرف ته ور نژدې کېدم ترڅو چې موقع برابره سوه او حمله مي پر وکړه، په توره مي وواهه چې د دغه وهلو سره يې پښه د پندۍ په نيمايي کې په هوا سوه او وايي: د ده زوی عکرمه زه پر اوږه په توره و وهلم لاس مي په اوږه کې پرې سو مگر پوست يې پاته ؤ د دغه پوست په واسطه مي لاس په اوږه ځړېدی، څرنکه چې په جنگ داسي مشغوله وم چې لاس يې را څخه هېر کړی ؤ نو تر ډيره وخته مي په دغه پرې سوي لاس جنگ کاوه او پرې سوی لاس به مي په دا بل لاس شا ته اړاوه کله چې دغه پرې سوي لاس ډېر تکليف را کړی اوله جنگه يې مشغولوم نو مي پښه پر کښېښوول او ځان مي لوړ طرف ته کش کړی ترڅو چې لاس مي د اوږې څخه پرې او جلا سو.

دغه معاذ بن عمرو بن الجموح ﷺ د حضرت عثمان ﷺ د خلافت تر وخته پوري ژوندی پاته ؤ، او معاذ وايي: په دغه وخت کې چې ما ابوجهل و واهه معوذ بن عفراء ﷺ په داسي حال کې پر ابوجهل راغلی چې هغه زخمي پروت ؤ او د توري داسي واری يې پر وکړی چې د مرگ يې کړی، ابوجهل يې پر دغه حال چې يو څه ژوند پکښي پاته ؤ پرېښاوه او معوذ تر هغو جنگ کاوه چې شهيد و وژل سو.

سبحان الله! د واقعي مسلمان همت او شجاعت دغسي او په دغه اندازه سره وي

دا د (۱۶) کلو هلکان وه او دغه يې همت او شجاعت ؤ.

کله چې ابوجهل و وژل سو کفارو په تېښته شروع وکړه او هر طرف ته ځغلي ځکه مشر او قومندان يې و وژل سو، کفار تېښتي او مسلمانان تر شا په پسې دي حملې پر کوي په دغه وخت کي کفار هم وژل کيږي او هم بنديان ځني نيول کيږي او ځيني يې ځغلي، په دغه جنگ کي اويان نقره و وژل سو او اويان نقره بنديان ونيول سو.

کله چې جنگ خلاص سو هغه چې وژل کېدل و وژل سو او هغه چې بنديانېدل بنديان سو، رسول الله ﷺ و فرمايل: څوک به وگوري چې د ابوجهل خبر را ته راوړي؟ خلک ولاړ سو او په ابوجهل پسې په ميدان جنگ کي په مرو او زخميانو کي گرځي چې عبدالله بن مسعود ؓ پر پېښ سو او د ابوجهل د ژوند آخري لحظې وې. عبدالله بن مسعود ؓ خپله پښه د ده پر غاړه کښېښوول او تر ږيره يې ونيوې غواړي چې سر يې ور پرې کړي او ورته وايي: يا عدو الله! الله ﷻ ذليله کړي؟

ابوجهل وويل: په څه شي يې ذليله کړم؟

آيا په دې غمجن سم چې تاسي يو سړی ووژئ؟

او که تاسي تر يوه سړي زيات وژئ دی؟

فقط يوه بزگر حمله را باندي وکړه ويې وژلم (يعني: دا دومره کار نه دی چې تاسي په لوړ سې يا زه په ذليله سم فقط يوه سړي حمله را باندي وکړه او زه يې ووژلم)

بيا ابوجهل پوښتنه وکړه ويل: په جنگ کي کاميابي او غلبه د چا ده؟

عبدالله ؓ ورته وويل: کاميابي الله ﷻ او رسول الله ﷺ لره ده.

ابوجهل ويل: دا قدرت او غلبه نه دي، دوی په دې سره نه لوړېږي چې له خپله قومه څخه يو څوک و وژني (تاسي د دې فرعون کبر، غرور او لويي ته وگوري) ويل دا قدرت نه دی چې دوی له خپله قومه څخه يو څوک و وژني، دا زما شرف دی چې د بنمنانو نه يم وژلی بلکه خپل قوم و وژلم، دغه مغرور او متکبر انسان د مرگ په حالت کي دی خو بيا هم د شرف دعوه کوي، عبدالله بن مسعود ؓ د ده پر ځيگر ور وختي غواړي چې سر يې ور پرې کړي، دلته نو ابوجهل ښه وليدی او وې پېژندی ويل: ته هغه زموږ شپانه نه يې چې زموږ پسونه دي پېول؟

اعوذ بالله! د ژوند په آخرو لحظو کي هم نه غواړي چې د هغه خپل خره څخه

کښته سي او هغه خپل کبر پرېږدي.

عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چې يو وخت يې د مکې مکرمې د خلکو پسونه پېول وويل: هو هغه يم، ابوجهل وويل: والله ډيري سختي لوري ته وختلې اې شپانه گيه! يعني: داسي سخت او لوړ ځای ته وختې چې څوک نه سواى ور ختلاى، چې مقصد يې خپل ځان او خپل ځيگر ؤ او بيا ابوجهل وويل: چې سر مي پرې کوي غاړه مي اوږده ور سره پرې کره چې سر مي لوى ښکاره سي، تاسي دې ملعون ته وگورئ: پسله مرگه هم فخر او عزت، لويې او عظمت غواړي.

نور نو عبدالله بن مسعود رضي الله عنه صبر نه ورته وکړى او سر يې ور پرې کړى. وروڼو! عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چې د هزېل د قبيلې ؤ کوچنئى، ضيفه او ډنگر سړئ ؤ او په پخوا کې د قريشو شپانه ؤ، ابوجهل چې واورېدل چې ابن مسعود مسلمان سوى دى ډېر په قهر سو او بيا يې عبدالله د مکې مکرمې پر يوه لار وليدى نو يې تر غوږ ونيوى او د جېب څخه يې يو مېخ را وايستى د عبدالله غوږ يې پر دېواله ور مېخ کړى، ابن مسعود رضي الله عنه د دېواله سره ولاړ دى او غوږ يې ميخ دى، دومره ونيې ځني بهېدلي وې چې تر مځکه رسېدلي وې، خو بيا ابوبکر الصديق رضي الله عنه خلاص کړى.

اوس دغه عبدالله د ابوجهل سر ور پرې کړى او غواړي چې رسول الله ﷺ ته يې ور وړي او ورته ووايي: دغه دى عدو الله مي ووژئ، خود ابوجهل سر لکه د غوايي دومره غټ دى او ابن مسعود کوچنئى سړئ دى دغه لوى سر نه سي وړلاى، نو يې د توري په څوکه د ابوجهل غوږ ور سړئ کړى او تناو يې پکښي واچاوه کښوي يې، عبدالله رهي دى سر پسي څکيږي، څو رسول الله ﷺ ته ورسېدى او سر يې د رسول الله ﷺ مخ ته کښېناوه، رسول الله ﷺ په تعجب کې سو چې څه قصه ده او ويل: دا څوک دى؟ عبدالله وويل: يا رسول الله! دا د الله د دشمن ابوجهل سر دى.

رسول الله ﷺ درې واړه وويل: الله الذي لا إله الا هو؟ او بيا يې وويل: الله اكبر، الحمد لله الذي صدق وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده او وې فرمايل: دا د دې امت فرعون دى او عبدالله ته يې وويل: يا ابن مسعود! الأذن بالأذن،

يعني: ستا غوږ يې په مکه کې در سړئ کړى او تا د ده غوږ دلته ور سړئ کړى او

سړي هم بالا بود، دا يې کټه ده.

د بدر په جنگ کې د صادق ايمان څو نمونې

د بدر د جنگ په جريان کې نورې ډيرې واقعې هم پېښې سوي دي چې د مسلمانانو پر صادق ايمان، پر ثابته عقیده، په جنگ کې شجاعت او د دوی پر همت او پرانه دلالت کوي، په دې جنگ کې پلرونه د زامنو سره مخامخ سوه، ورونه د ورونو سره مخامخ سوه، څرنګه چې دوی په عقیده کې سره مخالف وه نو د دوی په منځ کې فيصله په توره سره وسوه، مظلوم د ظالمه سره مخامخ سو او خپل د مظلوميت حق يې واخيستی.

موږ په د مخنيو بياناتو کې د صادق ايمان او د مسلمانانو د شجاعت د جملې څخه دوې پېښې درته بيان کړې، چې يوه يې د عمير بن الحُمام هغه واقعه وه چې خرماوي يې وغورځولې او جنگ ته داخل سو او بيا شهيد و وژل سو او بله يې د عوف بن الحارث هغه واقعه وه چې زغره يې وکبل او جنگ ته داخل سو او شهيد و وژل سو خو اوس به څو نورې داسې پېښې چې د مسلمانانو پر صادق ايمان او پوره شجاعت، پرانه او همت دلالت کوي د مثال او نمونې پر قسم درته بيان سي.

۱- د کفارو په لښکر کې يو سړی ؤ چې د اوسپني د ځنځيرانو کالي يې اغوستي وه، له سر څخه تر پښو پورې يې په ټول بدن کې بېله دوو سترګو بل هيڅ ځای نه معلومېدی فقط سترګې يې معلومېږي او په جنگ کې شروع وکړه پر هر طرف حملې کوي وارونه کوي چپه او راسته طرف ته وهل کوي مسلمانان زخميانوي، خود ده د حملو په جواب کې مسلمانان پر ده وارونه کوي او دى په توره، په نېزه، په غشو وهي يا ولي مګر ده د اوسپني د ځنځيرانو کالي اغوستي دي هيڅ اثر نه پر کوي، مسلمانان د ده د وهلو څخه عاجزه سوه څه په وکړي؟ پر ده هيڅ وارى تاثير نه کوي او دغه کافر ډېر مسلمانان زخميان کړه، نو د مسلمانانو څخه يو نفر رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! دغه سړي په عذاب کړو، خوږ يې کړو، رسول الله ﷺ وزير بن العوام ؓ ته ور بڼ کړه، وزير ؓ چې د رسول الله ﷺ د عمه زوی دی ډېر قوي او

جنگي پهلوان دی، رسول الله ﷺ امر کړی چې د دغه سړي يوه چاره وکړه، د وهلو لار ورته پیدا کړه، مسلمانان د هري اسلحې وارونه پرکوي او پر مبلي خو تاثیر نه پرکوي، خبره دا نه ده چې څوک واری نه سي پرکولای، وارونه پر کيږي خو فايده نه لري ځکه سر تر پایه په اوسپنه پوښلی دی، زبير رضي الله عنه وايي: ورغلم شا وخوا پر وگرځېدم گورم چې په دغه اوسپنه کي به يو ځای سړی وي يا به يې د بدن يوه حصه لڅه وي خو هرڅه چې پر وگرځېدم بېله سترگوبل ځای يې نه معلومېدی، په حيرت کي يم چې څنگه يې و وژنم؟ وايي بيا هم پر وگرځېدم او دئ چپه او راسته طرف ته مسلمانان وهي او هيڅوک هيڅ نه سي په کولای، زبير رضي الله عنه وايي: نو د مخ له طرفه ورته ودرېدم او نېزه مي ښه ورته برابره کړه، ښه نښان مي ونيوی او د ده پر سترگه مي د نېزې واری وکړی، نېزه هم برابره ورغله د ده پر سترگه ومبټل او تر څټ يې ووتل، دغه کافر په دغه واري ووژل سو او الله جبار القادر مسلمانان د ده له شره خلاص کړل.

په جنگ کي داسي نښان وپستل او دومره دقت چې د جنگ په حالت کي دي د نېزې په وپستلو سره سترگه هم نه ځني خطا کيږي دا لوی هنر دی او د رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو جنگي قدرت په دغه اندازه سره و.

۲ - قتاده رضي الله عنه په دغه جنگ کي پر سترگه زخمي سو، توره يې پر مخ ومبټل مخ يې څيري سو او سترگه يې لاندي پر بارڅو (عُمْبُرِي) و لوېدل، سترگه يې په رگو څرپري او ويني ځني بهيري، نو د جنگ له ميدانه ووتی ځکه نور يې جنگ نه سواي کولای، ځينو انصارو ورته وويل: راسه چې سترگه دي در پرې کړو، ده وويل يا! ترڅو چې رسول الله ﷺ ته نه يم ورغلی کار نه په لرم چې هغه څه راته وايي، نو رسول الله ﷺ ته پر دغه حال چې سترگه په څرپري ورغلی، دلته نو د رسول الله ﷺ پر لاس الهي معجزه ښکاره سوه، رسول الله ﷺ ورته و فرمايل: يا قتاده! راسه، قتاده رضي الله عنه ورغلی د رسول الله ﷺ مخ ته کښېستی، رسول الله ﷺ يې سترگه ورپورته کړه په هغه خپل غالب کي يې کښېنيول او بيا يې خپل مبارک لاس پر تېر کړی، قتاده رضي الله عنه وايي: والله نه پوهېږم چې کومه سترگه مي زخمي سوې وه، سترگه مي داسي جوړه سوه لکه اول چې وه، دا هم د رسول الله ﷺ د نورو معجزو تر څنگ يوه

بله معجزه وه چې د بدر په ورځ ښکاره سوه.

۳- د بدر په ورځ جنگ او معرکه شروع دي چې د عکاشه بن محسن الأسدي رضي الله عنه توره په جنگ کې ماته سوه، اوس نو جنگ په څه شي سره وکړي؟ نور رسول الله ﷺ ته ورغلی او ویل: یا رسول الله! هغه زما توره ماته سوه او اوس توره نه لرم، رسول الله ﷺ یو لرگي په لاس ورکړی ویل: یا عکاشه! په دغه جنگ کوه، کله چې عکاشه د رسول الله ﷺ له لاسه دغه لرگي واخیستی او په خپل لاس کې یې وښور او ده په لاس کې اوږده، پنډه، قوي، سپینه او ځلانده توره سوه، په دغه توره یې د جنگ تر آخره او د مسلمانانو تر نصرته جنگ وکړی.

پر دغه توره یې د (العون) نوم کښېناوه، يعني: مرسته، عکاشه رضي الله عنه به دغه توره همپه او هر جنگ ته ورسره وړل او جنگ به یې په کاوه، ترڅو چې د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په خلافت او د ردت په جنگو کې شهید و وژل سو، نو دغه توره هم د نبوت د معجزو څخه یوه معجزه وه.

۴- رسول الله ﷺ خپلو اصحابو ته و ویل: که څوک د ابوالبختري بن هشام سره مخامخ سونه دي یې وژني.

ځکه ابوالبختري هغه څوک و چې په مکه مکرمه کې یې رسول الله ﷺ ته هېڅ آزار نه ورسولی او رسول الله ﷺ د ده څخه داسې کار نه و لیدلی چې د ده ﷺ دي ناخوښه وي او ابوالبختري د هغو خلکو څخه و چې هغه د قريشو د مقاطعې یا بندیز د ماتېدلو سبب وگرځېدل، ستاسې به یې قصه په یاد وي چې قريشو د مسلمانانو سره خرڅول او رانیول منعه کړل، یا په اوسنۍ اصطلاح بندیز یې پر ولکاهه، د هغې عهد نامې په ماتولو کې دغه ابوالبختري حصه واخیستل، نو دا د رسول الله ﷺ وفاق وه چې د هغه وخت د نېکۍ بدله یې اوس ورکول او هغه مرسته چې ابوالبختري د مسلمانانو سره کړې وه پرانه وه، نور رسول الله ﷺ د مېړه سره پرانه کول، د تیرو وختو نیکي یې په دغه مشغوله او سرگردانه ورځ کې په یاد وه او غواړي چې بدله یې ورکړي. رسول الله ﷺ دا هم و فرمایل: زه پوهېږم چې د بني هاشم کوم خلک چې جنگ ته راغلي دي دوی په ناخوښي سره دغه جنگ ته را وستل سوي دي، دوی

زموږ سره د جنگ کولو هيڅ شوق او ضرورت نه درلودی نو که څوک په جنگ کې د بني هاشم سره مخامخ سي نه دي يې وژني او که څوک د عباس بن عبدالمطلب سره مخامخ سو نه دي يې وژني ځکه هغه په زور را وستل سوی دی، هلته يو صحابي ؤ چې نوم يې "ابوحذيفه" ؤ دغه ابوحذيفه ؤ هغه عتبه زوی او د هغه شيبه وراړه او د هغه وليد ورور ؤ چې د جنگ په شروع کې په مبارزه کې و وژل سو، ابو حذيفه ؓ چې پخوا لا مسلمان سوی ؤ او هجرت يې کړی ؤ اوس په بدر کې د مسلمانانو ملگری دی، کله چې د رسول الله ﷺ دغه امر ده ته ورسېدی چې عباس مه وژنی ده يوه سخته جمله وويل، که څه هم دغه جمله يې مخامخ و رسول الله ﷺ ته نه وويل، خو څرنگه چې د رسول الله ﷺ او امر د څو نفرو په واسطه شا وخوا و ټولو مسلمانانو ته رسول کېدل، نو کله چې ابو حذيفه ته دا امر ورسېدی چې عباس مه وژنی ابو حذيفه وويل: عجب ده! عتبه وژل کېږي موږ خپل پلرونه، خپل وروڼه، خپل اکاگان، خپل قوم وژنو او عباس پرېږدو؟ په والله که د عباس سره مخامخ سوم پر مخ به يې په توره و وهم، دا خبر رسول الله ﷺ ته ورسېدی چې ابوحذيفه دغسي و ويل، د رسول الله ﷺ سره حضرت عمر فاروق ؓ ولاړ ؤ هغه ته يې مخ وړ و اړاوه او ويل: يا اباحصص! آیا د رسول الله د اکامخ په توره وهل کېږي؟ عمر ؓ توره پورته کړه ويل: يا رسول الله! اجازه راکړه چې د ابو حذيفه غاړه په دغه توره ور پرې کړم په والله ابوحذيفه منافق سو، رسول الله ﷺ وفرمايل: يا! پرې يې ږده يا عمر!

په وروسته کې ابو حذيفه ؓ و رسول الله ﷺ ته عذر وکړی او ويل: يا رسول الله! والله نه پوهېږم چې دغه جمله مي څنگه تر خوله ووتل، دغه خبره مي بېله قصد او بېله ارادې ترخوله ووتل، ابو حذيفه ؓ وايي: زه د دغې خپلې خبرې څخه چې په دغه ورځ مي ناڅاپه ترخوله ووتل هيڅ وخت په امان کې نه وم او تر اوسه هم بهرېرم، مگر الله ﷻ د دغې خبرې گناه په شهادت را پته کړي، يعني: دغه گناه مي بېله شهادت بل شی نه سي پټولای او ابو حذيفه ؓ د يمامې په ورځ د مسيلمه الکذاب په جنگ کې شهيد و وژل سو "يمامه" په نجد کې د يوه ځای نوم دی.

د ابوبکر الصديق ؓ د خلافت په وخت او د ردّت په جنگو کې چې مسلمانانو په

يمامه کي د هغه مسيلمۍ الکذاب د لښکرو سره جنگ کاوه چي د نبوت دعوه يې کړې وه، ابو حذيفه رضي الله عنه شهيد و وژل سو، خو تاسي د صحابه کرامو بيړي ته وگورئ: ابو حذيفه رضي الله عنه د پلار، ورور او اکا مرگونه لږ وخت د مخه په خپلو سترگو وليدل، معلومه خبره ده چي د هغو په وژل کېدلو خواشيني و او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له امره څخه مخالف يې يوه خبره چي هغه هم قصداً او عمدأ نه وه تر خوله و وتل، د هغې خبري د جبران دپاره يې شهادت غوښتی او ويل: دغه گناه بېله شهادته بل شئ نه سي را پاکولای او آخريې هم شهادت په نصيب سو. (اوس ابوالبختري ته راسئ)

هلته جنگ شروع دی، ابوالبختري د خپل يوه ملکري په ملکرتيا جنگ کوي چي د انصارو يوه ډله پر راغله، په دې ډله کي يو نفر و چي نوم يې "مُجَدِّر" و، مُجَدِّر پر بغ کړه ويل: يا ابا البختري! ليري سه ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم مور ستا د وژلو څخه منعه کړي يو، ابوالبختري و ويل: او دا زما ملگری؟ مُجَدِّر و ويل: يا والله مور ستا ملگری نه پرېږدو، ستا د ملکري د وژلو څخه نه يو منعه سوي فقط ستا د وژلو څخه منعه سوي يو، ابوالبختري و ويل: په والله زه او زما ملگری به دواړه يو ځای وژل کېږو، مُجَدِّر و ويل: زه ستا سره کار نه لرم مگر ستا د ملکري سره حساب لرم، مُجَدِّر د ابوالبختري پر ملکري حمله وکړه مگر ابو البختري د مُجَدِّر سره جنگ شروع کړ، مُجَدِّر له خپله ځانه ابوالبختري پوري واهه او غواړي چي ملگری يې و وژني مگر ابوالبختري غواړي چي مُجَدِّر و وژني، بيا هم په مُجَدِّر پوري منستی دی او کوشن کوي چي واری پر وکړي، مُجَدِّر د خپل ځان د دفاع په سبب مجبوره سو ابوالبختري يې و واهه او ويې وژی، وروسته مُجَدِّر و رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورغلی او عذر يې ورته وايه، ويل: يا رسول الله! والله ما نه وژی مگر قريبه وه چي ما و وژني، ده نه پرې ښوولم، کله چي پوه سوم چي نه مي پرېږدي او وژني مي نومي و واهه او ومي وژی، رسول الله صلى الله عليه وسلم په دغه عذر ځني راضي سو.

دا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم د امر پر اطاعت د صحابه کرامو د حرص يوه نمونه وه.

۵ - د بدر د جنگ د عجيبو پېښو څخه يوه هم هغه واقعه ده چي د عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه او اميه بن خلف په منځ کي پېښه سوه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه او اميه

بن خلف د جاهليت په وختو کې په مکه مکرمه کې دوه خواږه ملکري او آشنایان وه. (خیر قمتسي ته راسه)

د بدر په ورځ پسله جنگه امیه بن خلف او زوی یې چې علي نومېدی د جنگ په میدان کې ولاړ دي، اوس خو کفار د جنگ له میدانه تللي او تبتېدلي دي او میدان خالي دی مگر امیه بن خلف او زوی یې ولاړ دي، دا هم په دې سبب چې امیه چاغ او پند سرئ و ځغستلای خو نه سي حتی سپرېدلای لا هم نه سي چې ولاړ سي او وتبتي، امیه پوه سو: که وتبتم وژل کېږم نو یې د تسلیمېدلو نیت او إراده وکړه او وایي: باید داسي چا ته تسلیم سم چې هغه مي وساتلای سي، په دغه وخت کې عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه د جنگ په میدان کې د کفارو پاته شيان يا غنیمتونه ټولوي او هغې منطقي ته ور نژدې سو چې امیه او زوی یې ولاړ وه، عبدالرحمن څو زغري د جنگ له میدان ټولي کړي دي او غواړي چې دغه زغري یوسي د لښکر تر شا یې کښېږدي او بیا راسي نور غنیمتونه ټول کړي ځکه د کفارو لښکر وتبتېدی او خپل ور سره سامانونه یې ټول پر میدان غورځولي دي، په دغه وخت کې چې د عبدالرحمن رضي الله عنه سره زغري ور سره دي پر امیه بن خلف ورغلی، امیه ور نارې کړه: يا عبدود! ځکه د جاهليت په وختو کې د عبدالرحمن نوم عبدود و، عبدالرحمن جواب ور نه کړی ځکه د مخه تر هجرت چې دوی په مکه مکرمه کې وه که به چا د عبدود په نامه ور نارې کړه ده جواب نه ور کاوه او ویل به یې: زه عبدالرحمن يم، کفارو به بیا ورته ویل: موږ رحمن نه پیژنو نو موږ عبدالرحمن نه درته وایو بلکه عبدود درته وایو، ده بیا ورته وویل: که تاسي عبدود را ته و وایاست زه جواب نه درکوم، بیا یې اتفاق او فیصله پر دې وسوه چې د عبدالإله په نامه به درته وایو، اوس امیه ور نارې کړه: يا عبدود! عبدالرحمن رضي الله عنه وایي: ما د پخواني عادت سره سم جواب ور نه کړی، امیه چې تر اوسه خپله اسلحه ور سره ده زغره یې اغوستې ده بیا ور نارې کړه: يا عبدالإله! عبدالرحمن رضي الله عنه وایي: ما ورته وویل: ها څه وایي؟ امیه ویل: تر دغه زغرو ښه شی نه غواړې؟ زه تر دغو زغرو چې ستا سره دي ښه او بهتر يم، پر ما داسي ورځ نه ده راغلې لکه نن، آیا تاسي وشیدو ته ضرورت نه لری؟ يعني: که ما بندي ونیسي زه به

په خپله فديۀ کي داسي اوبناني درکړم چي ډيري شيدې کوي.
 عبدالرحمن وايي: ما چي فکر وکړي رشتيا هم دوی تر دغو زغرو ښه وه.
 دوی ولي تر زغرو ښه وه؟ ځکه د پخوانيو جنگو قانون داسي ؤ: هر چا چه د
 څوک اسير نيولی وای او د هغه اسير د خلاصولو دپاره چي بيا هر شئ په فديۀ کي
 راغلی وای هغه شئ هغه د اسير خاوند ته ورکول کېدی، نو عبدالرحمن وايي: زغري
 مي وغورځولې او دوی مي تر لاسو ونيول رهي مي کړل، عبدالرحمن وايي: زده
 أميه او د ده د زوی په منځ کي رهي وم چي أميه پوښتنه را څخه وکړه ويل: په تاسي
 کي هغه سرئ څوک ؤ چي د نعامي بنکي يې پر څېگر ايښي وې؟
 نعامه يولوی مرغه دی او حمزه رضي الله عنه به په جنگ کي د دغه مرغه بنکي پر خپل څيگر
 ايښوولې چي په هغه سره به معلوم اونښاني ؤ.

نو أميه وايي: په تاسي کي هغه سرئ څوک ؤ چي د نعامي بنکي يې پر څيگر
 ايښي وې؟ ما ويل: هغه حمزه بن عبدالمطلب ؤ، أميه ويل: دغه سړي په مور دغه
 کارونه وکړه، عبدالرحمن وايي: دوی مي تر لاس نيولي دي او دوی په خپله خوښه
 بېله مخالفته زما سره رهي دي چي بلال رضي الله عنه په مخه راغلی او أميه بن خلف هغه
 څوک دی چي په پخوا کي د بلال رضي الله عنه مالک ؤ او بلال يې مريئ ؤ او دغه أميه ؤ چي
 بلال رضي الله عنه ته يې سخت سخت عذابونه ورکول، اوس چي بلال رضي الله عنه أميه وليدی چي
 اسير نيول سوی دی ناري يې کړه: أميه بن خلف! دکفارو مشر! يا به زه يم يا به دی.
 عبدالرحمن ورته وايي: يا بلال! دا زما اسير دی بلال رضي الله عنه وايي ستا اسير دی که نه
 دی والله ژوندئ يې نه پرېږدم، عبدالرحمن رضي الله عنه ورته وايي: دغه خبري پرېږده دا زه
 اسير دی، بلال وليدل چي عبدالرحمن يې نه را پرېږدي نو يې په لور آواز ناري کړه:
 يا انصار الله! دغه دکفارو رئيس او هغه أميه بن خلف دی چي په مکه مکرمه کي يې
 ته سخت سخت عذابونه او آزارونه را کول، د انصارو ډله پر را ټوله سوه، عبدالرحمن
 خپل بنديان رهي کړي دي او انصار د شاله طرفه په پسې سوه تر شا يې په نېزو وهي.
 عبدالرحمن پوه سو چي بنديان نه را پرېږدي وژني يې، نو يې بنديانو ته و ويل:
 درغلی چي رسول الله صلی الله علیه و آله ته ځان ورسوو چي و مو ساتي، مگر أميه چاغ دی نه

سې خُستلای او عبدالرحمن يې کښوي، خو هيڅ نه سي کولای ځکه انصار په پسې دي او ووهي يې، عبدالرحمن ودرېدی انصارو ته يې مخ وړ واپراوه او ويل: مه کوی، دا زما اسير دی کار مه په لری مگر بلال ﷺ بيا وايي: دا هغه سړی دی چي زما سره يې داسي او داسي کول، هغه خپل وهل او عذابونه بيانوي غواړي چي انصار په قهر کړي، انصار هم د بلال ﷺ پر طرف دي او وايي: دا سړی نه بندي کيږي دی بايد ووژل سي.

عبدالرحمن ﷺ وايي: يوه سړي د شا له طرفه د اميه زوی پر پښه په توره وواهه هغه غُخار سو او ولوبدی، اميه دومره لويه چغه وکړه چي ما په خپل ژوند نه وه اورېدلې، ما ويل: ته پر هغه مه ژاړه خپل ځان دي خلاص کړه په واللّه زه ستا د پاره هيڅ نه سم کولای.

اوس عبدالرحمن پوه سو چي دوی د اميه د وژلو قصد کړی دی او نه يې پرېږدي نو ويل: يا اميه! اوږد پر مخکې پرېوزه هغه هم پرېوتی، عبدالرحمن سر بېره پر پرېوتی غواړي چي په دغه طريقه سره يې د تورو او نېزو له وهلو وساتي او بيا هم دغه وايي: دا زما اسير دی کار مه په لری او بلال ﷺ نارې ووهي! مړ يې کړی مړ يې کړی! حتی تر ده لاندي يې مه پرېږدی، انصار يو د دې خوا توره وراوږده کړي بل د ها خوا د نېزې څوکه په جگه کړي دغه وارونه دي چي له هره طرفه پر کيږي په دغه حالت کي د عبدالرحمن ﷺ پښې ته هم يو واری وړ ورسېدی او د هغه پښه هم زخمي سوه، خو آخريې اميه بن خلف په دغه وهلو کي ووژی.

دا هغه د اسلام او مسلمانانو د بښمن اميه بن خلف ؤ چي بلال ﷺ ته يې قسم قسم عذابونه اورنگارنگ زحمتونه ورکړي وه او مرگ يې په دغه ډول سره ؤ: چي له هره طرفه توري په ننوتلې د تورو او نېزو په څوکوو وژل سو.

اوس نو عبدالرحمن ﷺ د اميه تر مرگ وروسته ولاړ سو او ويل: الله دي بلال ته عفوه وکړي زغري هم را څخه ولاړې او بندي مي هم ووژل سو، ځکه هغه زغري چي ده ټولي کړي وې هغه د ده وې، هغه يې د بندي په سبب پرېښوولې او بندي يې بلال ﷺ ورووژی، نو ځکه يې وويل:

(عَفَرَ اللَّهُ لِبَلَالٍ رَاحَتَ عَلَيَّ أَدْرَعُ وَرَاحَ عَلَيَّ الْأَسِيرِ)

دا د هغه سر کښه او اسلام دښمن امیه بن خلف آخري حالت ؤ.

یوازې امیه بن خلف نه بلکه هر څوک چې د اسلام او مسلمانانو دښمني کوي او پر ضعیفه مسلمانانو یې ظلم کړی وي که یې د ژوند په آخري حالاتو ځان خبر کړی تر امیه یې ښه حال نه دی په نصیب سوی، څوک په بالنبت وژل کيږي او څوک درې ورځې څرېږي او د چا خو هیڅ مرگ او قبر هم نه وي معلوم او داسې نور ذلتونه.

۶- حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه په دغه ورځ خپل ماما چې عاص بن الهشام بن المغیره نومېدی و وژی، ښه متوجه سی: د دین او عقیدې اختلاف او جلا والی د قربت او قومیت نژدېوالی له منځه وړي.

۷- د هغو کسانو په جمله کي چې بندیان و نیول سوه یو هم عباس بن عبدالمطلب د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اکا ؤ او دئ چا ونیوی؟ دلته دوه روایتې دي څوک وایي: یوه انصاري ونیوی څوک وایي: عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ونیوی، قصه یې یوه ده خو په هغه چا کي اختلاف دی چې دئ یې بندي را وستی، مور به هغه روایت بیان کړو چې عباس بن عبدالمطلب د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه له طرفه بندي را وستل سو.

عباس رضی الله عنه جگ، برداره او غټ سړی دی، خو عبدالله بن مسعود رضی الله عنه کوچنی، ډنگر او ضعیفه سړی دی، خلک ورته گوري ډېر عجیب او نادره حالت او کیفیت دی، عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د عباس رضی الله عنه لاسونه شا ته نیولي دي او دئ مخ ته پوري وهي، تر مخ یې ډېر لوی او غټ سړی رهي دی او تر شا کوچنی، ضعیفه، ډنگر سړی په پسې دی او پوري وهي یې، خلک په تعجب کي دي چې دغه غټ سړی څنگه و دغه کوچني سړي ته تسلیم دی، یوازې دا نه چې تسلیم دی بلکه د هغه په نیولو او پوري وهلو خوږېږي هم، په تکلیف رهي دی د درد او زحمت علامې یې پر مخ ښکاره دي، څو د بندیانو ځای ته یې راوستی، خلک پر عبدالله را ټول سوه، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هم ولاړ دی، خلک عبدالله ته وایي: یا ابن مسعود! دا غټ سړی دي څنگه اسیر او څنگه بندي ونیوی؟ عبدالله وایي: ما تر لاس ونیوی او دئ تسلیم سو بس د غومره وه زما نیول او د ده تسلیمېدل وه، بیا خلکو د عباس رضی الله عنه څنځه پوښتنه وکړه ویل: یا عباس! دغه ډنگر او ضعیفه سړي ته څنگه تسلیمېدلې؟ عباس و ویل: والله کله چې زه یې

تر لاس ونيولم دومره قوت ورسره و چې زه پر خپل لاس و بېرېدم چې را مات به يې کړي، رسول الله ﷺ وخنډل او وې فرمايل: يا ابن مسعود! پام کوه چې په ځان خطا نوږې او دا فکر و نه کړې چې زه قوي يم د ده په نيولو کې ملائکو مرسته در سره وکړه، دا ته نه وې چې دې ونيوی بلکه دا ملائکه وه چې دې يې اسير کړی، مقصد دا چې په دغه جنگ کې ملائکو حتی د بنديانو په نيولو کې هم مله ونه کړی دی.

۸ - د جنگ تر ختمېدلو وروسته مصعب بن عمير رضي الله عنه په ميدان جنگ کې گرځېدی وې ليدل چې يو انصاري د ده د ورور ابو عزيز چې د مشرکانو په لښکر کې و او د مسلمانانو په مقابل کې جنگېدی لاسونه ورتړي، يعنې: د مصعب رضي الله عنه ورور ابو عزيز يوه انصاري بندي نيولی دی او لاسونه يې ورتړي مصعب بن عمير رضي الله عنه انصاري ته و ويل: تينگ يې ونيسه د ده مور د مال او دولت خاونده ده بنايي چې د ده په مقابل کې ښه فديه در کړي.

ابو عزيز خپل ورور مصعب ته وويل: آيا د خپل ورور په باره کې دي دغه سپارښت دی؟ مصعب رضي الله عنه ورته وويل: ته مې ورور نه يې بلکه دغه انصاري مې ورور دی.

۹ - کله چې مسلمانانو کفار بنديانول رسول الله ﷺ په عريش کې ناست و او سعد بن معاذ رضي الله عنه توره په لاس د عريش په دروازه کې د رسول الله ﷺ د ساتني دپاره ولاړ و، رسول الله ﷺ د سعد بن معاذ رضي الله عنه په مخ کې د ناخوښۍ علامې وليدلې چې د مسلمانانو په دغه کار نه و راضي چې کفار بنديان نيسي، نو رسول الله ﷺ ورته و فرمايل: يا سعد! لکه د قوم په دغه کار چې نه يې راضي؟

سعد رضي الله عنه وويل: هويا رسول الله! دا هغه اول شکست و چې الله تعالى مشرکانو ته ورکړی نو په دغه جنگ کې د مشرکانو وژل ما ته تر دې خوښی وه چې ژوندي پاته سي، يعنې: نه به يې بنديانولای بلکه وژلای به يې.

۱۰ - د بدر د جنگ په ورځ يو صحرايي عرب چې نوم يې قبا بن اشم و دغه د بدر په منطقه کې موجود و، کله چې يې لښکري وليدې پوه سو چې جنگ کيږي نو دالته پر يوه غونډۍ د سيل او تماشي دپاره ورته کښېښتی.

وايي: (د بل غم نيم اختر دی)

قباف په جنگ کې گډون نه دی کړی ځکه دئ له یوه طرفه څخه نه و فقط سېل
بین او تماشا چې دی غواړي چې جنگ وويني.

تاسې پوهېږئ چې د بدر جنگ څومره وخت او موده په برکې ونيول؟
فقط دوه ساعته، دغه ټوله غزاه دغه لوی نوم فقط دوه ساعته وه، نه ورځې وې نه
هفتې بلکه دوه ساعته وه، مگر قبا ف فکر کاوه چې دا جنگ به اوږد جنگ وي او دا یې
فکر او گمان و چې د مسلمانانو لښکر ماتېږي ځکه د مسلمانانو شمېر نسبت و کفارو ته لږ
و، کفار زر نفره دي او مسلمانان درې سوه نفره دي نو قبا ف ناست دی او د مسلمانانو
د شکست انتظار کوي، خو هغه دوه ساعته وروسته کفار په تېښته سوه نو قبا ف د ځان
سره خبرې کوي او وايي: والله ما په ژوند داسې عجبه نه وه لیدلې داسې ځغلي لکه
بني ځي، په دوه ساعته کې کفار تیت او پرک سوه، دا په تاریخ کې هغه کوتاه ترين
جنگ دی، دغه قبا ف بن اشم هغه وخت نه و مسلمان سوی خو بیا په وروسته کې د
خندق تر غزاه یا د حديبيې تر صلحي وروسته مدینې منورې ته د اسلام را وړلو دپاره
ولاړی، مگر د مخه تر دې چې مسلمان سې غواړي چې د مسلمانانو حال ځان ته
معلوم کړي چې څنگه خلک او څنگه اخلاق یې دي، دئ ناست دی خپل کشفیات
او معلومات کوي چې رسول الله ﷺ ور ښه کړه: یا قبا ف! ده ویل: ها! رسول
الله ﷺ و فرمایل: ته هغه نه یې چې بدر ته حاضر سوی وې او سیل دي کاوه؟ ویل:
هو هغه یم، نو ویل: د بدر په ورځ دي څه و ویل؟ قبا ف ویل: مقصد دي څه دی؟
رسول الله ﷺ و فرمایل: آیا تا د بدر په ورځ د ځان سره نه و ویل: والله ما په ژوند
داسې عجبه نه ده لیدلې؟ داسې ځغلي لکه بني ځي، قبا ف و ویل:

(أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أنك رسول الله) ځای پر ځای مسلمان سو او ویل:

والله دغه خبره ما هیچا ته نه ده کړې، دا خبره ما د خپل ځان سره کړې وه او د هغه
راهیسي مې بیا هیچا ته هم نه دي ویلي، دا عجبه ده ما څو کاله د مخه د خپل ځان
سره یوه خبره کړې وه او ته هغه خبره اوس را ته بیانوي، دا بېله نبي د بل چا کار نه
دی، نو قبا ف ایمان را وری او مسلمان سو.

د بدر جنگ په دغه چټکي او په دغه عجبه طریقه سره پای ته ورسېدی، نه شپې

وې نه ورځي فقط په دوه ساعته کي دغه جنگ د کفارو په ډېر بد شکست او د مسلمانانو په واضحه او ښکاره کاميابي پای ته ورسېدی.

په بدر کي د مسلمانانو ټول شهيدان څوارلس نفره دي، چي شپږ نفره يې مهاجرين دي او اته نفره يې انصار دي او نومونه يې په دې ډول سره دي:

۱- عبیده بن الحارث بن عبدالمطلب، د رسول الله ﷺ د اکا زوی او په داسي حال کي وفات سو چي بارخو (عُمَيری) يې د رسول الله ﷺ پر پښه پروت ؤ، کله چي يې مبارک روح له بدنه ووتی رسول الله ﷺ وفرمايل: «أشهدُ أکَ شهيدٌ» زه شاهدي آداء کوم چي ته شهيد يې.

۲- عمير بن أبي وقاص، ۳- ذوالشمانين بن عبد عمرو، ۴- عاقل بن البکير، ۵- مهجع مولى عمر بن الخطاب، ۶- صفوان بن بيضاء، دغه شپږ نفره مهاجرين وه.

او د انصارو څخه: ۱- سعد بن خيتمه، ۲- مبشر بن عبدالمندر، ۳- يزيد بن الحارث، ۴- عمير بن الحمام، ۵- رافع بن المعلى، ۶- حارثه بن سراقه، ۷، ۸- عوف او معاذ د عفراء زامن رضاهم اجمعين.

اوس چي جنگ خلاص سو رسول الله ﷺ په ميدان جنگ کي ووژل سوو کسانو ته و درېدی او وې فرمايل: تاسي د خپل نبي دپاره بد قوم واست، تاسي زه درواغجن وبللم او خلکو مي تصديق وکړی، تاسي پرېښوولم او خلکو مي مرسته وکړه، تاسي زه له خپله ښاره وايستلم او خلکو ځای را کړی.

بيا نور رسول الله ﷺ امر وکړی چي دغه د کفارو مړي کش کړی او يوه څاه ته يې واچوی، هلته د کفارو د لښکر ځای ته نژدې يو وچ څاه ؤ، ويل: دغه مړي ورکش کړی او دغه څاه ته يې واچوی، نو د کفارو مړي يو يو را ټول کړل سوه او دغه څاه ته يې ور اچول، ابو جهل، عتبه، شيبه او داسي نور چي ټول د مکې مکرمې د مشرکانو مشران وه څاه ته واچول سوه.

کله چي عتبه بن ربيعه د ابو حذيفه رضي الله عنه پلار د څاه طرف ته کش کړل سو رسول الله ﷺ د ده د زوی ابو حذيفه رضي الله عنه مخ ته وکتل، د هغه په مخ کي يې غم او تغير وليدی، رسول الله ﷺ ورته وويل: يا ابا حذيفه! ښايي ستا د پلار له دغه حاله څخه ستا

په زړه کې یوشی در گرځي؟ ابو حذیفه رضی الله عنه وویل: یا والله یا رسول الله! زه د خپل پلار په وژل کېدلو هیڅ نه یم نا راضه سوی، خو صرف ما ته زما د پلار هوښیاري، حلم او فضیلت را معلوم وه، زما دا امید و چې دغه شیان به یې اسلام ته هدایت کړي، خو کله چې ما د ده وژل کېدل ولیدل او دا را په یاد سوه چې دئ پر کفر مړ سو، دغه کارونه زما له هغه امیدو مخالف وه چې ما د ده دپاره غوښتل دغه پر شرک او کفر د ده مرگ غمجن کړم، رسول الله صلی الله علیه و آله ابو حذیفه رضی الله عنه ته د خیر دعاء وکړه او د خیر خبرې یې ورته وکړې.

کله چې مسلمانان د هغه امیه بن خلف وکښولو ته ورغله چې حضرت بلال او نورو انصارو وژلی و او غواړي چې څاه ته یې ورکش کړي، سبحان الله! په دغه لړ وخت کې پرسېدلی و او بوی یې کړی و، صحابه کرام غواړي چې کش یې کړي، مگر دئ د کښولو قابل نه و، شوېدلی و او غوښي یې توبېدې، رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمایل: پرې یې ردی، نو یې پردغه ځای ډبرې پر ور وغورځولې او په ډبرو کې یې پټ کړی نه قبر پر جوړ سونه څاه ته واچول سو، سر بېره پر مخکته په ډبرو پټ کړل سو.

ای قاتلانو! ای ظالمانو او آزاریانو د خپل ژوند آخري ورځې ته لږ متوجه سی تاسی

هم مرگ لری خو لږ فکر وکړی چې څنګه به مری، د تیرو سوو ظالمانو

په وژل کېدلو سره عبرت واخلي پر خپلو ځانو یې مه تجربه کوی.

د جنگ بنديان

رسول الله ﷺ د جنگ په بنديانو کي چي اوبيا نفره وه وکتل، په بنديانو کي يې داسي دوه نفره وليدل چي د اسلام او رسول الله ﷺ ډېر لوی دشمنان وه چي يو يې نصر بن الحارث ؤ، دا هغه سړی دی چي ډيري قصې يې زده وې، گڼسته او خبرياله سړی ؤ هر ځای چي به رسول الله ﷺ ناست ؤ دئ به هم هلته نژدې ورته کښېستی د دې دپاره به يې قصې کولې چي خلک د رسول الله ﷺ او د اسلام د خبرو او د قرآن مجيد د اورېدلو څخه په خپلو قصو را وگرځوي او د قصو په پای کي به يې وويل: څوک وايي چي محمد ﷺ ترما بهتر دی؟ زما او د ده څه فرق دی؟ زما خبري هم پخوانۍ قصې دي او د ده خبري هم پخوانۍ قصې دي.

په قرآن مجيد کي چي هر ځای د (أَسَاطِيرُ الْأُولِينَ) لفظ راغلی دی هغه د دغه نصر بن الحارث د دغي وينا رد او جواب دی، اوس دغه نصر بن الحارث په بنديانو کي نیول سوی دی نور رسول الله ﷺ ودرېدی او ويل: دغه سړي دغسي او دغسي کړي دي هغه د ده اعمال يې ذکر کړه او بيا يې حضرت علي ؑ امر کړی ويل: يا علي! ولاړ سه او وې وژنه، دلته نو نصر بن الحارث د حضرت علي ؑ په واسطه ووژل سو.

او بيا رسول الله ﷺ د کفارو هغه بل مشر ته چي عقبه بن أبي معيط ؓ وکتل چي دا هم د کفر د رئيسانو څخه يو رئيس ؤ، رسول الله ﷺ و فرمايل: تاسي خبر ياست چي دغه سړي څه کړي دي؟ رسول الله ﷺ د ده د عمل په بيانولو شروع وکړه او وې فرمايل: دا هغه څوک دی چي ما د کعبې شريفي سره لمونځ کاوه او ده زما د سجدې په وخت کي زما پر سر د اوبن کلمې کښېنوولې او بيا بله ورځ ما د کعبې شريفي سره لمونځ کاوه او ده زما پر غاړه پښه کښېنوول او په دومره زور او قوت کښېکښل چي ما مرگ وليدی قريبه وه چي و مي وژني، دلته نو عاصم بن ثابت ؓ ور ولاړ سو او عقبه بن أبي معيط يې و وژی او دئ يې هم هغه د ده د ملگرو څاه ته ور کش کړی، که څه هم ده د مرگ په وخت کي نارې وهلې چي ما ولي وژنی؟ زه هم يو بندي يم ټول بنديان پاته دي او ما وژنی؟ بندي نه وژل کيږي، مسلمانانو ويل: يا!

ته هغه څوک يې چې داسي او داسي دي کول، تا په خپله په خپل عمل سره دغه غوښتل، دغه دواړه کسان د حرب مجرمين بلل کېده نو د بنديانو څخه دغه دوه نفره ووژل سوه او د خپلو ملګرو سره هغه وچ څاه ته ورواچول سوه.

د بنديانو په جمله کې يو هم سهيل بن عمرو ؓ، دغه سهيل خطيب، شاعر او قوال سړی ؤ او د مسلمانانو شديد دښمن ؤ، همپشه به يې د اسلام او مسلمانانو پر ضد اشعار ويل او بيانې به يې وړکولې کله چې حضرت عمر بن الخطاب ؓ دغه سهيل د بنديانو په ډله کې وليدی نو ويل: يا رسول الله! دغه سهيل هغه دکفارو خطيب دی اجازه راګرځه چې ويې وژنم، رسول الله ﷺ وفرمايل: پرې يې ږده يا عمر! بيا عمر ؓ وويل: اجازه راګرځه چې غاښونه يې وروکارم چې په آينده کې بيا خبري نه سي کولای او پسله نن ورځي بيا ستا او د مسلمانانو پر ضد خبري ونه کړي، رسول الله ﷺ وفرمايل: پرې يې ږده يا عمر! بنايي داسي يوکار وکړي چې بيا به بد نه پر وايې او واقعاً دغه سړی بيا په وروسته کې مسلمان سواو اسلام يې هم په صدق او اخلاص سره ؤ، د رسول الله ﷺ تر رحلت وروسته کله چې د جزیره العرب ټول خلک مرتد سوه او د دينه واوښتل د مکې مکرمې خلک هم قريبه وه چې دين پرېږدي او له اسلامه واوري مګر هغه څوک چې اهل مکه يې دکفر او مرتد کېدلو څخه را وګرځول او پر اسلام يې ثابت پاته کړل هغه دغه سهيل بن عمرو ؓ چې په خپلو بيانو سره يې اهل مکه مسلمانان پاته کړه. پاکي دي هغه ذات لره وي چې د خلکو په حالاتو کې تغير را ولي.

هغه څاه ته د رسول الله ﷺ

ورتګ چې دکفارو جسدونه ورواچول سوي وه

د ابو طلحه ؓ څخه روايت دی چې د رسول الله ﷺ دا عادت ؤ: پر کوم قوم چې به غالبه او کاميابه سو هلته به يې درې شپې تېرولې، نو کله چې په بدر کې د مسلمانانو درېيمه ورځ وه رسول الله ﷺ امر وکړ چې زما اوښه را ولی او پر هغه اوښه يې خپل سامان وتری او رهي سو، اصحاب کرام په پسې دي څو د هغه څاه خولې يا غاړې ته ورغلی چې دکفارو د مشرانو مړي ورواچول سوي وه، رسول الله ﷺ د څاه

پر خوله و درېدی او هر یوه ته یې د هغه په نامه او د پلار په نامه ورناري کړه. یا ابا جهل بن هشام! یا عتبه بن ربیعہ! یا شیبہ بن ربیعہ! یا ولید بن عتبہ! یا ابا البختري بن هشام! یا عقبه بن أبي معیط! یا نصر بن الحارث! د یوه یوه نوم یادوي او په پای کې یې ټولو ته وویل: آیا هغه وعده چې ستاسې رب در سره کړې وه حق مو ولیدل؟ ما خو هغه وعده چې زما رب را سره کړې وه حق ولیدل، حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ورسول الله ﷺ ته وویل: دوی اوس مړه او بې روحه بدنونه دي ته څنگه خبري ور سره کوې؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: یا عمر! والله زما خبري تاسي تر دوی ښه نه اوری مگر دوی جواب نه سي را کولای، یعنی: څرنگه چې یې تاسي اوری هغه قسم یې دوی هم اوري، خو فرق دا دی چې دوی جواب نه سي را کولای.

د الله ﷻ په إرادده د کفر رئیسان په یوه وار و وژل سوه، بیا نور رسول الله ﷺ مدینې منورې ته نفر ولېږل چې هلته مسلمانان په دغه فتحه او کامیابي خبر کړي چې د دې تفصیل به وروسته درته بیان سي او اوس به دا درته ووايم چې د کفارو د شکست او تېبتي خبر و مکې مکرمې ته څنگه ورسېدی؟

مشرکان چې په جنگ کې مات سوه نوله بدره څخه په غیر منظم ډول سره تېبتي هر یو ځان خلاصوي، په مندو او شېلو کې، په لوړو او کښتو کې سره و پاشل سوه او د مکې مکرمې پر طرف خوار او ذلیل یو یو رهي دي له شرمه نه پوهېږي چې مکې مکرمې ته څنگه ور ننوزي؟ خو اول هغه څوک چې د قریشو د شکست خبر یې مکې مکرمې ته ور وړی هغه حیسمان بن عبدالله الخزاعي ؤ، دغه نفر مکې مکرمې ته ورسېدی او هلته د پاته سوو خلکو کله دا خیال ؤ چې قریش ماته او شکست خوري، خلکو چې د حیسمان څخه د جنگ د حالاتو پوښتنه وکړه دئ د خلکو د فکر او نظر څخه مخالف خبرونه وايي دئ وايي: ابو الحکم و وژل سو، عتبه و وژل سو، ربیعہ و وژل سو، أمیه و وژل سو، فلانی فلانی فلانی و وژل سوه، پرله پسې نومونه یادوي لکه د قریشو د سردارانو حاضري چې اخلي، دئ اول نفر دی چې خبر یې را وړی مگر خبر هیڅ معقول نه دی، که د قریشو د مشرانو څخه یو یا دوه نفره یاد کړي ممکن داسي پېښه سوې وي مگر په یوه وار ټول مشران دا هیڅ معقوله نه ده، فلانی فلانی

فلانئ د چا زړه ته نه لویږي، صفوان بن أمیه د کعبې شریفې سره ناست دی او حیسمان د وژل سوو نفرو نومونه یادوي چې په هغو کې یې أمیه بن خلف چې د صفوان پلار دی هم یاد کړی د صفوان دا زړه ته نه لویږي چې زما پلار دي وژل سوی وي نو صفوان و ویل: د ده دماغ خراب دی د هر چا نوم چې پر خوله ورځي هغه یادوي تاسې پوښتنه ځني وکړې چې صفوان مړ و که ژوندی؟ یعنی: تاسې زما پوښتنه ځني وکړې چې زه مړ یم که ژوندی؟ خلکو پوښتنه ځني وکړه چې صفوان په مړو کې و که په ژوندو کې؟ حیسمان و ویل: صفوان هغه دی د کعبې سره ناست دی او په والله ما د ده پلار او ورور ولیدل چې و وژل سوه.

نود مکې مکرمې خلک پر درو حصو و وپشل سوه څوک وایي: حیسمان درواغ وایي، څوک وایي: رشتیا وایي او څوک په شک او تردد کې دي، خو هغه د جنگ څخه تبتېدلې خلک یو یورا رسیږي، د قریشو د مرگ او شکست خبر په مکه مکرمه کې نشرېږي، اوس نو خلک مجبوره سوه چې دغه غمجن خبر ومني، پسله هغه چې د مکې مکرمې ټول مشران و وژل سوه ابوسفیان د مکې مکرمې مشر سو، دئ شریف او سردار سو ځکه نور ټول مشران و وژل سوه، دئ او ابولهب دغه دوه نفره په مکه مکرمه کې مشران پاته سوه نور ټول ځوانان دي، اوس چې ابوسفیان مشر سو نو یې امر وکړې چې هیڅوک به د بدر پر وژل سوو کسانو نه ژاړې ځکه چې مسلمانان خبري را پسي و نه کړي، عادت خودا و چې ښځو او نارینه وو به پر خپلو مړو یا وژل سوو کسانو ژړل او په دغه کار سره به یې څه تسلې هم کېدل، خواوس چې دا امر وسو چې څوک به نه ژاړي د هغو نور هم غم او فکر زیات سو، اسود بن المطلب چې سپین بری او په سترگو هم ږوند و درې زامن یې په بدر کې وژل سوي وه، د ده زړه غوښتل او دا یې خوښه وه چې په هغو پسي وژاړي مگر ژړا منعه ده، یوه شپه یې د یوې ښځې د ژړا آواز واورېدی نو یې خپل مریئ ولېږې چې ته ورسه وکوره معلومات وکړه لکه چې د ژړا اجازه سوې ده او ژړا حلاله سوې ده آیا قریش پر خپلو وژل سوو کسانو ژاړي؟ نو به زه هم پر خپل زوی ابو حکیمه وژاړم قسم دی چې دننه په زړه کې مي اور بل دی، مریئ ولاړی کله چې بیرته راغلی ویل: هغه یوه ښځه ده چې اوښ یې ورک سوی دی او

په هغه پسي ژاړي، دلته نو اسود خپل ځان نه سواي ټينګولای او په ژړا ژړا يې څو بيتونه يا اشعار وويل، چي مقصد يې دا ؤ: خلک په ورک سوي اوبښ پسي ژاړي او موږ په وژل سوو انسانانو پسي نه سوژړلای او داسي نور د زړه د درد اشعار يې وويل.

د ابوسفیان بل امر دا ؤ چي هيڅوک به د بنديانو فديه نه ورکوي چي را خلاص يې کړي، ځکه که فديه ورکړو بيانود همېش دپاره د مسلمانانو موږ ته طمعه پيدا کيږي.

پر ابولهب د جنگ د بايللو تاثير

ابولهب چي د رسول الله ﷺ اکا ؤ او د بدر جنگ ته نه ؤ وتلی دالته په مکه مکرمه کي پاته ؤ دغه د مشرکانو د ماتي خبر يې څنگه واورېدی او څه تاثير يې پر وکړی؟ دغه قصه به "ابو رافع مولى رسول الله ﷺ" ته پرېږدو ځکه هغه په خپله د دغي قصې يو جزء دی، ابو رافع ؑ، وايي: زه د رسول الله ﷺ د اکا عباس ؑ مریئ وم او اسلام زموږ کورنۍ يعني: د عباس کورنۍ ته را داخل سوی ؤ، عباس مسلمان سو، ام الفضل چي د عباس ښځه وه هغه مسلمانه سوه او زه مسلمان سوم خو عباس خپل اسلام پټاوه، ابولهب چي جنگ ته نه ؤ تللی کله چي د مشرکانو د شکست او ماتي خبر ورته راغلی الله ﷻ خوار او ذليله کړی او موږ مسلمانانو په خپلو ځانو کي قوت او عزت حس کړی.

ابو رافع وايي: زه ضعيغه سرئ وم او غشي مي جوړول، نو د عباس په کور کي په هغه خپله کوټه يا خونه کي ناست يم خپل غشي جوړوم، ام الفضل چي د عباس ؑ ښځه ده هغه هم راته ناسته ده او په دغه خبر چي مسلمانان کاميابه سوه او کفارو شکست وخورى ډېر خوشاله يو که گورو ابولهب چي د شر علامې پر ښکاره دي راغلی او دلته په دغه کوټه کي داسي کښېنستی چي شايې زما طرف ته ده، دئ غواړي چي د ام الفضل څخه معلومات وکړي او د جنگ په باره کي خبري ورسره وکړي، په دغه وخت کي د خلکو ږغ او نارې سوې چي هغه دی ابوسفیان بن الحارث بن عبدالمطلب له جنگه راغلی، دغه ابوسفیان د رسول الله ﷺ د اکا زوی د ابولهب وراره او مشرک ؤ، ابولهب ورته وويل: دلته راسه قسم دی چي ستا سره به د جنگ

خبرونه در سره وي، ابوسفيان و ابولهب ته کښېنستی او خلک شا وخوا و، ته ولاړ دي. ابولهب ورته وايي: اې وراره بيان را ته وکره خلکو ته څه پېښه سوه؟

ابوسفيان وويل: موږ چې د قوم سره مخامخ سوو بل څه نه وه بس ځانونه موږ تسليم کړه څنگه چې د دوی خوښه وه هغسي يې وژلو او هغسي يې بنديا نولو، ابولهب ورته وايي: په جنگ کي چا ډېر تکليف در کړی؟ ابوسفيان وويل: هغه چې موږ ته يې ډېر تکليف را کړی هغه يونفر ؤ چې د نعامې ټکي يې پر ځيگر ايښي وې هغه سړي ډېر نفر را پکښي مړه او زخميان کړه، هغه داسي کارونه را وکره چې چا په چا نه دي کړي، ابولهب وايي دغه نفر څوک ؤ؟ ابوسفيان وويل: موږ چې بيا وروسته پوښتنه وکره هغه حمزه بن عبدالمطلب ؤ، ابولهب وويل: نوماته او شکست مولي و خوږی تاسي خو ډېر واست او پوره اسلحه در سره وه؟ ابوسفيان وويل: زه خلک نه ملامتوم ځکه هلته نور داسي خلک راغله چې سپين کالي يې اغوستي وه او پر ابلکوييا برگو آسانو سپاره وه په والله هيڅوک يې مخ ته نه سواي درېدلای او چا يې طاقت نه درلودی.

ابورافع وايي: ما سر را پورته کړی او ومي ويل: والله هغه ملاټکې وې، ابولهب مخ را واړاوه يوه ټينگه چېلاخه يې پر مخ را سره کړه او ويل: ته هم د هغو ملگری يې؟ ابورافع وايي: ما هم ور حمله کړه خو څرنګه چې زه ضيفه وم ده پورته کړم او د مخکي يې و وهلم او پر ځيگر مي کښېنستی وهي مي، ام الفضل ابولهب را څخه کشوي خو دئ مي نه ايله کوي په وينو يې ولړلم، ام الفضل مجبوره سوه يو لړگي يې واخيستی ابولهب يې پر سر په و واځه، د ابولهب سړيې ورمات کړی او ويل: ضيفه دي وليدی او خاوند يې هم نسته، ابولهب چې تر سړيې ويني بهېدلې ذليله ولاړ سو او زه يې پرېښوولم.

ابورافع وايي: په والله ابولهب تر اووه ورځي زيات نور ژوند و نه کړی.

اوس چې ابولهب خپل کور ته زخمي او غمجن ولاړی هلته يې نور هم مرض پسي زيات سو، پر ابولهب چې هغه غم او دغه ناروغي سره يو ځای سوه يو بل نوی مرض يې وزيږاوه چې په عربي کي (ذات الجنب) ورته وايي او څوک وايي د عدسه په مرض اخته سو چې دغه دواړه مرضونه هلاکوونکي وه او عربو هم ډېر بد ځني وړل.

ساري مرضونه يې بلل، نو خلک هم د مرض له بيري نه ور نژدې کېدل، حتی خپلو اولادو هم پرېناوه نه ورتله، ځکه د مرض د اخیستلو څخه بهرېدل، څوک وايي: تر بدر دوی ورځي وروسته مړ سو او څوک وايي: تر بدر يوه هفته وروسته مړ سو، نو ابولهب په داسي ناروغي مړ سو چي خلک يې پوښتني ته هم نه ورتله، حتی پسله مرگه يې اولادونه د ښخولو دپاره نه ور نژدې کېږي، په هغه خونه کي پروت و څو و پرېسېدی او بوی يې وکړی، خلکو د هغه و زمانو ته پېغورونه ورکول چي پلار موبېله ښخېدلو پرې ايښی دی، زمانو يې ويل: موږ د مرض له بيري نه سو ور نژدې کېدلای، خلکو ويل: که څه هم داسي وي خو پلار دغسي نه سی پرېښوولای، څو زمان يې مجبوره سوه هلته په هغه خونه کي يې غار وکندی او دئ يې په اوږدو لرگيو ورپورې واهه او د ليري يې ډبري پر ور وغورځولې، دئ يې په هغه خونه کي په ډبرو پټ کړی، دا د ابولهب مرگ و.

ظالمان او د اسلام دښمنان په دغسي مرگومره کېږي يا وژل کېږي، د عقی خاوندانو ته عبرت او توجه په کار دي، پر خپل ځان يې مه امتحانوی.

مدینې منورې ته د مسلمانانو د نصرت د خبر رسېدل

موږ مخ کي درته ويلي وه چي رسول الله ﷺ مدینې منورې ته نفر ولېږل چي هلته د مسلمانانو د کامیابی خبر ور وړي، دغه زېری کوونکي دوه نفره وه چي یو يې عبدالله بن رواحه ؓ و چي په مدینه منوره کي د عالیه يعني: لوړ طرف اوسیدونکي خبر کړي او بل يې زيد بن حارثه ؓ و چي د مدینې منورې د کښته طرف اهل خبر کړي، دغه دوه نفره د رسول الله ﷺ پر اوبڼه سپاره دي په مدینه منوره کي مړځي د فتحي او کامیابی زېري بيانوي مگر د دوی دغه د زېري د بیانولو طریقه له عاده مخالفه وه، هغه داسي: کله چي دوی مدینې منورې ته ورسېدل نارې وهي: ابو جهل و وژل سو، عتبه و وژل سو، شیبه و وژل سو فلانئ، فلانئ، فلانئ و وژل سو، د مکې مکرمې د مشرکانو د ټولو سردارانو نومونه یادوي، اول خو دا معقوله نه ده چي ټول

مشران دي وژل سوي وي او بل د مدينې منورې خلک خبر وه چې مسلمانان قافلې ته وتلي دي نه جنگ ته، نور حال خوبيا هغو ته نه و معلوم نو ويل د قافلې او د قریشو د سردارانو يې سره څه؟ او دغه نفر څنگه و وژل سوه؟ دغه زېری کوونکي خلک خبري ته نور تفصيل هم نه ور کوي، رهي دي او دغه نارې وهي فلانئ و وژل سو فلانئ و وژل سو، د شا وخوا لويان او کوچنيان په پسې دي، حتّٰی د مدينې منورې ماشومان يې د بيتو پر قسم وايي: قَتَلَ اَبُو جَهْلِ الْفَاسِقَ، ترانه يې ځني جوړه کړه.

د مدينې منورې کفارو، منافقانو او يهودو دغه خبر نه منل بلکه ويل به يې چې دا څنگه خبره ده؟ مسلمانان قافلې ته ولاړل او د ها خوا دا خبر را وړي چې د قریشو د سردارانو څخه اوبيا نفره په يوه وار و وژل سوه دا د چا زړه ته نه لويږي، نو کفارو او منافقانو به ويل: دغه زېری کوونکي نفر درواغ وايي او په حقيقت کې محمد ﷺ وژل سوی دی (د دوی په قول) او د دې دليل هم دا دی چې دغه دوه نفره د محمد ﷺ پر اوبنه راغلي دي، اصلاً مسلمانان غواړي چې په مدينه کې خلک سره و نه پاشل سي نو يې دغه خبر را وړی دی، دا بيا د يهودو او منافقانو آوازې وې چې په خلکو کې يې نشرولې، اوس د مدينې منورې په کفارو کې د مسلمانانو د فتحي او کاميابۍ پر ځای دا خبر نشر سوچي رسول الله ﷺ وژل سوی دی.

يوه منافق و يوه صادق مسلمان ته دغه خبره وکړه خو هغه صادق مسلمان ورته و ويل: د دغو خبرو څخه لاس واخلي که نه والله رسول الله ﷺ به درخبر کړم، بيانو کفارو دغه خبري پرېښوولې، خو دغه د فتحي خبر چې د مدينې منورې و واقعي مسلمانانو ته ورسېدی او دا يې يقين سو چې مسلمانان کاميابه سوي دي نو ټول د خوشاليه په کالو کې نه ځايېدل او د مدينې منورې ټول اطراف د (الله اکبر) په تکبير او د (لا اِلهَ اِلاَّ اللهُ) په تهليل رېږدېدل، د مسلمانانو هغه مشران چې په مدينه منوره کې پاته سوي وه د بدر لاري ته د دې دپاره ور و وتل چې د رسول الله ﷺ استقبال وکړي او د دغې فتحي مبارکي ورته ووايي.

اسامه بن زيد رضي الله عنه وايي: موږ ته د مسلمانانو د کاميابۍ خبر هغه وخت را ورسېدی چې موږ د رسول الله ﷺ پر لور رُقيّه رضي الله عنها هغه چې د عثمان رضي الله عنه زوجه وه خاوري

واړولې، چې د هغې ﷺ د ناروغۍ په سبب رسول الله ﷺ عثمان رضي الله عنه پرې اېښی او له هغې هم د هغه سره د مرستې او کومک دپاره پرېښوولم، نو د رسول الله ﷺ لور رُقَيْبَةُ رضي الله عنها د بدر د غزاه په وخت کې وفات سوې ده. ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾

نبوي لښکر مدینې منورې ته حرکت کوي

لکه د مخه چې مو درته وویل: رسول الله ﷺ پسله جنگه درې شپې په بدر کې تیرې کړې او له بدره څخه تر بارېدلو د مخه د هغه غنیمتو په سبب چې په جنگ کې په لاس ورغلي وه په مسلمانانو کې اختلاف پېښ سو، کله چې دغه اختلاف شدید سو رسول الله ﷺ امر وکړی ویل: ټول غنیمتونه چې د خلکو سره دي هغه ټول را وړی او دلته یې کښېږدی، خلکو هم ټول غنیمتونه را وړل او د رسول الله ﷺ سره یې کښېښوول او بیا د دغه اختلاف د حلولو دپاره وحی نازلې سوې.

عُبادَةُ بنِ صامت رضي الله عنه چې د انصارو د مشرانو څخه دی وایي: موږ د رسول الله ﷺ سره و وتلو او بدر ته حاضر سوو او بیا د مسلمانانو او مشرکانو دوه لښکره سره مخامخ سوو خو الله جبار دښمن ته ماته ورکړه، ځینې خلک په دښمن پسې وه چې شړل یې او وژل یې او ځینې خلک د غنیمتو په ټولولو مشغوله سوو او ځینې کسان د رسول الله ﷺ د ساتنې دپاره ولاړ وه چې دښمن حمله پر و نه کړي، کله چې شپه سوو د لښکر د خلکو په منځ کې خبرې شروع سوې، هغه کسان چې غنیمتونه یې ټول کړي وه هغو و ویل: دغه غنیمتونه زموږ دي ځکه موږ ټول کړي دي، بل څوک حق نه پکښې لري او هغه کسان چې په دښمن پسې تللي وه هغو ویل: تاسې تر موږ نه یاست حقداره ځکه موږ دښمن و شړی او شکست مو ورکړی او هغه کسان چې پر رسول الله ﷺ یې پیره کړې وه هغو و ویل: موږ پر دې بېرېدلو چې دښمن به پر رسول الله ﷺ حمله وکړي نو موږ په دغه مشغوله سوو، الله جبار د دغه اختلاف د حلولو دپاره د سورة الأنفال لومړی نمبر آیات نازل کړی چې فرمایي:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرُّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ

بَيْنَكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١﴾ (الأنفال: ۱۱)

أنفال جمعه د نفل ده، أنفال يعني: غنيمتونه او غنيمتو ته په دې سبب نفل ويل کيږي چې دا د الله ﷻ له طرفه يوه ورکړه او عطاء ده، نو الله ﷻ فرمايي: اي محمده! ﷺ دوی ستا څخه د غنيمتو په باره کي پوښتنه کوي، دوی ته ووايه چې د غنيمتو مالونه خاص الله او رسول الله لره دي چې د شرعي اصولو سره سم يې تقسيم کړي او تاسي د الله ﷻ څخه وپېرېږي او د هغه حال اصلاح وکړي چې ستاسي په منځ کي دي، يعني: په خپل منځ کي دوستي سره وکړي مخالفت او نزاع پرېږدي او که تاسي په حقه سره مومنان ياست د الله او رسول الله حکم ومنی.

پسله هغه چې رسول الله ﷺ په بدرکي درې شپې تيري کړې نو يې د لښکره سره د مدينې منورې طرف ته حرکت وکړی، بنديان او هغه غنيمتونه چې د مشرکانو څخه يې اخيستي دي ور سره دي، د غنيمتو د ساتلو دپاره يې عبدالله بن کعب مقرره کړی، کله چې د (صفراء) تر تنگي تېر سوه هلته يې پر يوه غونډۍ چې د تنگي او (الناربه) په منځ کي وه واړول او دلته يې غنيمتونه پسله هغه چې خمس يې ځني وايستی په مساوي او برابر ډول سره پر لښکرو وپېشل.

کله چې رسول الله ﷺ د لښکره سره (الروحاء) ته ورسېدی دلته د هغو مسلمانانو سره يو ځای سو چې د ده ﷺ استقبال او د فتحي مبارکۍ ته راوتلي وه، رسول الله ﷺ او لښکر ته ښه راغلی او د فتحي مبارکي وايي.

د لښکره څخه يوه ځوان و هغه راوتلو خلکو ته و ويل: پر څه شي مبارکي راته وياست؟ د څو سپين پېرو او زړو خلکو سره مخامخ سوو، و مو وهل او و مو وژل، په دوه ساعته کي جنگ پای ته ورسېدی.

رسول الله ﷺ د ده د خبري څخه ومنل او وې فرمايل:

اي وراه! داسي مه وایه هغه خلک د قوم مشران او سرداران وه.

أسيد بن حضير ؓ چې په پاته سوو خلکو کي ؤ رسول الله ﷺ ته و ويل: يا رسول الله! حمد دي هغه الله لره وي چې ته يې کاميابه کړې په والله يا رسول الله! له بدره زما پاته کېدل په دې سبب وه چې ما هيڅ دا گمان نه کاوه چې ته دي

د جنگ او لښکر سره مخامخ سې، بلکه زما دا يقين و چې فقط يوه قافله ده، که زه په دې پوهېدلای چې ته د دښمن سره مخامخ کېږې هيڅکله به نه وای پاته سوی، رسول الله ﷺ وفرمايل: صدقت، ته رشتيا وایي، صحي ده.

او بيا رسول الله ﷺ مدينې منورې ته په داسې حال کې داخل سو چې په جنگ کې يې بری حاصل کړی او کاميابه سوی و، په مدينه منوره کې او د هغې پر شا وخوا د اسلام ټول دښمنان ځني و بېرېدل او د اهل مدينې څخه ډير خلک اسلام ته داخل سوه، حتی په دغه وخت کې عبدالله بن ابی منافق او د ده نورو ملگرو هم په ښکاره او ظاهره سره ايمان را وړی خو په حقيقت کې هغه پخواني گمراهان او کافران وه.

هغه د جنگ بنديان د رسول الله ﷺ تر راتگ يوه ورځ وروسته مدينې منورې ته را وستل سوه، رسول الله ﷺ پر خپلو اصحابو و وپشل او د دوی سره يې د ښه گذارې او پستې معاملې سپارښت وکړی، نو صحابه کرامو به په خپله خرما خوړل او بنديانو ته به يې ډوډی ورکول، تاسې پوهېږی چې هلته ډوډی تر خرما ډېره معتبره وه د هغه وخت ډوډی لکه د نن ورځې غوښې، نو اصحاب کرامو د رسول الله ﷺ د سپارښت په سبب دوی ته ډوډی ورکول او په خپله يې خرما خوړل او خرما خو هغه بېقدره شی وه چې اهل مدينې به د خرما د موسم په وخت کې خپلو بودگانو ته هم ورکول.

اوس چې رسول الله ﷺ مدينې منورې ته ورسېدی او بنديان هم را وستل سوه، نو رسول الله ﷺ د بنديانو په باره کې د خپلو اصحاب کرامو سره مشوره کوي چې څه ورسره وکړو؟

ابوبکر الصديق رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! دغه خلک زموږ قوم، د اکا زمان او زموږ وروڼه دي، زما په فکر چې د دوی څخه فديه واخلو او ايله يې کړو نو دغه شی چې موږ يې له دويه څخه اخلو زموږ دپاره به پر کفارو اقتصادي قوت سي او ممکن الله جبار القهار دوی ته هدايت وکړي او مسلمانان سي چې بيا به زموږ دپاره بازو او قوت هم وي.

رسول الله ﷺ عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته مخ و وړاوه او ويل: ته څه وایې؟ يا ابن الخطاب! عمر رضي الله عنه وایي: ما ورته وويل: زما رايه د ابوبکر د رايې څخه مخالفه ده، زه بيا وایم چې ما ته اجازه راکړه چې د فلاني غاړه ور پرې کړم، د خپلو اقرباوو

څخه یې د یوه نوم یاد کړی چې مشرک او په دغو بندیانو کې ؤ او علي ته اجازه ورکړه چې د عقیل بن أبي طالب غاړه ورپرې کړي چې عقیل د حضرت علي عليه السلام ورور ؤ او حمزه ته اجازه ورکړه چې د خپل ورور فلاني غاړه ورپرې کړي او د بندیانو څخه هریو هغه خپل قریب او دوست مسلمان ته په لاس ورکړه چې هغه یې و وژني، دا د دې دپاره چې الله ﷻ ته یې ور بښکاره کړو چې زموږ په زړو کې د مشرکانو او د هغو د سردارانو، رئیسانو او مشرانو سره دوستي نسته، که څه هم زموږ اقرباء وي.

حضرت عمر رضی الله عنه وایي: نبي الرحمة ﷺ د ابوبکر رضی الله عنه رایه او نظر خوښ کړه او هغه چې ما وویل هغه یې نه کړه قبول (ځکه د عمر رضی الله عنه په رایه کې ډېر شدت پروت ؤ) او د نورو اصحاب کرامو هم د ابوبکر الصديق رضی الله عنه په مثل سره نظر او رایه وه، نو فیصله پر دې وسوه چې بندیان به د فدیې په مقابل کې ايله کړو، بیا نور رسول الله ﷺ مکې مکرمې ته حال ولېږی چې راسی خپل بندیان مو د فدیې په مقابل کې بوزی.

په دغه باره کې الله ﷻ د سورة الأنفال (۶۷، ۶۸) نمبر آیاتونه نازل کړه چې دا و رسول الله ﷺ او هغو اصحاب کرامو ته چې دغه د فدیې اخیستلو نظر یې خوښاوه عتاب او ملامتي وه، الله ﷻ فرمایي:

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُتَّخِذَ فِي الْأَرْضِ تَرِيدُوتَ
عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾﴾

ژباړه: نبي لره دا نه ښايي چې دى بنديان ولري تر هغه وخته چې دى په مخکه کې قوي سي (يعني: د مخه تر دې چې د كفارو په ډېر وژلو او زخمي كولو نه يې قوي سوي دا نه ده په كار چې بنديان ونيسي او فديه ځني واخلي، دا اول او ابتدايي جنكونه دى دلته بايد شديد واوسې) تاسي د فديې په اخیستلو د دنیا د اسباب إرادة لری او الله ﷻ تاسي ته د كفارو د وژلو په سبب د آخرت د ثواب إرادة لري او الله ډیر قوي، غالبه او ډېر حکیم دی، ټول کارونه یې په حکمت سره دي. او بيارب ﷻ فرمایي:

﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾﴾

ژباړه: که دغه د فدیې حکم د الله ﷻ له طرفه پخوا لا نه وای لیکل سوی نو خامخا به تاسي ته د دغې فدیې اخیستلو په سبب ډېر لوی عذاب درکول سوی وای.

د دغو آیاتو تر نزول وروسته رسول الله ﷺ ناست و او ژړل یې، ابوبکر الصديق رضی الله عنه راغلی وې لیدل چې رسول الله ﷺ ژاړي نو یې د رسول الله ﷺ څخه د ده رضی الله عنه د ژړا د سبب پوښتنه وکړه، رسول الله ﷺ دغه آیات شریف ورته تلاوت کړې، هغه هم ورسره په ژړا سوځکه دا د هغه نظر هم و چې فدیبه دي واخیستل سي. حضرت عمر رضی الله عنه وایي: شپه تېره سوه او په سهار کي رسول الله ﷺ ته ورغلم که گورم دوی دواړه ناست دي او ژاړي، ما ورته وویل: یا رسول الله! خبر مي کړه: ته او ستا ملگری پر څه شي ژاړي؟ که داسي کار و چې په ما پوري یې هم تعلق درلودی زه به هم و ژاړم او که یې په ما پوري تعلق نه درلودی ستاسي دپاره به در سره و ژاړم، رسول الله ﷺ و فرمایل: زموږ د ژړا سبب هغه د فدیې د اخیستلو رایه ده چې ستا ملگرو را ته وویل، او ما ته د دوی عذاب تر دغه وني نژدې را ښکاره سو.

(هلته نژدې یوه ونه یا درخته وه رسول الله ﷺ هغې ته اشاره وکړه)

او دا چې الله تعالی فرمایي

﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ﴾

یعني: که د الله تعالی له طرفه د مخه د فدیې حکم نه وای لیکل سوی.

دغه د فدیې حکم د مخه چیري لیکل سوی و؟

جواب: هغه د سورة محمد په څلورم نمبر آیات کي دی چې الله تعالی فرمایي:

﴿فَأِمَّا مَتًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾

یعني: کله چې مو بندیان و نیول یا تاسي فدیبه ځني واخلي، یا یې مفت ایله کړی، مسلمان بندیان په خلاص کړی.

څرنکه چې دلته د بندیانو څخه د فدیې اخیستلو اجازه ورکړل سوې وه نو ځکه مسلمانانو ته عذاب نه ورکول سو او عتاب په دې سبب ورکول سو چې د مخه تر دې چې مسلمانان په مخکه کي قوي سي د دښمن د وژلو پر ځای یې بندیان و نیول او بل دا چې فدیبه یې د هغو کسانو څخه قبوله کړه چې یوازي د جنگ بندیان نه وه بلکه د جنگ لوی مجرمان هم وه، حتی د نن ورځي بین المللي قانون هم د جنگ مجرمان بېله محاکمې نه پرېږدي او د جنگ پر مجرمانو غالباً د اعدام، یا ابدی بند حکم را وزي.

خير الله ﷺ د دغي فديې اخیستلو عنوه ورته وکړه او فديې را شروع سوې. د يوه بندي حال ته کتل کېده، څرنگه چې د مکې مکرمې د خلکو ليک او لوست زده وه او د اهل مدينې ليک او لوست نه و زده، نو هر هغه بندي چې فديه به يې نه درلودل هغه ته به د مدينې منورې د هلکانو څخه لس هلکان ورکول سوه چې ليک او لوست ور زده کړي، کله چې به يې ليک او لوست ور زده کړل دغه يې فديه وه او بندي به يې پرېناوه. رسول الله ﷺ د څو بنديانو سره احسان هم وکړی چې بېله فديې يې ايله کړل چې د هغې جملې څخه: يو مطلب بن حنطب و او بل صيفي بن ابي رفاعه و، ځکه هغه وويل: زه په مکه مکرمه کې مال لرم تاسې ما پرېږدئ چې مکې ته ولاړ سم وعده ده چې خپله فديه به درته رالېږم نور رسول الله ﷺ دئ پرېناوه چې ولاړ سي.

دغه رنگه يو بل نفر چې ابو عزه الجُمحي ورته ويل کېده چې د لوبو پلار و يعنې بېله لوبو يې نارينه اولاد نه درلودی مال او پيسه يې هم نه درلودل غريب سړی و دغه نفر هم رسول الله ﷺ د ده د لوبو په سبب بېله فديې پرېناوه او ده هم د رسول الله ﷺ سره وعده وکړه چې هيڅ کله به په هغه جنگ کې چې د اسلام او مسلمانانو پر ضد وي گډون او اشتراک نه کوي، مگر دغه سړي د خپلې وعده څخه مخالفت وکړی او د اُحد په جنگ کې يې د مسلمانانو پر ضد اشتراک وکړی او هلته بيا په بنديانو کې ونيول سو، کله چې يې رسول الله ﷺ ته راوستی ده وويل: که ته دا وار ما پرېږدې وعده در سره کوم چې بل وار به ستاسې پر ضد په جنگ کې گډون نه کوم، مگر رسول الله ﷺ هغه خپل مشهور قول وفرمايه او وې ويل:

« لَا يُلَدُّعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ » ارواه: البخاري عن ابي هريرة

ژباړه: مومن دوه واره له يوه غاړه نه وهل کېږي (يعنې داسې نه خطا وزي چې د مار يا لرم له يوه غاړه څخه دوه ځله و وهل سي او ته هم نه سي کولای چې دوه واره مي خطا باسي) نو يې ابو عزه و وړی.

همدارنگه ابوالعاص چې د رسول الله ﷺ زوم او د زينب رضي الله عنها خاوند و او په بنديانو کې نيول سوی و بېله فديې يې په دې شرط پرېناوه چې زينب رضي الله عنها ته به

د هجرت اجازه ورکوي چې دغه قصه به لږ وروسته په تفصيل سره درته بيان سي. اوس نو فديې شروع سوې د مشرکانو څخه هر يو د خپل دوست او قريب په بدله کي فديه را ليرې او خپل بندي په خلاصوي بېله ابوسفیانه چې په خپله د ده زوی هم په بنديانو کي ؤ، ځکه ابوسفیان امر کړی ؤ چې څوک به فديه نه ليرې چې د مسلمانانو نوره طمعه پيدا کيرې مگر چا د ابوسفیان خبره و نه منل، که څه هم په اول او شروع کي خلکو څه موده صبر وکړی فديه يې نه لېږل خو آخر مجبوره سوه اولادونه او اقرباء يې وه نور يې صبر نه سواي کولای هر يوه خپل بندي په فديه سره خلاصاوه. مگر ابوسفیان هغه خپله خبره په خپله نه سواي ماتولای نو يې انتظار کاوه خود مسلمانانو څخه يو نفر چې سعد بن نعمان نومېدی مکې مکرمې ته د عمرې دپاره ولاړی، ابوسفیان هغه نفر ونيوی او بندي يې کړی، د عربو په تاريخ کي اول عمره کوونکی دی چې بندي کيرې، خلکو ابوسفیان ته و ويل: ته څنگه داسي نفر بندي کوې چې عمرې ته راغلی دی؟ که خلک ستا په دغه عمل خبر سي بيا څوک حج او عمرې ته نه راځي، ابوسفیان و ويل: که څه هم خلک حج ته نه راځي خو زه يې تر هغو نه ايله کوم چې زما زوی را ايله نه کړي نو رسول الله ﷺ امر وکړی چې د ابوسفیان زوی د دغه مسلمان په بدله کي ورايله کړی.

لکه څرنگه چې د مخه مودرته و ويل: چې ابو العاص بن ربیع د رسول الله ﷺ زوم چې د زينب بنت رسول الله ﷺ خاوند ؤ هم په بنديانو کي نيول سوی ؤ، زينب رضي الله عنها د مخه تربعت يا د مخه تردې چې د مسلمانو بنځو نکاح د مشرکانو سره حرامېدل د حضرت خديجې رضي الله عنها په خواهش او غوښتنه دغه ابو العاص ته په نکاح ورکړل سوه او پسله بعثته خديجې رضي الله عنها او د دې ټولو لونو ايمان را وړی مگر ابو العاص پر خپل شرک پاته ؤ، د بدر په جنگ کي د کفارو سره را ووتی او په بنديانو کي ونيول سو، څرنگه چې ابو العاص داسي څوک نه درلودل چې د ده فديه ورکړي او زينب رضي الله عنها هم مال او پيسې نه لري چې د ده د فديې دپاره يې وليږي نو يې د خپلي مور خديجې رضي الله عنها (چې تر هجرت د مخه وفات سوې وه) هغه امېل يا د غاري هار چې دې ته يې د دې د واده په شپه ورکړی ؤ د څه نور ماله سره ورسول الله ﷺ ته

ور ولېږي چې دا يې د ابوالعاص فديه.

رسول الله ﷺ چې دغه اهل وليدی خديجه رضي الله عنها يې ور په ياد سوه او وې ژړل، هغه ښځه يې ور په ياد سوه چې د ده ﷺ سره يې کومکونه کړي وه د ده ﷺ سره يې پنځه ويشت کاله ژوند او فدا کاري کړي وې نو يې صحابه کرامو ته و ويل: که مو خوښه وي چې د زينب بندي ور ايله کړي او مال يې هم بيرته ور کړي ښه به وي، صحابه کرامو د رسول الله ﷺ د عزت او احترام په سبب ابوالعاص بېله فديې پرېښاوه او هغه را لېږل سوی مال يې هم بيرته ور سره ور کړی، دا چې رسول الله ﷺ ابوالعاص بېله فديې ايله کړی نو ابوالعاص دا پر ځان لازمه کړه چې زينب رضي الله عنها بايد پرېږدم چې هجرت وکړي، مدينې منورې او خپل پلار ته ولاړه سي او د رسول الله ﷺ سره يې د زينب رضي الله عنها د را لېږلو وعده وکړه: کله چې ابوالعاص مکې مکرې ته ورسېدی رسول الله ﷺ زيد بن الحارثه او د انصارو څخه يو بل نفر مکې مکرې ته ولېږل چې زينب رضي الله عنها را ولي او دوی ته يې و ويل: تاسي په (يا جج) کې اوسئ، يا جج د يوه ځای نوم دی چې د مکې مکرې څخه اته ميله ليرې دی، نو ويل: تاسي په يا جج کې اوسئ ترڅو چې زينب رضي الله عنها درته را ولي او بيا يې تاسي دلته را ولي، دوی دوه هم رهي سوه، دغه رهي کېدل يې تقريباً تر بدر يوه مياشت وروسته وه او يا جج ته ورسېدل، ابوالعاص چې د مدينې منورې څخه مکې مکرې ته ورسېدی زينب رضي الله عنها ته يې اجازه ورکړه چې د خپل پلار او مدينې منورې ته هجرت وکړي او زينب رضي الله عنها هم د هجرت دپاره د خپل کار په سمولو شروع وکړه.

په دغه وخت کې هند چې د ابوسفیان ښځه وه او د هغه عتبه لور وه چې په بدر کې وژل سوی و ورته راغله او ويل: يا بنت محمد! ﷺ خبره سوم چې ستا زاده ده چې د خپل پلار ته ولاړه سې، زينب رضي الله عنها و بېرېدل چې را و به مني گرځوي نو منکره سوه. هند ورته و ويل: اې د اکا لوري! مه منکره کېږه هغه د نارينه وو اختلاف او جنگونه د ښځو منځ ته نه راځي هغه د هغو کار دی خو که ته په دغه سفر کې مال يا کوم سامان ته ضرورت لرې راته و وايه چې درپوره يې کړم زما سره مال سته، زينب رضي الله عنها وايي: دې دغه خبرې په رشيا کولې خوزه بېرېدم او د دې څخه منکره وم چې مدينې منورې ته

خم، کله چې زينب رضي الله عنها د سامان د برابرولو څخه فارغه سوه نو کتانه بن ربیع چې د دې لېور او د ابوالعاص ورور و او بن را وستی او دا يې سپره کره خپل غشی او ليندی يې ورسره واخيستل او په سپينه ورځ يې دا رهي کره، قریش په دې قصه خبر سوه او پسي را ووتل، په دې طوی کي چې د يوه ځای نوم دی پسي ورورسېدل، اول هغه څوک چې زينب رضي الله عنها ته ور د مخه سوه هغه هبار بن الأسود و او پر زينب رضي الله عنها يې نېزه پورته کره، دا و بېرېدل او د ډيري بيړي په سبب له خپله اوښه څخه لاندي ولوېدل.

د دغې بيړي او لوېدلو په سبب هغه کوچنی چې د دې په نس کي و او لوېدی، کتانه بن ربیع او بن چوک کړی غشی او ليندی يې واخيستل ويل: والله هر يو را نژدې سي مگر دغه غشی د هغه په نس کي وي، قریش ځني وگرځېدل خو ابوسفیان د خبرو دپاره ور د مخه سو او ويل: دا دي ښه کار و نه کړی چې ښځه دي په سپينه ورځ د خلکو په حضور را وايستل او تا ته هغه زموږ غم او مصيبت هم در معلوم دي چې د محمد صلی الله علیه و آله د لاسه راته پېښ دي، خلک به وايي چې موږ يې لور زموږ د ضعف په سبب ور ولېږل نو دا زموږ دپاره پېغور دی او د دې راگرځول موږ ته کومه فايده هم نه را رسوي، مگر ته داسي وکره چې ښځه بيرته مکې مکره يې ته را و له چې خلک ووايي هغه دی موږ بيرته ښځه راوگرځول او بيا يې ته بيرته د شپې بوزه او خپل پلار ته يې وروله، کتانه هم په دغه صلحه راضي سو بيرته را وگرځېدی او زينب رضي الله عنها خو شپې په مکه مکره کي پاته سوه او بيا يې زينب رضي الله عنها يوه شپه د شپې وايستل، خو زيد بن الحارثه او د هغه ملگري انصاري ته يې ور تسليم کره او هغو بيا مدينې منورې ته بوتله. دا ځيني هغه واقعي وې چې په بدر کي يا تر بدر وروسته پيښي سوي وې.

په وروسته کي جبريل عليه السلام د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه پوښتنه وکره چې اهل بدر په تاسي کي کومه درجه لري؟ يعني: تاسي وهغو ته کومه درجه ورکوی؟

رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: اهل بدر په موږ کي هغه بهتر او افضل خلک دي يعني: د لوړي درجې مسلمانان هغه کسان دي چې بدر ته حاضر سوي دي، جبريل عليه السلام و ويل: همدارنگه په ملائکو کي هغه ملائکي افضله او د لوړي درجې خاونداني دي چې بدر ته حاضري سوي دي، دا د بدر عظمت او لويي ده، الله تعالى د بدر ورځ

(یومُ الفرقان) (یومُ التمی الجمعان) بللې ده، ځکه په دغه جنگ د حق او باطل، د کفر او اسلام فرق او جلا والی راغلی او په دغه جنگ کې د کفر او شرک رئیسان او سرداران ووژل سوه.

د دغه لوی جنگ خبر په ټوله جزیره العرب کې نشر سو حتی د دې جنگ خبر نجاشي ته چې د حبشې پاچا و ورسېدی او نجاشي هلته په حبشه کې مهاجر مسلمانان سره را ټول کړه او په بدر کې یې د مسلمانانو د کامیابۍ زېری ورکړی، د بدر د فتحي خبرونه ټولو ځایو ته ورسېدل، د بدر معظمه غزاء په اسلام کې هغه لوی جنگ دی، که څه هم په ظاهره کوچنی جنگ او نفريکني لړ وه درې سوه نفره مسلمانان د زرو نفرو کفارو په مقابل کې و جنگېدل او جنگ هم تر دوه ساعته زیات نه و مگر د دغه جنگ نتیجه لویه او مهمه نتیجه وه، مسلمانانو په دې جنگ کې وکولای سواي چې د کفر ټول رئیسان ووژني، په دغه جنگ کې د دې امت فرعون ووژل سو، اسلام په دغه یوه جنگ نشر او مشهوره سو، مسلمانانو وکولای سواي چې په دغه جنگ کې د قریشو قوه هغه چې په جزیره العرب کې لوی او مهم طاقت بلل کیدی له منځه یوسي، دا د اسلام د نشرولو دپاره لوی اعلان و ځکه د عربو ساداتو او مشرانو شکست و خوری، دغه جنگ د اسلام دپاره لوی دعوت و، په پخوا کې رسول الله ﷺ و یوه نا معلوم قوت ته خلک دعوتول مگر اوس د اسلام قوت او طاقت ټولو ته ښکاره او معلوم سو، مسلمانانو هغو قریشو ته شکست ورکړی چې د جزیره العرب دیني زعامت او ریاست ددوی و، نو په خپله دغه د قریشو شکست نسبت و پخوانیو دعوتو ته لوی دعوت او بلنه سوه، مسئله که څه هم ساده او کوچنی و مگر آثار او نتائج یې ډېر لوی وه.

قرآن مجید د بدر د جنگ په باره کې بیان کوي

د سورة الأنفال ډېر آیاتونه د بدر د جنگ په باره کې نازل سوي دي، دغه سورة پر دغه جنگ الهي تبصره ده، دغه تبصره د هغو تبصرو څخه ډېره مخالفه ده کوم چې پاچهان یا قومندانان یې پسله فتحي او کامیابیه پر خپلو جنگو کوي.

تر هر څه د مخه الله ﷻ د مسلمانانو نظر و هغو تقصیراتو او اخلاقي کمبودیو ته

ور واراوه کومې چې تر اوسه په دوی کې پاته وې او ځینې یې د ځینو مسلمانانو څخه پېښې هم سوې، نو په سورة الأتفال کې داسې آیاتونه نازل سوه چې مسلمانان د خپلو ځانو په پوره والي او د اخلاقو په پوره ښه والي کې کوښښ وکړي چې د دغه اخلاقي کمزوریو او کمبودیو څخه خلاص سي.

او بیا الله ﷻ هغه حالات بیان کړل چې په دغه فتحه کې د مسلمانانو سره الهی تائید، مرسته او نصرت ملگری او ور سره و، دا دپاره د دې چې دوی په خپل شجاعت او قوت مغروره نه سي، په زړو کې یې غرور او کبریا ځای و نه نیسي بلکه پر الله ﷻ به توکل کوي، د الله ﷻ او رسول الله ﷺ اطاعت به کوي.

او بیا یې هغه لوړ هدف او مقصد ورته بیان کړی کوم چې د هغه هدف دپاره رسول الله ﷺ دغه خونړۍ جگړه وکړه او هغه صفات او اخلاق یې ور وښوول چې هغه په جنگو او معرکو کې د فتحي او کامیابۍ سبب گرځي.

او بیا الله ﷻ مشرکانو، منافقانو، یهودو او د جنگ بندیانو ته خطاب کوي، بلیغ او فصیح خطاب او داسې کامل نصیحت ورته کوي چې دوی باید حق ته تسلیم سي او د حق متابعت وکړي.

او بیا الله ﷻ مسلمانانو ته د غنیمتو په باره کې خطاب کوي او دوی ته یې د دغې مسئلې په متعلق قوانین او اصول کښېښوول چې دا مسئله یې د همیشه دپاره منظمه کړه.

او بیا الله ﷻ د مسلمانانو دپاره د جنگ او صلحي قوانین کښېښوول ځکه اوس چې اسلامي دعوت دغه د جنگو مرحلې ته داخل سو نو دغو قوانینو ته اشد ضرورت موجود و، دا د دې دپاره چې د مسلمانانو جنګونه، یا عموماً ټول اسلامي جنګونه هغه د جاهلیت او د جاهلانو د جنګو څخه فرق ولري، مسلمانان باید په اخلاص، اخلاقو او جنگي معامله کې تر نورو انسانانو تفوق، بهتری او لوړوالی ولري او جهان ته دا ور وښيي چې اسلام یوازې یو فکري او نظري خبرې نه دي بلکه اسلام خپلو متابعتو ته پر هغو اساساتو، پر هغو مبادیو او اخلاقو عملي تریه ورکوي چې هغو اخلاقو ته یې ور بولي.

په سورة الأتفال کې د اسلامي دولت د قانون داسې مادې مقررې سوي چې

د هغو مسلمانانو، کوم چي د اسلامي دولت په داخل کي اوسېږي، د هغو مسلمانانو سره چي د اسلامي دولت څخه دباندې اوسېږي فرق يې معلوماوه او ثابتاوه يعني: د دواړو طبقو د ژوند د حالاتو پوره مراعت پکښي سوي و، چي دغه ذکر سوي څو مفاهيم تقريباً د جنگ او د هغه د قوانينو دپاره د سورة الأنفال خلاصه بلل کېدلای سي.

لکه څرنګه چي د مخه مودرتو وويل: د هجرت په دغه دوهم کال کي د رمضان مياشتي روژه فرض سوه او زکوة الفطريا د کوچني اختر سرسايه فرض سوه او د فرضي زکات دپاره د نصاب اندازې وښوول سوې، چي د دغه زکوة الفطر په فرضيت او د فرضي زکات د نصاب د ښوونې په سبب د ډيرو هغو فقيرو مهاجرو د مشکلاتو بار سپک سو کوم چي دوی ته يې تکليف ورکاوه، د بديانو په مالو کي د غريبانو حق پيدا سو.

سبحان الله! د يوه نياسته تصادفي حالاتو څخه يو دا و: چي د مسلمانانو اول اختر، هغه اختر چي په خپل ژوند کي يې د اول وار دپاره اسلامي اختر کاوه، هغه اختر د هجرت د دوهم کال تر روژې وروسته د شوال د مياشتي اختر و.

(ځکه روژه په دغه کال فرض سوه او دا د مسلمانانو اول اختر و)

دغه اختر يې پسله هغه ښکاره او معلومداره فتحي څخه و چي لږ ورځي مخ کي يې په بدر کي په نصيب سوه: دا څومره بختور او مبارک اختر دی چي پسله هغه څخه مسلمانانو ته راغلی چي د فتحي او عزت تاج يې پر سرو ايني و او د دغه اختر د لمانځه منظره څومره خوږه او شانداره وه چي مسلمانان د تکبير، توحيد او تحميد په نارو سره له خپلو کورو څخه را وزي او د دوی زړونه د الله ﷻ طرف ته په شوق سره وړ الوتل او د الله ﷻ د رحمت او جنتو اميد يې پسله دغه اوسني نعمتو څخه چي امن او امان، فتحه او بری و درلودی او الله ﷻ دغه اوسني نعمتونه د سورة الأنفال په (۲۶) نمبر آيات کي ورته بيانوي او فرمايي:

﴿وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ خَائِفُونَ أَنْ يَتَّخِطَفَكُمْ النَّاسُ فَيَأْتِيَكُمْ وَيَأْتِيكُمْ بِبَنَاتِهِمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (الأنفال: ۲۶)

يعني: تاسي هغه وخت در په ياد کړی چي تاسي لږ او په مخکه کي ضعيفه واست او له دې څخه بېرېدلاست چي تاسي به خلک وټبتوي، يعني: قريش، يا فارس، يا روم به مو مغلوبه کړي، نو الله ﷻ تاسي ته ځای در کړی او تاسي ته يې په

خپله مرسته سره قوت درکړی او د طبياتو پاکو شيانو څخه يې رزق درکړی، دپاره د دې چې تاسي د خپل رب ﷻ شکر آداء کړی.

د بدر او احد

په منځ کي عسکري نشاط او حرکتونه

دا خو در معلومه سوه چې د بدر جنگ د مسلمانانو او مشرکانو په منځ کي هغه اولنی جگړه وه او دغه جنگ هغه د حق او باطل په منځ کي جلا کوونکی جنگ و، په دې جنگ کي مسلمانانو داسي بری لاس ته را وړی چې ټولو عربو د مسلمانانو دکاميابی شاهدی آداء کول، خو هغه کسان چې د دغه جنگ نتایجو سره متفق او يو ځای کړه هغه! هغه کسان وه چې د دغه جنگ په مستقیمو خسارو او تاوانو ضعیفه سوي وه، چې هغه د مکې مکرمې مشرکان وه او هغه کسان وه چې د مسلمانانو عزت او کاميابی يې پر خپل دیني او اقتصادي ژوند يوه قوي ضربه بلل چې هغه يهود وه.

له هغې ورځي څخه چې مسلمانان د بدر په غزاه کي کامیابه سوه دغه دوې ډلې چې مشرکان او يهود وه د قهر او غضب، حسد او عناد په اور کي کړې دي، الله ﷻ د سوره المائده په (۸۲) نمبر آیات کي فرمایي:

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾. [المائده]

يعني: هغه چې د مومنانو سره تر ټولو خلكو ډېر زيات او شديد عداوت لري هغه يهود دي او هغه کسان دي چې مشرکان دي.

او د دغو دواړو ډلو دپاره په مدينه منوره کي ملگري او کومکيان موجود وه. هغه کومکيان يې څوک وه؟ هغه! هغه کسان وه چې نور يې نو د خپل ځان دپاره په کفر او شرک کي عزت او وقار نه ليدی نو په ښکاره او ظاهره مسلمانان سوه چې هغه عبدالله بن ابی بن سلول او د ده ملگري وه او دغه د منافقانو درېيمه ډله هم پر مسلمانانو د حسد او عناد، قهر او غضب په لحاظ تر هغو دوو اولکو ډلو (چې مشرکان او يهود وه) په کمه نه وه او هلته يوه بله څلورمه ډله هم موجوده وه چې هغه: هغه صحرايي عرب وه چې د مدينې منورې په شا وخوا کي اوسېدل، خو د هغو دپاره

د کفر او ایمان مسئله مهمه نه وه، هغه بیا د چور او چپاول خلک وه، هغه هم د مسلمانانو په نصرت او کامیابي مضطرب او پرېشانه سوه او پردې بېرېدل که په مدينه منوره کې یو قوي حکومت جوړ سي نو به دوی له دې څخه منعه کړي چې د چور او حملو د لارې دي قوت او طاقت لاس ته را وړي، نو یې د مسلمانانو سره حسد درلودی او د مسلمانانو د بنمنان وگرځېدل.

په دغه سبب له هره طرفه پر مسلمانانو خطرونه را وگرځېدل، مگر د دغو څلورو ډلو څخه هري یوې د مسلمانانو سره په خپل سلوک او کړنلاره کې فرق درلودی او هري ډلې هغه لار اختیار کړې وه چې د دوی په فکر دوی یې خپل مقصد ته رسول. هغه کسان چې په مدينه منوره کې او د هغې پر شا و خوا اوسېدل هغو په ښکاره سره اسلام را وړی خو په دننه کې یې د شر او فساد، دسيسو او فتنو په جوړولو کې کوښښ کاوه، چې دغسې کسانو ته منافقان ويل کېږي.

خو یهودو بیا په ښکاره سره د دښمنۍ اعلان کاوه، خپل حسد او عناد یې میدان ته را وايستی.

مگر د مکې مکرمې مشرکانو بیا د فيصله کوونکي جنگ اخطارونه ورکول او د خپل انتقام او بدلې نارې یې وهلې او د جنگ دپاره یې په ښکاره سره خلک او اسلحه سره جمعه کول، چې د دوی حالاتو په زبان حال سره و مسلمانانو ته دا ويل: چې خامخا یوه داسې ورځ را تلونکې ده چې موږ به ستاسې څخه خپله بدله او انتقام اخلو او واقعاً یې هم په وروسته کې داسې جنگ و مدينې منورې ته ور وستی چې د مسلمانانو پر هيبت او نامه یې ډېر بد اثر وکړی، چې هغه د اُحُد جنگ ؤ خو مسلمانانو په دغه خطرناکه موده او حالاتو کې چې له هره طرفه د شر لمبې پورته کېدې د خپل قائد اعلیٰ په قیادت داسې رول آداء کړی چې په هغه رول کې د رسول الله ﷺ د قیادت او مشرۍ نبوغ او عبقریت ځلېدی.

رسول الله ﷺ دغو ټولو خطرو ته پوره وینې او بيداره ؤ او د هغو د محو کولو دپاره یې ډېره ښه نقشه او کړنلاره عملي کول چې اوس به په را تلونکي بحث کې د دغو حالاتو بیا په مختصر ډول سره ولولۍ.

په گدر کې د بني سلیم غزاء

د بدر تر جنگ وروسته د مدینې منورې استخباراتو خپل قائد اعلیٰ او لارښوونکي رسول الله ﷺ ته دا خبر را وړی چې د بني سلیم قبيله چې د غطفان د قبيلو څخه يوه قبيله ده او په نجد کې اوسېدل د مدینې منورې د حملې دپاره لښکري برابروي، نور رسول الله ﷺ ډېر ژر د دوو سوو سپرو سره د دغې قبيلې طرف ته د دې دپاره ورووتی چې دغه فتنه په هغه خپله ځانگې کې ووزني، ترڅو چې د دغې قبيلې کورو ته چې په (گدر) کې پراته وه ور ورسېدی، بنو سلیم ته چې دا خبر ور ورسېدی د خپلو کورو څخه وتښتېدل او هلته په يوه شېله کې پنځه سوه اوښه او يو مریئ چې (يسار) نومېدی ځني پاته سوه، دغه اوښان او دغه نفر مسلمانانو ونيول، پسله هغه چې رسول الله ﷺ د اوښانو څخه څمس و ایستی پاته اوښان يې پر مسلمانانو تقسیم کړه چې هر نفر ته دوه دوه اوښه ور ورسېدل او هغه مریئ يې آزاد او ايله کړی، رسول الله ﷺ په دغه ځای کې درې شپې تیرې کړې او بیا بیرته مدینې منورې ته ولاړی، دغه غزاء د هجرت په دوهم کال او د شوال په میاشت کې وه، دغه غزاء تر بدر اوه ورځې وروسته وه.

د رسول الله ﷺ دوژلو دپاره دسیسه

دا معلومه خبره ده: کله چې مشرکانو په بدر کې ماته وخورل او ډېر مشران يې ووژل سوه، نو د مکې مکرمې مشرکان لکه د اور کوره د رسول الله ﷺ پر ضد په خپلو ځانو کې سره ایشېدل، ترڅو چې د مکې مکرمې دوو مشرکانو داسې يوه دسیسه جوړه کړه چې د دغه اختلاف او تفرقي، د دغه ذلت او سپکاوي رینه له بېخه وکارې او دغه رینه د دوی په فکر رسول الله ﷺ و، قصه داسې ده:

عمیر بن وهب الجُمحي چې د قریشو د شیطانونو څخه بلل کېدی، هغه چې رسول الله ﷺ او د ده ﷺ مکرمو اصحابو ته يې په مکه مکرمه کې ډېر آزارونه ورکول، اوس د دغه عمیر زوی د بدر په بندیانو کې د مسلمانانوسره بندي دی،

نو دغه عمير بن وهب او بل صفوان بن أميه بن خلف چي پلار او ورور يې په بدر کي وژل سوي دي، دغه دوه نفره د مکې شريفې په حجر يا حطيم کي سره ناست دي او خبري سره کوي، اول يې هغه کسان ياد کړل چي د بدر په جنگ کي وژل سوي وه او بيا مسلمانانو څاه ته ور واچول او بيا يې د مکې مکرمې د خلکو غمونه سره بيانول ترڅو چي صفوان وويل: والله پسله دويه په ژوند کي خوند او خير نسته، عمير وويل: رشتيا وايې! په والله که زما پر ذمه پورونه نه وای او پر دغه خپلو کوچنيو اولادو نه بهر بدلای چي ترما وروسته به خوار او درېدره سي زه به دغه اوس د محمد ﷺ پر طرف د هغه د وژلو دپاره رهي سوی وای او زه د ورتللو دپاره بهانه هم لرم ځکه زما زوی د دوی سره بندي دی، صفوان موقع مناسبه وليدل او غواړي چي دغه موقع يې له لاسه و نه وزي وويل: ستا پور يې پرما! زه يې آداء کوم او اولادونه دي زما د اولادو سره يو ځای کوم هرڅه چي مي په وسه پوره وي په والله هغه نه ځني منعه کوم، عمير وويل: دغه خبره د ځانه سره وساته چي څوک په خبر نه سي، صفوان وويل: بېغمه اوسه، عمير ولاړی خپله توره يې بڼه تېره او په زهرو زهرناکه کړه، هغه داسي چي توره به يې د آهنگر په کوره کي داسي گرمه او سره کړه لکه اور او بيا به يې په زهرو کي کښېوول، د زهرو اوبه به يې په وچنلې، چي د دغي توري زخم بيا نه جوړېدی (دا د هغه وخت زهرناکه يا کيمياوي اسلحه وه) او بيا مخ پر مدينه منوره رهي سو ترڅو هلته د مسجد د دروازې سره يې خپله اوبڼه چوکه کړه او دئ ځني را کښته سو، تاسي پوهېږي چي د عمير څه نيت او څه مقصد دی؟ د عمير اراده دا ده چي په اول ملاقات يا مخامخ کېدلو کي به رسول الله ﷺ په دغه خپله توره سره وهي او بيا چي هرڅه پېښېږي پېښ دي سي.

په دغه وخت کي حضرت عمر رضي الله عنه هلته د څو نورو مسلمانانو سره ناست ؤ او د بدر د جنگ خبري يې سره کولې چي سترگي يې پر عمير ومېتې نو يې وويل: په والله دغه د الله دښمن عمير نه دی راغلی مگر د يوه شر دپاره او بيا عمر رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته ورغلی وويل: يا رسول الله! هغه دی د الله دښمن عمير راغلی او توره په څرېږي، رسول الله ﷺ وفرمايل: ما ته يې راوله.

عمر رضي الله عنه عمير ته ورغلی او هغه تناو چي عمير توره په ځان پوري په څرولې وده د عمير په غاړه کي ور واچاوه غواړي چي مسجد ته يې ور ولي خو په دغه وخت کي يې د انصارو څو نفرو ته هم وويل: تاسي ولاړ سي د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره کښې او دغه خبيث ته متوجه اوسي ځکه دا سرې په باور نه دي، بيا يې نو عمير مسجد ته ورننه ايستی، کله چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدل چي عمر رضي الله عنه د عمير په غاړه کي تناو وراچولی دی او را کشوي يې ويل ايله يې کره يا عمر!

او عمير ته يې وويل: را نژدې سه يا عمير! عمير ورسول الله صلى الله عليه وسلم ته ور د مخه سو او ويل (أَنْعَمُوا صَبَاحًا) چي دا د جاهليت د وختو او د مشرکانو سلام ؤ، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: الله تعالى مور ستا تر تحيې په بنه تحيه مکرم کړي يو يا عمير! چي هغه سلام او د اهل جنت تحيه ده او بيا يې ورته و فرمايل: د څه شي دپاره راغلی يې؟ يا عمير! عمير وويل: د دغه خپل زوی په باره کي راغلی يم چي ستاسي سره بندي دی او د ده په متعلق بنه را سره وکړی، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: دغه توره دي د څه شي دپاره په غاړه کي ده؟ عمير وويل: الله دي توري خرابي کړي آيا مور ته يې کومه فايده را رسولې ده؟

رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: رشتيا راته ووايه د څه شي دپاره راغلی يې؟
عمير وويل: بېله دغه د بل کار دپاره نه يم راغلی.

رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: بلکه ته او صفوان بن أميه په حجر کي سره کښېنستلاست او د قريشو هغه وژل سوي کسان مويادول چي د بدر په ورځ په هغه څاه کي واچول سوه او بيا تا وويل: که پرما پور نه وای او دغه اولادونه مي نه وای زه به د محمد صلى الله عليه وسلم د وژلو دپاره تللی وای، صفوان ستا د پورو او اولادو دمه په دې شرط پر خپله غاړه واخيستل چي ته ما و وژنې، مگر الله تعالى ستا او زما د وژلو په منځ کي حائل دی يعني: ته دا کار نه سپي کولای، ځکه الله تعالى دغه کار منعه کوي، عمير وويل: أَشْهَدُ أَنْكَ رَسُولُ اللَّهِ.

يا رسول الله! د کوم شي خبر چي به تا له آسمانه مور ته را وړی او کومي وحی چي پر تا نازلېدې مور په هغو کي ستا تکذيب کاوه او نه مو منلې مگر دغه خبر چي بېله ما او صفوانه بل هيڅوک نه حاضر وه او نه په خبر دي په والله زه پوهېرم چي بېله الله تعالى بل

چا نه يې په خبر کړی، نو حمد دي هغه الله لره وي چې زه يې اسلام ته هدايت کړم او زه يې دغه خای ته را وستلم او بيا يې د شهادت حق کلمې وويلې.

رسول الله ﷺ اصحاب کرامو ته و فرمايل: دغه ورور ته مو د دين مسائل ور وښوی قرآن مجيد ورته وواياست او بندي يې ورايله کړی.

سبحان الله! په هغه وخت کې فاکس و که تلفون؟ ټيپ و که مخاږه؟ چې دغه حالات د هغه په واسطه ورسول الله ﷺ ته ورسول سوه؟

يا! دغه شيان يو هم نه وه موجود بلکه تر دې ټولو مهمه او د خبر رسولو بله وسيله موجوده وه! چې د هغه په واسطه دغه خبر ورسول الله ﷺ ته ورسېدی چې هغه الهي وحی وې، د نبوت او رسالت ټول کارونه تر بشري عقل او طاقت لوړ وي، دا هم د الهي معجزو څخه او د رسول الله ﷺ د رسالت د اثبات د پاره يوه لويه معجزه وه.

خير عمير رضي الله عنه دلته په مدينه منوره کې مسلمان سو او هلته په مکه مکرمه کې صفوان ونورو مشرکانو ته وايي: زېری درکوم چې په را تلونکو نژدې ورځو کې به د داسې واقعي خبر واورى چې د بدر قصه به در څخه هېره کړي او صفوان به د هر هغه چا څخه چې مکې مکرمې ته به ورتلی د عمير د حالاتو پوښتنه کول ترڅو چې د عمير د اسلام خبر ورته را ورسېدی، بيا نو صفوان قسم ياد کړی چې هيڅکله به د عمير سره خبرې نه کوي او هيڅکله به په هيڅ شي کې فايده نه ور رسوي، عمير رضي الله عنه چې مکې مکرمې ته راغلی هلته يې په اسلامي دعوت شروع وکړه او خلک يې اسلام ته را بلل، حتی د ده پر لاس ډېر خلک اسلام ته داخل سوه.

الهي زمور ټولو مسلمانانو خاصاً زمور د ځواني طبقې زړونه هم د خير او مصلحت و هغه لاري ته واړوي چې ته په راضي کېږې او جنت ته مويي يې.

د بني قينقاع د غزا سبب

مور مخ کې د هغه عهد او معاهدې مادې درته بيان کړې کومه چې رسول الله ﷺ د يهودو سره کړې وه، رسول الله ﷺ او مسلمانانو د هغو شيانو د عملي کولو ډېر کوشنې کاوه کوم چې په هغه معاهده کې ذکر سوي وه او واقعاً هم د مسلمانانو له

طرفه هېڅ داسې کار نه سوېښ چې هغه دي د هغې معاهدې د مادو څخه يو حرف مخالف وي، مگر يهود! هغه يهود چې د دوی تاريخ په غدر او خيانت، وعده خلافي او چمو ډک دی، هغو خپل ځانونه نه سواي ټينګولای چې د هغه خپل پخواني خائنانه طبيعت سره موافق عمل و نه کړي.

نو يې د مسلمانانو په صفو کې د چم او دسيسو، تشويش او اضطراب پارولو او خطايستلو په عملي کولو شروع وکړه چې اوس به د يهودو د شيطانتو او اور بلوونکو دسيسو د جملې څخه يوه نمونه درته بيان سي:

ابن اسحاق رضي الله عنه وايي: شاس بن قيس چې يو سپين پري يهودي و لوی کافر او متعصب انسان و، د مسلمانانو سره يې ډېر حسد او عداوت درلودی، يوه ورځ پرلاري رهي و وې ليدل چې د رسول الله ﷺ انصار او اصحاب چې د اوس او خزرج د قبيلې څخه وه په يوه مجلس کې سره ناست دي او خبري سره کوي، د دغه يهودي دغه د دوی آفت او محبت، د دوی صلحه او پر اسلام سره يو ځای کېدل، د دوی اتحاد او اتفاق نه سوه خونين، يهودي ته دا ور معلومه وه چې د جاهليت په وختو کې د دغو قبيلو په منځ کې څومره عداوت پروت و، نو يې د ځانه سره و ويل: (بني قيله چې مقصد يې د اوس او خزرج قبيلې وې) بني قيله په دې وطن کې سره متحد او متفق سوه؟! او که دوی په اتفاق او اتحاد سوه بيا نوموړد دوی سره د آرامۍ او فرارۍ ژوند نه سوکولای.

(نودغه يهودي د دوی د اختلاف او جنګولو دپاره څه وکړه؟)

يو ځوان يهودي چې د ده سره ملګری و هغه ته يې و ويل: ورسه د دوی سره کېښنه او هغه د بُعات د جنګ خبري شروع کړه.

(د بُعات جنګ) يو ډېر لوی او شديد جنګ و چې تر هجرت د منځه د مدينې مورې د دوو قبيلو چې اوس او خزرج وې په منځ کې تېر سوی و چې د دواړو طرفو ډېر کسان پکښې و وژل سوه او دواړو طرفو ته ډيري ځاني او مالي خرابۍ او بربادۍ پکښې رسېدلي وې، نو دغه يهودي هغه بل يهودي امر کړ چې ورسه د دوی سره کېښنه او د بُعات د جنګ خبري شروع کړه او ځيني هغه بيتونه وايه چې دغو دوو قبيلو به يو د بل پر ضد د هغه جنګ په وخت کې ويل. يعني: هغه زور او وژل سوی اور پکښې

تازه کړه، دغه ځوان يهودي هم ورغلی او دا کار يې وکړی، سبحان الله! خلک نوي مسلمانان سوي دي تر اوسه لا شيطان خپل شيطانت پر عملي کولای سواي د يهودي د خبرو په سبب په قوم کي د اختلاف او فخرخبري شروع سوې، تر څو چي دوه نقره يو د بل په مقابل کي پر ځنگنو سره کينېستل او آوازونه يې لوړ سوه او بيا يوه هغه بل ته وويل: که دي خوښه وي بيرته به د سره هغه جنگ شروع کړو، يعني: د دغه اهلي جنگ دپاره بيا تيار او آماده يو، په کراره کراره دواړي ډلي په قهر کېدلې او ويل: سره معلومه به يې کړو، زموږ او ستاسي د معلومېدلو ځای (حَرّه) دی، نارې سوې: اسلحه! اسلحه! خلک حَرّې ته سره ووتل، رسول الله ﷺ ته دا خبر ورسېدی، کوم مهاجر اصحاب چي د رسول الله ﷺ سره ناست وه د هغو سره و دغو انصارو ته ورغلی او ويل:

« يا معشرَ المسلمين! الله الله، اُبدعوا الجاهلية و انا بين اظْهَرِ كُمْ؟ ».

ژباړه: اې مسلمانانو! آيا بيا هم د جاهليت کارونه کوی اوزه ستاسي په منځ کي يم؟ پسله هغه چي الله ﷻ اسلام ته هدايت کړاست او په اسلام يې مکره کړاست، له کفره يې خلاص کړاست د جاهليت کارونه يې درڅخه ايسته کړل، ستاسي په زړو کي يې الفت او محبت درواچاوه، اوس بيرته هغه د جاهليت کارو ته رجوع کوی؟

قوم پوه سو چي دا شيطاني وسوسه او د دوی د دښمن له طرفه چم و نو په ژړا سوه. د اوس او خزرج د قبيلو خلک يو د بل د خوشاله کولو دپاره سره غاړه په غاړه سوه او د رسول الله ﷺ د امر اورېدونکي او منونکي رهي سوه، نو الله ﷻ د عدو الله شاس بن قيس چم او خيانت ناکامه کړی.

دا د هغو اعمالو يوه نمونه وه چي يهودو د مسلمانانو په صفو کي د تفرقي او جنگولو دپاره عملي کول او نن ورځ هم د دغسي اعمالو ډېر مثالونه د يهودو له طرفه په ډيرو اسلامي ملکو کي ليدل کيږي، چي يهود د خپلي کاميابۍ دپاره اسلامي امت، يا جنوب او شمال ته سره وېشي، يا يې و شيعه او سني ته سره وېشي، يا يې د ژبي او قوميت پر اساس سره وېشي، خو بد بختانه مسلمانان د خپلي بېخبرۍ يا د مادي طمعي په سبب يا د کړسۍ په اميد دغه تفرقي قبلي، بالمقابل کفري او خارجي قواوو ته تسليميږي او د ځانه څخه د هغو نوکران او خدمتکاران جوړوي.

دا خويوه نمونه وه بلکه تر دې زيات نوري هم ډيري نقشې او دسيسې يهودو د دې دپاره عملي کولې چې د اسلامي دعوت مخه ونيسي.

مثلاً: د درواغو آوازې يې په مسلمانانو کې نشرولې يا دا چې په سهار کې به مسلمانان سوه په ماښام کې به بېرته له اسلامه واوښتل، دا د دې دپاره چې د ضيف الايمان ه مسلمانانو يا هغو کسانو چې نوي يې ايمان را وړی و په زړو کې شک او ترديد پيدا کړي او د دوی متابعت وکړي، په مسلمانانو کې يې پر هغو کسانو د ژوند او معيشت لاري تنگولې کوم چې د دوی به يوه مالي رابطه ورسره وه، هغه داسې:

هغه کسان چې مسلمانان سوي وه که به پر دوی د يهودو پور باندي و يهود به سهار او ماښام د پور غوښتلو دپاره ورته ولاړ وه او که به بيا د مسلمان پور پر باندي و هغه يې ځني خورې او نه يې ورکاوه، هغو ته به يې ويل: ستا پور هغه وخت صحي او راباندي و چې ته د خپلو پلرو پر دين وې مگر دا چې ته اوس له دينه واوښتي نو ستا پر مور هيڅ حق نسته، يهودو دغه کارونه ټول تر بدر د مخه کول، سره د دې چې دوی د رسول الله ﷺ سره هغه ذکر سوې معاهده هم درلودل، خو رسول الله ﷺ او اصحاب کرامو پر دغو ټولو مخالفتو په دې اميد صبر کاوه چې ممکن يوه ورځ يهود و سمي لاري ته راسي او په منطقه کې امن او امان موجود وي، خو اوس چې يهودو وليدل چې الله ﷻ مسلمانانو ته د بدر په ميدان کې پوره نصر او بری ورکړی او اوس مسلمانانو عزت او شوکت، هيبت او دبدبه پيدا کړه، د يهودو قهر او غضب، عناد او حسد نور هم زيات سوه، نو يې هغه خپل شر او عداوت ښکاره کړی، بغاوت او د مسلمانانو آزارونه يې زيات کړه.

په يهودو کې يوسړی و چې کعب بن اشرف نومېدی او دغه سړی په حسد او عناد، شر او عداوت کې تر نورو يهودو زيات و چې قصه به يې لږ وروسته په تفصيل سره درته بيان سي. لکه څرنگه چې د مخه درته و ويل سوه: د مدينې منورې يهود درو قبيلو ته وېشل سوي وه چې يوه يې د بني قينقاع قبيله وه او دغه قبيله دننه په مدينه منوره کې په يوه کلي کې اوسېدل چې هغه کلی هم د دوی په نامه سره يادېدی او دغه يهود کاسبان، زرگران، آهنگران او د لوښو جوړوونکي وه، چې د دغو کسبو په سبب دوی مالداره او د قسم قسم

اسلحو خاوندان هم وه، اووه سوه نفره جنگي ځوانان يې درلودل، د مدينې منورې د يهودو هغه قوي او دلاوره قبيله هم دوی وه او اول هغه څوک چې د رسول الله ﷺ او مسلمانانو سره يې عهد او وعده مات کړه همدغه د بني قينقاع يهود وه.

کله چې الله ﷻ مسلمانانو ته په بدرکي بری وړ کړی دغي قبيلې په خپل طغيان او سرکښي کي شدت وکړی، داسي کارونه يې کول چې مسلمانان په قهر کړي، په مسلمانانو يې پسخندونه وهل، څرنګه چې دوی د کسب او صنعت خاوندان او تجاران وه (دا خوتاسي ته معلومه ده چې د يهودو اصلي کار او پيشه تجارت او صنعت دی) نو د بني قينقاع يهودو يو بازار درلودی، د مسلمانانو څخه چې به هر څوک د دوی بازار ته د شي د رانيولو يا خرڅولو دپاره ورغلی دوی به آزاراوه، حتی پر مسلمانو ښځو يې تعرضونه کول، کله چې د دوی دغه کارونه ډېر سوه او سرکښي يې زياته سوه نور رسول الله ﷺ دوی سره را ټول کړه نصيحت يې ورته وکړی، صلحي او سمي لاري ته يې را وبلل، د دوی د دغه سرکښي نتيجه يې ورته بيان کړه، خو په عوض د دې چې يهود اصلاح سي شر او عداوت يې نور هم زيات سو.

ابو داؤد او نور د احاديثو امامان د عبدالله بن عباس رضي الله عنه څخه روايت کوي او وايي: کله چې رسول الله ﷺ د بدر په ورځ قريشو ته ماته ورکړه او بيا مدينې منورې ته راغلی نو يې د بني قينقاع په بازار کي يهود سره را ټول کړه او وې فرمايل: يا معشر اليهود! د مخه تردې چې داسي حال درته پېښ سي لکه قريشو ته چې پېښ سو اسلام قبول کړی، يهودو وويل: يا محمد ﷺ ته په دې مه خطاوزه چې د قريشو څخه دي خو داسي يې تجربې نفر ووژل چې په جنگ نه پوهېدل، که نه زموږ سره جنگ وکړې ته به پوه سي چې خلک موږ يو او زموږ په مثل به د هيچا سره مخامخ نه سي، الله ﷻ د يهودو د دغو خبرو په جواب او مقابل کي د سورة آل عمران ۱۲، ۱۳ نمبر آياتونه نازل کړه چې فرمايي:

﴿قُلْ لِلذَّيْبِ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾﴾

يعني: اي محمد ﷺ دغو كفارو ته ووايه چې ډېر ژر به په دنيا کي مغلوبه سي او په آخرت کي به جهنم ته وشرل سي او دغه جهنم د استوګني دپاره ډير بد ځای دی.

﴿ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئْتَيْنِ الْأَتَقَاتِ فَمَا تُغْنِيَنَّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأَى الْأَعْيُنِ ۗ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٥٥٥﴾ ۞

ژباړه: اې کتونکو! تاسي ته په هغو دوو ډلو کې چې په بدر کې د جنگ دپاره سره مخامخ سوې ډېر لوی عبرت دی، يوه ډله وه چې د الله ﷻ په لار کې يې جنگ کاوه او بله ډله وه چې کافره وه، دوی به هغه ډله دوه چنده ليدل او الله ﷻ په خپل نصرت سره د هغه چا تايد کوي چې د ده ﷻ خوښه وي، بېشکه چې په دغه ډېر ليدلو کې د بصيرت خاوندانولره ه عبرت دی.

د دغه آيات شريف د ترجمې د ښه پوهېدلو دپاره ه جבורه يو چې بيرته د بدر غزاه ته ولاړ سو، د بدر په غزاه کې د مشرکانو شمېر تقريباً زرو کسانو ته رسېدی چې د سپړتيا او حلالولو دپاره پوره شمېر اوبان او آسان او پوره اسلحه ور سره وه او بل طرف ته د اسلامي لښکر عدد تر درو سوو نفرو لږ څه زيات و چې اوبان اوبان، دوه آسه او لږ اسلحه ور سره وه، خو د تعجب خای دا و چې په ځينو وختو کې هر لښکر ته هغه بل مخامخ لښکر د خپل ځان په حساب دوه چنده معلومېدی، چې د هغه نتيجه دا سوه: چې د کافرانو په زړو کې د مسلمانانو د ډېروالي په سبب بېره ور ولوېدل او مسلمانانو ته د کافرانو د دغه دوه چنده شمېر په سبب پر الله ﷻ اعتماد او توکل پيدا سو او خپل رب ته نور هم متوجه سوه، نو الله ﷻ په دغو مکرمو آياتو کې سر بېره پر دې چې يهودو ته په مغلوبيت او د جهنم په اور وعده ور کړه دغې موضوع ته يې هم اشاره وکړه.

خير بيرته د بني قينقاع د يهودو قصې ته راسی: د يهودو د دغه جواب څخه دا معلومه سوه چې دوی ورسول الله ﷺ او مسلمانانو ته په جنگ سره اعلان وکړی چې موږ ستا له جنگه نه بېرېږو او که ته زموږ سره جنگ وکړې هلته به در معلومه سي چې جنگيالي او توريالي څوک دي، خو رسول الله ﷻ خپل قهر او دا موضوع په ځان کې پټ کړه، رسول الله ﷻ او مسلمانانو صبر وکړی او د هغه څه په انتظار وه چې د شپو په تېرېدلو سره مخ ته راځي، د بني قينقاع د يهودو نور هم جرئت او جسارت

زياتېدى، په خپلو ناوړه اعمالو سره يې د خپل ځان د بربادۍ كوښښ كاوه او په خپل بد عمل سره يې پر خپلو ځانو د ژوند كولو لاري بندي او ترخې كړې.

ابن هشام د ابي عون څخه روايت كوي چې د مسلمانانو څخه يوې بنځي يو شئ د خرڅولو دپاره د بني قينقاع بازار ته يووړى او هغه يې خرڅ كړى او بيا د يوه زرگر دكان ته ورغله هلته كينېستل غواړي چې د خپلي خوښي شئ رانيسي، اول خو زرگر غوښته چې دغه بنځه مخ لڅ كړي، بنځي د دې كاره څخه ممانعت وكړى، بيا يو بل خبيث يهودي پټ ورغلى د بنځي په بېخبري كې يې د دې د لباس يو كنج لور د دې د غاړې سره وتړى او بنځه بېخبره ناسته ده، اوس خو هيڅ نه ده پېښه، خو كله چې د بنځي سودا خلاصه سوه نو ولاړه سوه، څرنګه چې كالي يې لوړ تړلې وه د بدن يوه حصه يې ښكاره سوه او يهودو پر وځنډل، بنځي د دغه لڅوالي سره يوه لويه چنه وكړه، دلته يو مسلمان سړى هم ولاړ ؤ او يو شئ رانيسي هغه دغه حال وليدى چې يوه مسلمان نه مستوره بنځه لڅه سوه او هغه يهودي چې دا كار يې كړى دى ولاړ دى او خاندي، هغه مسلمان دغه واقعه ويني، څرنګه چې د شرف موضوع وه دغه واقعه يې نه سواى تحمل كولاى نو يې پر يهودي را واچول او وې وژى، په بازار كې موجود يهود بيا پر مسلمان را ټول سوه او مسلمان يې و وژى، د وژل سوي مسلمان نورو اقرباوو د مسلمانانو څخه مرسته وغوښته، نو د مسلمانانو او د بني قينقاع د يهودو په منځ كې شر جوړ سو، كله چې رسول الله ﷺ ته خبر ورسېدى، يهودو ته يې حال ولېږى چې هغه نفر را تسليم كړى كوم چې دغه مسلمان يې وژلى دى.

رسول الله ﷺ قاتل غواړي مګر د بني قينقاع يهودو دا نه منل چې قاتل دي ور تسليم كړي بلكه د هغه مجرم پر څنگ ودرېدل، نو د قاتل د نه تسليمېدلو په سبب هغه عهد چې د رسول الله ﷺ او يهودو په منځ كې ؤ د يهودو له طرفه مات سو، دلته نو رسول الله ﷺ مسلمانان امر كړه چې لښكر جوړ كړى، د مسلمانانو لښكر جوړ سو او د لښكر بيرغ يې حمزه بن عبدالمطلب رضي الله عنه ته ور كړى، لښكر د بني قينقاع پر طرف حركت وكړى، يهودو چې لښكر وليدى په خپلو قلاوو ننوتل او دروازې يې بندي كړې، مسلمانانو د دباندې له طرفه محاصره كړل، اوس نو د بني قينقاع يهود په څو

شيانو غره دي، اول خو دوی اوه سوه نفره مسلح فوج لري او بل دننه په قلاوو کي د اوبو څاهان لري، کيتونه او حيوانات يې دننه په قلاوو کي وه، د دباندې څخه يې هيڅ شي ته ضرورت نه درلودی او هغه خورا کي مواد چي د دوی سره دننه په قلاوو کي موجود وه پوره يو کال يې بس وه، نو دوی دننه په قلاوو کي کښنستل او رسول الله ﷺ ته يې د جنگ اعلان وکړی، رسول الله ﷺ حال ور ولېږی چي زه ستاسي سره کار نه لرم فقط هغه قاتل را تسليم کړی، خو هغو وويل: يا محمد! ﷺ تا پر موږ هم د قريشو خيال کړی دی؟ موږ جنکي خلک يو که جنک کوي جنک در سره کوو.

اوس د يهودو له طرفه تهديدونه شروع سوه، يهود پر خپل کفر او خيانت ټينگار کوي او مسلمانانو په قلاوو کي محاصره کړي دي، دغه محاصره د هجرت د دوهم کال د شوال د مياشتي د پنځلسم تاريخه شروع سوه او د ذوالقعدې تر اولي شپې پوري يې دوام درلودی، يعني: پوره پنځلس ورځي د محاصرې تيري سوې او بيا هم دوام لري، خو الله ﷻ د يهودو په زړو کي بېره ور واچول او دا هغه بېره ده: کله چي الله ﷻ د يوه قوم د شکست او ماتېدلو اراده وکړي دغه بېره يې په زړو کي ور واچوي.

نو يهودو د دغې بيړي په سبب عذر او زاری شروع کړې، ويل: يا محمد! ﷺ امان راکړه، رسول الله ﷺ وويل: امان نسته، يهود نفر ور لېږي عجز او زاری کوي صلحه غواړي، خو رسول الله ﷺ وايي هيڅکله صلحه نه کيږي بېله جنکه بله لار نسته، پسله ډيرو زاريو رسول الله ﷺ ورته وويل: تاسي تسليم سي بيا زما خوښه ده که مي وژلاست که مي پرېښوولاست هغه زما اختيار دی خو تاسي به بېله قيده او شرطه تسليمېږي، فقط په تسليمېدلو سره له جنکه خلاصېږي، سبحان الله! د هغې بيړي په سبب چي د يهودو زړو ته ننوتلې وه په دغه راضي سوه چي موږ تسليم يو او ته چي زموږ په باره کي هره فيصله وکړې هغه زموږ قبوله ده، د اسلام او مسلمانانو هيبت او دېدبه دومره لوړ او مؤثر وه چي اووه سوه جنکي ځوانان ټول ورسول الله ﷺ ته تسليم سوه.

يهود يې ټول ونيول او لاسونه يې ور وتړل، خلک په انتظار دي چي رسول الله ﷺ به د دغه بني قينقاع د يهودو په باره کي څه امر وکړي؟ رسول الله ﷺ لږو اصحاب کرامو ته ويلي وه: چي غواړي دغه اووه سوه نفره ټول و وژني يو يې هم

ژوندی پرې نږدې، دلته نو د یهودو دوست، لوی منافق، عبدالله بن ابی بن سلول د خپل منافقت د رول په عملي کولو شروع وکړه، اوس عبدالله منافق چې د خزر د قبیلې و پوه سو چې دغه خلک ټول وژل کیږي، حال دا چې د ده او د بني قینقاع د یهودو په منځ کې حلف او تعهد و چې یو د بل حفاظت به کوي خو اوس دى ويني چې دغه یهود وژل کیږي او که ووژل سوه بیانود ده د عزت او کومک دپاره څوک نه پاته کیږي، نور رسول الله ﷺ ته ورغلی د دغو یهودو دپاره غفوه ځني غواړي.

رسول الله ﷺ چې تر اوسه یې د یهودو په باره کې حکم نه دی صادر کړی عبدالله منافق یې مخ ته کښېستی او ورته وایي: یا رسول الله! أحسن إلى موالی، یعنی: زما د متعهدینو دوستانو سره نیکي وکړه، عبدالله چې په ښکاره مسلمان دی او په دننه کې لوی کافر او دکفارو ملگری دی اوس د دغو مجرمینو یهودو دفاع کوي او وایي: أحسن إلى موالی، رسول الله ﷺ مخ ځني واراوه او د ده جواب یې ورنه کړی، عبدالله یې بیا مخ ته کښېستی او وایي: یا رسول الله! زما د متعهدینو سره نیکي وکړه، رسول الله ﷺ د ده د خبرې جواب نه ورکوي او مخ یې ځني واراوه، رسول الله ﷺ تر اوسه د جنگ لباس چې زغره ده اغوستې ده، عبدالله بن ابی منافق بیا د رسول الله ﷺ مخ ته کښېستی او لاس یې تر زغره ورنه کړی، رسول الله ﷺ یې تر کمیس ونیوی او ویل: یا رسول الله! زما د متعهدینو سره ښه وکړه، رسول الله ﷺ په قهر سو او ویل: ویحک أرسلني، ایله مي کړه، مگر منافق بیا هم دا نیت کړی دی چې دغه یهود به خلاصوي، ویل یا والله! ترهغو دي نه ایله کوم چې زما د متعهدینو سره نیکي او احسان ونه کړې، درې سوه نفره چې زغري یې اغوستي دي او څلور سوه نفره لڅ بېله زغرو دي دغه اووه سوه نفره په یوه وار حلالوې؟ حال دا چې دوی زه په یخ او گرمي کې ساتلی یم، بیا نو ما ته څوک را پاته کیږي؟ او زه یو سړی یم چې د جنگو سره مخامخ کېږم، رسول الله ﷺ چې هر څه ممانعت کوي خو منافق عبدالله بن ابی پر خپله غوښتنه ټینګ دی.

څو په آخر کې رسول الله ﷺ د دغه منافق سره هغه چې د ده پر اسلام فقط یوه میاشت تېره سوې وه د مراعت او احسان معامله وکړه او یهود یې ده ته ور پرېښوول او

ویل دوی به د مدینې منورې څخه وزی، دلته به زما همسایه توب نه کوي، اوس نو د بني قینقاع یهود د شام طرف ته وزی او ځیني یې خیبر ته ولاړل، او هلته په خیبر کي د یهودو یو ځای کېدل شروع سوه.

دا د بني قینقاع د یهودو د غزاء قصه وه چې څنگه شروع سوه او د منافق عبدالله بن ابی په مرسته څنگه پای ته ورسېدل.

د السویق غزاء

په دغه وختو کي چې د قريشو څخه صفوان بن أمیه، یهود او منافقین په دغو خپلو دسیسو او عملیاتو مشغول وه ابوسفیان د قريشو مشر د داسي یوه کار په باره کي فکر کوي چې تاوان یې لږ او اثر یې ډېر وي او غواړي چې داسي یو کار ډېر ژر عملي کړي چې په هغه سره د ده د قوم عزت وساتل سي او د دوی قوت په ښکاره سي.

نویې د بدر تر ذلیل شکست وروسته قسم یاد کړی چې تر څو پر مسلمانانو حمله و نه کړم د جنابت غسل به نه کوم (یعني: خپلي ښځي ته به نه ور نژدې کېږي) نویې کفار سره را ټول کړه ویل: څوک زما سره یو ځای کېږي چې د محمد ﷺ پر ضد جنگ وکړو؟ ویې کولای سواي چې د دغه مقصد دپاره دوه سوه نفره سره یو ځای کړي او د دغه دوو سوو نفرو په ملګرتیا د مدینې منورې پر طرف رهي سو څو نژدې و مدینې منورې ته ورسېدل، مګر اوس دا جرئت نه لري چې په ښکاره پر مدینه منوره حمله وکړي نویې د مدینې منورې څخه لیري خیمې و درولې او د مدینې منورې د یهودو سره یې ارتباط ونیوی نفر ور لیري چې زموږ سره مرسته وکړی، څو په خپله ابوسفیان د شپې په تاریکه کي په پټه د مدینې منورې اطرافو ته ورغلی، اول د حیی بن أخطب کور ته ورغلی د هغه دروازه یې ور وټکول، هغه دغه د ده غوښتنه نه کړه قبوله ویل: زه د محمد ﷺ څخه بېرېرم، بیا سلام بن مشکم ته چې د بني النضیر مشر او رئیس ؤ ورغلی، هغه دروازه ور خلاصه کړه د ده یې عزت وکړی شراب یې سره وڅښل د مسلمانانو حال او اخبار یې ورته و وایه، د دغو خبرو په واسطه ابوسفیان په دغه شپه د مدینې منورې د اطرافو پر یوه ځای چې (العریض) ورته ویل کېده حمله

وکره، وني يې ماتي کړې، کومي ميوې چې هلته پرتې وې هغه يې وسوخلې او د انصارو څخه يې يو سرئ چې هلته موجود ؤ په شهادت ورساوه او بيرته مخ پر مکه مکرمه په تېښته رهي سو، رسول الله ﷺ ته چې دا خبر ورسېدی ډېر ژر په ابوسفیان او د هغه په ملګرو پسي ورووتی خوا ابو سفیان او ملګري يې په ډېر تلوار او چابکي سره تېښدل، کوم خواړه چې د دوی سره ورسره وه هغه پر لار غورځوي غواړي چې ځانونه سپک کړي او وتښتي، مشرک قریش په تېښته سره د مسلمانانو څخه خلاص سوه.

په دغه حمله سره ابوسفیان خپل قسم پر ځای کړی چې ما پر مسلمانانو حمله وکره، رسول الله ﷺ او مسلمانان تر (قرقرة الگردن) پوري پسي ولاړل خو کفار يې نه ونيول او بيرته را وګرځېدل، د بيرته را تګ په لار کې مسلمانانو هغه خواړه را ټولول چې کفارو د تېښتي په وخت کې غورځولي وه چې په دغو خوړو کې يو قسم خواړه وه چې سوبق يې ورته ويل، نو ځکه دغې غزاء ته (غزوة السويق) ويل کيږي او دغه غزاء د هجرت د دوهم کال د ذوالحجې په مياشت کې تر بدر دوی مياشتي وروسته وه.

د ذِي اَمْرِ غَزَاء

دغه غزاء هغه لويه عسکري حمله ده چې تر اُحُد د مخه د رسول الله ﷺ په قيادت سوې ده او د دغې غزاء د پېښېدلو سبب دا ؤ چې د مدينې منورې استخباراتو ورسول الله ﷺ ته خبر را وړی چې د بني ثعلبه او محارب قبيلو ډير زيات شمېر خلک د دې دپاره سره يو ځای کړي دي چې د مدينې منورې پر اطرافو حمله وکړي.

رسول الله ﷺ د مسلمانانو لښکر جوړ کړی چې د دغه لښکر د ټولو افرادو شمېر (۴۵۰) نفره ؤ، دغه لښکر د هجرت د دوهم کال د محرمي په مياشت کې د دښمن پر طرف حرکت وکړی، مسلمانانو په لار کې يو سرئ ونيوی چې "جبار" نومېدی او د بني ثعلبه د قبيلې څخه ؤ دغه سرئ يې رسول الله ﷺ ته را وستی، رسول الله ﷺ و اسلام ته دعوت کړی او هغه هم مسلمان سو، دا سرئ يې د حضرت بلال رضي الله عنه ملګری کړی چې اسلام ور ونيوي او سرئ په عين حال کې د مسلمانانو لښکر ته لار هم ور ښيي چې د دښمن محکمې ته بايد څنګه او پر کومه لار ورسې، هلته بيا وکفارو ته خبر ورسېدی چې

د مدينې منورې لښکر را رهي دی، څرنگه چې کفارو د جنگ دپاره پوره تياري نه وه نيولې (يا خود مسلمانانو څخه بيرېدل) نو کفار د غرو سرو ته وتښتېدل.

رسول الله ﷺ د خپله لښکره سره د دوی د استوگني ځای ته ورغلی او هلته يې د هغو اوبو سره واړول چې د (ذِي اَمْر اوبه) ورته ويل کېدې، نو له دغه سببه دغې غزاء ته د ذِي اَمْر غزاء ويل کېږي، رسول الله ﷺ د دغو اوبو سره خېمې و درولې او د صفري مياشت يې ټوله هلته تېره کړه، دا د دې دپاره چې د شا و خوا عرب د مسلمانانو په قوت او طاقت خبر سي او په زړو کي يې د مسلمانانو څخه بېره ځای ونيسي او عرب په دې پوه سي چې د اسلام قوت له حجازه و نجد ته ورسېدی، ځکه دغه قبيلې په غطفان کي وې او غطفان په نجد کي دی، په دغه غزاء کي جنگ يا يوه بله د يادولو وړ کومه لويه واقعه نه سوه پېښه، بېله يوې کوچنۍ او خطرناکه واقعي څخه، هغه دا چې د رسول الله ﷺ دا عادت ؤ چې ځيني وختونه به د خلکو څخه گوښه کېدی هلته به يوازي ناست ؤ د الله ﷻ عبادت او د خپله ربه سره به يې مناجات کاوه.

نو رسول الله ﷺ د خپله عاده سره سم پسله خېمو درولو ولاړی هلته تر يوه ونه لاندي کېښستی، د دغو قبيلو خلک چې د غرو سرو ته ختلي دي رسول الله ﷺ يې وپېژندی او ويل: والله بل وخت يې بيا په دغسي تنهائي کي نه سو پيدا کولای څوک د ده د وژلو دپاره ورځي؟ يو نفر چې دعثور بن الحارث نومېدی هغه و ويل: زه يې وژنم، نو دغه دعثور په کراره کراره د غره څخه را کښته سو څو رسول الله ﷺ ته ور ورسېدی او څوک نه دي په خبر، رسول الله ﷺ په دغه وخت کي تر ونه لاندي بيده ؤ، اوس نو دعثور د رسول الله ﷺ سر ته توره په لاس ولاړ دی، په دغه وخت کي رسول الله ﷺ را وېښ سو او وې لیده چې دعثور ورته ولاړ دی او توره يې په لاس کي ده، غواړي چې رسول الله ﷺ ووهي.

دا داسي حالت دی چې هيچا د دې خيال او گمان نه کاوه چې داسي دي پېښه سي خو اوس دعثور توره په لاس ولاړ دی او ويل: يا محمد! رسول الله ﷺ اوس مي څوک ستا څخه منعه کوي؟ د ده په فکر کار خلاص دی فقط يو واری غواړي خو رسول الله ﷺ په يقيني او اعتمادي لهجه ورته و ويل: الله، سبحان الله! د رسول

الله ﷺ د دغې جملې د ویلو سره د عثور پر شا غځار سو او توره یې رسول الله ﷺ ته نژدې د لاسه ولوبدل، توره رسول الله ﷺ واخیستل، اوس د عثور پروت دی او رسول الله ﷺ توره په لاس ورته ولاړ دی، رسول الله ﷺ ورته وویل: زما څخه دي څوک منعه کوي؟ د عثور وویل: یا محمد ﷺ الأمان. الأمان، او دا وعده در سره کوم چي هیڅ وخت بیا ستا او د مسلمانانو په مقابل کي نه جنګیوم.

رسول الله ﷺ پرېښاوه، د عثور بیرته خپل قوم ته ولاړی، قوم ورته وویل: ولي دي و نه واهه؟ د عثور ویل: ما چي ورته وویل: څوک مي ستا څخه منعه کوي؟ کله چي ده وویل: الله، یوه سړي په دواړو لاسو پرځیگر ووهلم او زه پر شا غځار سوم. دا جبریل علیه السلام و او د رسول الله ﷺ د نجات او خلاصون دپاره له آسمانه را کښته سو او دغه سړی یې وواهه.

د کعب بن الأشرف یهودي وژنه

کعب بن الأشرف د یهودو لوی او مالداره سړی ؤ چي د اسلام او مسلمانانو سره یې تر ټولو یهودو زیات حسد او عناد درلودی، رسول الله ﷺ یې په ښکاره سره آزاراوه او د مسلمانانو سره یې په ښکاره د جنگ اعلان کاوه، دی په خپله د طي د قبیلې د بني نهبان څخه ؤ او مور یې د بني النضیر د یهودو څخه وه، کعب بن الأشرف چي غني او بربادي سړی ؤ په عربو کي په ښایست سره مشهوره ؤ او د عربو د شاعرانو څخه یو شاعر ؤ، د ده قلا د مدینې منورې په جنوبي طرف کي د بني النضیر د یهودو د کورو شا ته وه، کله چي د بدر په جنگ کي د مسلمانانو د کامیابۍ خبر د اول وار دپاره ده ته ورسېدی ده وویل: آیا دا صحي او ممکنه ده؟ هغه خلک د عربو اشراف او د خلکو پاچهان وه، په والله که محمد ﷺ دغه خلک وژلي وي نو د مخکي نس د مخکي تر مخ ښه او بهتر دی (یعني: تر دې ژوند مرگ ښه دی) کله چي بیا دا خبر تاکید او یقیني سو نو دغه د الله د ښمن په اشعارو کي د رسول الله ﷺ او مسلمانانو بد ویل شروع کړه او د دوی دښمنان یې ستایل او هغه یې نور هم جنگ ته تشویقول، خو یوازي په شعر ویلو هم نه سو قانع، بلکه مکې مکرمې او قریشو ته ورغلی او هلته یې

د مُطَلَب بن ابي وداعه السهمي په کور کي وارول، په مکه مکرمه کي به هر مجلس ته ورتلی او هلته به يې په ژړا ژړا د بدر پر وژل سوو کسانو شعرونه ويل، چي په دې کار سره يې د هغو احساسات پارول، د رسول الله ﷺ او مسلمانانو پر ضد يې د قريشو عناد او دښمني ستايل او قريش يې د مسلمانانو جنگ ته تشويقول او را بلل.

په هغه وخت کي چي کعب بن الأشرف په مکه مکرمه کي ؤ، مشرکانو پوښتنه ځني وکړه چي آيا ستا زموږ دين خوښ دی که د محمد ﷺ او د هغه د اصحابو؟ او کومه ډله پر حق دين رهي ده؟ کعب به ورته ويل: تاسي تر دوی افضل او پر حق ياست او حتی د دغو مشرکانو په سبب به يې د بتانو عبادت هم ور سره کاوه، په دغه باره کي د سورة النساء (۵۱) نمبر آيات نازل سو چي الله ﷻ فرمايي:

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ
وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَتُّؤَلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الْذِينِ ءَأَمْتُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ . [النساء: ۵۱]

يعني: آيا تا هغه کسان نه دي ليدلي چي دوی ته له کتابه څخه برخه او حصه ورکول سوې ده (چي هغه دغه يهود دي، ځکه دوی کتابيان وه) دوی پر بت او شيطان ايمان را وړی دی، يعني: د قريشو دپاره يې د بتانو عبادت کاوه او دوی و هغو کسانو ته چي کافران سوي دي وايي: تاسي مشرکان تر هغو کسانو ډېر پر لار برابرياست چي پر الله اور رسول الله يې ايمان را وړی دی.

سبحان الله! نن ورځ هم په مسلمانانو کي داسي کسان پيدا کيږي چي گمراهو کفارو، يهودو او نصاراووته ووايي: تاسي تر مسلمانانو ښه او بهتر ياست.

خير کعب بن الأشرف يهودي بېرته مدينې منورې ته راغلی او په خپلو اشعارو کي به يې د اصحاب کرامو ښځي په بده سره يادولې او مسلمانان يې په خپله ايله ژبه سره ډېر زهيوول، دلته نو رسول الله ﷺ خپلو اصحابو ته و ويل: څوک مو د کعب بن الأشرف څخه خلاصوي؟ ځکه ده الله اور رسول الله ډېر آزار کړه.

د دې کار دپاره د مسلمانانو څخه يوې ډلې ځانونه انتخاب کړه چي هغه ډله: محمد بن مسلمه، عباد بن بشر، ابونائله، چي نوم يې سلکان بن سلامه دی او

د يهودي کعب بن الأشرف رضي وروړ هم ؤ، حارث بن أوس، ابو عبس بن حَبْر، دغو پنځو نفرو په خپله خوبه د کعب بن الأشرف د وژلو دپاره ځانونه انتخاب کړه او د دغې ډلې مشر محمد بن مسلمه ؓ ؤ، د کعب بن الأشرف د وژلو په روايتو کې راغلي دي: کله چې رسول الله ﷺ و فرمايل: څوک د کعب کار ورکوي؟ ده الله او رسول الله ډېر آزار کړه، محمد بن مسلمه ؓ ولاړ سو او ويل: زه يا رسول الله! آيا ستا خوبه ده چې ويې وژنم؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، محمد بن مسلمه ؓ وويل: نو اجازه را کړه چې يوڅه ووايم، رسول الله ﷺ و فرمايل: وې وايه، يعني د دغه کار د کولو دپاره خلاف ويلو ته ضرورت لرم د هغه خلاف ويلو اجازه را کړه، رسول الله ﷺ هم اجازه ورکړه. په دغسې حالاتو کې يعنې: د کفارو سره د جنگ او مقابلي په وخت کې چم، حيله او خلاف ويل، يوازې دا نه چې جائز او روا دي، بلکه نه کار هم دی.

اوس نو د نقشي د عملي کولو دپاره محمد بن مسلمه ؓ و کعب بن الأشرف ته ورغلی او ورته ويل يې: دغه سړي (چې مقصد يې رسول الله ﷺ ؤ) زموږ څخه صدقه وغوښتل او موږ يې سترې کړي يو.

کعب ورته وويل: په والله تاسي د ده مرسته او ملگرتيا کوی.

محمد بن مسلمه ؓ وويل: موږ د ده ﷺ متابعت کړی دی او دا مو نه ده خوبه چې اوس يې پر نيمه لار پرېږدو، و به گورو چې د ده د کار آخر څه شي کيږي، خو اوس موږ ستا څخه يو يا دوه خړواره خواږه په پور غواړو، کعب و ويل: هو خواږه په پور درکوم خو گرو به را ته ايردی.

محمد بن مسلمه ؓ وويل: په گرو کې څه شي غواړې؟

کعب ويل: ښځې په گرو کې را کړی.

محمد بن مسلمه ؓ وويل: موږ خپلې ښځې څنگه په گرو کې در سره پرېږدو؟

حال دا چې ته په عربو کې ښايسته سړی يې.

کعب ويل: نو اولادونه مو په گرو کې را کړی.

محمد بن مسلمه ؓ و ويل: خپل اولادونه څنگه په گرو کې درکړو؟ سبا به

هلکان په خپلو منځو کې یو و بل ته د پېغور پر قسم وايي: ته خو هغه یې چې په یوه خړوار خوږو گرو سوی وې، دا مور ته شرم او پېغور دی، مگر ستا د اطمینان دپاره به خپله اسلحه په گرو کې درته کښېږدو.

کعب بن اشرف یهودي وعده ور سره وکړه چې ښه دی اسلحه دي راوړه او راسه. ابونائله رضی الله عنه چې د کعب رضعي ورور و دئ هم د محمد بن مسلمه پر قسم کعب ته ورغلی مجلس ور سره کوي د کعب د اشعارو بیتونه ور سره وايي او بیا یې په آخر کې ورته وویل: ويحک یا ابن اشرف! زه د یوه حاجت او ضرورت دپاره راغلی يم، زه به هغه حاجت او مقصد درته بیان کړم خو ته به دغه حال د ځان سره پټ ساتې، کعب وویل: هو وایه، ابونائله رضی الله عنه وویل: د دغه سړي را تگ مور ته یو آفت و (چې مقصد یې رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و) د ده په راتگ سره مو ټول عرب دښمنان وگرځېدل، ټول عرب مو د یوې لیندۍ څخه ولي او په یوه سترگه را ته گوري، دکاروبار او تجارت لاري یې راباندي بندي کړې، مور په تکلیف یو، اولادونه مو وړي دي، نوري یې هم داسي خبري ورته وکړې لکه محمد بن مسلمه چې کړي وې او ابونائله د خپلو خبرو په منځ کې دا هم ورته وویل: چې زما سره دغه زما د رأيي او نظر نور ملگري هم سته او زه غواړم چې هغه هم تا ته را ولږم او ته یو څه خواږه پر خرڅ کړې او مراعت یې هم وکړې، کعب د ابونائله سره هم موافق سو.

اوس نو په دغو خبرو کې محمد بن مسلمه او ابونائله د هغه خپل مقصد دپاره کامیابه سوه، هغه دا چې: اوس دوی کولای سي چې کعب ته د اسلحې سره ور سي ځکه دغه اسلحه د گرو دپاره ورته ایږدي او د ځانه سره نور ملگري هم په دغه عنوان ورولي چې دوی هم د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم څخه ناراضه او د دوی د نظریې موافق دي.

یوه شپه چې د سپوږمۍ په رڼا روښانه شپه وه او دا د هجرت د درېیم کال د ربیع الأول د میاشتي د خوارسم شپه وه دغه پنځه نفریزه ډله رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته سره را ټوله سوه او د خپلي نقشي د عملي کولو اړاده یې ورته بیان کړه، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هم تر بقیع الغرقده پوري د دوی سره را ووتی او بیا یې ورته وفرمایل: په بسم الله سره رهي سی او ویل: الهي! د دوی مرسته وکړې، بیا نور رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم خپل کور ته ولاړی او

هلته يې لمونځ او د خپل رب سره مناجات کاوه، دغه ډله رهي سوه ترڅو چې د کعب بن الأشرف قلا ته ورسېدل د قلا د دباندې څخه ابونائله ور پښه کړه، کعب ولاړ سو چې ورته را کښته سي، د کعب بښخي چې په دغه نژدې وختو کې يې واده ور سره کړی ؤ کعب ته و ويل: ته د شپې په دغه وخت کې چيري ځي؟ او ما داسي آواز واورېدی لکه د هغه څخه چې ويني څڅيرې، کعب ويل: دا زما ورور محمد بن مسلمه او زما رضي ورور ابونائله دي او يو د عزت خاوند او شجاع سړی (چې خپل ځان يې مقصد ؤ) که د چرو ووهلو ته وغوښتل سي بايد دغه دعوت قبول کړي، بيا نو کعب په کبر او غرور د قلا څخه په داسي حال کې را کښته سو چې ډېر عطر يې استعمال کړي وه او د سر له ورېښتانو څخه يې خوشبويي پورته کېدل، د کعب تر را وتلو د مخه ابونائله خپلو ملگرو ته ويلي وه: کله چې کعب راسي زه يې تر ورېښتانو نيسم او ورېښتان يې بويوم هر وخت چې تاسي په دې پوه سواست چې ما تر ورېښتانو ښه ټينگ ونيوی: نو يې په تورو وهی.

اوس چې کعب را کښته سو ترڅه وخته يې دالته خبري سره وکړې او بيا ابونائله ورته و ويل: يا ابن الأشرف! نه غواړي چې (شعب العجوز) ته ولاړسو او دغه پاته شپه هلته مجلس سره وکړو؟ کعب ويل: ستاسي خوښه ده، نو سره رهي سوه، پرلاري ابونائله ورته وايي: يا کعب! تر دغه عطر چې دغه نن شپه تا وهلي دي خوشبويه عطر مي نه دي بوی کړي.

کعب د دغې خبري د اورېدلو سره په فخر و ويل: زما سره د عربو تر ټولو ښځو خوشبويه ښځه ده.

ابونائله و ويل: اجازه را کوې چې سر دي بوی کړم؟

کعب ويل: هو، ابونائله د کعب په ورېښتانو لاس ننه ايستی او د ده ورېښتان يې بوی کړه، د ابونائله ملگرو هم د کعب ورېښتان بوی کړه، تر څه تگ وروسته ابونائله ويل: زه غواړم چې بيا دي ورېښتان بوی کړم، کعب ويل: هو بوی يې کړه، ده يې بيا ورېښتان بوی کړل، کعب ښه مطمئن سو، تر څه تگ او خبرو وروسته بيا ابونائله ورته وايي: زه غواړم چې بيا دي ورېښتان بوی کړم، کعب وايي هو بوی يې کړه،

ده چې يې لاس په وربښتانو ورنه ایستی تر وربښتانو يې ټينگ ونيوی او پر ملگرو يې بغ کړه: وهی يې دا د الله دشمن، په دغه وخت کي د شا وخوا څخه په تورو ووهل سومگر دې تورو دکاره وانه چاوه، محمد بن مسلمه رضي الله عنه چې يو تبرزين ورسره و په هغه يې ووايه څو دغه د الله دشمن و وژل سو، خو د دغو وهلو سره کعب يوه دومره لويه چغه وکړه چې شا وخوا ټولو خلکو واورېدل او داسي قلا نه سوه پاته چې پر هغه دي اور نه سي بل، خلکو د قلاوو پرسرو د دې دپاره اورونه بل کړه چې خلک سره راټول سي ځکه دا د خلکو د جمعه کېدلو او آماده کېدلو دپاره علامه او خبر ؤ.

د مسلمانانو پنځه نفریزه ډله د مدينې منورې پر طرف رهي سوه خو په دغو نفرو کي حارث رضي الله عنه د خپل يوه ملگري په تور زخمي سوی ؤ او ويني ځني بهېدې، نو ځکه د خپلو ملگرو تر شا پاته سو، هغه نور ملگري چې يې حرّة العريض ته ورسېدل وې لیده چې حارث د دوی سره نسته نو يې د څه وخت دپاره دالته انتظار ورته وکړی څو حارث هم چې کرار کرار په دوی پسې ؤ را ورسېدی، حارث يې پر اوږو ورسره واخيستی څو بقیع الفرقه ته ورسېدل او هلته يې په لوړ آواز تکبير ووايه.

رسول الله ﷺ د دوی تکبير واورېدی او پوه سو چې کعب يې وژلی دی، رسول الله ﷺ هم تکبير ووايه، کله چې اصحاب کرام رسول الله ﷺ ته ور ورسېدل رسول الله ﷺ ورته و فرمايل: أفلحت الوجوه، يعني: کاميابه سولاست، دوی و ويل: ووجهک يا رسول الله! او د دغه طاغي سر يې د رسول الله ﷺ په مخ کي پر مخکه وغورځاوه، رسول الله ﷺ د الله عز وجل حمد ووايه او د حارث پر زخم يې ورتوف کړه، هغه زخم ځای پر ځای جوړ سو او بيا يې هيڅکله تکليف ورنه کړی.

کله چې يهود د طاغي کعب بن الأشرف په وژلو خبر سوه د دوی په عنادي او حسدي زړو کي نوره هم بېره ډېره سوه او په دې پوه سوه: هر هغه څوک چې امن خرابوي او په خلکو کي تشويشونه پيدا کوي د خپلو وعدو او عهدو احترام نه کوي که نصيحت فايده ورته و نه کړه نور رسول الله ﷺ د هغو په مقابل کي د قوت د استعمالولو څخه هيڅ درېغ نه کوي، يهود د دغه خپل ياغي او طاغي مشر په وژلو هيڅ هم و نه ويل بلکه نور هم آرام سوه او پر خپلو عهدو يې د وفاء کولو اظهار کاوه، دغه بنا ماران

په تلوار په خپلو غاړو ننوتل چې په هغو کې خپل ځانونه پټ کړي، په دغه ډول سره رسول الله ﷺ تر څه وخته د داخلي خطرو څخه و هغه خارجي خطرو ته چې د مدينې منورې د دباندي څخه يې د پېښدلو امکانات وه تر يوې اندازې فارغه سو. نو د رسول الله ﷺ په دغه حکيمانه عمل مسلمانان د ډېرو هغه داخلي ستړياوو او تکالیفو څخه هوسا سوه چې کله ناکله به ورته پېښېدل.

په دغه وخت کې يعنې: د بدر او احد په منځ کې د حضرت علي بن ابي طالب ؓ واده د رسول الله ﷺ د لور حضرت فاطمة الزهراء ؓ سره وسو او دا هغه مشرف ترين او مکرم ترين واده دی چې د رسول الله ﷺ د کشري لور حضرت فاطمة الزهراء، هغه چې په شرف او عزت کې به د دې مثل هيڅ نه وي او که وي ډېر لږ به وي، د رسول الله ﷺ د اکا د زوی او هغه نژدې ملګري حضرت علي ؓ سره کېږي.

د فُرْع يا بَحْران غزاء

اوس خو تاسې ته معلومه ده چې د هجرت درېيم کال داخل سو، د هجرت د درېيم کال د ربيع الآخر په مياشت کې رسول الله ﷺ په يوه بله جنگي دوره د درو سوو نفرو اصحاب کرامو په ملګرتيا د مدينې منورې جنوبي طرف ته د قريشو يوې قافلې ته چې د يمن څخه را رهي وه ورو ووتی، چې دغه ځای ته بَحْران ويل کېږي او د فُرْع په منطقه کې واقع دی، څرنگه چې قافله د دوی تر وتلو د مخه تېره سوې وه نو جنگ و نه سو، خو د رسول الله ﷺ د دغه وتلو په سبب کې روايتونه مختلف دي، څوک وايي چې د قريشو قافلې ته ور وتلی ؤ او څوک وايي چې رسول الله ﷺ ته خبر ورسېدی چې د بني سليم قبيله د مسلمانانو د جنگ دپاره سره جمع سوې ده نو رسول الله ﷺ د هغو تر حملې د مخه ورو ووتی، بني سليم چې د رسول الله ﷺ په ورتګ خبر سوه سره وپاشل سوه او ولاړل، خو اول روايت صحي دی ځکه د بني سليم د قبيلې کورونه د فُرْع و طرف ته نه دي، بلکه بني سليم په نجد کې پراته وه.

د زید بن حارثه رضی اللہ عنہ سربیه یا ټولۍ

دغه سربیه هغه آخرنۍ او ډېره کامیابه واقعه ده چې د هجرت د درېیم کال د جمادى الأخير په میاشت کې د اُحد تر غزاه د مخه پېښه سوې ده. د بدر تر غزاه وروسته قريشو ته لوی تکلیف او تشویش پېښ و ځکه قريشو نه صنعت درلودۍ نه زراعت بلکه د دوی ټول ژوند په تجارت سره و او مهم تجارت یې د شام و طرف ته و، خو مدینه منوره د شام په لار کې واقع ده یعنې: مدینه منوره د مکې مکرمې او شام په منځ کې پرته ده، اوس نو قريش خپلې قافلې په بېغمه زړه نه سي لېرلای، ځکه قافله باید خامخا د مدینې منورې پر لار تېره سي او هلته یې مسلمانان راگرځوي، نو خود قريش په غم او تشویش کې دي.

صفوان د أمیه بن خلف زوی هغه چې ورور او پلار یې په بدر کې ووژل سوه د قريشو له طرفه د دغه کال د تجارتي قافلو د مشرتوب دپاره انتخاب کړل سو (لکه د اطاق تجارت رئیس) اوس نو صفوان و قريشو ته وایي: محمد ﷺ او د ده ملگرو زموږ تجارت پر موږ بند کړی موږ نه پوهېږو چې موږ د ده په اصحابوڅه وکړو؟ او د ساحلي لارو خلک هم ټول د ده ملگري سوه اوس زه نه پوهېږم چې پر کومه لار ولاړ سم؟ که موږ دلې په خپلو کورو کې پاته سو خپله سرمایه خورو هیڅ نه را پاته کېږي او تاسي پوهېږی چې په مکه کې زموږ ژوند په تجارت سره دی چې په دوبي کې شام ته ځو او په ژمي کې یمن ته ځو، پر دې موضوع بحث شروع سو، ځوا سود بن مطلب و صفوان ته وویل: د ساحل لار پرېږده او د عراق لار ونیس، چې دا ډېره اوږده لار وه یو وار به قافله د عراق پر طرف تله او بیا به له هغه ځایه څخه په نجد کې تېرېدل بیا به شام ته تله چې دغه لار د مدینې منورې په شرقي طرف کې د مدینې منورې څخه ډېره لیري تېرېدل او قريشو ته دغه لار هیڅ نه وه ور معلومه، نو اسود بن مطلب و صفوان ته وویل: فُرات بن حیان در سره ملگری کړه چې هغه دغه لار در وښيي.

قريشو د دغې قافلې خبر ډېر پټ ساتلی و هیڅوک نه وه خبر چې قافله کله او د کومې لارې څخه ځي خو سبحان الله! الهي قدرت دی د دغې قافلې د رهي کېدلو

او د تگ د لاري خبر مدينې منورې او مسلمانانو ته ورسېدی هغه داسي: د مسلمانانو څخه يو نفر چې سلیط بن نعمان نومېدی په کفارو کي يې د جاهليت د وختو څخه يو آشناى درلودی چې د هغه نوم نعيم بن مسعود ؤ او مشرک دی (دغه نعيم بن مسعود د خندق په غزاء کي ډېره جالبه قصه لري چې پر خپل وخت به درته بيان سي او هغه وخت مسلمان سو) خو اوس دغه نعيم مشرک او دکفارو ملگری دی، نو سلیط بن نعمان چې مسلمان دی د نعيم بن مسعود مشرک سره د شراب چنبلو په مجلس کي ناست دی او شراب سره چيني (البته تر دغه وخته شراب نه وه حرام سوي) نعيم بن مسعود نشه سو او ده ته د قافلې حال پوره ور معلوم ؤ، د نشې په حالت کي پر خبرو راغلی د قافلې د لېرلو حال بيانوي، مگر سلیط چې نه دی نشه ده بيا په پوښتنو شروع وکړه خو د قافلې پوره حال يې په تفصيل سره ځني معلوم کړی چې کله رهي سوه او پر کومه لار ځي څو نفره او څومره مالونه ور سره دي؟ کله چې سلیط پوره معلومات حاصل کړه نو سمدستي ورسول الله ﷺ ته ورغلی او ټوله قصه يې ورته بيان کړه.

رسول الله ﷺ هم ډېر ژر يوه سل نفریزه ټولې جوړه کړه چې د ټولې مشر زيد بن الحارثه ؓ ؤ، زيد هم په ډېره چابکي سره د قافلې لاري ته ځان ورساوه او پر قافله يې په داسي وخت کي حمله وکړه چې د قافلې خلکو په نجد کي د يو اوبو سره اړول چې هغو اوبو ته (فردّه) ويل کېده، مسلمانانو ټوله قافله بېله جنگ او مقاومت په غنيمت واخيستل، ځکه صفوان او د ده ملگرو هيڅ دا فکر نه کاوه چې مسلمانان دي په دغه ليري او نامعلومه لار کي ور ته ولاړ وي، نو خود بېله تيښتي بل څه نه وه ور پاته.

کفار د عراق پر طرف رهي وه د دوی په فکر مسلمانان هلته څه غواړي دا هيڅ امکان نه لري چې مسلمانان دي په مخه ورسې، د قافلې خلکو په بيغمه زړه اړول چې ناڅاپه حمله پر وسوه، نو صفوان او هغه د قافلې ساتونکي بېله کوم مقاومت ټول وتښتېدل قافله يې سره د هغو مالو چې پکښې وه پر ميدان پرېښوول، مسلمانانو ټوله قافله په غنيمت واخيستل، سل زره د سپينو زرو درهمه، اوبښان، مالونه، ټول شيان يې واخيستل، چې دغه مالونه مسلمانانو ته لوی غنيمت ؤ حتی هغه د قافلې لار ښوونکی قرأت بن حيان يې هم بندي ونيوی، رسول الله ﷺ پسله هغه چې د قافلې څخه يې

خمس يا پنځمه حصه وايستل نوره قافله يې د ټولې پر افرادو تقسيم كړه او فرات بن حيان مسلمان سو.

دغه كاميا به حمله چي د بدر تر جنگ وروسته وه قريشو ته يې يو بل نوي غم او مصيبت جوړ كړې، په دغه واقعه د قريشو نور هم تشويش او پرېشاني زيات سوه. اوس نو د قريشو مخ ته دوې لاري دي: يا به خپله سرکښي او کبرياء پرېږدي د مسلمانانو سره به د صلحي او مسالمت لار اختياروي يا به داسي جنگ کوي چي په هغه سره هغه خپل بايللي مجد او پخواني عزت لاس ته را وړي او د مسلمانانو قواوي داسي تيت او پرکي کړي چي نه پردوی اونه د دوی پر قافلو تسلط ولري، خو د مکي مکرمي مشرکانو دغه دوهمه د جنگ لار اختيار کړه، قريشو پر دې ټينگار کاوه چي خپله بدله او انتقام واخلې او د مسلمانانو سره د مقابلي دپاره بايد پوره آمادگي ونيسي او پر مسلمانانو بايد د دوی په کورو کي حمله وسي، نو دغه د اوسني قافلي اخيستل او هغه نور پخواني واقعات د دې سبب وگرځېدل چي د اُحد غزاه يې په وجود را وړل.

د اُحد غزاه! يا د يوه

نيستي کوونکي جنگ دپاره د قريشو آمادگي

پسله هغه چي قريشو د بدر په غزاه کي شرموونکي شکست وخوړی مشران او سردارن يې و وژل سوه، نو قريش له قهره سره ايشېدل او په زړو کي يې د انتقام او بدلي اخيستلو اور بل و حتی قريشو د بدر پر وژل سوو کسانو ژړا منعه کړه او ويل: د بنديانو د خلاصون دپاره پر فديه ورکولو هم تلوار مه کوی، دا د دې دپاره چي مسلمانانو ته د دوی د درد او غم اندازه نه سي معلومه، نو د بدر تر جنگ وروسته قريشو پر دې اتفاق وکړی چي د مسلمانانو پر ضد به يو عمومي داسي جنگ جوړوي چي د دوی زخم ور جوړ کړي او د دوی د انتقام تنده ور ماته کړي، نو يې د دغسي جنگ دپاره د تياري او آمادگي په نيولو شروع وکړه، د قريشو په مشرانو کي عكرمه بن أبي جهل، صفوان بن أميه، ابوسفیان بن حرب، عبدالله بن أبي ربيعه، هغه کسان وه چي

د جنگ کولو دپاره په ډېر شوق او حماس کي وه او د دغه جنگ د کاميابه کولو دپاره هغه اول کار چي دوی وکړی هغه دا ؤ: کومه قافله چي د بدر د جنگ سبب وگرځېدل او ابوسفیان د مسلمانانو د حملې څخه خلاصه کړه، د مشرکانو مشرانو هغه قافله د ځان سره وساتل او د هغې قافلې مالکانو يا هغو کسانو ته چي په دغه قافله کي يې حصه درلودل و ويل: يا معشر القريش! محمد ﷺ ستاسي سره ظلم وکړی ستاسي سرداران او مشران يې ووژل، په دغه مال سره د ده د جنگ دپاره زموږ مرسته وکړی بيايي چي موږ خپل انتقام او بدله واخلو، هغو هم دا قبوله کړه، اوس نو دغه قافله چي زراوښه پکښې وه او د سرور زرو پنځوس زره ديناره يې د مالو قيمت ؤ دا ټوله د را تلونکي جنگ دپاره کښېښوول سوه، الله ﷻ د سورة الأنفال په (۳۶) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ﴾. [الأنفال: ۳۶]

ژباړه: بېشکه هغه کسان چي کافران دي خپل مالونه د دې دپاره مصرفوي چي خلک د الله ﷻ د دين او لاري څخه مننه کړي، ژرده چي دوی به دغه مالونه د دغه مقصد دپاره مصرف کړي خو دغه مصرفول به د دوی دپاره يو حسرت او پښماني وي (ځکه مالونه به يې مصرف سي او مقصد ته به نه ورسېږي) او بيا به په آخر کي هم دوی مغلوبه سي.

نن ورځ هم موږ وينو چي کفار يې حساب ه مالونه د اسلام د ختمولو دپاره مصرفوي، يوه نفر ته د لږ کار په مقابل کي ډيري پيسې ور کوي خو دا هيڅ امکان نه لري چي اسلام دي ورک يا ختم سي، بلکه د دوی مالونه به ختم او مصرف سي خو اسلام به بيا هم د مسلمانانو په زړو او اعمالو کي هغسي پاته وي، ښه متوجه سی: د اسلام د ختمولو دپاره يوازي اوسني کفار مالونه نه مصرفوي بلکه دغه کار د اسلام د شروع څخه تر نن ورځي پوري شروع دی خو هيڅ نتيجه يې نه ورکړې ده او نه به يې ورکړي.

پسله هغه څخه چي قريشو د دغي قافلې تجارتي مالونه د را تلونکي جنگ دپاره کښېښوول نور هم د خدای و هست موضوع شروع سوه او خلکو هم پوره مالي مرسته

وکړه، دا خومالي او مادي حالت و چې ډېر ښه مخ ته ولاړی، بیا نو قريشو د شا و خوا په ټولو قبائلو کې لکه د احابيش قبيله، کنانه او اهل تهامه، نجد او غطفان کې داسې اعلان وکړی: هر څوک چې زموږ په ملګرتيا د مسلمانانو سره په جنگ کې حصه اخلي هغه کولای سي چې راسي، يوازي دا نه چې اعلان يې وکړی بلکه په خپله ابوسفیان غطفان ته ورغلی، هغه غطفان چې رسول الله ﷺ حمله پر کړې وه او موږ يې لږ د مخه قصه بيان کړه، غطفان هم نفر ور سره کړه چې په دې جنگ کې د ابوسفیان مرسته وکړي او بيا ابوسفیان د حبشيانو قبيلې ته ورغلی هغو هم د نفرو مرسته ور سره وکړه، ابوسفیان د هر چا څخه مرسته غواړي او د هر ځای څخه نفر را ټولوي حتی صفوان بن أمیه هغه (ابو عزه) شاعر کوم چې د بدر په جنگ کې مسلمانانو بندي ونيوی او بيا رسول الله ﷺ بېله فديې په دې شرط ايله کړی چې بيا به د مسلمانانو پر ضد نه جنگيږي او ده هم دغه وعده وکړه، نو صفوان دغه ابو عزه په دې راضي کړی چې پر قبيلو ګرځه او په خپلو اشعارو سره خلک د مسلمانانو پر ضد پاروه او صفوان دا وعده ور سره وکړه که ته له جنگه ژوندی راغلي دومره مال به در کرم چې په يوه وار به دي غني کرم او که و وژل سوې ستا د لونو نفعه د همېش دپاره پر ما ده، ابو عزه هم دغه سودا قبوله کړه قبيله پر قبيله ګرځېدی او په خپلو اشعارو سره يې خلک د مسلمانانو و جنگ ته تشويقول، همدارنگه قريشو يوبل شاعر هم د دغې وظيفې دپاره انتخاب کړی چې هغه مسافع بن عبد مناف الجُمحي و.

په خپله ابوسفیان پسله هغه چې د سويق د غزاء څخه په خالي لاس راغلی د دې پر ځای چې مسلمانانو ته ضرر او تاوان ورسوي ده خپل ډېر غذايي مواد پر لاري وغورځول او بيا تر هغه وروسته د زيد بن حارثه رضي الله عنه د ټولې په واسطه د عراق پر لار هغه د قريشو قافله واخيستل سوه او قريشو ته يې دومره مالي تاوان ورساوه چې د دوی د اقتصاد ملايې ورماته کړه، په دې کارو ابوسفیان او د قريشو نورو مشرانو ته دومره غم او تشويش پېښ و چې اندازه يې نه سي بيانېدلای، نو ځکه قريشو د داسې جنگ دپاره چې د دوی او مسلمانانو په منځ کې فيصله کوونکی وي په ډېر تلوار او جدت سره آماده کي نيول او زړزړيې خپل جنگي ضروريات پوره او آماده کړل.

د مشرکانو د لښکر جوړېدل

اوس چې د بدر د غزا پوره يو کال تېر سو په دغه موده کې قريشو وکولای سواي چې خپل لښکر او اسلحه تيار او آماده کړي، قريشو د درو زرو جنګي نفرو لښکر جوړ کړي چې دا په خپله قريش، د دوی حليفي يا متحدي قبيلې، احابيش او نور وه. يا په اوسني اصطلاح ټول دوست هيوادونه د مسلمانانو د جنګ دپاره سره يو ځای سوه. قريشو ته ډېر لوی لښکر راټول سو، يو کال د مخه په بدر کې د کفارو شمېر زر نفره ؤ او اوس درې زره نفره سوه چې دا د خلکو پر راټولولو او جمعې کولو د ابوسفيان قدرت ښکاره کوي او د قريشو مشرانو په دې جنګ کې ښځې هم ور سره رهي کړې ځکه د دوی په فکر دا کار په جنګ کې د خلکو د ثابته پاته کېدلو سبب گرځي او د دغو ښځو شمېر پنځلس تنې ؤ، د دې لښکر د نقلولو حيوانات درې زره اوشان وه او دوه سوه د آسانو سپاره ور سره وه، د ساتني اسلحه يې اووه سوه زغري وې، د لښکر عمومي قومندان ابوسفيان بن حرب دی د آسانو د سپرو قومندان خالد بن وليد دی او د ده معاون عکرمه بن ابوجهل ؤ، چې دغه دواړه په هغه وختو کې د خپلو پلرو پر دين يعني پر شرک وه، د مکې مکرمې دغه لوی او مسلح لښکر پسله دغه ټولو تياريو د مدينې منورې پر طرف حرکت وکړي، پخواني انتقام، غرور او طغيان، د دغه لښکر په زړو کې د بغض او عناد، قهر او غضب اورونه بل کړي وه، د دوی له حسده ډک او زخمي زړو ته تر هغو شفاء نه حاصلېدل ترڅو چې رسول الله ﷺ او ټول مسلمانان ونه وژني او د اسلام دين د مخکې له مخه ورک نه کړي.

عباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه د رسول الله ﷺ اکا چې په مکه مکرمه کې دی د قريشو دغه حرکتونه او عسکري آمادګي يې تر نظر لاندي نيولي دي، کله چې د کفارو لښکر حرکت وکړی عباس رضي الله عنه په ډېر تلوار سره يوليک ورسول الله ﷺ ته ولېږي چې په هغه ليک کې يې د قريشو د لښکر ټول حالات په تفصيل سره ليکلي وه، د عباس رضي الله عنه قاصد هم د دغه ليک په رسولو کې ډېره چابکي او چالاکي وکړه تر داسې اندازې چې د مکې مکرمې او مدينې منورې تر منځ پنځه شپږ سوه کيلو متره لار يې په درو

ورځو کي طي کره او ليک يې ورسول الله ﷺ ته چي په دغه وخت کي په مسجد قباء کي و ورکړی.

ليک ابی بن کعب رضي الله عنه ورسول الله ﷺ ته ووايه، رسول الله ﷺ د حال په پتولو سره امرکړی او په خپله رسول الله ﷺ ډېر ژر مدینې منورې ته ولاړی هلته يې د مهاجرينو او انصارو مشران سره را ټول کره مشوره ور سره کوي چي موږ بايد د دغه راتلونکي لښکر په مقابل کي څه وکړو؟

ټوله مدینه منوره د تيارسې په حالت کي ده تر داسي اندازې چي مسلمانان د لمانځه په وخت کي هم اسلحه له ځانه نه ليري کوي، د انصارو يوه ډله چي سعد بن معاذ، أسيد بن حضير او سعد بن عباد رضي الله عنه هم پکښې وه مسلح د رسول الله ﷺ د ساتني دپاره و درېدل، شپه به يې د رسول الله ﷺ د کور مخ ته د اسلحې سره تېرول، پر هغو لارو چي له دباندي څخه مدینې منورې ته راتلې د مسلمانانو مسلحي ډلې د دې دپاره و درېدلې چي په بې خبري کي حمله پر و نه سي او د مسلمانانو کښتي پيرې او گزمې شروع سوې، مسلمانان د هغو لارو پر شا وخواگر ځېدل چي د دې احتمال و چي مشرکان دي له دغه طرفه حمله وکړي.

د مشرکانو لښکر چي د مکې مکرمې څخه را ووتی د مدینې منورې پر عمومي لار رهي و، کله چي (أبواء) ته ورسېدی دلته هند بنت عتبه چي د ابوسفیان بنځه وه قوم ته دا مشوره ورکړه چي د رسول الله ﷺ د مور قبر وشني او دا له قبره را وباسی، خود لښکر مشرانو دا مشوره رد کړه او د دې کار د عواقبو څخه وېرېدل، ويل: که دا کار شروع سو په نتيجه کي يې موږ تاوانيان کيږو.

لښکر بيا هم د مدینې منورې پر عمومي لار رهي دی څو مدینې منورې ته نژدې سو، دلته د عمومي لاري وراسته طرف ته واوښتل ترڅو چي د اُحد غره ته يې نژدې په يوه ځای کي واړول چي (عينين) ورته ويل کيږي، د کفارو لښکر د جمعې په ورځ چي د هجرت د درېيم کال د شوال د مياشتي شپږمه ورځ وه پر دغه ځای واړول.

د دفاع دپاره د مسلمانانو مشورتي غونډه

د مدينې منورې استخباراتو د مشرکانو د لښکر خبرونه او حالات پرله پسې ورسول. الله ﷺ ته را وړل ترڅو چې دغه آخري خبر چې د کفارو د لښکر د اړولو حالات وه هم ورسول. الله ﷺ ته ورسېدی، دلته نور رسول الله ﷺ يو مشورتي عسکري مجلس جوړ کړی چې په هغه مجلس کې د موقف او دريز د اختيارولو دپاره رأيي او نظريې بيان سوې او رسول الله ﷺ دغه مجلس په هغه خوب خبر کړی چې ده ﷺ ليدلی ؤ.

رسول الله ﷺ و فرمايل: ما خوب وليدی او خير مي وليدی، و مي لیده چې يوه غوا حلالپرې او زما د توري په څنډه کې مي يومات ځای وليدی (لکه هغه غاښ چې وتلی وي) او و مي ليدل چې ما خپل لاس په يوه قوي زغره ننه ايستی. اصحاب کرام وويل: يا رسول الله! د دغه خوب ترجمه دي څنگه وکړه؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: د غوا حلالېدل زما په اصحابو کې مرگ او وژنه ده، دا چې زما د توري غاښ وتلی دی: زما د اهل بيت څخه يو نفر وژل کېږي او زغره: مدينه منوره ده، نو زما رايه او فکر دا دی چې د مدينې څخه به نه وزو، که مشرکان پر دغه خپل ځای پاته وي په ډېر بد ځای کې دي او که مدينې ته را داخل سوه مسلمانان به د مدينې د کوڅو په خولو کې جنگ ورسره کوي او ښځې به د کورو د بامو څخه جنگ ورسره کوي، رسول الله ﷺ و فرمايل: دا زما رايه ده.

عبدالله بن ابي منافق چې دې مجلس ته د خزرج د قبيلې د يوه مشر او زعيم په صفت راغلی ؤ هغه د رسول الله ﷺ د دغې رأيي سره موافق سو، خودا معلومه خبره ده چې د ده موافقت په دې سبب نه ؤ چې ده دغه رايه د عسکري نظره صحي رايه بلل بلکه د ده اصلي مقصد دا ؤ چې بېله دې څخه چې څوک د ده په منافقت پوه سي دی او د ده ملگري له جنگه خلاص سي، خود الله ﷻ دا اراده وه چې دی او د ده ملگري د اول وار دپاره د مسلمانانو په حضور کې رسوا او شرمنده کړي او د دوی څخه هغه پرده ايسته کړي چې دوی په هغه سره خپل کفر او نفاق پټاوه او مسلمانان د ډيري سختی په حالت کې هغه افغې ماران وپېژني چې د دوی په لستونو او کالو کې گرځېدل.

د رسول الله ﷺ د رأيي تر اور بدلو وروسته اصحاب کرامو د خپلو رايو په وړاندي کولو شروع وکړه، په اصحاب کرامو کې چې اسلامي احساسات پارېدلي وه او ځيني خوږې هغه کسان وه چې د بدر په ورځ د رسول الله ﷺ سره نه وه وتلي هغو ورسول الله ﷺ ته د وتلو مشوره ورکړه او د وتلو دپاره يې رسول الله ﷺ ته زاری هم کولې حتی يوه وويل: يا رسول الله! موږ د دغسي ورځې تمنا درلودل او د الله ﷻ څخه مو په خواستو غوښتل او الله ﷻ دغه ورځ موږ ته را وستل نو موږ زموږ دښمنانو ته ور وباسه، چې دوی و نه وايي: مسلمانان زموږ څخه وېرېدل، د دغو خلکو په جمله کې انس بن نضر رضي الله عنه ولاړ سو (دغه انس د بدر جنگ ته نه و حاضر سوی ځکه د ده دا خيال نه و چې جنگ پېښېږي بلکه د ده گمان د قافلي و مکر کله چې هلته جنگ پېښ سو او هغه هم پای ته ورسېدی او دى نه و پکښې حاضر نو ډېر خواشینی او غمجن سو او هغه وخت يې د رسول الله ﷺ په حضور يوه جمله و ويل، ويل: دا اول جنگ و چې رسول الله ﷺ پکښې حاضر و او زه نه سوم ورته حاضر، په والله که تر نن ورځې وروسته د رسول الله ﷺ او قريشو تر منځ جنگ پېښ سي هغه کار چې زه يې کوم الله ﷻ به يې و ويني، دا نه چې تاسي به يې و ويني، بلکه ويل: هغه کار چه زه يې کوم الله ﷻ به يې و ويني) اوس چې قريش راغله او د اُحد سره يې واپړول د ده احساس او حماس و جنگ کولو ته پر جوش راغله او غواړي چې هغه خپله وعده پر ځای کړي، نو ويل: يا رسول الله! کفارو ته د جنگ کولو دپاره وروزو.

د دغو کسانو چې د وتلو په شوق وه په مقدمه کې حمزه بن عبدالمطلب رضي الله عنه د رسول الله ﷺ اکا و هغه چې د توري جوهر او هنر يې په بدر کې ښکاره سو هغه و رسول الله ﷺ ته و ويل: قسم مي دي په هغه ذات وي چې پر تايې کتاب نازل کړی دی تر هغو به خواږه و نه خورم ترڅو تر مدینې دباندي په خپله توره د دوی سرونه و نه وهم، د ډيرو صحابه کرامو رايه دا وه چې بايد ور ووزو ځکه که موږ په مدینه کې کښينو کفار به وايي چې مسلمانان و بېرېدل، رسول الله ﷺ د دې دپاره چې د خپلو اصحابو په مشوره يې عمل کړی وي نو د رايو د اُغلبيت په مقابل کې يې هغه خپله رايه او نظر پرېښاوه او پر دې فيصله وسوه چې د مدینې منورې څخه ور ووزو او په ښکاره ميدان کې د مشرکانو سره جنگيږو.

اسلامي لښکر جوړول او د جنگ میدان ته وتل

د رسول الله ﷺ په امامت د جمعي لمونځ آداء سو، رسول الله ﷺ خلکو ته نصيحت وکړې په جد او جهد سره يې امر کړه او وې فرمايل: که مو صبر وکړي کاميابي ستاسي ده او خلک يې امر کړه چي د دشمن د مقابلې دپاره تيار او آماده سي، خلک په دې امر سره ډېر خوشاله سوه، بيا د رسول الله ﷺ په امامت د ماڅيگر لمونځ آداء سو، په دغه وخت کي مسلمانان سره راټول سوي دي، رسول الله ﷺ خپلو دوو ملگرو ابوبکر الصديق رضي الله عنه او عمر فاروق رضي الله عنه په ملگرتيا کورته ننوتی خپله اسلحه يې را واخيستل دوي زغري يې واغوستي (يعني: يوه پر بله سر بېره) چي د دې څخه دا معلومېږي چي جنگ به ډېر شديد او خطرناکه وي، خول يې په سر واغوستی (خول د اوسپني د خنځيرانو څخه جوړېږي چي سر او غاړه پکښي پټ وي) توره يې په ځان و ځړول او بيا نو خلکو ته را ووتی، په دغه وخت کي چي رسول الله ﷺ دننه په کور کي د اسلحې په اغوستلو او را اخيستلو مشغول ؤ هلته تر کور دباندې اصحاب کرام د ده ﷺ درا وتلو په انتظار ولاړ وه او په دغه باره کي يې يوله بله سره خبري کولې چي موږ ولي رسول الله ﷺ وتلو ته مجبوره کړی؟ چي د هغې جملې څخه سعد بن معاذ او أسيد بن حضير رضي الله عنه وه چي نورو خلکو ته يې ويل: موږ ولي د رسول الله ﷺ مشوره نه کړه قبوله؟ رسول الله ﷺ د وتلو اړاده نه درلودل او موږ وتلو ته مجبوره کړی دا موبنه کار و نه کړی موږ بايد داسي نه وای کړي، ټول پر دغه خپل کار پښمانه دي او وايي: خبره رسول الله ﷺ ته پرېږدی، کله چي رسول الله ﷺ له کوره را ووتی دوی ورته وويل: يا رسول الله! موږ دا حق نه درلودی چي ستا مخالفت وکړو څرنګه چي ستا خوبه وي هغسي وکړه، که دي دا خوبه وي چي په مدينه کي پاته سو پاته به سو ستا د رأيي څخه مخالفت نه کوو.

دلته په خلکو کي شک او تردد پيدا سو چي آیا ووزو او که نه ووزو؟

مګر په دغسي حالاتو کي شک او تردد نه دي په کار، رسول الله ﷺ د دغو خلکو

په جواب کې هغه خپل مشهور قول و فرمايه، رسول الله ﷺ و فرمايل: يوه نبي لره دا نه بنايي چې د جنگ لباس واغوندي او بيا يې بيرته وکارې ترڅو چه الله ﷻ د ده او د ده د دشمنانو تر منځ فيصله نه وي کړې.

خبره فيصله سوه نور نو شک او تردد نه دی په کار، کله چې انسان د يوه شي قصد او عزم وکړي نور نو پر الله ﷻ توکل کوي او په هغه کار شروع کوي الله ﷻ فرمايي:

﴿ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ [آل عمران: ۱۵۹]

يعني: کله چې د يوه کار د عملي کولو ټينګه إراده وکړې نو پر الله ﷻ توکل وکړه او په هغه کار شروع وکړه، بېشکه چې الله ﷻ توکل کوونکي خوښ لري. بيا نور رسول الله ﷺ خپل لښکر درو ټوليو ته و وېشي.

اوله ټولې د مهاجرينو وه چې د هغې بيرغ يې مصعب بن عمير رضي الله عنه ته ورکړې، دوهمه ټولې د اوس د قبيلې د انصارووه چې بيرغ يې أسيد بن حضير رضي الله عنه ته ورکړې. درېيمه ټولې د خزرج د قبيلې د انصارووه چې بيرغ يې حباب بن المنذر رضي الله عنه ته ورکړې. د مسلمانانو د لښکر شمېر ټول زر نفره ؤ او په ټول لښکر کې يې سل زغري درلودې، په دې لښکر کې عبدالله بن أبي بن سلول د منافقانورئيس او د ده ډله هم ورسره دي ځکه که پاته سي هغه د دوی باطني خُبث او منافقت ښکاره کيږي او خلک به وايي: بې غيرته وه، اوس د لښکر سره ملګري دي مګر نه يې جنگ مقصد دی او نه د جنگ دپاره وزې بلکه نور د نفاق مقصدونه لري چې لږ وروسته به د معلوم سي.

رسول الله ﷺ د دغه زر نفریزه لښکره سره د اُحد د غره طرف ته رهي سو او په مدينه منوره کې يې د پاته خلکو د لمنځو د امامت دپاره عبدالله بن مکتوم رضي الله عنه پرېښاوه، کله چې لښکر تر ثنية الوداع تېر سو رسول الله ﷺ يوه ټولې وليده چې د لښکر څخه جلا وه او په اسلحه ښه مجهزه وه، پوښتنه يې وکړه چې دا څوک دي؟ ورته وويل سوه: دا يهود او د خزرج حلفاء دي غواړي چې د مشرکانو پر ضد په جنگ کې حصه واخلي، رسول الله ﷺ و فرمايل: آيا مسلمانان سوي دي؟ ويل: يا.

ښه متوجه سي: رسول الله ﷺ دا نه کړه قبوله چې د اهل الكفره څخه پر اهل

الشرك مرسته و غواړي رسول الله ﷺ و فرمايل: څرنگه چې دغه خلك نه دي مسلمانان سوي نو دي بيرته وگرځي مور د كفارو څخه پر مشركانو مرسته نه غواړو، نو د يهودو هغه مسلحه ټولې بيرته وگرځېدل او يوازې مسلمانان د مشرکانو د مقابلې دپاره پاته سوه. کله چې د مسلمانانو لښکر هغه ځای ته ورسېدی چې شيخان ورته ويل کيږي. رسول الله ﷺ غواړي چې لښکر تر نظر وباسي، په لښکر کې گوري هلته يې څو داسې هلکان وليدل چې په عمر لږ او کم وه، رسول الله ﷺ ته دا معلومه سوه چې دغه هلکان د جنگ کولو طاقت نه لري، چې د هغې جملې څخه عبدالله بن عمر بن الخطاب، اسامه بن زيد، أسيد بن ظهير، زيد بن ثابت، زيد بن أرقم، عرابه بن أوس، عمرو بن حزم، ابو سعيد الخدري، زيد بن الحارثه الأنصاري، سعد بن حبه، براء بن عازب رضي الله عنه اجمعين وه.

دغه ټول د لسو دوولسو کلو هلکان دي، رسول الله ﷺ دغه هلکان ټول مدينې منورې ته ولېږل ويل تاسي بايد په جنگ کې گډون و نه کړی، يو بل هلک چې عمر يې ديارلس کاله وو او نوم يې رافع بن خديج و هغه يې هم امر کړی چې ته هم کور ته ولاړسه، هغه و ويل: يا رسول الله! زه ښکاري يم نښان ويشتلای سم قسم ده چې زما غشي نه خطا کيږي هر هدف چې را ته ووايې زه يې ويشتلای سم، رسول الله ﷺ ده ته د دغه نښان ويشتلو په سبب اجازه ورکړه، يو بل هلک چې سمره نومېدی او رسول الله ﷺ ورته و ويل: مدينې منورې ته ولاړسه، هغه و ويل: يا رسول الله! رافع ته دي اجازه ورکړه حال دا چې زه تر ده غښتلی يم که نه دغه اوس به ستا په حضور زه او دئ غېږ سره وباسو ته به ووينې چې څوک غښتلی دی، دئ پرېږدې چې جنگ وکړي او ما ته اجازه نه راکوي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: ښه دی تاسي غېږ وباسی، دوی هم د رسول الله ﷺ په حضور غېږ وايستل او رشتيا هم سمره پر رافع غښتلی سو، نو سمره ته يې هم د جنگ کولو اجازه ورکړه.

(د عبرت خبري دي لږ خپلو ځانونه متوجه سی! هغو هلکانو د سر ښندنې ميدان)

او جهاد ته د وتلو کونښن کاوه، خوزموږ څخه د سهار لمونځ پاته دی)

په دغه ځای کې چې د اُحد او د مدينې منورې منځ دی ماښام سو، رسول

الله ﷺ د ماینام او ماخستن لمنځونه دلته آداء کړه او دالته یې شپه تېره کړه. پنځوس نفره یې د لښکر د ساتني دپاره مؤظف کړه چې د شپې به پر لښکر پیره کوي او شا وخوا به پر لښکر را ګرځي، د دغه پنځوس نفریزه ټولۍ مشر او قومندان محمد بن مسلمة الأنصاري رضی الله عنه ؤ، هغه چې دکعب بن الأشرف د وژلو د ټولۍ مشرهم ؤ او ذکوان بن عبد قیس رضی الله عنه خاص د رسول الله ﷺ ساتنه او پر هغه ﷺ پیره پر غاړه واخیستل، تر سپېدو لږ د مخه اسلامي لښکر د اُحد طرف ته حرکت وکړی او په لارکي یې د سهار لمونځ آداء کړی، مسلمانان اوس دښمن ته ډېر ورنژدې سوي دي، دوی کفار ویني او کفار دوی ویني، په دغه وخت کي عبدالله بن ابی منافق هغه خپله خبیثه نقشه عملي کړه، غواړي چې د مسلمانانو لښکر سره وپاشي، د لښکر درېیمه حصه چې د ده ملګري او منافقان وه د لښکر څخه یې جلا کړه او ویل: مور نه پوهېږو چې پر څه او د څه شي دپاره خپل ځانونه وژنو؟ او په ښکاره سره یې دا دلیل وایه: چې رسول الله ﷺ زما رایه پرېښوول او د نورو په نظریه یې عمل وکړی چې د مدینې منورې څخه را ووتی، نوزه هم جنگ نه کوم.

خو په دې کي هیڅ شک نسته چې د ده د جلا کېدلو سبب دا نه ؤ چې رسول الله ﷺ د ده نظر عملي نه کړی، ځکه که د ده د جلا کېدلو سبب همدغه وای نوولي د نبوي لښکره سره تر دغه ځایه پوري را تللی؟ خو د هغه اول او شروع څخه به په مدینه منوره کي پاته سوی وای بلکه د دغه منافق د دغه سرکښۍ اصلي او اساسي مقصد دا ؤ؛ چې په دغه باریک او نازک وخت کي د دښمن په حضور د مسلمانانو په لښکر کي اختلاف او اضطراب پېښ کړي چې د لښکر ډېره حصه د رسول الله ﷺ څخه جلا سي او د هغه پاته کسانو معنویات یا روحیات ضعیفه سي او دښمن د دغه حال په لیدلو سره دلاوره او خوشاله سي، د ده په فکر دغه کار به د رسول الله ﷺ او د ده د مخلصو اصحابو دپاره یو ختموونکی عمل وي او د دوی تر ختمېدلو وروسته به بیرته د ریاست موقع ده او د ده د ملګرو دپاره برابره سي.

نو خود منافق عبدالله او د ده ملګري درې سوه نفره د مدینې منورې پر طرف رهي سوه او مسلمانانو ته وایي: زه خو ځم او تاسي هم پسي راځی، قریبه وه چې دغه

منافق د خپلو ځينو مقصدو په حاصلولو کې تر يوې اندازې کاميابه سي ځکه هلته دوې نورې ډلې (چې يوه يې د اوس د قبيلې بنې حارثه وه او بله يې د خزرج د قبيلې بنې سلمه وه) هم د منافقانو د خبرو تر تاثير لاندې راغلې او پسي رهي سوې. سره د دې چې دغه دوې ډلې صادقانه مسلمانان دي بيا هم رهي سوې، خو الله ﷻ د دوی د زړو څخه هغه اضطراب او تشوېش ايسته کړی بېرته ثابته او قائمه پاته سوې. درې سوه نفره منافقان ولاړل او د رسول الله ﷺ سره فقط اووه سوه نفره مسلمانان پاته سوه، الله ﷻ د سورة آل عمران د (۱۲۱) نمبر آيات څخه شروع او په وروستنيو آياتو کې دغه د اُحد د غزاه حالات بيانوي، خو څوک د دغو آياتو په ترجمه تر هغونه سي پوهېدلای چې د اُحد د غزاه معلومات ورته نه وي الله ﷻ فرمايي:

﴿وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾﴾

ژباړه: اې محمد! ﷺ کله چې ته د ورځې په شروع کې د خپله کوره را ووتې او د مومنانو دپاره دي په اُحد کې د جنگ ځايونه تيارول او الله ﷻ ښه اورېدونکی او پر ټولو حالاتو ښه عالم دی.

د آل عمران په سورة کې دا هغه اول آيات دی چې د اُحد غزاه بيانوي او بيا الله ﷻ پسي فرمايي:

﴿إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾﴾. [آل عمران: ۱۲۲]

يعني: کله چې ستاسي څخه دوو ډلو د دې قصد وکړی چې يې زړه سي او له جنگه وبيړېږي، حال دا چې الله ﷻ د دوی دوست او مرسته کوونکی دی او مومنان دي يوازې پر الله ﷻ توکل کوي. (نه د منافقانو پر ملګرتيا)

يو د انصارو څخه چې په دغه دوو ډلو کې ؤ وايي: د اُحد څخه دغه زموږ رهي کېدل او بيا بېرته را سرځېدل زموږ ايمان ته زيان او تاوان نه دی رسولی ځکه چې الله ﷻ فرمايي:

﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾

يعني: الله ﷻ د دوی دوست او کومک کوونکی دی.

او وايي: د دغه آیات شریف په اورېدلو سره زه پوه سوم چي بيا هم مور مسلمانان یو او وايي: چي د دغه آیات دغه جمله چي فرمايي:

﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾

زه په هيڅ شي نه ورکوم ځکه چي دا د الله ﷻ له طرفه شاهدي ده چي مور مسلمانان یو، هو! مور ضعیفه یو او رهي سوو مگر زموږ په باره کي د الله ﷻ شاهدي لوی او د قدر وړ شی ده.

کله چي منافقان رهي سوه عبدالله بن حرام رضي الله عنه چي د جابر بن عبدالله رضي الله عنه پلار دی په منافقانو پسې سو او کوبښن کوي چي دغه منافقان په دغه باريک وخت کي و خپلي واجبي وظيفې ته متوجه کړي او راويې گرځوي، دی ورته وايي: داسي مه کوی راسی في سبيل الله جنگ وکړی، يا لږ تر لږه د خپلو ځانو څخه دفاع وکړی.

منافقانو ويل: که موږ په دې پوه سو چي خامخا جنگ پېښې نو موږ نه تلو ستاسي په ملګرتيا مو جنگ کاوه، عبدالله بن حرام ځني را وگرځېدی او د ځانه سره يې و ويل: د الله دشمنانو! الله مو ورک کړه، الله ﷻ به خپل نبي ستاسي څخه مستغني کړي، يعني: تاسي ته به يې حاجت نه سي پاته، د دغو منافقانو په باره کي د سورة آل عمران (۱۶۷) نمبر آیات نازل سو چي رب ﷻ فرمايي:

﴿وَلْيَعْلَمِ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا﴾

يعني: د دې دپاره چي الله ﷻ هغه کسان ښکاره او معلوم کړي چي نفاق يې کړی و يا منافقان سوي وه، او دغو تلوونکو منافقانو ته و ويل سوه چي أحد ته راځی د الله ﷻ په لار کي دکفارو سره جنگ وکړی، يا لږ تر لږه د دشمن څخه د خپلو ځانو، خپلو مالو او خپلو کورو دفاع وکړی.

﴿قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ﴾

نو دغو منافقانو و ويل: که موږ په جنگ پوهېدلای خامخا به مو ستاسي متابعت کړی وای. (ستاسي سره به مو په جنگ کي ګډون او اشتراک کړی وای)

د دغه تلاوت سوي آیات شريف څخه چي د منافقانو قول دی درې قسمه مقصد اخیستل کېدلای سي،

اول دا چي: دوی وایي: اصلاً جنگ نه پېښېږي دا فقط یوه آواز ده جنگ نسته. که مور په دې پوه سو چي جنگ کېږي نو خامخا ستاسي سره ملګري کېدلو،
دوهم دا: که چيري یو منظم او پر قانون موافق جنگ وای نو مور به خامخا ستاسي سره پاته سوي وای، مګر اوس له یوه طرفه (۳۰۰۰) منظم لښکر دی او له بله طرفه فقط (۱۰۰۰) نفره بې وسلې او بې اسلحې در بدره مسلمانان دي، دا خو جنگ نه دی فقط د خپل ځان هلاکول دي،

درېیم دا: که مور په جنګي فنونو او قوانینو پوهېدلای نو خامخا ستاسي سره پاته کېدلو، چي دا یې په حقیقت کي مسلمانانو ته طعنه او پېغور ورکاوه چي تاسي زموږ مشوره نه ګڼه قبوله چي په مدینه کي به پاته سو او د نورو په نظر مو عمل وکړی را ووتلاست، د دې دا معنی وه چي مور په جنگ نه پوهېږو او تاسي پوهېږی، نو مور ناپوهان د څه شي دپاره د خپلو ځانو سره بیا یاست؟ مقصد دا چي منافقانو د درواغو په بهانو او پلمو خپل ځانونه له جنګه ګوښه ګڼه او ولاړل.

الله ﷻ د دغو منافقانو د دغه جواب د تکذیب او ردولو دپاره فرمایي:

﴿ هُمْ لِلْكَافِرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ﴾

دوی: دغه منافقان په دغه ورځ چي دوی دغه خبره کول تر ایمان وکفر ته ډېر نژدې وه.

دغه منافقان چي په زړه کافران او په خوله مسلمانان وه د اُحد د جنگ په وخت کي په تشو بهانو او پلمو د رسول الله ﷺ او مسلمانانو څخه جلا سوه او بیرته مدینې منورې ته رهي سوه، دغه د دوی ظاهري حالت هم تر ایمان وکفر ته ډېر نژدې دی او په خپل دغه عمل سره مسلمانانو ته ضرر او کفارو ته ګټه رسوي.

﴿ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ﴾

دغه منافقان په خپلو خولو سره هغه خبري کوي چي په زړو کي یې دهنه تصدیق نسته.

﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ (۱۷)

او الله ﷻ په هغه څه ډېر ښه عالم او خبردی چې دوی یې په خپلو زړو کې پټوي دوی خو په ژبه سره ویل:

﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعَنَّاكُمْ﴾

او هغه څه چې د دوی په زړو کې دي هغه نه وایي، خود دوی په زړو کې دا وه: ښه دی چې مسلمانان مغلوبه او ناکامه سي او موږ به بیا د خوشالی اتیونه کوو.

خیر اوس خو (۳۰۰) نفره منافقان د مسلمانانو څخه جلا سوه او پاته لښکر چې ټول (۷۰۰) نفره و رسول الله ﷺ د دښمن پر طرف ورهې کړی، خودلته بیا یو بل مشکل پېښ دی، هغه دا چې رسول الله ﷺ د جنگ د تاکتیک په اساس غواړي چې د مسلمانانو لښکر په داسې ځای کې واړوي چې د اُحد غر یې شا ته وي مگر اوس د مشرکانو د لښکر ډیرو حصو په داسې ځایو کې اړولي دي چې د مسلمانانو او د اُحد د غره تر منځ دي، مسلمانان نه سي کولای چې مستقیماً د اُحد غره ته ورسي.

نور رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک موږ پر داسې لار اُحد ته وروستلای سي چې د کفارو پر لښکر ور نه سو؟ ابوخیثمه رضی الله عنه وویل: یا رسول الله! زه مو ورولم.

او بیا یې د اُحد د غره و طرف ته داسې یوه لنډه لار اختیار کړه چې د بني حارثه په حَرّه او کبنتو کې تېرېدل او د مشرکانو لښکر د غرب طرف ته پاته کېدی، په دغه لار کې لښکر د (مربع بن قیظي) پر کبنت او زراعت ورغلی چې دغه سړي په ښکاره د اسلام دعوه کول او په زړه کې منافق و او په سترگو هم روند و، کله چې مربع بن قیظي پوه سو چې لښکر زما په کبنت کې تیرېږي نو د لښکر په مخ کې ودرېدی او د مسلمانانو پر مخانو خاوري ور پاشي او رسول الله ﷺ ته وایي: که ته رسول الله یې تا ته دا اجازه نه درکوم چې زما په کبنت کې تېر سي، رسول الله ﷺ ورته وایي: موږ مجبوره یو بله چاره نه لرو دغه لار موږ و هغه خپل ځای ته رسوي، منافق وایي: یا زما په کبنت کې به نه تېرېږی، رسول الله ﷺ بیا ورته وایي: بله لار نسته موږ باید پر دغه لار تېر سو، خو سړی یې منعه کوي حتی رسول الله ﷺ ته یې اده خبري هم کوي،

مسلمانان وړ د مخه سوه چي دغه منافق و وژني، رسول الله ﷺ و فرمايل: پرې يې ږدی دا ږوند د سترگو او ږوند د زړه دی او په کښت کي تېر سی، نو مسلمانان په کښت کي تېرېږي او مربع بن قیظي منافق و رسول الله ﷺ او مسلمانانو ته بد وایي. رسول الله ﷺ او مسلمانان د اُحد و غره ته ورسېدل او هلته يې په داسي ځای کي واپول چي د لښکر مخ د مدينې منورې طرف ته ؤ او شا يې د اُحد د غره و لوړو لوړو لابښو ته وه، چي په دې ډول سره د کفارو لښکر د مسلمانانو او مدينې منورې په منځ کي سو.

د جنگ او دفاع دپاره نقشه

په دغه ځای کي رسول الله ﷺ خپل لښکر جوړ او منظم کړی مسلمانان يې د جنگ دپاره قطار قطار و درول، مگر د رسول الله ﷺ فکر په يوه شي بند دی او د هغه څخه تشويش لري هغه دا: کله چي جنگ شروع سي د مسلمانانو شا و غره ته ده، د شا له طرفه څوک حمله نه سي پر کولای مگر هلته د دوی و جنوبي طرف ته يو کوچنی غريا غونډی سته بنایي د جنگ په وخت کي د دغه غره له طرفه د دښمن له خوا يو څوک راسي، د جنگ په وخت کي به د مسلمانانو فکر او توجه د مخ طرف ته وي شا ته به څوک نه وي متوجه او که دښمن د دغه کوچني غره تر شا را تېر سي نو به د مسلمانانو تر شا وي او بل دا چي د جنگ ميدان هم تر دغه کوچني غره لاندي دی، که څوک پر دغه غره لوړ وي د جنگ ميدان ټول تر لاندي کيږي او په غشو يې ویشتلای سي، نو د رسول الله ﷺ فکر په دغه کوچني غره بند ؤ، خو رسول الله ﷺ د دغي لاري د بندولو دپاره د ماهره غشو ویشتونکو څخه پنځوس نفریزه ټولی انتخاب کړه او د دغي ټولی مشر يې عبدالله بن جُبیر بن نعمان الأنصاري الأوسي البدری ؓ مقرره کړی.

تر دغه جنگ وروسته دغه غره ته د (جبل الرّماة) يعنې: د (غشو ویشتونکو غر) په نامه سره ويل کيږي او دغه غر د مسلمانانو د لښکر د جنوب شرق و طرف ته واقع ؤ او تقريباً (۱۵۰) متره د مسلمانانو د لښکر د موقعيت څخه ليري ؤ. زه ولي دغه ځايونه په داسي تفصيل سره درښيم؟ دا د دې دپاره که مويو وخت د مدينې منورې زيارت په نصيب سو د اُحد غره او شهيدانو ته ورغلاست،

دغه غر، د شهيدانو قبرونه او د جنگ ميدان به ټول ووینی.

(الله ﷻ دې د مدينې منورې زيارت د ټولو مسلمانانو په نصيب کړي)

نور رسول الله ﷺ دغه پنځوس نفره غشي وپشتونکي امر کړه چې د دغه غره پر سر به ناست ياست او ستاسي وظيفه دوه شپه ده، فقط دغه دوه کاره به کوی.

لومړی: د کفارو څخه چې هر څوک و غواړي چې د دغې لارې ميدان جنگ ته ورسې هغه به نه پرېږدی چې د شا له طرفه پر مور راسي په غشه يې ولی، که مور کاميابه ؤ که ناکامه تاسي به پر خپل ځای ثابت ولاړ ياست او نه به پرېږدی چې له دغه طرفه څوک را سي، که مو وليدل چې مور وژل کېږو بيا هم زموږ مرسته مه کوی او که مو وليدل چې مور غنيمتونه ټولوو بيا هم په هغه کار کې زموږ سره گډون او اشتراک مه کوی.

دوهم: دا چې د دغې لورې څخه به په ميدان جنگ کې کفار په غشو ولی، ځکه دغه پنځوس نفره هغه بڼه غشي وپشتونکي او بېکاريان وه.

نو د رسول الله ﷺ او امر دغو پنځوسو نفرو ته واضح او روښانه وه چې ستاسي وظيفه دا ده: که مور کاميابه هم سو تاسي به تر هغو خپل ځای نه پرېږدی چې زما امر درته را نه سي، که مور غنيمتونه ټولول تاسي به په دغه کار کې زموږ ملگرتيا نه کوی او که مور مات سوو بيا به هم تاسي زموږ د مرستي دپاره خپل ځای مه پرېږدی، يعنې نه به زموږ په کاميابي او نه به زموږ په شکست کې خپله وظيفه پرېږدی، دغه امر يې دغو پنځوسو نفرو ته په تکرار سره ووايه چې ستاسي وظيفه دغه ده.

امر واضح او صريح دی چې تاسي ته بېله زما له امره بل په هر سبب

له دغه غره څخه حرکت کول منعه دي.

دغو نفرو هم دغه امرونه په دغه وضاحت سره واورېدل او قبول يې کړه، نو د غره پر سر د دغې ډلې په تعينولو او کښنولو سره او په دغو شديديو او امرو سره رسول الله ﷺ هغه يواځنی لار چې ممکن له هغه طرفه د مشرکانو د آسانو د سپرو ډله د مسلمانانو و صفو ته د شا له طرفه ورسې او پر مسلمانانو را وگرځي بنده کړه.

پاته سو د مسلمانانو نور لښکر، رسول الله ﷺ د لښکر پر راسته طرف منذر بن عمرو رضي الله عنه د قومندان په صفت مقرر کړی او د لښکر پر چپه طرف يې زبير بن العوام رضي الله عنه مقرر

کړې چې مقداد بن الاسود يې معاون ؤ او د زبير رضي الله عنه وظيفه دا وه چې د خالد بن وليد د سپرود ټولې مخه به نيسي او د لښکر په مخ کې يې د مسلمانانو هغه نامداره پهلوانان او هغه مشهوره دلاوره کسان چې هر يو يې په جنگ کې پر زرو نفرو حساب ؤ ودرول.

د رسول الله ﷺ د جنگ نقشه له هره لحاظه ډيره دقيقه او حکيما نه وه چې په هغه کې د رسول الله ﷺ د عسکري قيادت نبوغ او عبقرت ښکاره کېدی او دا ممکنه نه ده چې هيڅ قومندان که هرڅومره په جنگ هم پوه وي تر دغې نقشې دي بله دقيقه او له حکمته ډکه نقشه جوړه کړي.

لومړی يې د جنگ په ميدان کې هغه ډېر ښه او مناسب ځای ونيوی که څه هم د دښمن لښکر تر دوی د مخه د جنگ ميدان ته راغلی ؤ او دوی وروسته راغله، خود رسول الله ﷺ په دقت او حکمت يې ځان و داسې ځای ته ورساوه چې شا او د شا راسته طرف يې په غرو ساتلی ؤ، په چپه طرف او د چپه طرف په شا کې چې کومه خاليگاه موجوده وه او د دې امکان ؤ چې دښمن دي له دغه طرفه راسي هغه يې د دغو پنځوسو نفرو غشو ويشتونکو په ذريعه وساتل او د خپل لښکر دپاره يې داسې يوه لوړه اختيار کړه، که لښکر شکست هم وخورې و تېښتي ته به نه مجبوره کېږي چې بيا يې دښمنان ونيسي او بنديان يې کړي او که بيا چيري دښمن وغواړي چې دغې لوړې ته پسي ورو خېژي ډېر ځاني تلفات به ورکوي، او دښمن يې دې ته مجبوره کړي چې د خپل لښکر د اړولو دپاره کښته ځای ونيسي، چې په نتيجه کې که دښمن کاميابه هم سي د فتحي او نصرت فايدې او ثمرې لاس ته نه سي را وړلای او که کاميابي د مسلمانانو وه دوی ځني تښتېدلای نه سي او د مسلمانانو د لښکر د شمېر لږوالی يې په خپلو دلاوره او زړه ورو اصحابو پوره کړی، نو د احد د جنگ دپاره د نبوي لښکر تياري او آمادگي د هجرت په درېيم کال د شوال د مياشتې په اووم تاريخ د شنبې د ورځې په سهار په دغه ذکر سوي ترتيب سره ونيول سوه.

رسول الله ﷺ چې دوي زغري يې يوه پر بله سربېره اغوستي وې د لښکر په منځ کې ودرېدی او وې فرمايل: تر هغو به جنگ نه شروع کوی تر څو چې ما نه ياست امر کړي او اوس خپل اصحاب و جنگ ته په قسم قسم طريقو تشويقوي او اطمينان ورکوي

او وې فرمايل: که تاسي په جنگ کي صبر وکړی او ثابته پاته سئ ستاسي د مرستي دپاره به ملائکي راسي، ځکه الله ﷻ په درو زرو ملائکو وعده ور سره کړې وه، د بدر په غزاه کي الله ﷻ زر ملائکي را ولېږلي او اوس يې په درو زرو بلکه تر دغه هم په زياتو ملائکو وعده ورسره کړې ده، په دې شرط چي مسلمانان په جنگ کي صبر وکړي او ثابته ودرېږي، الله ﷻ د سورة آل عمران په (۱۲۴) نمبر او وروستنيو آياتو کي فرمايي:

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمدِّدَ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفَافٍ مِنَ

الْمَلٰئِكَةِ مُزَوَّلِينَ ﴿١٢٤﴾. (آل عمران: ۱۲۴)

يعني: کله چي تا مومنانو ته و ويل: آيا ستاسي دپاره دا بس او کافي نه ده چي ستاسي رب ستاسي سره په درو زرو ملائکو چي له آسمانه را لېږل سوي وي مرسته وکړي؟

﴿بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ

آفَافٍ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾. (آل عمران: ۱۲۵)

هو! که تاسي صبر وکړی او د الله ﷻ څخه وېرېږی دغه درې زره ملائکي مو بس او ستاسي د مرستي دپاره کافي دي او که نور مشرکان پر تاسي په ناڅاپه ډول راسي، ستاسي سره به ستاسي رب په پنځه زره علامه لرونکو ملائکو کومک او مرسته وکړي.

هلته داسي آوازه نشر او خپره سوه چي کرز بن جابر د لوی لښکره سره د کفارو د مرستي دپاره را رهي دی، نو الله ﷻ د مسلمانانو د اطمینان دپاره و فرمايل: چي درې نه بلکه پنځه زره ملائکي به ستاسي د مرستي دپاره در ولېږم، مگر هو! تاسي بايد پوه سئ چي دغه د ملائکو لېږل فقط ستاسي د اطمینان او خوشالی دپاره دي چي زړونه مو پر قراره سي، که نه په حقيقت کي نصر، بری او کاميابي يوازي او يوازي د الله ﷻ له طرفه څخه دي، نو ځکه الله ﷻ پسي فرمايي:

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ﴾

او الله ﷻ نه دي گرځولي دغه مرسته او مدد مگر ستاسي د خوشالی دپاره او د دې دپاره چي ستاسي زړونه تسکين او اطمینان پيدا کړي.

﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ (آل عمران، ۱۱۳۶)

او نه ده مرسته، مدد، نصرت، کامیابي مگر د طرفه د الله ﷻ، هغه الله چي ډېر قوي او غالب دی او هغه الله چي هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي.

یوشمې چي د یادوني وړدی هغه دا چي حیني علماء او مفسرين وايي: دغه آیاتونه د اُحد په ورځ نازل سوي دي او حیني وايي: د بدر په ورځ نازل سوي دي، څرنگه چي ما د بدر په غزاه کي دغه آیاتونه نه وه ذکر کړي، نو دلته مي ذکر او بیان کړل. رسول الله ﷺ د اُحد په ورځ مسلمانانو ته دا زېری هم ورکړی: که مو صبر وکړی او ثابت پاته سواست لکه څرنگه چي په بدر کي ستاسي د مرستي دپاره ملائکې را کښته سوي دلته به هم ستاسي د مرستي دپاره ملائکې درته راسي، مگر هو صبر په کار دی. رسول الله ﷺ خپل اصحاب و صبر ته تشویقوي او فرمايي: د دښمن سره د مخامخ کېدلو په وخت کي ټینګ او ثابته ودرېږی.

دغه پر ثابت درېدلو ولي دومره تاکیدونه کېدل؟ ځکه تاسي ته معلومه ده چي د مسلمانانو شمېر (۷۰۰) نفره دی او کفار درې زره نفره دي.

بيا نور رسول الله ﷺ خپله توره پورته کړه او ويل: څوک دغه زما توره د هغې په حق اخلي؟ د رسول الله ﷺ اکا حمزه ؓ ولاړ سو ويل: یا رسول الله! زه يې اخلم، رسول الله ﷺ ځني را ايسته کړه وري يې نه کړه، حمزه ؓ کښېنستی، رسول الله ﷺ بيا توره پورته کړه او وي ښورول ويل: څوک دغه توره د دې په حق اخلي؟ علي بن ابي طالب ؓ ولاړ سو ويل: زه يې غواړم یا رسول الله! رسول الله ﷺ لاس را ټول کړی او توره يې ور نه کړه، علي ؓ هم کښېنستی، رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: څوک دغه توره د دې په حق اخلي؟ د رسول الله ﷺ د عمه زوی زبير بن العوام ؓ ولاړ سو ويل: زه يې غواړم یا رسول الله! بيا هم رسول الله ﷺ لاس را ټول کړی او توره يې ور نه کړه، زبير ؓ هم کښېنستی، رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: څوک دغه توره د دې په حق اخلي؟ مقداد ؓ ولاړ سو ويل: زه یا رسول الله!

دغه نفر چه تر اوسه د توري دا اخیستلو دپاره ولاړ سوي دي دغه ټول د مسلمانانو هغه مشهوره، شجاع، دلاوره او قوي جنګي پهلوانان او قهرمانان دي، په نورو ټولو

مسلمانانو کې يا خود دوی مثل نسته او که وي ډېر به لږ وي .

ته فکر وکړه: د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په خلافت کې چې دا بيا په وروسته کې و کله چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په مصر کې و عمرو بن العاص رضي الله عنه ته مرسته ور ولېږل، عمر فاروق رضي الله عنه ورته ليکلي وه: ما اته زره نفره ستا د مرستې دپاره در ولېږل، حال دا چې د لښکر شمېر څلور زره نفره و، نو بيا په خپله حضرت عمر رضي الله عنه دا واضحه کړه چې هو د دغه لښکر سره چې څلور زره نفره دی څلور نفره قومندانان ورسره دي چې هر يو يې ما ته پر زرو نفرو حساب دی، چې په هغو څلورو نفرو کې يو زبير بن العوام رضي الله عنه و او بل مقدار رضي الله عنه و، چې دغه نفر هر يو په جنگ کې پر زرو نفرو حساب وه، دا د دغو نفرو جنگي طاقت او مهارت و، مگر رسول الله ﷺ خپله توره دغو نفرو ته ور نه کړه او که د رسول الله ﷺ توره دغه نفر وانه خلي نو به يې څوک اخلي؟

خو بيا هم رسول الله ﷺ خپله توره د پنځم وار دپاره پورته کړه او وي فرمايل: څوک دغه توره د هغې په حق اخلي؟ ابودجانه الأنصاري رضي الله عنه چې نوم يې سماک بن خرشه دی ولاړ سو او ويل: يا رسول الله! د دغې توري حق څه شي دی؟
اصلاً رسول الله ﷺ د دغې پوښتنې انتظار کاوه، تر اوسه چا پوښتنه نه ده کړې چې حق يې څه شي دی؟ هر يوه بله پوښتنې ويل: زه يې غواړم.

رسول الله ﷺ و فرمايل: د دې توري حق دا دی چې دومره وهل به په کوي ترڅو چې کړېږي، يعنې: په دغه توره به دومره کفار وهي چې د ډېرو وهلو څخه د اوسپني توره کړه سي، ابودجانه الأنصاري رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! زه دغه توره د دې په حق سره اخلم، رسول الله ﷺ خپله توره ابودجانه رضي الله عنه ته ورکړه، ابودجانه رضي الله عنه تر اندازې زيات خوشاله سو، ځکه دا هغه توره ده چې ډيرو لويو پهلوانانو وانه خستل او اوس د ده په نصيب سوه او په دغه کار سره د ده درجه او مقام لوړ او ښکاره سوه.

ابودجانه رضي الله عنه هغه توره واخيستل چې هغه څلور جنگي قهرمانان د هغې توري په اخيستلو نه سوه کاميابه او اوس د ده په نصيب سوه، ابودجانه رضي الله عنه چې په خپله هم شجاع او دلاوره جنگي پهلوان و د جنگ په وخت او د جنگ په ميدان کې به يې په کبر او غرور، ناز او نخرو تگ کاوه، ده رضي الله عنه يو سور دسمال درلودی کله چې به يې دغه

دسمال تر سر و تړی خلک به پوه سوه چې ابودجانه د مرگ تر وخته جنگ کوي. يعني: بېله مرگه د جنگ له ميدانه نه وزي، اوس چې ابودجانه ﷺ د رسول الله ﷺ توره واخيستل هغه سور دسمال يې له جيبه را وايستی او پر سر يې و تړی او د دوو لښکرو په منځ کې په فخر او غرور سره تگ کوي، يوې او بلې خوا ته کېږي توره پورته کېته کوي په خلکو يې ويني، رسول الله ﷺ و خندل او وې فرمايل: دغه تگ داسي تگ دی چې د الله او رسول الله نه دی خوښ، بېله دغسي ځايه، يعني: فخر او غرور، کبر او لويي الله ﷻ او رسول الله ﷺ نه خوښوي، خو که فخر پر کفارو وي پروا نه لري، بل نو په هر ځای او هر وخت کې فخر او غرور، سيالي او ځان بنکاره کول چې په هر شي سره وي الله ﷻ او رسول الله ﷺ يې نه خوښوي.

د مشرکانو د لښکر آمادگي او تيار

هلته مشرکانو خپل لښکر د پخوانيو جنگو پر نظام برابر جوړاوه، د مشرکانو د لښکر عمومي قومندان ابوسفیان بن صخر بن حرب ؤ، هغه چې د لښکر په منځ کې يې مرکز ؤ او د لښکر د راسته طرف قومندان خالد بن وليد ؤ چې په دغه وخت کې مشرک ؤ او د لښکر د چپه طرف قومندان عکرمه بن أبي جهل ؤ او د لښکر د پياده قواوو قومندان صفوان بن أمیه ؤ او د لښکر د غشي وېشتونکو قومندان عبدالله بن أبي ربيعه ؤ، د لښکر د بيرغ مسؤليت د بني عبدالدار وظيفه وه چې دغه منصب و بني عبدالدار ته هغه وخت ور رسېدلی ؤ چې تر قصى بن کلاب وروسته د عبد مناف اولادې د قريشو په منځ کې منصوبه او وظيفې سره وېشل، نو په جنگو کې د بيرغ اخيستلو وظيفه و بني عبدالدار ته وسپارل سوه او هيچا نه سواي کولای چې دغه منصب له دويه څخه واخلي، دغه کار لکه نور کارونه مثلاً سقايه اورفاده، يعني: حاجيانوته اوبه او ډوډۍ ورکول، د کعبې شريفې پوښول او داسي نور کارونه چې وېشل سوي وه د بيرغ اخيستل د بني عبدالدار ميراثي وظيفه وه.

ابوسفیان چې د لښکر عمومي قومندان ؤ د دې دپاره چې د بني عبدالدار احساسات وپاروي ورته وويل: يا بني عبدالدار! د بدر په ورځ بيرغ ستاسي سره ؤ او موږ

ته هغه را پېښ سوه چې را پېښ سوه خلک بيرغ ته گوري، که بيرغ و لوېدی لښکر مات سو، نويا به نن د بيرغ پوره ساتنه کوی يا يې موږ ته را پرېږدی چې موږ يې ساتنه وکړو. ابوسفیان په خپل مقصد کې کاميابه سو ځکه بني عبدالدار د ده په خبرو په قهر سوه او ويل موږ خپل بيرغ تا ته در تسليم کړو؟ ته به ووينې چې د جنگ په وخت کې موږ څه کارونه کوو او واقعاً هم بني عبدالدار په جنگ کې داسې ثابت ودرېدل چې د خپلي کورنۍ او خپلو پلرونو نسل يې ټول ختم کړی يعنې: ټول د مرگ تر وخته ثابت ودرېدل او ټول د مسلمانانو له طرفه يوپه بل پسې ووژل سوه، چې قصه به يې وروسته واورۍ.

د قريشو له طرفه سياسي هلي ځلي

د جنگ تر شروع کېدلو د مخه قريش غواړي چې د مسلمانانو په صفو کې تفرقه او نزاع واچوي نو د دغه مقصد دپاره لومړئ ابوسفیان وانصارو ته حال ولېږي چې ورته ويل يې: موږ او زموږ د اکا زامن سره پرېږدی (چې مقصد يې رسول الله ﷺ او مهاجر مسلمانان وه) نو ويل: موږ او زموږ د اکا زامن سره پرېږدی د هغو سره تر جنگ کولو وروسته موږ بيرته ځو، موږ ستاسي سره د جنگ دپاره نه يو راغلي.

مگر دغه کونښونه د هغه ايمان په مقابل کې چې غرونه له ځايه اړوي کومه نفعه او فايده نه سي رسولای، د انصارو له طرفه په جواب کې داسې خبري ورته وسوي چې کفار د هغو خبرو په اورېدلو هيڅکله نه وه خونين، اوس چې د جنگ وخت نور هم نژدې سو دوه لښکره مخ په مخ سره ودرېدل قريشو بيا هم د مسلمانانو د تفرقي او اختلاف دپاره يوه بله نقشه جوړه کړه هغه دا چې: د مشرکانو يو بل ځان نوکر چې ابو عامر الفاسق ورته ويل کېده چې د دغه سړي اصلي نوم عبد عمرو بن صيفي ؤ او په راهب سره مشهوره ؤ خور رسول الله ﷺ د راهب پر ځای فاسق وباله.

دغه سړی د جاهليت په وختو کې د اوس او خزرج و قبيلو ته ډير محترم ؤ او د عزت په سترگه يې ورته کتل، کله چې اسلام مدينې منورې ته راغلی ده د رسول الله ﷺ د دشمنۍ اعلان په ښکاره او واضحه ډول سره وکړی او بيا چې د رسول الله ﷺ تر هجرت وروسته په مدينه منوره کې اسلام نشر سو نو ده په مدينه منوره کې

نور ژوند نه سواى کولای مدينه منوره يې پرېښوول او شام ته ولاړى، کله چې يې واورېدل چې کفار د مسلمانانو د جنگ دپاره تياري نيسي نو دئ هم راغلى او د کفارو په لښکر کې شامل او داخل سو، نور هم کفار د رسول الله ﷺ و جنگ ته تشويقوي او د جنگ په شروع کې يې مشرکانو ته وويل: که زما قوم ما و وينې خامخا زما متابعت کوي او زما ملګري کېږي، نو اوس دغه سرئ يعنې: ابو عامر الفاسق د دوو حبشي مريانو سره د جنگ و ميدان ته ور ووتى او په لوړ آواز يې خپل قوم ته ور ناري کړه:

يا معشر الأوس! زه ابو عامر يم، ستاسي او د محمد يې سره څه ما ته راسى زه ستاسي مشر او سردار يم.

د اوس او خزرج قبيلو په جواب کې ورته وويل: چې سه اې د الله دښمنه! الله دي تا په مور نه وينې.

ده او نورو کفارو هيڅ دا فکر نه کاوه چې د ده قوم دي ده ته داسي سخت جواب ورکړي ځکه دئ په دوى کې د عزت او لوړ مقام خاوند ؤ او اوس هغو داسي سخت جواب ورکړى نو ابو عامر وويل: والله زما قوم ته تر ما وروسته شر پېښ سوي دى او ويل په تاسي څه سوي دي؟ ما نه قبلوي؟

خير د اُحد په جنگ کې ابو عامر د کفارو په لښکر کې پاته سو.

او په دغه طريقه سره د مسلمانانو د تفرقي دپاره د مشرکانو دوهمه نقشه هم ناکامه سوه، د کفارو دغه د تفرقي اچولو کوښښونه پردې دلالت کوي چې دوى د مسلمانانو څخه بېرېدل که څه هم کفار ډېر او په اسلحه مجهزه وه خو بيا هم د دغو لږو مسلمانانو بېره او هېبت پر دوى غالبه ؤ او غواړي چې دغه لږ مسلمانان هم سره وپاشي.

نن ورځ هم کفار د مسلمانانو د تفرقي او پاشلو دپاره په هره وسيله سره کوښښونه کوي او همدغه تفرقه او بې اتفاقي د مسلمانانو د ضعف او ذلت سبب ده، که کفار په مسلمانانو کې اتحاد او اتفاق وويني هيڅکله به پر مسلمانانو د حملې کولو په فکر کې نه سي او نه به د حملې کولو جرئت پيدا کړي، تاسي پوهېږئ: کفار چې کوم ملک ته د ننوتلو اړاده وکړي لومړئ په هغه ملک کې بې اتفاقي او خان خانانې راولي، د هغه ملک په پوهانو او مشرانو، ولس او افرادو کې نفرت او اختلاف نشر کړي، حزبونه او

قومونه پکښې جوړ کړي، نو د هغو مختلفو ډلو څخه يوه ډله په پيسواو د هغه ملک په حکم کولو او کړسۍ رانيسي، بيا نو هلته په فارغه زړه خپلې قواوې داخلي کړي.

ابو عامر الفاسق تر جنگ د مخه يو بل کار هم کړی ؤ، هغه دا چې د جنگ په ميدان کې يې لوی لوی غارونه د دې دپاره وکندل چې د جنگ په وخت کې مسلمانان ور ولوېږي او تاسې ته معلومه ده که څوک يوه غار يا گندي ته ولوېږي هغه په آسانه سره وژل کېدلای سي، نو ابو عامر څو نفره نور هم د ځان ملگري کړه او د دې دپاره غارونه کني چې مسلمانان د جنگ په جريان کې ورولوېږي او کفاريې په آساني سره ووژني.

د مشرکانو د لښکر د حماس

او احساساتو د لوړولو دپاره د دوی د بنځو کوښښونه

قریش هم خپل لښکر جنگ ته تشويقوي مگر د هغو د تشويق طريقه داسې نه ده لکه د مسلمانانو، رسول الله ﷺ خپل لښکر ته د ملائکو په نزول زېږی ورکوي يا داسې نور د تشويق او ترغيب کارونه يې کول، مگر د کفارو د تشويق دپاره فقط بنځي وې، اوس د مشرکانو بنځي چې مشره يې د ابوسفیان زوجه هند بنت عتبه ده په جنگ کې د گډون او اشتراک خپله حصه اخلي، د لښکر د صفو او قطارو په منځ کې درېې په لاس گرځي، درېې وهي او د کفارو د احساساتو د لوړولو دپاره بېحيا بيتونه او اشعار وايي، په غزلو کې به يې خپل لښکر ته داسې اشعار ويل: که کاميابه سواست مور به محبت در سره کوو، کوربچې به درته آواروو، بالنتان به درته اېږدو، مور به در سره لاس تر غاړه يو او داسې نورې يې حياء خبرې او که ناکامه سواست دښمن ته مو شا وگرځول نه تاسې زموږ ياست نه موږ ستاسې يو (دا د قریشو د لښکر د تشويق طرز او طريقه وه).

د مشرکانو څخه يو نفر چې نوم يې جُبَيْر بن مطعم ؤ يو حبشي مريئ يې درلودی چې د مريئ نوم يې وحشي بن حرب ؤ دغه وحشي په نېزه ويشتلو کې ډېر ماهر ؤ، په نېزه يې داسې ويشتل کول چې هيڅ واری يې نه خطا کېدی، نو دغه وحشي مريئ وايي: زما د مالک جُبَيْر بن مطعم اکا! طَعِيمه بن عدي د بدر په ورځ ووژل سو، نو کله چې قریش اُحُد ته تلل جُبَيْر ما ته وويل: که تا د مُحَمَّد ﷺ اکا حمزه زما د اکا په بدل

کې ووزی ته خُر او آزاد یې، ستا آزادي د حمزه په وژلو پوري تړلې ده، وحشي وايي: ما هم دغه سودا قبوله کړه او د مشرکانو سره جنگ ته را ووتم، په خپل سرکې د خپلې آزادي خيالونه او فکرونه را گرځوم، زما نه د جنگ او نه د لښکر سره تعلق سته فقط خپله آزادي غواړم بل د هيڅ شي په فکر کې نه يم بېله د حمزه د وژلو، نه غواړم چې بل څوک و وژم او نه غواړم چې په بل شي کې اشراک وکړم، بل هيڅ مقصد نه لرم بېله خپلې آزادي په هغه آزادي مي د حمزه په وژلو پوري تړلې وه، نو وحشي فقط د دغه مقصد دپاره د جنگ ميدان ته داخل سو چې حمزه و وژني او دئ آزاد سي، دا د جنگ و ميدان ته د وحشي د را تللو سبب ؤ.

د جنگ اور بېدل

د مخه تردې چې د جنگ د واقعاتو په بيانولو شروع وسي خپل يو عذر به درته بيان کړم، هغه دا چې د اُحد جنگ د ورځو او هفتو جنگ نه ؤ چې د هري ورځي واقعات يې په ترتيب سره درته بيان سي، د اُحد د جنگ ټول وخت او موده فقط نيمه ورځ وه، په سهار کې جنگ شروع سو او ما پښين پای ته ورسېدی او واقعات يې خورا ډېر دي، په يوه لحظه او يوه وخت کې دلته او هلته، دوري هوري، قسم قسم مختلف واقعات پېښېږي، که څه هم زه به تر ډيري اندازې کوښښ وکړم چې واقعات په ترتيب سره بيان سي خو بيا هم نه سم کولای چې ټول واقعات په پوره ترتيب سره درته بيان کړم ځکه په يوه لحظه کې مختلفي واقعي پېښېږي، نو خود د حالاتو د بيانولو دپاره يو وار د جنگ د ميدان يوې حصې ته ځم او بيا بلي ته، د پوره ترتيب مراعت نه سم کولای دغه عذر مي تاسي قبول کړی او اوس به د جنگ د واقعاتو په بيانولو سره شروع وسي: کله چې دوه لښکره سره نژدې سوه او د جنگ اولي حملې شروع سوې، د جنگ اول پېلوځی د مشرکانو د بيرغ اخيستونکی طلحه بن ابي طلحه العبدري ؤ، چې دا سړی د قريشو د مشهوره او دلاوره پهلوانانو څخه ؤ، دا سړی پر اوين سپور د جنگ ميدان ته را ووتی او ويل: څوک مبارزه کوي، د ده د قوت او دلاورۍ په سبب خلک ځني گوبنه سوه، مگر زبير بن العوام رضي الله عنه ور د مخه سو هيڅ مهلت يې ور نه کړی.

د زمري غوندي حمله يې پر وکره په ځنستا ور په هوا سو هلته لوړ د ده اوبښ ته ور وختی، سړی يې په يوه حمله له اوبښه کښته وغورځاوه او دى پر را وغورځېدى د ده په توره يې حلال کړی، رسول الله ﷺ چې دغه په زړه پوري حمله او د کافر وژل وليدل تکبير يې و وايه او مسلمانانو هم تکبير ور سره و وايه، رسول الله ﷺ و زبير رضي الله عنه ته دعاء وکړه او وې فرمايل: هر نبي لره حواري سته او زما حواري زبير دى.

په دې جنگ کې هغه مبارزه او پهلواني چې د جنگو په شروع کې به کېدل نوره نه وسوه، جنگ شروع سو او لښکري يو په بل سره گډې سوې، د جنگ د ميدان په هره نقطه کې دوه لښکره په جنگ سره اخته دي.

په هغه وخت کې يوازي د عربو نه بلکه په ټولو جنگو کې د جنگ طريقه داسې وه: هر لښکر به د ځان دپاره يو لوی عمومي بيرغ درلودی که به د هر طرف بيرغ ولوبدی او بيا به نه سو پورته هغه لښکر مات و او که به بيرغ ولاړ و معنی دا چې لښکر منظم، ثابت او قائم دی، نور هم جنگ کوي، که به بيرغ ولوبدی او بيا به نه سو پورته معنی دا چې لښکر شکست و خوروی او د تښتې په حال کې دی، نو په پخوانيو جنگو کې د لښکر حال پر بيرغ معلومېدى چې لښکر قائم دی او نور هم جنگ کوي، يا دا چې لښکر شکست و خوروی او تښتې، اوس د مسلمانانو بيرغ د مصعب بن عمير رضي الله عنه څخه دی او د کفارو بيرغ د بني عبدالدار چې د قريشو يو ښاخ دی د هغو څخه دی، د بني عبدالدار اول بيرغ اخیستونکی طلحه بن أبي طلحه و هغه چې د زبير رضي الله عنه له طرفه و وژل سو، بيانو د هغه ورور عثمان بن أبي طلحه بيرغ واخیستی.

دا خو مو په یاد دي چې ابوسفیان و بني عبدالدار ته ويلي وه چې يا بني عبدالدار!

د بدر په ورځ بيرغ ستاسې په لاس کې و او ولوبدی که نن ورځ هم

بيرغ درڅخه لوبړي اوس يې لارا پرېږدی، هغو ويل:

قسم دی چې هيڅکله به بيرغ ولوبدلو ته پرې نږدو.

حمزه رضي الله عنه چې جنگي پهلوان او قهرمان دی او دا هم ور معلومه ده چې د کفارو د ماتولو دپاره آسانه لار دا ده چې د دوی بيرغ و لوبړي، نو يې د جنگ په شروع کې څو نفره د ځان ملگري کړه چې د کفارو بيرغ به ثابته او ولاړ نه پرېږدو، اوس چې

عثمان بن أبي طلحه بیرغ په لاس شعرونه وایي د جنگ میدان ته را و وتی حمزه رضی اللہ عنہ د بیرغ پر طرف ډیره سخته او شدیدې حمله شروع کړه چې او راسته طرف ته وهل کوي کفار داسي وژني لکه ژړنده چې پر څرخي، هر څه چې په مخه ورځي هغه میده کوي خو کفار ځان مرگ ته نه ورکوي بلکه ځني تښتي څو حمزه رضی اللہ عنہ د کفارو بیرغ ته ورسېدی، هغه نفر چې بیرغ یې په لاس کې و په توره یې پر اوږه و واهه لاس یې د اوږې سره په هوا سو حتی سړی یې معلوم سو، دا خو و وژل سو او د جنگ په اولو دقیقو کې د کفارو بیرغ ولوېدی، د ابو طلحه بل زوی ابو سعد بن أبي طلحه چې دالته حاضر و ډیر ژر یې بیرغ پورته کړی، حمزه رضی اللہ عنہ چې تر اوسه په دغه منطقه کې دی پر هغه یې هم حمله وکړه دا یې هم وواژه، د دوهم وار دپاره بیا د کفارو بیرغ ولوېدی.

دغه د بیرغ اخیستونکي چې وژل کېږي د جنگ کار دی له هره طرفه د بیرغ پر اخیستونکي وارونه کېږي نو که ځیني وختونه د دغه وژونکي په نامه کې اختلاف راسي دغه اختلاف د قبلولو وړ دی، ځکه یوه راوي یو نفر لیدلی دی چې پر بیرغ اخیستونکي یې حمله وکړه او بل راوي د بل نفر واری لیدلی دی چې بیرغ اخیستونکی یې و وژی، نو که په ځینو روایتو کې د وژونکي په نامه کې اختلاف راسي قابل د تشویش نه دی، مقصد د کفارو د بیرغ اخیستونکي پرله پسې وژل کېږي.

خیر د کفارو بیرغ د دوهم وار دپاره و لوېدی، کفار وارخطا سوه چې د جنگ په شروع کې د دوی بیرغ دوه واړه لوېږي، دا وار بیرغ د ابو طلحه لمسي (مُسافع بن طلحه) پورته کړی او کفار پر حمزه رضی اللہ عنہ را ټول سوه حملې پرکوي د بیرغ څخه یې منعه کوي د جنگ شدت د بیرغ پر شا وخوا دی، د کفارو ټول طاقت د بیرغ و ساتلو ته متوجه دی نو ځکه یې وکولای سواي چې حمزه رضی اللہ عنہ له بیرغه څخه منعه کړي، په دغه وخت کې حضرت علي رضی اللہ عنہ بله ټولې جوړه کړه او له بله طرفه یې پر بیرغ حمله وکړه، بیرغ اخیستونکی یې وواژه او وې وژی، د درېیم وار دپاره د کفارو بیرغ د علي بن أبي طالب رضی اللہ عنہ په واسطه ولوېدی، د طلحه بل زوی چې (کلاب بن طلحه) نومېدی بیرغ پورته کړی بیا هم جنگ پر بیرغ شروع دی.

علي رضی اللہ عنہ چې تر اوسه لا دالته حاضر دی بیا یې حمله پر وکړه دا یې هم و وژی،

د څلورم وار دپاره بيا د کفارو بيرغ ولوبدی او د ابو طلحه د کورنیه پنځه نفره و وژل سوه، د کفارو لښکر د میدان جنگ له شا وخوا څخه ورته گوري چي بيرغ ته څه پښه ده؟ لوبړي او پورته کيږي، ټول کفار د بيرغ په انتظار دي چي څه به ورته پښه سي؟ او د جنگ شدت هم ټول د بيرغ پر شا وخوا دی، کفارو ډيري سختي حملې شروع کړې چي علي او حمزه رضي الله عنهما د بيرغ څخه پر شا کړي، د بيرغ د شا وخوا ټول کفار و دوی ته متوجه دي هلته د طلحه بل زوی چي (جلاس بن طلحه) نومېدی بيرغ پورته کړی، دلته کفار د علي او حمزه رضي الله عنهما سره په جنگ مشغوله دي چي عاصم بن ثابت رضي الله عنه د يوې بلي ډلي سره راغلی او پر بيرغ يې حمله وکړه.

د طلحه زوی يې و وژی او د کفارو بيرغ د پنځم وار دپاره ولوبدی، کفار لېوني

سوه نه پوهېږي چي څه وکړي؟ کوم يو منعه کړي؟

سُلافه بنت سعد بن سُميه چي د طلحه بن ابي طلحه العبدري ښځه وه او د نافع بن طلحه، جلاس بن طلحه، مسافع بن طلحه او کلاب بن طلحه مور وه دا هم په دغه جنگ کي حاضره وه او دا پوهېدل: کوم کسان چي بيرغ پورته کوي هغه د دې خاوند يا د دې زامن يا د دې د کورنۍ غړي دي او دا پوهېدل چي د بيرغ د هر وار لوبدلو سره د دې يوزوی يا د کورنۍ يو غړی وژل کيږي نو د بيرغ و طرف ته ور د مخه سوه، خو هغه وخت بيرغ ته ور ورسېدل چي د دې زوی چي بيرغ يې پورته کړی و عاصم و وژی، دا ورته گوري چي زوی يې و وژل سو او بيرغ هم د پنځم وار دپاره ولوبدی، شپږم نفر چي دی هم د سُلافې زوی و بيرغ يې پورته کړی سُلافه ورته گوري د دې د کورنۍ څخه پنځه نفره چي د دې خاوند يا د خاوند ورور يا د دې زامن وه و وژل سوه او شپږم نفر چي بيرغ يې پورته کړی هغه هم د دې زوی و، دلته بيا عاصم رضي الله عنه وکولای سواي چي شپږم نفر ته ځان ور ورسوي او هغه هم و وژني، سُلافې چي وليدل چي دوه زامن يې د دې مخ ته د عاصم رضي الله عنه په لاس و وژل سوه نو يې دا خيال سو چي هغه نور زامن يې هم عاصم رضي الله عنه وژلي دي، نو يې و ويل: څوک به د عاصم سر را ته را وړي؟ قسم دی چي د سر په کوپړۍ کي به يې شراب وچنيم او بيا به دغه سر په سر و زرو ډک کړم او په انعام کي به يې هغه چا ته ورکړم چي دغه سر

يې را ته را وړی وي.

يعني: هر هغه څوک چې د عاصم سر را ته را وړي دا د هغه انعام دی چې زه به دغه سر په سر وروړو ډکوم او هغه ته به يې ورکوم.

دلته نو پر عاصم حملې زياتې سوې ځکه هر څوک غواړي چې دغه انعام او جائزه واخلي خو عاصم رضي الله عنه چې هري خوا ته مخ کړي وهل او وژل کوي، د کفارو بيرغ پر مخکه پروت دی تر اوسه له يوې کورنۍ چې د ابو طلحه کورنۍ ده شپږ نفره د بيرغ اخيستونکي وژل سوي دي (د دغه ابو طلحه نوم عبدالله بن عثمان بن عبدالدار دی) په دغه وخت کي د کفارو څخه يوه نفر چې د ابو طلحه د کورنۍ څخه نه و مگر د بني عبدالدار څخه و بيرغ ته ځان ورساوه او د اووم وار د پاره يې بيرغ پورته کړی، دغه نفر هم د علي بن أبي طالب رضي الله عنه له طرفه و وژل سو، يا په بل روايت حمزه بن عبدالطلب رضي الله عنه و وژي، د کفارو بيرغ شريح بن قارظ پورته کړی دا سرې بيا د قزمان له طرفه و وژل سو. (سلافة د مکې مکرمې د فتحې په کال مسلمانان سوه)

قزمان اصلاً منافق و خو په جنگ کي يې د عقيدې نه بلکه د قوميت پر اساس

سندون کړي و چې تفصيل به يې وروسته درته راسي.

او بيا د کفارو بيرغ ابو زيد عمرو بن عبد مناف العبدري پورته کړی دا هم د قزمان له طرفه و وژل سو، بيا د کفارو بيرغ د شرحبيل بن هاشم العبدري زوی پورته کړی دا هم قزمان و وژي، دغه لس نفره چې ټول د بني عبدالدار څخه وه او بيرغ يې پورته کاوه اول تر آخره و وژل سوه، اوس په بني عبدالدار کي داسي څوک نه سو پاته چې بيرغ پورته کړي، نو د دوی د کورنۍ يو حبشي مريئ چې نوم يې "صواب" و ور د مخه سو او بيرغ يې پورته کړی او دې مريي داسي ثبات او شجاعت ښکاره کړی چې تر خپلو بادارانو هغه چې د مخه و وژل سوه ډېر لوړ سو، تر هغو يې بيرغ لوړ نيولی و او جنگ يې کاوه چې دواړه لاسونه يې پرې سوه، د لاسو تر پرې کېدلو وروسته پر بيرغ پرېوتی بيرغ يې په غاړه او ځيگر نيولی و نه يې غوښتل چې بيرغ کښته سي ترڅو چې و وژل سو، د دغه مريي تر وژل کېدلو وروسته د کفارو بيرغ پر مخکه ولوېدی او داسي څوک نه وه پاته چې بيرغ پورته کړي، نو د کفارو بيرغ لوېدلی پاته سو.

دغه د کفارو د بیرغ د جنگ په وخت کې د کفارو مشرانو سره وویل: که جنگ پر دغه قسم جریان ولري زموږ شکست حتمي دی، موږ باید مسلمانان په بل شي مشغوله کړو، فیصله یې پردې وسوه: لکه څرنګه چې دوی زموږ پر بیرغ حملې کوي موږ به هم د دوی پر بیرغ حملې شروع کړو، نو یې یوډله جوړه کړه او پر مصعب بن عمیر رضی الله عنه یې (چې د مسلمانانو بیرغ ورسره دی) حملې شروع کړې، چې په دې ډول سره په یوه میدان کې دوه مهم جنگونه شروع دي، یو جنگ د کفارو د بیرغ پر شا وخوای او بل جنگ د مسلمانانو د بیرغ پر شا وخوای دی، خو مصعب بن عمیر رضی الله عنه ثابت او قائم پرخپل ځای ولاړ دی او مسلمانان په پوره مړانه د ده دفاع کوي.

په دغه وخت کې چې د جنگ شدت د کفارو د بیرغ پر شا وخوای دوام لري هلته د میدان جنگ په نورو ټولو نقطو کې هم ترخه ترخه جنگونه روان دي، د مسلمانانو پر زړو او بدنو ایماني تجلې غالبه وې او د کفارو د لښکر په صفو داسې ورننوتل لکه د اوبو سپلونه چې په شپلو کې ځنلې.

ابودجانه رضی الله عنه چې سر یې په سره دسمال تړلې ؤ او د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم توره یې په لاس کې وه دا یې ټینګ عزم او قوي إراده کړې وه چې د دغې توري حق به آداء کوي، په جنگ یې داسې شروع وکړه چې د کفارو په لښکر ورننوتی او هر مشرک چې په مخه ورځي هغه وژني د کفارو د لښکر صفونه یو په بل پسې نړوي.

زبیر بن العوام رضی الله عنه وايي: کله چې ما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه توره و غوښتل او ما ته یې را نه کړه زما په زړه کې څه نا امیدي پیدا سوه او د ځانه سره مې وویل: زه د صفيې او د ده صلی الله علیه و آله وسلم د عمه زوی يم او د قریشو څخه يم زه تر ابودجانه رضی الله عنه د مخه ورولاړ سوم او توره مې ځني و غوښتل خو ما ته یې را نه کړه او ده ته یې ورکړه نو په والله زه به په ابودجانه پسې ګورم چې دی څه کوي؟

وايي: زه په ابودجانه پسې يم، ابودجانه اول هغه سور دسمال را وایستی او سر یې په وتړی، انصارو وویل: ابودجانه د مرګ دسمال را وایستی، ابودجانه د دښمن پرطرف وررهي سواو دغه شعرونه یې ویل:

أنا الذي غاهدني خليلي
وغن بالسفح لذي التخييل

أن لا أقوم الدَّهْرَ في الكِبُولِ اضرب بسيفِ الله والرَّسولِ
 د مشرکانو څخه چې هر څوک په مخه ورتلی هغه یې ووژی، زبیر بن العوام رضی الله عنه
 وایي: په مشرکانو کې یو ډېر جنگي سړی ؤ چې زموږ هېڅ زخمي یې نه پرېښاوه مگر ژر
 به یې د هغه وژلو ته ځان ورساوه او اوس دغه دوه چې یو ابودجانه دی او بل دغه
 مشرک دی د جنگ په میدان کې یو بل ته سره نژدې کېږي، ما والله رضی الله عنه ته دعاء وکړه
 چې دوی دوه سره مخامخ سي، خو هغه ؤ چې دوی سره مخ په مخ سوه، د توري اول
 واری مشرک پر وکړی ابودجانه د هغه واری په خپل سپر سره وگرځاوه او بیا ابودجانه
 توره پر پورته کړه داسې سخت یې وواهه چې په دغه اول واري یې ووژی.
 بیانو ابودجانه د کفارو په صفو ننوتی ترڅو چې هغه د بنځو مشري او قومندانې ته
 ورسېدی، تاسې پوهېږی چې بنځي همېشه د لښکر تر شا وي، یعنی: ابودجانه په دغه
 جنگ او وهلو کې د کفارو تر لښکر ووتی، ابودجانه رضی الله عنه نه دی خبر چې دا بنځي دي،
 ابودجانه وایي: یو انسان مې ولیدی چې د خلکو مخان یې په منگلو ورڅیرل، زه ورته
 ودرېدم کله چې مې توره پر پورته کړه هغه چغې کړې، که مې کتل هغه بنځه وه نو مې
 د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم توره تر دې مکرمه وبلل چې بنځه په ووهم بیرته مې لاس را وگرځاوه.
 هغه بنځه هند بنت عتبه د ابوسفیان زوجه وه، زبیر بن العوام رضی الله عنه وایي: ما
 ابودجانه ولیدی چې توره یې د هند بنت عتبه پر سر پورته کړه او بیرته یې لاس کښته
 کړی نه یې وهل، ما د ځان سره وویل: الله او رسول الله پوهېږي چې ولي یې ونه
 وهل، ابودجانه رضی الله عنه واقعا د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د توري حق آداء کړی دومره کفار یې په
 هغه توره وهل چې رشتیا هم هغه توره د ډیرو وهلو څخه کړه سوه.
 کعب بن مالک رضی الله عنه وایي: کله چې ابودجانه رضی الله عنه توره واخیستل ما دا نیت وکړی
 چې زه باید د ده معلومات وکړم چې دئ څه کوي؟ آیا رشتیا د توري حق آداء کوي
 که یا؟ کوښښ مې کاوه چې په جنگ کې د ده پر شا وخوا یم چې وې وینم چې دئ
 څه کوي؟ ابودجانه چې په اوسپنه پټ او پوښلی ؤ، یعنی: خول او زغر ه یې اغوستي
 وه مخ یې نه معلومېدی.
 نو کعب بن مالک رضی الله عنه وایي: ابودجانه په دغه جنگ کې د یوه کافر سره په وهلو

اخته و د جنگ په منځ کې کافر په دې پوه سو چې وژني مي، کافر چې پر آس سپور و ځني و تبتېدی (وې ځغستل) ځکه مرګ يې په سترګو وليدی، ابودجانه تر شا په پسې دی توره يې پورته کړه کافر يې پر سر وواهه، د ابودجانه له ډېره قوته کافر دوه ځايه سو او توره د هغه تر آسه ورسېدل، کافر له خپله آسه څخه دوې حصې و لوېدی. کعب ﷺ وايي: ابودجانه د خپله مخه څخه خول پورته کړی او ما ته يې وکتل، ويل: څنگه يې بولې؟ يا کعب! زه ابودجانه يم، دا د اُحد په ورځ د ابودجانه ﷺ د جنگ يوه نمونه وه، چې د رسول الله ﷺ د توري حق يې څنگه آداء کړی.

حمزه ﷺ هم د زمري پر قسم جنگ کاوه د دښمن د لښکر په منځ کې ولاړ دی، داسي وهل او حملې کوي چې مثل يې نه دی ليدل سوی، د کفارو پهلوانان د ده له مخه داسي ځغلي لکه د زوروره باده څخه چې د وُنو پاني ځغلي، سره د هغه چې حمزه ﷺ د بيرغ اخيستونکو په وژلو کې برخه واخيستل خو د کفارو په نورو پهلوانانو يې هم داسي کارونه وکړه چې چا په چا نه دي کړي تر څو چې په داسي حال کې په شهادت ورسېدی چې د جنگيالو پهلوانانو په مقدمه کې و.

مکر هو: حمزه ﷺ داسي و نه وژل سو لکه پهلوانان چې د جنگ په ميدان کې مخ په مخ وژل کېږي بلکه داسي په خيانت سره د شا له طرفه و وژل سو لکه پر هغه نامتو قهرمانانو چې په تاريخيو کې د شا له طرفه د نامردانو حمله کېږي.

د اُسد الله حمزه بن عبدالمطلب ﷺ شهادت

د حمزه ﷺ وژونکی وحشي بن حرب وايي: زه د جُبَيْر بن مطعم مريئ وم هغه جُبَيْر چې اکا يې د بدر په ورځ د مسلمانانو له طرفه وژل سوی و کله چې قریش د اُحد جنگ ته تلل جُبَيْر ما ته وويل: که تا د رسول الله ﷺ اکا حمزه زما د اکا په بدل کې و وژی ته آزاد يې، وحشي وايي: زه چې يو حبشي ځوان وم او په نېزه مي داسي وېشتل کول چې واری مي هيڅ نه خطاء کېدی نومي دا سودا قبوله کړه او اُحد ته د خپلې آزادۍ دپاره را ووتم، اوس چې دوه لښکره مخ په مخ سره ودرېدل زه د جنگ ميدان ته د حمزه د وژلو دپاره ور داخل سوم او په هغه پسې ګورم کله چې مي حمزه ﷺ

عُبادَه، سعد بن ربیع، انس بن نصر رضی الله عنہم، اجمین او نورو د دوی په مثل اصحاب کرامو داسي جنگ کاوه چي د مشرکانو عزم يې ورمات کړی او اوږې يې رېږدېدلې.

د اُحد د ورځي د اسلامي قهرمانانو څخه يو هم حَنْظَلَه رضی الله عنہ دی، حنظله د هغه ابو عامر الفاسق زوی دی چي لږ مخ کي يې بيان درته وسو، حنظله رضی الله عنہ په دغو شپو کي تازه واده کړی ؤ، د شنبې په ورځ سهار چي يې د جنگ ښځ او نارې واورېدې د خپلې ښځي له غېږي را ولاړ سو او سمدستي د جهاد پر طرف رهي سو کله چي د جنگ ميدان ته ورسېدی د مشرکانو د لښکر پر طرف ور رهي سو، د مشرکانو د لښکر په صفو او قطارو کي په جنگ کولو ور رهي دی تر څو د کفارو مشر ابوسفیان ته يې ځان ورساوه، نژدې وو چي ابوسفیان و وژني، خو الله ﷻ د هغه تر وژلو د مخه! شهادت د ده په نصیب کړی ؤ، پر ابوسفیان يې توره پورته کړه اوس چي واری پر کوي شداد بن الأسود کافر پرده واری وکړی او دئ يې په شهادت ورساوه، کله چي جنگ پای ته ورسېدی او رسول الله ﷺ د ده مبارک جسد وليدی نو يې وفرمايل: ستاسي دغه ملگري ته ملاکتې غسل ورکوي تاسي د ده معلومات وکړی چي ده ته څه پېښه وه؟

نو يې د ده د ښځي څخه پوښتنه وکړه، هغې وويل: ده په دغه شپه کي يو ځای کېدل وکړه او کله چي يې د جهاد ښځ واورېدی بېله غسل کولو ور و وتی او په دغه وخت کي چي رسول الله ﷺ ده ته کتل مخ يې ځني واراوه، صحابه کرامو پوښتنه وکړه چي يا رسول الله! ولي دي مخ ځني واراوه؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: د ده سره دوې زوجې د حورالعین ور سره دي.

سبحان الله! په څو لحظو کي يې شهادت او بيایې د حورو سره جنت په نصیب سو. دا د جهاد في سبيل الله برکت دی چي يوازي دئ نه بلکه هر څومره گنهکاره انسان په څو لحظو کي جنت ته رسوي، جهاد او شهادت د الله ﷻ سره سودا او معامله ده.

په جنگ کي د غشو ویشتونکو کامیابه او فعاله حصه

هغه د غشو ویشتونکو ډله چي رسول الله ﷺ پر هغه کوچني غره کېښولې وه هغو د جنگ په اداره کولو او د مسلمانانو د لښکر په گټه ډېره فعاله او مثبتة حصه درلودل،

د مشرکانو د لښکر د سپرو ټولۍ چې مشر او قومندان یې خالد بن ولید ؤ او ابو عامر الفاسق یې معاون ؤ درې واړه پر دغه غشي ویشتونکو شدیدې حمله وکړه، کفارو غوښتل چې د اسلامي لښکر دغه چپه طرف مات کړي او د شا له طرفه پر مسلمانانو حمله وکړي چې په دې ډول سره د مسلمانانو د لښکر په صفو کې بلبله او بې نظمې را ولي او د مسلمانانو دغه کوچنۍ لښکر د کفارو د لښکر په منځ کې محاصره سي، مگر د دغو غشو ویشتونکو د غشو ویشلو په واسطه د کفارو دغه درې حملې ناکامه سوې او دې ته به مجبوره سوه چې بیرته پر شا ولاړ سي، چې همدا د غشو ویشتونکو هغه اساسي وظیفه وه چې دوی ته ورسپارل سوې وه.

د جنگ ژړنده پر دغه قسم گرځېدل چې دغه کوچنۍ اسلامي لښکر د جنگ پر ټول میدان مسلط ؤ تر څو چه د مشرکانو د جنگي پهلوانانو عزم او همت مات سو د کامیابۍ امیدونه یې و شکېدل، د مشرکانو صفونه د مخ او شا، د چپه او راسته طرفو څخه سره پاشل کېدل، داسې معلومېدل لکه درې زره مشرکان چې د دیرشو زرو مسلمانانو سره جنگیږي، نه د څو سوو سره او مسلمانان ډېر شجاع او د کامیابۍ د یقین سره ښکاره کېدل، پسله هغه چې مشرکانو خپل آخرنی کوشنونه د مسلمانانو د هجوم او حملو د بندولو دپاره وکړه بیا یې هم د عجز او نا امیدۍ احساس کاوه، همت یې تر داسې اندازې کښته او مات سو چې یوه نفر هم دا جرئت او دلاوري نه سوای کولای چې هغه خپل لوېدلی بیرغ ته دي هغه چې د (صواب) تر وژل کېدلو وروسته ولوېدی ور نژدې سي، هیچا نه سوای کولای چې دغه لوېدلی بیرغ پورته کړي نو کفارو په کراره کراره د جنگ له میدان له شا تلل شروع کړه او ځینو یې تښتي ته مخ ونيوی، د کفارو هغه خپلي لویي لویي خبري چې دوی به د خپلو ځانو سره کولې او ویل به یې: د خپلو وژل سوو کسانو انتقام او بدله به اخلو، خپل بایلی نوم او نښان به بیرته لاس ته را وړو ټولي هیري سوې.

ابن اسحاق رضی اللہ عنہ وایي: الله جکال خپل نصرت پر مسلمانانو نازل کړی او هغه خپله وعده یې ور سره رشتیا کړه مسلمانانو کفار وځغلول، تر داسې اندازې چې د تورو په زور یې هغه خپل دارولو تر ځای چې (قرارگاه) ورته ویل کېږي تیر کړل د کفارو په شکست

او ماته کې هېڅ شک او تردید نه و پاته.

عبدالله بن زبیر رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه روایت کوي چې وايي: په والله ما هند بنت عتبہ او د دې نوري ملګري وليدلې چې لمني يې پورته کړي وې او تېښتلې او د خپلو سامانو څخه يې هېڅ شئ نه و ورسره اخیستی.

په هغه حدیث شریف کې چې امام بخاري يې د براء بن عازب رضی اللہ عنہ څخه را نقلوي وايي: کله چې مسلمانان د کفارو د لښکر سره مخامخ سوه پسله لږه وخته کفارو په تېښته شروع وکړه تر داسې اندازې چې ما په خپلو سترګو د کفارو ښځي ليدلې چې د تېښتي په حال کې به يې پښې د خیمو په تناوو کې بندي سوې، دوی به لمني پورته کړې هغه د پښو پای زېږونه به يې ښکاره سوه، په دغه حال کې ځيني مسلمانان توري په لاس په پېسې دي او ځيني يې غنیمتونه ټولوي.

د غشو ویشتونکو رسوا کوونکې غلطي

په دغه وخت کې چې اسلامي کوچني لښکر د بل وار دپاره بیا د مکې مکرمې پر مشرکانو ښکاره او واضحه داسې بری لاس ته را وړی چې د بدر تر بري او نصرت په کمه نه و د غشي ویشتونکو د ډلي ډيرو نفرو داسې رسوا کوونکې غلطي وکړه چې د میدان جنگ وضعه يې پر بل مخ واړول او مسلمانانو ته يې ډېر درانه تلفات ورسول.

دغه د دوی غلطي قریبه وه چې د رسول الله ﷺ د وژل کېدلو سبب وګرځي، دغه د دوی غلطي د مسلمانانو پر هغه شهرت او هیبت، پر هغه دېدبه او کامیابي ډېر بد اثر وکړی کومه چې تر بدر وروسته يې لاس ته را وړي وه، مورخ مخ کې د رسول الله ﷺ هغه واضح او شدید اوامر درته بیان کړه کوم چې دغه د غشو ویشتونکو و ټولې ته يې صادر کړي وه چې ویل: تاسې به په دغه غره کې پر خپل ځای ناست یاست، ستاسې زموږ د کامیابي او شکست سره هېڅ تعلق نسته ترڅو چې ما امر نه وي درته کړی خپل ځای به نه پرېږدی، پر دغو شدیدو او واضحه اوامرو سر بېره کله چې غشي ویشتونکو وليدل چې دښمن غلطي او مسلمانان د جنگ په میدان کې له دښمنه غنیمتونه ټولوي، پر دوی هم حُب د دنیا غالبه سو نو ځينو وځينو نورو ته و ویل:

غښتمونه! غښتمونه! وڅه ته گوري؟ ستاسي ملگري کاميابه سوه.

د غشو ويشتونکو مشر او قومندان عبداللہ بن جبیر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ او امر ور په ياد کړه او ويل: آیا هغه مو هېر سوه چي رسول الله ﷺ درته ويلي وه؟ مگر ډيرو کسانو د خپل آمر دغه امر او لار ښوونو ته غوږ و نه نيوی او ويل: يا واللہ موږ ورڅو چي د نورو مسلمانانو سره په غښتمو کي حصه واخلو.

بيا نو د دغو غشي ويشتونکو څخه څلويښتو نفرو خپل ځای پرېناوه او د مسلمانانو د لښکر سره يو ځای سوه چي د غښتمو په ټولولو کي حصه واخلي، په دغه ډول سره د مسلمانانو د لښکر شا بېله ساتونکو پاته سوه، هلته پر غره باندي فقط عبداللہ بن جبیر رضي الله عنه او نه نوره نور د ده ملگري پاته سوه، دغولسو نفرو دا عزم او اراده وکړه چي موږ به دغه ځای تر هغو پرې نږدو چي رسول الله ﷺ د تللو اجازه راته و نه کړي يا ټول و نه وژل سو.

کله چي غشي ويشتونکو خپل ځای پرېناوه دا د خالد بن وليد دپاره يو طلايي چانس او مناسبه موقع وه (تر دغه وخته خالد بن وليد نه ؤ مسلمان سوی او د کفارو په لښکر کي د سپرو د ټولۍ قومندان ؤ) خالد د دغه ټوله جنگ په وخت کي د هغه خپلي ټولۍ سره نژدې و هغه غره ته موجود ؤ کوم چي هلته د رسول الله ﷺ په امر د مسلمانانو غشي ويشتونکي ناست وه، هر وخت چي به خالد د حملې او په جنگ کي د گډون اراده وکړه غشي ويشتونکو به دئ او د ده ملگري په غشو ويشتل او د ده ټولۍ به بيرته شا ته ولاړل، هغه وخت چي مسلمانانو د کفارو پر بيرغ حملې کولې خالد د خپلي ټولۍ سره درې واړه کوشين وکړي چي د بيرغ اخيستونکو مرستي او کومک ته ورسې مگر په هر وار کي به غشي ويشتونکو د غشو په ويشتلو سره منع کاوه او نه يې پرېناوه چي په جنگ کي گډون وکړي او حصه واخلي.

نو خالد بن وليد او د ده د سپرو ټولۍ په ټوله جنگ کي معطله پاته وه نه د غره د طرفه پر مسلمانانو ور تلای سي او نه جنگ ته داخلېدلای سواي، مقصد دا چي دغه غشي ويشتونکو د احد په غزا کي ډېر اهميت درلودی د جنگ د ميدان ډيره مهمه او حساسه نقطه يې نيولې وه، اوس چي غشو ويشتونکو خپل ځای پرېناوه او په ميدان جنگ کي د غښتمو په ټولولو مشغوله سوه، خالد بن وليد چي د دغي لحظې په انتظار

ولاړ ؤ او ويې ليدل چې هغه غشي وېشتونکي چې دئ يې نه پرېښاوه ولاړل، ژر يې خپله ټولې امر کره چې دغه غره ته درځي، اوس نه غواړي چې د غره تر شا د جنگ ميدان ته ورسې بلکه په خپله پر غره ور وختي هغه لس نفره چې پر غره پاته وه هغو کوشنې وکړې چې د غشو په وېشتلو يې وگرځوي، مگر لس نفره د پوره لښکر په مقابل کي څه کولای سي؟

خالد د خپلې ټولې سره غره ته ور وختي، عبدالله بن جبير رضي الله عنه او د هغه سره پاته ملگري يې ټول په شهادت ورسول، اوس غر د خالد او دده د ټولې تر تسلط لاندې سو او بيا د غره تر شا د جنگ ميدان ته ور داخل سوه، اوس د خالد ټولې د مسلمانانو د لښکر تر شا سوه، د مخه ټول کفار د مسلمانانو د لښکر مخ ته وه او اوس چې دغه ټولې د غره تر شا ميدان جنگ ته ور تېره سوه نو د خالد ټولې د مسلمانانو د لښکر تر شا سوه، هلته ځيني مسلمانان په ميدان جنگ کي غنيمتونه ټولوي او ځيني يې د پاته کفارو سره په جنگ مشغوله دي، دلته د خالد د سپرو ټولې نارې او پر مسلمانانو حملې شروع کړې، په دغه نارو سره هغه مات سوي مشرکان پوه سوه چې د جنگ په حالاتو کي بدلون راغلی هغو هم پر مسلمانانو مخ را وگرځاوه، مسلمانان د شاه طرفه وهل کيږي او هغه مسلمانان چې د جنگ په اولو قطارو کي وه هغه نه دي خبر چې تر شا څه پېښه سوه؟ هغه بيرته پر شا را وگرځېدل، په دغه وخت کي د کفارو څخه يوې ښځې چې (عمره بنت علقمه الحارثيه) وه د کفارو لوبډلې بيرغ پورته کړې او شا وخوا مشرکان پر را وگرځېدل، يوله بله يې سره نارې کړې چې را ټول سي او جنگ مه پرېږدي.

اوس هغه مسلمانان چې د شاه طرفه او د دوی په بې خبري کي د خالد ټولې پر راغله او په تورو يې وهي د دې دپاره چې د خالد د ټولې له وهلو خلاص سي د مخ و طرف ته ځغلي او د ميدان جنگ د اولو صفو مسلمانان چې په هيڅ حال نه دي خبر د شا و طرف ته را وگرځېدل چې څه پېښه ده؟ هغه مسلمانان چې د خالد د ټولې څخه ځغلي د دوی په مخه ورځي او دوی يې په تورو وهي، ځکه جنگ دی او خلک په زغرو پټ دي، دوست او دښمن نه سره پېژندل کيږي اوس په خپله د مسلمانانو په منځ کي د نه پېژندلو په سبب جنگ شروع سو او د بلي خوا مسلمانان د مخ او د شاه

طرفه وهل کيږي، مسلمانان د میدان جنگ په منځ کي داسي سوه لکه د ژړندي د دوو پلو په منځ کي چي وي يا لکه د غچي په خوله کي چي راسي د مخ او شا له طرفه وهل کيږي او دوی په خپل منځ کي د نه پيژندلو په سبب هم يوله بله سره وهي.

په دغه وخت کي رسول الله ﷺ د مسلمانانو د يوې کوچنۍ (۹) نفري ډلې سره د لښکر تر شا ولاړ و د مسلمانانو قهرمانانه جنگ او د کفارو تېښته يې ليدل چي ناڅاپه او په پوره بې خبرتيا کي يې د خالد بن وليد د سپرو ټولي د مسلمانانو تر شا وليدل.

اوس نو دلته د رسول الله ﷺ مخ ته دوې لاري وې چي يا به خپل ځان او دغه (۹) نفره ملگري په ډېره چابکي سره د امان او پټ ځای ته رسوي او خپل محاصره سوی لښکر به خپل تقدير ته پرېږدي چي څه ورته پېښيږي هغه به ورته پېښي سي.

يا دا چي خپل ځان په خطر کي واچوي خپلو پاشلو اصحابو ته ور ناري کړي چي د ده ﷺ پر شا وخوا را ټول سي او د هغو څخه بيرته يوه قوي جبهه جوړه کړي چي د هغو په واسطه خپل محاصره سوی لښکر د محاصرې څخه خلاص او د اُحد د غره ولوروته يې وڅېړوي.

دلته نو د رسول الله ﷺ بې مثله شجاعت او عبقریت وځلېدی، په لوړ آواز سره يې خپلو اصحابو کرامو ته ورناري کړه: عباد الله! رسول الله ﷺ پوهېدی چي د ده آواز به تر مسلمانانو د مخه هغه مشرکان واوري چي په ټولو مسلمانانو کي يې تر هر چا د مخه رسول الله ﷺ په کار و، مگر بيا يې هم په لوړ آواز سره ناري کړه: «عباد الله! انا رسول الله» د الله بندگانو زه رسول الله يم دلته راسي، په دغه خطرناکه وخت کي رسول الله ﷺ په دغه ناره سره خپل ځان په خطر کي واچاوه.

مگر مسلمانان چي د کفارو په محاصره کي لوېدلي وه صحي فکر يې د لاسه ورکړی و بېله خپلو ځانو د بل شي يا بل چا په فکر کي نه وه، ډيرو يې د تيښتي لار اختيار کړه او د جنگ میدان يې پرېښاوه او دوی نه پوهېدل چي وروسته څه کيږي او څه پېښيږي؟ تر داسي اندازې چي ځيني تنبهدونکي خلک مدينې منورې ته ورسېدل او ځيني يې غره ته وختل، ځيني چي د جنگ د اولو صفو څخه را سر ځېدل د مشرکانو په لښکر کې سوه، دوه لښکره سره کې و ودي، مسلمان او مشرک يې نه سره

معلومېږي، دلته نو په خپله په مسلمانانو کي قتل او وژنه پېښه سوه، ځينو مسلمانانو ځيني نور مسلمانان د نه پېژندګلوی په سبب ووژل.

امام بخاري د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت کوي چي وايي: کله چي د اُحد ورځ وه او کفارو واضحه ماته وخوړل ابليس ناري کړه: يا عباد الله! اُخراکم، يعني: د شا طرف ته متوجه سي چي دښمن د شا له طرفه درغلي، په دغه ناره سره د مسلمانانو د اولو صفو خلک را وگرځېدل او د خپلو وروستنيو صفو سره يې په وهلو شروع وکړه.

حذيفه بن يمان رضي الله عنه وايي: ما خپل پلار وليدی چي مسلمانان يې له دوو طرفو وهي او ما پر نارې کړې: عباد الله! دا زما پلار دی، مکر د جنگ ميدان تود ؤ او چا زما نارې نه اورېدلې تر هغو يې واهه چي وې وژي او بيا حذيفه رضي الله عنه وويل: الله دي عفوہ درته وکړي.

نوهغه کسان چي په ميدان جنگ کي پاته وه په هغو کي دغه ګډ وډي پېښه سوه، ډېر کسان لکه ورک داسي وه نه پوهېدل چي چيري ولاړ سي او څه وکړي، دوی په دغه سرگردانه حال کي وه چي هلته يوه ناره کوونکي په لوړ آواز سره ناري کړه: (محمد و وژل سو) د دغه خبر په اورېدلو سره مسلمانانو نور هم حواس بابلول قريبه وه چي د ډيرو افرادو معنوي روحيات مړه سي، ډيرو کسانو اسلحه و غورځول او جنگ کول يې پرېښوول، ځيني بيا په دې فکر کي سوه چي د عبدالله بن ابي رئيس المنافقين سره ارتباط ونيسي چي د ابوسفیان څخه د دوی دپاره امان وغواړي.

مصعب بن عمير رضي الله عنه چي د شيطان دغه ناره واورېدل چي محمد صلی الله علیه و آله و سلم و وژل سو، نو يې وويل:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَلَيْنَ مَا تَأْتُوا بِآيَاتِنَا﴾

أَعْقِبِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنَ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١١٠﴾

يعني: نه دی محمد صلی الله علیه و آله و سلم مګر د الله جل جلاله يو رسول دی، په تحقيق تر ده د مخه ډېر رسولان تېر سوي دي، آیا که محمد صلی الله علیه و آله و سلم مړ سي يا شهيد کړل سي نو تاسي بيرته پر شا خپل کفر ته ورګرځي؟ (يعني: دا نه ده صحي، ځکه هر بشر آخر له دنيا څخه تلونکی

دی) او هر څوک چې بیرته هغه خپل کفر ته وگرځي نو الله ﷻ ته هیڅ تاوان نه رسوي او ډېر ژر به الله ﷻ شکر کوونکو بندګانو ته د خیر بدله او جزاء ورکړي.

د شیطان د نارې په اورېدلو سره دغه جملې د مصعب بن عمیر ؓ د خولې څخه را ووتلې او دا د مخه تر دې وې چې دغه آیات په قرآن مجید کې نازل سي، الله ﷻ دغه آیات د ده ؓ پر ژبه جاري کړې او بیا په وروسته کې جبریل ؑ دغه آیات شریف د الله ﷻ له طرفه رسول الله ﷺ ته را نازل کړی.

انس بن نضر ؓ پر هغه ډله ورغلی چې حواس یې بایللي او په فکر کې ناست دي، انس بن نضر هغه څوک دی چې د بدر غزاه ته نه ؤ حاضر سوی او بیا یې قسم یاد کړی: که بل وار د رسول الله ﷺ او قریشو په منځ کې جنگ پېښ سو زه به الله ﷻ ته هغه کارونه ور بنسکاره کړم چې زه یې کوم (یعنې د مرګ تر وخته به جنګېږم) نورشتیا هم انس بن نضر ؓ دلته خپل شجاعت او مړانه بنسکاره کړه.

کله چې انس بن نضر ؓ پر هغه ډله ورغلی چې حواس یې بایللي وه او په فکر کې ناست دي نو یې ورته وویل: د څه شي انتظار کوی چې ناست یاست؟ دوی وویل: رسول الله ﷺ و وژل سو، ده وویل: که رشتیا هم رسول الله ﷺ وژل سو وي نو تاسي تر ده وروسته ژوند څه کوی؟ ولاړ سی او ځانونه پر هغه لار و وژنی چې رسول الله ﷺ پر و وژل سو او بیا انس بن نضر ؓ وویل: الهي! زه له هغو کارو عفوه غواړم کوم چې مسلمانانو وکړه او الهي! زه له هغه څه څخه بري او بېزاره یم کوم چې مشرکانو وکړه، یعنې: نه د مسلمانانو په دغه تېښته او حواس بایللو خوښی یم او نه د مشرکانو دغه عمل خوښوم او بیا رهي سو، سعد بن معاذ ؓ په مخه ورغلی او ورته وپي وویل: چیري ځي؟ يا ابا عمر! انس بن نضر ؓ وویل: والله يا سعد! د اُحُد څخه د جنت بوی را باندي لګیري او ولاړی تر هغو یې د کفارو سره جنگ کاوه تر څو چې شهید و وژل سو، پسه جنګه د ده جسد چا نه پېژندی چې دا څوک دی ځکه د ده پر بدن درو اتیا زخمه وه، چې ځیني یې د تورو ځیني یې د نېزو او ځیني یې د غشو وه نو د ده بدن هیچا و نه پېژندی بېله د ده د خوره چې هغې هم د ده پر یوه ګوته و پېژندی چې پخوا لا پرې سوې وه، سعد بن معاذ ؓ و رسول الله ﷺ ته وویل: والله

يا رسول الله زما په وسه نه وه پوره چي داسي کار وکړم لکه انس بن نضر چي وکړی .
 وروڼو! څوک داسي جهاد کولای سي؟ څوک د دشمن سره دومره مخامخ
 کېدلای سي؟ څوک دومره تحمل او مقاومت کولای سي؟ چي درو اتيا زخمه دي
 زخمي سي او دى دي جنگ کوي، يو سړى يو ځای زخمي کېږي او د جنگ له
 ميدانه وزي، دوه زخمه خو څوک په تکليف زغملای سي، مگر درو اتيا زخمه او بيا
 دي هم جنگ کوي، سعد رضي الله عنه وايي مور يې بدن لڅ کړى په ټول بدن کي يې
 د يوې لويشتي ځای نه و پاته چي زخم دي يې نه وي خوړلې د الله تعالى په لار کي يې
 ټول بدن خوړين سوي و.

ثابت بن دحداح الأنصاري رضي الله عنه خپل قوم ته ورناري کړه: يا معشر الأنصار! که
 محمد صلی الله علیه و آله و سلم وژل سوي وي الله تعالى حى او ژوندى دى نه مري، پر خپل دين و
 جنگېږي، الله ستاسي ناصر او کاميابه کوونکى دى، د انصارو څخه څو نفره د ده
 ملگري سوه او د خالد د سپرو پر ټولۍ يې حمله وکړه تر څو چي خالد په نېزه ووژى او
 دده نور ملگري هم شهيدان سوه.

د مهاجرينو يو نفر د جنگ په ميدان کي پر يوه انصاري ورغلى چي په خپلو وينو
 کي سره اوبنتى، مهاجر ورته و ويل: اې فلانيه! آيا ته خبر سوې چي محمد صلی الله علیه و آله و سلم و
 وژل سو؟ يعنې: تا دغه خبر واوږېدى؟ مهاجر ځان ته معلومات کوي چي خبر رشتيا
 دى که درواغ؟ نو ويل: ته خبر سوې چي محمد و وژل سو؟ انصاري و ويل: که
 محمد صلی الله علیه و آله و سلم وژل سوي وي هغه خپل رسالت ورساوه اوس تاسي پر خپل دين و جنگېږي.
 دغه خبره مور ټولو مسلمانانو ته خطاب دى، که محمد صلی الله علیه و آله و سلم د دنيا څخه رحلت
 کړى دى خو دين يې مور ته پوره را ورساوه، اوس نو د دغه دين ساتل او تر نورو
 انسانانو پوري يې رسول زما اوس تا پر غاړه امانت او ايماني وظيفه ده.

په دغه قسم قربانيو او شجاعت سره د مسلمانانو د جنگياليو معنويات او احساسات
 بيرته را ژوندي سوه، دوى ته د دوى عقلونه او تدبير بيرته را وگرځېدل، نو يې هغه د
 تسليمېدلو، يا دا چي د عبدالله بن ابى سره د خلاصون دپاره رابطه ونيسي فکرونه له
 دماغه وايستل خپلي اسلحې يې واخيستي او د مشرکانو پر لښکرو يې حملې شروع

کړې کوبښن کوي چې خپل د قیادت مرکز ته ځانونه ورسوي، په عین وخت کې دا معلومات هم ورته وسوه: چې هغه د رسول الله ﷺ د وژل کېدلو خبر هم یو جوړ سوي درواغ وه. دې معلوماتو د دوی قوت او همت نور هم ور زیات کړه، نو خود پسله تر څه جنگه او ټینګ مقاومت هغه د محاصري له حالته خلاص سوه او په کراره کراره د خپل مرکز او قیادت پر شا وخوا سره جمعه کېدل.

هلته د صحابه کرامو په جمله کې یوه بله درېیمه ډله هم وه چې د هغو دپاره بل هیڅ شئ دومره مهم نه ؤ بله د رسول الله ﷺ ساتنه چې دغې ډلې د محاصري د ماتولو دپاره او رسول الله ﷺ ته د ځان د رسولو دپاره هجوم او حملې شروع کړې. د دغې ډلې په مقدمه کې حضرت ابوبکر الصديق، حضرت عمر فاروق او حضرت علي بن ابي طالب رضي الله عنه وه، که څه هم دوی د جنگ په اولو صفو کې وه خو کله چې یې د جنگ دغه بد حال ولیدی او د رسول الله ﷺ پر مبارک ذات یې خطر حس کړی نو اوس د ده ﷺ څخه د دفاع کوونکو په مقدمه کې ودرېدل.

د رسول الله ﷺ پر شا وخوا شدید جنگ

کله چې د مسلمانانو د لښکر ډیره حصه هلته په محاصره کې پاته وه او د مشرکانو د ژړندي د دوو پلو په منځ کې میده کېدل، هلته د رسول الله ﷺ پر شا وخوا ډېر شدید جنگ روان ؤ، مور مخ کې درته و ویل: کله چې مشرکانو د محاصري عملیه شروع کړه د رسول الله ﷺ سره بېله (۹) نفرو بل هیڅوک نه وه ورسره او کله چې رسول الله ﷺ مسلمانانو ته ور ناري کړه: اَلَيْ عِبَادَ اللَّهِ! اَنَا رَسُولُ اللَّهِ، مشرکانو هم د ده ﷺ آواز واورېدی او وې پېژندی، د مخه تر دې چې د مسلمانانو د لښکره یو څوک و رسول الله ﷺ ته ور ورسېږي کفارو په خپل ټول قوت او شدت سره پر ده ﷺ حمله وکړه، نو د مشرکانو او د دغو نفرو اصحاب کرامو په منځ کې داسې شدید جنگ شروع سو چې په هغه کې د محبت او قربانۍ، شجاعت او فدا کارۍ، نادره او بېمثله نمونې ښکاره سوې.

امام مسلم د انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ د اُحُد په ورځ د نهو نفرو سره يوازي پاته ؤ چې اووه نفره يې انصار وه او دوه نفره يې مهاجرين وه. چې دغه مهاجرين طلحه بن عبیدالله او سعد بن أبي وقاص رضي الله عنهما وه.

کله چې کفار ده ﷺ ته ور نژدې سوه رسول الله ﷺ و فرمايل: څوک دغه کفار زما له طرفه شري او ليري کوي؟ او هغه لره جنت دی، يا په جنت کي زما ملگری دی، د انصارو څخه يو سړی ور د مخه سو تر هغو يې جنگ کاوه چې و وژل سو، کفار نور هم رسول الله ﷺ ته ور نژدې سوه، دغه رنگه د دغو اوو نفرو انصارو څخه يو يو نفر ورته دريږي تر څو چې اووه سره و وژل سوه، رسول الله ﷺ خپل مهاجر ملگرو ته و ويل: موږ د خپلو ملگرو سره انصاف و نه کړی او د هغو اوو نفرو انصارو آخري نفر عماره بن يزيد بن سکن رضي الله عنه ؤ، ده هم تر هغو جنگ وکړی چې زخمو نه يې ډېر سوه او پر مخکه ولوېدی، د عماره بن يزيد رضي الله عنه تر غځارېدلو او لوېدلو وروسته فقط رسول الله ﷺ او دوه قريشي ملگري يې پاته سوه.

امام بخاري او امام مسلم د أبي عثمان رضي الله عنه څخه روايت کوي چې وايي: د اُحُد د ورځي په ځينو وختو کي د رسول الله ﷺ سره بېله طلحه بن عبیدالله رضي الله عنه او سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه څخه بل هيڅوک نه وه پاته.

دغه نو نسبت د رسول الله ﷺ ژوند ته هغه ډير سخت وخت او ساعت ؤ او د کفارو دپاره يو طلايي چانس ؤ چې په لاس ورغلی، خو مشرکانو هم د دغه طلايي موقع او فرصې څخه په استفاده کولو کي هيڅ سستي او ټنډلي و نه کړه، غواړي چې په دغه وخت کي خپل شوم مقصد عملي کړي، نو يې خپلي ټولي حملې و رسول الله ﷺ ته متوجه کړې او په دې اميد دي چې دى ﷺ له منځه يوسي، په دغه وخت کي عتبه بن أبي وقاص چې د سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه ورور دی او مشرک دی رسول الله ﷺ يې په ډبره وويشتی او ډبره د رسول الله ﷺ پر مخ ومينتل، د دغه ويشتلو په سبب د رسول الله ﷺ د راسته طرف په کبسته زامه کي هغه غاښ ووتی چې په عربي کي (رُباعيه) ورته ويل کيږي او رباعيه هغه غاښ دی چې د نښن او د مخ د دوو جوړه غاښو په منځ کي دی او د رسول الله ﷺ لاندي شونډه زخمي سوه،

په دغه وخت کې عبدالله بن شهاب الزهري کافر ورسول الله ﷺ ته ور د مخه سواو پر تندي يې زخمي کړی يا زمور په اصطلاح سر مبارک يې ورمات کړی.

له بله طرفه يوبل حاسد او عنيد د آس سپور عبدالله بن قمنه ملعون راغلی توره يې پورته کړه پر رسول الله ﷺ يې واری وکړی، توره په ډېر شدت او قوت د رسول الله ﷺ پر اوږه و مبتل څرنگه چې رسول الله ﷺ دوي زغري يوه پر بله سربېره اغوستي وې نو د توري واري د دغه زغرو په سبب د پرې کولو تاثير و نه کړی ځکه توره پر اوسپنه و مبتل، مگر واری ډېر قوي او شديد و توري د سوتي وظيفه آداء کړه او تريوي مياشتي زيات رسول الله ﷺ د اوږې له درده شکايت کاوه.

فکر وکړی دغه کافر لعنه الله عليه په څومره قوت رسول الله ﷺ وهلی و؟ چې د هغه وهلو په سبب تريوي مياشتي زيات د رسول الله ﷺ اوږه خوږېدل.

دوهم وار بيا ابن ام قمنه ملعون پر راغلی او رسول الله ﷺ يې په ډير قوت او شدت سره پر سر په توره وواهه او ويل: واخلة زه ابن قمنه يم، رسول الله ﷺ چې د خپل مبارک مخه ويني پاکولې ورته و ويل: أَمَّاكَ اللهُ، يعني: الله دي ذليله کړه، الله ﷻ د رسول الله ﷺ دغه دعاء يا شرا قبوله کړه او ابن قمنه چې له دغه جنگه خپل کور ته ولاړی نو بيا د خپلو پسو ورمې يا گلې ته ور ووتی، د ده پسونه چې د غره پر يوه لابنې گرځېدل دی هلته ورغلی د پسو په منځ ور ننوتی، د ده د پسو څخه يوه بکرور وزگړي پر ور وځنستل او دی يې په سر داسي وواهه چې د غره د لوږه لابنه يې لاندي واچاوه، په گېلېدلو گېلېدلو لاندي ولوېدی ټوک ټوک او مردار سو.

نو دغه ابن قمنه چې دوهم وار بيا رسول الله ﷺ په قوت سره په توره پر سر وواهه د هغه خول چې د اوسپني د ځنځيرانو څخه جوړ سوی و او د رسول الله ﷺ پر سر و د يوه ځنځير دوي حلقې يا دندانې د رسول الله ﷺ په سر ننوتې، پر دغه سربېره بيا هم رسول الله ﷺ ولاړ دی، سره د دې چې پر رسول الله ﷺ د توري دوه ډېر سخت او شديد وارونه وسوه خو بيا هم په رسول الله ﷺ کې طاقت سته او مقاومت کوي.

تاسي به نن ورځ د کفارو و ځينو کارو او خبرو ته په تعجب کې ياست چې دوی ولي پر رسول الله ﷺ دغسي ناوړه خبرې کوي، خودا د تعجب وړ او د تعجب ځای

نه دی، بلکه تاسي د رسول الله ﷺ ژوند ته وگورئ چې د دعوت له اولي ورځي څخه د شيطان نوکران زموږ د لار بنوونکي ځلانده نور سره څه کول او څه به يې کړي دي؟ خو الله ﷻ خامخا خپل دين او خپل رسول غالبه کړی او غالبه کوي يې.

قافله تېرېږي اوسپي غايي خو قافلي ته ضرر نه رسيږي او د سپوږميا آسمان ته نه رسيږي.

په صحي حديث شريف کي راغلي دي: کله چې د رسول الله ﷺ مبارک غاښ مات سو او په سر زخمي سو رسول الله ﷺ له خپله مبارکه مخه ونيي پاکولې او ويل يې: څنگه به هغه قوم خلاص او کاميابه سي چې دوی د خپل نبي مخ ور زخمي کړی او غاښ يې ورمات کړی؟ حال دا چې دغه نبي يې الله يا د الله ﷻ لاري ته دعوتوي، الله ﷻ په دغه باره کي فرمايي:

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾

[آل عمران: ١١٢٨]

الله ﷻ په دغسي دردوونکي حالت کي خپل رسول ﷺ ته فرمايي: تا لره په امورو کي (يعني: په دعوکارو کي) هيڅ اختيار نسته (بلکه الله ﷻ د هر شي اختيار درلودونکی دی) يا به الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړي، يا به دوی ته عذاب ورکړي او بېشکه چې دوی ظالمان دي.

ورونو! په حقه سره مشرکان د خپل وحشت او بربريت په سبب د دې وړ او لائق وه چې رسول الله ﷺ بڼا ور ته وکړي مگر د الله ﷻ دا اراده وه چې خپل رسول تر هغه خپل جليل او عظيم منصب نور هم لوړ او عظيم کړي او د خپل رسول د بنو اخلاقو يوه ډېره لوړه او شانداره نمونه قائمه کړي او ټوله دنيا ته دا ور ښکاره کړي: چې ټول بشریت دي د دغه سيد المرسلين صبر او تحمل، حلم او عفوي ته وگوري، چې مشرکان پر ده ﷺ ظلم او تجاوز کوي او دى ﷺ هغو ته يوه بڼا هم نه کوي، يوازي هغه الهي او امر عملي کوي کوم چې دى ﷺ په امر کړه سوی دی، لکه دعوت، تبليغ او جهاد او د کارو نتيجه او انجام الله ﷻ ته سپاري، په هغو کي چې هر حکمت او مصلحت وي هغه به کيږي، آيا د دې په عوض او بدل کي چې مشرکان د رسول الله ﷺ په بڼا سره هلاک سي دا به ښه او بهتره نه وي چې په وروسته کي هم

دغه د اسلام له دښمنانو څخه د اسلام محافظين او د رسول الله ﷺ مینان او فداکاره عسکر جوړ سي؟ لکه هم داسي چي وسوه.

هغه د کفارو مشهوره مشران کوم چي اوس رسول الله ﷺ غوښته چي بنرا ورته وکړي څه موده وروسته الله ﷻ دوی ټول د اسلام په فداکاره لښکر کي شامل کړه. مقصد دا چي په دغه الهي جمله سره چي فرمايي:

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾

رسول الله ﷺ ته تنبیه ورکړل سوه چي بنده لره اختیار نسته او نه د بنده علم پر ټولو شيانو را گرځېدلای سي، الله ﷻ چي د هر شي اراده وکړي هغه کوي، که څه هم کافران ستاسي دښمنان دي او پر تاسي ظلم کوي خو که الله ﷻ اراده و فرمايي هغه به سمي لاري ته را ولي او که يې بيا د عذاب اراده وسوه عذاب به ورکړي.

او بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: الهي! زما قوم ته مغفرت او بخشنه وکړې دوی بې علمه او ناپوه دي، په بل روايت کي راغلي دي چي وې فرمايل: الهي! زما قوم ته هدايت وکړې دوی ناپوه دي. خير بېرته خپلي قصې ته راسه:

په دې کي هيڅ شک نسته چي د مشرکانو هدف او مقصد دا ؤ چي د رسول الله ﷺ ژوند پای ته ورسوي، مگر هغه دوو مهاجرو قريشو چي سعد بن أبي وقاص او طلحه بن عبيدالله وه په پوره قهرماني، لوړ همت او شجاعت سره داسي بې مثاله جنگ کاوه چي مشرکانو ته يې د دوی وهدف ته در سپدلو لار بنده کړه.

که څه هم دوی فقط دوه نفره وه خو د عربو د ماهره غشي ويشتونکو څخه وه، د رسول الله ﷺ څخه يې داسي دفاع وکړه چي مشرکان يې دې ته مجبوره کړه چي د رسول الله ﷺ څخه ليري سي، سعد بن أبي وقاص ؓ چي پوره ښکاري او ماهره غشي ويشتونکی ؤ، رسول الله ﷺ د ده د غشو د جعبې څخه غشي ورته را ايستل او ورته ويل يې: وله يې «فداک أبي وامي»

ورونو! دغه جمله چي «فداک أبي وامي» يا «بأبي و أمي» په پخوانۍ فصیحه عربي کي ډېره استعمالېدل چي د لفظ ترجمه يې داسي ده: زما مور او پلار دي تر تا

قربان وي، مگر د استعمال ځای او د استعمال مقصد يې دا ؤ: که به يو څوک چا ته ډېر گران، معزز او محترم ؤ، هغه ته يې دغه جمله ويل او همپشه مور او پلار دواړه نه سره يو ځای کېدل، په ډيرو وختو کي داسي ويل کېده چي «فداک ابي» يا «بأبي» نو دا چي رسول الله ﷺ مور او پلار دواړه سره يو ځای کړه دا پر ډېر گرانښت او د سعد ؓ پر ډېر استعداد او مهارت دلالت کوي او سعد ؓ به په وروسته کي په دغه جمله سره ډېر فخر کاوه او ويل به يې: په و الله رسول الله ﷺ خپل مور او پلار دواړه هيچا ته نه دي سره يو ځای کړي، چي ورته ووايي «بأبي و أمي» بېله ما څخه.

او هر څه چي طلحه بن عبیدالله ؓ و، امام نسائي د جابر ؓ څخه دغه د رسول الله ﷺ پر شا وخوا د مشرکانو را ټولېدل او دا چي د رسول الله ﷺ سره څو نفره انصار وه روايتوي، جابر ؓ وايي: مشرکان و رسول الله ﷺ ته ور ورسېدل، رسول الله ﷺ و فرمايل: څوک د دغه قوم دفاع کوي؟ طلحه ؓ و ويل زه، بيا جابر ؓ وايي: چي انصار مشرکانو ته ور د مخه سوه خو انصار يو پسله بله په هغه ترتيب و وژل سوه چي مخ کي مو د امام مسلم په روايت کي درته بيان کړه، کله چي انصار ټول شهيدان سوه طلحه ؓ ور د مخه سو، جابر ؓ وايي: بيا نو طلحه ؓ د يوې ټولې په مثل جنگ وکړی، ترڅو چه لاس يې په توره و وهل سو او گوتي يې پرې سوې او بيا الله ﷻ مشرکان پر شا کړه.

حاکم بن حنبله په اکلیل کي وايي: چي طلحه بن عبیدالله د اُحُد په ورځ (٣٩ يا ٣٥) ځايه زخمي سو او دوې گوتي يې پرې سوې. امام بخاري د قيس بن ابي حازم ؓ څخه روايت کوي چي وايي: ما د طلحه هغه شل لاس وليدی چي په هغه لاس سره يې د اُحُد په ورځ د رسول الله ﷺ څخه دفاع کول، يا يې رسول الله ﷺ په ساتی.

امام ترمذي روايت کوي چي رسول الله ﷺ د اُحُد په ورځ د طلحه په باره کي و فرمايل: که څوک غواړي چي داسي شهيد ته وگوري چي د مخکي پر مخ گرځي نو دي طلحه بن عبیدالله ته وگوري.

ابو داود الطيالسي د عائشي رضي الله عنها څخه روايت كوي چې دې وويل: هر كله چې به د اُحُد ورځ ياده سوه ابوبكر الصديق رضي الله عنه به ويل: دغه ورځ ټوله د طلحه ورځ وه.

په دغه باريك وخت كې او دغه د تكليف په ساعت كې الله تعالى د غيږو خپل نصرت نازل كړى، امام بخاري او امام مسلم د سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه څخه روايت كوي چې وايي: د اُحُد په ورځ مي رسول الله ﷺ وليدى چې دوه نفره ورسره وه چې سپين كالي يې اغوستي وه او دده ﷺ د دفاع دپاره يې ډېر شديد جنگ كاوه، چې دغه دوه نفره مي نه د مخه ليدلي وه او نه مي بيا په وروسته كې وليدل او په يوه روايت كې راغلي دي چې دغه دوه نفره جبريل او ميكائيل عليهما السلام وه.

دغه ټولې واقعي يعنې: د رسول الله ﷺ زخمي كېدل، د ده ﷺ سره د اوو ولاړو انصارو شهادت دغه ټوله په څو لږو لحظو كې پېښ سوه چې هيچا يې توقع نه كول، كه نه د رسول الله ﷺ هغه غوره اصحاب چې د جنگ په اولو صفو كې په جنگ مشغول وه فقط د حالاتو د خطر ناكه كېدلو په ليدلو سره او د رسول الله ﷺ د آواز په اورېدلو سره ډېر ژر د رسول الله ﷺ طرف ته په چابكي سره راغله، نه غواړي چې رسول الله ﷺ ته داسې شئ پېښ سي چې د دوى نه وي خوښ، مگر كله چې دوى ورسېدل رسول الله ﷺ ته هغه څه ورسپېښل، رسول الله ﷺ زخمي دى، د انصارو څخه شپږ نفره وژل سوي دي، اووم نفر يې د ډيرو زخمو په سبب د مرگ په حالت كې پروت دى، سعد او طلحه رضي الله عنهما په همت او مرانه د رسول الله ﷺ څخه دفاع كوي، كله چې دغه نور اصحاب كرام ورسېدل په خپلو بدنو او اسلحو يې پر رسول الله ﷺ زغره يا پنجره جوړه كړه، رسول الله ﷺ يې د دښمن د ضربو څخه په خپلو ځانو وساتي، د دښمن حملې او هجوم يې رد كړه.

اول هغه څوك چې رسول الله ﷺ ته يې ځان ورساوه هغه (ثاني اثنين) هغه د هجرت د ورځې د غار ثور ملكري حضرت ابوبكر الصديق رضي الله عنه ؤ، ابن حبان په خپل صحيح كې! چې د احاديثو يو معتمد كتاب دى د عائشي رضي الله عنها څخه روايت كوي چې ابوبكر الصديق رضي الله عنه وويل: كله چې د اُحُد په ورځ د رسول الله ﷺ څخه خلك ولاړه زه اول هغه څوك وم چې رسول الله ﷺ ته مي ځان ورساوه، د ليري مي يو سړى

ولیدی چې د رسول الله ﷺ د ساتلو دپاره یې جنگ کاوه، ما و ویل: کُن طَلْحَه، يعني: دا به طلحه وي، زه لا نه وم ورسېدلی چې ابو عبیده عامر بن الجراح رضی الله عنه پسي را ورسېدی، هغه داسې را ځغستل لکه مرغه چې را الوتی وي ترڅو تر ما پوري را ورسېدی، موږ چې رسول الله ﷺ ته ور ورسېدلو و مو لیدل چې طلحه رضی الله عنه د هغه حضور ته زخمي پروت دی رسول الله ﷺ وفرمایل: د ورور مرسته مو وکړی چې هغه د مرگ په حالت کې دی.

رسول الله ﷺ پر مبارک سر داسې وهل سوی ؤ چې د ځول دوې حلقې یا دندانې یې په سر ننوتلي وې او د رسول الله ﷺ د سر او خولې څخه ویني را بهیږي، اصحاب کرام غواړي چې دغه ویني و دروي، د دغه مقصد دپاره باید د رسول الله ﷺ له سره هغه د اوسپني خول ایسته سي، مگر دغه خول نه ایسته کېدی، ځکه د ځنځیرانو حلقې د سر په هډوکي ننوتلي دي، ابوبکر الصديق رضی الله عنه وایي: زه ور تېر سوم چې دغه دوې حلقې د رسول الله ﷺ له سره را و باسم خو ابو عبیده رضی الله عنه راته و ویل: د الله روی مي دروری دی یا ابا بکر! ما پر پرده چې را وې باسم، ابوبکر رضی الله عنه وایي: بیا ابو عبیده رضی الله عنه یوه حلقه په غابن و نیول او په کراره کراره یې را کسوي، خود حلقې د را ایستلو سره د ابو عبیده غابن هم و وتی ابوبکر رضی الله عنه وایي: زه ور غلم چې دغه بله حلقه را وباسم، ابو عبیده بیا راته و ویل: یا ابا بکر! د الله روی مي دروری دی ما پر پرده چې را وې باسم، بیا یې دغه بله حلقه په غابن و نیول او کراره کراره یې نیورول تر څو چې هغه یې هم په ډېر احتیاط سره را ایستل او د حلقې د را ایستلو سره د ابو عبیده بل غابن هم و وتی، رسول الله ﷺ بیا وفرمایل: چې د ورور مرسته مو وکړی چې د مرگ په حالت کې دی، نو موږ طلحه رضی الله عنه ته ورغلو د هغه په علاج مشغوله سوو، و مو لیدل چې هغه (۱۹) ځایه زخمي سوی ؤ چې دا په دغه ورځ د طلحه رضی الله عنه پر ډېر همت او شجاعت دلالت کوي، چې تر کومي اندازې یې د رسول الله ﷺ څخه دفاع کول.

کله چې د رسول الله ﷺ له سره هغه د ځول د ځنځیر حلقې یا دندانې وایستل سوې د رسول الله ﷺ د سره څخه ویني بهېدل شروع سوو فواره غونډي ویني را بهیږي اوس بیا صحابه کرام کوبښن کوي چې دغه د وینو بهېدل بند کړي، مگر ویني

نه درېږي خو په آخر کي د رسول الله ﷺ لور حضرت فاطمه عليها السلام دغه ځای ته راغله هغې د رسول الله ﷺ په دغه زخم کي یو ټوکر کښېناوه خو وینو هغه ټوکر را وایستی ویني بهیږي او نه درېږي، صحابه کرام د دغه زخمه څخه پر رسول الله ﷺ ډېر بهیږي او وارخطا دي، بل وار فاطمه عليها السلام د بوریا یوه ټوټه وسوخل او د دغه سوخل سوي بوریا توډې ایرې یې په دغه زخم کي واچولې او زخم یې په ډک کړی، د دغه ایرو په واسطه هغه ویني بندي سوي.

تاسي ولیدل چي د اسلام د نشرولو او رسولو دپاره زموږ د حبیب او پشوا جناب رسول الله ﷺ دغه حال ؤ، اسلام ترموره په آساني او بېله تکلیفه نه دی را رسېدلی د رسول الله ﷺ څخه رانیولې بیا تر اصحاب کرامو پوري، حتی علماء کرامو او اسلامي مجاهدینو د اسلام په رسولو او ساتلو کي په هر وخت او زمانه کي تراندازې زیات تکالیف کاللي او قبول کړي دي، خو بد بختانه موږ په ډېره آساني سره دغه الهي او آسماني دین هېروو، د کفر عاداتو او رسوماتو ته په خپل ژوند کي ځای ورکوو نو ځکه ورځ په ورځ په ذلت اخته کېږو، تاسي ته د مسلمانانو د ذلت سبب در معلومېږي؟ په دغه باره کي لږ فکر وکړی، زموږ د ټولو خواریو او دریدریو سبب زموږ عملونه دي چي اسلام او خپل رهبران مو هېر کړي دي په کفارو پسي قدم پر قدم رهي یو.

خیر! په دغه تکلیفي لحظو کي د مسلمانانو د پهلوانانو څخه یوه ډله و رسول الله ﷺ ته را ورسېدل او پر را ټول سوه چي د هغې جملې څخه ابودجانہ، مُصعب بن عمیر، علي بن ابي طالب، سهل بن حنیف، د ابي سعید الخدري پلار مالک بن سنان، ام عماره چي ښځه وه او نوم یې کسبیه بنت کعب دی، قتاده بن نعمان، عمر بن الخطاب، حاطب بن ابي بلتعہ او ابو طلحه رضي الله عنهم اجمعین وه،

دغو دوو نوموټه متوجه سی، یو طلحه بن عبیدالله دی چي مهاجر او قریش دی او بل ابو طلحه دی چي د انصارو څخه دی او دواړه د رسول الله ﷺ فدا کاره او صادق بلکري دي او دغو دواړو د اُحد په ورځ ډیر همت او شجاعت ښکاره کړی دی.

پر رسول الله ﷺ د مشرکانو د فشار ډېر بدل

لکه څرنګه چې په هره لحظه کې پر رسول الله ﷺ د مشرکانو شمېر زیاتېدی دغه رنګه یې هجوم او حملې پر مسلمانانو زیاتېدلې، خو د دغو حملو په جریان کې رسول الله ﷺ یوه ته د هغو غارو ولوېدی چې ابو عامر الفاسق د دغه مقصد دپاره کښلې وه، د رسول الله ﷺ ځنګون کت سو او په غار کې غځار سو، خو علي ؑ تر لاس ونيوی او طلحه بن عبید الله ؓ غېر پر را وگرځول او را پورته یې کړی.

نافع بن جبیر ؓ وايي: د مهاجرینو له یوه نفره مې واورېدل چې ویل یې: زه د أحد جنگ ته حاضر سوی وم، و مې لیدل چې له هره طرفه پر رسول الله ﷺ غشي اوري خو دغه ټوله غشي د ده ﷺ څخه گرځول کېدل.

دغه غشي چا ځني گرځول؟

د ده ﷺ اصحاب کراموپه سپر او په خپلو بدنو ځني گرځول.

بیا هم نافع ؓ وايي: عبدالله بن شهاب الزهري کافر مې ولیدی چې د أحد په ورځ به یې ویل: محمد ﷺ را وښوی که دی ژوندی پاته سو زه باید و وژل سم او رسول الله ﷺ د ده څنګ یا بغل ته ولاړ و او هیڅوک هم نه وه ور سره.

بیا نو صفوان بن امیه پر دغه ورته په قهر سو چې محمد دي یوازي او تنها څنګ ته ولاړ و او تا و نه واهه، ده و ویل: والله ما نه دی لیدلی او بیا یې و ویل: زه په الله سره قسم یادوم چې دی ﷺ زموږ څخه منعه کړه سوی دی يعني: موږ نه سو ور رسېدلای ځکه په موږ کې داسې څلور نفره وه چې جنگ ته درا وتلو په وخت کې مو دا عهد او وعده سره کړې وه چې دی ﷺ به وژنو خو په موږ کې یوه ته هم دا موقع نه سوه براهه یا یوه هم دغه کار و نه کولای سوای.

ورونو! په پوره یقین او کامله عقیده سره یې و منی: کوم څوک چې د الله ﷻ په ساتنه کې وي هغه ته انس او جن په ټولو ضرر نه سي ور رسولای او که بیا د یوه چا سره الله ﷻ نه وي ملګری هغه څوک د دنیا لښکري هم نه سي ساتلای، بلکه هغه خپلې لښکري یې ورته بلا سي. د پښتو او پښتنولوی شاعر رحمان بابا وايي او ډیر ښه وايي:

چي الله در سره مل نه وي رحمانه
که لبتکري در سره وي یک تنه ايي

د اُحد دور عجيبه او نادره قهرمانی

د اُحد په ورځ مسلمانانو ډېرې عجيبه او نادره قهرمانی او قربانی بڼکاره کړې چې په تاريخ کي يې مثل نه ليدل کيږي، کله چي کفار د اصحاب کرامو د سختو حملو او قوي دفاع په سبب شاته ولاړل او د تورو وارونه يې رسول الله ﷺ ته نه ور رسېدل نو يې د هغه ليري ځايه پر رسول الله ﷺ د غشو وارونه شروع کړل او په غشي يې ولي، ابوظلحه الأنصاري رضي الله عنه هم دښمنان په غشو ويشتل او رسول الله ﷺ د ده تر شا ولاړ ؤ، ابو طلحه رضي الله عنه به خپل ځان د رسول الله ﷺ دپاره سپر او دېوال کاوه، خپل ځان او خپل ځيگر به يې د دې دپاره لوړ کړه چي رسول الله ﷺ د دښمن د غشو څخه وساتل سي، انس رضي الله عنه وايي: کله چي د اُحد په ورځ خلکو شکست و خوږی او خلک د رسول الله ﷺ څخه ولاړل ابو طلحه رضي الله عنه د ده ﷺ مخ ته ولاړ ؤ او دى ﷺ يې په خپل سپر او ځيگر سره د دښمن له غشو څخه ساتی، ابو طلحه رضي الله عنه چي په غشو ويشتلو کي ډېر بڼکاري او ماهر ؤ او لېندى يې په ډېر قوت سره کښول په دغه ورځ يې دوې يا درې لېندى ماتې کړې، هر څوک چي به په دغه منطقه کي تېرېدل او غشي به ور سره وه رسول الله ﷺ به ورته ويل: غشي دي ابو طلحه ته کښېږده.

انس رضي الله عنه وايي: رسول الله ﷺ به ابو طلحه تر شا ور پورته سو په غشي پسي به يې کتل چي چيري او پر چا مښلي، ابو طلحه رضي الله عنه به ورته ويل: (بأبي أنت وأمي) زما مور او پلار دي تر تا قربان وي مه پورته کېږه چي د دښمنانو يو غشى به درباندي و مښلي، زما ژوند دي ستا تر ژوند قربان وي. رواه البخاري.

ابودُجانه رضي الله عنه د رسول الله ﷺ مخ ته داسي ولاړ ؤ لکه غېږ چي يې پر را ځړولې وي او خپله شايې د دښمنانو غشو ته سپر کړې وه، د ده پر شا غشي مښتل خو ده د ځايه څخه حرکت نه کاوه، تر داسي اندازې چي شايې په غشو ډکه سوه.

حاطب بن أبي بلتعنه رضي الله عنه په عتبه بن أبي وقاص پسي سو، هغه کافر او مشرک

عتبه چې د رسول الله ﷺ مبارک غاښ يې ورمات کړی و، هغه يې په داسې قوت په توره وواهه چې سري يې په هوا سو، که څه هم سعد بن أبي وقاص ؓ د دغه عتبه بن أبي وقاص د وژلو دپاره چې د ده ؓ ورور و ډېر کوبښن وکړی خو د هغه وژل د حاطب ؓ په نصيب وه او هغه ووژي.

سهل بن حنيف ؓ چې يو مشهوره غشي ويشتونکی و د رسول الله ﷺ سره يې پر مرگ بيعت وکړی او بيا يې د مشرکانو په شړلو او ليري کولو کې کاميابه حصه واخيستل، رسول الله ﷺ په دغه ورځ په خپله هم په غشو ويشتل کول، د قتاده بن نعمان ؓ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ په خپله ليندی تر هغو غشي ويشتل چې د ليندی اړخونه يې مات سوه او بيا نو دغه ماته ليندی قتاده بن نعمان واخيستل او د عمر تر آخره ورسره وه.

د اُحد په ورځ عبدالرحمن بن عوف ؓ ډير شديد جنگ وکړی تر داسې اندازې چې په خوله کې ووهل سو او غاښونه يې ووتل، عبدالرحمن بن عوف ؓ د اُحد په ورځ تر شل ځايه زيات زخمي سو چې ځيني زخمونه يې په پښه کې وه او په هغه پښه گود سو. د ابو سعيد الخدري ؓ پلار مالک بن سنان ؓ د رسول الله ﷺ د سر له زخمه څخه ويني په خوله وزبېلې ترڅو چې زخم يې د وينو څخه وړپاک کړی، يو چا ورته وويل: دغه ويني تو کره، ده وويل: يا والله هيڅکله به يې تونه کړم او بيا ولاړ سو په جنگ يې شروع وکړه، رسول الله ﷺ وفرمايل: که څوک غواړي چې د جنت د خلکو څخه يو چا ته وگوري نو دې دغه مالک بن سنان ته وگوري او بيا شهيد ووژل سو.

ام عماره ؓ چې نوم يې کُسيه بنت کعب دی د رسول الله ﷺ مخ ته توره په لاس ولاړه وه او ابن قمنه ملعون يې نه پرېناوه چې رسول الله ﷺ ته ور تېر سي، ښځه ده په توره سره جنگ کوي، رسول الله ﷺ فرمايي: د اُحد په ورځ چې به مي هري خوا ته کتل ام عماره به مي ليدل چې زما د حفاظت او ساتني دپاره يې جنگ کاوه.

ام عماره ؓ د ابن قمنه له طرفه پر اوږه ډېره سخته په توره ووهل سوه چې ډېر لوی زخم يې پکښې جوړ کړی او تر کومه وخته چې ژوندی وه له دغه زخمه په تکليف وه، خود دغه زخمه سره سره يې جنگ کاوه، دې ؓ هم پر ابن قمنه د توري ځوواره

وکړه مگر څرنگه چې هغه ملعون دوی زغري سر پر سر اغوستي وې تاثیر يې نه پر کاوه، ام عماره رضي الله عنه سره له دې چې زخمي هم وه خو بيا يې هم د جنگ تر آخره د هغه خپله زخمه سره سره جنگ کاوه خو نوره هم دوولس ځايه زخمي سوه.

مصعب بن عمير رضي الله عنه هغه په اسلام کي اول سفير او هغه چې د مدينې منورې ډيرو خلکو حتی سعد بن معاذ رضي الله عنه د ده پر لاس ايمان را وړی دی په ډېره مړانه او همت سره جنگ کاوه، د ابن قمنه او د هغه د ملگرو حملې يې د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه دفعه کولې، تاسي ته معلومه ده چې د مسلمانانو بيرغ هم د ده څخه ؤ او دى هم په دغه بد حالت کي يوازې سو، تر دغه وخته پوري د مسلمانانو بيرغ لوړ ولاړ دی خو د دغه تنهايي په وخت کي کفارو پر راسته لاس کوم چې بيرغ يې په نيولى ؤ و واهه راسته لاس يې ورپرې کړی، مصعب رضي الله عنه بيرغ په چپه لاس ونيوی او د کفارو په مخ کي ثابت او قائم ودرېدی ترڅو چې چپه لاس يې هم پرې سو، بيا نو پر بيرغ پرېوتی په غاړه او ځيگر يې نيولى دی نه غواړي چې د اسلام بيرغ کښته سي، ترڅو چې شهيد ووژل سو او هغه څوک چې مصعب رضي الله عنه يې په شهادت ورساوه هغه ابن قمنه لعين ؤ او د ابن قمنه دا خيال سو چې ما رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ووزی ځکه مصعب رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سره په رنگ او چهره کي مشابهت درلودی نو ابن قمنه ډېر ژر د مشرکانو و طرف ته ولاړی او هلته يې ناري کړه چې محمد صلی الله علیه و آله وسلم ووژل سو او ما ووژى.

د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم د وژل کېدلو آوازه او د جنگ پر حالاتو يې تاثیر

د دغه نارې او اعلان څو دقيقې نه وې تيري سوي چې د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم د وژل کېدلو خبر په مشرکانو او مسلمانانو کي نشر سو، دا نو هغه نازک حالت ؤ چې هغه محاصره سوو مسلمانانو کوم چې د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سره نه وه موجود بالکل حواس بایلول، معنويات يې ضعیفه سوه د دوی په صفو کي اضطراب او گد وډي پېښه سوه، مگر بيا هم دغه نارې او اعلان تر يوې اندازې د مشرکانو هجوم او حملې لږ او کمي کړې، ځکه دوی دا فکر کاوه چې موږ د خپل مقصد په حاصلولو کي کاميابه سوو،

نو د کفارو ډیر نفر د هغه وژل سوو مسلمانانو د پزو او غوږو په پرې کولو مشغول سوه، مگر رسول الله ﷺ بیا هم د هغه خپلو لږو اصحابو په ملګرتیا جنګ ته دوام ورکړی او مسلمانان یې د هغه اضطراب او ګډوډۍ له حالتو وایستل.

هغه داسې: کله چې مصعب بن عمیر رضی الله عنه شهید کړل سو رسول الله ﷺ د مسلمانانو بیرغ علي بن ابي طالب رضی الله عنه ته ورکړی، علي رضی الله عنه ډېر شدید جنګ کاوه، او هغه نور د رسول الله ﷺ سره پاته اصحاب کرامو هم داسې نادره او بې مثله قهرمانۍ ښکاره کړې چې هم یې جنګ کاوه هم دفاع، په دغه حالت کې رسول الله ﷺ وکولای سوای چې د هغه محاصره سوې لښکر و طرف ته ورسي، هلته چې ور نژدې سو اول هغه څوک چې رسول الله ﷺ یې وپېژندی هغه کعب بن مالک رضی الله عنه ؤ نو یې په لوړ آواز سره ناري کړه: یا معشر المسلمین! زېری درکوم رسول الله ﷺ دغه دی، رسول الله ﷺ اشاره ورته وکړه چې چپ سه.

دا د دې دپاره چې مشرکان د ده ﷺ په ځای نه سي خبر، مگر بیا هم دغه رغ د مسلمانانو تر غوږو پوري ورسېدی او رسول الله ﷺ ته یې د رجوع کولو هڅه کول څو د اصحاب کرامو څخه دېرش نفره د رسول الله ﷺ پر شا و خوا جمعه او سره یو ځای سوه، پسله دغه یو ځای کېدلور رسول الله ﷺ د اُحد د غره و یوې لوري ته منظم پر شا تلل شروع کړه، رسول الله ﷺ د مشرکانو د هجوم او حملو په منځ کې کرار کرار د غره پر طرف ځي، مسلمانان هم جنګ کوي هم دفاع هم د غره و طرف ته پر شا ځي.

مشرکان نه غواړي چې مسلمانان غره ته ځني و خپښي نو یې خپل هجوم او حملې شدیدې کړې خو د اسلام د قهرمانانو په مقابل کې ضعیفه سوه، په دغه وخت کې د مشرکانو د سپرو څخه یو نفر چې نوم یې عثمان بن عبدالله بن المغیره ؤ رسول الله ﷺ ته ور د مخه سو او ویل یې: که دی ژوندی پاته سي زه باید ووژل سم، رسول الله ﷺ د ده د مقابلې دپاره ځان آماده کړی مگر الهي کارونه دي د عثمان آس یوې کندي یا غار ته ولوېدی، په دغه وخت کې حارث بن الصمه رضی الله عنه پر بڼه په توره و واهه او پڼه یې ور پرې کړه، بیا یې بله حمله پر وکړه او عثمان یې و وژی، د هغه اسلحه یې واخیستل او بیرته د رسول الله ﷺ ملګری سو، په دغه وخت کې د مشرکانو یو بل

د ابی بن خلف وژل کېدل

ابن اسحاق وايي: کله چې رسول الله ﷺ د احد د غره يوې لورې ته وختی ابی بن خلف کافر پر يوه آس سپور و چې دغه آس يې د رسول الله ﷺ تر هجرت د مخه په مکه مکرمه کې تربيه کاوه او هر وخت چې به رسول الله ﷺ پر دغه لار تېرېدی ابی بن خلف به ورته ويل: يا محمد! ﷺ دغه آس ته وگوره چې هره ورځ واښه ورکوم او جوارې په خورم په والله په دغه آس به دي ووژنم، يعني: زه به پر سپور يم تا به ووژنم، رسول الله ﷺ به په جواب کې ورته وويل: يا! بلکه زه به دي ووژنم ان شاء الله، نو اوس ابی پر هغه آس سپور دی او ټول بدن يې په اوسپنه پوښلی دی، سر، ځيگر، ملا، پښې، په ټول بدن يې زغرې اغوستې ده، په ټول بدن کې يې هيڅ ځای نه معلومېږي مگر د غاړې يو طرف يې ښکاره و، هغه ځای چې د خول او زغري په منځ کې و فقط دغه يوه حصه يې لڅه وه نور بدن يې ټول په اوسپنه پټ دی، نو که څوک و غواړي چې ويې وهي فقط پر دغه يوه ځای به يې وهي ځکه د وهلو دپاره بل ځای نسته، دغه ابی په دغه شکل په رسول الله ﷺ پسې غره ته ور وختی او ويل: محمد چيري دی؟ که دئ ژوندی پاته سو زه بايد و وژل سم، مسلمانانو ويل: يا رسول الله! زموږ څخه يو نفر حمله پر وکړي؟ رسول الله ﷺ فرمايل: يا! دئ ما ته را پرېږدی، دلته ابوبکر، عمر، علي، ابو طلحه او نور اصحاب کرام رضي الله عنهم موجود دي خورسول الله ﷺ وايي: دئ ما ته را پرېږدی.

کله چې ابی ور نژدې سو رسول الله ﷺ د حارث بن الصمه څخه نېزه واخيستل، علي رضي الله عنه وايي: سره د دې چې رسول الله ﷺ د هغه زخم او ويني د ضائع کېدلو په سبب ضعيفه سوی و خو بيا يې هم نېزه واخيستل او وې ښورول، په دومره قوت او شدت يې دا نېزه ښورول چې موږ پر شا ځني ولاړو او بيا و ابی بن خلف ته مخامخ سو، د ده د غاړې هغه ځای يې په نښان ونيوی چې د خول او زغري په منځ کې و، پر ابی بن خلف يې شديد واری وکړی او پر هغه لڅ ځای يې وويشتی. دا د رسول الله ﷺ قوت او د نښان ويشتل وه، بيا هم ابی بن خلف په دغه

ويشلو سره پوره زخمي نه سو يو عادي او معمولي زخم پکښي جوړ سو ځکه دغه واري د غاړې پر منځ نه ؤ بلکه د غاړې يو طرف يې ونيوی نو دا زخم داسي زخم نه ؤ چي څوک دي ځني مړ سي فقط غاړه يې ور وځټل، خود رسول الله ﷺ د واري له شدته ابی له خپله آسه ولوېدی او څو واره پر مخکه و نغړېدی يا گېل سو، ابی چي را پورته سو ځغلي، تبتي او دغه نارې وهي: (فَتَلَنِي مُحَمَّدٌ) يعني: محمد ﷺ و وژلم او هغو کفارو ته ورغلی چي د جنگ تر ميدان دباندي سره را ټول وه او ورته وايي: محمد و وژلم، هغو يې غاړه ور لڅه کړه زخم يې ډېر کوچنی ؤ هغو ورته و ويل: يا ابی! تا زړه اچولی دی والله په تا څه نه دي سوي له دغه زخمه څخه څوک نه مري، ابی وايي: محمد ما ته په مکه کي ويلي وه چي زه تا وژنم په والله که پر ما ټوف کړي هم به مي و وژني دا خولا د نېزې واري دی، رشتيا هم ابی بن خلف د هغه کوچني زخمه څخه مړ سو.

ابو الأسود د غروه ؓ څخه روايت کوي چي ابی به د غوايي پر قسم رمايي وهلي او ويل به يې: زما دي په هغه ذات قسم وي چي زما نفس د هغه په اختيار کي دی که دغه زما درد چي پرما تېرېږي د ذي المجاز د بازار پر ټولو خلکو و وېشل سي ټول به مړه سي، کله چي رسول الله ﷺ ته د ابی د مرگ خبر ورسېدی، رسول الله ﷺ وفرمايل: د الله غضب پر هغه چا ډېر شديد سو چي د الله رسول يې په خپله و وژني، يعني: د الله ﷻ قهر او غضب پر هغه چا ډېر زيات دی چي د الله ﷻ رسول يې په خپله يا په خپل لاس سره وژني، واقعاً دا الهي قهر او غضب دی چي يو څوک د رسول الله ﷺ په لاس وژل کېږي او ابی بن خلف ملعون په دغه الهي غضب گرفتاره سو، تاسي پوهېږي؟ هغه يواځنی شخص چي د اسلام په ټول تاريخ او ټولو غزاوو کي رسول الله ﷺ په خپل لاس وژلی دی هغه دغه ابی بن خلف دی.

د ابی بن خلف تر ويشلو وروسته رسول الله ﷺ نور هم غواړي چي د غره و لوړي حصي ته وځيږي خو په مخه يوه لويه ډبره ورغله چي موږ لايښ ورته وايو، رسول الله ﷺ غواړي چي دغه لايښ ته و ځيږي مگر نه سواي ختلاي ځکه يو خو د رسول الله ﷺ عمر ډېر ؤ او بل يې دوې زغري اغوستي وې او بل شديد زخمي سوی ؤ، نو طلحه بن عبيدالله ؓ چوخه ورکړه او رسول الله ﷺ د هغه پر شا هغه لوړي ډبري ته

وختی او بیا رسول الله ﷺ و فرمایل: او جب طلحه، یعنی: طلحه ته جنت واجب سو. کله چې رسول الله ﷺ د غره دغه لوړ لاین ته وختی، وروسته ابوبکر او عمر رضی الله عنهما هم ور وختل، په دغه وخت کې غر ورپرېږدی (لکه زلزله چې وسي) رسول الله ﷺ غر په پښه و واځه او وې فرمایل: «أَنْتَ أَحَدُ فِئْتَيْنِ عَلَيَّ نَبِيٌّ وَصَدِيقٌ وَشَهِيدٌ» یعنی: أَحَدَه! ثابت و درېره مه رېږده، پر تا نبي او صديق او شهيد ولاړ دي، چې د شهيد څخه مقصد حضرت عمر رضی الله عنه دی بیا نو أَحَد ثابت و درېدی.

اوس نو پاته اصحاب کرام د غره سره يو ځای کېږي او غره ته خيژي د جنگ ميدان خالي دی، هغه نورو مسلمانانو وليدل چې بيرغ يې د غره سره دی دوی هم ټوله هلته سره جمعه سوه اوس ټول مسلمانان پر غره سرېږه دي په دغه وخت کې مشرکانو پر مسلمانانو آخري هجوم ور وړی غواړي چې دغه پاته مسلمانان ټول وژني، که څه هم نور کفار سره پاشلي تيت او پرک دي خو خالد بن وليد تر اوسه هغه خپله ټولی. يو ځای او منظمه ساتلې ده او وې ليدل چې د مسلمانانو بيرغ په غره کې دی نو د غره پر طرف ور رهي سو، د مسلمانانو بيرغ چې تر اوسه ولاړ دی او د شکست دپاره د بيرغ لوېدل حتمي دي نو خالد غواړي چې خامخا مسلمانانو ته شکست ور کړي، د دغه مقصد دپاره دئ او ابوسفیان د نورو سپرو په ملگرتيا د غره و طرف ته ور رهي سوه غواړي چې غره ته ور و خيژي مگر د دوی آسان غره ته نه سي ختلاى، نو خالد بن وليد غواړي چې غره ته پر پښو او پياده ور و خېژي او د مسلمانانو پاته څو نفره ختم او فيصله کړي.

اوس چې خالد او د هغه ملگرو غره ته د ختلاو اړاده کړې ده او هلته رسول الله ﷺ د څو لږو ملگرو سره موجود دی ځکه نور ټول لښکر تښتېدلی دی او ډېر کسان په دغه وخت کې مدينې منورې ته رسېدلي وه، هغه لږ نفر چې پاته دي هغه د رسول الله ﷺ سره د غره پر دغه حصه ولاړ دي او دلته خالد خپله حمله غره ته متوجه کړه، د خالد سره منظم او قوي لښکر ور سره دی او د صحابه کرامو شمېر ډېر لږ دی نو خود څه نه سي کولای، رسول الله ﷺ و فرمایل: هغه غشي چې ستاسي سره دي ټول را ټول کړی او ويل: سعد چيري دی؟ سعد بن أبي وقاص رضی الله عنه موجود ؤ

او غشي را ټول سوه رسول الله ﷺ سعد ته و فرمايل: وله يې يا سعد! سعد ﷺ په تعجب سره و ويل: څنگه او څوك و ولم؟ يا رسول الله؟ دا پوره لښكر دى، رسول الله ﷺ و فرمايل: وله يې يا سعد! سعد ﷺ هم په غشو ويشتلو شروع وكړه، په اول غشي يې د مشركانو څخه يو نفر و ويشتى او هغه و وژل سو، رسول الله ﷺ و فرمايل: وله يې يا سعد! فداك ابي و امي، په دوهم غشي يې هم مشرك و ويشتى هغه هم و وژل سو، رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: وله يې يا سعد! سعد درېيم مشرك و ويشتى هغه هم و وژل سو، د هر غشي په ويشتلو يو مشرك وژل كيږي، كفارو چي دغه ويشتل او وژل وليدل پر شا ولاړل، ويل: دا څه حال دى؟ د هر غشي د ويشتلو سره مو يو نفر وژل كيږي دا خو موږ ټول تباه كيږو نو خالد د خپله لښكره سره پر شا ولاړى او مسلمانان د دوى له شړه وساقل سوه، د سعد بن ابي وقاص ﷺ د غشو ويشتلو په سبب مسلمانان د مشركانو د جنگ او شړه څخه خلاص سوه او نور پاته مسلمانان هم د رسول الله ﷺ پر شا وخوارا و كړ خېدل.

د شهيدانو د پزو او غوږو پرې كول

دغه د خالد حمله د مشركانو آخرنى حمله وه چي پر مسلمانانو يې و كړه، څرنگه چي مشركان د رسول الله ﷺ په هيڅ حال نه دي خبر چي څه ورته پېښه ده خو تقريباً دا يې يقين ؤ چي هغه وژل سوى دى ځكه ابن قمنه ويلي وه: چي هغه ما و وژى، نو مشركان خپلو ځايو ته ولاړل او مكې مكرمې ته د تگ آمادگي نيسي، مشركان د خپلو سامانو په ټولولو او بارولو مشغوله سوه او د مشركانو بڼخي د مسلمانانو د هغو شهيدانو چي په ميدان جنگ كې پراته وه د پزو او غوږو په پرې كولو مشغوله سوې، د شهيدانو نسونه ور څيري هند بنت عتبه چي د ابوسفیان بڼخه وه د سيد الشهداء حمزه ﷺ نس و څيري كړى او د هغه اينه يې را و كښل غواړي چي وې خوري ځكه دې قسم كړى ؤ چي د حمزه ﷺ اينه به خوري، ولي حمزه ﷺ هغه څوك ؤ چي د بدر په ورځ يې د دې پلار او اكا وژلي وه، اوس چي هند د حمزه ﷺ اينه را و كښل غواړي چي وې خوري اينه يې وژوول هغه ډېره ترخه وه نه يې سواى تېرولاي نو يې بيرته تو كړه او بيا

يې د حمزه رضي الله عنه له جسد ه د ده پزه او غوړونه پرې کړل، د مشرکانو بنځو د شهيدانو د پزو او غوړو څخه هارونه او امپلونه جوړ کړل او دالته يې په دبتني ونو وځړول.

کله چې جنگ پای ته ورسېدی مشرکان د جنگ له ميدانه ووتل د مسلمانانو بنځي د جنگ ميدان ته ورغلي د اوبو ژي ورڅخه دي او د مسلمانانو زخميانو ته اوبه ورکوي، انس رضي الله عنه وايي: ما عائشه بنت ابي بکر او ام سليم وليدې چې ژي يې په شارا اخیستي وه او د زخميانو په خولو کې يې اوبه ورتوبولې، هغه ژي چې به خالي سوه بيا به ولاړې او ژي به يې د اوبو ډک راوړل د زخميانو په خولو کې به يې ورتوبولې، حضرت عمر رضي الله عنه وايي: ام سلیط رضي الله عنها د اُحد په ورځ مور ته د اوبو ژي را وړل.

په دغو بنځو کې ام ایمن رضي الله عنها هم وه، کله چې يې ځيني مسلمانان وليدل چې د جنگ له ميدانه تبتني او مدينې منورې ته داخلېږي د هغو پر مخانو يې خاوري ور پاشلي او ځينو ته به يې ويل: دغه څرخي واخله ته يې اوبه او توره ما ته راکړه او بيا په تلوار سره د جنگ ميدان ته ولاړل هلته يې زخميان اوبول.

دغه د زخميانو د اوبولو په وخت کې (حِبان بن العرقه کافر) ام ایمن په غشي و ويشتل دا غځاره سوه او د بدن يوه حصه يې بشکاره سوه، دغه د الله د بښمن حبان شين د خندا ولاړی، دغه کار و رسول الله ﷺ ته ډېر سخت تمام سو نو يې سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه ته يو غشي ورکړی او ويل: مور خو نه سو ورسېدلای نو په دغه غشي يې و وله، سعد رضي الله عنه هم پر دغه کافر حبان د غشي واری وکړی او حبان يې په غاړه کې و ويستی، حبان هم غځار سو او بدن يې لڅ سو، رسول الله ﷺ هم داسي و خندل چې غابونه يې بشکاره سوه او بيا يې وفرمايل: سعد د دغي بنځي قصاص او بدله واخيستل.

کله چې رسول الله ﷺ د غره په دغه لوړه حصه کې قرار ونيوی نو حضرت علي رضي الله عنه ولاړی او خپل هغه د څرمني سپر چې ورسره و د اوبو يې ډک کړی او رسول الله ﷺ ته يې را وړی چې وې چښي، څرنگه چې اوبو بوی درلودی نو رسول الله ﷺ هغه اوبه و نه څښلې مگر مخ يې د وينو څخه په پرېولی، رسول الله ﷺ دغه اوبه پر سر توبولې او ويل يې: د الله ﷻ غضب پر هغه چا ډېر شديد دی چې د الله د رسول مخ يې په وينو وړلری.

سهل ﷺ وايي: په والله زه هغه څوک پيژنم چي د رسول الله ﷺ زخم يې وړ پرېولی او هغه څوک پيژنم چي اوبه يې وړ تويولې، او په څه شي سره يې علاج وسو؟ دئ وايي: د رسول الله ﷺ لور فاطمه ﷺ يې زخم وړ پرېولی او علي بن ابي طالب ﷺ له خپله سپره څخه اوبه وړ تويولې.

کله چي فاطمې ﷺ وليدل چي اوبه نور هم د ويني بهېدل زياتوي نو يې د بوريا يوه ټوټه وسوځل او په هغه ايرويې دغه زخم ډک کړی بيا نو ويني و درېدلې. وروسته محمد بن مسلمه ﷺ خورې او تازه اوبه را وړې، رسول الله ﷺ هغه اوبه وچنلې او محمد بن مسلمه ﷺ ته يې د خير دعاء وکړه، رسول الله ﷺ د ما پښين لمونځ د هغه زخمو په سبب په ناسته سره آداء کړی او مسلمانانو هم د ده ﷺ تر شا په ناسته سره لمونځ آداء کړی.

تر جنگ وروسته

د عمر فاروق ﷺ او ابوسفیان خبري

کله چي ټول مشرکان د بيرته تللو دپاره تيار او آماده سوه ابوسفیان د ځونورو کفارو سره د غره يوې بلي لورې ته وختی او مسلمانانو ته يې ورناري کړه:

آيا په تاسي کي محمد سته؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: جواب مه ورکوی.

ابوسفیان بيا ناري کړه: آيا په تاسي کي ابوبکر سته؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: جواب مه ورکوی.

ابوسفیان بيا ناري کړه آيا په تاسي کي عمر سته؟

رسول الله ﷺ د جواب ورکولو څخه منعه کړل.

ابوسفیان د بل چا پوښتنه و نه کړه فقط د دغو درو نفرو پوښتنه يې وکړه ځکه دئ او د ده قوم په دې پوهېدل چي د اسلام قيام او ثابته پاته کېدل په دغو درو نفرو سره دي، بيا نو ابوسفیان و ويل: که دغه کسان وژل سوي وي نور نو زموږ په تاسي هيڅ پروا نه کېږي ځکه په تاسي کي نور هيڅ شان او شوکت نه دی پاته.

عمر فاروق رضي الله عنه نور صبر نه سواى کولای و درېدى او په لوړ آواز يې ورناري کړه ويل: اې د الله دېمنه! هغه کسان چې تا ياد کړل هغه ټول ژوندي دي الله تعالى هغه کسان پرېښوول چې ته په ناراضه کېږي.

ابوسفیان و ويل: زموږ ځينو نفرو ستاسي د وژل سوو کسانو پزي او غوږونه ورپري کړل خودا داسي کار دی چې نه ما په هغه سره امر کړي دي او نه په ناراضه يم.

بيا نو ابوسفیان د نصر او بري ناره وکړه، په دغه جنگ کي د کفارو په کاميابي فخر او غرور کوي په ډېر لوړ آواز يې ناري کړه: (أَعْلَى هُبَل) هبل هغه د قریشو بت دی، نو ده و ويل: هبل لوړ سو، رسول الله ﷺ و فرمايل: آیا جواب نه ورکوی؟

مسلمانانو ويل: څه ورته ووايو؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: وواياست (اللَّهُ اَعْلَى وَأَجَل) الله تعالى تر ټولو لوړ او لوی دی، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ورناري کړه (اللَّهُ اَعْلَى وَأَجَل)

ابوسفیان بيا و ويل: موږ غزى لرو او تاسي غزى نه لری، غزى د ډېرو يو بل بت دی، سبحان الله! مشرکان د ډېرو په هغو بتانو فخر او غرور کوي چې دوی په خپلو لاسو جوړ کړي دي او هغه بتان مچ هم له ځانه نه سي شړلای.

رسول الله ﷺ و فرمايل: آیا جواب نه ورکوی؟

مسلمانانو ويل: څه ورته ووايو؟

ويل: وواياست: الله مولانا ولا مولا لکم.

يعني: الله تعالى زموږ دوست او مالک دی او تاسي لره دوست او مالک نسته.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ورناري کړه: الله مولانا ولا مولا لکم.

ابوسفیان و ويل: دغه ورځ د بدر د ورځي په بدل کي ده او جنگ د سلوغي په شکل دی کله لوړه وي کله کېښته، يعني: کله تاسي کاميا به ياست کله موږ.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه و ويل: تاسي زموږ سره نه سی برابرېدلای، زموږ وژل سوي

کسان په جنت کي دي او ستاسي وژل سوي کسان په اور کي دي.

ښه متوجه سی: دا درس دی او همېشه يې په یاد ولری: مسلمانان او کفار

هيڅکله نه سي سره برابرېدلای، دا خو يقيني خبره ده چې مرگ د هر ژوندي انسان

دپاره که مسلمان وي که کافر حتمي او ضروري دی له مرگه هيڅ چاره نسته، اوس يا وروسته خامخا راتلونکی دی مگر د مسلمانانو وژل سوي او مړه سوي کسان جستو او نعمتوته ځي او د کفارو مړي د ورځ او ابدي اور ته ځي.

بيا ابوسفیان و حضرت عمر رضي الله عنه ته وويل: يا عمر! ته يو وار ماته راسه.

رسول الله ﷺ و فرمايل: ورسه وگوره چي څه وايي، عمر رضي الله عنه ورغلی ابوسفیان ورته و ويل: يا عمر! په الله سره قسم درکوم چي موږ محمد ﷺ و وژي؟ عمر رضي الله عنه و ويل: يا، والله او هغه دغه اوس ستا خبري اوري.

ابوسفیان و ويل: ته و ما ته تر ابن قمنه صادقه يې.

ابن قمنه خو ويلي وه چي ما محمد ﷺ و وژي، مگر عمر رضي الله عنه وايي هغه ژوندی دی.

نو ابوسفیان ويل: زه ستا خبره منم نه د ابن قمنه.

ابن اسحاق رحمته الله عليه وايي: کله چي ابوسفیان او دده ملگري رهي سوه نو يې ناري

کره: زموږ او ستاسي وعده په راتلونکي کال کي په بدر کي ده يعني: پر کال به بيا دغه شپې په بدر کي سره جنگيږو، رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو څخه يوه نفر ته و ويل: ورته و وايه هو دغه وخت او هغه ځای زموږ او ستاسي په منځ کي وعده ده.

بيا نو رسول الله ﷺ و حضرت علي رضي الله عنه ته و ويل: په مشرکانو پسي ور ووزه او وگوره چي دوی څه کوي؟ او مقصد يې څه دی؟ که يې آسان گوبنه کړي وه او پر اوبنانو سپاره وه نو دوی مکې مکرمې ته ځي او که پر آسانو سپاره وه اوبنان يې دغسي ور سره بېول نو يې إراده ده چي پر مدينه منوره حمله وکړي او زما دي قسم په هغه ذات وي چي زما نفس د هغه په قدرت کي دی که يې د مدينې منورې إراده وه زه به هلته پسي ورسم او هلته به جنگ ور سره وکړم.

حضرت علي رضي الله عنه وايي: زه په مشرکانو پسي ور و وتم گورم چي دوی څه کوي؟ او چيري ځي؟ و مي ليدل چي آسان يې گوبنه کړه او دوی پر اوبنانو سپاره سوه مخ پر مکه مکرمه رهي سوه.

اوس به په احد کي د وژل سوو کسانو يا شهيدانو او زخميانو

څه متفرقه قصې درته بيان کړم.

زيد بن ثابت رضي الله عنه وايي: کله چې قریش د جنگ له ميدانه ولاړل او مسلمانانو دا موقع پيدا کړه چې په خپلو وژل سوو کسانو او زخميانو پسي وگوري نور رسول الله ﷺ زه ولېږلم چې په سعد بن ربيع رضي الله عنه پسي وگورم او را ته وې فرمايل: که دي سعد وليدی زما له طرفه سلام ورته و وايه او پسله سلامه ورته و وايه: رسول الله ﷺ وايي: څه حال دي دي؟

زيد بن ثابت رضي الله عنه وايي: زه د جنگ په ميدان کي په وژل سوو کسانو کي گرځېدم چې سعد بن ربيع مې په داسي حال کي وليدی چې د ژوند آخري ساوي يې کښلې او (٧٠) ځايه زخمي سوی ؤ، ځيني زخموڼه يې د تورو وه، ځيني د نېزو او ځيني د غشو، نو ما ورته وويل: يا سعد! رسول الله ﷺ سلام درته وايي او پوښتنه دي کوي چې څه حال دي دي؟ سعد بن ربيع وويل: پر رسول الله ﷺ دي سلام وي او ورته ووايه: يا رسول الله! د جنت بوی حسوم او ويل زما قوم انصارو ته و وايه: که په تاسي کي د سترگو د رېولو قدرت پاته ؤ او رسول الله ﷺ ته دشمن ورسېدی بيا نو د الله ﷻ په حضور عذر نه لری او په دغه وخت کي يې پاک روح له بدنه جلا سو.

هلته په زخميانو کي يو نفر ؤ چې نوم يې عمرو بن ثابت ؤ او خلکو (أصيرم) ورته ويل دغه اصيرم کافر ؤ، مخ کي چې به مسلمانانو هر وخت اسلام پر عرضاوه ده به انکار کاوه خو اوس په زخميانو کي پروت دی او د ژوند آخري لحظې يې دي، مسلمانانو يو له بله سره وويل: دغه أصيرم څنگه راغلی دی؟ دئ خو له اسلامه منکره ؤ، بيا يې په خپله د أصيرم څخه پوښتنه وکړه ويل: د قوميت په سبب راغلی يې که دي اسلام ته رجوع کړې ده؟ أصيرم وويل: بلکه اسلام ته مې رجوع کړې ده، پر الله او رسول الله مې ايمان را وړی او بيا مې د رسول الله ﷺ په ملگرتيا جنگ وکړی تر څو چې دغه حال مې دی چې تاسي يې ويني او په دغه وخت کي وفات سو، صحابه کرامو د ده حال رسول الله ﷺ ته ووايه.

رسول الله ﷺ وفرمايل: دئ د اهل جنت څخه دی.

ابوهريره رضي الله عنه وايي: چې دغه أصيرم هيڅکله د الله ﷻ دپاره يولمرنځ هم نه ؤ کړی. مسلمانان په زخميانو کي پر قرمان پېښ سوه هغه قرمان چې د پهلوانانو او

قهريمانانو غوندي جنگ يې کړې ؤ، يوازي ده (٧ يا ٨) نفره مشرکان وژلي وه، ستاسي به په ياد وي چي درې نفره دکفارو د بيرغ پورته کوونکي يې و وژل او اوس په داسي حال کي پروت دی چي زخندو دکاره ايستلی دی، نو مسلمانانو دئ د بني ظفر کورو ته يو وړی، مسلمانانو د جنت زيري ورکول چي ته خو غازي سوې او که مړ سې شهيد هم يې، قرمان و ويل: په والله ما د بل شي دپاره جنگ نه دی کړی مگر د قوميت په سبب او که د قوميت مراعت نه وای ما به جنگ نه وای کړی.

کله چي بيا د زخموله درده په تکليف سو نو يې ځان په خپله و وژي. کله چي به دغه قرمان د رسول الله ﷺ په حضور کي ياد کړل سو، رسول الله ﷺ به وفرمايل: هغه د اهل النار يا دورخيانو څخه دی.

ورونو! اور او دوږخ د هغه مجاهدينو پای او د ورتگ ځای دی چي بېله اِغلاء کلمه الله بل د هر مقصد دپاره جنگيږي، مثلاً يو څوک د نامه، قوميت، حزب، پيسو، کړسۍ يا داسي نورو مقصدو دپاره جنگ کوي هغه مجاهد به اور او دوږخ ته ځي. خود د قرمان پر عکس هلته د بني ثعلبه د يهودو څخه يو نفر په وژل سوو کسانو کي پروت ؤ چي مخيريق نومېدی، مخيريق يهودي او په يهودو کي عالم هم ؤ.

رسول الله ﷺ د اُحد غزاه ته د جمعې په ورځ د ماخېگر تر لمانځه وروسته ووتی په دغه شپه کي د جنگ آمادگي ونيول سوه او په سهار کي چي د شنبې ورځ وه جنگ پېښ سو، الله ﷻ په دغه ورځ د مخيريق زړه ته ايمان داخل کړی او د شنبې په ورځ يې په يهودو کي رغ وکړی ويل: والله تاسي ښه پوهېږی چي دا هغه نبي دی چي تاسي ته په تورات کي ذکر سوی دی او د ده ﷺ مرسته پر تاسي لازمه ده نو در ولاړسۍ او د ده ﷺ په ملگرتيا جنگ وکړی، يهودو بهانه او پلمه کول ويل: يا مخيريق! ته پوهېږي چي نن شنبه ده او د شنبې په ورځ الله ﷻ پر موږ جنگ حرام کړی دی، مخيريق و ويل: اوس تاسي لره شنبه نسته، تاسي په دغه بهانه غواړی چي نبي يوازي جنگ وکړي او تاسي ناست ياست، نو ده خپله اسلحه ورسره واخيستل او ويل: که زه و وژل سوم زما مال د محمد ﷺ دی هر څه چي په کوي د ده خوښه ده، مخيريق يوازي رهي سو او د جنگ ميدان ته داخل سو، پسله څه جنگ کولو شهيد و وژل سو،

رسول الله ﷺ و فرمايل: که څوک غواړي چې داسي جنتي ته وگوري چې په ټول ژوند يې الله ﷻ ته يو لמוئڅ نه وي کړی دغه مخيريق ته دي وگوري، سبحان الله! په ټول ژوند يې يو لموئڅ نه و کړی، مسلمان سو، بيا ووژل سو او جنت ته داخل سو.

هر هغه چا ته چې د الله ﷻ د جنت إرادۀ وي دغسي يې ورته آسانه کړي.

رسول الله ﷺ فرمايي: جنت و تاته ستا د چوتي تر بند نژدې دی.

خو زما او ستا څخه هم څه حرکت غواړي، زما او ستا په اعمالو او اقوالو کي بايد

صداقت او د جنت غوښتلو څه علامې موجودي وي.

(الله ﷻ وې جنت (لشروس زمرور) او ستاسي بلکۀ وټولو مسلمانانو په نصيب کړي).

د شهيدانو د جملې څخه يو هم عمرو بن جموح رضي الله عنه ؤ، عمرو رضي الله عنه په پښه گوډ ؤ،

کله چې رسول الله ﷺ د جنگ آمادگي نيول ده هم د وتلو نيت وکړی، اولادويې

ورته وويل: پلاره! ته گوډ يې معذوره يې الله ﷻ ستا څخه جنگ او جهاد ساقط کړی

دی او ته معاف يې، ده وويل: زه غواړم چې په دغه گوډه پښه جنت ته داخل سم، نو

يې د رسول الله ﷺ څخه د جنگ کولو اجازه وغوښتل او رسول الله ﷺ هم د وتلو

اجازه ورکړه او په دغه جنگ کي شهيد ووژل سو.

د شهيدانو راټولول او بنخول

کله چې د اُحد د ورځي شهيدان راټول او سره يوځای سوه رسول الله ﷺ ورته

و درېدی او وې فرمايل: زه پر دغو کسانو شاهد يم او هيڅ داسي زخمي نسته چې د

الله ﷻ په لار کي دي زخمي سي مگر الله ﷻ به يې د قيامت په ورځ په داسي حال

کي را پورته کړي چې د ده له زخمه به وينې بهيرې، داسي وينې چې رنگ به يې د

وينو وي او بوی به يې د مشکو وي.

اوس نو ځينو مسلمانانو خپل شهيدان مدينې منورې ته وړل چې هلته يې بنخ

کړي، هر يوه خپل قريب اخیستی او وړی يې مگر رسول الله ﷺ امر وکړی: که چا د

مسلمانانو د شهيدانو څخه يو څوک وړی وي بيرته دي يې را وړي چې ټول شهيدان

دلته د خپل شهادت پر ځای بنخ کړل سي او غسل هم مه ورکوی، فقط زغري او

اسلحې ځنې ایسته کړې او په خپلو کالو کې یې ښخ کړې، د جابر بن عبدالله رضی الله عنه د عمه مېړه او د هغه ورور شهیدان سوي وه، نو د ده رضی الله عنه عمه د خپل خاوند او د هغه د ورور جنازې پر یوه اوبن اخیستي وې چې مدینې منورې ته یې یوسي، دا په لار کې وه چې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم امر ور ورسېدی هغه دوه یې بیرته را وگرځول او د مسلمانانو د شهیدانو سره په اُحد کې ښخ کړل سوه، د مسلمانانو شهیدان یې دوه یا درې نفره په یوه قبر کې ښخول، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم به پوښتنه کول چې د کوم یوه ډیر قرآن مجید په یاد ؤ؟ هر یوه ته چې به اشاره وسوه په لحد کې به یې هغه د قبلې و طرف ته د مخه کاوه او دوه نفره یې په یوه کالي کې سره یو ځای کول، يعني: کفن خو نه ورکول کېدی مگر هغه پټو یا چادر چې به یې سر بېره پر اچاوه دوه نفره به یې په یوه پټو یا چادر کې پټول، دا د مسلمانانو د غریبې او مسکنت حالت ؤ او بیا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم فرمایل: د قیامت په ورځ زه پر دغو خلکو شاهد یم.

عبدالله بن حرام رضی الله عنه چې د جابر رضی الله عنه پلار ؤ او عمرو بن جموح رضی الله عنه په یوه قبر کې ښخ کړل سوه ځکه په ژوند کې هم د دوی دوو په منځ کې دوستي او محبت ؤ. د شهیدانو د راټولولو په وخت کې د حنظله رضی الله عنه جسد ورک ؤ، پسله مگر څېدلو او لټولو یې د ده رضی الله عنه جسد هلته موندلې پیدا کړې چې پر یوه لوړه مخکې پروت ؤ او اوبه ځنې څڅېدې، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم اصحاب کرامو ته وویل: ملائکې ده ته غسل ورکوي او بیا یې و فرمایل: تاسي د ده له ښځې څخه پوښتنه وکړې چې د ده څه قصه وه؟ ښځې یې هغه د ده د شپې خبر ورته ووايه نو ځکه و حنظله رضی الله عنه ته (غسیل الملائکه) ویل کېږي، يعني: هغه څوک چې ملائکو غسل ورکړی دی.

رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم چې د سیدنا حمزه رضی الله عنه په شهادت نه ؤ خبر او اوس یې خپل اکا او رضعي ورور ولیدی چې وژل سوی دی، پزه او غوږونه یې پرې سوي دي، نس یې څیري دی او اینه یې پر ځیگر پرته ده، داسې منظر او مشهد دی چې په هره اندازه سره انسان فکر کوي تر هغه هم تر څو او غمجن حالت دی، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د دغه حال په لیدلو سره ډیر غمجن سو او وې ژړل.

د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم عمه صفیه رضی الله عنها راغله غواړي چې خپل ورور حمزه رضی الله عنه و ویني،

رسول الله ﷺ د دې زوی زبیر رضي الله عنه امر کړی چې په یوه قسم سره دا له دې څخه مننه کړي چې خپل ورور پر دغه حال وويني، مگر دې وويل: ولي مي د ورور د ليدلو څخه مننه کوی؟ زه خبره سوم چې زما د ورور پزه او غوږونه يې ور پرې کړي دي او دا هم د الله جنته په لار کي، مور په دې کار نه و راضي مگر زه د دې کار اجر او ثواب د الله جنته څخه غواړم او ان شاء الله صبر به وکړم.

بیانو ورغله خپل ورور يې وليدی دعاء يې ورته وکړه «**اِنَّ اللهَ وَاَنَا لِيهِ رَاجِعُونَ**» يې وويل، خپل ورور ته يې د مغفرت غوښتنه وکړه.

دغه ته صبر وايي چې انسان د هر نعم او مصيبت په اوله مرحله کي صبر وکړي او د الله جنته په امر او اراده راضي سي که نه په وروسته کي خو هر څوک د خپلي بې وسۍ په سبب په هر څه راضي معلومېږي، په وسه يې څه نه وي پوره نو وايي صبر مي کړی دی، يا دا چې د وخت په تېرېدلو سره نعم په خپله سپکېږي او هيرېږي، خو اصلي صبر! هغه صبر چې اجر او ثواب لري او مور په امر کړه سوي يو، هغه صبر دی چې د نعم او مصيبت د پېښېدلو سره يوځای ووايي: د الله جنته په امر او قضاء خوښ او راضي يم، هو! په پټه خوله او بېله شکايته ژړا، انساني رحم او عاطفه ده، د هغه څخه شرعي مننه هم نسته خوشکاييت او په لوړ آواز سره ژړا مننه او گناه ده.

بيا نور رسول الله ﷺ امر وکړی چې حمزه رضي الله عنه دي د عبدالله بن جحش رضي الله عنه سره يوځای بنځ کړل سي، ځکه عبدالله بن جحش رضي الله عنه د حمزه رضي الله عنه د خور زوی او رضعي ورور هم و. عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وايي: مور هيڅکله د رسول الله ﷺ داسي سخته او شديده ژړا نه ده ليدلې لکه پر خپل اکا حمزه رضي الله عنه چې يې ژړل او بيا رسول الله ﷺ حمزه رضي الله عنه د قبلي طرف ته کښېناوه او دى رضي الله عنه ورته و درېدی په دومره شدت سره يې وژړل چې مور يې د ژړا سکلۍ اورېدلې.

رسول الله ﷺ پر خپل اکا حمزه بن عبدالمطلب رضي الله عنه په ډيره شديده ژړا ژړل او وې فرمايل: والله زما په ژوند تر دغه سخت او غمجن حال نه دی را ته پېښ سوی. وروڼو او خوندو! د اُحد د شهيدانو مشهد او منظر د ليدونکو دپاره ډير غمجن او زړه دردوونکی و، په ليدلو سره يې ايښې خوړينېدلې خباب رضي الله عنه وايي: د حمزه رضي الله عنه دپاره

کفن يا د بدن د پټولو دپاره بېله يوه کوچني پټوبل شئ نه ؤ موجود چي پر سر به يې ور واچاوه پښې به يې لڅي سوې، چي پر پښو به يې ور واچاوه سر به يې لڅ سو، نو هغه کوچنی پټو يې پر سر ور واچاوه او د پښو د پټولو دپاره يې پر پښو وابښه ور واچول.

عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه وايي: مصعب بن عمير رضي الله عنه چي تر ما ښه او بهتر ؤ ووژل سو او په داسي يوه پټو کي کفن کړل سو چي سر به يې ور پټ کړی پښې به يې لڅي سوې او چي پښې به يې ور پټي کړې سر به يې لڅ سو، خباب رضي الله عنه وايي چي رسول الله ﷺ راته وفرمايل: سر يې ور پټ کړی او پر پښو يې وابښه ور واچوی.

بيا نو رسول الله ﷺ د اُحد د شهيدانو د ښخولو امر وکړی او په دغه غمجنه طريقه سره د اُحد شهيدان پر هغه ځای او هغه د جنگ پر ميدان بېله غسله او کفنه په خپلو کالو کي ښخ کړل سوه.

امام احمد رضي الله عنه روايت کوي او وايي: کله چي د اُحد په ورځ مشرکان د جنگ له ميدانه ولاړل رسول الله ﷺ وفرمايل: سم او برابر ودرېړی چي زه د خپل رب ﷻ حمد او ثنا ووايم، اصحاب کرام هم د ده ﷺ تر شا صف صف ودرېدل او رسول الله ﷺ په دعاء کولو داسي شروع وکړه:

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كُلُّهُ، اللَّهُمَّ لَا قَابِضَ لِمَا بَسَطْتَ، وَلَا بَاسِطَ لِمَا قَبَضْتَ، وَلَا هَادِيَ لِمَنْ أَضَلَلْتَ، وَلَا مُضِلَّ لِمَنْ هَدَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُقَرَّبَ لِمَا بَاعَدْتَ، وَلَا مُبْعَدَ لِمَا قَرَّبْتَ، اللَّهُمَّ ابْسُطْ عَلَيْنَا مِنْ بَرَكَاتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَفَضْلِكَ وَرِزْقِكَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ التَّعِيمَ الْمُقِيمَ، الَّذِي لَا يَحُولُ وَلَا يَزُولُ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَوْنَ يَوْمَ الْعَيْلَةِ، وَالْأَمْنَ يَوْمَ الْخَوْفِ، اللَّهُمَّ إِنِّي عَانِدٌ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا أَعْطَيْتَنَا وَشَرِّ مَا مَنَعْتَنَا، اللَّهُمَّ حَبِيبَ الْإِيمَانِ وَزَيْنَةَ فِي قُلُوبِنَا، وَكَرِهَ الْإِيمَانَ وَالْكَفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ، وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ، اللَّهُمَّ تَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ وَآحِنَا مُسْلِمِينَ وَآلْحِقْنَا بِالصَّالِحِينَ، غَيْرَ خَزَايَا وَلَا مُفْتُونِينَ، اللَّهُمَّ قَاتِلِ الْكُفْرَةَ الَّذِينَ يَكْذِبُونَ رُسُلَكَ، وَيَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِكَ، وَاجْعَلْ عَلَيْهِمْ رِجْزَكَ وَعَذَابَكَ، اللَّهُمَّ قَاتِلِ الْكُفْرَةَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَهَ الْحَقِّ».

دغه دعاء په یاد کړی ډېره ښه، با برکته او جامعه دعاء ده؛

مدینې منورې ته رجوع او هلته د حُب او قربانۍ نادره حالات

کله چې رسول الله ﷺ د شهیدانو د بنخولو څخه فارغه سو او د خپل رب ﷻ حمد او ثناء یې وویل د خپلو پاته ملګرو سره د مدینې منورې پر طرف رهي سو، لکه څرنګه چې د جنگ په میدان او جریان کې د مومنو او صادقو مسلمانانو حُب او فداکاری، ښکاره سوې دغه رنگه په لار او په مدینه منوره کې د مومنو او صادقو مسلمانو ښځو حُب او فداکاری، ښکاره سوې.

څرنګه چې د مسلمانانو د مرک او ژوبلي خبرونه مدینې منورې ته رسېدلي وه او هر ښځه په دې انتظار ده چې څوک او کوم قریب به یې وژل سوی وي او تر هر چا زیات د رسول الله ﷺ د صحت او سلامتیا په انتظار کې وي.

د مدینې منورې په لار کې د رسول الله ﷺ او مسلمانانو په مخه حَمَنه بنت جحش رضی الله عنها ورغله اول د دې د ورور عبدالله بن جحش رضی الله عنه د وژل کېدلو خبر ورته وویل سو دې **﴿إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا لِيهِ رَاجِعُونَ﴾** وویل او د هغه دپاره یې د مغفرت دعاء وکړه، بیا د دې د ماما حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه د وژل کېدلو خبر ورته وویل سو، بیا یې هم **﴿إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا لِيهِ رَاجِعُونَ﴾** وویل او د هغه دپاره یې د مغفرت دعاء وکړه او د رسول الله ﷺ د حال پوښتنه به یې کول، بیا د دې د خاوند مصعب بن عمیر رضی الله عنه د وژل کېدلو حال ورته وویل سو، دلته یې نو نور صبر نه سواى کولای په ژړا او غلبلو سوه، رسول الله ﷺ وفرمایل: **بېشکه چې مېړه د ښځې دپاره په یوه خاصه درجه او مقام کې دی.** رسول الله ﷺ او مسلمانان د بني دینار د قبیلې پر یوه داسې ښځه ورغله چې مېړه، ورور او پلار یې په اُحُد کې شهیدان سوي وه، دغې ښځې ته د دې د دغو اقربانو د یوه یوه د وژل کېدلو خبر ویل کېدی او دې به د هر یوه د خبر تر اورېدلو وروسته د هغه دپاره **﴿إِنَّا لِلَّهِ وَأَنَا لِيهِ رَاجِعُونَ﴾** ویل او بیا به یې پوښتنه کول چې رسول الله ﷺ څنګه دی؟ دوی ویل: الحمد لله هغه په خیر دی، دې به ویل: ما ته یې راوښوی یا راښکاره یې کړی چې زه یې ووینم، خلکو د رسول الله ﷺ طرف ته اشاره

وکره چې هغه دی، ښځې چې رسول الله ﷺ ولیدي نو یې څه وویل؟ سبحان الله! ښځې وویل: یا رسول الله! ستا تر سلامتیا وروسته هر غم کوچنی دی.

یعنې دا چې ته جوړ او سالم یې نور نمونه کوچنی او د زغملو وړ دي.

د سعد بن معاذ رضی الله عنه مور د رسول الله ﷺ طرف ته په ځغستا ور رهي سوې وه. سعد بن معاذ رضی الله عنه چې د رسول الله ﷺ د بوده کیزه یا تناو یې نیولی ؤ و ویل: یا رسول الله! دغه چې را رهي ده زما مور ده، رسول الله ﷺ و فرمایل: مرحباً بها، یعنی: دې ته ښه راغلی وایم او رسول الله ﷺ دې ته و درېدی، دا چې ور نژدې سوه رسول الله ﷺ دې ته د دې د زوی عمرو بن معاذ رضی الله عنه چې د سعد بن معاذ رضی الله عنه ورور ؤ د شهادت تسلې ور کول دې و ویل: یا رسول الله! دا چې ته مي جوړ روغ ولیدلې نور ټول نمونه کوچني دي، بیا نو رسول الله ﷺ د هغو کسانو و کورنیو ته دعاء و کره چې په أحد کي شهیدان سوي وه او بیا یې د سعد رضی الله عنه مور ته و ویل: یا أم سعد! تا ته زېری در کوم او ته د هغو نورو شهیدانو کورنیو ته زېری ور کره چې د دوی وژل سوي کسان ټول په جنت کي سره ملگري دي او د خپلو ټولو کورنیو دپاره یې شفاعت کړی دی او شفاعت یې هم قبول سوی دی، د سعد بن معاذ رضی الله عنه مور و ویل: یا رسول الله! موږ راضي یو او تردې ښه خبر وروسته به څوک پر خپلو وژل سوو کسانو ژاړي؟

بیا د سعد رضی الله عنه مور و ویل: یا رسول الله! د شهیدانو و پاته کسانو ته دعاء و کره، رسول الله ﷺ و فرمایل: الهی د دوی د زرو څخه غم ایسته کړې او د دوی مصیبت په خوشالي ور بدل کړې او د دوی پاته کسانو ته ښه سر پرست او پالونکی ور کړې.

ورونو او خونندو! موږ او تاسي باید د الله تعالی محبت، د رسول الله ﷺ محبت او د اسلام محبت له دغو کسانو څخه زده کړو، دا هغه کسان دي چې پر اسلام او مسلمانېدلو یې درې کاله نه دي تېر سوي، هغه یې قربانی او فدا کاري وې او دا یې صدق او اخلاص دی، موږ او تاسي چې د زېږېدلو په وخت کي مود شهادت کلمې په غوږو کي ویل سوي دي او د مسلماني مور یا کي شیدې مور ودلې دي څه راته پېښه ده چې نن ورځ د څه مال او پیسو دپاره دین او ایمان، الله او رسول الله هېر ؤ، همېشني جنت د څو ورځو په راحت مه بدلوی، د دنیا ټول تکلیفونه زغمل کېدای

سي خود د ورځ د يوې لحنې او او تکليف نه سوزغملای.

رسول الله ﷺ د دغې ورځې په ماښام کې چې د شنبې ورځ، اوومه د شوال او د هجرت درېيم کال ؤ مدينې منورې ته ورسېدی، کله چې خپل کور ته ورغلی خپله توره يې حضرت فاطمې ﷺ ته ورکړه او ويل لوري! د دغه څخه وينې پرېمنځه په واللّه نن يې وفاء را سره وکړه، حضرت علي ﷺ هم خپله توره چې کړه سوې هم وه حضرت فاطمې ﷺ ته ورکړه ويل: د دې څخه هم وينې پرېمنځه په واللّه نن يې وفاء را سره وکړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: که تا نن په اخلاص سره جنگ کړی دی نو سهل بن حنيف او ابو دجانه هم ستا سره يوځای په اخلاص جنگ کړی دی.

د اُحد په جنگ کې د دواړو طرفو وژل سوي کسان

د سيرت په کتابو کې تقريباً ټولو روايتو پر دې اتفاق کړی دی چې د مسلمانانو ټول شهيدان (۷۰) نفره وه او ډېر نږدې هم د انصارو څخه وه، پنځه شپېته نفره يوازې د انصارو څخه وژل سوي وه چې (۴۱) نفره يې د خزرج د قبيلې څخه وه او (۲۴) نفره يې د اوس د قبيلې څخه وه او يو نفر د يهودو څخه وژل سوی ؤ، خو د مهاجرينو شهيدان فقط څلور نفره وه، مگر د مشرکانو د وژل سوو کسانو په باره کې ابن اسحاق وايي: چې د مشرکانو د وژل سوو کسانو شمېر (۲۲) نفره دی خو که دقيقه احصائيه وسي او د جنگ پر هغو ټولو تفصيلو عميق نظر واچول سي کوم چې د سيرت په کتابو کې ذکر سوي دي او هغه چې د جنگ په مختلفو مرحلو کې د مشرکانو د وژل سوو کسانو يادونه کېږي، د هغو څخه دا نتيجه را وزي چې د مشرکانو د وژل سوو کسانو شمېر (۳۷) نفره دی نه (۲۲) نفره. (والله اعلم)

پسله هغه څخه چې مسلمانان د اُحد د غزاه څخه راغله دغه شپه د يکشنبې او د شوال د مياشتې اتمه شپه وه ټولو مسلمانانو دغه شپه په مدينه منوره کې د تيار سي په حالت کې تېره کړه، دا شپه په داسې ډول پر تېره سوه چې ټول مسلمانان سترې او ستومانه وه، ټوک ټوک او زخميان وه، څه تکليفونه او زحمتونه پر تېره سوي وه،

خو بيا يې هم په دغه شپه د مدينې منورې لارې او مدخلونه ساتل چې د شپې حمله راباندې و نه سي، پر خپل قائد اعلي رسول الله ﷺ يې پيرې کولې خاصاً که به بيا له يوه طرفه يو آواز يا کرپې واورېدل سو.

د حمراء الاسد غزاء

رسول الله ﷺ دغه شپه په فکر تېره کړه، په دغه اوسنيو حالاتو کې يې فکر کاوه، دا تشوېش ورته پيدا سو: که مشرکانو د خپلو ځانو سره دا فکر وکړی چې موږ خو د جنگ په ميدان کې کاميابه سوو مگر له دغې کاميابه مو هيڅ فايده او ثمره لاس ته را نه وړل، نو خامخا پر دغه خپل تنگ پېښمانه کېږي او د نيمې لارې څخه به بيرته د مدينې منورې د حملې دپاره را وگرځي، رسول الله ﷺ دا تصميم ونيوی چې سهار به د مشرکانو د لښکر د شړلو دپاره پسي وروزي.

د دغې ورځې په سهار کې چې د يکشپې ورځ او د شوال اتمه ده او په پرون کې د اُحد جنگ و رسول الله ﷺ د هغه جنگ و سترېا او زخميانو ته نه وکتل بلکه د دغې ورځې په سهار کې يې بڼ وکړی چې په کفارو پسي درووزی او بل به هيڅوک نه را سره وزي بېله هغو کسانو چې د پرون په جنگ کې يې گډون کړی و، رسول الله ﷺ نه غواړي چې منافقان ورسره ووزي، که څه هم عبدالله بن ابي منافق راغلی او ويل: يا رسول الله! زه در سره وزم رسول الله ﷺ ويل يا! زما سره به بل هيڅوک نه وزي بېله هغو کسانو چې په اُحد کې يې گډون کړی وي، د رسول الله ﷺ د امره سره سم مسلمانان سره را ټولېږي خپلو زخمو او سترېاوو ته يې نه وکتل، د کفارو د لښکر و ډېر والي ته يې نه وکتل او ويل: سمعاً و طاعتاً، ستا امر او روا او اطاعت دي کوو.

جابر بن عبدالله رضي الله عنه هغه چې پلار يې پرون په اُحد کې شهيد سوی و رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! زما دا خوښه ده چې هر جنگ ته، ته وزي زه دي ملگری يم خو اوس زما پلار هغه چې پرون و وژل سو د ده د (٩) لوڼو دپاره پالونکی او سرپرست پرې اېښی يم نو ته ما ته اجازه را کړه چې زه در سره ولاړ سم.

سبحان الله! نن ورځ ځينې کسان له جهاده د پاته کېدلو دپاره عذرونه او بهانې

جوړوي خو جابر بن عبدالله رضي الله عنه چې پلار يې په پرون کي شهيد سوی دی او (۹) لوني يې ده ته ورپرې ايښي دي او د هغود روزني او پالنې وصيت يې هم ده ته کړی دی، دى اوس راغلی د رسول الله ﷺ څخه د تللو دپاره اجازه اخلي، دا د دې دپاره چې د خپلو خوندو په باره کي يې هغه د پلار وصيت هم عملي کړی وي او جهاد ته هم ولاړ سي، رسول الله ﷺ هم د تللو اجازه ورکړه.

د يکشنبې په سهار کي د مسلمانانو لښکر د وتلو دپاره ډېر ژر تيار سو، رسول الله ﷺ او مسلمانانو سمدستي د کفارو په لښکر پسي حرکت وکړی.

ورونو! ښه متوجه سی: د اُحد د جنگ ورځ د هغه شهادتو او زخمو، او د هغه خپلو مشکلاتو سره سره پرون تېره سوې ده، دا هغه محمدي کمال دی چې اکمل البشر ﷺ په عسکري او مدني ژوند کي درلودی، په دغه رغ او وتلو يې داخلي دښمنان چې د مدینې منورې منافقان وه او خارجي دښمنان چې د مکې مکرمې مشرکان وه ټول و بهرول، نن چې د مسلمانانو ډېر نفر زخميان هم دي په کفارو پسي رهي دي، تر داسي اندازې چې ځيني يې د زخمو په سبب پر اوبن نه سي سپرېدلای، نو هغه زخمي نفر به يې په غېږ کي واخيستل او پر اوبن به يې سپاره کړل. د مسلمانانو په جمله کي دوه ورونه وه چې دواړه زخميان وه هغه چې زخم يې لږ او سپک ؤ هغه به هغه بل ورور په شا وړی.

خو د مسلمانانو لښکر (حمراء الأسد) ته ورسېدی چې دغه ځای د مدینې منورې څخه اته ميله ليري دی او دلته يې واپړول، په دغه ځای يعني: حمراء الأسد کي معبد بن ابي معبد الخزاعي و رسول الله ﷺ ته راغلی او مسلمان سو، څوک وايي چې يا مسلمان نه سو پر هغه خپل شرک پاته ؤ خو د خزاعه ټوله قبيله که مسلمانان وه که مشرکان د زړو ميل يې د رسول الله ﷺ و طرف ته ؤ، دا ځکه چې د خزاعه او بني هاشم په منځ کي پخوانی دوستي او پخوانی حلف موجود ؤ، نو معبد و ويل: يا محمد! ﷺ دا چې ستا په اصحابو کي دغه وژنه پېښه سوه موږ ته ډېره درنه تمامه سوه او موږ په دې خوشاله کېدلو چې په دغه جنگ کي کاميابي ستاسي وای. رسول الله ﷺ امر کړی چې اوس ابوسفیان ته ورسه او په خبرو يې و بهرره.

ورونو! هغه تشویش چې د رسول الله ﷺ سره د کفارو د بېرته راگرځېدلو په سبب ور سره ؤ هغه حق او پرځای ؤ ځکه کفارو چې په روحاء کې واپول (روحاء) د یوه ځای نوم دی چې د مدینې منورې څخه (٣٦) میله لیرې دی، نو کفارو چه په روحاء کې واپول یوه پر بل ملامتي ویل، ځینو ویل: تاسي اوس څه وکړه؟ د مسلمانانو شان او شوکت مو ور مات کړی او بیا مو نو دغسې پرېښوول، هغه د مسلمانانو مشران اوس هم پاته دي بیا به خلک درته را ټول کړي او جنگونه به در سره کوي، درځی چې بیرته ور وگرځو چې دغه پاته کسان ټول و وژنو، خو دا معلومه خبره ده چې دغه سطحې فکر او نظر د هغو کسانو له طرفه ؤ چې د دغو دوو ډلو قوت او معنویات یې په صحې ډول سره نه سوای اندازه کولای، نو ځکه د دوی یوه مشر او زعیم (صفوان بن أمیه) د دوی د نظر مخالفت وکړی او ویل: یا قوم! دا کار مه کوی زه به پرېرم چې هغه کسان به درباندي را ټول کړي چې په اول وار کې د اُحد له جنگه پاته سوي وه او اوس به پوره شکست در کړي، درځی مکې ته درځی اوس لا کامیابي ستاسي ده او که پسي ورغلاست زه دا فکر کوم چې شکست به ستاسي وي، خود صفوان بن أمیه دغه نظر د اکثریت په مقابل کې مغلوبه سو، چا د ده خبره نه و منل او د مشرکانو لښکر پر دې اتفاق وکړی چې بېرته به مدینې منورې ته ځو او حمله به پر کوو، د مخه تر دې چې ابوسفیان خپل لښکر د مدینې منورې پر طرف رهي کړي معبد بن أبي معبد الخزاعي ور ورسېدی.

ابوسفیان چې د ده په اسلام نه ؤ خبر ویل: یا معبد! د مسلمانانو په باره کې کوم خبر در سره سته؟ معبد د ابوسفیان د اعصابو او روحیاتو سره شدید جنگ شروع کړی غواړي چې ابوسفیان وېروي او معنویات یې ور و وژني.

معبد و ویل: هو! محمد په خپلو دومره ملگرو کې په تاسي پسي را وتلی دی چې ما یې مثل نه دی لیدلی او ټول لښکر له قهره سره ایشي، د ده سره هغه کسان یو ځای سوي دي چې د اُحد په ورځ نه وه ور سره را وتلي او پر هغه خپل پاته کېدلو پښمانه دي او هغه کسان په دومره قهر او غضب کې وه چې زه یې اندازه نه سم درته بیانولای.

ابوسفیان ویل: وَيَحْكُ دَا تَه اوس څه وایې؟ معبد و ویل: په والله زما دا خیال

دی چې ته به له دغه ځایه نه یې بارسوی چې د هغو د آسانو تنديان به و وینې یا به د هغه د لښکر مقدمه تر دغو غونډیو را واورې، ابوسفیان ویل: والله موږ د دې اړاده کړې وه چې دوهم وار بیا حمله پر وکړو او بالکل یې له منځه یوسو، معبد وویل: پام کوه چې دا کار ونه کړې، زه ستاسې دپاره نصیحت کوونکی او خیر غوښتونکی یم.

دلته نو د مشرکانو د لښکر همت مات سو بېره یې په زرو ننوتل د خپل ځان کامیابي او سلامتیا یې په دې کې ولیدل چې ډېر ژر مکې مکرمې ته ځان ورسوي، خو بیا هم ابوسفیان یو بل روحي او عصبي جنگ د مسلمانانو د لښکر په مقابل کې د دې دپاره شروع کړې چې ښايي په دغه طریقه سره د مسلمانو د حملې څخه خلاص سو، هغه داسې:

په دغه وخت کې د عبد قیس د قبیلې د سپرو یوه ډله تېرېدل چې د مدینې منورې اړاده یې وه، ابوسفیان دغو سپرو ته و ویل: تاسې زما یوه رساله محمد ته رسوی؟ چې زه به د دغه خدمت په مقابل کې کله چې بیا تاسې مکې ته راسی دغه ستاسې ټول بودگان په اوڅکو در بار کړم، هغو ویل: هو ولي یې نه ور رسوو، ابوسفیان وویل: تاسې له خپله ځانه محمد ته وواياست چې قریشو د یوې بلې ډیرې سختې او لویې حملې دپاره آمادگي نیولې وه او ویل یې: موږ به دا وار محمد او د هغه ملگري ټوله له منځه یوسو او داسې نوري خبرې یې ورته وکړې چې مسلمانان د دوی د تعقیبولو څخه منعه کړي، چې دا اصلاً د ابوسفیان له طرفه د حقیقته خالي یوه لفظي مشاجره وه او ده اصلاً غوښتل چې مسلمانان پسي ور نه سي او دغه خپله اوسنی بېره او تېښته په دغو خبرو پته کړي.

خیر هغه د سپرو ډله په حمراء الأسد کې هغه د مسلمانانو د اړولو پر ځای ورغله او رسول الله ﷺ ته یې هغه خبرې وکړې چې ابوسفیان ورته ويلي وې، دوی مسلمانانو ته و ویل: چې قریشو د بلي لویې حملې دپاره ډېر لوی لښکر جوړ کړی ؤ او ځانونه یې د دې دپاره تیارول چې ستاسې د حملې دپاره بیرته را وگرځي، خو د سپرو دغه خبرو د مسلمانانو ايمان او توکل نور هم پر الله ﷻ وړزیاات کړی.

رسول الله ﷺ د دوی په جواب کې څه ورته و ویل؟

رسول الله ﷺ او مسلمانانو وويل:

﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾

د ټولې دنيا په مقابل کې موږ ته يوازې الله کافي دی او الله څومره ښه کار جوړوونکی دی، دغه موضوع الله ﷻ په قرآن مجيد کې بيانوي او فرمايي:

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ (آل عمران: ١٧٣)

ژباړه: هغه کسان يعنې: (مسلمانان) چې دوی ته ځينو خلکو وويل (يعنې هغه د سپرو ډلې ورته و ويل) چې په تحقيق سره د مکې مکرمې خلک ستاسې د جنگ د پاره سره را ټول سوي دي نو تاسې د هغو څخه و بېرېږئ، يا يې ستاسې سره د بل جنگ د پاره نوره اسلحه او د جنگ سامان سره يو ځای کړي دي تاسې د هغو څخه و بېرېږئ، خو دغه بېرولو نور هم د مسلمانانو ايمان، توکل او دلاوري وزيات کړه او دوی وويل: موږ لره الله کافي دی او دغه الله څومره ښه وکیل او کار جوړوونکی دی. رسول الله ﷺ و حمراء الأسد ته تر را تگ وروسته نوري درې ورځې هم هلته تيري کړې په يکشنبه هلته ورغلی، دوشنبه، سه شنبه او چارشنبه هلته پاته سو، پسله درو ورځو تېرولو يې بيرته مدينې منورې ته حرکت وکړی.

خو د مخه تر دې چې رسول الله ﷺ مدينې منورې ته حرکت وکړي مسلمانانو ابو عزه الجمحي شاعر ونيوی، ابو عزه الجمحي هغه څوک دی چې رسول الله ﷺ د بدر په غزاه کې په بنديانو کې نيولی ؤ او بيا يې د ده د غريبۍ او د ډيرو لوبو درلودلو په سبب بېله قديې پرېښاوه او ايله يې کړی، خو دا شرط يې پر کښېناوه چې بل وار به زما او د مسلمانانو په مقابل کې نه جنگېږي او ده هم دا شرط قبول کړی، مگر بيا يې هغه خپل عهد مات او خيانت يې وکړی او خلک به يې په خپلو اشعارو د رسول الله ﷺ او مسلمانانو پر ضد پارول، يوازې دا نه چې د مسلمانانو پر ضد يې شعرونه ويل بلکه په خپله يې هم د اُحد په جنگ کې د کفارو په گټه گډون وکړی، نو کله چې يې دغه ابو عزه رسول الله ﷺ ته راوستی ده و ويل: يا محمد! ﷺ پر ما

احسان وکړه او ما د خپلو لونو دپاره پرېږده او دا وعده در سره کوم چې بل وار بیا ستا او د مسلمانانو په مقابل کې نه جنگېرم رسول الله ﷺ و فرمایل: یا! هیڅکله دي نه پرېږدم بیا به په مکه مکرمه کې ناست یې پرېږه او برېتو به لاس تېروې او وايې به: محمد مې دوه واره خطایستی، مومن دوه واره د یوه غاړه نه وهل کېږي (یعنې داسې نه خطاوي چې د لرم یا مار له غاړه دوه واره و وهل سي) بیا نو رسول الله ﷺ زیږيد ﷺ یا عاصم بن ثابت ؓ د ده په وژلو امر کړی او هغه یې غاړه ووهل.

کله چې رسول الله ﷺ مدینې منورې ته ورسېدی هلته یې د کفارو د یوه جاسوس په اعدامولو امر وکړی چې هغه جاسوس معاویه بن مغیره بن ابی العاص و چې دغه معاویه د عبدالملک بن مروان د مور له طرفه نیکه کېږي چې د دغه جاسوس قصه داسې وه: کله چې د اُحُد په ورځ مشرکان د مکې مکرمې پر طرف رهي سوه دغه معاویه په مدینه منوره کې حضرت عثمان بن عفان ؓ ته ورغلی چې د ده د اکا زوی و، عثمان ؓ د ده دپاره د رسول الله ﷺ څخه امان و غوښتی رسول الله ﷺ هم په دې شرط امان ورکړی چې تر درې ورځي زیات به په مدینه منوره کې نه تېروي او که تر درو ورځو وروسته دئ په مدینه منوره کې ولیدل سو بیا یې نو وژنو.

خو کله چې د مسلمانانو لښکر حمراء الأسد ته ولاړی دغه معاویه تر درې ورځي زیات په مدینه منوره کې و اوسېدی چې په دغه وخت کې یې د قریشو دپاره جاسوسي کول، کله چې بیا د مسلمانانو لښکر بیرته مدینې منورې ته را ورسېدی معاویه په تېښته د مدینې منورې څخه ووتی، رسول الله ﷺ زید بن حارثه او عمار بن یاسر ؓ په ده پسې ولېږل، هغو ونیوی او ویې وژی.

ځیني مؤرخین دغه د حمراء الأسد غزاه ځان ته بېله او جلا غزاه بولي او وایي دا مستقله غزاه ده او نوم یې (غزوۀ حمراء الأسد) دی، خو په حقیقت کې دا مستقله غزاه نه ده بلکه دغه غزاه د اُحُد د غزاه یو جزء او د هغې غزاه پوره کېدل دي.

دا د اُحُد غزاه وه چې ټولې مرحلې او واقعات یې په تفصیل سره درته بیان سوه خو ډېرو بحث کوونکو او څېړونکو د دغې غزاه پر نتیجه خبري کړې دي چې آیا دغه غزاه د مسلمانانو دپاره شکست بلل کېږي که یا؟ مگر که موږ په دقیق نظر ورته وگورو

او دغه جنگ و دوو حصو يا دوو صفحو ته و ويشو په دې کي هېڅ شک نسته چې د جنگ په دوهمه صفحه کي عسکري لوړ والی او تفوق د مشرکانو د لښکر و او دوی وه چې د جنگ پر میدان مسلعه وه، د اروحو يا انسانانو تلفات د مسلمانانو په طرف کي ډېر او زړه دردوونکي وه او د مسلمانانو يوې ډلې د شکه وتلی شکست و خوړی. ځکه و تښتېدل او ولاړل او د جنگ حالات د مشرکانو په نفعه وه. خو بالمقابل هلته څو شپه سته چې مور د دې څخه منعه کوي چې مور ووايو:

په دې جنگ کي فتحه او بری د مشرکانو و، هغه شيان دا دي:

اول: دکفارو لښکر دا و نه کولای سواي چې د مسلمانانو د قومندې مرکز يا قرارگاه ونيسي يا يې تر خپل تسلط لاندي زا ولي.

دوهم: د مسلمانانو د لښکر ډېري حصې و تېستي ته رجوع نه ده کړې که څه هم په لښکر کي ډېره بې نظمي او گډوډي پېښه سوه خو بيا هم په شجاعت او قربانيو سره پر خپل مرکز او د قيادت پر ځای سره را ټول او جمعه سوه.

درېيم: د مسلمانانو د لښکره يو نفر هم مشرکانو د بندي پر قسم و نه نیوی او مشرکانو د مسلمانانو څخه هېڅ شئ د غنيمت پر قسم وانه خستی.

څلورم: کفارو د جنگ درېيمه صفحه نه کړه شروع، سره د دې چې د مسلمانانو لښکر د جنگ په میدان کي موجود و کفار رهي سوه، په هغه وختو کي عادت دا و چې فاتحه لښکر به دوې يا درې ورځي د جنگ پر میدان پاته کېدی، خو مشرکانو دغه ورځ هم د جنگ پر میدان نه کړه تېره بلکه ډېر ژر يې کېدي وتړلې، د مخه تر دې چې مسلمانان د جنگ له میدان نه ووزي دوی د جنگ میدان پرېښاوه.

پنځم: مشرکانو دا جرئت و نه کړی چې مدينې منورې ته د مينځيانو د نيولو يا مالو اخيستلو دپاره ورننوزي، که څه هم مدينه منوره فقط څو گامه له دويه ليري وه، د مدينې منورې لار دوی ته خلاصه او د خلکو څخه هم خالي وه.

نو دغه ټول کارونه او علامې مور ته په تاکيد سره دا رابښي چې هغه څه چې قريشو ته په لاس ورغله هغه فقط يوه فرصه وه چې مسلمانانو ته ډېر تاوان ورسوي، خو په خپل هغه اصلي مقصد کي چې پسله محاصرې دي د مسلمانانو لښکر په کلي ډول

سره محو او نابود کړي مطلق ناکامه سوه او ډېر ځله دغسي تاوانونه لکه مسلمانانو ته چې ورسېدل فاتح او کاميابه لښکر ته هم پېښېږي، نو دا چې دغه جنگ دې دکفارو دپاره بری او کاميابي وي هيڅکله داسي نه ده، بلکه د ابوسفیان دغه تلوار چې د جنگ له ميدانه ډېر ژر و وتی مور ته دا ثابتوي چې دې پردې بېرېدی که د جنگ درېيمه صفحه شروع سي دده لښکر ماته او شکست خوري.

او که بيا مور د حمراء الأسد په غزا کې دده موقف تر نظر وباسو نو دا په تاکيد سره ويلای سو چې هو: ابوسفیان په بل جنگ کې د خپل لښکر پر ماته او شکست بېرېدی. اوس نو مور د دغې څېړنې په نتيجه کې دا ويلای سو چې دغه جنگ نه د مسلمانانو دپاره شکست و او نه دکفارو دپاره بری او کاميابي وه، بلکه دا فيصله کوونکی جنگ نه و دا داسي جنگ و چې هري ډلې ته د کاميابي او تاوانو خپله حصه ور ورسېدل، چې دغسي جنگ ته په حربي اصطلاح کې (غير منفصل جنگ) ويل کېږي او هم دغه موضوع ته الله ﷻ په سورة النساء کې اشاره کوي او فرمايي:

﴿ وَلَا تَهْنُؤْا فِي اَبْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۗ اِنْ تَكُوْنُوْا تَأْلُمُوْنَ فَاِنَّهُمْ يَأْلُمُوْنَ ۗ كَمَا تَأْلُمُوْنَ ۗ وَتَرْجُوْنَ مِنْ اَللّٰهِ مَا لَا يَرْجُوْنَ ۗ وَكَانَ اَللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝۱۰۴﴾

يعني: اې مومنانو تاسي دکفارو په جنگ او تعقيبولو کې سستي مه کوی، که تاسي خوږېږی نو بېشکه چې دوی هم داسي خوږېږي لکه تاسي چې خوږېږی او تاسي د الله ﷻ څخه د اجر او ثواب اميد لری چې کفار دغه اميد نه لري او الله ﷻ پر هر څه عالم دی او د ښه حکمت خاوند دی.

نو الله ﷻ دغه دوه لښکره په دردو او زخمو کې يو د بل سره مشابه کړه چې د هغه څخه مور دا را ايستلای سو چې مسلمانان او مشرکان په دغه جنگ کې سره مساوي وه او دواړي ډلې په داسي شکل سره د جنگ له ميدانه ووتلې چې يوه هم غالبه نه وه. وروڼو! مسلمانان بايد هيڅکله دکفارو له جنگه و نه بېرېږي، په همت او مړانه بايد دکفارو جنگ ته ور ووزي، هو په جنگ کې به مسلمانانو ته دردونه، زخموونه، شهادتونه او زحمتونه ور رسېږي، خو کفارو ته هم په عين شکل سره دردونه، زخموونه، وژنه،

سترپاوي او زحمتونه رسپري، مگر يو فرق موجود دی، هغه دا چې مسلمانان د دغو دردو او زخمو په مقابل کې له خپله ربه ډير امیدونه لري، د ابدي ژوند راحتونه، جنتونه او نعمتونه غواړي، خو کفار هيڅ امید نه لري، فقط دغه دنیوي ژوند يې دی او هغه هم په دغو دردو او زحمتو پای ته رسپري.

د اُحد پر غزاء الهي تعليق او تبصره

د الله ﷻ له طرفه د اُحد د غزاء په متعلق آیاتونه نازل سوه چې د دغه جنگ پر ټولو مهمو نقطو يې مرحله په مرحله روښنايي اچول او هغه سببونه يې روښانه کړل چې دغه تاوانونه يې په وجود راوړل او د ځينو مسلمانانو هغه ضعیفه اړخونه يې ښکاره کړل کوم چې تر اوسه په ځينو کسانو کې موجود وه، هغه کسان يې متوجه کړل چې په دغسې مهم او فیصله کوونکي وختو کې د هغو واجبه وظيفه څه شي ده؟

او د دغه امت، چې تر نورو امتوا افضل او بهتر دی هدف او مقصد څه دی؟

او بيا قرآن مجید د منافقانو حالات بیان کړل، هغه يې رسوا کړه، د هغو د زړو هغه پټ حالات يې ښکاره کړه کوم چې د الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره عداوت و، او هغه وسوسې او شېبې يې ایسته کړې چې د ضعیفه مسلمانانو په زړو کې ور ګرځېدلې، هغه دسيسې او فتنې چې منافقانو او د هغو وروڼو يهودو په مسلمانانو کې نشرولې، هغه يې واضح او افشاء کړې، هغو حکمتو او ښو مقصدو ته يې اشارې وکړې کوم چې د دغه جنگ په نتیجه کې په وجود راغله، مقصد دا چې د سورة آل عمران شپېته آیات د اُحد د جنگ په باره کې نازل سوه.

د جنگ اوله مرحله د الله ﷻ په دې قول سره شروع کېږي چې فرمایي:

﴿وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدًا لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٢﴾﴾

[آل عمران: ١١٢]

یعني: کله چې ته د ورځني په اول کې د خپله کوره و وتې او په اُحد کې دي مومنانو ته د جنگ دپاره ځایونه تیارول یا آماده کول.

او هغه آخري آیات چې د اُحد د جنگ پر نتیجه او حکمت شامله او جامع

تبصره کوي د الله ﷻ هغه قول دی چې فرمايي:

﴿ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ جَعَلَنِي مِنَ الرُّسُلِ ۗ مَنْ دَشَاءَ ۗ ﴾ [آل عمران: ١١٧٩]

ژباړه: الله ﷻ داسې نه دی چې مومنان پر هغه حال پرېږدي چې هم دا اوس تاسې یاست، تر څو چې الله ﷻ نا پاکه د پاکو څخه جلا نه کړي (یعني: تاسې امتحانوي چې صادق او منافق موسره جلا سي) او الله ﷻ داسې نه دی چې تاسې په غیبو باندي خبر کړي (چې د منافقانو فرق او تمیز د مخلصانو څخه بېله امتحانه وکړي) مگر الله ﷻ د خپلو رسولانو څخه هغه څوک اختیاريوي چې دى ﷻ یې إراده وکړي (یعني: دغه د غیبو اطلاع په خپلو رسولانو کې هغه چا ته ورکوي چې د ده ﷻ خوښه وي).

﴿ فَتَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۗ وَإِن تُوْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ ﴾ [آل عمران: ١١٧٩]

نو اې مومنانو! تاسې پر الله او د هغه پر رسولانو ايمان او يقين ولری، که تاسې پر ايمان قائم پاته سی او له بدو کارو ځانونه وساتی پس نو تاسې ته ډېر لوی اجر دی، چې هغه جنت دی.

علماء رحمهم الله وايي: د اُحد په غزاه کې او په هغو تکالیفو کې چې مسلمانانو ته ورسېدل ډیرې فايدهې او الهي حکمتونه سته، چې اوس به یې ځیني لوی لوی شيان درته بیان سي:

اول: مشوره، هغه چې رسول الله ﷺ په خپله پر خپل ځان عملي کول، هر هغه کار چې به د مشورې وړ او لایق و رسول الله ﷺ به په هغه کار کې د خپلو اصحابو کرامو سره مشوره کول، مور و لیدل چې رسول الله ﷺ دا نه کړه خوښه چې د خپلو اصحابو د هغې مشورې څخه مخالفت وکړي کوم چې ویل: دېشمن ته ور ووزو، که څه هم د رسول الله ﷺ دا خوښه وه چې په مدینه منوره کې پاته سي.

دوهم: په دغه غزاه کې منافقان په ښکاره سره معلوم سوه چې د دوی په حرکتو او افعالو مسلمانانو ته ډیر حکمتونه او مقصدونه په لاس ورغله چې مهم مقصد دا سو:

چي مسلمانان يې د منافقانو د اختلاط او گډون څخه جلا کړل او دې کار د مسلمانانو د پاره په وروسته کي ډيري فايدي درلودې.

(نن ورځ به هم د منافقانو د رسوا کېدلو د پاره ډير مثالونه پر خپل شا وخوا ويني)
مور وليدل چي عبدالله بن ابي بن سلول (٣٠٠) نفره خپل متابعين پسله هغه چي د مدينې منورې څخه د مسلمانانو سره را و وتل، بيا يې د رسول الله ﷺ او مسلمانانو څخه څنگه جلا کړه، په ښکاره سره يې دا بهانه جوړه کړه چي رسول الله ﷺ د هغه مغروره ځوانانو رايه قبوله کړه او ما غوندي د عقل او تجربو د خاوند رايه يې پرېښوول، خو په حقيقت کي ده نه جنگ غوښتي او نه يې غوښتل چي ځان د خطر و ځايو ته ور واچوي، چي دا کار د منافقانو د ښکاره او معلومو علامو څخه دی، منافقان همپشه غواړي چي د اسلام په نامه سره غنيمتونه لاس ته را وړي او د اسلام په لار کي د سترپاوو او تاوانو څخه ځان وساتي، دوی په اسلام پوري په دغه دوه سببه لاس نيولی وي، يا دا چي د اسلام غنيمتونه غواړي.

يا دا چي د اسلام په نامه ځان د مصيبتو او تکاليفو څخه ساتي.

درېيم: رسول الله ﷺ په دغه جنگ کي د کفارو څخه مرسته او کومک نه وغوښتل يا يې اصلاً د هغو مرسته نه کړه قبوله، که څه هم د مسلمانانو شمېر ډېر لږ و خو بيا يې هم د يهودو هغه کومک نه کړی قبول چي د قومي تعصب په سبب د اُحد جنگ ته ور وتلي وه، ابن سعد رضي الله عنه په خپل طبقات کي وايي: رسول الله ﷺ و فرمايل: (لا نستنصر بأهل الشرك على أهل الشرك) يعني: مور پر مشرکانو په مشرکانو سره نصرت او کاميابي نه غواړو.

څلورم: که مور د اُحد هغه جنگ چي د مسلمانانو او کفارو په منځ کي و ټول وخت ته متوجه سو، و به وينو چي دغه وخت دوو حصو ته وېشل کيږي، اوله حصه يې هغه ده چي مسلمانانو خاصاً غشي وېشتونکو د خپل قائد رسول الله ﷺ او امر عملي کړي وه، پر خپلو ځايو ټينگ ناست وه، نو نتيجه يې څه شي سوه؟

نصرت او بری د مسلمانانو د لښکر په نصيب و او شکست د کفارو په لښکر کي شروع سو، ډېر ژر د درو زرو نفرو مشرکانو په زړو بېره ننوتل خپل ځايونه يې پرېښوول او په

تېښته يې شروع وکړه او دا د جنگ هغه وخت او هغه حصه ده چې الله ﷻ د هغه په باره کي فرمايي:

﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ﴾ . (آل عمران: ١١٥٢)

يعني: په تحقيق سره الله ﷻ ستاسي سره خپله وعده رشتيا کړه کله چې تاسي د الله په امر سره کافران وژل، دا خود جنگ اوله صفحه يا اوله حصه وه.

اوس د جنگ دوهمي حصې ته راسه، دا هغه حصه ده چې مسلمانانو په مشرکانو پسي ځنستل او د هغو څخه يې غنيمتونه اخيستل، په دغه وخت کي چې هغه غشي ويشتونکو د هغه غره څخه چې دوی پر ناست وه خپلو وروڼو ته وکتل چې توري په لاس په دښمنانو پسي ځغلي، مالونه او غنيمتونه ټولوي، دوی ته هم دا ميل او رغبت پيدا سو چې دوی هم د نورو مسلمانانو سره د غنيمتو په ټولولو کي اشتراک او گډون وکړي، دغه ميل په دوی کي دا فکر پيدا کړی چې د رسول الله ﷺ د اوامرو وخت پای ته ورسېدی او دوی اوس د هغو اوامرو څخه آزاد دي، پر دوی دا نه ده لازمه چې تر هغو پوري دلته کښيني چې د رسول الله ﷺ له طرفه امر ورته راځي نو ويل: راځی جنگ خلاص سو (دا د دوی اجتهادي فکر يا اجتهاد ؤ) خو د دوی په دغه اجتهاد کي، د دوی امير عبدالله بن جبير رضي الله عنه او ځينو نورو اختلاف ور سره وکړی مگر د دغه فکر او اجتهاد خاوندان بيا هم د غره څخه کښته سول او د غنيمتو په ټولولو کي يې حصه واخيستل، د دوی د دغه مخالفت نتيجه څه شي سوه؟

هغه بېره چې د کفارو په زړو ننوتلې وه هغه د کفارو په نوې حمله بدله سوه، هغه خالد بن وليد چې د تيښتي په حالت کي ؤ، اوس د چم او حيلې په فکر کي سو، شا وخوا يې وکتل او وې ليدل هغه غر چې ټينگ ساتل سوی ؤ اوس د هغه غشي ويشتونکو څخه خالي دی -

(لکه نن ورځ چې د اسلام قلا د ساتونکو څخه خالي ده او څه لږ مسلمانان د دښمن تر شکنجولاندي وهل کيږي او وژل کيږي).

- نو د خالد بن وليد په سر کي يو عسکري فکر پيدا سو، فوراً يا سمدستي دئ او د ده ملگري د هغه غره خوا ته ور وگرځېدل، بلکه پر غره ور وختل هغه لږ کسان چې پر غره پاته

وه هغه يې په شهادت و رسول او مسلمانان د شاه طرفه په غشو ولي، دا وار بېره د مسلمانانو په زړو ننوتل او هغه پېښه سوه چي د مخه مو درته بيان كړه، د جنگ پر دغه دوهمه حصه الله ﷻ تبصره كوي او فرمايي:

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُشِئْتُمْ وَتَنَزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلْنَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ﴾.

(آل عمران: ١٥٢)

ژباړه: تر هغه وخته تاسي كاميا به واست مشركان مو وژل ترڅو چي بې زړه سواست او په خپل منځ كې د رسول الله ﷺ په امر كې سره مخالف سواست (چا ويل خو، چا ويل كښنو) او پسله هغه څخه مو نافرمانې وكړه چي الله ﷻ هغه شئ درښكاره كړي چي ستاسي خوښ ؤ (چي هغه نصرت او تحميم ؤ) ستاسي څخه ځيني هغه څوك دي چي دنيا او د هغې دغه لږ او خسيس ژوند خوښوي او ستاسي څخه ځيني هغه څوك دي چي آخرت خوښوي.

اوس نو تاسي وگورئ: د دغې يوې اجتهادي خطاء نتيجه څومره لويه او عامه وه، د مسلمانانو په لښكر كې د څو لږو كسانو د خطاء نتيجه ټولو مسلمانانو ته ورسېدل، الله ﷻ مسلمانانو ته د رسول الله ﷺ د نافرمانۍ نتيجه وروښوول.

وروره! ته د هغو لږو مسلمانانو هغه لږ خطاء او د نن ورځي د ډيرو مسلمانانو دغه ډيري او قسم قسم خطاوي او نافرمانۍ چي د عامو او خاصو خلكو د ژوند په هر اړخ كې يې وينې سره وسنجوه، بيانو د الله ﷻ لطف او كرم ته فكر وكړه چي موږ ولي د دغو خپلو گنهو په سبب نه هلاكوې؟ حتی امر بالمعروف او نهی عن المنکر مو پرې ايښي دي، كه ته په دغه باره كې فكر وكړې نو به د ځينو خلكو د هغه پوښتني جواب در معلوم سي چي دوی وايي: نن ورځ ولي مسلمانان د كفارو په مقابل كې مغلوبه دي؟ حال دا چي موږ مسلمانان يو او هغه كفار دي، خو په حقيقت كې موږ خپلو عملو ته نه متوجه كېږو، موږ د خپل رسول ﷺ اطاعت پرې ايښی دی خود به مو دغه حال وي.

پنځم: موږ وليدل چي رسول الله ﷺ د دغه جنگ په دوهمه حصه كې ډير آزار

کړل سو، اوږه يې وکوټل سوه، سر مبارک يې زخمي سو، شونډه يې خيري سوه، غاښ مبارک يې مات سو، پر مخ مبارک يې ويني په شدت سره بهېدلې، ځنګون يې خوږ سو، چي دا ټول د هغو مسلمانانو د خطاء نتيجه وه چي د خپل قائد رسول الله ﷺ له امره څخه يې مخالفت وکړی.

پوښتنه: په دې کي څه حکمت ؤ چي د رسول الله ﷺ د وژل کېدلو آوازه د مسلمانانو په صفو کي نشر او خپره سوه؟

جواب: د رسول الله ﷺ سره د مسلمانانو ارتباط او د دوی په منځ کي د ده ﷺ وجود، د مسلمانانو دپاره داسي يوقوت ؤ چي دوی هيڅکله د هغه د فراق او جلا والي تصور نه ؤ کړی او دوی هيڅ دا فکر نه کاوه چي موردي تر ده ﷺ وروسته د خپلو ځانو د يو ځای کېدلو يا يوه قدرت د جوړېدلو طاقت ولرو، نو د رسول الله ﷺ وفات داسي يو شی ؤ چي د دوی په زړو کي هيڅ نه ورگرځېدی، لکه دغه شی چي دوی د خپلو فکرو څخه غورځولی ؤ او په دې کي هيڅ شک نسته که دوی له دغه غفلته د رسول الله ﷺ په واقعي وفات را ويني سوي وای زړونه به يې چاودلي وای، هغه ايماني بنياد او اساس به يې رپرېدلی وای، نو د الهي حکمتو څخه يو هم دا ؤ چي دغه د رسول الله ﷺ د وفات آوازه يې په مسلمانانو کي د دې دپاره نشر او خپره کړه چي داهم د دغه عسکري درسو په منځ کي د مسلمانانو دپاره يوه لويه تجربه سي او مسلمانان د دغي آوازي په اورېدلو سره د هغه حقيقي وفات د ورځي دپاره چي خامخا راتلونکي ده د اوسه څخه لا ځانونه ويني او آماده کړي، د دغه ترخه حقيقت و منلو ته تيار سي.

او که چيري رسول الله ﷺ د دوی له منځه رحلت وکړي نو دوی به بيرته هغه خپل شرک ته نه گرځي او د همدغه عظيم درس دپاره هغه آيات د هغو کسانو پر حال د تبصرې پر قسم نازل سو کوم چي د رسول الله ﷺ د وژل کېدلو د خبر په اورېدلو سره ضعف او سستي ورته پېښ سوه، کوم چي الله ﷻ فرمايي:

﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَلَا يَنْتَهِونَ أَمْ قَاتِلِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُ إِلَهُاتِهِمْ إِنَّ إِلَهُاتِهِمْ لَمِنْ عِنْدِنَا قَدْ كُنَّا غَافِلِينَ أُولَئِكَ نَدْعُكُمُ لِلْعَدْلِ وَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

ژباړه: محمد ﷺ نه دی مگر د الله یو رسول دی، په تحقیق سره تر ده ﷺ د مخه ډېر رسولان تېر سوي دي، آیا که دی ﷺ مړ سي یا شهید کړل سي نو تاسي به بیرته پر شا و هغه خپل کفر ته مگرځي؟ او هر څوک چي بیرته هغه خپل کفر ته وگرځي هغه هیڅکله الله ﷻ ته هیڅ ضرر نه رسوي، او شکر کوونکو بندگانو ته به الله ﷻ ډېر ژر د خیر بدله او جزاء ورکړي.

د دغه درس ایجابي او مثبت اثر، یا ښه نتیجه په هغه ورځ ښکاره سوه چي واقعا رسول الله ﷺ د رفیق اعلیٰ و طرف ته رحلت وکړي، نودغه د اُحد آواز او هغه چي د هغې آوازې په سبب دغه آیات شریف نازل سو مسلمانان یې ویني او یوه ترخه حقیقت ته متوجه کړل، نو په کومه ورځ چي رسول الله ﷺ واقعا رحلت وکړي مسلمانانو په غمجنو زړو د هغه ﷺ سره وداع وکړه او د هغه امانت و ساتلو ته متوجه سوه چي رسول الله ﷺ دوی ته ورپرې ایښی ؤ، هغه امانت څه شي دی؟

هغه امانت اسلام ته دعوت، امر بالمعروف، نهی عن المنکر او في سبيل الله جهاد دی او د دغه امانت په ساتلو او رسولو سره مسلمانان په خپل ایمان کي قوي او په عقیده کي شدید پاته سوه، دا به لا هم درته و وایم: تر کومه وخته چي مسلمانان دغه امانت ساتي او د هغه په رسولو کي کوښښ کوي کامیابي د دوی ده.

شپږم: د انبیاء ﷺ د ژوند عادت داسي وي چي یو وار په امتحان مبتلاء کيږي او بیا آخرنی کامیابي د دوی وي او په دې کار کي حکمت دا دی: که همیشه کامیابي د انبیاء ﷺ سره وي نو به په مسلمانانو هغه څوک ننوزي چي واقعا مسلمانان نه دي، چي بیا به صادق او منافق نه سره پېژندل کيږي او که همیشه شکست د دوی سره وي نو هغه د بعثت او نبوت مقصد نه تر سره کيږي، نود الهي حکمت تقاضا دا وه چي د مسلمانانو دپاره یې نصرت او شکست دواړه سره یو ځای کړل، چي په دغه صورت کي صادق له کاذبه معلوم او جلا سي او دا هم په دې سبب چي د منافقانو نفاق د مسلمانانو څخه پټ ؤ، خو کله چي د اُحد دغه قصې پېښي سوې او منافقانو هغه خپل نفاق په قول او عمل کي ښکاره کړی نو مسلمانان پوه سوه چي دوی د دوی په لباس کي دښمنان لري، نو و هغو ته آماده سوه او د هغو څخه یې ځانونه ساتل.

اووم: په ځينو ځايو کې د نصرت او بري ځنډېدل د نفس شکست دی، کله چې مسلمانانو ته د شکست حالات پېښ سوه صبر يې وکړی او منافقان عاجزه سوه.

اقم: الله ﷻ د خپلو مومنونو بندگانو دپاره په جنت کې داسې کورونه او منزلونه جوړ کړي دي چې دوی په خپل عمل سره هغه مقام ته نه سي رسېدلای، نو ځکه الله ﷻ دغو بندگانو ته داسې تکالیف او زحمتونه پېښ کړي چې د هغه تکالیفو او زحمتو په واسطه سره و هغه خپلو لوړو منزلو ته ورسېږي.

فهم: تاسې پوهېږئ چې شهادت د ولايت د لوړو درجو څخه دی، نو الله ﷻ خپل خاص بندگان په دغه درجه او مرتبه سره خاصوي.

لسم: الله ﷻ د خپلو د بښمنانو د هلاک او په دوړخ کې د سختو عذابو اړاده فرمايلې ده، نو خود دغه خپلو دښمنانو ته داسې اسباب برابر کړي چې دوی په هغه سره د هغه سخت او شديد عذاب وړ او لائق وگرځي، دغه اسباب لکه کفر او بغاوت، سرکښي او نافرمانی او د الله ﷻ د دوستانو او عامو مسلمانانو زهيرول، چې د کفارو په دغو کارو سره د مسلمانانو گنهونه تويېږي او د دوی د هلاک سبب گرځي.

يوولسم: تاسې راسی چې څه و هغو حالاتو ته هم متوجه سو چې د رسول الله ﷺ اصحاب په هغه وخت کې يو په بل پسې وژل کېدل، کوم چې دوی د مشرکانو د غشو او د تورو د ضربو څخه د ده ﷺ ساتنه په خپلو بدنو سره کول، دوی د غشو تر باران لاندې يو په بل پسې غځارېدل، خو د دوی ټول کوشښ دا ؤ چې د رسول الله ﷺ ژوند و ساتي او بل يې د هېڅ شي پروا نه درلودل، د دغې عجيبې قربانۍ او فداکارۍ سبب او مصدر څه شي ؤ؟

د دغې قربانۍ اول مصدر ايمان پر الله او پر رسول الله ؤ او دوهم مصدر يې د رسول الله ﷺ سره محبت ؤ، دغه دواړه چې سره يو ځای سوه دغه عجيبه قربانۍ او فداکارۍ يې په وجود راوړل.

نو نن ورځ هم يو مسلمان و دغو دواړو مصدرو ته چې يو يې ايمان پر الله ﷻ او رسول الله ﷺ دی او بل يې د رسول الله ﷻ محبت دی اړ او محتاجه دی، يوازي دا کفايت نه کوی چې يو څوک پر هغه عقيدوي شيانو د ايمان را وړلو دعوه وکړي،

کوم چې پر هغو ايمان را وړل لازم دي، ترڅو چې زړه يې د الله ﷻ او رسول الله ﷺ په محبت سره ډک نه سي، نو ځکه رسول الله ﷺ په هغه حديث شريف کي چې امام بخاري يې د انس رضي الله عنه څخه روايتوي فرمايي:

« لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ »

ژباړه: تر هغو د يو چا ايمان کامل نه دی ترڅو چې زه و هغه ته ترخپل پلار او خپل اولاد او تر ټولو خلکو خوښ او گران نه سم.

او د دغه محبت تفصيل او بيان داسي کيږي: الله ﷻ انسان ته عقل او زړه ورکړي دي.

عقل د دې دپاره دی چې په هغه سره فکر وکړي او پر هغو شيانو ايمان را وړي چې پر هغو ايمان را وړل فرض او ضروري دي، او زړه يې د دې دپاره ورکړی دی چې دغه زړه د هغه چا او هغه شي په محبت کي استعمال کړي چې الله ﷻ د هغه په محبت سره امر کړی دی، او د هغه چا يا شي په بغض او عداوت کي يې استعمال کړي چې الله ﷻ د هغه په بغض او عداوت سره امر کړی دی.

نو که زړه د الله ﷻ او رسول الله ﷺ او د صالحه بندگانو په محبت نه سي مشغول خامخا به د شهواتو، خواهشاتو او محرمانو په محبت سره ډک سي او که بيا چيري زړه د شهواتو او خواهشاتو په محبت ډک سو نو هيڅکله يوازې عقیده د دې سبب نه سي گړځېدلای چې د عقيدې خاوند دي د قرباني او فداکاری و يوه عمل ته آماده کړي، چې دغه حقيقت هغه شی دی چې د تربیې او اخلاقو علماوو د اولوياتو څخه بللی دی يا يې د بنسټ پر قسم منلی دی، او تجربو هم دغه شی ثابت کړی دی. د دې دپاره به يو ښکاره مثال درته بيان کړم: د امريکا حکومت دا و نه کولای سواي چې هغه شی عملي کړي چې پر هغه يې ايمان درلودی او د هغه شي پر فايده يې عقیده درلودل، مثلاً په ۱۹۳۳ ميلادي کال کي د امريکا حکومت يو قانون صادر کړی چې هغه قانون په عامو مجلسو کي د شرابو استعمالول منعه کړي وه، خو پر دغه قانون لږ موده لا نه وه تېره سوې چې قانون جوړوونکي بيرته پر شا ولاړل او د شرابو دنه څښلو د درد په سبب يې هغه قانون چې دوی پر ځان لازم کړی و لغوه

کړې او بیرته یې په عامو مجلسو کې خپل جامونه ډکول، دا ځکه چې محبت نه و. مګر بالمقابل هغه د رسول الله ﷺ اصحاب کرام وه چې نسبت د اوسني عصر و امریکایانو ته د ثقافت او مدنیت، د فایدو او ضرورو په پوهه کې هیڅ نه وه. مګر فقط د الله ﷻ د امر په اورېدلو سره چې شراب مه چینی، هغه ژيان چې په شرابو ډک وه خیري یې کړه، هغه ځمان چې په شرابو ډک وه مات یې کړه، حتی هغه ګلاسونه چې شراب یې پکښې چټل مات یې کړه او په لوړ آواز سره یې ویل:

إنتهینا یارب! إنتهینا. یعنی: پرې موبښوول یارب! پرې موبښوول.

د دغو دوو ډلو په منځ کې دا فرق و چې د صحابه کرامو په زړو کې یو شی و چې د هغه شي محبت یې درلودی نو ځکه خپل خواهشات یې د الله ﷻ د احکامو تابع ګرځولي وه، نو دغه قلبي محبت و چې د رسول الله ﷺ د اصحابو پر زړو غالبه و او دغه محبت دوی داسې کړې وه چې خپل ژوند یې د رسول الله ﷺ تر ژوند قرباناوه، او د رسول الله ﷺ د ساتني دپاره د مرګ په غېږ ورته، دا ځد په غزاء کې داسې ډیر نادره شاهد او حالات سته چې د دغه قلبي محبت ښکارندویه دي.

خوکه په دغه اوسني عصر کې د مسلمانانو زړونه په دغسي محبت سره ډک سي، داسې محبت چې دوی لږ څه د شهواتو او انانیت څخه لیري کړي، داسې محبت چې د دوی پر شهواتو او خواهشاتو غالبه سي نو به څه پېښه سي؟

دغه اوسني مسلمانان به یو نوی مخلوق سي خپل شان او شوکت به د مرګ د خولې څخه را وباسي پر خپلو دښمنانو به کامیابه سي، که څه هم د دغه کار په مخ کې ډېر مشکلات او خنډونه وي پر هغو ټولو مشکلاتو به د دغه قلبي محبت په سبب کامیابه سي او که ته غواړې چې د دغسي محبت خاوند سي او دغسي محبت ته لار پیدا کړې، نو فقط دغه را تلونکي څلور شیه عملي کړه زړه به دي د الله ﷻ او رسول الله ﷺ په صادق محبت ډک سي.

اول: تر هر څه د مخه د الله ﷻ ټول عبادتونه د زړه په حضور او بېره سره کوه، کله ناکله و خپل رب الله ﷻ ته دعاء، عجز او زاری کوه.

دوهم: د الله ﷻ ذکر او یاد ډېر کوه، همپه په صدق او اخلاص سره (لا إله إلا

الله) او (سبحان الله) وايه، البته د دغو دوو کلمو معنی ته به متوجه هم یې.

درېم: پر رسول الله ﷺ ډېر درود وايه، د هغه ﷺ په سیرت، اخلاقو او شمایلو کې فکر کوه او هغه ﷺ د ځان پېشوا او معلم وگرځوه.

څلورم: د الله ﷻ په هغو نعمتو کې ډېر فکر کوه چې تا ته یې درکړي دي او هغه یادوه، د ټولو نعمتو نسبت الله ﷻ ته کوه نه د ځان وپوهی. او هوښیاری. ته.

که د اُحد پر غزاء نور هم و تبصره کولو ته دوام ورکړم پوره کتاب ځنې جوړېږي، خو زه به په دغه اندازه سره کفایت وکړم، نور نو تاسې کولای سې چې د سیره النبي ﷺ پر هره ماده په خپله تبصره وکړی، دا فقط تاسې ته لارښوونه وه چې څنګه او په کومه طریقه سره د سیرت النبي ﷺ څخه حکمتونه او درسونه را ایستلای سې.

دا د اُحد د غزاء قصه وه، هغه لویه او شدیدې غزاء چې پر مسلمانانو تېره سوې ده، دا هغه غزاء وه چې د مسلمانانو دپاره ډیرې تجربې او درسونه پکښې وه.

د اُحد جنګ د مسلمانانو پر شهرت ډیر بد اثر وکړی د خلکو د زړو څخه د دوی هیبت و وتی، خلکو ته ضعیفه ښکاره سوه، پر مسلمانانو داخلي او خارجي مشکلات زیات سوه، پر مدینه منوره له هره طرفه خطرونه را وگرځېدل، یهودو، منافقانو او صحرايي عربو په ښکاره سره د دښمنۍ اعلان کاوه او هرې ډلې دا اراده کړې وه چې مسلمانانو ته یو تکلیف پېښ کړي، بلکه دا یې امید ؤ چې مسلمانان ختم او فیصله کړي، نو ځکه د اُحد پر جنګ دوې میاشتي لانه وې تیرې سوي چې د بنو أسد قبیلې د مدینې منورې د حملې دپاره ځانونه آماده کول او بیا د هجرت د څلورم کال د صفرې په میاشت کې د عضل او قاره قبیلو داسې یو چم او دسیسه جوړه کړه چې دغه چم او حیلې د رسول الله ﷺ د اصحابو څخه د لسو نفرو د وژل کېدلو یا شهادت سبب وگرځېده او په عین دغه میاشت کې د بنو عامر قبیلې داسې یو خیانت وکړ چې د رسول الله ﷺ او یا نوره اصحاب کرام پکښې و وژل سوه، چې دغه واقعه د (بئر معونه) په واقعه سره مشهوره ده، همدارنګه د بني نضیر یهودو په دغه وختو کې په ښکاره سره د دښمنۍ نارې وهلې، ترڅو چه د دغه کال یعنی: د هجرت د څلورم کال د ربیع الأول په میاشت کې یې داسې یو چم جوړ کړی چې په هغه کې یې

د رسول الله ﷺ د وژلو اراده کړې وه او د هجرت د څلورم کال د جمادى الأول په مياشت کې د بنو غطفان قبيلې پر مدينه منوره د حملې اراده وکړه. مقصد دا: کوم هيبت او دبدبه چې مسلمانانو د اُحد په جنگ کې د لاسه ورکړه، د هغه په سبب تر څه مو دې پورې مسلمانان له هره طرفه د خطر سره مخامخ سوه، مگر دا د رسول الله ﷺ حکمت ؤ چې دغه خطرونه يې دفعه کړل او مسلمانانو ته يې بيرته هغه د لاسه وتلی هيبت را وگرځاوه او دوى ته يې بيرته مجد او لوړ والى، شان او شوکت د سره ور وکتل.

هغه اول کار چې رسول الله ﷺ د دغه هيبت د راگرځولو دپاره وکړى هغه! هغه و حمراء الأسد ته وتل وه، دا چې په پرون کې د اُحد جنگ پای ته ورسېدى او په نن کې رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو سره په دښمن پسي حمراء الأسد ته وزی په دغه کار سره يې تر ډيرې اندازې د خپل لښکر هيبت او شهرت وساتى، په دغه کار سره يې د مدينې منورې يهود او منافقان په حيرت کې واچول او بيا تر هغه وروسته يې نور داسې عسکري حرکتونه تر سره کړه چې په هغه سره يوازې دانه چې مسلمانانو خپل پخوانئ هيبت او دبدبه لاس ته را وړل بلکه تر هغه يې زياتوب هم وکړى، نور زموږ په راتلونکې بحث کې به ان شاء الله تعالى دغه موضوعات په تفصيل سره درته بيان سي.

اوس به هغه حادثات او واقعات درته بيان سي چې د اُحد او د خندق د غزاوو په منځ کې پېښ سوي دي.

د ابو سلمه رضي الله عنه سر په

اول هغه څوک چې د اُحد تر غزا وروسته د مسلمانانو پر ضد را پورته سوه هغه د (بنو أسد) قبيله وه غواړي چې پر مدينه منوره حمله وکړي، ځکه د دوى دا خيال ؤ چې مسلمانان د اُحد د جنگ په واسطه تر اوسه ضيفه دي، نو يې دا فکر کاوه چې پر مسلمانانو په ډېره آساني سره کاميابه کيږو او دغه يې موقع ده چې پر مدينه منوره حمله وکړو او د مدينې خیر او برکت چې مقصد يې مېوې او مالونه وه يوسو، د بنو أسد د قبيلې مشر چې طليحه بن خويلد نومېدى، دئ هغه څوک دی چې د رسول

الله ﷺ تر رحلت وروسته د ابوبکر الصديق رضي الله عنه د خلافت په وختو کې يې د نبوت دعوه وکړه او د ردّت په جنگو کې خالد بن وليد رضي الله عنه ماته ورکړه او دى وټيښتېدى او بيا دغه ټليحه په وروسته کې مسلمان سو او د فارس يا فارسيانو سره په جنگو کې په شهادت ورسېدى.

نود مدينې منورې استخباراتو رسول الله ﷺ ته دا خبر ورساوه چې ټليحه او د ده ورور سلمه په خپل قوم کې سرخې او خلک د مسلمانانو د جنگ دپاره سره يوځای کوي، رسول الله ﷺ د دوى تر حملې د مخه د مهاجرينو او انصارو څخه يوه ټولې جوړه کړه چې د افرادو شمير يې (١٥٠) نفره و، د دغې ټولې قومندان يې ابو سلمه رضي الله عنه مقرره کړى، ابو سلمه رضي الله عنه د هجرت د څلورم کال د محرم په مياشت کې د بنو اُسد د قبيلې پر طرف حرکت وکړى، بنو اُسد چې د مسلمانانو په دغه حال نه دي خبر نو خود د هغو تر حملې د مخه د هغو په بېخبري کې د مسلمانانو له طرفه حمله پر وسوه.

د بنو اُسد قبيله سره وپاشل سوه او په تېښته يې ځانونه خلاص کړه، مسلمانانو د هغو اوشان او پسونه په غنيمت سره واخيستل او بيرته مدينې منورې ته سالم او غاڼم ولاړل، په دغه حمله سره د بنو اُسد قبيله و بېرېدل او پر مدينه منوره يې هغه خپله حمله پرېښوول، ابو سلمه رضي الله عنه پسه هغه چې مدينې منورې ته ورسېدى تر هغه زخم يې وینه ايله سوه چې د اُحد په ورځ زخمي سوى و او پسه لږ مودې وفات سو.

د خالد بن سفيان الهذلي

د وژلو دپاره د عبدالله بن ابيس رضي الله عنه لېږل

د مدينې منورې په جنوب کې و مکې مکرمې ته نژدې يوه قبيله اوسېدل چې د هذيل قبيله ورته ويل کېده د دغې قبيلې مشر او رئيس خالد بن سفيان الهذلي نومېدى، دغه خالد بن سفيان غوښته چې پر مدينه منوره يوه قوي او شديد حمله وکړي، نود دغې حملې د عملي کولو دپاره يې د لښکر په جوړولو او را ټولولو شروع وکړه، د ده په غوښتنه له هره ځايه خلک ورته راتله، هلته بيا د مدينې منورې استخباراتو دغه خبر ورسول الله ﷺ ته ورساوه چې خالد بن سفيان د مسلمانانو د جنگ دپاره لښکر

جوړوي، رسول الله ﷺ إرادۀ وکړه چې د مخه تر دې چې خالد پر مدينه منوره حمله وکړي بايد مسلمانان د دې حملې او خطرۀ څخه خلاص سي، رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو څخه يو نفر اختيار کړی چې ډېر هوښيار او ذکي، دلاوره او قوي سړی ؤ، د دغه سړي نوم عبدالله بن أنيس ؤ. رسول الله ﷺ ورته و فرمايل: ولاړ سه که دي وکولای سواى چې خالد بن سفيان و وژنې وې وژنه، عبدالله بن أنيس و ويل: يا رسول الله! زه خالد بن سفيان په رنگ نه پيژنم، رسول الله ﷺ و فرمايل: هر وخت چې يې ووينې زړه به دي د بيري ډک سي، يعني: ځني وبه بهرېږي (رسول الله ﷺ د خالد بن سفيان د پېژندلو دپاره دغه د بېرېدونکي ورته و ويل) خو عبدالله وايي: زه د دغې خبرې څخه ډېر په تعجب کي سوم، ځکه زه هيڅ وخت او د هيچا څخه نه وم بېرېدلی او اوس به څنگه او ولي بهرېږم؟

خير عبدالله بن أنيس ؓ د تگ دپاره ځان آماده کړی او يوازي رهي سو د مدينې منورې څخه قريب تر مکې مکرمې پوري يې تگ وکړی، دغه سړي ته (د عبدالله بن أنيس سره) ويل کيږي، ځکه دى په خپله يوازي يوه ټولۍ وه چې د يوه جنگي يا عسکري هدف او مقصد دپاره رهي سوې ؤ او پر ټوله لار يوازي رهي ؤ، پر لاري نه د ده څخه څوک بهرېږي او نه يې په ده پروا کيږي، ځکه دى يو نفر دى او اسلحه هم ور سره نسته، ده فقط يو خنجر د ځانه سره پټ اخيستی ؤ نور نو دباندي نه توره لري نه نوره اسلحه، د ماڅيگر د لمانځه وخت ؤ چې دى د بني هذيل منطقي ته ورسېدى، هلته يوې غونډۍ ته وختی، د الله ﷻ په إرادۀ کله چې دى غونډۍ ته وختی هلته يې يو نفر وليدی چې ښځي هم ور سره دي، د هغه نفر په ليدلو سره د عبدالله ﷺ زړه په بېره ډک سو، د دغه سړي څخه ډېر و بهرېدى او دا هغه علامه او نښاني وه چې رسول الله ﷺ د خالد بن سفيان د پېژندلو دپاره ورته ويلې وه.

عبدالله وايي: زه پوه سوم چې دغه نفر خالد بن سفيان دى او زما د مقصد سړی هم دغه دى بايد وې وژنم، اوس د ماڅيگر د لمانځه وخت دى که لمونځ کوم ښايي دى را څخه ولاړ سي او که دى وژنم ښايي لمونځ را څخه قضاء سي، نوزه د ده پر طرف ور رهي يم او په اشاره سره لمونځ کوم تر څو چې و خالد ته ور رسېدم ما لمونځ

پوره کړی ؤ، خالد ته ور ورسېدم، خالد پوښتنه را څخه وکړه چې څوک یې؟ ما ویل: د خزاعه د قبیلې یو نفر یم او اورېدلي مې دي چې ته د محمد ﷺ د جنگ دپاره لښکر جوړوې، نو مې دا خوښه وبلل چې ستا سره په دې جنگ کې شریک سم، خالد ویل: هو دا ښه کار دی، ما نوري خبرې ور سره شروع کړې، خالد زما له طرفه مطمئن او بېغمه ؤ ځکه زما سره هیڅ اسلحه نسته نو ده هم مجلس را سره شروع کړی او هغه د ده سره ملګري بنځي زموږ څخه څه لیري او ګوښه سوې.

عبدالله ﷺ وایي: کله چې بنځي لیري سوې نو مې خنجر را وایستی او پر خالد وارونه کوم ترڅو چې دا مې یقین سو چې اوس نو مې دی د خالد سر مې پرې کړی او را سره وامي خستی، وروسته بنځي راغلي که ګوري سرې مې پروت دی او زه تللی یم، بنځو نارې او بُغاري کړې څو خلک سره راټول سوه خو عبدالله تللی او پټ سوی ؤ.

عبدالله ﷺ د هجرت د څلورم کال د محرم د میاشتې پر پنځم تاریخ په دغه خپله وظیفه پسي د مدینې منورې څخه رهي سو او د شنبې په ورځ چې د محرم د میاشتې (۲۳) تاریخ ؤ بیرته مدینې منورې ته ورسېدی، چې په دې حساب عبدالله ﷺ (۱۸) ورځي د مدینې منورې څخه غایب ؤ، اوس چې عبدالله مدینې منورې ته ورسېدی او رسول الله ﷺ چې د لیري ولیدی ورته خندل یې او وې فرمایل:

«أَفْلَحَ وَجْهَكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ! عِبْدَ اللَّهِ وَوَيْلٌ: أَفْلَحَ وَجْهَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ!».

ورونو! دا د عربو اصطلاح وه چې یو څوک به پر خپل مقصد کامیابه سو دغه جمله به ورته ویل کېده چې د لفظ ترجمه یې داسې ده (کامیابه او مقصد ته ورسېدی ستا مخ) نو ځکه د دواړو له طرفه دغه جمله و ویل سوه او عبدالله ﷺ د خالد بن سفیان الهذلي سر د رسول الله ﷺ مخ ته کښېناوه.

رسول الله ﷺ خپله لکړه و عبدالله ته ورکړه او وې فرمایل: د قیامت په ورځ دغه لکړه زما او ستا په منځ کې علامه او نښانه ده، عبدالله ﷺ دغه لکړه د مرګ تر وخته ور سره و ساتل او د مرګ په وخت کې یې وصیت وکړی چې دغه لکړه دي زما سره په کفن کې کښېنول سي.

خالد بن سفیان الهذلي چې د کفارو د رئیسانو څخه یو رئیس ؤ په دغه طریقه سره

و وژل سو او د عبدالله بن اُنيس په همت او مرانه سره مسلمانان د هذيل د قبيلې د هغني لويې حملې څخه خلاص سوه، ځکه د خالد بن سفیان په وژل کېدلو سره د هذيل قبيله سره وپاشل سوه او پر مدينه منوره حمله پاته سوه.

د عمرو بن العاص رضي الله عنه اسلام

په دغه وختو کې عمرو بن العاص چې د قريشو او د مکې مکرمې د اهل څخه ؤ او پر هغه خپله عقیده د شرک يا بت پرستۍ ؤ غوښتل چې حبشې ته د تجارت دپاره ولاړ سي نو يې د څرمني څخه د جوړو سوو شيانو هديې او تحفې (سوغاتونه) د حبشې د پاچا نجاشي دپاره ور سره واخيستې، چې په هم عين دغه وخت کې رسول الله ﷺ عمرو بن أميه الضمري رضي الله عنه حبشې ته د دې دپاره لېږلی ؤ چې ام حبيبه د ابوسفیان لور رسول الله ﷺ ته ور په نکاح کړي.

ام حبيبه رضي الله عنها چې مسلمان وه او پلار يې ابوسفیان د کفر رئيس او د مکې مکرمې مشر ؤ، دغه ام حبيبه رضي الله عنها د خپل مېړه عبید الله بن جحش او نورو مسلمانانو سره حبشې ته په هجرت تللې وه او عبید الله بن جحش هلته په حشه کې مړ سو، يا په بل روايت کې وايي: چې عبید الله بن جحش اسلام پرېناوه او نصراني سو، څرنگه چې بنځه يې ام حبيبه رضي الله عنها مسلمانه وه نو يې دا پرېښوول، په هر حال يا يې مېړه مړ سو يا نصراني سو او ام حبيبه رضي الله عنها يوازې پاته سوه، د بل په وطن او د هجرت په حال کې مېړه او سر پرست هم نه لري، نور رسول الله ﷺ په دوه سببه غوښته چې دا په نکاح کړي يو دا چې د دغې نکاح اوخېنې په سبب ابوسفیان د دې پلار چې د قريشو مشر دی د اسلام او مسلمانانو دېمني پرېږدي او ممکن اسلام ته تشويق سي (ځکه په عربو کې خيښي او دوستۍ ته په درنه سترگه کتل کېده) او بل دا چې دغه مسلمان بنځه په حشه کې يې سر پرسته نه سي پاته، نور رسول الله ﷺ دغه عمرو بن أميه الضمري رضي الله عنه حبشې ته ولېږی چې ام حبيبه ورسول الله ﷺ ته په نکاح کړي، عمرو بن أميه رضي الله عنه او عمرو بن العاص دواړه په يوه وخت کې حبشې ته ورسېدل، عمرو بن العاص چې د رسول الله ﷺ قاصد په حشه کې وليدی په زړه کې يې دا فکر پيدا سو چې عمرو

بن أمیه رضی اللہ عنہ اسیر و نیسي او مکې مکرمې ته یې ورسره بوزي، کله چې عمرو بن العاص د هدیو او تحفوسره د نجاشي مجلس ته ورغلی نو یې نجاشي ته یې وویل: دغه عمرو بن أمیه ما ته را تسلیم کړه چې مکې ته یې را سره بوزم، نجاشي په قهر ورته وویل: ته غواړې چې د هغه چا قاصد په لاس درکړم چې هغه ته ناموس اکبر راځي؟ يعني: جبریل علیه السلام ورته راځي، عمرو بن العاص چې مشرک ؤ او د آسماني آدیانو معلومات نه ؤ ورسره په تعجب کي سو او ویل: څنگه ناموس اکبر ورته راځي؟

د حبشې پاچا نجاشي و عمرو بن العاص ته وحي او د وحيو د نزول طريقه په تفصيل سره بيان کړه چې وحي څه شي دي او پخوانيو انبياوو ته څنگه او د چا په واسطه سره نازلېدې او اوس و رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته څنگه نازلېږي، د وحيو او انبياء علیهم السلام په باره کي یې دومره تفصيل او معلومات ورکړه چې د عمرو بن العاص اسلام خوښ سو او مسلمان سو.

ښه متوجه سی! عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ چې قریش او د مکې مکرمې اوسېدونکی دی د ده مسلمانېدل یا اسلام راولړ د حبشې د پاچا د نجاشي په واسطه سره وه، دا هم الهي قدرت دی چې د عربو څخه یو نفر بلکه د اهل مکې او قریشو څخه یو نفر د یوه حبشې په واسطه ایمان را وړي او مسلمانېږي.

دا د عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ د اسلام را وړلو قصه وه.

بیا چې عمرو بن العاص مکې مکرمې ته ولاړی څه موده وروسته یې مدینې منورې ته هجرت وکړی او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره یې بیعت وکړی، د عمرو بن العاص هجرت او بیعت د مکې مکرمې تر فتحې د منځه وه چې د دغې واقعي تفصيل به په وروسته کي پر خپل وخت درته بیان سي.

او کله چې ام حبیبه بنت ابوسفیان ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم له طرفه مرکه وسوه، په دغه نکاح کي د دې وکیل د دې د اقرباوو څخه یو نفر ؤ چې نوم یې خالد بن سعید بن العاص ؤ او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وکیل عمرو بن أمیه الضمري رضی اللہ عنہ ؤ او هغه څوک چې د نکاح خطبه یې وویل او نکاح یې و تړل د حبشې پاچا نجاشي ؤ، د ام حبیبه رضی اللہ عنہا مهر څلور زره درهمه کېښوول سو او د نکاح مهماني هم نجاشي جوړه کړه.

دا د أمّ المؤمنین امّ حبيبہ بنت أبي سفیان رضی اللہ عنہا سره د رسول الله ﷺ د نکاح قصه وه چي ولي او د څه مقصد دپاره رسول الله ﷺ په نکاح کړه.

در جيع داو بو غمجنه واقعه

د هجرت د څلورم کال د صفرې په مياشت کې رسول الله ﷺ او مسلمانانو ته يوه زړه دردوونکې واقعه پېښه سوه چې د سيرت او تاريخ په کتابوکې د (فاجعه ماء رجيع) په نامه سره يادېږي چې هغه واقعه داسې وه:

د عربو دوې قبيلې چې د عضل او قاره په نامه سره يادېدلې، دغه قبيلې اسلام دښمني قبيلې وې او دا يې اړاده وه چې پر مدينه منوره حمله وکړي، څرنگه چې دغه قبيلې لويې او قوي قبيلې نه وې او يوازې دوی نه سواي کولای چې پر مسلمانانو حمله وکړي نو يې د هډيل قبيلې ته نفر ولېږل او ويل: موږ غواړو چې پر مسلمانانو حمله وکړو تاسې هم په دغه جنگ کې زموږ مرسته وکړئ، د هډيل قبيلې وويل: يا، مسلمانان قوي دي دوی زموږ مشر او سردار خالد بن سفیان زموږ په منځ کې و وژئ نو موږ نه سو کولای چې پر مسلمانانو حمله وکړو مگر هو که مسلمانانو پر تاسې حمله وکړه هغه وخت بيا موږ ستاسې مرسته او کومک کوو، اوس نو د عضل او قاره قبيلې نه سي کولای چې يوازې دوی پر مسلمانانو حمله وکړي مگر هلته بيا د هډيل قبيلې وعده ور سره کړې ده که مسلمانانو پر تاسې حمله وکړه موږ مو مرسته کوو، اوس نو د عضل او قاره د قبيلو افراد داسې کارونه کوي چې مسلمانان مجبوره کړي چې پر دوی حمله وکړي نو يې څه وکړه؟

څو نفره يا يوه ډله يې رسول الله ﷺ ته ور ولېږل چې دغې ډلې په ښکاره سره ايمان راوړی او هلته په مدينه منوره کې د مسلمانانو سره ژوند کوي لمنځونه کوي او په ظاهره مسلمانان دي، بيا يې رسول الله ﷺ ته وويل: يا رسول الله! که زموږ سره څو نفره د دې دپاره ولېږې چې هلته زموږ قوم ته اسلام او قرآن ور وشوي ښايي زموږ قوم هم مسلمانان سي او موږ دغه ستا نفرو ته جوار يا امان ورکوو چې څوک به تکليف او آزار نه ورکوي، د نبی الرحمه ﷺ هم اميد پيدا سو چې ښايي د عضل او قاره

قبيلې ايمان را وړي او کوم اصحاب چې زه ور لېرم هغه هم د دغو نفرو د جوار په سبب په امان کي دي، نو يې شپږ نفره يا په بل صحي روايت کي لس نفره د خپلو اصحابو کرامو څخه د دوی سره ولېږل چې دغه نفر ټول د قرآن مجيد حافظان وه او د دوی مشر يې عاصم بن ثابت رضي الله عنه مقرره کړی، کله چې اصحاب کرام دغو قبيلو ته ور نژدې سوه نو يې د رجيع د اوبو سره واړول (د رجيع اوبه د هنذيل د قبيلې اوبه دي چې د جدې او رابع په منځ کي وې) دغه د مسلمانانو ملگرو خلکو چې منافقان دي د هنذيل د قبيلې يو کلی په خبر کړی چې هغو ته (بنولحيان) ويل کېدل، مسلمانان مطمئن او په بېغمه زړه سره ناست دي چې ناڅاپه لښکر پر را وگرځېدی او دوی يې محاصره کړل، مسلمانان فقط لس نفره دي او د کفارو ډله تر سلو نفرو زيات دي، مسلمانانو وويل: هغه عهد او امان څه سو؟ کفار وايي: نه عهد سته نه امان تسليم سي، د مسلمانانو سره هم اسلحه سته مگر شمېر يې نسبت و کفارو ته لږ او هيڅ نه دی، نو مسلمانان يوې لورې ته وختل او ويل نه تسليمېږو، کفارو ورته وويل: موږ عهد او وعده در سره کوو که تاسي تسليم سي موږ ستاسي څخه يو نفر هم نه وژنو.

عاصم رضي الله عنه وويل: زه خود کافر په امان هيڅکله نه تسليمېږم او نه ور کښته کېږم او تر هغو يې جنگ وړ سره کاوه تر څو چې عاصم رضي الله عنه د شپږو نورو ملگرو سره د غشو په ويشلو په شهادت ورسېدی، اوس د مسلمانانو څخه فقط درې نفره پاته سوه چې هغه حبيب بن عدي، زيد بن الدکنه او عبدالله بن طارق وه، کفارو بيا د دغو درو نفرو سره عهد او وعده وکړې ويل: که چيري تاسي تسليم سي موږ هيڅ تکليف نه در کوو، نو دغو درو نفرو په خپل منځ کي سره وويل: موږ درې نفره نه سو کولای چې د پوره لښکره سره و جنګېږو په جنگ کي مو مرګ حتمي دی او که ځانونه تسليم کړو بيا يې دوی د خپلي وعده سره موافق امان راکړي نو دغه درې نفره تسليم سوه، اوس چې د هغې لورې څخه ور کښته سوه کفارو د دوی په تړلو شروع وکړه، عبدالله بن طارق رضي الله عنه وويل: دا خو يې اول غدر نو يې په جنگ شروع وکړه، عبدالله بن طارق رضي الله عنه يې هم شهيد کړی، بيا يې زيد او حبيب رضي الله عنه وټرل او مکې مکرمې ته يې بوتله هلته يې پر قريشو خرڅ کړه.

مگر د مخه تر دې چې کفار د دغه ماء رجيع د منطقي څخه ولاړ سي دوی غواړي

چي د عاصم بن ثابت رضي الله عنه هغه چي وژل سوی دی سر پرې کړي او له ځانه سره يې مکې مکره يې ته يوسي، دا ولي؟

که ستاسي په یاد وي دا حد په غزاء کي دکفارو د بيرغ اخیستونکو څخه دوه نفره د عاصم رضي الله عنه له طرفه و وژل سوه، هغه دوه ورونه چي دکفارو بيرغ يې پورته کاوه عاصم رضي الله عنه د هغود مور سلافي په حضور و وژل او سلافي وويل: که هر چا د عاصم سر را ته را وړی د سر په کوپړۍ کي به يې شراب وچنيم او سر به يې هغه سرې ته په سرو زرو ور ډک کړم.

نو اوس کفار غواړي چي د عاصم بن ثابت رضي الله عنه سر پرې کړي او سلافي ته يې د هغه انعام اخیستلو دپاره وروړي.

خو دلته بيا يو بل کیفیت هم ؤ، هغه دا چي عاصم رضي الله عنه په پخوا کي چي دئ په مدينه منوره کي ؤ قسم کړی ؤ چي والله زه به په ټول عمر مشرک ته لاس ورنه وړم او نه به مشرک پرېږدم چي ما ته لاس را وړي او پسله دغه قسمه نه ده مشرک ته لاس وروړی ؤ او نه يې مشرک پرې اېښی ؤ چي ده ته لاس وروړي، اوس مشرکان غواړي چي د ده سر يوسي مگر الله تعالى هغه د ده قسم د ده تر مرگ وروسته په داسي ډول سره وروپوره کړی چي مشرکان يې نه پرېښوول چي د عاصم رضي الله عنه جسد ته لاس وروړي.

هغه داسي: چي د الله تعالى په امر دومره غالبوزي راغلي لکه يوه اوربڼه او د عاصم رضي الله عنه د جسد پر شا وخوا گرځي، دومره ډيري غالبوزي وې چي کفار د دغو غالبوزو په واسطه هيڅ نه سي کولای چي د عاصم رضي الله عنه جسد ته ور نژدې سي د الله تعالى د لښکرو څخه يو لښکر د دغه ټپک او صالح سرې د جسد حفاظت او ساتنه کوي، کفارو هر څه کوبښن وکړی چي دغه جسد ور سره واخلي مگر غالبوزو نه پرېښوول چي ور نژدې سي د عاصم رضي الله عنه بدن يې د دوی څخه ساتی، کفارو سره وويل: تر ماښامه صبر وکړی چي شپه سي غالبوزي په خپله ځي ځکه غالبوزي په شپه کي نه گرځي، اوس چي شپه نژدې کېږي په الهي امر سره باران شروع سو او تر ماښامه دومره باران و اورېدی چي سېلونه و بهېدل، يو لوی سېل د عاصم رضي الله عنه پر جسد ورغلی او هغه يې ور سره يو وړی، کفارو هرڅه کوبښن وکړی چي د عاصم رضي الله عنه جسد

راوگرځوي مکر سهل دومره لوی او قوي ؤ چي څوک ور نژدې کېدلای نه سي. سیلاب د عاصم رضي الله عنه جسد تر ډېر ليري ځايه يووړی او بيا د سهل په منځ کي بنځ او ورک سو ځای يې هم چا ته نه سو معلوم چي چيري بنځ کرل سو، نو ځکه عاصم رضي الله عنه ته (دفينُ الله) يا (دفينُ الملائکه) ويل کېږي، يعني: الله تعالى يا ملائکو بنځ کړی دی.

حضرت عمر فاروق رضي الله عنه به ويل: الله تعالى د عاصم رضي الله عنه قسم د ده په ژوند او د ده په مرگ کي ور پوره او وفاء کړی، يعني: هيڅکله د کفارو لاس نه ور ورسېدی.

اوس نو د کفارو سره فقط دوه نفره بنديان پاته سوه چي يو يې زيد بن الدثنه رضي الله عنه ؤ او بل يې حبيب بن عدي رضي الله عنه دی، دغه دوه نفره يې مکې مکرمې ته ورسول او هلته يې پر قريشو خرڅ کړه، زيد بن الدثنه رضي الله عنه صفوان بن أميه رانيوی چي د خپل پلار (هنه چي په بدر کي وژل سوی ؤ) په بدل کي يې و وژني او د وژلو دپاره يې تر حرم دباندې تنعيم ته بوتلی، د زيد رضي الله عنه د وژلو نندارې ته ابوسفیان د قريشو رئيس ور وتلی ؤ، ابوسفیان و زيد رضي الله عنه ته وايي: يا زيد په دې راضي يې چي محمد صلی الله علیه و آله و سلم ستا پر ځای زموږ سره بندي وای او هغه ستا پر ځای وژل سوی وای؟ زيد رضي الله عنه وويل: والله هيڅ مي نه ده خوښه او نه راضي يم چي محمد صلی الله علیه و آله و سلم ته اوس پر هغه خپل ځای چي دئ صلی الله علیه و آله و سلم هلته دی زوږ په جگ سي او زه خلاص سم، يعني: د ځان په مرگ خوښ يم خو دا نه قبلوم چي په رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم زوږ جگ سي، ابوسفیان و ويل: والله ما داسي څوک نه دی ليدلی چي خپل ملگري دي دومره محبت ور سره لري او دومره دي پر گران وي لکه محمد صلی الله علیه و آله و سلم چي پر خپلو اصحابو گران دی او بيا يې زيد رضي الله عنه شهيد کړی.

مگر حبيب بن عدي رضي الله عنه د حارث زامنو رانيوی، ځکه حارث د بدر په ورځ د حبيب رضي الله عنه له طرفه وژل سوی ؤ، اوس د حارث زامنو غوښتل چي د خپل پلار په بدل کي يې و وژني، نو حبيب يې د دوی د يوې آزادي سوي مينځي په کور کي د دې دپاره بندي کړی چي په وروسته کي يې و وژني، خو په دغه کور کي چي حبيب رضي الله عنه بندي دی يوه ښځه وه چي ده رضي الله عنه ته به يې خواږه ور وړل او بيا په وروسته کي هغه ښځه مسلمانا نه سوه نو هغه ښځه وايي:

والله ما د حبيب په مثل بندي نه دی ليدلی، ځکه حبيب رضي الله عنه دننه په يوه کوټه

کي په ځنځيرانو تړلي ؤ خوزه چي به دغي کوتي ته د خوړو وړ وړلو دپاره ورغلم په والله ما به ليدل چي ده ته به انگور پراته وه او د دغو انگورو وانبکي به دومره لوی وه لکه د سړي سر او په والله په دغه وخت کي په ټوله جزیره العرب کي انگور نه وه، يعني: د انگورو موسم هم نه ؤ او ده ته به انگور پراته وه، بنځه وايي: ما به پوښتنه ځني وکړه چي دا انگور له کومه درته راغله؟ ته په کوټه کي په ځنځيرانو تړلي بندي يې او د مېوې موسم هم نه دی تا ته مېوه پرته ده دا له کومه درته راغله؟ خبيب رضي الله عنه به راته ويل: دا د الله جبار له طرفه څخه ده (دا د خبيب رضي الله عنه کرامت ؤ)

بيا يې يوه ورځ خبيب رضي الله عنه ته خبر ورکړی چي نن ورځ ستا د وژلو ورځ ده، نوده رضي الله عنه هني بنځي ته چي دئ يې په کور کي بندي ؤ و ويل: که دي ماته يوه چاره را ولېږل چي په هغه سره د خپل بدن ځيني وربښتان ايسته کړم، بنځي ويل: ښه دی، بنځه ولاړه او د يوه لس کلن هلک په لاس يې چاره ورکړه چي هغه هلک د دې زوی ؤ ويل: دغه چاره يوسه خبيب ته يې ورکړه، هلک چاره واخيستل او ولاړی د هلک تر تگ وروسته بنځه پوه او متوجه سوه چي ما څومره غلط کار وکړی هلک او چاره مي دواړه ور ولېږل، هلک به ونيسي په چاره به يې حلال کړي.

اوس خو هلک تللی دی د بنځي نور څه په وسه نه وه پوره نو پسي ور رهي سوه، هلک تر بنځي د مخه خبيب رضي الله عنه ته ور رسېدلی دی او چاره يې ورته ونيول، خبيب رضي الله عنه وويل: افسوس دي وي تا بنځي لره او بيا يې هلک ته وويل: آيا ستا مورد غدر او خيانت څخه نه بهرېدل؟ خير د هلک څخه يې چاره واخيستل او هلک يې د ځان سره کښناوه د ماشومانو پر قسم لوبي او محبت ور سره کوي، په دغه وخت کي د هلک مور په ځنځتو ور ورسېدل او دا حال يې وليدی چي زوی يې د خبيب رضي الله عنه پر ځنگلانه ناست دی او د خبيب په لاس کي چاره ده کولای سي چي دغه اوس هلک و وژني او د ځان انتقام واخلي، نو د بنځي څخه يوه لويه چغه وسوه، خبيب رضي الله عنه ورته وويل: و بهرېدې چي زه به يې ووژنم؟ زموږ مسلمانانو غدر عادت نه دی واخله زوی دي بوزه.

بيا نو د خبيب رضي الله عنه د وژني د ليدلو او نندارې دپاره ډېر قريش تنعيم ته ورو وتل، دلته نو خبيب رضي الله عنه ورته و ويل: که مو خوښه وي او دومره مي پرېږدی چي دوه رکعاته

لمونځ وکړم؟ کفار وويل: وې کړه.

(خبيب ﷺ هغه اول سرى دى چې د اعدام په وخت کي يې د لمونځ کولو طريقه کښيښوول او رسول الله ﷺ چې دغه د ده لمونځ کول واورېدل دغه عمل يې رد نه کړى او په اسلام کي دغه د اعدام په وخت کي د لمونځ کولو طريقه پاته سوه، په وروسته کي هم ډيرو مسلمانانو دغه لمونځ کړى دى، دغه اوس چې د اعدام يا قصاص په وخت کي دوه رکعاته لمونځ کيږي دا هغه د خبيب ﷺ طريقه او متابعت دى)

کله چې خبيب ﷺ د لمانځه څخه فارغه سو نو يې وويل: په والله که دا بېره نه وای را سره چې تاسي به وياست: بې غيرته ؤ له مرگه و بېرېدى ما به دغه لمونځ نور هم اوږد کړى وای مگر ستاسي د دغي خبري په سبب مي لمونځ کوتاه کړى.

د لمانځه تر آداء کولو وروسته يې خبيب ﷺ پر صليب وځړاوه او د ده په وهلو يې شروع وکړه، په يوه واريې نه وژني بلکه کرار کرار يې په تورو وهي، خبيب ﷺ کفارو ته په نېرا کولو شروع وکړه او ويل:

«اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَذَابًا، وَاقْتُلْهُمْ بَدَأًا، وَلَا تَبِقْ مِنْهُمْ أَحَدًا»

د ابوسفیان سره خپل زوی معاويه ور سره ؤ زوی يې پر مخکۀ غځار کړى او ابوسفیان په خپله هم پر مخکۀ پرېوتى ځکه د مشرکانو دا عقیده وه: که چا ته نېرا کيږي او هغه نفر ځان پر مخکۀ واچوي هغه نېرا نه ور رسېږي نو ځکه دوی خپل ځانونه پر مخکۀ واچول، بيا نو خبيب ﷺ وويل: الهي موږ ستا د نبي رسالت ورساوه موږ تلو چې ستا دين خلکو ته و رسوو او هغو پر موږ ظلم وکړى او په دغه ډول مو وژني، الهي زموږ سلام ستا نبي ﷺ ته ورسوه او بيا ووژل سو.

په دغه وخت کي رسول الله ﷺ په مدينه منوره کي د خپلو اصحابو سره ناست ؤ او وې فرمايل: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»

صحابۀ کرامو پوښتنه ځني وکړه چې څه پېښه ده؟ يا رسول الله!

رسول الله ﷺ و فرمايل: دا جبريل ؤ چې د خبيب د وژلو خبر يې را ته را وړى.

دا د خبيب بن عدي ﷺ درجه او مقام ؤ چې جبريل عليه السلام له آسمانه مخکي ته راځي او د خبيب ﷺ د وژل کېدلو خبر يې رسول الله ﷺ ته را وړى.

د بئر معونه فاجعه

په عين دغه مياشت كې چې دغه د رجيع د اوبو دردناکه حادثه پېښه سوه يوه بله غمجنه واقعه هم مسلمانانو ته پېښه سوه چې تر هغه اولي حادثې ډېره غمجنه او دردناکه وه، چې دغه واقعه د سيرت په كتابو كې د (بئر معونه) په فاجعه سره مشهوره ده او د هغې واقعي خلاصه داسې ده:

عامر بن مالك چې په ملاعب الأسنه سره مشهوره ؤ او د بني عامر د قبيلې چې په نجد كې واقع وه مشر او سردار ؤ رسول الله ﷺ ته ورغلی چې د اسلام عقیده او احكام ځني واورې، پسله هغه چې قرآن او د اسلام احكام يې واورېدل اسلام يې خوښ سو مگر مسلمان نه سو، اسلام يې نه رد كړی نه قبول، نو يې رسول الله ﷺ ته وويل: يا محمد! ﷺ كه د مسلمانانو يوه ډله په نجد كې د بني عامر قبيلې ته را ولېږې چې اسلام او احكام يې ورته بيان كړي او ستا دين ته يې دعوت كړي زه اميد لرم چې هغه به يې قبول كړي او كه زما قوم اسلام ته داخل سو زه هم د هغو سره يو ځای مسلمانېږم، رسول الله ﷺ و فرمايل: زه پر خپلو اصحابو د اهل نجد څخه بېرېږم، هلته نوري قبيلې سته چې د اسلام او مسلمانانو د ښمني دي، عامر بن مالك وويل: ستا اصحابو ته زه جوار وركوم، كه هر چا ستا پر اصحابو تېرئ او تجاوز وكړی لكه پر مور بني عامر چې يې تېرئ كړی وي، په دغه جوار د رسول الله ﷺ اطمینان حاصل سو نو يې د خپلو اصحاب كرامو څخه څو نفره بني عامر ته د لېږلو دپاره اختيار كړل (د نغرو په شمېر او عدد كې دوه روايته دي څوك وايي (٤٠) نفره وه څوك وايي (٧٠) نفره وه خود (٧٠) نفره روايت صحي دی)

رسول الله ﷺ د دغې اوبيا نغريزه ډلې مشر منذر بن عمرو ؓ وټاکى، دغه اوبيا نغره ټول د قرآن كريم حافظان وه او په مسلمانانو كې علماء، ډېر صالح او د شرف خاوندان وه، كله چې عامر بن مالك ولاړی رسول الله ﷺ دغه نفر پسي ولېږل، دغه اصحاب كرامو په لار كې هم خلك اسلام ته دعوتول او اسلام يې ورته بيانواوه، څو (بئر معونه) ته ورسېدل او هلته يې وارول (بئر) يعنې: څاه، عادتاً خلك د اوبو

سره اړوي، نو دلته په دغه منطقه کې يو څاه ؤ او مسلمانانو دلته واړول چې دغه منطقه د بني عامر او بني سليم د قبيلو په منځ کې واقع وه.

دغه د مسلمانانو د اړولو منطقي ته يو بل د الله دشمن عامر بن طفيل نژدې ؤ. چې دغه عامر بن طفيل د عامر بن مالک ملامبُ الأسنه وراره ؤ، اوس نو منذر بن عمرو رضي الله عنه چې د مسلمانانو د ډلې مشر دی د رسول الله ﷺ يو ليک چې دغه عامر بن طفيل ته يې ليکلی ؤ او هغه يې اسلام ته دعوتاوه د حرام بن ملحان رضي الله عنه په لاس دغه عامر بن طفيل مشرک ته ور ولېږي او حرام بن ملحان رضي الله عنه د انس رضي الله عنه د مور ام سليم رضي الله عنها ورور دی، مگر عامر بن طفيل يو خبيث سړی او د اسلام دشمن ؤ.

کله چې حرام بن ملحان ورغلی او د رسول الله ﷺ ليک يې ورکړی د مخه تر دې چې دغه خبيث د رسول الله ﷺ ليک ووايي ليک يې څيري کړی او د خپلو نفرو څخه يې يوه ته اشاره وکړه چې وهه يې، هغه نفر هم نېزه پورته کړه او حرام بن ملحان رضي الله عنه يې پر شا داسې و واهه چې نېزه يې تر څيگر ووتل، په دغه وخت کې حرام رضي الله عنه نارې کړه: (الله اکبر، فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ) يعني: د کعبې په رب مې دې قسم وي چې کاميابه سوم، بيا نو غځار سو او شهيد و وژل سو، دغه وهل په غدر او خيانت سره وه ځکه قانون داسې دی چې قاصد يا لېږل سوی نفر نه وژل کيږي او دغه عامر بن طفيل خائن قاصد ووژی.

هغه نفر چې حرام رضي الله عنه يې و واهه هغه وايي: زه په تعجب کې سوم ما ووی او دئ وايي زه کاميابه سوم، دا ځکه چې قاتل پر آخرت، جنت او دوږخ، د بڼه او بد عمل پر جزاء ايمان نه درلودی، نو خود په کاميابي هم نه پوهېدی، مگر حرام رضي الله عنه چې مسلمان ؤ د هغه دپاره شهادت پوره کاميابي وه او په خوشاله سو نو ځکه يې وويل: په والله کاميابه سوم، خو بيا په وروسته کې هغه قاتل هم مسلمان سو او دئ وايي: چې زما د اسلام سبب دغه د حرام رضي الله عنه جمله وه چې ويل: (فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ) اوس چې عامر بن طفيل ملعون دغه قاصد حرام بن ملحان رضي الله عنه په غدر او خيانت سره و وژی نو يې قصد وکړی چې د ده هغه نور ملگري (مسلمانان او حافظان) هم و وژني، اول خو يې د بني عامر د قبيلې څخه د مسلمانانو پر وژنه مرسته وغوښتل خو

هغو دغه د ده غوښتنه نه کړه قبوله ځکه ويل ملاعبُ الأسنه جوار او امان ور کړی دی، بيا يې د بني سليم د قبيلو څخه وغوښتل چې د دغه مسلمانانو په وژلو کې مرسته ور سره وکړي، د بني سليم د قبيلو څخه درو قبيلو دغه د ده غوښتنه قبوله کړه چې هغه قبيلې د: عَصِيه، رَعْل او ذُكوان قبيلې وې، کفارو لښکر سره را ټول کړی او د رسول الله ﷺ د اصحابو پر شا وخوا را وگرځېدل، مسلمانان چې د عامر بن مالک يا ملاعب الأسنه په جوار کې وه او هغه د دغو ټولو قبيلو رئيس و په بېغمه زړه ناست دي، څوک عبادت کوي څوک قرآن مجيد وايي هيڅ داسې فکر يې نه کاوه چې څوک دي حمله پر وکړي، چې ناڅاپه لښکر پر زا وگرځېدی او له هره طرفه يې حملې پر شروع کړې د (٧٠) نفرو مسلمانانو او د درو قبيلو د خلکو په منځ کې جنگ شروع سو مسلمانانو تر هغو جنگ وکړی چې اول تر آخره ټول شهيدان سوه بېله دوو نفرو چې يو يې عمرو بن أميه الضمري رضي الله عنه و او بل يې منذر بن عقبه الأنصاري رضي الله عنه و چې دغه دوه نفره د خپله ځايه څخه ليرې تللي وه او د مسلمانانو اوبښان يې څارل، خو يو بل درېيم نفر هم چې کعب بن زيد بن النجار نومېدی ډېر زخمي و او د وژل سوو کسانو په جمله کې پروت و مگر روح پکښې و، کفار يې په ژوند نه سوه پوه هغه هم پاته سو، چې بيا د خندق په غزاء کې شهيد ووژل سو.

دلته د بئر معونه سره پاته مسلمانان ټول شهيدان کړل سوه، خو هغه دوه نفره ليرې وه او اوبښان يې څارل، دوی هلته په دښت کې دي او له هغه ځايه يې وليدل چې پر هغه منطقه چې د دوی ملگرو اړولي دي په هوا ډېر مرغان گرځي ويل والله دغه مرغان په يوه سبب دلته راټول سوي دي (دا د دښتې خلکو تجربه ده يوشی يې حس کړی) نو هغه خپلې منطقي ته په ډېر احتياط ور نژدې سوه او د يوې لوړې غونډۍ څخه يې ورته وکتل، وې ليدل چې ملگري يې ټول وژل سوي دي او سرونه يې پرې سوي دي، اوس دغه دوه نفره مشوره سره کوي چې موږ بايد څه وکړو؟

عمرو بن أميه رضي الله عنه و ويل: زما په فکر موږ بايد ولاړ سو او رسول الله ﷺ خبر کړو چې دغسې واقعه پېښه سوه مگر انصاري و ويل: والله زه په دې نه يم راضي چې له هغه ځايه څخه ولاړ سم چې هلته منذر بن عمرو رضي الله عنه وژل سوی دی زه هم بايد د ده

سره ووژل سم، نو يې په دواړو پر کفارو حمله وکړه. انصاري هم شهيد کړل سو او عمرو بن أمیه رضي الله عنه يې ژوندی ونيوی اوس نو عمرو بن أمیه د کفارو په لاس کې بندي سو او عامر بن طفيل د خپله ځانه سره بوتلی پوښتنه يې ځني وکړه چې څوک او د کوم ځای يې؟ عمرو رضي الله عنه وويل: د بني الضمره څخه يم، عامر بن طفيل وويل: دا څنگه ښه کار وسوزما مور نذر اېښی و چې د بني الضمره څخه به يو مری آزادوي.

اصلاً بني الضمره ټول خړ او آزاد وه په هغو کې مری نه ؤ او د عامر مور دعسي سخت او مشکل نذر اېښی ؤ او اوس د هغې نذر د عمرو رضي الله عنه په ايله کولو سره آداء کيږي.

نو عامر بن طفيل وويل: زه دي د دې دپاره ايله کوم چې زما د مور نذر آداء سي، د عمرو بن أمیه رضي الله عنه سر يې ور وځړوی (چې دا په هغه وخت کې د مری توب علامه وه) او بيا يې ايله کړی، عمرو بن أمیه رضي الله عنه په زهير او غمجن زړه د مدينې منورې پر طرف په داسې حال کې رهي سو چې ډېر ترخه خبرونه ور سره وه، د رسول الله ﷺ د اویا نفرو هغو اصحاب کرامو چې په مسلمانانو کې د ډېر فضيلت خاوندان او د قرآن مجيد حافظان وه د شهادت خبر ور سره دی، چې دې واقعي يو وار بيا د أحد غمجنه ورځ ور په يادول، په أحد کې (۷۰) نفره مسلمانان په مخامخ جنگ کې ووژل سوه، مگر دلته (۷۰) نفره په غدر او خیانت ووژل سوه، اوس نو عمرو بن أمیه چې مدينې منورې ته رهي دی په لار کې يوه قصه لري چې د هغې واقعي څخه ډېره لويه مسئله جوړه سوه چې لږ وروسته به دغه قصه درته بيان سي.

خو اوس دلته د بئر معونه سره د رسول الله ﷺ (۷۰) نفره اصحاب په غدر او خیانت سره شهيدان کړل سوه، بېله دې څخه چې دوی د جنگ تياري او آمادگي ولري يا دي خبر ورکړل سي، دوی د ملاعب الأسنه په جوار کې وه او په يوه ناگهاني ډول سره لښکر پر را وگرځېدی په ظلم او خیانت په نجد او عطفان کې د بني عامر په قبيلو کې ووژل سوه، دا خبر و ملاعب الأسنه ته هغه چې د بني عامر د قبيلو رئيس او سردار ؤ ورسېدی. هغه په ډېر قهر او غضب سره وويل: هغه کسان چې ما جوار ورکړی ؤ څنگه وژل کيږي؟ ما جوار ورکړی او عامر بن طفيل ووژل؟ نو په ډېر قهر د عامر بن طفيل پر طرف ور رهي سو هلته چې ورغلی بېله پوښتنې يې حمله پر وکړه په نېزه يې پر اوږه

و واهه، عامر بن طفیل زخمي سو مگر مړ نه سو، بیا یې قوم په منځ کې و درېدی او دوی یې سره خلاص کړه، خو عامر بن مالک په دغه واقعۀه ډېر غمجن ؤ چې څنگه هغه خلک وژل کېږي چې ده جوارور کړی وي؟ او له دغه غمه یوه هفته وروسته مړ سو.

کله چې رسول الله ﷺ ته د خپلو (٧٠) نفرو اصحاب کرامو د وژل کېدلو خبر ورسېدی او هغه هم په دغه ظالمانه او وحشیانه طریقه سره وژل سوي دي ډېر غمجن او خواشیني سو، رسول الله ﷺ به همپشه ژړل، د اصحاب کرامو دومره لویه ډله او بیا د قرآن مجید حافظان ټول په یوه وار په غدر او خیانت سره وژل کېږي! ډېره غمجنه واقعۀه ده، د اُحُد د غزاه لږ وخت تېر سوی دی (٧٠) نفره هلته شهیدان سوه او بیا (١٠) نفره د بني لحيان له طرفه لږ ورځي د مخه و وژل سوه او اوس (٧٠) نفره په نجد کې بېله جنگه په غدر او خیانت سره و وژل سوه او ټوله هم د قرآن کریم حافظان وه، دا ډېر لوی غم او دردوونکې فاجعه وه، نو خود رسول الله ﷺ د دغو واقعو په پېښېدلو سره چې ټوله هم په څو ورځو کې پرله پسې پېښي سوې ډېر زیات غمجن ؤ، غم او پرېشاني ترداسي اندازې پر غالبه سوه چې همپشه به یې دغو قبیلو ته چې په غدر او خیانت سره یې دده ﷺ اصحاب وژلي وه ښراوي کولې.

امام بخاري د انس رضي الله عنه څخه روایت کوي چې رسول الله ﷺ (٣٠) ورځي د سهار په لمانځه کې هغو قبیلو ته ښراوي کولې چې د ده ﷺ اصحاب یې وژلي وه چې هغه د (رعل او زکوان، کحيان او عَصِيَه) قبیلې وې او ویل به یې چې د عَصِيَه قبیلې د الله او د هغه د رسول نافرمانی وکړه، ترڅو چې الله جبار پر خپل نبي قرآن نازل کړی او موږ هغه ووايه چې هغه د الله عزوجل دا قول ؤ:

﴿يَكْفُرُوا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ﴾

ژباړه: زموږ قوم ته دا حال و رسوی چې موږ د خپل رب سره ملاقي سوو هغه زموږ څخه راضي ؤ او موږ د هغه څخه راضي يو.

دا د هغو شهیدانو قول دی چې په ظلم او خیانت سره وژل سوي وه او الله عزوجل د هغو دغه د رضائیت پیغام و رسول الله ﷺ او د هغو وکورنیو ته په قرآني آیات سره ورساوه، رسول الله ﷺ د دغه آیات په نزول سره هغه د سهار په لمانځه کې قنوت

ویل، یا بیا کول پرېښوول او په وروسته کې دغه آیات منسوخه سو.

موږ مخ کې و ویل: چې عمرو بن أمیه الضمري رضی الله عنه پسله هغه چې د ده ټول ملګري د عامر بن طفیل له طرفه په شهادت ورسېدل او بیا دئ بڼدي و نیول سو نو عامر بن طفیل دئ د دې دپاره ایله کړی چې د عامر د مور نذر آداء سي، پسله هغه چې د ده سر یې ور وخواه دئ د مدینې منورې پر طرف په غمجن زړه رهي دی، د مدینې منورې څخه چې راتلی (٧٠) نفره وه او اوس یوازي دئ مدینې منورې ته ځي چې رسول الله ﷺ د دغې غمجنې واقعي په حال خبر کړي، پسله هغه چې سترگی سو په لار کې د یوې ونې تر سایې لاندې کښېښتی، وروسته دوه نفره نور هم راغله چې د بني کلاب د قبیلې څخه وه (بني کلاب د بني عامر د قبیلو یو ښاخ دی) هغه هم تر دغه سایه لاندې کښېښتل عمرو بن أمیه رضی الله عنه پوښتنه ځني وکړه چې تاسي څوک یاست؟ هغو ویل: موږ د بني عامر څخه یو، عمرو هم ښه خوږ مجلس ورسره شروع کړی پسله خبرو اترو هغه دوه نفره بیده سوه، عمرو بن أمیه رضی الله عنه ور ولاړ سو هغه دواړه یې و وژل، عمرو رضی الله عنه په دې خوشاله دی چې ما خو لږ څه انتقام او بدله واخیستل حال دا چې هغو نفرو د رسول الله ﷺ له طرفه د جوار او امان عهد او وعده درلودل، خو عمرو بن أمیه په دغه عهد نه و ځیر، نو اوس عمرو بن أمیه رضی الله عنه داسي دوه نفره وژلي دي چې هغه د رسول الله ﷺ له طرفه د امان عهد او وعده لري.

خیر عمرو رضی الله عنه مدینې منورې ته ورسېدی او رسول الله ﷺ یې د خپلو او یا نفرو ملګرو په شهادت خبر کړی او هم یې د هغو دوو نفرو حال ورته و وایه چې په لار کې یې وژلي وه، رسول الله ﷺ ورته و ویل: تا داسي دوه نفره وژلي دي چې د هغو سره زه د صلحي او امان عهد او وعده لرم او اوس مجبوره یم چې د هغو دیت به ورکوم رسول الله ﷺ د بني کلاب قبیلې ته چې د بني عامر یو ښاخ دی حال و لېږی چې عمرو بن أمیه په بې خبري کې دغه دوه نفره و وژل ځکه دئ نه و ځیر چې هغه د رسول الله ﷺ په جوار کې دي نو زه به ستاسي د رضائیت دپاره د دغو دوو وژل سوو نفرو دیت درکړم.

د مسلمانانو او کفارو دغه فرق دی: دا هغه بني عامر وه چې د رسول الله ﷺ

(٧٠) نوره اصحاب يې سره د دې چې د دوی د مشر او رئيس له طرفه يې د جوار او امان عهد هم درلودی دوی په غدر او خیانت سره ووژل.

مگر یوازي رسول الله ﷺ نه بلکه ټول مسلمانان د غدر جواب په غدر سره نه وايي، غدر او خیانت د مسلمانانو خوی او خصلت نه دی، رسول الله ﷺ اوس د هغو دوو نفرو چې په سهوه او خطاء کي وژل سوي دي دیت ورکوي.

نور رسول الله ﷺ د هغو دوو وژل سوو نفرو د دیت په را ټولولو شروع وکړه او عمرو بن أمیه رضی الله عنه ته يې د هغه د نه خیرتیا په سبب عفو وکړه خود دیت په جمعه کولو کي هم یوه واقعه پېښه سوه چې هغه واقعه د بني النضير د یهودو سره د غزا سبب وگرځېدل.

د بني النضير د یهودو سره غزا

مور مخ کي درته ویلي وه چې یهود په خپلو زړوکي و اسلام او مسلمانانو ته سره ایشېدل مگر څرنګه چې دوی د جنګ او مقابلي خلک نه وه بلکه د دوی کار دسیسې، غدر او خیانت ؤ او د مسلمانانو سره يې حسد او دښمني کول، نو د دغو دښمنیو دپاره يې داسي چمونه او حیلې استعمالولې چې مسلمانانو ته تکلیف او آزار ورسیري خود دوی سره يې جنګ و نه سي، سره د دې چې د یهودو او مسلمانانو په منځ کي لکه دمخه چې درته وویل سوه د صلحي او همکاري عهد او وعدي موجودي وي خود دوی د دغه خپلو خیانتو او دسیسو څخه لاس نه اخیستی، پسله هغه چې د بني قینقاع یهود و شړل سوه او کعب بن الأشرف یهودي ووژل سو، نور یهود پر خپلو ځانو و بېرېدل هغه شدت او ښکاره دښمني يې پرېښوول لږ څه آرام سوه، مگر د اُحد تر جنګ وروسته بیا زړه په ننوتی او جرئت يې پیدا کړی خپله دښمني او خیانتونه يې په ښکاره سره کول د مدینې منورې د منافقانو او د مکې مکرمې د مشرکانو سره يې په پټه اړتیاونه نیول، د هغو په ګټه او د مسلمانانو په ضرر يې کارونه کول، رسول الله ﷺ د دوی پر دغو اعمالو او افعالو صبر کاوه تر څو چه د رجیع د اوبو او د معونه د ځاه واقعي پښي سوې، د دغو واقعو په پېښېدلو سره د یهودو نور هم جرئت او جسارت زیات سو، تر څو داسي یوه دسیسه يې جوړه کړل چې د هغې په واسطه سره يې غوښته چې رسول الله ﷺ له

منځه یوسي او وې وژني چې د هغې د سیسې تفصیل داسې دی:

رسول الله ﷺ غواړي چې هغه د بني کلاب د قبیلې د دوو وژل سوو کسانو دیت جمعه او ټول کړي، تاسې ته معلومه ده چې د یوه نفر دیت سل اوبنه دی او د دوو نفرو دیت دوه سوه اوبنه کیږي او د مسلمانانو حالت د خواری او غریبې دی، څومره شی چې مسلمانانو په خپل منځ کې ټولولای سوای هغه ټول سو، خو رسول الله ﷺ غواړي چې یهود هم په دغه دیت کې مرسته ورسره وکړي ځکه دغه کار د هغه عهد او معاهدې د مادو په سبب پر یهودو لازم ؤ چې دوی او مسلمانانو سره درلودل، که ستاسې هغه معاهده په یاد وي چې رسول الله ﷺ د یهودو سره لیکلې وه په هغه کې یوه ماده داسې وه چې یهود او مسلمانان په غم او بنادي کې سره شریکان دي، نو اوس چې کوم مشکل مسلمانانو ته پېښ دی په هغه کې یهود باید حصه ورسره واخلي، رسول الله ﷺ د څو نفرو اصحاب کرامو په ملګرتیا د بني النضیر یهودو ته ورغلی د هغو د مشرانو سره یې ولیدل چې په دغه دیت کې مرسته را سره وکړي، یهودو وویل: ستا د عزت او کرامت په سبب به د دغو دوو نفرو په دیت کې مرسته در سره وکړو خاصاً دغه بني عامر بیا د بني النضیر د یهودو حلفاء هم وه نو د بني النضیر یهودو وویل: بني عامر زموږ حلفاء هم دي موږ باید خامخا په دې دیت کې ستا سره مرسته وکړو، ته کښنه موږ به کومک را ټول کړو او درته را به یې ورو، رسول الله ﷺ هم د دوی د قلا د یوه دېواله سره د حضرت ابوبکر الصديق او حضرت عمر فاروق او حضرت علي او نورو اصحاب کرامو په ملګرتیا په دې انتظار کښنستی چې یهود دغه خپله وعده پر ځای کړي او مالونه ورته را وړي، یهود ولاړل هلته ګوښه سره یو ځای سوه او د رسول الله ﷺ د وژلو مشوره سره کوي، ویل والله محمد ﷺ بیا بل وخت پر دغسې حال یوازې نه سی پیدا کولای فقط څو نفره اصحاب ورسره دي نه اسلحه ورسره سته نه د ساتنې دپاره ملګري، دغه اوس د ده ﷺ د وژلو دپاره ډېره ښه موقع ده، سبحان الله! تاسې د یهودو غدر او خیانت ته وګورئ: د دې پر ځای چې د مرستې د ټولولو په باره کې فکر وکړي دوی د رسول الله ﷺ د وژلو په باره کې فکر کوي، نو ویل: څوک دغه د مېچني پل (یوه لویه ډبره) اخلي او بام ته څیږي له هغه

ځایه یې د رسول الله ﷺ پر سر ور ایله کوي؟ په دوی کې هغه بد بخته چې عمرو بن جحاش بن کعب نومېدی هغه وویل: زه دا کار کوم، سلام بن مشکم یهودي وویل: دا کار مه کوی په والله هغه دغه ستاسي په قصد او اراده خبرېږي او دا کار د هني تړون یا وعدې ماتېدل دي چې زموږ او د ده په منځ کې ده، خو چا د سلام بن مشکم پر خبره غوږ و نه نیوی او د خپلي نقشي د عملي کولو اراده یې وکړه، نو عمرو بن جحاش یهودي د مېچني پل چې يوه لويه ډبره ده واخيستی او بام ته وختی غواړي چې دغه ډبره د رسول الله ﷺ پر سر ور وغورځوي.

مگر رسول الله ﷺ ته د الله ﷻ له طرفه جبريل عليه السلام راغلی او د يهودو په دغه چم او خیانت یې خبر کړی، رسول الله ﷺ په ډبره آرامي له خپله ځایه ولاړ سو او په سره سينه رهي سو، هيچا ته یې هيڅ و نه ويل، صحابه کرام ناست دي او دا یې فکر دی چې رسول الله ﷺ د يوه ضرورت دپاره ولاړ سو ځکه دوی ته یې څه و نه ويل نو دوی ناست دي او د رسول الله ﷺ د بیرته را تگ انتظار کوي، د يهودو هم دا خیال دی چې رسول الله ﷺ د يوه ضرورت دپاره ولاړ سو او بیرته راځي ځکه اصحاب یې پرېښوول، نو خود اصحاب کرام او يهود ټول د رسول الله ﷺ د را تگ په انتظار دي مگر رسول الله ﷺ مخ پر مدینه منوره رهي سو، څرنکه چې رسول الله ﷺ و ځنډېدی اصحاب کرام هم پسي رهي سوه، په لار کې په رسول الله ﷺ پسي ور ورسېدل او ویل: یا رسول الله! ته را رهي سوې او موږ په تانه و خبر.

رسول الله ﷺ دوی د يهودو په هغه بد قصد او شومه اراده خبر کړه.

کله چې مسلمانان مدینې منورې ته ورسېدل رسول الله ﷺ محمد بن مسلمه رضی الله عنه د بني النضير يهودو ته ور ولېږی چې دوی ته و وايي: رسول الله ﷺ فرمایي: د مدینې منورې څخه ووزی دلته به نه اوسېږی او تاسي ته مي لس ورځي مهلت در کړی دی که مي تر لسو ورځو وروسته ستاسي څخه هر يو په مدینه منوره کې وليدی د هغه سر ور پرې کوم. يهود هم وېرېدل او بېله بارېدلو یې بله چاره نه لیدل نو یې خپل بار او بڼه سره تړل چې د مدینې منورې څخه ووزي، په دغه وخت کې عبدالله بن ابی بن سلول منافق نفر ور ولېږل چې تاسي اوس څه کوی؟ ثابت و درېږی خپل وطن ولي پرېږدی

زما سره دوه زړه نفره را سره دي زه هغه خلک درلېږم چي ستاسي د دفاع دپاره ستاسي په قلاوو کي در سره کښيني او دغه نفر ستاسي د ساتني دپاره ځانونه وژني، الله ﷻ د دغه منافق حالات په سورة الحشر کي بيانوي او فرمايي:

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ بِكُمْ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ ﴾
[الحشر: ١١]

ژباړه: آيا ته هغو کسانو ته نه گورې چي منافقان او غادران سوي دي؟ چي دوی هغه خپلو کافران سوو ورونو ته چي د اهل کتابه څخه دي وايي: قسم دی که تاسي د مدينې څخه وايستل سي نو خامخا موږ هم ستاسي سره وژو او ستاسي د ضرر په باره کي يا ستاسي د ضرر دپاره موږ د هيچا هيڅ خبره هيڅکله نه منو او که چيري ستاسي سره جنگ شروع سي نو خامخا موږ ستاسي مرسته او کومک کوو.

دغه آيات د هغه عبدالله بن ابی منافق په باره کي نازل سو چي په پټه يې يهودو ته پيغام ولېږي چي تاسي مه بېرېږي او خپل ځانونه يوازي مه بولي که مسلمانان و غواړي چي تاسي له مدينې منورې څخه وباسي موږ ستاسي سره ولاړيو او که خبره تر جنگه ورسېدل موږ ستاسي مرسته کوو، دا زموږ قطعي فيصله ده او زيات تردې موږ ستاسي په باره کي د هيچا خبره نه اورو او نه د چا پروا لرو، خو الله ﷻ نور هم فرمايي:

﴿ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾ [الحشر: ١١]

يعني: الله ﷻ شاهدي ورکوي چي دغه منافقان خامخا په دغو خبرو کي درواغجنان دي، د منافقانو دغه خبري د زړه څخه او په رشتيا سره نه دي، فقط د مسلمانانو سره د جنگولو دپاره خلک پورته کوي، دغه خبري په ژبه سره کوي او هيڅ عمل نه په کوي.

د عبدالله بن ابی په دغه پيغام سره يهودو په خپلو ځانو کي قوت او طاقت حس کړی او پر دې ټينگ سوه چي نه وژو بلکه جنگ کوو، د يهودو رئيس حبي بن اخطب د منافقانو د وعدو په طمع سو نو يې رسول الله ﷺ ته حال ولېږي او ويل: موږ له خپله وطنه نه وژو او ته چي هرڅه کولای سي هغه وکړه.

په دې کې هیڅ شک نسته چې دغه اوسنی حالت و مسلمانانو ته د دوی په تاریخ کې ډېر تکلیفي حالت دی، ځکه په دغه خطرناکه وخت کې د یهودو سره د مسلمانانو د جنگ کولو عواقب یا وروستنۍ نتیجې د خطرو څخه خالي نه دي او تاسې ولیدل چې ټول عرب مسلمانانو ته یو لاس سوي دي، د اُحد تر جنگ وروسته یې د مسلمانانو د دعوت ډلې په هغه ځانمانه شکل سره په شهادت و رسولې او بیا د بني النضیر یهود دومره قوي وه چې د دوی د تسلیمېدلو احتمال ډېر لیري ؤ، نو که په دغسې شرایطو کې د بني النضیر د یهودو سره جنگ وسي په نتیجه کې د مسلمانانو دپاره ډېر ناخوښه کارونه په وجود راوړي.

مگر هغه حالت چې مسلمانانو ته د ماء رجب او بئر معونه، د واقعو په سبب پېښ ؤ، په دوی کې یې د دغو جرائمو او خیانتو په مقابل کې حساسیت زیات کړی ؤ، دا چې د مسلمانانو د ډلو او افرادو سره دغه خیانتونه کېږي د دوی احساسات یې پر جوش را وستلي وه، د ځانانو په مقابل کې د دوی د انتقام اخیستلو احساس دوه چنده سوی ؤ نو ځکه یې د رایو په اتفاق دا تصویب کړه چې د بني النضیر د یهودو سره باید جنگ وسي، خاصاً چې دوی د رسول الله ﷺ د وژلو دسیسه هم جوړه کړې وه، نو ویل هر څه چې پېښېږي خو د یهودو سره باید جنگ وسي.

اوس چې رسول الله ﷺ ته د بني النضیر د یهودو د رئیس له طرفه هغه د نه بارېدلو او د جنگ کولو جواب ورسېدی رسول الله ﷺ تکبیر و وایه او اصحاب کرامو هم تکبیرونه و ویل، رسول الله ﷺ د مسلمانانو لښکر جوړ کړی د لښکر بیرغ یې حضرت علي بن أبي طالب ؓ ته ورکړی او لښکر د بني النضیر د یهودو پر طرف ور رهي سو، لښکر هلته ورسېدی او یهود یې محاصره کړل، یهود په خپلو قلاوو ننوتل دروازې یې بندي کړې او د قلاوو د بامو څخه مسلمانان په غشو او ډبرو ولي، مسلمانان مجبوره سوه څه پر شا ولاړل او د دوی څخه یې لیري خېمې و درولې، داسې ځای یې واړول چې د یهودو غشي نه ورسیري مگر د یهودو ډېر باغونه او لوی کښتونه تر قلا دباندې وه او د دغو ونو د شاوو څخه یې پر مسلمانانو د غشو وارونه کول، نو رسول الله ﷺ امر وکړی چې د دوی د څرما یا کجور ټوله ونې ور قطعه او

پرې کړې، صحابه کرامو د ونو په رېښو شروع وکړه، کله چې يې ځينې ونې وربېلې يهود وارخطا سوه وې لیده چې په باغو کې يې ونې چپه کېږي، زړونه يې و لوېدل چې مالونه يې له منځه ولاړل او يهودو ته مال تر هرڅه گران دی، تاسې ته معلومه ده چې يهود د مال او پيسو سره تر اندازې زيات محبت لري، نو يې رسول الله ﷺ ته حال ولېږي چې يا محمد! ﷺ ونې ولي پرې کوي؟ د ونو څه گناه ده؟

رسول الله ﷺ و فرمايل: يا به تسليمېږي يا ټوله ونې او درختي مو درېږي کوو.

الله ﷻ په دغه باره کې د سورة الحشر په (٥) نمبر آيات کې فرمايي:

﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْمَةٍ أَوْ نَرَكٍ مُّمَا قَامِمَةٌ عَلَىٰ أَصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِجَ

الْفٰسِقِينَ﴾. [الحشر: ٥]

ژباړه: هغه چې تاسې د خرما د ونو تنې پرې کوي يا يې پر خپلو بېخو يا تنو ولاړي پرېږدي دغه ټول د الله ﷻ په حکم سره دي او دا د دې دپاره دي چې الله ﷻ فاسق او نافرمانه يهود رسوا کړي.

يهودو څه نور هم صبر وکړي او وينې چې ونې يې نورې هم چپه کېږي، نو يې سره و ويل چې مالونه مو ټول ولاړل او بيا نو بېله ماله موږ ژوند څه کوو، نو يې مسلمانانو ته حال ولېږي چې موږ تسليمېږو خو په يوه شرط، هغه دا چې موږ د مدينې څخه وزو، مدينه پرېږدو او هر هغه شې چې موږ يې زموږ د مالو څخه غواړو هغه را سره وړو، رسول الله ﷺ هم موافق سو او وې فرمايل: هر هغه شې چې پر اوبسانو وړلای سې هغه در سره يوسې مگر اسلحه به نه در سره وړي بېله اسلحې څخه چې بل هر شې در سره وړلای سې يو يې سې، مقصد دا چې د بني النضير د يهودو سره پرېږدي فيصله وسوه چې مدينه منوره به پرېږدي او جنگ ونه سو.

د بني النضير يهود بېله جنگه تسليم سوه، د بني قريظه يهودو هم دوی تنها پرېښوول، عبدالله بن ابېئ منافق هم په هغه خپلو وعدو کې خيانت وړ سره وکړی، د غطفان قبيلې چې د بني النضير حليفان يا معاهدین وه هغو هم خيانت وړ سره وکړی، هيچا د دوی مرسته او کومک و نه کړه او نه يې د دوی څخه دغه شر منعه کړی، نو ځکه الله ﷻ دغه د دوی د حال دپاره يو مثال ذکر کړی او دوی يې هغسې

و بلل، الله ﷻ په سورة الحشر کي فرمايي:

﴿ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴾ . [الحشر: ١١٦]

يعني: د وعدې په مخالفت کي د دغو منافقانو مثال داسي دی: لکه د شيطان په مثل کله چي انسان ته و وايي: کافر سه او کوم وخت چي هغه انسان کافر سو نو شيطان ورته وايي: زه ستا څخه بېزاره او جلايم، زه درب العالمين الله څخه بېرېوم.

مقصد دا چي د بني النضير د يهودو محاصره ډېر وخت په برکي نه ونيوی، دا محاصره فقط شپږ ورځي وه او څوک وايي (١٥) ورځي وه او بيا يې اسلحه کنبېښوول او تسليم سوه.

اوس نو د مدينې منورې څخه د دوی وتل په يوه عجبه طريقه سره وه، هغه دا

چي اول يې خپل ټول اوبان په خپلو سامانو بار کړه، هر يوه کوبښ کاوه هر شئ چي دئ لري هغه ور سره يوسي، حتې کورونه يې نړول او دروازې يې ور سره اخیستلې ځکه د لرغني څخه جوړي سوي دروازې وې او قېمت يې درلودی، که يې کورونه وړلای سواي هغه به يې هم ور سره وړي وای، خو کورونه د وړلو شئ نه وه نو يې نړول او دروازې يې بارولې، ټول هغه شيان چي په وسه يې پوره وه هغه يې بار کړه، کله چي د تللو دپاره تيار سوه نو يې مظاهره جوړه کړه، هغه داسي:

يوه ښځه چي غزلي يې ويلې ښه او لوړ آواز يې ؤ هغه ښځه د دوی په مخ کي رهي ده درېې وهي او غزلي وايي، نور يهود تر شا په پسې دي د دې د غزلو مسرې ور سره وايي او په غزلو کي وايي مور په پوره عزت د مدينې څخه وزو.

د بني النضير يهود د مدينې منورې څخه په غزلو و وتل، د بني النضير د يهودو مشران او رئيسان لکه حَيِّ بن أَخْطَب، سلام بن أَبِي الْحَقِيق، سلام بن مَشْکَم او د دوی ډېر متابعين خيبر ته ولاړل او ځيني يې شام ته ولاړل او په دوی کي فقط دوه نفره مسلمانان سوه چي يو يې يامين بن عمرو ؤ او بل يې ابو سعد بن وهب ؤ، دوی دوو ته خپل مالونه او جايدا دونه وړپاته سوه.

مگر هغه د يهودو مشران کوم چي نومونه يې مخ کي ياد کړل سوه دغه کسان د يهودو د اشرافو اشراف وه چي د مدينې منورې څخه وايستل سوه، کله چي دغه خلک

خپير ته ورسېدل د خپير يهودو يې په ډول او ډمامو استقبال وکړی او دوی يې تر ځان لور بلل، نو خود دوی د خپير مشران او حاکمان وگرځېدل، دغه درې نفره چې د مدينې منورې څخه وايستل سوه دوی وه چې په وروسته کې يې احزاب سره راټول کړه.

کله چې مور د خندق غزاه وايو، د دغه جنگ دپاره چا احزاب يا مختلفي ډلي سره راټولي کړې؟ دغو درو نفرو: حَيِّ بن اَخطب، سلام بن ابي الحقيق او سلام بن مشکم، دغه د يهودو مشران چې د خپله قوم سره د مدينې منورې څخه په دغه ډول سره وايستل سوه دوی د خندق جنگ په وجود راوړی او دوی وه چې هغه خطرناکه جنگ يې د مسلمانانو پر ضد جوړ او ترتيب کړی، د دغې واقعي او جنگ حالات به پر خپل وخت په تفصيل سره درته بيان سي.

اوس چې د بني النضير يهود د مدينې منورې څخه ووتل رسول الله ﷺ د دوی اسلحه، د دوی پاته مالونه، د دوی غير منقوله جايدادونه لاس ته راوړل، د اسلحې په جمله کې (٥٠) زغري (٥٠) خوله او (٣٤٠) توري وې او د يهودو غير منقول مالونه لکه مخکي او باغونه، کورونه او قلاوي ټول مسلمانانو ته پاته سوه، چې دغه پاته مالونه ډېر زيات مال او جايداد ؤ او مسلمانانو دغه مالونه بېله جنگه بېله سفره او بېله ستړياوو له يهودو څخه واخيستل چې د دغه ته (فئ) ويل کيږي (فئ) په اسلام کې د کفارو هغو مالو ته ويل کيږي چې مسلمانان يې بېله جنگه د کفارو څخه اخلي او غنيمت بيا هغو مالو ته ويل کيږي چې د کفارو څخه په جنگ کې اخيستل کيږي، د غنيمت حکم په اسلام کې دا دی چې پنځمه حصه يې د الله ﷻ او رسول الله ﷺ ده يعنې: د مسلمانانو د بيت المال ده او څلور حصې يې پر جنگ کوونکو يا پر اسلامي هغه لښکر تقسيميږي چې جنگ ته حاضر سوي وي، مگر د فئ حکم بيا څه شي دی؟ په فئ کې خو جنگ نسته نو څنگه وېشل کيږي؟ او دا د اول وار دپاره پېښه سوه چې مسلمانان د کفارو مالونه او جايدادونه بېله جنگه اخلي، نو د الله ﷻ له طرفه امر راغلی چې فئ د الله او رسول الله دی، څرنکه چې رسول الله ﷺ غواړي هغسي تصرف پکښې کوي پر لښکر نه تقسيميږي، ځکه چا جنگ نه دی کړی نور رسول الله ﷺ امر وکړی چې دغه مالونه دي خاص پر هغه اولو مهاجرينو تقسيم سي ځکه هغه ډېر

غریبان وه مالونه او وطن یې پرې ایښي وه شئ یې نه درلودی، نو دغه فی د مهاجرینو پر غریبانو و وپشل سو، فقط په انصارو کي یې ابودجانه او سهل بن حنیف رضی الله عنہما ته هم حصه ورکړه، ځکه هغه هم ډېر غریبان وه او د دغه فی څخه د رسول الله صلی الله علیه و آله د کال نفقه هم اخیستل کېدل او پاته شئ یې پر اسلحه او په جهاد فی سبیل الله کي مصرفېدی.

د بني النضیر غزاه د هجرت د څلورم کال د ربیع الأول په میاشت کي وه چي د عیسوي ۶۲۵ کال د اګست میاشت وه او الله صلی الله علیه و آله د دغی غزاه په باره کي ټول سورۀ الحشر نازل کړی، نو موږ د سورۀ الحشر په ترجمه تر هغونه سو پوهېدلای چي د بني النضیر د یهودو قصه نه وي را معلومه، الله صلی الله علیه و آله په دغه سورۀ کي د یهودو شپل او فراره کول بیان کړي دي، د منافقانو مسلک او عملونه یې رسوا کړي دي د فی احکام یې بیان کړي دي، په دغه سورۀ کي یې د مهاجرینو او انصارو صفت کړی دی او دا یې روښانه کړي دي چي د دښمن په محکمه کي د حربي مصلحت دپاره د ونو سوځل او رېل جائز او روا دي، دې ته فساد فی الارض نه ویل کیږي او په دغه سورۀ کي یې مسلمانانو ته په تقوی او د آخرت دپاره په تیاري او آمادګي وصیت کړی دی او د سورۀ خاتمه د الله صلی الله علیه و آله په اسماء الحسنى او صفات العلی سره سوې ده.

حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنہما به ویل: سورۀ الحشر ته سورۀ النضیر وايه.

یعني: ټول سورۀ د بني النضیر د یهودو د حالاتو په باره کي خبري کوي.

د ذات الرقاع غزاه

د بني النضیر ترغزاه وروسته یوه بله غزاه پېښه سوه چي د ذات الرقاع غزاه ورته ویل کیږي او دغه غزاه د هجرت د څلورم کال د جمادي الأول په میاشت کي پېښه سوه او د دغی غزاه سبب دا ؤ چي د غطفان قبیلو کومي چي په نجد کي وې د مدینې منورې د حملې دپاره خلک را ټولول او ځانونه یې تیارول.

تاسي ته معلومه ده چي د کفارو دغه ټول تجاوزونه او حملې د اُحد د جنگ په سبب وې ځکه د کفارو د ټولو قبیلو امید پیدا سو چي پر مسلمانانو حملې وکړي او غنیمتونه ځني یو سي، د دوی په فکر مسلمانان د اُحد په جنگ ضعیفه سوي دي،

نو غطفان چي په نجد کي هغه ډېره لويه قبيله وه د هغو هم اميد پيدا سو چي پر مسلمانانو حمله وکړي، کله چي د مدينې منورې استخباراتو دغه خبر رسول الله ﷺ ته ورساوه، رسول الله ﷺ يو لوی لښکر جوړ کړی او په خپله رسول الله ﷺ پر غطفان د حملې اړاده د دې دپاره وکړه چي هغه د دوی له طرفه خطر په خپله خالکي کي له منځه يوسي، نو د مسلمانانو لښکر د نجد او غطفان پر طرف رهي سو، هلته بيا غطفان هم دوهمه لوی لښکر جوړ کړی و چي شمېر يې د مسلمانانو تر لښکر څو واړه زيات او ډېر و، دواړه لښکره مخ په مخ سره ودرېدل مگر دواړه طرفه يو له بله بيرېږي، يو لښکر پر هغه بل لښکر د بيرې په سبب حمله نه سي کولای کفار د مسلمانانو د جرئت او دلاوريه بيرېږي او مسلمانان د هغو له ډېر والي څخه بيرېږي په زرو زرو نفر دي، څو ورځي لښکري مخ په مخ سره ولاړي دي خو يو پر بل حمله نه کوي، هر يو د هغه بل انتظار کوي چي هغه به حمله وکړي او جنگ به شروع سي خو يو هم پر هغه بل حمله نه کوي، مگر عادتاً مسلمانانو به د لمانځه پر وخت لمونځ کاوه، کفارو سره وويل: د حملې دپاره ښه او مناسب وخت د لمانځه وخت دی، کله چي مسلمانان لمونځ کوي موږ به حمله پر وکړو، واقعاً هم غطفان ځانونه تيار کړه چي د راتلونکي لمانځه پر وخت پر مسلمانانو حمله وکړي، په دغه وخت کي د الله ﷻ له طرفه د صلوة الخوف يعني: د بيرې د لمانځه د آداء کولو آياتونه نازل سوه او تر دغه وروسته مسلمانانو خپل لمونځ د صلوة الخوف پر طريقه آداء کاوه، هغه داسي:

ځينو مسلمانانو به د رسول الله ﷺ سره په جماعت لمونځ آداء کاوه او ځيني مسلمانان به د دښمن مخ ته ولاړ وه، د لمانځه پر نيمايي به دغه لمونځ کوونکي د دښمن طرف ته ولاړل او هغه نور به راغله د رسول الله ﷺ سره به يې هغه پاته لمونځ په جماعت آداء کړی، د غطفان خلک په فکر کي سوه چي اوس څنگه وکړو؟ ځيني مسلمانان پر لمانځه ولاړ دي او اسلحه هم ور سره ده او ځيني نور يې د دوی ساتنه کوي، څو ورځي نوري هم پر دغه طريقه تيري سوې څو الله ﷻ د غطفان په زړو کي بېره ور واچول، د جنگ ميدان يې پرېښاوه او سره وپاشل سوه، رسول الله ﷺ څو ورځي نور هم په غطفان کي پاته سو او بيا مدينې منورې ته رهي سو، اوس چي

مدینې منورې ته رهي دي پر لاري يوه کوچنۍ حادثه پېښه سوه. هغه دا چې د غطفان د قبيلې څخه يوه نفر قسم ياد کړی چې د مسلمانانو څخه به تر هغورا و نه ګرځم ترڅو ويني پکښې و نه بهوم، يعني تر څو چې په مسلمانانو کې يو نفر زخمي نه کړم يا يې و نه وژنم نه ځني راګرځم. د مسلمانانو لښکر رهي دی او دى تر شا په پسې دى د مسلمانانو هم پروا نه په کيږي ځکه يو نفر پر لاري رهي دى بنايي يو کار به لري.

کله چې شپه سوه مسلمانانو يو ځای واړول او خېمې يې و درولې رسول الله ﷺ وفرمايل: نن شپه څوک پر مور پيره کوي؟ د اصحاب کرامو څخه دوو نفرو دا کار پر غاړه واخيستی چې يو يې عباد بن بشر الأنصاري ؓ و او بل يې عمار بن ياسر ؓ و، دغه دوه نفره د پيرې دپاره لوړ يوې غونډۍ ته وختل ځکه مسلمانان په خېمو کې دي او دوى چې لوړ وي نو هر څوک چې له هره طرفه راځي دوى يې ويني.

دلته بيا دغه دوو نفرو پيره کوونکو شپه سره ووېشل، عباد بن بشر ؓ د شپې اوله حصه واخيستل او عمار بن ياسر ؓ د شپې آخره حصه واخيستل، عمار بن ياسر ؓ څنگ و اچاوه چې هوسا سي او عباد ؓ و درېدى لمونځ کوي، لمونځ کوي او بيا شا وخو ګوري چې څوک مسلمانانو ته ور نه سي، شپه تاريخه ده چپه چپايي ده نه کوم حرکت و نه رغ، عباد ؓ نور هم خپل لمانځه ته دوام ورکړی.

هغه کافر چې قسم يې ياد کړی و هغه کرار کرار ور نژدې سو او دغه نفر يې وليدى چې ولاړ دى، کافر پوه سو چې دا د مسلمانانو پيره دار دى نور هم ور نژدې سو، دومره اندازه ور نژدې سو چې له هغه ځايه څخه يې په غشي وېشلاى سي، نو يې غشى او لېندى ورته برابر کړه عباد يې وويشتى، غشى د عباد پر اوږه و مېنتى، عباد نه غواړي چې لمونځ يې قطعې سي غشى يې د اوږې څخه وايستى او وې غورځاوه نور هم لمونځ پسې پوره کوي، کافر په تعجب کې سو چې دا څو امکان نه لري چې غشى دي نه وي پر مېنتى ځکه هيڅ وخت زما وارى نه دى خطاسوى، بيا يې بل غشى واخيستى او عباد ؓ يې په وويشتى بيا هم غشى د عباد پر اوږه و مېنتى، بيا يې غشى وکښى او وې غورځاوه، ويني ځني بهيږي خود ده ازاده دا ده: کوم سورة چې ده په

لمانځه کي شروع کړی دی هغه پوره کړي چي هغه سورة: سورة الكهف ؤ، هغه کافر درېيم وار بيا په غشي و وېشتی، دلته نو عباد و بهرېدی چي دئ به و وژل سي او مسلمانان به بېله پیره داره يا ساتونکي پاته سي، نو يې د قرآن مجيد تلاوت پر هغه ځای بس کړی رکوع او سجده يې وکړه لمونځ يې پای ته ورساوه او بيا يې خپل ملگری عمار رضي الله عنه را وېښ کړی، عمار وليدل چي د ملگری څخه يې ويني بهيرې ويل: خير څه درته پېښه ده؟ عباد ويل: په غشويې و وېشتم، عمار ويل: زه دي ولي په هغه اول وار ويني نه کړم؟ عباد و ويل: ما د قرآن کریم يو سورة وايه دا مي نه وه خوښه چي هغه سورة پر منځ پرېږدم او که زه پردي نه بهرېدلای چي رسول الله ﷺ ته به زما په سبب کوم تکليف يا آزار پېښ سي ما به خپل لمونځ نه وای قطعه کړی.

دا د صحابه کرامو د لمانځه پر آداء کولو او د عبادت سره شوق او علاقه وه، حتی په لمانځه کي يې د يوه سورة د پوره کولو دپاره دغه تکليفونه زعمل چي په غشو وېشتل کېدل دوی پروا نه په کول.

هغه کافر چي دغه حال وليدی چي پر دې خلکو غشي هم تاثير نه کوی بيرته ولاړی. ايمان چي په زړو کي ځای ونيسي نو انسان کوښښ کوي چي د الله ﷻ عبادت او د قرآن مجيد تلاوت ته د هغو حق پوره او کامل ورکړي، عبادت او د قرآن مجيد تلاوت د انسان په زړه کي دوهمه خوږ او شيرين سي چي له انسانه خپل ځان هم هېر سي.

دا د ذات الرقاع د غزاء قصه وه او دا چي د دې غزاء نوم ذات الرقاع کېښوول سو د دې دپاره علماء کرامو ډېر سببونه ذکر کړي دي خو مشهوره سبب يې دا دی: چي اصحاب کرام ډېر غريبان وه د پښو دپاره يې د بوټ يا خپلی قدرت هم نه درلودی او هوا هم ډېره گرمه او توده وه نو به يې پر پښو ټوکران ټرل، چي په عربي کي دغو ټوکرانو ته (رقاع) ويل کېږي، نو ځکه دغه غزاء ته (غزوة ذات الرقاع) و ويل سوه.

د بدر دوهمه غزاء

پسله هغه چې مسلمانانو په دغه ذکر سوو غزاوو سره د شا وخوا عربي قبائلو شان او شوکت ورمات کړی او د هغو شر او حملې يې د خپلو خانو څخه مننه کړې، اوس بيا د هغه خپل لوی دښمن د مقابلې دپاره تياري نيسي چې هغه دښمن قريش وه.

که ستاسي په ياد وي چې د اُحد جنگ په داسي ډول پای ته ورسېدی چې د کفارو کاميابي نه پکښي معلومېدل، ځکه هلته نه ټول مسلمانان و تبتېدل او نه ټول ووژل سو، کفارو نه بنديان ونيول او نه يې غنيمتونه يو وړل نو ابوسفیان د جنگ په آخري لحظو کي رسول الله ﷺ ته و ويل: په راتلونکي کال کي زموږ او ستاسي مقابله په بدر کي ده او رسول الله ﷺ هم قبوله کړه، نو دا وعده وسوه چې مسلمانان اړ کفار به په راتلونکي کال کي د جنگ دپاره په بدر کي سره مخامخ کيږي.

اوس چې کال تېر سو او د قريشو سره هغه وعده سوی وخت را ورسېدی، نو پر رسول الله ﷺ او مسلمانانو دا لازمه وه چې د ابوسفیان او د هغه د قوم سره د مقابلې دپاره بدر ته ووزي او يو وار بيا د جنگ ژرنده وڅرخوي، دا دپاره د دې چې حکم او حاکميت، بقاء او قرار هغې ډلې ته پاته سي چې هغه د بقاء او پاته کېدلو وړ او لائقه وي. (حق و حقدار ته ورسېږي)

دغې غزاء ته د سيرت په کتابو کي (غزوه بدر الثانيه)

يا (غزوه بدر الآخره) ويل کيږي.

د هجرت د څلورم کال د شعبان په مياشت کي چې د ميلاد ٦٢٦ کال او د جنوري مياشت وه رسول الله ﷺ د خپلي وعدې سره مطابق د (١٥٠٠) نفرو سره د بدر طرف ته رهي سو، د مسلمانانو د بيرغ اخيستونکي علي بن ابي طالب ؓ او د مسلمانانو سره په دغه لښکر کي فقط لس آسه ورسره دي، رسول الله ﷺ د خپله لښکره سره بدر ته ورسېدی او هلته يې واپړول، د کفارو د لښکر درا تگ په انتظار دی. مگر ابوسفیان دا وار د دوو زرو مشرکانو سره د مکې مکرمې څخه را و وتی او پنځوس آسه ورسره دي، خوا ابوسفیان بېرېږي، خاصاً چې هغه خبرونه يې اورېدل

چې رسول الله ﷺ او مسلمانان شا و خوا نورو قبائلو ته ور وزي او هغه قبيلې ځني تبتني او مسلمانان غنيمتونه ځني وړي.

نو ابوسفیان د مکې مکرمې څخه د بيري سره را ووتی، ترڅو چې و (مجنه) ته ورسېدی او هلته يې واپول (مجنه يو اوبه وې چې د مکې مکرمې څخه د يوې ورځې د تگ پر اندازه ليري وې) اصلاً ابوسفیان د مکې مکرمې څخه وارخطاء راوتلی ؤ د مسلمانانو سره يې د جنگ په نتيجه کې فکر کاوه، کرار کرار يې نوره هم بېره په زړه ننوتل ترڅو چې د ده پر ټولو حواسو بېره غالبه سوه، اوس چې عسکان ته نژدې سو هغه د جنگ عزم او اراده يې په کلي ډول سره مات سوه، اوس د بيرته گرځېدلو دپاره يوه حيله او بهانه جوړوي نو د خلکو په منځ کې ودرېدی او ويل: يا معشر القریش! د جنگ کولو دپاره آباد او باراني کال په کار دی چې حيوانات مو وابنه او پاني و خوري او تاسي د حيواناتو شيدې وچسې، خو دغه اوسنی کال وچ او بې بارانه دی څرنگه چې اوس د جنگ دپاره مناسب وخت نه دی نو درځی چې بيرته وگرځو، داسي معلومېدل چې د مشرکانو د لښکر پر زړو او احساساتو هم بېره غالبه سوې وه ځکه هېچا د دغې رأيي مخالفت و نه کړی او هېچا د مسلمانانو سره پر جنگ کولو تاکيد او ټينگار و نه کړی بلکه ټول په دغه فيصله راضي وه او د مکې مکرمې پر طرف رهي سوه، مگر مسلمانانو په بدر کې (٨) ورځې د بدر د اوبو سره تيري کړې او د دښمن د راتگ انتظار يې کاوه، خو قریش نه راغله نورو قبيلو هم وليدل چې مسلمانان د وعدې ځای ته ورغله مگر قریش بيرته ولاړل.

هلته چې ابوسفیان د بيرته گرځېدلو په فکر کې ؤ او نه يې غوښته چې خلک په دغه بيرته گرځېدلو پېنور ورکړي نو غواړي چې د ده تر بيرته گرځېدلو د مخه داسي يوکار وکړي چې رسول الله ﷺ بيرته وگرځي، نو يې نعيم بن مسعود چې د اهل مکې څخه ؤ او تردغه وخته پر هغه خپل شرک ؤ رسول الله ﷺ ته ور ولېږي چې رسول الله ﷺ په خبرو وېبروي، نعيم بن مسعود رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: ابوسفیان ډېر لوی لښکر جوړ کړی دی، درې زره نفره يې سره يو ځای کړي دي چې ټول سپاره او مسلح دي، او له دغه قسمه يې نوري خبري ورته وکړې غواړي چې

رسول الله ﷺ و بهروي، مگر رسول الله ﷺ د ټولو خبرو په جواب کي ورته و ويل: زه يې په انتظار يم، د ابوسفیان دغه کار هم فايده و نه کړه او رسول الله ﷺ خو ورځي هلته په بدر کي پاته سو، ترڅو چي ټولو عربو دغه خبر واورېدی چي مسلمانان پر خپل وخت او وعده بدر ته ورغله خو ابوسفیان او قریش نه ورغله، چي په دغه طريقه سره اسلام او مسلمانان قوي معلوم سوه او د مسلمانانو څخه نور هم دکفارو په زړو کي بېرته او هيبت زيات سوه.

په دغه غزاه کي کومه خاصه واقعه نه سوه پېښه بېله دې څخه چي د بني الضمره د قبيلو څخه هغه چي دلته په بدر کي اوسېدې يو نفر چي د دغو قبيلو مشر او رئيس ؤ او نوم يې مخشي بن عمرو الضمري ؤ چي مور يې د مخه بيان درته کړی دی چي د ده او د رسول الله ﷺ په منځ کي د صلحي او نه تعارض معاهده سوې وه، اوس چي رسول الله ﷺ خو ورځي دلته تيري کړې نو دغه مخشي چي د دغو قبيلو مشر ؤ رسول الله ﷺ ته ورغلی او په ډېره بې ادبې سره يې رسول الله ﷺ ته و ويل: يا محمد! ﷺ ته د قریشو سره د جنگ کولو دپاره زموږ اوبو ته راغلی يې؟ د ده د غو خبرو مقصد دا ؤ: چي ته ولي او څنگه زموږ بې اجازې دې ځای ته راځې؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، زه راغلی يم که دي خوشه وي هغه ستا عهد او جوار به بېرته تا ته درکړو او جنگ به در سره وکړو.

مخشي په دغه خبره سره و بهرېدی ويل: يا محمد! ﷺ دې ته ضرورت نسته چي هغه زموږ عهد مات سي زه پر هغه خپله وعده يم. دا د اسلام شان او شوکت، عزت او هيبت ؤ چي ورځ په ورځ زياتېدی او خلک ځني بهرېږي.

د دومة الجندل غزاه

رسول الله ﷺ له بدره څخه بېرته مدينې منورې ته ولاړی، په ټوله اسلامي منطقه کي يو وار بيا امن او سلامتيا قائم سوه، اسلامي دولت په امان او اطمینان سره شپې او ورځي تېروي، رسول الله ﷺ يو وار بيا دې ته فارغه سو چي د عربو هغه ليرو حدودو ته متوجه سي، د دعوت دپاره د مسلمانانو تسلط او سيطره پر ليرو منطقو زياته سي او د مسلمانانو په موجوديت دوستان او دشمنان اعتراف وکړي.

د بدر د دوهمې غزاء شپږ میاشتي تیرې سوې او رسول الله ﷺ په مدینه منوره کې دی څو بیا داسې خبر ورته راغلی: کومې قبیلې چې د دومه الجندل پر شا وخوا دي هغه په لارو کې درېږي او هر څوک چې پر دغو لارو تېرېږي هغه شکوي، یعنې لویې لارې یې نیولې دي او غلاوي کوي او په عین وخت کې یې د مدینې منورې د حملې دپاره هم یو لوی لښکر سره یوځای کړی دی.

دومه الجندل د مدینې منورې څخه ډېر لیرې دی، دومه الجندل د مدینې منورې په شمال کې د شام پر حدودو پروت دی، د دومه الجندل او د مشق په منځ کې د پنځو ورځو لار ده، خو د مدینې منورې څخه تر دومه الجندل پورې د پنځلسو ورځو لار ده، نور رسول الله ﷺ د هجرت د پنځم کال د ربیع الأول په میاشت کې د زرو نفرو مسلمانانو سره د دومه الجندل پر طرف رهي سواو د بني عذرّه د قبیلې څخه یې یو نفر چې مذکور نومېدی د رهنما یا لارښوونکي په صفت ورسره رهي کړی چې مسلمانانو ته تر دومه الجندل پورې پټي او نژدې لارې وروښيي، اسلامي لښکر د شپې تگ کوي او د ورځې پټیږي، دا د دې دپاره چې د دشمن په بې خبري کې پر هغو حمله وکړي، اوس چې دومه الجندل ته نژدې سوه وې لیده چې هلته هیڅوک نسته، نو مسلمانانو د هغو پر حیواناتو او چوپانانو حمله وکړه، د چوپانانو څخه چې څوک تښتېدلای سواي هغه و تښتېدل او څوک چې زخمي کېده هغه زخمي سوه او په خپله د دومه الجندل اوسېدونکي شا وخوا تښتېدلي او پټ سوي وه، اوس چې رسول الله ﷺ د دوی په منطقه کې واپول هیڅوک یې نه ولیدل، رسول الله ﷺ دلته څو ورځې او شپې پاته سو د لښکر څخه یې ټوليانې جوړې کړې او شا وخوا یې ولېږلې، خو نه یې څوک ولیدل او نه مسلمانانو ته کوم تکلیف پېښ سو.

څو ورځې وروسته رسول الله ﷺ بیرته مدینې منورې ته رهي سو، رسول الله ﷺ په دغه سفر او غزاء کې د عیینه بن حصن سره چې د غطفان د قبیلې مشر او رئیس ؤ د صلحي او امان عهد او وعده وکړه.

په دغه پرله پسې قاطع او فیصله کوونکو اقداماتو په دغه حکیمانانه او د عزمه ډکو نقشو سره رسول الله ﷺ د امان او امان په را وستلو کې کامیابه سو، په شا وخوا منطقه

کي يې صلحه او سلامتيا را وستل پر حالاتو يې تسلط او سيطره حاصله کړه، د ورځو او بښل يې د مسلمانانو په گټه تمام کړه، هغه خارجي او داخلي ستړياوي چي پرله پسې پر مسلمانانو راتلې هغه لږ او سپکي سوې، منافقان چپ او عاجزه سوه، د يهودو يوه بله قبيله د مدينې منورې څخه وايستل سوه، پاته يهودو د همسايه توب حقوق آداء کول، پر هغه خپلو عهدو او وعدو يې په ښکاره سره وفاء کول، شا وخوا صحرايي عرب آرام سوه قريش د هغه خپلو تيزو حملو څخه پخ سوه، په دغو حالاتو کي مسلمانانو د اسلامي دين د نشرولو او د رب العالمين درساتل د رسولو فرصه او موقع پيدا کړه.

د خندق يا احزابو غزاء

اوس چي آمن او سلامتيا راغله او پسله هغو جنگو چي تر يوه کال زياته موده يې په برکي ونيول جزيره العرب بيرته آراهه سوه، مگر يهود! هغه يهود چي د خپل غدر او خيانت، د خپلو چمو او دسيسو په نتيجه کي يې قسم قسم ذلتونه او سپکتياوي و څکلې بيا هم هغه خپل د غفلت له خوبه نه سوه وښ، د خپل غدر او خيانتو په سبب چي کوم تکليفونه ور ورسېدل په هغو سره يې پند او عبرت نه کړی حاصل، پسله هغه چي دوی خيبر ته و شړل سوه اوس گوري چي مسلمانانو ته به د دغو جنگو په نتيجه کي چي د مسلمانانو او بت پرستانو په منځ کي يې جريان درلودی څه پېښه سي، کله چي يهودو وليدل چي د ورځو تېرېدل د مسلمانانو په گټه تماميږي، د وخت په تېرېدلو سره نور هم د مسلمانانو نفوذ زياتيږي پر مخکه او منطقه يې سلطه نوره هم قوي کيږي نو دغه يهود د حسد په اور کي داسي سوځل کېدل لکه پر سکرو ټو چي پرله اوړي.

نويې د خپل حسد د پوره کولو دپاره څه وکړه؟ بيرته له سره يې په خپلو دسيسو او مؤامرو شروع وکړه، د يوې داسي حملي د کولو دپاره يې د ترتيباتو په نيولو شروع وکړه چي هغه حمله بايد د مسلمانانو پر ضد وژونکې او فيصله کوونکې حمله وي او تر هغې حملي وروسته اسلام او مسلمانانو ته د ژوند کولو موقع نه سي پاته.

ښه متوجه سي! نن ورځ هم هغه يهود دي، حتی نصارا هم د دوی د لاس آله گر کېدلي دي، د دوی ټولو دسيسې اسلام او مسلمانانو ته متوجه دي او بد بختانه په

مسلمانانو کي يې د مسلمانانو په شکل او د مسلمانانو په نامه سره نور نوکران هم پيدا کړي دي چي مثال يې د مدينې منورې منافقان دي.

مسلمان وروڼو! وينئ او بيداره سئ، ترڅو به مو انسانان د تجاوز گرانو په لاسو وژل کيږي او وطن به مو د بي رحمه غادرانو او خائنانو په واسطه خرابيږي، ماشومان به مو يتيمان او ښځي به مو کونديانې کيږي، د وطن کانونه او معدنونه به مو يرغلگران په طيارو او هليکپټرو کي وړي.

خير يهودو خو د فيصله کوونکي حملې اراده وکړه مگر دوی په خپلو ځانو کي دا همت او جرئت نه درلودی چي مستقيماً او مخامخ د مسلمانانو سره و جنگيږي نو يې د دغه مقصد دپاره يوه ډېره خطرناکه نقشه جوړه کړه هغه داسي: د بني النضير د يهودو د مشرانو څخه هغه چي په خيبر کي اوسېدل شل نفره د مکې مکرمې مشرک قريشو ته ورغله چي قريش يې د رسول الله ﷺ جنگ ته تشويقول او ورته ويل يې: موږ مو په دغه جنگ کي ملگري او طرفداره يو، يهودو قريشو ته ډېر ټينگ عهدونه او وعدي ور کړي او ويل: موږ په هر هغه جنگ کي چي د مسلمانانو پر ضد وي په هر شي سره ستاسي کومک او نصرت کوو، قريشو هم دغه د دوی غوښتنه قبوله کړه.

تاسي ته معلومه ده چي قريشو د دوهم بدر په وتلو کي د خپلي وعدي څخه مخالفت وکړی او هغه عمل د دوی دپاره پېغور سو نورو قبيلو به پېغورونه ورکول، د قريشو عزت او شرف سپک او زخمي سوی و نو اوس ابوسفیان غواړي چي په دغه جنگ سره خپل بايللی شرف او شهرت لاس ته راوړي او هغه خپله د جنگ وعده پر ځای کړي.

په دغه وخت کي د مکې مکرمې مشرکانو د يهودو څخه پوښتنه وکړه چي تاسي خو اهل کتاب ياست او تاسي ته آسماني اديان در معلوم دي نو تاسي موږ ته وواياست چي د محمد ﷺ دين ښه دی که زموږ دين؟ دلته نو يهودو لعنهُ الله عليهم هغه خپل خباثت ښکاره کړی او ويل: يا! ستاسي دين د محمد ﷺ تر دين ښه او بهتر دی، سبحان الله! تاسي فکر وکړی شرک او د بتانو عبادت د يوه الله ﷻ تر عبادت ښه او بهتر بولي حال دا چي د يهودو د دين اساس هم پر وحدانيت ولاړ دی، دا د هغي دښمنۍ تاثير دی چي يهود يې د اسلام او مسلمانانو سره لري.

خیر قریش د جنگ کولو دپاره راضي سوه، بيا نو دغه د يهودو ډله غطفان ته ولاړل، غطفان خو هغه څوک دي چې رسول الله ﷺ د هغو منطقي او قبيلو ته ورغلی و او دوی وټټېدل نو اوس يهودو دوی هم و هغه څه ته را وبلل چې قریش يې ور بللي وه، غطفان هم پر جنگ کولو موافقه ور سره وکړه، د يهودو ډله بيا د بني سليم قبيلو ته ورغله هغو هم دا ور سره خوښه کړه، د يهودو مشران د عربو پر مختلفو قبيلو لکه (بنو فزاره) (بنو مرّه) (بنو أشجع) (بنو أسد) (د حبشيانو قبيله) او نورو مختلفو قبيلو وگرځېدل او د مسلمانانو جنگ ته يې را بولي چې تقريباً ټولو قبيلو دغه د دوی غوښتنه او دعوت قبول کړی.

په دغه طريقه سره د يهودو سياست پوهان او مشران کاميابه سوه چې په خپل شيطانان سره د کفر مختلفي ډلي يا احزاب د رسول الله ﷺ او د هغه د دعوت او مسلمانانو پر ضد سره را ټولي او يو ځای کړي.

(نن ورځ هم مورپر خپل شا وخوا دغه ته ورته دغسي سياسي حرکتونه وښو)

نو واقعاً هم د مدينې منورې د جنوب له طرفه قریش، دکنانه قبيله او د دوی خلفاء چې د اهل تهامې څخه وه څلور زره نفره را ووتل چې مشري ابو سفيان و او په مَرّ الظهران کي چې اوس وادي فاطمه ورته وايي بنو سليم هم ور سره يو ځای سوه او د مدينې منورې د شرق له طرفه د غطفان قبيلې را ووتلې چې يوه بنو فزاره وه او مشر يې عيينه بن حصن و او بله بنو مرّه وه چې مشري حارث بن عوف و او بنو أشجع را ووتل چې مشري مسعر بن رُخيله و، دغه رنگه بنو أسد او نوري قبيلې را ووتلې چې په نتيجه کي د دغو قبيلو څخه دومره لوی لښکر جوړ سو چې په ټوله جزيره العرب کي د اول وار دپاره په دغه اندازه انسانان او لښکر سره يو ځای کيږي او دغو ټولو احزابو يا ډلو په هغه معين سوي تاريخ چې دوی د مخه سره ټاکلی و د مدينې منورې پر طرف حرکت وکړی، پسه څو ورځو دغه جنگي لښکري چې شمېر يې لسو زرو نفرو ته رسېدی د مدينې منورې پر شا و خوا سره يو ځای سوې، سبحان الله! بنايي د دغو لښکرو شمېر او عدد تر هغو ټولو انسانانو چې په مدينه منوره کي اوسېدل که نارينه وه که ښځي، که ماشومان وه که لويان، که زاړه وه که ځوانان زيات و.

که چیري دغه سره یو ځای سوي ډلي او دغه مسلح لښکر په بې خبري سره د مدینې منورې قلاوو ته رسېدلی وای دا به د مسلمانانو پر نوي دولت او د هغو پر وجود یو داسي لوی خطر وای چي حد او اندازه یې زه نه سم بیانولای ممکن د مدینې منورې ټول انسانان او کښتونه یې په یوه وار نېست او نابود کړي وای، مگر هلته یو وینس او باخبره قیادت او مشرتوب موجود ؤ چي همپه یې ګوتي پر هغه غور ځېدونکو رګو پرتې وې، د حالاتو معلومات یې کاوه او د حالاتو د خطر اندازې یې سنجولي، دغه لښکرو د هغه خپلو ځایو څخه حرکت نه ؤ کړی چي د مدینې منورې استخباراتو خپل قائد اعلیٰ ﷺ ته د دغه خطرناکه حرکتو حالات ورسول، رسول الله ﷺ پوه سو چي د دغو ډلو یا احزابو مقصد مدینه منوره ده.

نو رسول الله ﷺ ډېر ژر یو عالي مشورتي مجلس جوړ کړی چي په هغه مجلس کي د مدینې منورې څخه د دفاع پر موضوع خبري کېدلې، پسله هغه چي د مسلمانانو مشرانو او د شوری غړو بحث او مناقشې سره وکړې پر هغه پیشنهاد یا وړاندیز یې اتفاق وکړی چي یوه جلیل القدره صحابي حضرت سلمان فارسي رضی الله عنه تقدیم کړی، سلمان فارسي رضی الله عنه وویل: یا رسول الله! کله چي مور د فارس په مځکه کي ؤ مور یوه داسي حيله یا چم درلودی که به د یوه لوی لښکر له طرفه حمله راباندي کېدل مور دغه حيله استعمالول، رسول الله ﷺ وفرمایل: هغه کومه حيله وه؟

سلمان فارسي رضی الله عنه وویل: د خپلي منطقي پر شا وخوا به مولوی خندق وکندي، رسول الله ﷺ وفرمایل: چي څنگه خندق؟ ځکه دغه حيله په عربو کي نه وه او نه یې پېژندل، سلمان فارسي رضی الله عنه د خندق په باره کي تفصیل ورکړی او د هغه په مقصد یې پوه کړی، دا کار یوه ډېره حکیمانه نقشه وه او عربو ته تر دغه د مخه دغه نقشه نه وه ور معلومه، نور رسول الله ﷺ ډېر ژر د دغې نقشې په عملي کولو شروع وکړه او هر لس نفره مسلمانان یې په دې سره امر کړه چي (۴۰) ذراع خندق به کني.

د دغه خندق د ځای معلومولو او کیفیت دپاره مجبوره یم چي د مدینې منورې ګروکي یا جغرافیایي کیفیت درته بیان کړم، دا د دې دپاره چي مور پوه سو چي خندق څنگه او چیري وکندل سو او رسول الله ﷺ ولي دغه ځای د خندق د کنډلو

دپاره اختیاري کړی او پاته یهود د مدینې منورې په کومه منطقه کې اوسېدل؟ او دغه یوه خندق څنګه او په څه ډول ټوله مدینه منوره د دښمن د حملې څخه وساتل؟

په هغه وختو کې د مدینې منورې ښار په خپله په یوه عجیب شکل سره واقع و. هغه داسې: مدینه منوره د درو (حَرَو) په منځ کې پرته وه (حَرَّةُ الْوَأَقَم) (حَرَّةُ الْوَبْرَه) او بله هغه (حَرَّة) وه چې د مدینې منورې په جنوب کې وه، حَرَّة څه شي ده؟ حَرَّة هغه لوی او پراخه دښت او منطقي ته ویل کېږي چې ټول وچ او آوار دښت وي، خو دغه دښت په لویو لویو، تورو، غټو، ښوئ او ګردیو ډبرو ډک وي، یعنې: پراخه او لوی دښت چې مځکه یې رېښه ده او په دغه رېښه کې لوی لوی غټي، توري، ښوئ او ګردی ډبري یوه د بلې تر څنګ پرتې وي، دغسې مځکې ته په عربي کې (حَرَّة) وایي، اوس نو په دغه حَرَّة کې پیاده او یوازې یو سړی په ډېر تکلیف او مشکلاتو سره تګ کولای سي او هغه هم ممکن یو کیلو متر لار په یوه ښاروږ کې ونه وهي، مګر د سپاره سړي یا د لښکر دپاره په دغه حَرَّة کې د تېرېدلو امکان نسته، نو مدینه منوره په طبیعي شکل له درو طرفو په دغو درو حاراتو سره ساتلې وه او هغه منطقي چې د دغو حاراتو په منځ کې او په جنوبي طرف کې واقع دي هغه بیا ټول باغونه دي چې هلته هم دښمن نه سي ور ننوتلای او د مدینې منورې په جنوب غرب کې یو غردی چې د جبلِ عَیْر په نامه سره یادېږي، اوس نو مدینه منوره طبیعتاً د درو طرفو څخه په دغو حاراتو او باغو و ساتل سوه، لکه قلا چې پر را ګرځېدلې وي. چې هغه درې ساتلې او محفوظ طرفونه: شرق، غرب او جنوب دي.

په مدینه منوره کې د یهودو ځایونه چیرې دي؟ مدینې منورې ته اول او نژدې کلی د بني قینقاع د یهودو کورونه وه چې دغه کورونه تر نورو ټولو ګلو مدینې منورې ته هغه نژدې کلی دی او د بني قینقاع یهود ایستل سوي دي چې قصه یې د مخه درته بیان سوه، او بل په حَرَّة جنوبیه کې د بني النضیر د یهودو کلی او کورونه دي او هغه هم لږ موده مخ کې وایستل سوه چې قصه یې په تفصیل سره درته بیان سوه، اوس نو د یهودو څخه فقط هغه د بني قریظه یهود پاته دي چې د هغو کورونه او قلاوي د مدینې منورې په جنوب شرق کې او د دوو حرو په منځ کې چې حَرَّة شرقیه او حَرَّة جنوبیه دي واقع دي، چې په دې حساب سره مدینې منورې ته د داخلېدلو یوازنی.

لار د بني قريظه د يهودو له طرفه څخه ده چې د حره شرقي او حره جنوبي منځ دی، دا خو مدينې منورې ته يوه لار سوه او بل د مدينې منورې د شمال طرف هم خلاص دی، اوس نو فقط دغه دوې لارې يا دوه ځايه دي چې ممکن د كفارو لښکر د دغو دوو ځايو څخه پر مسلمانانو حمله وکړي او مدينې منورې ته دي داخل سي يا د جنوب شرق څخه چې هلته د بني قريظه د يهودو کلی دی چې د دوو حرو په منځ کي واقع دی، يا د شمال له طرفه د هجوم او حملې امکان سته.

اوس چې رسول الله ﷺ د خندق د کنډلو اړاده وکړه نو يې د بني قريظه يهود را وغوښتل، هغه چې پخوا هم د مسلمانانو له طرفه د دغو يهودو سره د صلحي او اتحاد (د دښمن په مقابل کي د يو والي) عهد او وعده موجود وه، بيا يې هم هغه عهد نوی او تازه کړی، يهودو هم ټينګي وعده ورکړې چې موږ ستاسي پر طرف يو او د دغي لارې ساتنه پر موږ ده، هيڅکله به مشرکان پرې نږدو چې د دغي لارې څخه دي مدينې منورې ته داخل سي دغه د جنوب شرق د لارې ساتل زموږ وظيفه ده، چې په دغه عهد او پیمان سره مدينه منوره د ټولو اطرافو څخه وساتل سوه بېله شمال څخه، په شمال کي بيا د اُحد غر پروت دی، خو د مدينې منورې ښار او کوروته نژدې يو بل غر هم سته چې جبل سلع ورته ويل کيږي.

رسول الله ﷺ د مدينې منورې په شمال کي د خندق د کنډلو دپاره داسي ځای اختيار کړی چې دغه خندق د مدينې منورې شمالي طرف و ساتي، که څه هم هلته په حره الوبره کي ځيني داسي ځايونه وه چې ښايي څوک تر را تېر سي خو مسلمانانو هغه ځايونه هم په کوچنيو کوچنيو خندقو بند کړل، مگر لوی او عمومي خندق د شمال خندق و او رسول الله ﷺ د مسلمانانو د لښکر د اړولو دپاره هم ځای خوښ او انتخاب کړی چې هغه ځای د خندق او جبل سلع په منځ کي و چې دغه ځای هم د مدينې منورې په شمال کي واقع دی، اوس نو د مدينې منورې له ښاره بيا د اُحد تر غره پورې خندق کنډل کيږي او جبل سلع هم د مدينې منورې او د خندق په داخل کي راغلی، رسول الله ﷺ د خپل لښکر دپاره داسي ځای خپمې و درولې، چې خندق د دوی و شمال ته سوا او جبل سلع د مسلمانانو د لښکر شا ته سو.

په دغه نقشه سره مدینه منوره پوره و ساتل سوه هېڅ داسې لار نسته چې له هغه طرفه دي مدينې منورې ته د دېښمن لښکر ور داخل سي بيا نو د خندق په کنډلو شروع وسوه. دا خو معلومه او ښکاره خبره ده چې خندق ډېر اوږد دی او ډېره مسافه نيسي نو خود کنډل يې هم آسانه کار نه دی، رسول الله ﷺ مسلمانان سره تقسيم کړه او د هرو لسو نفرو دپاره يې يو مشر و ټاکي او هرو لسو نفرو ته يې څلوېښت ذراعه محکمه د کنډلو دپاره ورکړه، صحي او منظم تقسيمات وسوه د هري ډلي دپاره د کنډلو ځای او اندازه معين کړل سوه، اوس خو تاسي ته د خندق اوږد والی در معلوم سو چې د مدينې منورې شمالي طرف يې ټول نيولی ؤ، مگر عمق ياد خندق ژور والی څومره ؤ؟

خندق په دومره اندازه ژور ؤ که يو څوک دغه خندق ته ور و لوېږي بيانو د هغه څخه را پورته کېدل يا را ختل سخت او مشکل وه، په آساني څوک نه سي ځني را پورته کېدلای او د خندق عرض يا بر دومره ؤ چې آس نه سواي تر غورځېدلای، بېله هغه اصلي او تيزو آسانو څخه چې هغه هر چا نه درلودل، مگر عادي او معمولي آسانو نه سواي کولای چې تر خندق دي واورې، دا د خندق بر او ژور والی ؤ، اوس نو د خندق کنډل د دغو شرايطو سره موافق شروع سوه چې دغه کار د کفارو او احزابو د راتگ دپاره د مسلمانانو تياري او آمادگي وه.

صحابه کرامو د خندق په کنډلو شروع وکړه، مسلمانانو مريان او نوکران نه درلودل چې د دوی سره يې په دغه کار کې مرسته کړې وای نو خود دوی په خپله کار کاوه حتی رسول الله ﷺ هغه اکمل البشر په دغه کنډلو کې حصه ور سره اخيستل. امام بخاري د سهل بن سعد رضي الله عنه څخه روايت کوي چې وايي: موږ د خندق په کنډلو کې د رسول الله ﷺ سره ملگري ؤ نورو به کنډل کول او موږ به يې پر خپلو اوږو خاوري چلوې. دا معلومه خبره ده چې د وچي او کلکي ډبريني محکي کنډل آسانه کار نه دی انسان سترې کوي نو به صحابه کرامو خپل فکرونه او ځانونه په ځينو اشعارو مشغولول اشعار به يې ويل او کار به يې کاوه، امام بخاري رضي الله عنه روايت کوي: صحابه کرامو چې د خندق په کنډلو کې اول شعر ووايه هغه لره يوه قصه سته، هغه داسي:

د خندق د کنډلو په وخت کې يو سړی راغلی او نوی مسلمان سو،

رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چې نوم دي څه دی؟ ده ويل جَعْلُ يا جَعِيلُ، جَعْلُ هغه توري خزد کي ته ويل کيږي چې مرغتاني جوړوي، معلومه خبره ده چې دا ډېر بد نوم دی د رسول الله ﷺ دغه نوم نه سو خوښ نويې سړي ته وويل: د نن ورځي څخه ستا نوم عمرو دی هغه پخوانی نوم دي پرېږده او عمرو دي نوم کښېږده، سړي وويل: هوزه عمرو يم، مسلمانانو د دغه واقعي څخه شعر جوړ کړی چې هغه داسي و:

سَمَاءٌ مِنْ بَعْدِ جَعِيلٍ عَمْرًا   وَكَانَ لِلْبِائِسِ يَوْمًا ظَهْرًا
صحابه کرامو به د کار په وخت کي دغه شعر وايه او هغه شعر به يې هم وايه کوم چې د مسجد نبوي او مسجد قباء د جوړولو په وخت کي يې وايه چې هغه داسي و:

اللَّهُمَّ إِنِّ الْعَيْشَ عَيْشَ الْآخِرَةِ   فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِ
امام بخاري د انس رضي الله عنه څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ خندق ته ور ووتی وې لیده چې مهاجرين او انصار په يوه يخ سهار کي خندق کني، دوی مريان او نوکران نه درلودل چې په دغه کار کي د دوی مرسته وکړي، رسول الله ﷺ چې د دوی دغه ستړيا، يخ او لوږه وليدل نو يې وويل:

اللَّهُمَّ إِنِّ الْعَيْشَ عَيْشَ الْآخِرَةِ   فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِ
ژباړه: په تحقيق واقعي ژوند د آخرت ژوند دی، نو الهي ته انصارو او مهاجرينو ته غڼه وکړي، صحابه کرامو د ده صلوات الله عليه په جواب کي وويل:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايعُوا مُحَمَّدًا   عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِيَْنَا أَبَدًا
موږ هغه کسان يو چې د محمد صلوات الله عليه سره مو ترڅو چې ژوندي يو پر جهاد بيعت کړی دی. او عبدالله بن رواحه الأنصاري رضي الله عنه چې د مدينې منورې د ښو شاعرانو څخه و دغه بيتونه جوړ کړل چې مسلمانانو به د کار کولو په وخت کي ويل:

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا   وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا   وَثَبَّتَ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا
إِنَّ الْأَوْلَى رَغِبُوا عَلَيْنَا   وَإِنْ أَرَادُوا فِتْنَةً أَيْنَنَا

امام بخاري د براء بن عازب رضي الله عنه څخه روايت کوي چې وايي: ما رسول الله ﷺ وليدی چې د خندق خاوري يې چلولې ترڅو چې په خاورو او دورو کي داسي پټ و

چې ما د ده ﷺ د مبارک نس پوست نه لیدی. د پوست پر ورېستانو یې دوغره گرز او خاوري پرتې وې چې نس مبارک یې نه معلومېدی او د دغه خاورو چلونو په وخت کې مې دغه د عبدالله بن رواحه بیتونه ځنې واورېدل چې د ځان سره یې ویل، صحابه کرامو به د کار په وخت کې دغه ذکر سوي اشعار ویل او رسول الله ﷺ به هم ور سره ویل.

د خندق د کیندلو کار پرله پسې شروع دی مگر صحابه کرامو د ډېر مسکنت په سبب د خوړلو دپاره شی نه درلودی خو بیا هم په وړي نس په کیندلو کې ډېر کوشش کوي کار په ډېر شوق او چالاکي سره کوي مگر د لوړې څخه تر داسې اندازې په تکلیف وه چې زړه به دي پر توک توک سي.

امام بخاري د انس رضی الله عنه څخه روایت کوي چې وايي: اهل خندق ته به یې یوه لپه اورېشي چې په بد بویه او بد خونده وازگو به لږل سوي وې را وړې او د څو نفرو مخ ته به یې د خوړلو دپاره کینېنولې چې هغه به هم په ستونې پوري مبتلي او هم به یې بد بوی تلی.

ابو طلحه رضی الله عنه وايي: موږ ورسول الله ﷺ ته د خپلې لوړې شکایت وکړی نومو سونه ور ښکاره کړه چې د لوړي موږ نسویوه یوه ډبره تړلې وه، رسول الله ﷺ خپل مبارک نس را ښکاره کړی چې دوی ډبري یې پرتلې وې.

مگر منافقان! څرنگه چې دوی په ښکاره سره ځانونه مسلمانان بلل نو مجبوره وه چې د خندق په کیندلو کې کار وکړي او حصه واخلي مگر هر وخت او هر کړی به له کاره څخه تله، کله چې به یې د ملګري فکر نه و دئ به تللی و، کار به یې نه کاوه او پېدل به، په کورو کې به ناست وه پر وخت به کار ته نه ورتله، یوه او بله بیانه به یې کول حتی ځینو یې د کیندلو کار پر مخ پرېناوه، ځینو به بیا ویل: یا رسول الله! زموږ په کورو کې څوک نسته بېرېږو چې د جنوب له طرفه څوک حمله پر و نه کړي، نو موږ غواړو چې د خپلو کورو د ساتني دپاره په کورو کې پاته سو او رسول الله ﷺ به هم دغو نفرو ته اجازه ورکول چې ولاړ سی ځکه اصلاً په دوی کې خیر نه و او صحابه کرام به په کیندلو مشغوله وه، دغه د خندق کیندلو ډیرې شپې او ورځې په برکي و نیولې.

د خندق د کیندلو په وخت کې د رسول الله ﷺ ډیري معجزې ښکاره سوي دي

او د دغو معجزو د ښکاره کېدلو دپاره یو مهم سبب موجود ؤ هغه دا چې دغه وخت ډېر باریک او له امتحانه ډک وخت ؤ، نو د رسول الله ﷺ معجزې د مسلمانانو دپاره د نبات او پر اسلام د دوی د پاته کېدلو سبب وگرځېدې چې اوس به هغه معجزې یوه یوه درته بیان سي.

لومړی: په مسلمانانو کې ډېر فقر او ډېره غریبي وه او د خندق د کندلو په وخت کې په شدید لورې مبتلا وه تر داسې اندازې چې رسول الله ﷺ پوره درې ورځې هیڅ شئ نه ؤ خوړلی ځکه اصلاً د خوړلو دپاره شئ نه ؤ موجود چې وې خوړي او د ډېرې لورې په سبب یې پر مبارک نس ډېرې تړلې وې.

په پخوا کې دغه طریقه موجوده وه چې څوک به ډېر وړی ؤ او د خوړلو دپاره به یې شئ نه درلودی نو به یې پرنس ډېره تړل چې دغه ډېره به یوه خاصه طریقه سره تړل کېده او تر یوې اندازې یې دلورې احساس له منځه وړی.

نو رسول الله ﷺ د خندق د کندلو په وخت کې د لورې په سبب پر مبارک نس ډېره تړلې وه، کله چې جابر بن عبدالله رضی الله عنه د رسول الله ﷺ دغه ډېره لورې و لیدل چې سید البشر ﷺ پر نس ډېره تړلې ده او دا د لورې هغه آخري حالت دی چې انسان د خوړلو دپاره شئ نه لري او پر نس ډېره تړي، نو جابر بن عبدالله رضی الله عنه خپلې ښځې ته و ویل: چې ستا سره د خوړلو دپاره کوم شئ سته چې رسول الله ﷺ ته یې ور وړم؟ ښځې یې ورته و ویل: والله زموږ سره بل شئ نسته بېله یوه کوچني وري یا سهرلي او یوه کاسه اوربشي، بس دغه دوه شیه زموږ ټوله هستي او دارايي ده او دغه کوچني سهرلي فقط د درو یا څلورو نفرو بسپري او دغه د اوربشو اوږه هم د دغو لږو نفرو کفایت کوي، جابر رضی الله عنه و ویل: صحتي ده رسول الله ﷺ به د درو څلورو نفرو سره مېلمه کړو چې زموږ سره خواږه و خوړي، نو جابر رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته ورغلی او پټ په غوږ کې یې ورته و ویل: یا رسول الله! زما سره دومره خواږه سته چې د درو یا څلورو نفرو بسپري نو هر څوک چې ستا د اصحابو څخه ستا خوښه وي هغه درسره ملګري کړه او زموږ کره راسی چې دغه خواږه زموږ سره و خوړی.

رسول الله ﷺ د مسلمانانو په منځ کې په لوړ آواز سره ناري کړه:

يا قوم! جابر تاسي مهلمانه کړي ياست.

اوس نو د صحابه کرامو شمېر په يوه روايت درې سوه نفره دی او په بل روايت کي زر نفره دي چي دغه دوهم روايت قوي دی او هلته د جابر رضي الله عنه په کور کي يو سپړلی پخپري، جابر رضي الله عنه وارخطا سو، رسول الله ﷺ يې پرېناوه او دى په تلوار مخ پر کور رهي سو، کور ته ورغلی ويل بنځي کار خراب سو او رسوا سوم، بنځي ويل: خير څه پېښه سوه؟ جابر رضي الله عنه و ويل: زر نفره را رهي دي، بنځي ويل: تا رسول الله ﷺ ته و ويل چي فقط درې څلور نفره درسره راوله؟ جابر رضي الله عنه ويل هو! ما ورته و ويل، بيا بنځي و ويل: تا رسول الله ﷺ ته و ويل چي موږ په کور کي د خوړلو دپاره څه شي نرو؟ ويل هو! ما ورته و ويل، بنځي ويل: الله او رسول الله بنه پوهيږي.

تاسي د دغې مسلماني بنځي يقين او اطمینان ته وگورئ هيڅ نه سوه وارخطا او ويل: (الله او رسول الله بنه پوهيږي)

او له بله طرفه هلته رسول الله ﷺ په زرو يا درو سوو نفرو کي رغ کوي چي: يا قوم! جابر تاسي مهلمانه کړي ياست، حال دا چي رسول الله ﷺ ته ويل سوي دي چي فقط درې يا څلور نفره درسره را و له، رسول الله ﷺ پوهېدی چي زه څه کوم، کله چي رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو سره د جابر رضي الله عنه کور ته ورغلی وې لیده چي دېگ باندي دی او اوږه د پخولو دپاره تيار دي نو يې وفرمايل: تاسي په دېگ کار مه لری خواړه زه ځني را باسم، د انصارو بنځي يې د ډوډۍ د پخولو دپاره را وغوښتي، اصحاب کرام لس لس نفره کور ته ورځي، رسول الله ﷺ د تناره څخه ډوډۍ اخلي او د دېگ څخه غوښي را باسي په ډوډۍ کي يې اړدي يوه يوه نفر ته يې ورکوي ترڅو چي ټولو نفرو ته که زروه که درې سوه غوښي او ډوډۍ ورسېدل نه د دېگ څخه شی کم سو او نه د اوږو څخه، دېگ هم پر هغه حال و اوږه هم هغومره وه.

د دغه حديث شريف روايت امام بخاري رحمته الله عليه کړی دی.

دا هم د رسول الله ﷺ د معجزو څخه يوه معجزه وه:

دوهم: دغه رنگه د نعمان بن بشير رضي الله عنه خور يوه لپه خرما يا کجور خندق ته راوړل چي د دې پلار او ماما يې و خوري، کله چي دا پر لار تېرېدل پر رسول الله ﷺ ورغله

رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه خرما يا كجور دلته راوړه، هغې هم خرما رسول الله ﷺ ته ور كړه رسول الله ﷺ يو پټو آوار كړی او خرما يې پر واچول او بيا يې د خندق خلكو ته ور رغ كړه چې راسی دغه خرما و خوری، خلك ورتله خرما يې اخيستل او تله، خرما د كمېدلو پر ځای زياتيږي خلك يې وړي او خرما زياتيږي، اصحاب كرام يې خوري او وړي، مگر خرما نوره هم زياتيږي، ترڅو اصحاب كرام ټول ماړه سوه، هغه صحابي چې د دغه حديث شريف روايت كوي وايي: ټول خلك ماړه سوه او خرما د هغه پټو څخه د ډېر والي په سبب هغه قسم توبېدل، دا هم د رسول الله ﷺ د معجزو څخه يوه معجزه وه چې د خندق د كندلو په وخت كې ښكاره سوه.

درېيم: تر دغو معجزو لويه معجزه هغه وه چې امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ يې د جابر رضي اللہ عنہ څخه روايتوي جابر رضي اللہ عنہ وايي: موږ د خندق په ورځ خندق كندی چې يوه لويه او سخته ډبره په مخه راغله خلك رسول الله ﷺ ته ورغله او ويل: يا رسول الله! په خندق كې يوه لويه او سخته ډبره په مخه راغله چې موږ يې نه سو ماتولای رسول الله ﷺ و فرمايل: زه وركېسته كېرم، نور رسول الله ﷺ خندق ته وركېسته سو او پر نس يې د لوړي څخه ډبره تړلې وه، موږ هم درې ورځي د شي څكه نه وه كړې، رسول الله ﷺ كلك واخيستی او ډبره يې په و وهل هغه لويه او سخته ډبره داسي سره توبېدل لكه رېگ.

څلورم: د براء بن عازب رضي اللہ عنہ څخه روايت دی وايي: د خندق د كندلو په وخت كې د خندق په يوه حصه كې يوه لويه ډبره په مخه راغله چې په گنگانو هم نه ماتېدل، نو موږ رسول الله ﷺ ته د دغې ډبرې شكايه وكړی رسول الله ﷺ راغلی او كلك يې واخيستی ويل بسم الله او ډبري ته يې يو كلك ورسره كړی او ويل: الله اكبر! د شام كلی راکړل سوې، په والله دغه اوس زه د شام سرو قصر ته گورم.

بيا يې دوهم كلك ورسره كړی ډبره لږ څه ماته سوه او رسول الله ﷺ ويل: الله اكبر! فارس راکړل سو په والله زه د مدين سپين قصر ته دغه اوس وينم، بيا يې درېيم كلك ډبري ته ورسره كړی ويل: بسم الله! پاته ډبره ټوله ماته سوه او رسول الله ﷺ ويل: الله اكبر! د يمن كلی راکړل سوې په والله زه د صنعاء دروازې دغه اوس دغه زما

له ځايه څخه وینم. د دغه حديث شريف روايت امام نسايي او امام احمد کوي.

ابن اسحاق رضي الله عنه وايي: اوس چي د کفارو لښکر کرار کرار مدينې منورې ته ور نژدې کيږي او هلته اصحاب کرام د خندق پر کنډلو تلوار کوي چي بيا په خندق کي يوه لويه او سخته ډبره پيدا سوه چي د خندق په دغه حصه کي سلمان فارسي رضي الله عنه او د ده ملگرو کار کاوه. دغه ډبره يې په اوسپنو په کلنگانو ووهل هر څه يې په وکړه خو ډبره نه ماتيږي کلنگان پر مات سوه او ډبره نه ماتيږي. نور رسول الله ﷺ ته ورغله ويل: يا رسول الله! په خندق کي ډبره لويه او سخته ډبره ده چي هيڅ نه ماتيږي او نه خيژي او دغه ځای دغسي بېله کنډلو هم نه سو پرېښوولای (ځکه که په خندق کي يو ځای ونه کنډل سي هغه به د کفارو دپاره پل وي او پر دغه ځای به راتېريږي. مسلمانان مجبوره دي چي ټول خندق وکني، نو ځکه رسول الله ﷺ ته ورغله او شکايت ورته کوي) رسول الله ﷺ د دوی سره ورغلی او هغه موجود اصحاب کرام هم ټول د ډبري پر شا وخوا سره را ټول سوه، رسول الله ﷺ کلنگ واخيستی او ډبره يې په ډېر قوت سره ووهل، د وهلو د شدت څخه ډبري روښنايي وکړه، دومره لمبه يا رڼا وه چي دغه ځای ټول په روښانه سو، د دغه نور يا رڼا په ليدلو سره رسول الله ﷺ تکبير ووايه: الله اکبر، دوهم واري يې بيا ډبره ووهل، ډبري بيا لمبه يا روښنايي وکړه، رسول الله ﷺ بيا ناري کړه: الله اکبر، درېيم واري يې بيا ډبره ووهل، ډبري بيا لمبه وکړه او ټوک ټوک سوه، رسول الله ﷺ بيا ناري کړه: الله اکبر.

کله چي رسول الله ﷺ د خندق څخه را پورته سو اصحاب کرامو پوښتنه وکړه ويل: يا رسول الله! دغه روښنايي د څه شي وه؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: آيا دغه روښنايي مو وليدل؟ دوی ويل هو، رسول الله ﷺ و فرمايل: کله چي مي اول وار ډبره ووهل د شام ملکونه مي د مسلمانانو په حکم کي وليدل، کله چي مي دوهم وار ډبره ووهل د فارس ښارونه مي د مسلمانانو په لاس کي وليدل او درېيم وار چي مي ډبره ووهل يمن مي د مسلمانانو په حکم او لاس کي وليدی، اصحاب کرام په تعجب کي سوه اوس دوی محاصره دي په بېره او خطر کي دي، هغه احزاب او د کفارو مختلفي لښکري ورته را رهي دي او رسول الله ﷺ په دغه حال کي د فارس او روم په

فتحه کولو زيري ورکوي، چي دغه دوه ملکونه د هغه وخت د مخکي پر مخ هغه دوي لويي پاچهي او لوی مملکتونه دي.

ورونو! د یرموک جنگ د هجرت په څوارلسم کال کي ؤ، يعني: د خندق تر غزاه (۹) کاله وروسته ؤ چي په هغه جنگ کي روم ته شکست ور کول سو او شام مسلمانانو فتحه کړی او د قاديسیې جنگ د هجرت په پنځلسم کال کي ؤ، يعني: د خندق تر غزاه لس کاله وروسته ؤ چي په هغه جنگ کي عراق فتحه سو او د فارس نور ملکونه پرله پسې فتحه کېدل، په لسو کلو کي دغه حالت پېښ سو چي فارس او روم شکست خوري او مسلمانان پر کاميابه کيږي، چا دا فکر کاوه او د چا دا امید ؤ؟ اوس په خپله مسلمانان محاصره دي او د خندق تر شا ځانونه ساتي، مگر د الله ﷻ په اراده مسلمانانو په لسو کلو کي د دنیا دوي لويي پاچهي ماتي کړې د هغو ملکونه او ښارونه يې فتحه کړل، دا د ايمان برکت دی ايمان چي په زړو کي قرار ونيسي او ټينگ سي نا ممکنه کارونه ممکن سي.

کوم مسلمانان چي دلته په دغه خندق کي موجود وه د هغو زړو ته د رسول الله ﷺ دغه زيري و لوېدل او وې منل مگر کوم منافقان چي موجود وه هغو به په خپل منځ کي سره خندل او ويل به يې: دا والله عجب خبره ده! اوس په مور کي داسي څوک نسته چي خپل انساني ضرورت ته دي په فارغه زړه سره ولاړ سي، بهرېږي او د بيړي څخه د خپل حاجت دپاره نه سي تلای او دی يعني: رسول الله ﷺ د روم او فارس د فتحه کولو زيري را کوي، نوبه دغو منافقانو يوله بله سره ويل:

﴿ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴾ [الاحزاب: ۱۲]

يعني دغه وعدي د خطايستلو دي، دا غرور دی، دی په خپله محاصره دی او مغروره دی، ځمان کوي چي دی به پر ټوله دنیا مسلط سي، الله ﷻ د دغو منافقانو خبري په هغه آیات شريف سره ور رد کړې چي لږ وروسته به تلاوت سي.

مسلمانان د خندق د کندلو په کار پرله پسې مشغوله وه، ټوله ورځ به يې کندل کول او د شپې به خپلو کورو ته تله، ترڅو چي د خندق د کندلو کار د مخه تر دي چي د کفارو لښکر مدينې منورې ته ورسېږي د هغه خپلي نقشي سره برابر پای ته ورسېدی

وړوسته د مکې مکرمې د مشرکانو لښکر چې څلور زره نفره ؤ د ابوسفیان په مشرۍ را ورسېدی او د مدینې منورې د شمال غرب په طرف کې یې په یوه ځای کې واړول چې مجمع الأسیال ورته ویل کېږي او بیا د غطفان قبیلې او اهل نجد چې شپږ زره نفره وه را ورسېدل او د اُحُد د غره شرقي طرف ته یې واړول، لکه څرنګه چې الله ﷻ د سورة الاحزاب په (۱۰) نمبر آیات کې فرمایي:

﴿ إِذْ جَاءُوكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ ﴾ [الاحزاب: ۱۰]

يعني: کله چې تاسي نه د کفارو لښکري د لوړ او کښته طرفه راغلې.

اوس خو دا دي د کفارو لښکري را ورسېدې د مسلمانانو دوو طرفو ته یې واړول نو څه پېښه سوه؟ الله ﷻ د مومنانو په باره کې فرمایي:

<p>کله چې مومنانو د کفارو لښکري وليدې نو مومنانو و ويل: دا هغه شئ دی چې زموږ سره یې الله او د هغه رسول وعده کړې وه (يعني: برئ او نصرت) الله او رسول الله خپله وعده په رشتيا سره ويلې ده، نو دغه د کفارو د لښکرو را تگ مومنانو</p>	<p>﴿ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴾ [الاحزاب: ۱۲]</p>
---	--

ته بل شئ نه کړی ورزيات مګر ايمان او الله ﷻ ته تسليمېدل.

مګر منافقانو او هغه ضعیف النفسه مسلمانانو ته د دغو لښکرو په لیدلو سره څه پېښه سوه؟ وارخطا سوه زړونه یې و لوېدل بېره پر غالبه سوه، الله ﷻ فرمایي:

<p>او کله چې منافقانو دغه لښکري وليدې نو ابن ابي او ابن کثیر او هغو کسانو چې په زړو کې یې د نفاق مرض ؤ و ويل: زموږ سره الله او رسول الله د فارس، روم او يمن</p>	<p>﴿ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴾ [الاحزاب: ۱۲]</p>
---	---

د فتحه کولو وعده نه ده کړې مګر په غرور او خطا یستلو سره.

يعني: په دغو وعدو سره موږ خطا باسي.

حضرت شاه صاحب وايي: اوس هم مسلمانانو ته نه ښايي چې د نا امیدی په

وخت کي د بې ايماني خبري وکړي. (د ثمن اکرمي است. گمان قير است)

د کفارو د را رسېدلو په وخت کي رسول الله ﷺ د درو زرو نفرو مسلمانانو سره (چي منافقان هم پکښې وه) د جبل سلع مخ ته واړول چي شادي يې د غره طرف ته وې، خندق د دوی او د کفارو په منځ کي ؤ او رسول الله ﷺ د مسلمانانو بڼځي په مدينه منوره کي د دوی د ساتني دپاره په يوه قلا کي سره يو ځای کړې.

کله چي کفارو واړول نو يې د معلوماتو دپاره نفر ولېږل، نفرو په خپل مخ کي يو برداره او ژور خندق وليدی پوه سوه چي مدينې منورې ته نه سو دا خلدلای، نو يې جبل أحد ته نژدې د مدينې منورې په شمال غرب کي خېمې و درولې او هلته يې دپره لويه قرارگاه جوړه کړه، لس زره نفره د اسلام د ختمولو دپاره راغلي دي، مگر اوس يې په مخ کي خندق دی، نو مجبوره سوه مسلمانان يې محاصره کړل.

کفار د خپلو ځايو څخه په داسي حال کي راوتلي وه چي دغه محاصره نه د دوی په حساب کي وه او نه يې د هغې دپاره تياري نيولې وه او نه يې دا په خيال او تصور کي ورگرځېدل، ځکه د خندق جوړول يو نوی کار ؤ چي عربو ته نه ؤ ور معلوم نو خود يې د دغه کار حساب نه ؤ کړی، ابو سفیان په خپله ورغلی او خندق يې وليدی ويل دا داسي چم او حيله ده چي عربو ته نه وه ور معلومه دا يې څنگه وکندی؟

څرنگه چي دوی تر خندق نه سي ور اوښتلی او بند پاته سوه نو يې رسول الله ﷺ ته حال ولېږي چي و بهرېدي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: دا بېره نه ده دا چم او حيله ده که را تېرېدلای سي را تېرسه، جنگ خطايستل دي.

مشرکان په قهر او غضب د خندق پر شا وخوا سره راگرځي غواړي چي په خندق کي يوه ضعيغه نقطه پيدا کړي او تر هغه ور تېر سي، خو مسلمانان بيا د خندق پر هغه بل طرف لکه پيره داران ورته ولاړ دي هر څوک چي خندق ته ور نژدې کيږي په غشو يې ولي، غواړي چي د کفارو مخه ونيسي او کفار ونه سي کولای چي تر خندق ور واوړي يا د خندق يوه حصه په خاورو ډکه کړي چي هغه ځای د دوی دپاره د تېرېدلو لار سي، د قريشو د پهلوانانو دا نه ده خوښه چي عبث او بې فايدي د خندق تر شا ولاړ وي او د محاصرې د نتيجې انتظار وباسي ځکه دا د دوی عادت نه ؤ.

يوه ورځ د مشرکانو د پهلوانانو څخه يوې ډلې وويل: خامخا بايد تر دغه خندق ورواوړو، د دغه مقصد دپاره د خندق پر شا وخوا گرځي چې په خندق کې يې هغه کم بره ځای پيدا کړی او دکفارو د پهلوانانو څخه هغه چې اصيل آسان يې درلودل پنځه نفره تر خندق ورواوښتل، دغه پنځه نفره: عمرو بن وُد، عکرمه بن أبي جهل، ضرار بن الخطاب، هُبَيْر بن وهب، نوفل بن عبدالله وه، دغه پنځه نفره د مشرکانو پهلوانان تر خندق ورواوښتل او د مسلمانانو مخ ته ودرېدل ويل: څوک مبارزه کوي؟ دکفارو د پهلوانانو څخه اول نفر چه په ميدان کې ودرېدی هغه عمرو بن وُد ؤ، د عمرو بن وُد په باره کې ويل کيږي چې دى د جاهليت هغه لوی او مشهوره پهلوان ؤ خلک يې فقط د نامه څخه بهرېدل، جنگ چيري ؤ بلکه د نامه په اورېدلو سره يې بهرېدل او ويل کيږي چې د ده عمر په دغه وخت کې (۸۰) کاله ؤ، مکر بدني قوت او طاقت يې ټول پر ځای وه او ډېر قوي ؤ، د دې دپاره چې د ده په قوت پوه سو:

کله چې دى په ميدان کې ودرېدی او ويل: څوک مبارزه را سره کوي؟
 څرنگه چې دى په زغره پټ ؤ نو خود مسلمانانو نه پېژندی ويل: ته څوک يې؟
 ده وويل: زه عمرو بن وُد يم، هيڅوک نه ور ووتل ټول مسلمانان و بهرېدل حتې د مسلمانانو پهلوانان هم و بهرېدل، رسول الله ﷺ و فرمايل: ده ته څوک وروزي؟
 حضرت علي ؑ وويل: زه وروزم يا رسول الله! رسول الله ﷺ و فرمايل: ته کښنه يا علي! ځکه علي ؑ تر اوسه په عمر کم يا د لږ عمر ځوان ؤ، په دغه وخت کې يې عمر (۲۴ يا ۲۵) کاله ؤ د جنگ ډېره تجربه يې نه درلودل، خاصاً د دغسې چا په مقابل کې چې ټول عمر يې په جنگو کې تېر سوی وي او ډيري جنگي تجربې يې درلودې، نو د رسول الله ﷺ دا خوښه وه چې داسې څوک وروزي چې هغه هم په جنگ کې تجربه ولري، مکر ټول د عمرو بن وُد د نامه څخه و بهرېدل چارغ و نه کړی.

رسول الله ﷺ دوهم وار بيا وويل: ده ته څوک وروزي؟ بيا هم څوک نه ووتی او علي ؑ وويل: زه يا رسول الله! رسول الله ﷺ و فرمايل: کښنه يا علي!
 علي ؑ هم کښنستی، درېيم وار بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: ده ته څوک وروزي؟
 علي ؑ وويل: زه يا رسول الله! او بل هيچا رغ و نه کړی، رسول الله ﷺ و حضرت

علي ﷺ ته وکتل او ویل: یا علي! بهرېرم چې وبه دي وژني.

ښه متوجه سئ! حتی رسول الله ﷺ پر علي ﷺ و بهرېدی ځکه دا سرئ ډېر قوي او مشهوره پهلوان ؤ، علي ﷺ و ویل: بلکه زه یې وژنم إن شاء الله، نو رسول الله ﷺ و فرمایل: ور ووزه، علي ﷺ ور و وتی پیاده او پر پښو ور رهي دی، عمرو بن ود پر آس سپور دی، عمرو بن ود چې علي ﷺ یې نه پیژندی نو یې و ویل: ته څوک یې؟ ده ویل: علي یم، عمرو و ویل: علي بن معاویه؟ ده ویل: یا! علي بن أبي طالب یم، عمرو و ویل: اې وراره! ته بیرته ولاړه بل داسي څوک را ولېږه چې په عمر تر تا ډیر وي داسي څوک را وباسه چې په جنگ پوهیږي ته یو کوچنی ځوان یې جنگ نه سې کولای، علي ﷺ ورته و ویل: ما ستا په باره کي اورېدلي دي چې څوک تا و یوه ته د دوو کارو ور و بولي ته د هغو دوو څخه یو اختیار وې، يعني: یو د هغو دوو کارو څخه خامخا کوي، عمرو ویل: هو دا صحي ده، نو علي ﷺ ورته و ویل: زه هم اوس تا و یوه ته د دغو دوو کارو را بولم، عمرو ویل: وایه، علي ﷺ ویل: اول کار دا دی چې زه دي اسلام ته را بولم، مسلمان سه او د (لا إله إلا الله و أن محمداً رسول الله) شاهدي آداء کړه.

سبحان الله! تاسي متوجه یاست؟ دا د حضرت علي ﷺ ذکاوت او ایمان دی

په دغه ځای کي یې هم اسلام او حقي لاري ته بلنه او دعوت نه کړه هېر.

عمرو بن ود و ویل: دې کار ته ضرورت نه لرم دا نه غواړم دوهم دي وایه، علي ﷺ و ویل: دوهم نو جنگ دی جنگ به را سره کوي، عمرو په تعجب کي سو او ویل: وانته ما دا فکر نه کاوه چې زه دي ژوندئ یم او ما دي څوک جنگ ته ور و بولي، زما په ټول ژوند کي دا اول وار دی چې یو څوک زما څخه غواړي چې جنگ ور سره وکړم.

رشتيا هم خلک د ده څخه تښتېدل چې د ده نوم به یې واوړېدی و به تښتېدل مگر اوس دغه ځوان هلک ورته وایي چې جنگ را سره وکړه، دلته نو عمرو د ډېر تعجب اوله ډېره قهره د خپله آسه کښته سو او آس یې په توره وواهه، دا ولی؟ ځکه چې علي ﷺ پیاده او پر پښو ؤ نو عمرو دا عیب بلی چې زه پر آس سپور یم او دئ پیاده وي او جنگ ور سره کوم، نو یې غوښته چې دئ هم علي ﷺ غوندي پیاده او پر پښو وي، دا د عمرو غرور او تکبر ؤ.

اوس د دوی په منځ کې جنگ شروع سو، هلته دواړه لښکره ورته گوري چې اوس څه پېښېږي؟ د دوو قوي پهلوانانو په منځ کې لوی او قوي جنگ شروع دی او دواړه پیاده دي، عمرو بن ود توره پورته کړه او د علي عليه السلام پر سر يې په ډېر قوت واری وکړی، د علي عليه السلام څخه چې هغه سپر ور څخه و هغه يې د دغه واري مخ ته ونيوی، د واري له ډېره قوته څخه توري هغه سپر مات او پرې کړی، توره د علي عليه السلام پر اوږه ومنتل او هغه زغره چې علي عليه السلام اغوستې وه هغه هم پرې سوه، مگر د علي عليه السلام اوږه زخمي نه سوه.

اوس نو ته فکر وکړه چې دا ضربه په څومره قوت او زور سره وه؟ د اوسپني دوه شپه يې پرې کړه، یو سپر او بل زغره، د علي عليه السلام سپر مات سو او اوس يې سپر جنگ کوي، پر عمرو بن ود شا وخوا راگرځي او د وهلو دپاره لار پيدا کوي، د دوی حرکتونه تېز سوه شا او مخ ته کېږي د دغو حرکتو څخه دوږه پيدا سوه او دوږه نوره هم زیاتېدل تر داسې اندازې چې دوی دواړه په دغه دوږو کې پټ سوه، دوی په دوږو کې په جنگ مشغول دي او څوک يې نه ويني، دننه په دوږه کې جنگ روان دی، دواړه لښکره په حال نه دي خبر چې هلته څه کارونه کېږي، دغه په دوږو پټ جنگ یو ساعت دوام وکړی څوک يې نه ويني دورې دي او دوی په جنگ اخته دي، هغه څوک چې په دغه ځای کې حاضر و هغه وايي: والله ما په ټول ژوند داسې جنگ نه و ليدلی، دغسې شديد، تيز، چالاکه او د حرکتو ډک جنگ او خلک هم نه پوهېږي چې څه به پېښه سي او نه سي کولای چې د جنگ حالات پوره وويني، ځکه دورې دي.

يو وار د دوږو له منځه يوه لويه نارو اوږېدل سوه چې ويل: الله اکبر او دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم ناري کړه الله اکبر، بيا نو د دوږو له منځه علي عليه السلام په داسې حال کې را ووتی چې د کفارو د پهلوانانو مشر عمرو بن ود يې وژلی و، هغه عمرو چې خلک يې د نامه څخه بېرېدل و وژل سو، هغه نورو څلورو پهلوانانو چې د عمرو وژل وليدل و بېرېدل مخ پر خندق په څغستا سوه او غواړي چې تر خندق بيرته واورې، په دومره وارخطايي سره څغلي چې د عكرمه بن أبي جهل څخه خپله نېزه دالته پاته سوه، درې نفره يې تر خندق واوښتل چې له بله طرفه د مسلمانانو مشهوره فارس او پهلوان

زبير بن العوام رضي الله عنه را ورسېدی او پر نوفل بن عبدالله بن معاويه يې حمله وکړه چې دى هم د کفارو د مشرانو څخه يو مشر ؤ، زبير رضي الله عنه توره پورته کړه په دومره زور او قوت يې دغه نوفل وواهه چې نوفل يې پر منځ دوه ځايه کړی، نوفل دوې حصې سو نيم يې د آس يوه طرف ته او هغه بل نيم يې د آس بل طرف ته ولوېدی.

په بخاري شريف کي حديث دى چې عبدالله بن زبير رضي الله عنه وايي: ما زما پلار وليدی چې نوفل بن معاويه يې د خندقه سره پر منځ دوه ځايه کړی. دا د عبدالله بن زبير رضي الله عنه په سترگوليدل سوی حالت دى.

اوس چې د کفارو دوه پهلوانان په دغه ډول سره و وژل سوه کفار ډېر وېرېدل او دا فيصله يې وکړه چې بيا به څوک د مبارزې دپاره تر خندق نه ور اوړي او بيا کفارو و رسول الله ﷺ ته حال ولېږی چې د عمرو بن عبدود او عبدالله جسدونه راکړه او موږ به د سپينو زرو لس زره درهمه درکړو، دا په کفارو کي د دغو دوو نفرو درجه او مقام وه چې د دوی مړه بدنونه يې د بنخولو دپاره په لس زره درهمه غوښتل، مگر رسول الله ﷺ و فرمايل: موږ د مړه سوو انسانانو قېمت نه خوړو او وې فرمايل: دغه مړي خندق ته ور واچوی او کفارو ته يې اجازه ورکړه چې خپل مړي مو واخلي، دا د هغو دوو وژل سوو پهلوانانو د جسد آخري حالت ؤ.

پر خندق او مسلمانانو د کفارو محاصره ډيره ټينگه او شديدې ده کفار له هره طرفه کوښښ کوي چې تر خندق ور واوړي، د خندق د محاصرې په ورځو کي يوه ورځ کفارو عزم وکړی ويل: په هر قېمت سره چې وي بايد تر خندق ور واوړو يا لار پکښي جوړه کړو، نو يې فيصله وکړه چې له هره طرفه به پر ټول خندق شديدې حملې کوو، د دغي فيصلې سره سم کفارو د خندق پر هر ځای حملې شروع کړې او دلته مسلمانانو د سپرو يوه ټولې جوړه کړه چې د خندق پر هر ځای زور ورسوي او کفار غواړي چې هلته ور واوړي دغه ټولې هغه ځای ته ځان رسوي او کفار منعه کوي، د دغي ټولې مشر توب په خپله د رسول الله ﷺ پر غاړه ؤ چې څو نفره اصحاب کرام ور سره وه او د خندق د بوه سره تر بله سره پوري په تگ او راتگ کي دي، هر چيري چې کفار د اوښتلو دپاره زور وکړي هغه ځای ته په چابکي سره ځانونه رسوي او کفار په غشو ولي.

د کفارو دغې شديدې حملې د ماښمېن د لمانځه څخه شروع سوې د ماښام تر لمانځه پورې يې دوام درلودی، کفار کوشن کوي چې په هر قېمت سره وي د اوبستلو دپاره يوه لار جوړه کړي خو مسلمانان يې په همت سره مخه نيسي او نه يې پرېږدي. دغه حملې پرله پسې وې، حملې نه وې بلکه يو ځايي هجوم و او د کفارو دغه هجوم پسله لمر لوېدلو څخه په ناکامې سره پای ته ورسېدی.

ورونو! ښه متوجه سی: يو څوک يو يا دوه کيلومتره ځغلي سترې کيږي، مگر زموږ پېشوا او رسول الله محمد مصطفیٰ ﷺ د ماښمېن څخه تر ماښامه پورې په پرله پسې ځغستا د مشرک او کافر دشمن دفاع کوي، کله چې پسله ماښامه هجوم آرام سو او کفارو و نه سواي کولای چې تر خندق ور واوري، د دغې شديدې دفاع په وخت کي د رسول الله ﷺ څخه ځيني لمنځونه قضاء سوه، امام بخاري او امام مسلم د جابر بن عبدالله ﷺ څخه روايت کوي چې د خندق په يوه ورځ کي عمر بن الخطاب ﷺ راغلی او د قريشو کفارو ته يې بد ويل کول او ويل: يا رسول الله! ما د ماڅيگر لمونځ د ډېر مصروفيت او مشغولتيا په سبب د لمر لوېدلو سره وکړی، مگر رسول الله ﷺ وفرمايل: په والله ما د ماڅيگر لمونځ تر اوسه نه دی کړی.

دا څومره مشغولتيا ده؟ لمونځ فقط پنځه يا لس دقيقې وخت غواړي مگر رسول الله ﷺ دغه لږ وخت او فرصت هم نه کړی پيدا فرض لمونځ ځني پاته و، له دغه حاله څخه د کفارو د هجوم او حملو اندازه معلومېږي، بيا نو رسول الله ﷺ په موجودو اصحاب کرامو کي ښغ وکړی چې ستاسي څخه چا تر اوسه د ماڅيگر لمونځ نه دی کړی؟ ډېر نفر پيدا سوه چې تر دغه وخته يې د ماڅيگر لمونځ نه و آداء کړی، اوس ماښام و د ماڅيگر لمونځ د ډيري مشغولتيا په سبب قضاء سوی و نو رسول الله ﷺ هغه نفر سره يو ځای کړه، پسله اودس تازه کولو يې اول د ماڅيگر لمونځ په جماعت سره آداء کړی او بيا يې د ماښام لمونځ آداء کړی.

چې د قضائي لمنځو د آداء کولو طريقه هم داسي ده، که د يو چا څخه لمونځ قضاء سو نو به تر هغه وروستني يا وقتي لمانځه د مخه اول د قضاء سوي لمانځه قضاء را گرځوي او بيا به وقتي لمونځ آداء کوي، لکه څرنګه چې رسول الله ﷺ د خپلو

اصحاب کرامو سره اول د ماڅيگر لمونځ آداء کړی او بيا يې د ماښام لمونځ آداء کړی، رسول الله ﷺ د دغه لمانځه په قضاء کېدلو ډېر خواشینی سو تر داسې اندازې چې مشرکانو ته يې ښرا وکړه، تاسې ته معلومه ده چې رسول الله ﷺ هيڅکله چا ته ښرا نه کول مگر په دغه ورځ يې د لمانځه د قضاء کېدلو په سبب مشرکانو ته ښرا وکړه. امام بخاري د حضرت علي عليه السلام څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ په دغه ورځ وويل: الله ﷻ د دوی کورونه او د دوی قبرونه له اوره ور ډک کړي چې موږ يې تر لمر لوېدلو پوري د ماڅيگر د لمانځه څخه مشغوله کړو.

د امام شافعي او امام احمد رحمهما الله په مسندکې راغلي دي چې مشرکانو په خپلو حملو سره رسول الله ﷺ د ماښام، ماڅيگر، ماښام او ماخستن د لمنځو څخه مشغوله کړی او بيا يې ټول لمنځونه يوځای آداء کړه.

امام نووي رحمه الله د دغو احاديثو د تطبيق دپاره وايي: د خندق محاصره يوه ورځ نه بلکه څو ورځې وه، چې په ځينو ورځو کې يو لمونځ قضاء سوی دی او په ځينو ورځو کې څو لمنځونه قضاء سوي دي.

او د دغه ځايه څخه موږ ته دا راملومېږي چې د مشرکانو دغه کونښ چې تر خندق ورواوري او د مسلمانانو دغه پرله پسې پيرې او د مشرکانو منعه کول څو ورځې سوي دي، مگر دا چې د دوو لښکرو په منځ کې خندق حائل او جلا کوونکی و نو منځ په منځ او خونړی جنگ نه دی پېښ سوی، فقط يو د بله يې په غشو سره وپستل او دغه د غشو په وپستلو کې د دواړو طرفو څخه د گوتو په شمېر څو نفره وژل سوي دي، چې شپږ نفره د مسلمانانو څخه وه اولس نفره د مشرکانو څخه وه چې د مشرکانو په جمله کې دوه نفره په توره وژل سوي دي.

رسول الله ﷺ وليدل چې محاصره ډيره شديده او پرله پسې ده نو يې داسې اراده وکړه چې دغه د کفارو ډلې سره ماتې او متفرقي کړي، د دغه مقصد دپاره يې د غطفان مشرانو ته چې عيينه بن حصن او حارث بن عوف وه نفر ور ولېږل، تاسې ته معلومه ده چې يوازي غطفان د کفارو په لښکر کې څلور زره نفره درلودل، يعنې: تقريباً د کفارو نيم لښکر د غطفان څخه جوړ و، نو که چيرې هغه بيرته ولاړ سي لکه د کفارو نيم

لښکر چې ولاړ سي او په کفارو کي يې اتفاقي جوړېږي، نودغه د غطفان و مشرانو ته د رسول الله ﷺ له طرفه نفرو ورغله او ورته ويې ويل: رسول الله ﷺ غواړي چې ستاسي سره وويني، هغوهم د رسول الله ﷺ سره ليدل او ملاقات کول قبول کړه.

اوس نو عيينه بن حصن د نورو څلورو نفرو مشرانو په ملکر تيا د مسلمانانو ځای ته ورغلی او د نورو کفارو په پټه يې د رسول الله ﷺ سره ملاقات وکړی، رسول الله ﷺ د دوی سره د بيرته تلو په باره کي خبري کوي چې تاسي ولاړ سي موږ او قریش سره پرېږدی، هغو ويل: ښه دی موږ بيرته څو مگر د دغه رجوع په مقابل کي موږ ته څه شي راکوې؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: د مدينې منورې د مېوو څلورمه حصه درکوو، هغو ويل: يا! د يوه کال دپاره به د ټوله مدينې مېوې راکوې، يو کال به د مدينې ټول حاصلات زموږ وي نو موږ بيرته څو.

د غطفان مشران پوهېدل چې دلته زموږ اوسېدل فايده نه لري، مسلمانان په خندق ساتل سوي دي او موږ خواصلاً د غنيمتو دپاره راغلي يو نو که دغه غنيمتونه مفت او بېله جنگه په لاس راسي دا خود پر ښه کار دی.

رسول الله ﷺ ورته و ويل: د يوه کال د مېوو درېيمه حصه درکوم او تاسي به ځي، هغو ويل: يا، بحث روان و څو په آخر کي دې نتيجې ته ورسېدل چې د مدينې منورې د يوه کال نيمي مېوې به دوی ته ورکول کېږي او دوی به ځي، د احزابو څخه به جلا کېږي، د رسول الله ﷺ او عيينه پردغه خبره اتفاق وسو خو رسول الله ﷺ ورته و ويل: دغه اتفاق صحي دی په دې شرط چې انصاريې قبول کړي ځکه مېوې د انصارو د باغو او د هغو ملک دي که د انصارو نه وه خوښه بيا نو اتفاق نسته.

رسول الله ﷺ سعد بن معاذ او سعد بن عباده رضي الله عنهما راوغوښتل چې دغه دوه نفره د انصارو مشران وه، رسول الله ﷺ د عيينه په حضور دوی ته حال و وايه او وې فرمايل: د دې دپاره چې دغه د کفارو ډلي او احزاب سره و پاشم نو مي د غطفان د مشرانو سره موافقه وکړه چې د مدينې منورې د يوه کال نيمي مېوې به دوی ته ورکوو او دوی به دغه احزاب پرېږدي او ځي به، تاسي څه وایاست؟

انصارو و ويل: يا رسول الله! که دغه فيصله په وحيو سره وي او د الله جبار له طرفه

په دغه سره امر سوی وي پر سر او سترگو مو قبول دی، رسول الله ﷺ ویل یا! وحی نه دي، بیا انصارو و ویل: یا رسول الله! په دغه کار کي ستا میل او رغبت سته؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: یا! بلکه دا جنگ او حیله ده زه دا کار کوم خو په خوښ نه یم، انصارو و ویل: یا رسول الله! که دغه فیصله د وحیو په واسطه سره وي مور یې پر سر او سترگو منو که وحی نه وي ستا میل او غوښتنه دغسي وي بیا هم مور ستا رضا او خوښي غواړو او که چیري دا د جنگ او حیلې موضوع وي؟ نو یا رسول الله! په والله دغو کسانو (یعني: غطفان، هغه هم ناست دي او دغه خبري اوري) نو ویل: په والله مور او دغه قوم پر شرک و او د بتانو عبادت مو کاوه خو دوی دا طمع نه درلودل چي د مدینې منورې یوه دانه خرما هم و خوري بېله مهمانيه یا په رانیولو، اوس چي الله ﷻ مور په اسلام مکرم کړو او په تا سره یې معززه کړو اوس دوی ته زموږ مالونه ورکړو؟ په والله بل شی به ور نه کړو بېله توري، رسول الله ﷺ دغه د دوی رایه خوښه کړه او وې فرمایل: کله چي ما ولیدل چي ټول عرب تاسي د یوې لېنديه ولې نو دا داسي یو کار و چې ما ستاسي دپاره کاوه.

او بیا رسول الله ﷺ عیننه ته مخ ور واړاوه او ویل: یا عیننه! تا واورېدل؟ اتفاق نسته، عیننه په تعجب کي سو چي دا عجه قوم دی؟ دا خلک محاصره دي او له هره طرفه پر دوی تکالیف دي او دا د دوی جواب دی، نو پوه سو چي دا قوم په آساني سره نه تسلیمېږي، اوس چي د غطفان سره صلحه او اتفاق و نه سوه عیننه بیرته د کفارو لښکر ته ولاړی او د هغو سره پاته سو.

د کفارو له طرفه محاصره نور هم دوام لري او مسلمانان هم همیشه له خندقه دفاع کوي د دفاع څخه مقصد دا دی چي اصحاب کرام د خندق پر یوه طرف دي، د خندق له یوه سره تر بله سره تگ او را تگ کوي او هر کله چي کفار د دې دپاره کوشنې وکړي چي تر خندق ور واوړي مسلمانان یې نه پرېږدي په غشوي ولي په ډبرو یې ولي، دا پیره او کزمه همیشه او پرله پسې وه، د بلي خوا لوربه او غریبي ده که څوک ډېر سترې سي دا ولاړ سي چي څه راحت او آرام وکړي او نور نږيې پر ځای ودرېږي او دفاع کوي. مور او تاسي به دغه حال پر خپل ځان فرض کړو: مثلاً مور درې سوه نفره د ولې

پر يوه طرف ولاړ يو او د ولې پر هغه بل طرف زموږ دښمنان چې لس زره نفره دي را ته ولاړ دي او کوشن کوي چې تر ولې را واوړي او موږ و وژني، خو موږ يې ورا اوبستلو ته نه پرېږدو، نو څومره به ستړي يو؟ او څومره به ځنلو؟ او تر کومه وخته به دفاع کوو؟ تاسي د مسلمانانو خاصاً د رسول الله ﷺ دغه سخت حال او تريخ ژوند هم لږ وسنجوی او بيا دغه کار يوه ورځ نه و بلکه تر يوه مياشت زيات يې دوام وکړی، مگر موږ نن ورځ د اسلام دپاره څه کړي دي آيا يوه ورځ موهم ځان ستړي کړی دی؟

مشرکان په فکر کې دي چې څنگه تر دغه خندق ور تېر سي؟ کفارو ته بېله دې چې يو د دغو دوو کارو څخه وکړي بله لار نه ده پاته، هغه دا چې يا به د بني قريظه يهود د دوی سره مرسته کوي د هغو د لاري به مشرکان مدينې منورې ته داخليږي يا به داسي لار پيدا کوي چې تر دغه خندق ورو اوږي.

د رسول الله ﷺ سره ټول درې زره نفره ملگري دي (البته د نفرو دغه شمېر د محاصرې په اول او شروع کې ؤ) او د قريشو سره لس زره نفره لشکر ورسره دی، رسول الله ﷺ امر کړی دی چې ټول نفر دي د شمال طرف ته کوم چې هلته خندق دی ولاړ وي څوک دي نه پرېږدي چې تر خندق ورو اوږي ځکه دا امکان سته چې ځيني مشرکان دي مسلمانان په يوه منطقه کې په جنگ مشغوله کړي او ځيني نور دې په بله منطقه کې تر خندق ورو اوږي، نور رسول الله ﷺ وفرمايل: تاسي ټول د خندق ساتنه کوی او د کفارو د را اوبستلو مخه نيسی.

هلته ابوسفیان فکر وهي چې څه بايد وکړي؟ خود ځان دپاره يې آسانه لار دا وبلل چې د بني قريظه يهود مرسته ورسره وکړي، که دغه يهود کومک ورسره وکړي او لار ورکړي د ابوسفیان مشکل حل سو، ابوسفیان په دغه باره کې فکر کوي چې يهود راضي کړي چې د دوی ملگري سي او لار ورکړي.

هلته بيا رسول الله ﷺ همپشه يهودو ته نفر ور لېږل او ور ته ويل به يې: لکه څرنگه چې مو عهد کړی دی خپل طرف به ساتی خو په عين حال کې رسول الله ﷺ د يهودو حرکتونه هم تر نظر لاندي نيولي وه چې کوم فرق او تغير خو به نه وي پکښې راغلی؟

لکه خرنگه چې مخ کې مو درته و وپل رسول الله ﷺ د مسلمانانو ضعیفه کسان لکه بنځي، ماشومان او سپين پرېري ټول سره راټول کړي وه او د مدينې منورې په داخل کې يې د هغو د حفاظت دپاره په يوه قلا کې سره يو ځای کړي وه، ځکه که په پاشلو او متفرقه کورو کې وي دا امکان سته چې څوک دې حمله پر وکړي، خاصاً چې نارينه ټول هلته د خندق په ساتنه مشغول دي، نو د مسلمانانو بنځي او ماشومان ټول په يوه قلا کې وساتل سوه، نارينه څوک ور سره نسته بېله هغه سپين پرېرو ضعیفو خلکو چې نه جنگ کولای سي او نه يې د خندق ساتنه په وسه پوره ده، چې په دغه ضعیفه خلکو کې حسان بن ثابت رضي الله عنه هم و، هغه د رسول الله ﷺ د حضور شاعر چې په دغه وخت کې يې عمر تر شپېتو کلونو زيات او ډېر و.

هلته ابوسفیان دا فکر وکړی چې د مدينې منورې د يهودو سره د خبرو کولو دپاره ښه لار دا ده چې هغه يهود خبري ور سره وکړي چې د ابوسفیان سره ملګري دي، مقصد يې هغه د بني النضير يهود وه چې د مدينې منورې څخه لږ موده مخ کې ایستل سوي وه او اوس د ابوسفیان سره په دغه لښکر کې موجود دي، او دغه احزاب هم دغه د بني النضير يهودو سره راټول کړي وه.

نو ابوسفیان د بني النضير د يهودو مشر او رئيس (حیی بن أخطب) چې اوس د خيبر د يهودو مشر او رئيس هم دی او د مشرکانو سره په دغه لښکر کې ملګری دی د دې دپاره انتخاب کړی چې دی ولاړ سي او د بني قریظه د يهودو سره خبري وکړي او هغه په دې راضي کړي چې د مشرکانو لښکر ته لار ورکړي چې مدينې منورې ته داخل سي، حیی بن أخطب د بني النضير د يهودو لوی مجرم لکه هغه ښامار چې په خپل غار کې پرله اوږي او په دې انتظار و چې کله به خپل زهر د مسلمانانو په بدنو کې توی کړي په ډېر شوق د بني قریظه د يهودو د کورو پر طرف ورهې سو، خود کعب بن أسد القرظي چې د بني قریظه د يهودو مشر او رئيس و قلا ته ورغلی، کعب بن أسد يهودي هغه څوک دی چې د رسول الله ﷺ او مسلمانانو سره يې داسې عهد ليکلی او امضاء کړی و؛ که چيرې د ده رضي الله عنه د يو چا سره جنگ و د بني قریظه يهود به د ده رضي الله عنه او مسلمانانو مرسته او کومک کوي.

(د دغې معاهدې حالات مخ کې په تفصیل سره درته بیان سوي دي)

اوس حیی بن أخطب د دغه کعب بن أسد د قلا دروازه ور وپتول، کعب پوه سو چي دغه دروازه ټکوونکی حیی بن أخطب دی ویل: دروازه مه ور خلاصوی زه خبري نه ور سره کوم، حیی ناري ور وهي وایي: زه ستا څخه شی نه غواړم فقط دغه زما خبري واوره، کعب ویل: نه غواړم چي خبري دي هم واورم، حیی بن أخطب بیا هم ناري ور وهي، کعب بن أسد د ده په مقصد پوهیږي چي لار غواړي، مگر کعب د دغه غدر او خیانت د نتیجې څخه بیريږي، خو حیی بن أخطب ورته ټینگ دی وایي: ته زما خبري واوره خبري را سره وکړه بیا چي ستا خوښ وي هغه کار وکړه، کعب وایي: نه ستا خبري اورم نه زه خبري در سره کوم بېرېرم چي زما آخر او نتیجه به هم داسي سي لکه ستا چي د مدینې منورې څخه وایستل سوي.

اوس به د دغو یهودو د رواج او اصطلاح څه حالات درته بیان سي، هغه دا چي: دغه یهود لکه عرب په فصیحه عربي یې خبري کولې، د عربو لباس یې اغوستی، ځکه دوی په مدینه منوره کي په سوو کلونه تېر کړي وه، ژبه یې عربي وه، که څه هم سرباني یې زده وه خو خبري یې په عربي کولې، د عربو پر قسم یې اشعار ویل رسم او رواج یې د عربو د ځان صفت یې خوښ ؤ او پېغور یې نه قبلاوه.

نو حیی بن أخطب د پېغور پر قسم ورته وویل: دا چي ته زما سره خبري نه کوي د هغه سبب دا دی چي ته بخیل یې ته بېرېږي چي زه به ستا هغه خواږه درڅخه وخورم چي تا د ځان دپاره ایښي دي، دغه پېغور پر کعب تاثیر وکړی ځکه دوی هم لکه عرب پېغور او د بخیل نوم یې هیڅ نه قبلاوه، ویل: رایې ولی، بیا به عرب وایي چي زه بخیل یم.

نو حیی قلاته ور ننوتی او ویل: زه غواړم چي د بني قریظه د نورو مشرانو سره هم وینم، خیر هغه نور مشران هم را ټول سوه که څه هم کعب دغه اجتماع نه غوښتل مگر د مجبوریته په سبب یې دا کار وکړی، حیی بن أخطب د بني قریظه د مشرانو سره کښنستی او ویل: یا کعب! ما عزت او شرف درته را وړي دي، د قریشو مشران او سرداران مي درته راوستلي دي، غطفان او د هغو سرداران مي درته را وستلي دي،

بنو سلیم او د هغو رئیسان می درته را وستلي دي، دغه د عربو نوري قبيلې يوه يوه وړ يادوي او وايي لس زره فوج او لښکر می درته را وستلی دی دغه ټولو زما سره عهدونه او وعدهې کړي دي چې تر هغو به نه ځي چې محمد او د هغه ملګري و نه وژني، محمد څه فايده در رسوي؟ دغو قبيلو ته وګوري، کعب بن أسد ورته وويل: والله ما ته دي ابدي ذلت را وستلی دی داسي اوريځي دي را وستلي دي چې اوبه يې توی سوي دي، په هغو کې تالنده او برېښنا سته خو اوبه نه لري، وَيَحْكُ يَا حَيِّي! ما او دغه زما حال سره پرېږده، ما د محمد څخه بېله صدق او وفاء بل شئ نه دی ليدلی، مګر حَيِّي نور هم کعب د شپښتو پر بناخ خپږاوه ترڅو چې په الله سره يې دا عهد او وعده وړ سره وکړه، ويل: که قريش او عطفان ولاړل او په محمد يې څه و نه کړه زما دي په الله سره قسم وي چې زه به ستا سره ستا په قلا کې پاته کېږم او هر څه چې تا ته پېښېدل ما ته دي هم هغه را پېښ سي خو اوس دغه موقع د لاسه مه ورکوه.

پرله پسې دغه خبري ورته کوي څو کعب هم موافقه وړ سره وکړه هغه عهد او وعده چې د رسول الله ﷺ او د بني قريظه د يهودو په منځ کې وه هغه يې ماته کړه، دغه عهد او وعده پر يوه ورقه ليکل سوي وه، يهود وړ ولاړ سوه هغه کاغذ يې څيري کړی او اوس يې دا اراده وکړه چې په عملي ډول سره هغه کړي وعده يې او عهدونه مات کړي، چې په دې ډول سره د بني قريظه يهود هم د مسلمانانو پر ضد د مشرکانو ملګري سوه. الله ﷻ په سورة المائده کې فرمايي:

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾. (المائده: ۸۲)

ژباړه: خامخا به د مومنانو سره په عداوت او دښمني کې تر ټولو خلکو يهود ډېر سخت او شديد وي او هغه کسان به شديد وي چې مشرکان دي.

نو د الله ﷻ په قول د مسلمانانو اشد دښمنان اول يهود او بيا مشرکان سوه، د يهودو دښمني د اسلام او مسلمانانو سره همېشني او ابدي ده، زموږ او د يهودو ابدي دښمني په کتاب الله سره ثابته ده او که نن ورځ څوک دا فکر کوي چې يهود او د هغو د لاس آله ګمراه نصارا د مسلمانانو دوستان دي، هغه څوک يا خو منافق او د دوی د جملې څخه دی يا احمق او جاهل دی، الله ﷻ زموږ دپاره يهود اشد او

سر سخته د بنمنان بللي دي او نن ورځ يې ځيني مسلمانان دوستان بولي؟! خیر يهودو د خپل ځانثانه عاده سره سم خپل عهد او ميثاق مات کړی، رسول الله ﷺ ته خبر ورسېدی چې په يهودو کې غیر عادي حرکتونه ليدل کېږي. لکه څرنګه چې مخ کې درته ويل سوي دي چې رسول الله ﷺ استخبارات درلودل خبرونه او حالات به يې ورته را وړل، رسول الله ﷺ ته معلومه سوه چې يهود غیر طبيعي حرکتونه کوي ځانونه جنګ ته تياروي، رسول الله ﷺ سعد بن معاذ او سعد بن عبادۀ رضي الله عنه چې دغه دوه د انصارو مشران وه او عبدالله بن رواحه او ځوات بن جبير يهودو ته ور ولېږل ويل: ولاړ سي وګوري: دغه خبر چې د دغه قوم په باره کې ما ته را رسېدلی دی صحي دی که يا؟ که پوه سواست چې يهود پر خپل عهد ولاړ دي نو دغه خبره په ښکاره سره وکړی او ټول مسلمانان په خبر کړی چې خلک ثابته پاته سي. يعني: دغه درې زره نفره چې اوس د رسول الله ﷺ سره ملګري دي مطمئن سي او که يې وعده ماته کړې وه نو بڅ مه لری صرف ما ته يوه اشاره وکړی زه پوهېږم. کله چې دغه دوه نفره د انصارو مشران د هغو دوو نفرو په ملګرتيا د بني قريظه يهودو ته ورغله د هغو څخه يې د خبرو غوښتنه وکړه غواړي چې خبري ور سره وکړي خو د بني قريظه مشرانو د خبرو پر ځای پوچ او بد ويل کول، مسلمانانو ورته و ويل: هغه عهد چې ستاسي او د رسول الله ﷺ په منځ کې ؤ څه سو؟ يهودو ويل: رسول الله څوک دی؟ زمور او محمد په منځ کې نه عهد سته نه عقد، په ښکاره سره يې و ويل: چې دوی عهد او وعده مات کړي دي، سعد بن عبادۀ رضي الله عنه دوی ته په بد ويلو شروع وکړه، مګر سعد بن معاذ رضي الله عنه منعه کاوه او ويل: يا سعد! هغه شئ چې زمور او د دوی په منځ کې دی هغه تر ښکښولو او بد ويلو لوی دی، زمور او د دوی په منځ کې فقط د خولې خبري نه دی بلکه تر دغه لوړ کارونه دي، نو د انصارو ډله بيرته رسول الله ﷺ ته ورغله، کله چې هلته ور ورسېدل رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چې څه خبر ؤ؟ دوی وويل: يا رسول الله! عضل او قاره، فقط دا يوه اشاره وه چې يهودو غدر وکړی. که ستاسي په ياد وي مور مخ کې د دغو دوو قبيلو قصه د ماء رجيع په نامه سره درته بيان کړې ده چې د رسول الله ﷺ لس يا شپږ نفره اصحاب کرام يې په غدر او

خیانت سره شهیدان کړل، هغه چې عاصم او خبیب رضی اللہ عنہما پکښې وه، سره د دې چې جوار یې هم ورکړی وُ خیانت یې وکړی، نو کله چې دوی و ویل: عضل او قاره، یعنی: غدر یا رسول الله! او دا معلومه خبره ده چې په دغه اوسني حال کې د مسلمانانو دپاره د یهودو خیانت ډېر لوی خطر دی، ځکه د دوی په خیانت سره د جنوب شرق لار پر مسلمانانو ور خلاصه سوه او د کفارو لښکرو ته لار ور ایله سوه، خندق او د هغه کندل ټول یې فایده یې سوه، مگر رسول الله ﷺ په لوړ آواز سره و ویل: الله اکبر، دکامیابی زېری درکوم.

تاسي د رسول الله ﷺ دغه جواب ته متوجه سی: هیڅوک داسي نه کوي، هلته د غدر او خیانت خبر راغلی، دلته رسول الله ﷺ تکبیر وایي، د نصر او کامیابی زېری ورکوي، خو په حقیقت کې دا د الله ﷻ د وعده یې تصدیق وُ.

خیر نور مسلمانان نه سوه پوه چې یهودو خیانت کړی دی بلکه په دغه تکبیر سره د هغو دا گمان سو چې یهود اوس هم پر هغه خپل عهد ولاړ دي مگر د یهودو د خیانت خبر بیا هم پټ نه سو پاته، دغه خبر کرار کرار په مسلمانانو کې نشرېدی چې د بني قریظه یهودو عهد مات کړی دی او د جنوب شرق لار را باندي را خلاصه سوه، خطر اوس ډېر لوی او د دوو طرفو څخه سو، یو د شمال له طرفه چې هلته د مشرکانو لس زره لښکر پروت دی او په هره لحظه کې دا امکان سته چې تر خندق ور واوړي او بل د جنوب له طرفه د بني قریظه د یهودو د حملې امکان سته.

د شمال طرف ته خو بیا هم خندق سته مگر د جنوب شرق طرف ته هیڅ ساتنه نسته، چې دا نو د خندق په غزاه کې د مسلمانانو دپاره تر ټولو حالاتو ډېر سخت او ډېر مشکل حالت وُ، خاصاً چې د مسلمانانو بنځي او ماشومان هم دغو ځانو یهودو ته نژدې او پبله حفاظته او ساتني دي، د مسلمانانو حالت داسي سولکه الله ﷻ چې یې د سورة الاحزاب په ۱۰۱، ۱۱۰ نمبر آیاتو کې بیانوي او فرمایي:

﴿وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَنَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا ۝۱۰۱﴾

یعني: کله چې د ډیري ډیري څخه سترگي رډي او شخي پاته سوې او وژونو تر سنوني او حلقه پوري ورسېدل او تاسي پر الله ﷻ رازراز گمانونه وکړه.

سترگي خو د دهشت او حيرته څخه رډي پاته سوې او زړونه چنغر کوته ورسېدل، يعني: په دومره زور او شدت سره غورځېدل لکه د ستوني د لاري څخه چې دباندې را وزي او قسم قسم گمانونه وسوه: چې واقعي مسلمانانو به د ځان سره ويل: دا يوبل ډېر سخت امتحان را باندي راغلی. الله ﷻ دي خیر را ته پېښ کړي، ناقص الایمانه کسانو به ويل: د دغه حالته څخه زموږ ژوندي وتل ډېر سخت او مشکل دي، د منافقانو د حال پوښتنه خومه کوه چې د هغو خبري بيا په وروستيو آياتو کي الله ﷻ بيانوي،

﴿ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زَلْزَالًا شَدِيدًا ﴾ ﴿الأحزاب: ١١﴾

يعني: په دغه وخت کي مومنان امتحان کړل سوه او په سخت ږږډولو سره وږږډول سوه. په دغه کيفيت سره منافقان او مومنان سره جلا کړل سوه، د منافقانو څخه د نفاق خبري کېدلې، حتّٰی ځينو منافقانو به ويل: محمد ﷺ موږ ته د قيصر او کسراي په خزانو وعده ي را کوي او نن ورځ زموږ څخه يو څوک دا قدرت نه لري چې په اطمینان سره دي د قضاء حاجت دپاره ولاړ سي او ځينو بيا په عام مجلس او د خلکو په حضور دا اجازه غوښتل چې خپلو کورو ته ولاړ سي او دوی به رسول الله ﷺ ته ويل: موږ ته اجازه وکړه چې موږ خپلو کورو ته ولاړ سو، ځکه زموږ کورونه تر مدينې منورې دباندې دي موږ پر بېرېږو چې يهود به حمله پر وکړي.

دلته په دغه مشکل حالت کي چې له يوه طرفه مشرکان دي او له بله طرفه د بني قريظه يهودو خيانت وکړی منافقانو په تېښته شروع وکړه کرار کرار خپلو کورو ته ځي، هر يو پر خپل اهل او اولاد بېرېږي، رسول الله ﷺ يې تقريباً يوازي پرېښاوه، حتّٰی د واقعي مسلمانانو ډېر نفر د يهودو د دغه خيانت په اورېدلو سره و بېرېدل او ډېر صادق مسلمانان د منافقانو د دغي تېښتي تر تاثير لاندي سوه او دوی هم ولاړل، حتّٰی په هغه بنو سلمه کي چې واقعي مسلمانان وه هم د تيښتي ژراده پيدا سوه.

دغه د بني قريظه د يهودو د عهد ماتولو په سبب د رسول الله ﷺ سره د هغه درو زرو نفرو څخه فقط درې سوه نفره پاته دي، تاسي دغه خلل او تاوان ته وگورئ چې د بني قريظه د يهودو د خيانت په سبب د مسلمانانو لښکر ته پېښ سو، د هغه درو زرو نفرو

صفیه رضی اللہ عنہا وایي: نو حَسَّان بن ثابت رضی اللہ عنہ ته ورغلم چي هغه هم زموږ سره په دغه قلا کي ؤ او ورته و مي ويل: يا حَسَّان! دغه يهودي لکه څرنګه چي ته يې وينې شا وخوا پر قلا را گرځي او په والله زه د يهودو له طرفه د مسلمانانو پر بنځو نه يم مطمئننه که دغه يهودي نورو يهودو ته خبر ور وړي بيا يې چي يهود حمله راباندي وکړي رسول الله ﷺ او مسلمانان هم هلته د خندق په ساتنه مشغول دي نو ورکېته سه دغه سړی و وژنه، حَسَّان رضی اللہ عنہ ورته و ويل: په والله ته پوهېږې چي زه ضعیفه يم او د دغه کار نه يم، صفیه رضی اللہ عنہا وایي: نو مي په خپله د يهودي د وژلو اړاده وکړه د قلا څخه مي يولوگي را سره واخيستی او ورکېته سوم، دغه يهودي ته پته سوم کله چي يهودي زما محاذات يا زما برابري ته را ورسېدی په لرګي مي پر سر و واهه سړی غځار سو او تر هغو مي واهه چي و مي وژی، بيا نو بيرته قلا ته راغلم او حَسَّان ته مي و ويل: ورسه د دغه سړي سامان واخله ما په دې سبب نه واخيستی چي دی نارينه ؤ او زه نه سم ور نژدې کېدلای، حَسَّان ويل: زه د ده سامان ته ضرورت نه لرم، نو په خپله صفیه رضی اللہ عنہا ورغله د يهودي سړي ور پرې کړی.

تاسي متوجه ياست؟ دا د بنځي ايمان، شجاعت، تدبير او عمل ؤ، د سړي سر يې پرې کړی او لوږه قلا ته وختل گوري چي دغه وژل سوی نفر نور ملگري لري که يا؟ خو هلته يې څو نفره وليدل او دغه سړي د هغو پر طرف ور وغورځاوه، هغو چي دغه سر وليدی ويل: قلا په خلکو ډکه ده، د رسول الله ﷺ د عمه صفیه رضی اللہ عنہا دغه کار د مسلمانانو د بنځو او ماشومانو د ساتني سبب وگرځېدی، يهودو دا فکر وکړي چي په قلا کي ډېر جنګي خلک سته حال دا چي قلا د نارينه مسلمانانو څخه خالي وه او يهودو دوهم وار د دغسي مجرم او خائنه عمل پر کولو جرئت او اقدام و نه کړی.

مسلمانانې بنځه د صفیه رضی اللہ عنہا په مثل ايمانداره، دلاوره او باتدبيره وي نه دا چي عمري يې په فېشن او درشن، د نوکانو په رنگولو او د وربښتانو په جوړولو، په بڼايسته او لڅولبا سويا په غيبتو او لغا زوتير يږي.

دغه صفیه رضی اللہ عنہا وه چي خپل زوی زبير بن العوام رضی اللہ عنہ يې فارس او جنګي قهرمان تربيه کړی، زبير رضی اللہ عنہ چي کوچنی ؤ دې به په يوه تاريخ ځای کي يوازي پرېناوه،

که به هغه ژړل دې به واهه، خلکو به دا ملامتول چې هغه کوچنی دی او ته ظلم ور سره کوي، دې به ويل: زه يې داسې تربيه کوم چې فارس ځني جوړ سي (د فارس څخه مقصد جنگي پهلوان، دلاوره او شجاع سړی دی) نورشتيا هم د زبير څخه زبير بن العوام رضي الله عنه جوړ سو، صفيه رضي الله عنها داسې نه وه لکه د نن ورځي بنځي چې خپل اولادونه بېرېدونکي او نازولي، پاسته او نازک تربيه کوي، يا هيڅکله داسې نه وه.

خوندو! دا مسئله د تربيه مسئله ده زه نه وایم چې د خپلو اولادو سره محبت مه کوی بلکه زما مقصد دا دی چې خپل اولادونه شجاع او دلاوره تربيه کړی، تاسې نه کوری چې د صفيه رضي الله عنها په شجاعت او دلاوري پوره قلا وساتل سوه، تاسې فکر وکړی که دا دغه کارونه کړي نوڅه پېښېږي؟ ښه خیر! بیرته قصې ته راسی:

هلته پر مسلمانانو محاصره ډیره سخته سوه فقط هغه درې سوه نفره دي چې د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم سره پاته دي او د خندق ساتنه کوي، پر مسلمانانو ډېر فشار راغلی کفار غواړي چې تر خندق ور واوړي او مسلمانان یې نه پرېږدي او هلته د بني قریظه يهود د جنگ دپاره ځانونه تیاروي چې د جنوب له طرفه پر مسلمانانو حمله وکړي او مسلمانان نه پوهېدل چې دښمن به کله او له کومې خوا را باندي راسي.

ځيني مسلمانان به يو وخت د ضرورتو د پوره کولو دپاره کورو ته تله بيا به بیرته را تله چې په دغه جمله کي سعد بن معاذ رضي الله عنه يو وخت کور ته ولاړی او هلته ام المؤمنین حضرت عائشې رضي الله عنها ولیدی چې سعد رضي الله عنه زغره اغوستې ده توره او سپر ور سره دي د جنگ د میدان سړی دی، خوبد بختانه دغه زغره چې ده اغوستې وه صحي زغره نه وه زړه او پر ځيگر سوری وه ځيگر یې ښکاره ؤ، سبحان الله! د مسلمان زړه دی حضرت عائشې رضي الله عنها وويل: زه له دغه سوري ځايه پرده بېرېرم، ټول بدن یې پټ دی مگر دغه يو ځای یې ښکاره دی او د زغري څخه مقصد دا دی چې ټول بدن په پټ وي، مگر صحابه کرام غریبان وه د نېستی په سبب یې دغه زړه زغره اغوستې وه.

سعد بن معاذ رضي الله عنه بیرته خندق ته ولاړی او هلته د کفارو له طرفه غشي وپشل شروع سوه د الله جل جلاله په اړاده د سعد بن معاذ رضي الله عنه پر هغه لځ ځای غشی و مبتی او زخمي سو نو یې رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ته را وستی، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم هغه غشی ځني وکښی

خو له زخمه يې فواره غوندي ويني را بهيرې، مسلمانانو هر څه کوبښن وکړې چې دغه ويني و درېرې خو وینه نه درېرې، رسول الله ﷺ يوه اوسپنه په اوږه کې کښېښوول چې ښه سره سوه نويې دغه زخم وړ داغ کړې او دا غېدل آخري دواء ده، يعنې: کله چې انسان له نورو علاجو څخه نا اميده سي بيا نو داغ اېښوول کيږي ځکه رسول الله ﷺ فرمايي: « الْكَيِّ آخِرُ الْعِلَاجِ » نو په دغه داغېدلو سره وینه و درېدل، خو څه موده وروسته بيا د زخم خوله خلاصه سوه او بيا وینه بهېدل شروع سوه، دلته نور رسول الله ﷺ امر وکړې چې سعد بن معاذ ؓ دې مسجد نبوي ته بوتلل سي او هلته دي يې علاج وسي، سعد ؓ يې مسجد ته بوتلې، هلته يې خېمه ورته و درول او هلته يې علاج کېدې، هغه څوک چې د زخميانو علاج يې کاوه د انصارو څخه يوه ښځه وه چې نوم يې (رُفَيْدَة) ؤ او دغه ښځه په اسلام کې هغه اوله ممرّضه، يا نرسه، يا جراحه ده چې د زخميانو علاج يې کاوه، خير دلته په مسجد نبوي کې د سعد بن معاذ ؓ علاج کيږي.

امام بخاري رحمه الله روایت کوي چې سعد بن معاذ ؓ دلته په دغه ناروغي کې خپل رب الله ﷻ ته دعاء کول او ويل به يې: الهي! تا ته معلومه ده چې ما ته د هيچا سره ستا په لار کې جهاد کول دومره ډېر نه دي خوښ لکه د هغه قوم سره چې ستا د رسول تکذيب يې کړې دی او ستا رسول يې له خپله وطنه ايستلی دی (چې مقصد يې قريش وه) او الهي! زه داسي گمان کوم چې تا زموږ او د دوی له منځه جنگ ايسته او ليري کړې که چيري د قريشو سره نور هم جنگ پاته وي نو ما ژوندی پاته کړې چې د هغو سره ستا دپاره جهاد وکړم او که دي نور جنگ ايسته کړې وي نو مي دغه زخم مه جوړوي او مرگ مي له دغه زخمه څخه کړې او د دعاء په آخر کې به يې ويل: الهي تر هغو مي مه وژنې چې د بني قريظه په يهودو مي زړه يخ نه سي.

سعد بن معاذ ؓ نو دلته په مسجد نبوي کې پرېږده چې د زخم علاج يې کيږي. هلته په خندق کې پر مسلمانانو ډېره سخته او ټينگه محاصره لگېدلې ده تر داسي اندازې چې رسول الله ﷺ تر يوه لمانځه وروسته خپل رب ﷻ ته دعاء وکړه او ويل:

«اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اللَّهُمَّ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزَلْهُمْ»

ابخاري

او بیا رسول الله ﷺ هغو مسلمانانو ته وکتل چې د ده ﷺ تر شا یې لمونځ کاوه او وې فرمایل: **والله د مخکې پر مخ بېله تاسې بل داسې څوک نسته چې یوازې دې د الله ﷻ عبادت کوي.**

« ما على وجه الأرض من يعبد الله غيركم »

دا د رسول الله ﷺ پر هغو مسلمانانو د صادقې مسلمانۍ شاهدې ده چې د رسول الله ﷺ سره دلته په خندق کې حاضر وه.

هغه وخت د ټولې مخکې پر مخ بېله دغو مسلمانانو بل داسې څوک نه وه موجود چې یوازې د الله ﷻ عبادت دې کوي، حتی په آسماني اديانو کې هم خلکو تغیر را وستلی ؤ، وحدانیت بالکل نېست او نابود ؤ، الله ﷻ د رسول الله ﷺ او مسلمانانو دعاء قبوله کړه، الله ﷻ په خپل قدرت داسې یو کار جوړ کړی چې د هغه په واسطه دښمن ذلیل سو او ډلې یې سره وپاشل سوې، هغه داسې: **نعیم بن مسعود بن عامر الأشجعي چې اصلاً د غطفان د قبیلو څخه ؤ او په مکه مکرمه کې اوسېدی کافر او مشرک او دکفارو ملگری ؤ، په دغو لحظو کې الله ﷻ د هغه په زړه کې ایمان ور واچاوه.**

ښه فکر وکړی: په دغه وخت کې چې مسلمانان په بهره، خوف او محاصره کې دي، شمېر یې لږ او ضعیفه دي، که الهي مداخله نه وي آیا د دښمن له طرفه په دغسې وخت کې یو څوک اسلام ته داخلېږي؟

د دغه نعیم اسلام په خپله یوه معجزه ده او دا الهي مداخله ده، مسلمانان محاصره دي په مرگ محکوم دي په هره لحظه کې دا امکان سته چې فنا کوونکې حمله دي پروسې او دوی دي ټول ختم سي، په دغه وخت کې څوک ایمان را وړي؟

مگر دا الهي مداخله او د رسول الله ﷺ د دعاء قبلېدل وه، نعیم بن مسعود چې دکفارو ملگری دی او د مکې مکرمې د اشرافو څخه دی په دغه وخت کې په خپله د خپل ځان سره مسلمان سو، دکفارو د لښکره څخه په پټه ووتی او د مسلمانانو څېمو ته ورغلی، د رسول الله ﷺ سره یې د ملاقات غوښتنه وکړه، د رسول الله ﷺ سره کښېنستی او ویل: **یا رسول الله! زه شاهدي آداء کوم او وایم چې:**

(لا إله إلا الله و أنك رسول الله)

او نعيم و ويل: زما په اسلام بېله تا بل هيڅوک نه دي خبر نو امر کوه څه و کړم؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا نعيم! ته يو نفر يې، زموږ سره په لښکر کي ستا وجود موږ نه زياتوي، موږ درې سوه نفره يو په تا سره به درې سوه او يو نفر سو کوم فرق يې و نه کړي او دښمن لس زره نفره دی نو که دي په وسه پوره وي چي دوی سره و پاشي او موږ د دوی د حملې څخه خلاص سو دغه کار وکړه، نعيم و ويل: يا رسول الله! د دغه کار دپاره يې بايد و وايم، يعني: د دوی د پاشلو دپاره مجبوره يم چي خلاف و وايم، رسول الله ﷺ و فرمايل: وې وايه، ځکه جنگ خطايستل دي.

دا معلومه خبره ده چي خلاف يا درواغ ويل حرام دي، مگر په جنگ او

دغسي ځايو کي د دښمن د پاشلو يا د دښمن د مغلوبه کولو دپاره

يوازي دا نه چي جائز او روا دي بلکه ښه کار هم دی.

بيا نو نعيم بيرته کفارو ته ورغلی هلته يې ډېره ښه او صحي نقشه په خپل دماغ کي سره و سنجول او د هغې نقشي په عملي کولو يې شروع وکړه، نعيم بن مسعود د مکې مکرمې د مشهورو خلکو څخه ؤ، د قريشو د رئيسانو د حضور سرې ؤ او په عين وخت کي يې د غطفان سره هم چي د ده قبيله وه ښه علائق درلودل، د بني قريظه د يهودو پخوانئ دوست او آشنای ؤ، دغو يهودو ته به د جاهليت په وختو کي هم د ملاقات او ليدني دپاره ورتلی، مقصد دا چي نعيم معروف شخص ؤ او د کفارو د لښکرو د ټولو اطرافو سره يې پيژندل او ښه مناسبات يې هم ور سره درلودل، اوس يې د هغه خپلي نقشي په عملي کولو شروع وکړه او اول يې د بني قريظه د يهودو څخه شروع په وکړه، د کفارو د لښکر څخه په پته سره رهي سو او د بني قريظه يهودو ته ورغلی، د يهودو مشران يې سره را ټول کړه او ويل: تاسي خو ما ښه پيژني چي زه څوک يم؟ هغو ويل: هو موږ دي پيژنو.

ده ويل: په دې خو به هم خبر ياست چي د محمد ﷺ سره څومره دښمني لرم؟ يهودو ويل: هو.

ده ويل: دا خو به هم در معلومه وي چي ستاسي څومره دوست يم؟ هغو ويل: هو صحي ده خو وايه څه پېښه ده؟

ده ويل: خبره دا ده چې قريش ستاسي په مثل نه دي دغه ښار ستاسي ښار دی. په دغه ښار کي ستاسي مالونه دي، ستاسي اولادونه او ښځي دي تاسي نه سی کولای چې دغه وطن پرېږدي او بل ځای ته ولاړ سی، خواوس چې قريش او غطفان د محمد ﷺ او د هغه د ملگرو د جنگ دپاره راغلي دي او تاسي هم پر محمد او د هغه پر ملگرو د هغو پر وطن او د هغو پر مالو، د هغو پر ښځو او ماشومانو د قريشو او غطفان مرسته کوی، اوس نو: که قريشو او غطفان د چور او حملې موقع پیدا کړه خو حمله به پر وکړي او که موقع نه سوه ورته برابره خپلو وطنو ته به ولاړ سي، تاسي او محمد به سره پرېږدي او بيا به محمد ﷺ ستاسي څخه خپل انتقام واخلي.

يهودو ويل: نوموړ بايد څه وکړو؟

نعيم ويل: تاسي د قريشو او غطفان په ملگرتيا تر هغو بايد جنگ و نه کړی شو قريشو گرو او ضامن نه وي در کړی.

يهودو ويل: څرنگه گرو؟

نعيم ويل: د قريشو څخه وغواړی چې د خپلو مشرانو څخه لس نفره ستاسي سره په قلا کي پرېږدي، بيا نو دوی خپل مشران يوازي نه پرېږدي چې دوی دي ولاړ سي او هغه مشران دي يې ستاسي سره پاته وي، دغه نو ستاسي دپاره ضامن سو چې دوی به خامخا جنگ کوي.

يهودو ويل: دا ښه فکر دی.

نعيم د يهودو څخه رهي سواو د كفارو لښکر ته ورغلی او دلته يې د قريشو د مشرانو څخه د ملاقات غوښتنه وکړه، هغو ويل: څه پېښه ده؟

نعيم ويل: تاسي راټول سی زه به مو خبر کړم.

د قريشو مشران لکه ابوسفیان او نور سره راټول سوه نعيم ورته کښېستی ويل: تاسي خو ما پېژنی چې زه څوک يم؟

قريشو ويل: هو.

ده ويل: دا به هم در معلومه وي چې د محمد ﷺ څومره دښمن يم؟

دوی ويل: په دې کي هيڅ شک نسته، ځکه نعيم چې د اصله مشرک ؤ او اوس

څلورېست ورځې کيږي چې د کفارو سره دی، که دی د محمد ﷺ د کومکيانو څخه وای نو به یې د مسلمانانو سره جنگ نه کولای، د کفارو پر نعیم پوره اعتماد و.

نعیم و ویل: زما دوستي او آشنایي به د یهودو سره هم درملومه وي؟

قریشو ویل: هو خبره څه ده؟

نعیم ویل: د یهودو څخه یو ډېر بد خبر را ته راغلی دی.

قریشو ویل: څه خبر؟

نعیم ویل: د بني قریظه یهود اوس پر دې پښمانه دي چې دوی د محمد ﷺ

سره خپل عهد او وعده مات کړه او پر دې بهرې چې تاسي به ولاړ سی او دوی به

محمد ﷺ ته یوازې پرېږدي، نو یې دا قصد کړی دی چې بیرته د محمد ﷺ سره

هغه خپل عهد نوی کړي، محمد ﷺ ته یې نفرور ولېږل او ویل: یا محمد ﷺ آیا ته

بیر ته زموږ څخه راضي کېږې چې موږ د قریشو د مشرانو څخه لس نفره و وژنو؟

او ته بیرته پر هغه عهد چې زموږ او ستاسي په منځ کې وړا سره درېږې؟

محمد ﷺ هم موافقه ورسره وکړه.

نو یهود ستاسي څخه لس نفره مشران غواړي چې هغه و وژني او بیرته د

محمد ﷺ سره په هغه پخواني عهد کې شامل سي.

د قریشو مشرانو ویل: که دا خبر رشتیا وي دا ډېره لویه مسئله ده.

نعیم و ویل: دغه خبر ما ته را رسېدلې دی تاسي یې هم معلومات وکړی او نعیم د

قریشو له مجلسه ولاړ سو، بیا غطفان ته ورغلی هغو ته یې هم دغه خبرې وکړې.

د دغو خبرو په اورېدلو سره د ابوسفیان په زړه کې تشویش پیدا سو، نو ویل: زه په

خپله یهودو ته ورځم او دا معلومات کوم، ابوسفیان په خپله د بني قریظه یهودو ته د

شپې ورغلی چې دغه شپه د شنبې شپه وه يعني: نن ورځ جمعه تېره سوې ده او سبا

شنبه ده ابوسفیان ورغلی او د بني قریظه د مشرانو د ملاقات غوښتنه یې وکړه، هغه هم

ورته را ټول سوه، ابوسفیان و ویل: موږ پر خپله مخکه او کورو نه یو، نفقه او حیوانات

موهم خلاص سوه نور انتظار نه سو کولای غواړو چې سبا پر مسلمانانو حمله وکړو، نو

سبا به تاسي د جنوب له طرفه حمله پر وکړی او موږ به د شمال له طرفه حمله پر وکړو.

تاسي پوهېږي چې دغه د يهودو حملې ولي دومره اعتبار درلودی؟ دا ځکه چې د يهودو له طرفه لار خلاصه وه نو که يهود پر مسلمانانو يوه کوچنۍ حمله وکړي، مسلمانان به د دوی سره په جنگ مشغوله سي او هلته به هغه د مشرکانو لوی لښکر ته دا موقع په لاس ورسې چې تر خندق ور واوري چې بيا نو نور و هيچا ته ضرورت نه پاته کېږي او يوازې هغه د مشرکانو لښکر د ټولو مسلمانانو د وژلو دپاره بس او کافي دی.

ابوسفیان يهودو ته و ويل: سبا تاسي حمله شروع کړی نور يې نو موږ ته را پرېږدی، يهودو وويل: نن شپه د شنبې ده او ته خبر يې چې موږ د شنبې په ورځ هيڅ کار نه کوو او دا هم درته معلومه ده چې الله ﷻ په هغو کسانو څه وکړه چې شنبه يې ماته کړه، هغه خلک يې مسخه کړه بزوياني او خنزيران يې ځني جوړ کړه نو موږ د شنبې په ورځ جنگ نه کوو، د ابوسفیان په زړه کې لاس و وهل سو چې والله يهود د هغه خپله قوله اوښتي دي، که څه هم دغه خبره چې يهودو کول حقيقت ؤ او د يهودو په دين کې د شنبې په ورځ هيڅ کار نه کېږي.

ابوسفیان وويل: ښه بل سبا د يکشنبې په ورځ به حمله پر وکړو.

يهودو وويل: ښه دی! مگر که دغه زموږ حمله ناکامه سوه بيا خو نو تاسي ځی موږ او محمد سره پرېږدی، موږ به پرېږو که چېرې دغه زموږ او ستاسي حمله ناکامه سي تاسي به وتبتي او موږ به يوازې محمد ﷺ ته پرېږدی او بيا نو يوازې موږ د هغه مقابلې نه سو کولای، نو ستاسي د اشرافو څخه لس نفره زموږ سره د ضمانت پر قسم پرېږدی او د يکشنبې په ورځ به په گډه سره حمله وکړو.

ابوسفیان د ځان سره و ويل: والله نعيم رشتيا ويل او د هغه خبره صحي ده، يهودو ته يې وويل: ښه دی زه به د خپلو ملگرو سره مشوره وکړم او بيا به تاسي ته خبر درکړم، اوس چې ابوسفیان خپل لښکر ته ورغلی ويل: والله نعيم رشتيا ويل، نو يې پسه مشورې يهودو ته حال ولېږي چې په والله موږ به يو نفر هم در نه کړو، خود يکشنبې په ورځ به په گډه پر مسلمانانو حمله کوو.

د بني قريظه يهودو وويل: والله نعيم ښه ويل، اوس نو د يهودو او مشرکانو د گډې حملې کولو اتفاق مات سو او د ماتېدلو سبب يې د نعيم هغه صحي او معقوله نقشه وه،

که چیرې دا اتفاق سوی وای او پر مسلمانانو د شمال او جنوب له طرفه حمله سوې وای دا د مسلمانانو دپاره لوی مصیبت ؤ، مگر سبحان الله! د یوه نعیم بن مسعود رضی الله عنه په مسلمانېدلو او د هغه په دغه صحي نقشه سره پر مسلمانانو دغه مشترک هجوم او یو ځایي حمله پاته او ناکامه سوه، د یهودو او مشرکانو اتحاد او اتفاق هم مات سو.

دلته نو د رسول الله ﷺ اطمینان حاصل سو مگر په مسلمانانو کې بیا هم بېره زیاتېدل ځکه دا امکان باقی او پاته ؤ چې له دواړو طرفو څخه دې حمله او هجوم شروع سي، په دغه ورځ ډېر شدید او زورور یخ هم شروع سو، د مسلمانانو بېره نوره هم زیاته سوه، خو یخ دومره زیات سو چې مسلمانانو هیڅ وخت دومره یخ نه ؤ لیدلی او د یخ سره زورور او شدید باد هم شروع سو، د مسلمانانو نور هم تشویش، پرشاني او بېره زیات سوه، د باد سره نور هم یخ زیاتېږي، واقعاً په مسلمانانو کې ډېر لوی تزلزل پیدا سو، کله چې شپه سوه شپه هم ډېره تاریکه شپه ده، شدید یخ او تکه توره تاریکه ده.

حذیفه بن یمان رضی الله عنه د دغې شپې بیان کوي او وایي: ډېره تاریکه شپه وه، ډېر شدید او زورور باد ؤ، ډېر شدید او تریخ یخ ؤ او ډېره سخته بېره وه، داسې بېروونکې شپه وه چې موربېي مثل نه ؤ لیدلی.

حذیفه بن یمان رضی الله عنه وایي: مور مسلمانان د خندق سره ناست ؤ، سخته لوږه را ته پېښه وه ټول وړي یو، ټول غریبان یو د خوړلو دپاره مو شئ نه درلودی، دومره لباس مو نه درلودی چې له یخه ځانونه په وساتو او نور هم نه یو خبر چې څه به را ته پېښ سي، مور په دغه خراب او کُراب حالت کې یو، مگر لکه رسول الله ﷺ ته چې په زړه کې ور وگرځېدل چې د یهودو او مشرکانو په منځ کې تزلزل او بې اتفاقي پیدا سوه او بنایي اوس کوم نوی کار پېښ سي، نو یې د کفارو معلومات غوښتی، خو اوس شپه ده او داسې توره تاریکه ده چې یو او بل نه سره وینو، یخ هم ډېر شدید یخ دی، په دغه حال کې رسول الله ﷺ د هغو کسانو په منځ کې یخ کړه کوم چې د ده ﷺ پر شا وخوا موجود وه، ویل: څوک به د کفارو د لښکر خبر را ته را وړي؟ او هغه لره جنت دی.

تاسې وگورئ په ظاهره څومره آسانه خبره ده: تر خندق وړ واوړه او هلته وگوره چې د کفارو څه حال دی او بیرته راسه، بس دغومره او هغه لره جنت دی، هغه جنت

چې خلکو شپې پسي روڼې کړې دي، خلکو مالونه پسي خرڅ کړي دي، خلکو سروڼه پر ور کړې دي، خوبيا يې هم جنت په شک کې دي، مگر اوس ولاړسه راسه، د کفارو خبر را وږه او د رسول الله ﷺ په شاهدي او ضمانت سره هغه لره جنت دی.

حذيفه بن يمان رضي الله عنه وايي: هيڅوک نه سوه ولاړ، دا د دغې شپې پر خطرناکه حالت دلالت کوي، بيا هم د دوهم وار دپاره رسول الله ﷺ وويل: څوک به د قوم خبر را ته را وړي؟ هغه لره جنت دی، بيا هم څوک نه سو ولاړ، رسول الله ﷺ درېيم وار بيا وويل: څوک به د قوم خبر راته را وړي؟ هغه لره جنت دی، بيا هم هيڅوک نه سو ولاړ. رسول الله ﷺ يې درې وار د جنت ته ور بولي او يونفر هم نه ولاړ پري.

حذيفه رضي الله عنه وايي: بيا نو رسول الله ﷺ په حرکت شروع وکړه يعني: د هغه خپله ځايه څخه ولاړسو او رهي سو، په دغه تگ کې يې مبارکه پښه زما د ورانه څخه ومنتل، حذيفه رضي الله عنه وايي: ما ځان سره را ټول کړی بېرېرم چې اوس راته و نه وايي: ولاړسه او د قوم خبر را وږه، خو کله چې يې پښه را څخه ومنتل ويل: څوک يې؟ وايي: ما په زړه کې وويل: اوس دي نو ليرې، خو کله چې ده ﷺ وويل: څوک يې؟ ما ويل: حذيفه، رسول الله ﷺ راته وويل: يا حذيفه! (قم) ولاړسه، وايي: زه هم ولاړ سوم، حذيفه رضي الله عنه وايي: والله د ډېر مسکنت په سبب ما خپل لباس نه درلودی چې وايې غوندې مگر زما د بڼې کميس، د خپلې بڼې کميس مي اغوستی ؤ او هغه هم دومره راباندي کوچنی او کوتاه ؤ چې فقط تر څنگانه مي رسېدی او يخ هم دومره شديد دی چې له ډېره يخه پر پښو نه سم درېدلای، رسول الله ﷺ راته وويل:

يا حذيفه! ولاړسه او د قوم حال او خبر را ته را وږه او تر هغو چې بېرته راځي پام کوه چې بل کار و نه کړې. (د بل کار د کولو اجازه يې ور نه کړه فقط ولاړسه وگوره او بېرته راسه) حذيفه رضي الله عنه وايي: زه رهي سوم، مگر هو! فقط د رهي کېدلو سره لکه زه چې په تاوده حمام کې يم (حمام گرم او تود ځای دی) نو وايي: لکه زه چې په حمام کې يم په يخ هېڅ نه پوهېرم، حذيفه رضي الله عنه خندق ته ورکښته سو او پر هغه بل طرف يې را پورته سو د کفارو د لښکر ځای ته ورغلی، حذيفه رضي الله عنه وايي: هلته داسې شديد باد ؤ! کوم باد چې پر موږ چلېدی نسبت و دغه باد ته هېڅ نه ؤ، د کفارو پر طرف

ډېر قوي او شديد باد چلېدی، ټول خلک د خېمو په ټينگولو مشغوله دي، حذيفه رضي الله عنه وايي: د باد له ډيره زوره مي خېمې وليدې چې په هوا الوتي وې، کفارو د خوړو د پخولو دپاره ډېر لوی لوی دېگونه درلودل، دغه دېگونه په باد چپه کېدل، داسي باد و چې موربې هېڅکله مثل او مثال نه وليدلې، کفارو د لښکر په منځ کي ډېر لوی اور بل کړی و، ومي ليدل چې يو غټ سړی هغه اور ته ولاړ دی او ځان تودوي، خپله شا يې اور ته ورگرځولې ده غواړي چې شا توده کړي، حذيفه رضي الله عنه وايي: ما چې ورته وکتل هغه ابوسفیان و او د قوم مشرانو ته نارې وروهي او وايي: زما خوا ته راسی، زما خواته راسی، حذيفه رضي الله عنه وايي: غشی او ليندی مي را پورته کړه د کفارو رئيس مي مخ ته ولاړ دی او زه ورته گورم؟ زما او د ده په منځ کي هېڅوک نسته، غشی مي په ليندی کي کېښناوه او راکش مي کړی، د ابوسفیان و ما ته شا ده، حذيفه رضي الله عنه وايي: قسم په الله که مي ويشتلی وای وژلی به مي وای مگر په دغه وخت کي هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم امر را په ياد سو چې ويل: ترڅو چې بيرته راځې پام کوه چې بل کار ونه کړې. دغه ته اطاعت وايي، حذيفه رضي الله عنه کولای سواي چې د کفارو رئيس ووژني، مکر يا! د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د اطاعت په سبب يې دغه کار ونه کړی.

حذيفه رضي الله عنه وايي: کله چې دغه امر را په ياد سو بيرته مي غشی را ايسته کړی او د ابوسفیان په نارو مشرکان هم سره را ټول سوه او کېښستل، حذيفه رضي الله عنه وايي: زه هم کېښستم، اوس نو ابوسفیان غواړي چې قوم ته خبري وکړي شپه او تکه توره تاريخه ده اول يې وويل: هر يو دي د خپل بغل يا څنگ سړی وپوښتي يا وگوري چې څوک دی، حذيفه رضي الله عنه وايي: زه په حيرت کي سوم چې اوس به څه کوم؟ زه د مسلمانانو څخه يم او د دوی په منځ کي ناست يم مگر د الله تعالی قدرت دی په دغه وخت کي يې فکر کار وکړی.

عقل او هوشيارې هغه ده چې د ضرورت او موقع پر وخت کار ځني واخيستل سي، حذيفه رضي الله عنه وايي: ژر مي د راسته طرف د سړي څخه پوښتنه وکړه چې څوک يې؟ هغه ويل: فلانی، مخ مي چپه طرف ته واړاوه د هغه څخه مي پوښتنه وکړه چې څوک يې؟ هغه ويل: فلانی او زما څخه هېچا پوښتنه ونه کړه.

ابوسفیان تقریر شروع کړی او ویل: تاسي دغه باد وینی؟ تاسي دغه یخ وینی؟ دغه مشکلات وینی؟ نو که ولاړ سو، ده لا تقریر نه و خلاص کړی چي خلکو نارې کړې: کوچ، کوچ، خلک د پخوا څخه لا په عذاب وه (۴۵) ورځي يې تيري کړي دي او هيڅ يې هم نه دي کړي، له بله طرفه د بني قريظه د يهودو خبر هم په مشرکانو کي نرسوی دی چي يهودو هم زموږ د همکاري او ملگرتيا څخه لاس واخيستی، نو د مشرکانو هغه د کاميابي اميدونه په يقيني ډول قطعې سوي وه.

حذيفه رضي الله عنه وايي: کفارو په دغه شپه د بارېدلو په کار شروع وکړه او زه لکه په گرم حمام کي چي يم په یخ هيڅ نه پوهېږم، بېرته را رهي سوم تر خندق را وا وبنتم پوښتنه مي وکړه چي رسول الله ﷺ چيري دی؟ ويل هغه لمونځ کوي، رسول الله ﷺ په خېمه کي لمونځ کاوه چي حذيفه رضي الله عنه خېمي ته ورننوتی.

حذيفه رضي الله عنه وايي: فقط چي خېمي ته ورننوتم هغه د حمام تود واله را څخه ولاړه، دا الهي معجزه وه، تر کومه وخته چي د رسول الله ﷺ په خدمت مشغول و هغه معجزه ورسره وه او کله چي خدمت پای ته ورسېدی هغه معجزه هم پای ته ورسېدل.

نو وايي: یخ ډېر په عذاب کرم او رسول الله ﷺ هم لمونځ کوي، ما دلته انتظار کاوه چي د رسول الله ﷺ د لمانځه څخه فارغه سي او زه خبر ورته ووايم، رسول الله ﷺ په لمانځه مشغوله دی او زه د یخه رېږدم تر داسي اندازې چي زامي مي رېږدي او غاښونه مي ټکهارې کوي، له ډېره یخه ځان نه سم ټينگولای، رسول الله ﷺ په لمانځه مشغوله و او را پوه سو چي زما ډېر یخ کيږي نو يې خپل پتو خلاص کړی او زه يې په پټ کړم، پر هغه لمانځه ولاړ و او زه يې پټ کړم (دا د رسول الله ﷺ پر خپلو اصحابو مهرباني وه، لکه مور چي هغه خپل نازولی زوی له یخه پټوي) اوس نور رسول الله ﷺ لمونځ کوي او زه د ده ﷺ په پتو کي ورسر د پټ يم. پسله هغه چي رسول الله ﷺ د لمانځه څخه فارغه سو ما ته يې وکتل او ويل: څه خبر و؟ ما ټول حال ورته ووايه چي د احزابو حوصله پای ته رسېدلې ده او ولاړ به سي، دلته نور رسول الله ﷺ د خير دعاء را ته وکړه او ويل: اوس نو بيده سه حذيفه رضي الله عنه وايي: رسول الله ﷺ په هغه خپل پتو کي پټ کرم او بيده سوم، تر سهاره بيده وم په هيڅ شي نه وم خبر،

سهار لمر راختلی ؤ او زه بیده وم چي رسول الله ﷺ راغلی او په پښه يې وښورولم ويل (قُم يا تَومان) اې خوبې! ولاړ سه خوب دي پوره سو؟ وايي: کله چي را پورته سوم (أحزاب) هغه د کفارو ډلې تللي وې، ټول مسلمانان په حال خبر او خوشاله وه، مدينې منورې ته بيرته اَمَن او اَمَان، اطمینان او خوشالي راغلي وه، جنگ پای ته ورسېدی هيڅ شئ نسته، الله ﷻ ټول کفار په بل لښکر شړلي وه او مسلمانان يې د مشرکانو له جنگه و ساتل، د الله ﷻ په اِرادۀ په يوه شپه کار پر بل طرف واوښتی او رسول الله ﷺ بيرته خپل کور او مسجد ته ولاړی.

ورونو! د خندق د غزاه په تاريخ کي دوه قوله دي خو صحي خبره دا ده چي د خندق غزاه د هجرت په پنځم کال کي وه او د کفارو له طرفه مسلمانان تر يوې مياشتي زيات محاصره سوي وه، د محاصرې شروع د شوال په مياشت کي وه او د ذوالقعدې په آخره کي پای ته ورسېده، ابن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي: رسول الله ﷺ په (۲۳) د ذوالقعدې د چارشنبې په ورځ له خندقه خپل کور ته ولاړی.

د خندق جنگ د قتل او قاتل يا تاوانو جنگ نه ؤ بلکه عصبي جنگ ؤ، په هغه کي تريخ او د ډيرو وژنو جنگ نه دی پېښ سوی، مگر بيا هم د اسلام په تاريخ کي يوه فيصله کوونکې غزاه وه چي الله ﷻ مشرکان ذليله کړل، له دې جنگه دا نتيجه را و وتل: چي د عربو ټوله قواوي نه سي کولای چي دغه کوچنۍ قوه کومه چي په مدينه منوره کي د رُشد او نُمو په حالت کي ده له منځه يوسي، ځکه ټول عرب نه سي کولای چي تر دغه اوسني لښکر دي زيات او قوي لښکر را ټول کړي، دا هغه د دوی آخرنۍ قدرت ؤ او هغه هم د الله ﷻ په اِرادۀ هيڅ و نه کړه نو ځکه رسول الله ﷺ پسله هغه چي احزاب ولاړل له مقصده ډکه يوه جمله و فرمايل او وې ويل:

« الْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا نَحْنُ نَسِيرُ إِلَيْهِمْ »

ژباړه: تر دې وروسته به موږ پردوی حملې کوو او دوی پر موږ حمله نه سي کولای، موږ به دوی ياد دوی ځايولره ورځو. او حقيقت هم دغسي سو که تاسي په ټول سيرت کي وگورۍ قريشو بيا پر مسلمانانو حمله نه ده کړې، اسلام د دفاعي مرحلې څخه ووتی او د هجوم مرحلې ته داخل سو.

د بني قريظه د يهودو سره غزاء

په کومه ورځ چې رسول الله ﷺ د خندق د غزاء څخه خپل کور ته ولاړی غواړي چې پسله دغه ډيري سترېا څخه چې د دغي اوږدې محاصرې او پرله پسې دفاع په موده کي ورته پېښه وه څه آرام او راحت وکړي ځکه اوس د جنگ حالت پای ته ورسېدی نو د جنگ لباس يې وکښی غواړي چې غسل وکړي.

په دغه وخت کي چې د ماښين وخت وُد حيه الکلبی ﷺ راغلی.

د حيه الکلبی ﷺ د رسول الله ﷺ د اصحابو کرامو څخه يو نفر دی چې ډېر بنايسته سړی ؤ او جبريل ﷺ ډېر ځله د ده په شکل سره راتلی. اوس راغلی او اجازه غواړي چې د رسول الله ﷺ سره وويني، حضرت عائشې ﷺ دروازه ور خلاصه کړه. د حيه الکلبی ﷺ وويل: رسول الله ﷺ چيري دی؟ دې ﷺ وويل: غسل کوي. وويل: زه غواړم چې ور سره ووينم. رسول الله ﷺ وپېژندی چې دا جبريل ﷺ دی.

موږ مخ کي هم درته ويلي وه چې جبريل ﷺ به رسول الله ﷺ ته د مختلفو انسانانو په شکل او صورت راتلی، لکه په هغه مشهوره حديث شريف کي چې حضرت عمر ﷺ يې روايتوي او وايي: يو سړی ورسول الله ﷺ ته راغلی، د اسلام، ايمان او احسان پوښتنه يې ځني وکړه او بيا يې د قيامت د ورځي پوښتنه وکړه چې قيامت کله دی؟ او بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: دا جبريل ؤ او راغلی ؤ چې تاسي ته ستاسي دين در وښيي، چې دلته هم جبريل ﷺ د يوه سړي په شکل سره راغلی.

او اوس هم د حيه الکلبی په شکل سره راغلی او رسول الله ﷺ ته يې وويل: آيا اسلحه دي کښېنوول؟ رسول الله ﷺ وويل: هو، جبريل ﷺ وويل: مگر ملائکو خپله اسلحه نه ده ايښې، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چې خبره څه ده؟ جبريل ﷺ وويل: الله ﷻ دي د بني قريظه د يهودو سره په جنگ امر کوي، ته او هغه کسان چې ستا ملکري دي د بني قريظه پر طرف حرکت وکړی او زه تر تا د مخه د هغو و طرف ته ور رهي يم چې د دوی قلاوي پر ورپر دوام او په زړو کي يې بهر ور واچوم، دا مسئله لا نه ده خلاصه سوې، هغه کسان چې غدر او خيانت يې وکړی هغو ته هم بايد سزا

او جزاء ورکول سي، رسول الله ﷺ هم سمدستي د جنگ لباس واغوستی له کوره را ووتی، هغه کسان چي د باندي ناست وه د هغو څخه يې پوښتنه وکړه چي کوم څوک مو وليدی؟ هغو ويل: بېله د حية الکلبی څخه بل څوک مو نه دی ليدلی چي هغه هم د بني قريظه و طرف ته رهي و، رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه جبريل و.

رسول الله ﷺ امر وکړی چي په خلکو کي دي بڼ وسې: هر څوک چي پر الله او د قيامت پر ورځ ايمان لري د ماڅيگر لمونځ به نه کوي مگر په بني قريظه کي، رسول الله ﷺ د جنگ يا د لسکر بيرغ حضرت علي ؑ ته ورکړی او دئ يې د مخه د بني قريظه و طرف ته ولېږی، علي ؑ چي هلته د يهودو قلاوو ته ورنژدې سو د يهودو څخه يې د رسول الله ﷺ په باره کي بدې خبري او بد الفاظ واورېدل.

خير دلته په مدينه منوره کي د جنگ دپاره تياري او آمادگي و نيول سوه ټولو مسلمانانو دوهم وار بيا د جنگ لباس واغوستی هر يو ځان تياروي او د بني قريظه پر طرف ور رهي دي، هغه کسان چي تر لمر لوېدلو د مخه بني قريظه ته ورسېدل هغو د ماڅيگر لمونځ په بني قريظه کي آداء کړی او هغه اصحاب کرام چي پوه سوه چي ځنډېرو او تر لمر لوېدلو د مخه بني قريظه ته نه سو رسېدلای، دا پر دوو حصو وېشل سوه ځينو يې د ماڅيگر لمونځ په لار کي پر خپل وخت آداء کړی،

(که څه هم رسول الله ﷺ ويلي وه چي د ماڅيگر لمونځ به بل ځای نه کوی بېله بني قريظه څخه) ځکه دوی ويل: چي د رسول الله ﷺ مقصد دا و چي پر تللو تلوار وکړی او دا چي موږ د تلواره سره سره و نه رسېدلو دا بله خبره ده، مگر لمونځ بايد پر خپل وخت وسې، نو دوی لمونځ په لار کي آداء کړی.

خو ځينو اصحاب کرامو بيا و ويل: رسول الله ﷺ و فرمايل: چي د ماڅيگر لمونځ مه کوی مگر په بني قريظه کي، نو هغو د ماڅيگر لمونځ وځنډاوه څو و بني قريظه ته ورسېدل او د ماڅيگر لمونځ يې پسله لمر لوېدلو او ځينو يې پسله ماخسته په بني قريظه کي آداء کړی او رسول الله ﷺ د دغو دواړو ډلو عمل صحي و باله، ځکه هر چا د خپل فهم سره مطابق د رسول الله ﷺ په قول عمل وکړی، د رسول الله ﷺ دغه امر چي د ماڅيگر لمونځ بل ځای مه کوی بېله بني قريظه، د دواړو معناوو

احتمال لري يا دا چي تلوار وکړي ژر ولاړ سي د ماڅيگر لمونځ بايد هلته ورسوي. يا دا چي لمونځ مه کوي مگر په بني قريظه کي، نور رسول الله ﷺ د خپل امر تعبير پر دواړه قسمه صحي وباله او دواړي ډلي يې صحي و بللي.

ورونو! دلته به د بحثه څخه ووزم او ستاسي توجه به يوه بل شي ته واړوم، هغه دا چي نن ورځ ډېر داسي کسان پيدا کيږي چي دوی وايي: الله ﷻ يو دی. رسول الله ﷺ مو يو دی، قرآن مجيد چي د اسلام قانون دی يو دی، نو دا څلور مذهب به د کومې خوا راغله؟ د دوی د دغې خبرې دکولو دپاره ممکن مورڅو سببه بيان کړو. يا دا چي دوی دغه خبره په دې سبب کوي: چي دوی ضيف الإيمانه دي غواړي چي مسلمانانو ته د دوی په دين کي شُبهات او تشویش پيدا کړي نو دغسي خبرې په ډېر تاخت او تاز په خوند او مزه سره کوي، داسي دلائل وايي که يو نا پوه او بې علمه انسان د دوی خبرې واوري واقعاً په زړه کي يې تشویش پيدا کيږي او هغه هم د هغو کسانو څخه وگرځي چي پر اسلام اعتراضونه لري.

او څوک بيا دغه خبرې د ناپوهۍ په سبب کوي، ده خو د نورو دنيوي علومو څه نا څه تعليم او تحصيل کړی وي ځان ته پوه او دانسته وايي، خو د ديني علومو څخه محروم وي نو دغه د مذاهبو اختلافونه ده ته چټي او بېکاره معلومېږي.

خوزه د دغو ټولو کسانو د قناعت دپاره په دغه يوه مثال سره کفايت کوم چي دغه اوس د ماڅيگر د لمانځه په باره کي ذکر سو، دا اصحاب کرام وه چي د رسول الله ﷺ يو قول هر چا د خپله فهمه سره موافق تعبير او عملي کړی او رسول الله ﷺ هم دواړه صحي و بلل.

دغه د مذاهبو اختلافونه هم په دغه ډول سره دي، مذاهب هيڅکله په عقیده، اصولو، او فرائضو کي اختلاف نه سره لري، د مذاهبو ټول اختلافونه يا د يوه کار په فضيلت کي دي مثلاً: په لمانځه کي أمين ويل په لوړ آواز هم روا دی او په کبته آواز هم روا دي. خو اختلاف يې په فضيلت کي دی څوک يې په زوره ويل ښه بولي او څوک يې کبته ويل ښه بولي، يا د مذاهبو اختلاف د احاديثو د يوه لفظ په ترجمه کي وي چي په هر يوه سره يې عمل کول جائز او روا دي.

که دغه بحث ته نور هم تفصیل ورکوم اصلي مقصد پاته کيږي نو په دغه يوه مثال سره به کفايت وکړو او بيرته به خپلې قصې ته ولاړسو.

بيانو رسول الله ﷺ د خپلو ځينو پاته اصحابو سره د مهاجرينو او انصارو سره د مدينې منورې څخه د بني قريظه پر طرف رهي سو او هلته يې د بني قريظه د څاهانو څخه پر يوه څاه واړول چې (بئر انا) ورته ويل کېده.

رسول الله ﷺ بني قريظه ته په داسې حال کي ورغلی چې زغره او د جنگ لباس يې اغوستی ؤ او يهودو ته يې ور بڼ کړه، هغو هم د قلا له بامه ورته را بڼ کړل چې موږ دلته يو څه وايي؟ رسول الله ﷺ بد الفاظ ورته وويل: او دا نادره پېښېدل چې رسول الله ﷺ دي يو چاته بد و وايي، خو په دغه ورځ رسول الله ﷺ ورته وويل: اي د بزوگيانو او خنزيرانو وروڼو! پر تاسي د الله ﷻ ذلت نازل سو، يعني: الله ﷻ و شرمولاست او و ښويولاست، هغو ورته وويل: يا محمد ﷺ ته حليم يې، ته مهربانه يې، رسول الله ﷺ وفرمايل: نن نه حليم سته نه مهرباني، تاسي په داسې خطرناکه وخت کي غدر او خيانت کوی او بيا حليم غواړی؟ تاسي به تسليمېږي او بيا زه پوه سم زما کار، ستاسي په باره کي چې زه هر حکم کوم هغه زما خوښه ده.

يهودو د تسليمېدلو او ۱۰ وتلو څخه انکار وکړی، ويل: که در ووزو ته مو وژنې، رشتيا هم دوی د مرگ لائق وه ځکه د دغسې تنگسې په وخت کي بېله دښمنه بل څوک غدر او خيانت نه کوي، دوی هم د خپلې گناه په دروند والي پوهېدل، نو دننه په قلاوو کي کېښستل، نه جنگ ته را وزي او نه تسليمېږي او دلته د مسلمانانو له طرفه محاکمه دي.

الله ﷻ د يهودو په زړو کي بېره وړ واچول که نه دغه يهودو (۷۰۰) نفره جنگي ځوانان د لودل، بېله ښځو او ماشومانو يوازي ځوانان او د جنگ خلک يې اووه سوه نفره وه، مگر الله ﷻ يې په زړو کي بېره وړ اچولې وه د راوتلو او جنگ کولو قدرت يې ځني سلب او ايسته کړی، اوس نو منافقان هم ټول راغله او د مسلمانانو سره يو ځای سوه څکه وخت د غنيمتو دی، د مخه چې په خندق کي بېره او خطر ؤ ټول وتښتېدل او اوس چې يې د غنيمت اميد پيدا سو بيا راغله چې په غنيمتو کي حصه ورسېږي.

يهود محاصره دي او رسول الله ﷺ ورته وايي: صلحه نسته تاسي به يو وار تسليمېږي او بيا چې ستاسي په باره كې هر حكم كوم هغه زما خوښه ده.

يهودو ورسول الله ﷺ ته وويل: يا محمد! ﷺ زموږ د حلفواوو څخه داسي يو نفر راولبږه چې ستا د متابعينو يعني: مسلمانانو څخه وي چې موږ مشوره ورسره وكړو چې هغه ابولبابه دى، ابولبابه ؓ د يهودو حليف او معاهد ؤ د ده مالونه او د ده اولادونه د دوى په منطقه كې وه او اوس يهود غواړي چې د هغه سره مشوره وكړي.

رسول الله ﷺ هم ابولبابه ؓ ورولبږي، ابولبابه ؓ چې د دوى قلا ته ورغلى ښځي او نارينه، كوچنيان او لويان يې مخ ته ورو ولاړ سوه، ښځي ورته ژاړي مخان په چپلاخو وهي، ماشومان بغاري وهي، د ابولبابه ؓ زړه پر وسوځل سو، يهودو ورته وويل: يا ابابابه! ستا څه فكر دى؟ ده ويل: زما سره هيڅ فكر نسته رسول الله ﷺ اراده كړې ده نه موږ پرېږدي، يهودو ويل: يا ابابابه! آيا ته دا مشوره راكوې چې موږ د محمد ﷺ په خوښه تسليم سو؟ ابولبابه ؓ ويل: هو، مگر په دغه وخت كې يې گوتي په داسي ډول سره پر غاړه تيري كړې چې مقصد يې دا ؤ: كه تسليم سى هغه مو حلالوي.

ابولبابه ؓ وايي: زه په ځان نه سوم پوه بېله ارادې مې گوتي پر غاړه تيري سوې، ابولبابه ؓ وايي: گوتي مې لا د غاړې څخه نه وې را ايسته كړي چې پوه سوم: ما د الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره خيانت وكړى ځكه دا د رسول الله ﷺ سر او پټ راز ؤ ما ښكاره كړى، نو ابولبابه ؓ يهود پر دغه ځاى پرېښوول او دى سمدستي د مسجد نبوي پر طرف رهي سو حتى رسول الله ﷺ ته هم نه ورغلى بلكه برباړ مسجد ته ولاړى او خپلي ښځي ته يې وويل: راسه ما د مسجد په يوه پاڼه يا عمود پوري و تړه، ځكه ما د الله او رسول الله ﷺ سره خيانت وكړى او په والله تر هغو به ځان خلاص نه كړم او نه به مې څوك خلاصوي چې رسول الله ﷺ مې په خپل لاس نه كړي خلاص او توبه مې قبوله نه كړي او په والله زه به بيا هيڅكله د بني قريظه مخكې ته ورداخل نه سم.

رسول الله ﷺ په دې حال خبر سو چې ابولبابه يهودو ته حال ووايه او بيا يې ځان د مسجد په عمود پوري وتړى، نو رسول ﷺ و فرمايل: كه دى لومړى ما ته راغلى واى ما به د الله ﷻ څخه د ده دپاره د مغفرت غوښتنه كړې واى.

مگر څرنگه چې ده په خپله خوښه سره دا کار وکړی نو زه تر هغو دى نه خلاصوم چې الله ﷻ يې توبه قبلوي، ابو لبا به ﷺ دغسې تړلې پاته سو، شپږ ورځي د مسجد په عمود پورې تړلې و فقط د لمانځه پر وخت به يې بڅه ورته راتنه د اوداسه او لمانځه دپاره به يې خلاصوه نور به تړلې و، خوب او خورک يې په دغه تړلې حالت کې وه ترڅو چې الله ﷻ د ده توبه قبوله کړه او عفوه يې ورته وکړه اورسول الله ﷻ خلاص کړی.

هلته چې يهود د ابو لبا به ﷺ په اشاره پوه سوه چې مور وژني نو يې اړاده وکړه چې نه به تسليمېږو او په خپلو قلاوو کې پاته سو، ځکه يهودو دننه په قلاوو کې د خوړلو او چينلو ضروريات پوره درلودل، په قلاوو کې ساتلي ناست دي نور هيڅ تکليف نه لري، مگر په زړو يې بېرته ننوتلې ده، خو کله چې دغه محاصره اوږده سو نو کعب هغه د يهودو مشر دوى سره را ټول کړه، ويل: دغه حال خوتاسي وينې چې مور په مبتلا يو؟ دغسې حالات ټينگ عزم، قوي اړاده او لوړ همت غواړي، مور بايد خامخا يو څه وکړو، پر دغه حال نه سو پاته کېدلای څو تر څو به محاصره يو؟ يهودو وويل: ستا څه فکر دى؟ کعب بن اسد وويل: دغه مشکل چې مور ته را پېښ دى بل حل نه لري بېله دې څخه چې يو د دغو درو کارو به کوو، يهودو ويل: هغه درې کاره څه شي دي؟ کعب وويل: اول دا: په والله تاسي پوهېږي چې محمد ﷺ نبي دى، تاسي ټول په دغه پوه ياست چې دى هغه نبي دى چې په تورات کې درته ذکر سوى دى نو راسى چې د ده دين ته د دې دپاره داخل سو چې وينې او مالونه، بنځي او اولادونه مو په امان سي، قوم يې ورته وويل: د ده دين ته خو هيڅکله نه داخليږو.

سره د دې چې يهود پوهېدل او اوس هم پوهېږي چې محمد ﷺ د الله ﷻ نه طرفه نبي دى مگر د اسلام او مسلمانانو سره يې عناد او حسد درلودى او اوس يې هم لري، نو قوم ورته وويل: اول کار خودي ونه سو دوهم څه شي دى؟ يا کعب!

کعب وويل: دوهم دا چې خپلې بنځي او اولادونه به ټول و وژنو په قلا کې به د بنځو او ماشومانو څخه هيڅوک ژوندى نه پرېږدو ټول به حلال کړو او بيا به مور په يوه وار او يوه حمله توري په لاس پر مسلمانانو و ووزو او تر هغو به جنگ کوو چې يا کاميابه کېږو يا ټول وژل کېږو، که و وژل سو خو آخري شى مو مرگ دى او که کاميابي زموږ وه

بيا به له سره نوري بښخي وکړو او نور اولادونه به موسي، نوی ژوند به شروع کړو.
 قوم ويل: د دغو غريبانو څه گناه ده؟ څه يې کړي دي چې موږ يې وژنو؟
 اصلاً په قوم کې همت نه ؤ په دوی کې داسې څوک نه ؤ چې تينگ عزم او همت ولري، رشتيا هم اوس د دوی مخ ته دوې خبرې دي يا مرگ يا ژوند، مرگ خويې حتمي دی نو د ژوند دپاره بايد يو څه وکړي، خو په دوی کې د عزم او همت خاوند نسته، نو ويل: درېيم څه شي دی؟ کعب وويل: درېيم دا دی چې نن شپه د شنبې شپه ده مسلمانان زموږ له طرفه بېغمه دي چې موږ نن ورځ نه جنگ کوو او نه حمله.

(واقعاً هم هغه وخت چې مسلمانان د خندق سره محاصره وه کله چې به د شنبې شپه داخله سوه مسلمانان به بېغمه سوه ځکه پوهېدل چې يهود په شنبه حمله نه کوي، نو د شنبې ورځ د مسلمانانو دپاره د راحت ورځ وه او اوس هم دغه د محاصرې په وخت کې مسلمانان د شنبې په ورځ بېغمه وي، پيره کوي مگر نور د يهودو له طرفه د حملې تشويش نه لري، نو د مسلمانانو څخه به هر يوه په بېغمه زړه استراحت کاوه).
 نو کعب وويل: نن شپه د شنبې ده او مسلمانان د شنبې په شپه زموږ له طرفه بېغمه دي نو راسی چې دغه خپله شنبه ماته کړو او پر مسلمانانو د شنبې په ورځ حمله وکړو، قوم ويل: يا کعب! ته پوهېږې چې الله ﷻ په هغو کسانو څه وکړه چې شنبه يې ماته کړه؟ الله ﷻ د هغو څخه خنزيران او بزوگيانې جوړ کړه، مسخه يې کړل، ته غواړې چې موږ په شنبه حمله وکړو او الله ﷻ جزاء راکړي؟ يا! دا کار هم نه کوو.

يهودو درې سره فکړه يا پېشهاده و نه منل، نو کعب په قهر او غضب سره وويل: له کومه وخته چې له موره زېږېدلې ياست تاسي ټولو د همت او مړانې يوه شپه هم نه ده تېره کړې، يعني: هيڅ اراده نه لری خبره د مرگ او ژوند ده، دلته همت او مړانه په کار دي او تاسي په شک او تردد کې ياست يوه خبره نه قبلوی، واقعاً هم يهود په دغه شک او تردد کې پاته سوه هيڅ يې و نه کړه.

د يهودو څخه يو نفر چې نوم يې عمرو بن سعدي ؤ د يهودو د قلا څخه را ووتی، څرنکه چې رسول الله ﷺ د يهودو پر قلا شا وخوا پيره داران درولي وه د دغه پيره داران مشر د مسلمانانو يو ډېر قوي او جنگي پهلوان محمد بن مسلمه الأنصاري ؓ ؤ،

پیره دارانو دغه عمرو بن سعدي يهودي ونيوی غواړي چې وې وژني، خو يهودي وويل: ما ستاسي نبي ته ور ولی، يهودي يې ورسول الله ﷺ ته راوستي، يهودي وويل: يا محمد! ﷺ کله چې يهودو وعده ماته کړه او غدر يې وکړی زه هغه يواځنې سرئ وم چې دا کار مې نه خوښ ؤ او نه په راضي وم بلکه دوی مې هم له دغه کاره منع کول زه په دغه غدر کې د دوی سره نه وم موافق، رسول الله ﷺ و فرمايل: ته صادق يې صحې ده، رشتيا هم دغه سړي د يهودو سره د عهد په ماتولو کې گډون نه ؤ کړی او رسول الله ﷺ هم ټولو يهودو ته جزاء نه ورکول بلکه هغو کسانو ته يې جزاء ورکول چې عهد يې مات کړی ؤ، نو يې امر وکړی چې دغه سړی پرېږدی او وې فرمايل: چې الله ﷻ دغه سړی هغه دده د وفاء په سبب د وژلو څخه خلاص کړی.

خبره دا نه وه چې د عامو يهودو څخه انتقام اخيستل کېدی بلکه جزاء او انتقام د هغو کسانو دپاره وه چې عهد يې مات کړی ؤ او هغه څوک چې پر خپل عهد يې وفاء کړې وه هغه د جزاء ورکولو څخه خلاص سو او عمرو بن سعدي يې ايله کړی.

يهودو کولای سواي چې دغه اوږده محاصره تحمل کړي او وې زغمي، ځکه غذايي مواد يې درلودل، د اوبو شاهان هم هلته دننه په قلاوو کې موجود وه او دوی هم د جنگ څخه په قلاوو ساتل سوي وه، بالمقابل مسلمانانو په شديد ښځ او ډېره لوږه کې پر دښت شپې ورته تېرولې او په عين حال کې مسلمانان د هغې اوږدې محاصرې او هغه پرله پسې دفاع څخه چې د خندق په ساتنه کې پر دوی تېرېدل سترې هم وه، مگر د بني قريظه د يهودو سره د مسلمانانو جنگ د اعصابو جنگ ؤ، الله ﷻ د هغو په زړو کې بېره وراچولې وه او د هري ورځې په تېرېدلو سره د دوی معنويات نور هم ضعيفه کېدل او خپل ټول معنويات يې په هغه ورځ د لاسه ورکړه چې حضرت علي او زبير بن العوام رضي الله عنهما د څو نورو مسلمانانو په ملگر تيا د يهودو پر قلا حمله وکړه او دوی بېله جنگه تسليم سوه، چې هغه قصه داسي وه:

مسلمانانو وليدل چې خبره اوږده سوه د محاصرې نولس ورځې تيرې سوې او هيڅ نتيجه لاس ته نه ده راغلې نو د مسلمانانو د پهلوانانو څخه څو نفره سره يو ځای سوه چې په دې جمله کې زبير بن العوام او علي بن ابي طالب رضي الله عنهما هم وه، دغو

مسلمانانو پر مرگ وعده سره وکړه، ویل: پر یهودو حمله کوو او بیرته نه راگرځویا به قلا خلاصو یا به وژل کیږو، دې ډلې د قلا د حملې دپاره ځانونه تیار او آماده کړه اوس غواړي چې حمله شروع کړي او د حملې دپاره ورهې سوه، په دغه وخت کې علي عليه السلام په لوړ اواز سره ناري کړه: ای د ایمان خاوندانو! په والله یا به هغه څه را ته پیښېږي چې حمزه ته پېښ سوه یا به قلا خلاصو، یعنی: یا مرگ دی یا د قلا خلاصول. یهود خو لوړ پر قلا ولاړ دي او دغه حالات ویني او اوري نو یې د تسلیمېدلو نارې شروع کړې نارې وهې: یا محمد! یا محمد! ستا و حکم ته در وزو، دغه بېره یې هم الله تبارک و تعالی په زړو کې ورواچول، د بني قریظه یهود د دغې ډلې د بېرې څخه تسلیم سوه او قلاوي یې خلاصې کړې، ټول هغه کسان چې په قلاوو کې موجود وه تسلیم سوه، نارینه او ښځې، لویان او کوچنیان ټول تسلیم سوه، رسول الله صلی الله علیه و آله امر وکړ چې نارینه یې ټول وتری، د یهودو (۷۰۰) نفره د محمد بن مسلمه رضی الله عنه تر نظارت لاندې و تړل سوه، ښځې او ماشومان یې د نارینه وو څخه جلا په بل طرف کې سره یو ځای کړل، دلته نو د اوس د قبیلې مسلمانان ورسول الله صلی الله علیه و آله ته سره را ټول سوه او ویل: یا رسول الله! زموږ د حلفاوو او متعاهدینو سره ښه وکړه لکه څرنګه چې د خزرج د حلفاوو او متعاهدینو سره دي ښه وکړل.

د بني قینقاع یهود څا له مرګه خلاص کړه؟ ستاسې به هغه قصه په یاد وي؟ چې عبدالله بن ابی بن سلول منافق و رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورغلی او ویل: (یا رسول الله! أحسن إلى موالی) زما د حلفاوو سره احسان وکړه او رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه عبدالله د غوښتنې په سبب د بني قینقاع یهود ژوندي پرېښوول، عبدالله بن ابی د خزرج د قبیلې ؤ او د خزرج قبیلې د بني قینقاع د یهودو سره عهد درلودی.

څرنګه چې د اوس قبیله بیا د بني قریظه د یهودو سره عهد او میثاق لري نو اوس د اوس قبیله وایي: یا رسول الله! أحسن إلى موالینا. لکه څرنګه چې دي د خزرج د حلفاوو سره چې د بني قینقاع یهود وه احسان وکړی، دغه رنګه زموږ د حلفاوو سره چې بني قریظه دي هم احسان وکړه.

مګر ګناه تر ګناه پوري فرق لري که څه هم د بني قینقاع د یهودو ګناه لویه وه،

مگر د بني قريظه د گناه سره هيڅ نه سي مشابه کېدلای. دلته گناه سل گونو نه بلکه زر گونو ده، د بني قينقاع يهودو يو مسلمان سړی وژلی ؤ او قاتل يې مسلمانانو ته په لاس نه ورکاوه، مگر د بني قريظه يهودو ټول اسلام او مسلمانان په خطر کي اچولي وه، ټول اسلام يې په يوه وار فيصله کاوه.

د اوس د قبيلې په غوښتنه سره رسول الله ﷺ په حيرت کي سو چي څه وکړي؟ رشتيا هم رسول الله ﷺ د بني قينقاع يهود د خزرچ د قبيلې په واسطه پرېښوول او اوس د اوس د قبيلې په غوښتنه د بني قريظه د يهودو سره هغه د عفوي معامله و نه کړي؟ نو يې د اوس قبيلې ته و ويل: آيا نه راضي کېږي چي د دوی په باره کي ستاسي څخه يو نفر حکم وکړي؟ يعني: د بني قريظه په باره کي به حکم ستاسي د قبيلې يوه نفر ته پرېږدم، هغه چي هر حکم وکړي هغه زما قبول دی، دوی ويل: هغه به څوک وي يا رسول الله! چي د دوی په باره کي به حکم کوي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: سعد بن معاذ، و هغه ته به يې پرېږدم د هغه خوښه ده چي هر حکم کوي، د اوس قبيلې و ويل: يا رسول الله! سعد زموږ رئيس دی د هغه په حکم راضي يو.

دا خبر د بني قريظه يهودو ته ورسېدی او سعد بن معاذ رضي الله عنه د هغو حليف دی، يعني: يو د بل سره يې د دوستۍ عهد درلودی، يهودو هم و ويل: د سعد په حکم راضي يو سعد خو زموږ ملگري او حليف دی.

اوس نو سعد رضي الله عنه چيري دی؟ هغه په مسجد نبوي کي په خېمه کي دی او هلته يې د هغه زخم علاج کېږي کوم چي په غشي ويشتل سوی ؤ او دا مو مخ کي درته و ويل: چي سعد رضي الله عنه په دغه ناروغي کي خپل رب ته يوه دعاء کړې وه چي الهي! تا ته معلومه ده چي ما ته د هيچا سره ستا په لار کي جهاد کول دومره ډېر نه دي خوښ لکه د هغه قوم سره چي ستا د رسول تکذيب يې کړی دی او ستا رسول يې د خپله وطنه څخه ايستلی دی (چي مقصد يې قريش وه) او الهي! زه داسي گمان کوم چي تا زموږ او د دوی له منځه جنگ ايسته او ليري کړی، که چيري د قريشو سره نور هم جنگ پاته وي نو ما ژوندی پاته کړې چي د هغو سره ستا دپاره جهاد وکړم او که دي نور جنگ ايسته کړی وي نو مي دغه زخم مه جوړوي او مرگ مي له دغه زخمه څخه

کړې او د دعاء په آخر کې يې وويل: الهي! تر هغو مي مه وژنې چې د بني قريظه په يهودو مي زړه يخ نه سي.

الله ﷻ دغه د ده دعاء قبوله کړې وه او اوس د بني قريظه د يهودو په باره کې حکم د سعد بن معاذ ﷺ په لاس کې سو، نو رسول الله ﷺ نفر ولېږل چې سعد بن معاذ ﷺ د حکم کولو دپاره راوړي، نفر مسجد نبوي ته ورغله.

سعد بن معاذ ﷺ چې د هغه زخم په سبب نه پر خپلو پښو تلای سي او نه پر بوده سپرېدلای سي ځکه وينه ډېره ځني تللې ده او اوس هم زخمي او ضعيفه دی، نو يې سعد ﷺ پر يوه شي پرې ايستی او بيا يې هغه شی پر خره کښېناوه، سعد ﷺ دغسي ستوني ستخ پروت دی او خر رهي دی، پر لاري به د اوس د قبيلې نورو مشرانو ورته ويل: يا سعد! د خپلو متعاهدينو سره دي احسان وکړه، رسول الله ﷺ د هغو په باره کې حکم تا ته پرېښاوه هغه زموږ حلفاء او متعاهدين دي، قوم يې د يهودو سپارښت پر کاوه، سعد ﷺ چې دی هيڅ نه وايي، خودغه مشرانو دغه خبره ډېره او په تکرار سره ورته کول، په آخر کې سعد ﷺ وويل: پر سعد داسي وخت راغلی دی چې د الله ﷻ په لار کې به د چا د ملامتي پروا نه کوي، يعني: په دغه حکم کې به زه د الله ﷻ مراعت کوم که بل څوک ملامتي را باندې وايي په هغه زما پروا نه کېږي.

ځيني کسان چې د سعد بن معاذ ﷺ د دغې خبرې په مقصد پوه سوه نو خپل قوم ته به يې ويل: د بني قريظه يهود ختم سوه ټول وژل کېږي.

کله چې سعد ﷺ د بني قريظه قلاوو ته ورسېدی، رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو سره ناست دی، خلک سره را ټول دي او يهود هلته د خلکو څخه ليري ترلې دي د خلکو خبرې نه اوري. اوس چې سعد ﷺ د رسول الله ﷺ منطقي ته نژدې سو، رسول الله ﷺ ولاړ سو او اصحاب کرامو ته يې وفرمايل: « قَوْمًا اِلٰى سَيِّدِكُمْ » يعني: خپل مشر او سردار ته مو ولاړ سي، ټول خلک د رسول الله ﷺ په امر د سعد بن معاذ ﷺ د عزت دپاره ولاړ سوه، يهودو هم د سعد ﷺ دغه لوی قدر او عزت وليدی، اوس نو ټول خلک د سعد ﷺ د حکم په انتظار کې دي، رسول الله ﷺ بيا ورته وويل: يا سعد! د بني قريظه د يهودو په باره کې مي حکم تا ته پرې اېښی دی د دوی

په باره کي چي څنگه ستا خوبه وي هغه حکم وکړه، سعد رضي الله عنه و ويل: زما حکم پر يهودو چلپري؟ خلکو ويل هو، سعد رضي الله عنه د اوس د قبيلې مشرانو ته وکتل او ويل: زما حکم پر اوس چلپري؟ چي په خپله د سعد رضي الله عنه قبيله او د يهودو حلفاء او متعاهدین دي، د اوس مشرانو وويل: هو ستا په حکم راضي يو يا سعد! بيا يې د خزرج د قبيلې مشرانو ته وکتل او ويل: زما حکم پر خزرج چلپري؟ هغو ويل: هو ستا په حکم راضي يو يا سعد! بيا يې د مهاجرو مسلمانانو طرف ته وکتل او ويل: زما حکم پر مسلمانانو چلپري؟ ټول زما په حکم راضي ياست؟ هغو ويل: هو ستا په حکم راضي يو يا سعد! بيا يې د رسول الله صلی الله علیه و آله طرف ته وکتل او ويل: هغه څوک چي هلته ناست دي زما حکم پر چلپري؟

دا يې د رسول الله صلی الله علیه و آله سره ادب و، داسي يې ونه ويل چي زما حکم پر

رسول الله صلی الله علیه و آله چلپري؟ د ادب په سبب يې وويل: زما حکم پر

هغه چا چلپري چي هلته ناست دي؟

رسول الله صلی الله علیه و آله و ويل: هو يا سعد! نو سعد رضي الله عنه و ويل:

زه د بني قريظه پر يهودو حکم کوم چي تاريخه دي يې ټول و وژل سي، بشخي او ماشومان دي يې بنديان واخيستل سي او مالونه دي يې تقسيم سي.

رسول الله صلی الله علیه و آله په لور آواز و ويل: الله اکبر! تا پر دوی د الله په حکم! حکم

وکړی، هغه الله چي تر اوو آسمانو لوړ دی.

ورونو! د سعد بن معاذ رضي الله عنه حکم د عدل او انصاف حکم و، د بني قريظه يهودو يوازي

دا نه چي هغه لوی غدر او خيانت يې کړی و پر هغه سر بېرته يې د مسلمانانو د نېست او

نابود کولو دپاره (۱۵۰۰) توري (۲۰۰۰) نيزې (۳۰۰) زغري (۵۰۰) سپړه سره يوځای

کړي وه، چي مسلمانانو ته پسله هغه په لاس ورغله چي د دوی قلاوي يې فتحه کړې.

خير سعد رضي الله عنه خپل حکم وکړی يهود د ليري ورته گوري مگر خبر نه دي چي څه

پېښه ده او زموږ په باره کي څه فيصله وسوه.

بيا نو رسول الله صلی الله علیه و آله امر وکړی چي يهود دي د بنت الحارث په کور کي چي د

بني النجار څخه يوه بښخه وه بنديان سي او د دوی دپاره دي د مدينې منورې په بازار

کي خندقونه وکندل سي، د خندقو تر کندلو وروسته يې امر وکړی چې لس نفره يهود را ولی، لس نفره را وستل سوه او د هغو غاړي و وهل سوې، پاته يهود په هغه کور کي بنديان دي نه پوهیږي چې د هغولسو نفوسره څه وسوه، بيا يې نور لس نفره را وستل دا هم حلال کړل سوه او يهود نه دي خبر چې څه ورسره کيږي.

هلته په پاته يهودو کي يوه وويل: دغه اوس په مور څه کوي؟ کعب بن أسد هغه د يهودو مشر ورته وکتل او ويل: والله ما ستاسي په مثل بيعقلان نه دي ليدلي، آيا ته نه وينې چې لس نفره بيا يې او بيا نه راځي؟ په والله دغه حلالېدل دي او واقعاً هم اووه سوه نفره يهود په يوه ورځ و وژل سوه، په دغه طريقته سره هغه د غدر او خيانت بناماران و وژل سوه، هغه کسان چې هغه خپل ټينگ عهدونه يې مات کړه او په داسي وخت کي يې د مسلمانانو پر ضد د احزابو مرسته وکړه چې مسلمانانو په خپل ژوند کي هغه ترڅې ورځي تېرولې، نو دوی په خپل دغه عمل سره د جنگ د لويو مجرمانو څخه وگرځېدل، هغه مجرمان چې د محاکمې او اعدام مستحق او لائق وه، د دوی سره يو ځای هغه د بني النضير شيطان او د احزابو د جنگ لوی مجرم حبي بن أخطب هم و وژل سو، ځکه هغه هم هغه وخت چې قريش او عطفان ولاړل د بني قريظه د يهودو سره د دوی قلا ته ننوتی، دا هم په دې سبب چې د کعب بن أسد سره يې پر خپله هغه وعده وفاء کړې وي چې کعب يې و غدر او خيانت ته تشويقاوه چې د مسلمانانو پر ضد د احزابو ملگرتيا وکړه.

کله چې دغه حبي بن أخطب د وژلو دپاره را وستل سو، ده يو ښه قيمت بهاء يا گران قيمته لباس اغوستی ؤ، مگر هغه يې له هره طرفه د يوې گوتي پر اندازه خیرلی ؤ، دا د دې دپاره چې د مسلمانانو په ښه ورنه سي، اوس چې حبي بن أخطب را وستل سو لاسونه يې د غاړي سره په رسۍ تړلي وه، رسول الله ﷺ ته يې و ويل: په والله ما خپل ځان ستا د دښمنۍ په سبب هيڅ وخت ملامت نه دی بللی، يعني: زه دغه ستا سره پر دښمني کولو نه پښمانه يم او نه ځان ملامت بولم، مگر دا چې الله څوک غالبه کوي هغه غالبه کيږي او بيا يې خلکو ته مخ ور وړاوه او ويل: اې خلکو! د الله په امر نه يم ناراضه دا ليکل سوی تقدير دی الله پر بني اسرائيلو دغه وژنه ليکلې

ده او بيا کښېنستی غاړه يې په توره ووهل سوه.

ورونو! حَيِّی بن اَخطب يهودي د ام المومنين صفيه رضي الله عنها پلار، که ستاسي په ياد وي هغه څوک دی: کله چې رسول الله ﷺ مدينې منورې ته په هجرت ورغلی نو دئ او د ده ورور ابویاسر د رسول الله ﷺ د ليدلو دپاره ورغله او په ماښام کي سترې هلاک بيرته کور ته راغله او د ده ورور پوښتنه ځني وکړه چې دغه سړی يعنې: رسول الله ﷺ هغه هغه دی؟ يعنې: هغه نبي دی چې مور ته په تورات کي ذکر سوی دی؟ ده ورته وويل: هو! هغه دی، ويل: چې هغه دی نوڅه اړاده لري؟

ده ويل: تر کومه وخته چې ژوندئ يم دشمني به يې کوم.

نو خود دئ د رسول الله ﷺ پر دشمني نه پېشمانه ؤ او نه يې ځان ملامتاه او د هجرت په پنځم کال کي په دغه طريقه سره ووژل سو.

همدارنگه د يهودو د بنځو څخه يوه بنځه ووژل سوه او دا هغه څوک وه چې پر خَلاَد بن سُوَيْد رضي الله عنه يې د قلا څخه د مېچني پل (لويه ډبره) را وغورځاوه او هغه يې شهيد کړی، نو دغه بنځه د هغه په قصاص کي ووژل سوه.

رسول الله ﷺ دا امر هم وکړی ويل: د يهودو په نارينه وو کي که د چا ورېښتان را شنه سوي وه يعنې: بلوغ ته رسېدلی وي هغه ووژنی او که د چا ورېښتان نه وه را شنه سوي يعنې: کوچنی ؤ هغه مه ووژنی.

د يهودو څخه يو نفر چې نوم يې زبير بن طابا ؤ او د يهودو د مشرانو څخه ؤ کوم وخت چې د حلالولو دپاره راوستل سو د انصارو د مسلمانانو څخه يوه نفر چې ثابت بن قيس نومېدی وليدی، نور رسول الله ﷺ ته يې وويل: يا رسول الله! دغه زبير بن طابا ما ته را وبخښه ځکه ده د بُعات د جنگ په ورځ زما سره کومک کړی دی. (د بُعات جنگ تر هجرت د مخه په جاهليت کي يو جنگ ؤ) نو ثابت بن قيس وويل: ده په هغه ورځ په بنديانو کي وليدم او ايله يې کړم، لکه څرنگه چې ده زه آزاد کړی يم غواړم چې زه يې هم آزاد کړم، رسول الله ﷺ وفرمايل: دئ يې ستا، نو زبير بن طابا له مرگه خلاص سو، بيا نو زبير يهودي وهغه انصاري ته وويل: زه خو دي خلاص کړم مگر بنځه، اولاد او مال به مي ځي؟ انصاري بيا رسول الله ﷺ ته

ورغلی ویل: یا رسول الله! د ده ښځه، اولاد او مال څنګه کیږي؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: هغه یې هم ستا په اختیار، ټول شیان یې ور و بخیل، زبیر بن طابا خوشاله سو او بیا یې پوښتنه وکړه چې د کعب بن أسد سره څه کیږي؟ (کعب بن أسد د بني قریظه د یهودو مشر ؤ) نو زبیر یهودي و ویل: د هغه سره څه کیږي؟ ویل هغه وژل کیږي، بیا یې وویل: د حیی بن أخطب سره څه کیږي؟

حیی بن أخطب د بني النضیر د یهودو مشر ؤ، که یې ستاسي قصه په یاد وي هغه چې د مدینې منورې څخه وایستل سوه او دئ بیا خیبر ته ولاړی او هلته د خیبر مشر هم سو او بیا ده او د ده ملګرو دغه د کفارو احزاب یا ډلې د مسلمانانو د جنګ دپاره سره را ټولې کړې، اوس چې کفار بیرته د خندق څخه ولاړه نو دئ د بني قریظه د یهودو سره په قلاکي پاته سو او دئ هم بندي و نیول سو.

نو دغه زبیر بن طابا پوښتنه وکړه چې د حیی بن أخطب سره څه کیږي؟ ویل هغه هم وژل کیږي، ده و ویل: زه هم د خپل ځان دپاره په داسي ژوند نه یم خوښ چې حیی بن أخطب او کعب بن أسد وژل کیږي او زه دي پاته یم، انصاري ویل: سر په! ته، ستا ښځه، ستا اولاد مي له مرګه خلاص کړاست، مال مي در خلاص کړی نور نو څه غواړې؟ یهودي ویل: یا! زه خپله ښځه او اولادونه جنت ته را سره بیا یم، د ټولو آزادي یې بیرته وړد کړه او دئ حلال کړل سو، ابوبکر الصديق رضی الله عنه ویل: بلکه دئ خپله کورنۍ اور ته ور سره بیايي، دا د الله تعالی قدرت او اراده ده مسلمانانو نجات وړ کړی او ژوندی یې پرې ښاوه خوده بد بخته بیرته هغه نجات وړد کړی.

د یهودو څخه یو بل نوی ځوان چې فقط څو ورځي مخ کي بلوغ ته رسېدلی ؤ، یوازي برتويي خط وهلی ؤ دا یې هم د وژلو دپاره راوستی ځکه هر بالغ نارینه وژل کېدی. دغه ځوان چې نوم یې رُفاعه القُرظي ؤ د مسلمانانو په یوه ښځه پوري و مېنتی زاری ورته کوي او ویل خلاص مي کړه په والله بیا لمونځ کوم، ښځه چې سلمی بنت قیس التجاربه نومېدل زړه یې پر وسوځل سو نو یې رسول الله ﷺ ته راوستی او ویل: یا رسول الله! دغه رُفاعه را وبخښه ده وعده را سره وکړه چې لمونځ به کوي، یعنی: مسلمانېږي او لمونځ به کوي، رسول الله ﷺ و فرمایل: دئ پرېږدی، دا ځوان هم

له مرگه خلاص سو، رُفاعه ایمان راوړی ښه صادق او عابد مسلمان ځني جوړ سو. د قرآن مجید د حافظانو څخه سو او د هغو کسانو څخه سو چي خلک به یې د الله ﷻ دین او اسلام ته دعوتول، کله چي به په یوه علمي مجلس کي ناست و وعظ او نصیحت به یې کاوه او غوښتل به یې چي قسم یاد کړي نو به یې و ویل: قسم په هغه ذات چي زه یې د بني قریظه په ورځ خلاص کړم، حال دا چي زما او د مرگ په منځ کي څو گامه پاته وه، رُفاعه ته الله ﷻ د ژوند په آخري لحظو کي نجات ورکړی.

د بني قریظه د یهودو د خپل غدر او خیانت په سبب آخري حالت دغه و چي نارینه یې ټول و وژل سوه، ښځي او ماشومان یې پسله هغه چي خمس یا پنځمه حصه ځني وایستل سوه پر مسلمانانو و وپشل سوه، د آس خاوند ته درې حصې ورکول سوې چي یوه یې د ده او دوې یې د آس وې او پیاده سړي ته یوه حصه ورکول سوه او د خمس مینځنياني د سعد بن زید الأنصاري تر مشرۍ لاندې نجد ته ولېږل سوې چي په بدل کي یې آسان او اسلحه رانیول سوه.

په مینځیانو کي د رسول الله ﷺ حصه ریحانه بنت عمرو بن خنافه وه، دا چي رسول الله ﷺ ریحانه په نکاح کړه؟ او که د ده ﷺ سره دغسي مینځه پاته وه؟ په دې کي اختلاف دی څوک وایي: دغسي مینځه ورسره پاته وه او څوک وایي: دا یې آزاده کړه او په نکاح یې کړه، خو زه به دلته دریجانې د اسلام را وړلو قصه درته را نقل کړم:

ریحانه چي د بني قریظه د یهودو په مینځیانو کي د رسول الله ﷺ حصه وه، رسول الله ﷺ دا و اسلام ته دعوت کړه، دې اتکار وکړی اسلام یې نه کړې قبول، رسول الله ﷺ بیا ورته و ویل: که اسلام قبول کړې آزاده به دي کړم او په نکاح به دي کړم، هم به آزاده او هم به زما په نکاح کي سې، په دې شرط چي اسلام قبول کړې، مگر ریحانه پر خپل دین ټینګه وه، اوس نو ریحانه د رسول الله ﷺ په کور کي ده ځکه د ده ﷺ مینځه ده خو د رسول الله ﷺ ښه نه ځني راځي ځکه رسول الله ﷺ په دې نه دی راضي چي داسي څوک دي د ده ﷺ سره اوسېږي او هغه دي بېله اسلامه پر بل دین وي، څو یو وخت رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو کرامو سره ناست و چي د یو چا د گامو یا قدمو رغ یې واورېدی چي یو څوک را رهي دی

(را تلونکی نفر نه معلومېږي فقط د پښو کرپي يې اورېدل کيږي) رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه راتلونکی سړی فلانی دی او د ريحاني د اسلام زېری يې راته را وړی، خو سړی مجلس ته ور داخل سو او ويل: يا رسول الله! د ريحاني په اسلام راوړلو زېری درکوم، رسول الله ﷺ هم د دې په اسلام خوشاله سو، په يوه روايت کي ويل کيږي چي دا يې آزاده او په نکاح کړه او په بل راجحه روايت کي ويل کيږي چي دغسي مينځه پاته سوه.

اوس چي د بني قريظه غزاء پای ته ورسېدل الله ﷻ د خپل نېک او صالحه بنده، جليل القدره صحابي سعد بن معاذ ؓ هغه دعاء قبوله کړې وه چي د زخم په حالت کي يې په مسجد نبوي کي په خپله خېمه کي کړې وه، هغه چي د مخه مو د احزابو يا د خندق په غزاء کي درته بيان کړه او د سعد ؓ خېمه تر اوسه هم دلته په مسجد نبوي کي پاته وه ځکه رسول الله ﷺ غوښتل چي سعد ؓ ده ﷺ ته نژدې وي او هر وخت يې خبر ونيسي، اوس چي د بني قريظه قصه پای ته ورسېدل د سعد ؓ زخم خوله خلاصه کړه او ويني ځني بهيږي، په مسجد کي د بني غفار د قبيلې يوه بله خېمه هم ولاړه وه، دغه د ده ؓ د زخم ويني هغو ته ور ورسېدې، هغو نارې کړې: اې د خېمې خلکو! دغه څه شي دي چي ستاسي له طرفه موږ ته را بهيږي؟ چي وې کتل د سعد ؓ له زخمه ويني بهيږي او دى ؓ وفات سوى و.

امام بخاري او امام مسلم د جابر ؓ څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ و فرمايل: د الله ﷻ عرش د سعد بن معاذ ؓ د وفات په سبب ورېږدېدى.

امام ترمذي د انس ؓ څخه روايت کوي: کله چي د سعد بن معاذ ؓ جنازه واخيستل سوه منافقانو د سپکاوي پر ډول و ويل: دا د ده جنازه څومره سپکه ده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: د ده جنازه ملائکو وړل.

تاسي پوهېږي چي سعد بن معاذ ؓ پنځه نيم يا شپږ کاله په اسلام کي تېر کړي دي، تر هجرت يو کال د مخه د مصعب بن عمير ؓ پر لاس مسلمان سو او د بني قريظه تر غزاء وروسته چي د هجرت په پنځم کال کي وه د هغه غشي په واسطه په شهادت ورسېدى چي په خندق کي په ويشتل سوى و او دغه يې د مرگ په وخت کي

مقام او درجه وه چې عرش الرحمن د ده د وفات په سبب رېږدي او په زرو ملائکې د ده جنازې ته را کښته کېږي، يا يې جنازه ملائکې وړي، دا خو په دې دنيا کې د نه درجه وه او دا چې تر مرگ وروسته په فردوس اعلى کې کوم نعمتونه ورکول کېږي، حوري او غلمان د ده خدمت کوي، هغه خبرې تر عقل او قياس لوړې دي.

دا ولي؟ يو انسان په شپږو کلو کې دغې درجې ته رسېږي؟ د روژو د نيولو شمېر يې لږ ؤ، د لمنځو د آداء کولو شمېر يې هم لږ ؤ، ډير حجونه او ډيرې عمرې يې هم نه وه آداء کړي، نو ولي دغه مقام ته ورسېدی؟ دا ځکه چې دى ﷺ د الله ﷻ او رسول الله ﷺ سره صادق ؤ، د هغو په محبت کې صادق ؤ، قربانى ته تيار او آماده ؤ، د ده په وينه کې د الله او رسول الله محبت پروت ؤ، نن ورځ موږ او تاسې هم په صدق او اخلاص، په محبت او وفاء دغه مقام ته رسېدلای سو، خو څه عزم او همت په کار دي، الله ﷻ دې صادق محبت او د زړه د اخلاص اطاعت زموږ په نصيب کړي.

د بني قريظه د قلاوو په محاصره کې د مسلمانانو له طرفه فقط يو سړى و وژل سو چې هغه خلاد بن سويد ﷺ ؤ، هغه چې د يهودو يوې ښځې لور د قلا څخه د مېچني پل (لويه ډبره) پر را وغورځول او په دغه موده کې د مسلمانانو څخه يو بل نفر هم چې ابوسنان بن محسن ﷺ ؤ په الهي شرک سره وفات سو.

مگر ابولبابه ﷺ؟ هغه چې د مسجد په يوه پاڼه يا عمود پورې يې ځان تړلى ؤ شپږ ورځې هلته تړلى پاته سو، د هر لمانځه پر وخت به يې ښځه ورته را تله د لمانځه دپاره به يې خلاصه د لمانځه تر آداء کولو وروسته به يې بېرته تړى او بيا د الله ﷻ له طرفه د ده د توبې قبلېدل د سهار په وخت کې پر رسول الله ﷺ نازل سوه، په دغه وخت کې رسول الله ﷺ د ام سلمه ﷺ په کور کې ؤ.

ابولبابه ﷺ وايي: ام سلمه ﷺ د خپلې حجړې په دروازو کې ودرېدل او ما ته يې را ښخ کړه: يا اباباباه! زېرى، درکوم الله ﷻ دې توبه قبوله کړه، په دغه وخت کې خلک ور وغورځېدل چې خلاص يې کړي، مگر ابولبابه ﷺ خلک منع کړه چې هيڅوک به مې نه خلاصوي بېله رسول الله ﷺ څخه او بيا چې رسول الله ﷺ د سهار لمانځه ته را وتى ابولبابه ﷺ يې خلاص کړى.

دغه د بني قريظه غزاء د هجرت د پنځم کال د ذوالقعدې په مياشت کې پېښه سوه او (۲۵) ورځې يې دوام وکړی، الله ﷻ د خندق او د بني قريظه د غزاوو په باره کې په سورة الأحزاب کې ډېر آياتونه نازل کړه چې په هغو آياتو کې د دغو واقعاتو پر مهمو نقطو تبصره کېږي، د مومنانو او منافقانو حالات بيانوي او بيا د احزابو د ذليله کېدلو حالات بيانوي او د اهل کتاب يعني: يهودو د غدر او خيانت نتيجې بيانوي.

د سلام بن أبي الحقيق يهودي وژل

سلام بن أبي الحقيق چې په ابورافع سره مشهوره و د هغو يهودو د لويو مجرمانو څخه و چې د مسلمانانو پر ضد يې احزاب سره يوځای کړل، په مال او اسلحه سره يې د احزابو ډېره مرسته وکړه او رسول الله ﷺ به يې همېشه آزاروه، اوس چې مسلمانان د بني قريظه د يهودو څخه فارغه سوه نو د خزرج د قبيلې مسلمانانو د رسول الله ﷺ څخه د دغه ابورافع د وژلو اجازه وغوښتل، لکه څرنګه چې د مخه مو درته و ويل: چې کعب بن الأشرف يهودي د اوس د قبيلې د مسلمانانو له طرفه و وژل سو، اوس د خزرج قبيله هم غواړي چې داسې يو فضيلت او افتخار ځان ته حاصل کړي لکه د اوس قبيلې چې د کعب بن الأشرف په وژلو سره لاس ته راوړی و.

نو ځکه يې د رسول الله ﷺ څخه د سلام بن أبي الحقيق د وژلو اجازه وغوښتل رسول الله ﷺ هم د هغه د وژلو اجازه ورکړه او د دغه کار د عملي کولو په لار کې يې د بنحو او ماشومانو د وژلو څخه منعه کړل، اوس نو دغه کوچنی ټولې چې شمېر يې پنځه نفره او مشر يې عبدالله بن عتيک ؓ و ټول د خزرج د قبيلې د بني سلمه څخه وه او د خپل مقصد د عملي کولو دپاره تيار او آماده سوه.

دغه کوچنی ټولې د مدينې منورې څخه و وتل او د خيبر پر طرف رهي سوه ځکه د ابورافع قلا او استوګنه هلته وه، اوس چې د ابورافع قلا ته ور نژدې سوه لمر لوېدلې و خلک خپلو کورو او ځايو ته تللي وه، عبدالله ؓ خپلو ملګرو ته و ويل: تاسې دلې کښې زه ور ځم او د دروازه وانه سره خوږه معامله کوم بنايي قلا ته ننوږم. عبدالله بن عتيک ؓ د قلا د دروازې طرف ته ور نژدې سو او هلته يې کالي پر

داسي ډول سره را ټول او پورته کړه لکه څوک چې د قضاء حاجت دپاره کښيښي. دا داسي وخت دی چې د قلا خلک خپلو کورو ته ننوتلي دي، دروازه وان پر ناري کړه: يا عبدالله! که غواړې چې ننوزې؟ ننوزه زه غواړم چې دروازه بنده کړم، د دروازه وان دا خيال سو چې دئ هم د قلا د اوسېدونکو څخه يو نفر دی او عبدالله يې په دې سبب نه ورته وويل چې د ده نوم ور معلوم و بلکه عبدالله يعني: د الله بنده او دا په عربو کي عادت دی چې د چا نوم يې نه وي زده د عبدالله په نامه سره ورته وايي، يعني: د الله بنده، نو دروازه وان ورته وويل: اي د الله بنده که غواړې چې ننوزې؟ ننوزه زه غواړم چې دروازه وټرم.

عبدالله بن عتيک رضي الله عنه وايي: زه هم قلا ته ننوتم او هلته پټ سوم، اوس چې ټول خلک قلا ته ننوتلي وه دروازه وان دروازه بنده کړه او د دروازې کلي يې هلته په يوه مورې يا مېخ وځړول، پسله څه وخته زه وکلي ته ورو ولاړ سوم او د قلا دروازه مي خلاصه کړه، دغه دروازه مي دغسي خلاصه پرېښوول او اوس په ابورافع پسي گورم، ومي ليده چې ابورافع د خپلو آشنايانو يا انډيوالانو سره په يوه لور کوته يا بالا خانه کي ناست و او مجلس يې کاوه، زه هم د ده په انتظار ورته کښېنستم کله چې د ده د شپې د مجلس انډيوالان ولاړل زه وهنې بالا خانې ته ور وختم: هره دروازه چې به مي خلاصول هغه به مي زما له طرفه په ځان پسي ټرل، دا د دې دپاره: که يهود په ما خبر هم سي خو تر څو چې زه سلام بن ابي الحقيق وژنم دوی په ما پسي نه سي را رسېدلای.

څو هغې کوتي ته ورغلم چې سلام بن ابي الحقيق هلته و، په کوته کي تکه توره تاريخه ده او دئ د خپلي کورنۍ په منځ کي دی ما ته دا نه را معلومېدل چې دئ دکوتي په کوم ځای کي دی؟ نو مي بڼ کړه: ابارافع! ده ويل څوک يې؟ ما د بڼ پر طرف ور و ځنستل او د توري واری مي پر وکړی، ده يوه لويه چغه وکړه او زه دکوتي څخه را و وتم هلته گونښه ودرېدم نه پوهېږم چې وژلی به مي وي که يا؟ دوهم وار بيا هغې کوتي ته ور ننوتم او دا وار لکه د ده غمخور يا کومکي چې يم ما ويل: يا ابارافع! دا د څه شي آواز و؟ ده ويل: ستا مور ته دي ويل وي په کور کي يو سړی دی زه يې په توره و وهلم، وايي: زه پوه سوم چې نه مي کاري وهلی دی او نه مي وژلی دی.

نو ورغلم د توري څوکه مې د ده پر نس کښېنول خو د ده تر شا مې وایستل، اوس مې نویقین سوچي و مې وژی، نو مې یوه یوه دروازه خلاصول او را وتلم څوځینو ته ورسېدم، په ځینو کې کښته کېږم زما داسې خیال سوچي ځینې خلاصې سوې او زه مخکې ته ورسېدم، خو چې زه مخ ته ولاړم ځینې نه وې خلاصې سوي او زه ولوېدم، پښه مې په پندۍ کې ماته سوه، پښه مې په لنگوټه ټینکه وتړل او ولاړم د قلا د دروازې سره کښېنستم ما ویل: نن شپه نه وزم څو دا معلومه نه کړم چې وژلی مې دی که یا؟ کله چې د چرگانو آذانونه سوه یوه سړي د قلا پر سر یا بام ناري کړه: د اهل حجاز تاجر ابو رافع و وژل سو، وروسته زه خپلو ملگرو ته ورغلم او ورته و مې ویل: الله ﷻ ابو رافع و وژی، بیا نو په مدینه منوره کې رسول الله ﷺ ته ورغلم او قصه مې ورته وکړه رسول الله ﷺ و فرمایل پښه دي وغځوه، ما پښه وغځول او ده ﷺ لاس پر تېر کړی پښه مې داسې جوړه روغه سوه لکه هیڅ چې نه وه په سوي.

دا د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ روایت و.

خو ابن اسحاق رحمۃ اللہ علیہ وایي چې پنځه سره مسلمانان یو ځای و ابو رافع ته ور ننوتل او ټولو د ده په وژلو کې حصه اخیستې ده او هغه څوک چې دئ یې تر مرگه پوري په توره واهه هغه عبدالله بن انیس رضی اللہ عنہ و او په دغه روایت کې وایي: کله چې یې ابو رافع د شپې و وژی او د عبدالله بن عتيق پښه ماته سوه نو دئ یې واخیستی او د قلا په هغه مورۍ چې د ابو واله یا لبتی پکښې تېر سوی و ننوتل او پټ سوه، یهودو اورونه بل کړه او هري خواته په دوی پسي وگرځېدل، څو د دوی د پیدا کولو څخه نا امیده سوه نو بیرته ابو رافع ته ورغله او د عبدالله ملگرو عبدالله واخیستی څو په مدینه منوره کې رسول الله ﷺ ته ورغله.

د دغې ډلې لېږل د هجرت د پنځم کال د ذوالحجې په میاشت کې وه. اوس چې رسول الله ﷺ د احزاب د غزاه او د بني قریظه د یهودو څخه فارغه سو او د جنگ مجرمانو ته یې پوره جزاء ورکړه نو یې پر هغو عربو او هغو قبیلو چې د خندق په غزاه کې د مسلمانانو پر ضد را ټولي سوي او یو ځای سوي وې تأدیبې حملې شروع کړې، دا هغه قبیلې او قومونه وه چې بېله زور او قوته یې د امن

او سلامتیا ژوند نه خوښاوه، چې د دغه مقصد دپاره خو غزاوي سوي دي او خوسرېې لېږل سوي دي او د دغو غزاوو او سربو د لېږلو څخه د اسلام نشرول هم مقصد وه. اوس به هغه غزاوي او سريې درته بيان سي چې د هجرت په شپږم کال کي د حديبيې تر صلحي د مخه پيښي سوي دي.

د محمد بن مسلمه رضي الله عنه سر په يا ټولۍ

دا هغه لومړۍ ټولۍ ده چې د احزاب او بني قريظه تر غزاوو وروسته لېږل کيږي، د دغې ټولۍ د افرادو شمېر دېرش نفره سپاره وه او د دغې ټولۍ مشر او قومندان محمد بن مسلمه رضي الله عنه ؤ، محمد بن مسلمه رضي الله عنه د رسول الله صلي الله عليه وسلم د جليل القدره اصحابو څخه دی او د اسلام د مشهورو قومندانانو څخه دی، حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه د ده په باره کي وايي: محمد بن مسلمه په جنگ کي پر زرو نفرو حساب دی يعني: يوازي دی رضي الله عنه د زرو نفرو جنگ کولای سي يا د زرو نفرو سره جنگ کولای سي، نور رسول الله صلي الله عليه وسلم دی د هجرت په شپږم کال د محرم د مياشتي په لسم تاريخ د دېرشو نفرو سپرو په ملگرتيا په نجد کي ويوې منطقي ته ولېږي چې قرطاء ورته ويل کېده، چې په دغه ځای کي اوسېدونکې قبيله د بني بکر بن کلاب قبيله وه او د مدينې منورې څخه اوه منزله ليري وه (د منزل څخه د يوې ورځي تگ مقصد دی) محمد بن مسلمه رضي الله عنه به د شپې تگ کاوه او د ورځي به پتېدی ځکه چې څوک په خبر نه سي، کله چې قرطاء ته ورسېدی هلته يې پر بني بکر بن کلاب ناڅاپه او د هغو په بې خبرتيا کي حمله وکړه، څرنگه چې هغو د مسلمانانو د ورتگ خبر نه درلودی ټول وتبېدل، محمد بن مسلمه رضي الله عنه وکولای سوه چې له هغه ځايه ډېر غنيمتونه را وړي، په غنيمتو کي پنځوس اوبنان او ډېر پسونه وه، د کفارو ښځو او ماشومانو ته يې کوم ضرر و نه رساوه، يعني: په هغو يې کار و نه درلودی، ځکه رسول الله صلي الله عليه وسلم دغسي هدايت او امر ورته کړی ؤ، محمد بن مسلمه رضي الله عنه چې د خپلو ملگرو سره بيرته مدينې منورې ته تلې پر لاري يوه کوچنۍ واقعه پېښه سوه چې د دغې واقعي آثار او نتايج ډېر لوی وه، هغه دا چې محمد بن مسلمه رضي الله عنه او د ده ملگرو پر لاري يو سړی وليدی

چې بیده ؤ، نو یې دغه نفر بندي ونيوی او نه یې پېژني چې دغه سړی څوک دی. دا سړی د یمامې د بنو حنیفه د قبیلې د مشرانو څخه یو ډېر لوی مشر ؤ، دئ عمرې ته تلئ او د مسيلمۀ الکذاب په امر او مشوره سره یې دا نیت هم درلودی چې د عمرې تر آداء کولو وروسته به مدينې منورې ته ځم او هلته به په هره طریقه سره چې وي رسول الله ﷺ وژنم، نو محمد بن مسلمۀ رضی الله عنه دغه سړی بندي کړی او نه یې پېژني چې دغه نفر څوک دی؟

کله چې محمد بن مسلمۀ رضی الله عنه د خپلې ډلې سره مدينې منورې ته په کامیابي سره ورسېدی رسول الله ﷺ د دغې حملې په کامیابه کېدلو سره خوشاله سو او دوی د هغه بندي خبر ورته و وایه، کله چې رسول الله ﷺ هغه بندي ولیدی وې پېژندی او ویل: آیا تاسې خبر یاست چې تاسې څوک بندي کړی دی؟ دوی ویل: یا والله! یا رسول الله! رسول الله ﷺ و فرمایل: دا ځمامه بن اثال دی د بنو حنیفه د مشرانو څخه یو مشر دی او رسول الله ﷺ امر وکړی چې ځمامه دي د مسجد د دروازې سره وتړل سي او د دغه بندي سره ښه معامله او ښه گذاره کوی.

اوس نو د مسجد دروازه د ده بندي خانه سوه او صحابۀ کرامو به سهار او ماښام شیدې ورته را وړلې ځکه رسول الله ﷺ امر کړی ؤ چې د ده سره ښه معامله کوی، په خپله رسول الله ﷺ به هره ورځ د ده د حال پوښتنه کول او خبري به یې ور سره کولې، پوښتنه به یې ځني کول: یا ځمامه! څه حال دي دی؟ ځمامه به ویل: یا محمد! ﷺ زما سره خیر دی که مي و وژنې داسې څوک وژنې چې هغه د ویني د بدل اخیستونکي لري يعني: که ته ما و وژنې د بنو حنیفه قبيله چپ نه پاته کيږي او زما بدله اخلي (ویل کيږي چې دغې قبیلې یو لک جنګي نفر درلودل، سل زره نفره) او که عفوه را ته وکړې داسې چا ته عفوه کوې چې هغه شاکر دی يعني: احسان دي نه هېروم او که مال او پیسې غواړې څومره چې دي خوښه وي هغومره و غواړه. يعني: د دغو درو کارو څخه چې دي هر یو زما دپاره خوښ وي هغه وکړه، رسول الله ﷺ به جواب نه ورکاوه ځني رهي به سو او دئ د مسجد په دروازه کې تړلې ؤ، دوهمه ورځ بیا رسول الله ﷺ ورته راغلی خبري ور سره کوي او بیا یې هغه پوښتنه

ځني وکړه: يا ښامه! څه حال دي دي؟ ښامه بيا هم هغه پخواني جواب پر هغه طريقه ورکړی، رسول الله ﷺ قصداً دغه ښامه د مسجد د دروازي سره تړلی و ځکه اصحاب کرام به يې ليدل چې تله او راتله، د هغو اخلاق او يو د بل سره احترام يې ليدی، قرآن کریم يې اورېدی، دغه درې ورځي چې دلته د مسجد د دروازي سره بندي و او د مسلمانانو بڼه ژوند يې ليدی د هغو د اخلاقو تر تاثير لاندې سو اسلام او مسلمانان يې ډېر خوښ سوه.

درييمه ورځ بيا رسول الله ﷺ ورته راغلی او بيا يې هغه پوښتنه ځني وکړه، ښامه بيا هغه جواب ورته و وايه، ويل: که مي و وژنې د بدل خاوند وژنې، که مال غواړې څومره چې دي خوښه وي وې غواړه، که مي معاف کړې يو شاکر ته عفوہ کوې، رسول الله ﷺ و فرمايل: بلکه عفوہ درته کوم ښامه يې معاف او ايله کړی، ښامه چې د رسول الله ﷺ د اخلاقو او ادب تر تاثير لاندې راغلی و د مسلمانانو اخلاق او گذاره يې ليدلي وه، قرآن مجيد يې اورېدلی و، اسلام يې په زړه نوتلی و، نو ښامه هغه نژدې اوبو ته ورغلی غسل يې وکړی او بيا رسول الله ﷺ ته راغلی او مسلمان سو بيا يې و ويل: يا رسول الله! د مځکي پر مخ مي بل څوک دومره بد نه ايسېدی لکه ته، خو اوس ستا مخ تر ټولو مخانو ما ته خوښ وگرځېدی او په والله د مځکي پر مخ مي د هيڅ دينه دومره بد نه راتله لکه ستا له دينه او اوس مي ستا دين تر ټولو ادیانو خوښ دی او د هيڅ دينه دومره بد نه راتله لکه ستا له دينه او اوس داسي ښار نسته چې ستا تر ښار مي دي خوښ وي مگر کله چې ستا اصحابو زه ونيولم هغه وخت ما د عمرې نيت کړی و، رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه خپله عمره دي پوره کړه او عمرې ته ولاړ سه، ښامه هم د عمرې په نيت مګې مګر مي ته ولاړی.

څرنگه چې دئ د بنو حنيفه د مشرانو څخه و نو معلومه خبره ده چې قريشويې ډېر عزت وکړی، اوس چې ښامه د طواف په وخت کي تلبيه وايي د اسلام او مسلمانانو تلبيه يې ويل چې هغه داسي وه:

« لِيكَ اللَّهُمَّ لِيكَ، لِيكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لِيكَ،

إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمَلِكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ »

او پر دغه ځای به یې بس کړه، مگر قریشو او مشرکانو په دغه تلبیه کې دغه د شرک جملې هم پر زياتولې:

(إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ، تَمَلِكُهُ وَمَا مَلِكُ)

اوس چې ګمامه د اسلام او مسلمانانو تلبیه و ویل، قریش په تعجب کې سوه او ورته ویل یې: یا ګمامه! اَصْبَات؟ آیا له دینه اوسنی یې؟ ده و ویل: یا بلکه د مُحَمَّد ﷺ سره مسلمان سوی یم، قریشو ویل: موږ دي بندي کوو، دا چې د بنو حنیفه د مشرانو څخه یو مشر مسلمان پېږي؟ دا د قریشو دپاره لوی خطر و ځکه د بنو حنیفه قبیله ډېره لویه قبیله ده او که هغه مسلمانان سي قریشو ته لوی مصیبت جوړ پېږي، نو اوس و ګمامه ته د مګې او تهدیدونه ورکوي وايي: موږ دي بندي کوو، موږ دي وهو، ګمامه ویل: تاسي ما نه بندي کولای سی او نه مي وهلاي سی خو پر دې سربېره به والله تاسي ته د یمامې څخه یوه دانه غنم او حبوبات تر هغو را نه سي ترڅو چې رسول الله ﷺ اجازه نه وي کړې.

اصلاً د یمامې مځکه چې د بنو حنیفه د قبیلو ځای و ډېره زراعتي مځکه وه او د مکې مکرې د خلکو دپاره د ټولو حبوباتو لکه غنم، جواړي، اوربشي او داسي نورو خوراكي موادو مصدر و، د دوی ټول حبوبات یا خوراكي مواد د یمامې څخه راتله.

کله چې ګمامه بیرته خپل قوم او قبیلې ته ولاړی نو یې مکې مکرې ته د حبوباتو وړل منعه کړه، قوم هم دا دده خبره ومنل پر مکه مکرې یې حبوبات بند کړه، دلته په مکه مکرې کې کاختي شروع سوه، قریشو کوبښ وکړی چې له بله طرفه خپل خوراكي مواد پوره کړي خو داسي ځای یې نه کړی پیدا چې د دوی ضرورت دي په پوره سي، کاختي ډېره سوه او اهل مکه په تکلیف سوه، قریش چې مجبوره وه او د لوړې څخه په عذاب سوه نو یې د مکې مکرې څخه تر مدینې منورې پورې یوه ډله ولېږل او هلته یې رسول الله ﷺ ته زاری کولې چې رحم وکړه موږ ستا قوم او اهل یو په لوړه مومه وژنه اجازه ورکړه چې موږ ته د یمامې څخه خوراكي مواد یا حبوبات را پرېږدي.

متوجه سی: د اسلام عزت کومې درجې ته ورسېدی؟ هغه مغروره قریش چې په مکه مکرې کې یې پر مسلمانانو بنديز لګولی و اوس زاری او جګی کوي.

د نبي الرحمة، رؤف او رحيم رسول الله ﷺ زړه پر وسوځل سو او کمايه يې امر کړی چې قريشو ته خوراکي مواد ور پرېږده، اوس حالاتو تغير وکړی د ترازو پلې واوښتی د مسلمانانو طرف درنيرې، خلک په هغه عزت او قوت پوه سوه چې مسلمانانو لاس ته را وړی و، لږ موده مخ کي مسلمانان د خندق سره محاصره وه او تر هغه د مخه د وطنه وايستل سوه مگر اوس د اسلام او مسلمانانو هغه عزت وېنو چې د مکې اهل زاری ورته کوي چې خوراکي مواد ور پرېږدي دغه کوچنۍ واقعي خلک پوه کړه چې اسلام په کومه درجه کي معززه سوی دی.

د بنو لحيان غزاه

دغه رنگه د هجرت د شپږم کال د ربيع الأول يا جمادي الأول په مياشت کي رسول الله ﷺ د بني لحيان په غزاه ووتی، بني لحيان د هغو کفارو څخه نه دي چې د خندق په جنگ کي يې اشتراک او گډون کړی و، بلکه بنو لحيان هغه څوک دي چې د ماء ربيع په فاجعه کي يې لاس درلودی او د رسول الله ﷺ د لسو نفرو اصحابو سره يې غدرو او خيانت وکړی او د هغو د وژل کېدلو سبب وگرځېدل، دا هغه واقعه ده چې د خندق تر غزاه د مخه پېښه سوه او مور يې په تفصيل سره بيان درته وکړی.

رسول الله ﷺ هغه فاجعه او خپل اصحاب نه وه هېر کړي او نه يې د بني لحيان غدرو هېر و، مگر څرنگه چې د بنو لحيان کورونه د مکې مکرمې حدودو ته نژدې وه او دا داسي وخت و چې د مسلمانانو او قريشو او د نورو عربو په منځ کي شديدې حملې او جنگونه وه، نور رسول الله ﷺ دا مناسبه نه بلل چې په دغسې وخت کي دي هغې منطقې ته ورسې چې هغه دي د لوی دښمن يعني: قريشو منطقې ته نژدې وي مگر اوس چې احزاب ذليله سوه، د کفارو عزم او همت مات سو، کفار تر يوې اندازې په دې قانع سوه چې مسلمانانو ته ماته نه سي ورکولای، په دغه وخت کي رسول الله ﷺ دا مناسبه وليدل چې اوس د دې وخت راغلی دی چې د بني لحيان څخه د خپلو وژلو سوو اصحابو بدله او انتقام واخلي، اوس چې موقع مساعده سوه نور رسول الله ﷺ په خپله د دغې حملې مشرتوب پر غاړه واخيستی او په هم دې سبب غزاه

ورته ویل کېږي، غزاء خو هغه ده چې رسول الله ﷺ په خپله اشتراک پکښې کړی وي او سر په بیا هغه ده چې اصحاب کرام د رسول الله ﷺ په امر یو ځای ته لېږل سوي وي او رسول الله ﷺ نه وي ورسره ملگری.

دغه د بني لحيان په غزاء کې د مسلمانانو شمېر دوه سوه نفره ؤ چې قائد او قومندان یې په خپله رسول الله ﷺ ؤ، د بني لحيان منطقه د مدینې منورې په جنوب کې او مکې مکرمې ته نژدې واقع ده، مسلمانانو دوه سوه میله تگ وکړی څو د بني لحيان منطقي ته ورسېدل مگر بني لحيان چې غدر او خیانت یې کړی ؤ او د خپلې گناه دروند والی ور معلوم ؤ په دې پوهېدل چې رسول الله ﷺ به یو وخت د وختو دوی ته د جزاء ورکولو دپاره ورسې ځکه رسول الله ﷺ هیڅ وخت د خپلو اصحابو او مسلمانانو پر وژل کېدلو چپ نه پاته کېدی.

نو بني لحيان په بېرته کې وه او همېشه به یې احتیاط کاوه، که څه هم رسول الله ﷺ چې د مدینې منورې څخه را وتی په عوض د دې چې د جنوب او بني لحيان پر طرف رهي سي د شمال او شام پر طرف رهي سو شل میله د شام پر طرف ولاړی تر څو خلکو دا فکر وکړی چې رسول الله ﷺ د شام د حملې اړاده لري او اخبار هم داسې نشر سوه چې رسول الله ﷺ د شمال د حملې اړاده لري، وروسته بېرته د جنوب و طرف ته وگرځېدی څو اول د غران و شېلې ته ورسېدی (غران) یوه شېله ده چې د عساف او أمج په منځ کې ده او دا هغه ځای ؤ چې د رسول الله ﷺ اصحاب کرام دلته شهیدان سوي وه، هغو ته یې د مغفرت دعاء وکړه او بیا بنو لحيان ته ورسېدی، مگر بني لحيان چې د ډیرې بېرې په سبب به یې همېشه احتیاط کاوه او د معلوماتو دپاره یې همېشه جاسوسان درلودل، د رسول الله ﷺ تر ورتگ د مخه یې کورونه پرې ایښي وه او د غرو و سرو ته تښتېدلي وه نو خود مسلمانانو دوی نه کړه پیدا، رسول الله ﷺ د دوی په کلي یا کورو کې دوې شپې تیرې کړې او شا وخوا یې ټوليانې ولېږلې خود د بني لحيان څخه هیڅوک په لاس نه ورغله، رسول الله ﷺ د هغه ځای څخه عساف ته ولاړی چې عساف و مکې مکرمې ته ډېر نژدې دی او د دغه ځای څخه یې لس نفره سپاره د ابوبکر الصديق رضی الله عنه په مشرۍ مکې مکرمې ته ولېږل.

دغه ډله هم د مکې مکرمې حدودو ته داخله سوه او داسې خبر نشر سو چې مسلمانانو پر مکه مکرمه حمله وکړه، رسول الله ﷺ په دغه اجرا آتو سره کفایت وکړی او خپل نفر یې سره یوځای کړه بیرته د مدینې منورې پر طرف رهي سو، دا کار فقط د دغه دپاره و چې خلکو ته دا معلومه سي چې اوس حملې د مسلمانانو له طرفه کیږي او کفار پردوی حمله نه سي کولای حالاتو تغیر وکړی، د مخه به کفارو پر مسلمانانو حملې کولې مگر اوس مسلمانان پر قریشو حملې کوي، په بیرته راگرځېدلو کې رسول الله ﷺ د مکې مکرمې او مدینې منورې په لار کې امر وکړی چې قافله یا لشکر دي توقف وکړي او په خپله رسول الله ﷺ یوه پخواني قبر ته ودرېدی او په ډېر زور او شدت سره ژاړي، اصحاب کرام په تعجب کې دي د اول وار دپاره ویني چې رسول الله ﷺ په داسې شدت سره ژاړي، رسول الله ﷺ د دغه قبره سره ډېر وخت کنبېستی او بیا را ولاړ سو، کله چې قافلې ته ورسېدی په دغه وخت کې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ورسره ونوښې ورته وویل: یا رسول الله! په داسې حال کې مو ولیدې چې تر نن د مخه مو پر دغسې حال نه وې لیدنی، یوه پخواني قبر ته ودرېدې او ډېر شدید دي وژړل دا قبر د چا و؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: دا زما د مور قبر دی (هغه چې د مدینې منورې او مکې مکرمې د لارې په منځ کې وفات سوې وه او دلته ښخه سوې وه) نو رسول الله ﷺ وفرمایل: دا زما د مور قبر دی ما د خپل رب ﷻ څخه اجازه وغوښتل چې د خپلې مور دپاره د مغفرت طلب وکړم اجازه یې رانه کړه او اجازه مي وغوښتل چې د خپلې مور د قبر زیارت وکړم اجازه یې راته وکړه.

د دغه حدیث شریف روایت امام مسلم او ابوداؤد کوي، په صحیح مسلم کې د حدیث شریف لفظ داسې دی:

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي أَنْ اسْتَغْفِرَ لَأُمِّي فَلَمْ يَأْذَنْ لِي وَاسْتَأْذَنْتُهُ أَنْ أُرْوَرَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي» ارواه: مسلم

اوپه سنن ابوداؤد کې د حدیث شریف لفظ داسې دی:

عن أبي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَبْرُ أُمِّهِ فَبَكَى وَأَبْكَى مَنْ حَوْلَهُ فَقَالَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي تَعَالَى عَلَى أَنْ اسْتَفْقَرَ لَهَا فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي فَاسْتَأْذَنْتُ أَنْ أُرْوَرَ قَبْرَهَا فَأُذِنَ لِي فَرُورُوا الْقُبُورَ فَإِنَّهَا تُذَكَّرُ بِالْمَوْتِ». ارواه: ابوداؤد
 وروڼو! د رسول الله ﷺ د ژړا سبب هغه د مور او اولاد په منځ کې شفقت او مهرباني وه د ده ﷺ دغه شدیدې ژړا د خپلې مور سره د محبت، صلۀ رحمې او مهربانۍ په سبب وه، رسول الله ﷺ زموږ معلم او لارښوونکی دی انسانیت او شفقت را ښيي، مهرباني او رحمت را ښيي، صلۀ رحمې او قرابت را ښيي او دغه ټول صفتونه په ده ﷺ کې موجود وه.

تر دغه غزاء وروسته څو سړيې شا وخوا لېرې سوي دي چې اوس به په ترتيب
 او اختصار سره درته بيان سي.

اول: د عكاشه رضي الله عنه سريه

د هجرت په شپږم كال كې د ربيع الأول په مياشت كې د مسلمانانو له طرفه د بنو اسد پر قبيله حمله وسوه چې د بنو اسد د قبيلې مشر طليحه بن خويلد الأسدي ؤ او دئ د هغو كسانو څخه دى چې د خندق په غزاء كې يې د مسلمانانو پر ضد اشراك كړى ؤ، دئ او د ده قوم د كفارو ملگري وه، رسول الله ﷺ څلويښت نفره سپاره د عكاشه بن محسن الأسدي رضي الله عنه په مشرۍ بنو اسد ته د جزاء وركولو دپاره ولېږل، عكاشه رضي الله عنه چې په خپله دئ هم د بنو اسد د قبيلې څخه ؤ او مسلمان ؤ، دئ په دې سبب ولېږل سو چې دئ په خپل قوم او د هغو په لارو كې ښه بلد ؤ نو ځكه د دغه ټولۍ مشر هم دئ ؤ. كله چې دغه سريه هلته ورسېدل، بنو اسد بېخبره وه د جنگ دپاره يې تياري او آمادگي نه درلودل نو غرو ته وختل او دوى پوهېدل چې مسلمانان به خامخا يو وخت پر موږ حمله كوي نو يې همېشه خپل حيوانات لكه اوبنان او پسونه په غرو كې پټول، اوس چې عكاشه رضي الله عنه ورغلى او دوى غرو ته ختلي دي او په كلي كې نه اوبنان سته نه پسونه، عكاشه رضي الله عنه په تعجب كې سو چې د كلي حيوانات چيري دي؟ خو د مخه يې د كلي د نفرو څخه يو نفر نيولى ؤ د هغه څخه يې تحقيقات شروع كړه چې پسونه او اوبنان مو چيري دي؟ هغه ويل: كه ما ته امان را كوى زه به پسونه او

اوسان دروښيم، مسلمانانو قبوله کړه ويل: ښه دی ته په امان يې، دغه سړي مسلمانان رهي کړه ډير ليري يې بوتله، خو مسلمانان و بېرېدل چي غدر را سره و نه کړي، بيا يې دوهم وار د دغه نفره څخه پوښتني شروع کړې ويل: ته زموږ سره غدر او خيانت کوې؟ داسي ځای ته مو بيا يې چي هلته يې کمين راته نيولی دی؟ سړي وويل: يا والله داسي نه ده بلکه حيوانات د دغه غره تر شا دي، مسلمانانو هغه ځای ته نفر و لېږل چي معلومات وکړي، رشتيا هم هلته يوه شېله په اوسانو او پسو ډکه وه، مسلمانانو هغه ټول حيوانات په غنيمت واخيستل او مدينې منورې ته يې را وستل چي دا د مسلمانانو دپاره لوی غنيمت ؤ او لکه څرنگه چي يې د هغه سړي سره وعده کړې وه او امان يې ورکړی ؤ هغه يې پرېښاوه.

دوهم: د محمد بن مسلمه رضي الله عنه سر په

همدارنگه د هجرت په شپږم کال د ربيع الأول په مياشت کي رسول الله ﷺ يوه معلوماتي او استخباراتي ډله چي شمېر يې لس نفره ؤ د (أَلْقَصَه) و طرف ته چي د بني ثعلبه د قبيلو ځای ؤ و لېږل، د دغي ډلي مشر او قومندان محمد بن مسلمه رضي الله عنه ؤ، بني ثعلبه هغه قبيله ده چي د خندق په غزاه کي يې د مسلمانانو پر ضد د کفارو ملگرتيا کړې وه، خو رسول الله ﷺ د مخه تردې چي د هجوم او حملې دپاره څوک ور وليږي دغه لس نفر يزه ډله يې د معلوماتو دپاره و لېږل چي هلته وگوري چي بني ثعلبه د جنگ دپاره تياري لري که يا او بيا رسول الله ﷺ ته خبر را وړي، نو دغه لس نفره د معلوماتو دپاره أَلْقَصَه ته د بني ثعلبه پر طرف رهي سوه، څرنگه چي بني ثعلبه د خندق په غزاه کي د کفارو په ملگرتيا گډون کړی ؤ او په دې خبر وه چي د رسول الله ﷺ له طرفه د جزاء ور کولو حملې شروع سوي دي نو يې ډېر احتياط کاوه او د معلوماتو دپاره يې تر ډيرو ليرو ځايو پوري نفر لېږل، خو محمد بن مسلمه رضي الله عنه او د ده ملگرو دا فکر نه کاوه چي د دوی نفر دي د معلوماتو دپاره دومره ليري را وتلي وي، نو په بېغمه زړه رهي وه، دوی ويل: چي ور نژدې سو بيا به احتياط کوو.

حال دا چي هلته د بنو ثعلبه د قبيلې څخه سل نفره د معلوماتو دپاره را وتلي وه

او په دغو لسو نفرو مسلمانانو خبره سوه، نو سلو نفرو کفارو دغو لسو مسلمانانو ته کمین ونيوی او په بې خبرتیا کې يې حمله پر وکړه، حتی څوک وايي چې مسلمانان بیده وه کفارو حمله پر وکړه او مسلمانان يې ټول شهيدان کړه بېله محمد بن مسلمه رضي الله عنه څخه چې هغه هم زخمي سوی و، د کفارو دا خیال سو چې دی هم وژل سوی دی ځکه محمد بن مسلمه رضي الله عنه د وژل سوو کسانو سره ځان پر مرگ واچاوه، کفار راغله مړي يې سره واړول ټول مړه وه، حتی محمد بن مسلمه رضي الله عنه يې هم په پښه ووايه خوده حرکت نه کاوه، که څه هم دی ژوندی و ځان يې پر مرگ واچاوه، کفارو د دوی سامانونه واخيستل او ولاړل. دغه لس نفریزه ډله بېله محمد بن مسلمه رضي الله عنه څخه ټول شهيدان سوه، محمد بن مسلمه رضي الله عنه پروت دی او سترگي نه خلاصوي ځکه وايي: که سترگي خلاصې کړم بنايي يود کفارو څخه دلته ولاړوي او پوه سي چې زه ژوندی يم سترگي يې پټي کړي دي او ځان يې پر مرگ اچولی دی، ډیره موده پر دغه حال پاته، و څو يو کرښی يې واوږېدی، دی پوه سو چې يو نفر راغلی او د شهيدانو په منځ کې گرځي، محمد بن مسلمه رضي الله عنه هغسي د مرگ پر حال ځان اچولی دی، دغه سړی چې د وژل سوو کسانو په منځ کې گرځي پوه سو چې وژل سوي کسان مسلمانان دي او دی په خپله هم مسلمان و، الله تعالى دا مقدره کړې وه چې دغه سړی به پر دغه وخت پر دغه ځای تېرېږي، کله چې دغه سړی پوه سو چې وژل سوي کسان مسلمانان دي د ځان سره يې وويل:

﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾

محمد بن مسلمه رضي الله عنه چې د دغه سړي څخه دغه جمله واوږېدل پوه سو چې دا سړی هم مسلمان دی نو ويل: سړيه! زه ژوندی يم، هغه سړي هم دی را پورته کړی او هلته يې د زخمو څه معمولي او عادي علاج ور وکړی او بيا يې مدينې منورې ته را وستی دلته يې نور علاج هم وسواو جوړ سو.

درېيم: دا ابو عبیده عامر بن الجراح رضي الله عنه سریه

رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه کال د ربیع الآخري په میاشت کې یوه څلوربست نفریزه ډله د ابو عبیده عامر بن الجراح رضي الله عنه په مشرۍ دغه ذی القصه ته چې د بني ثعلبه قبيله هلته اوسېدل ولېږل، سره د دې چې بنو ثعلبه وږین او بیداره وه پوره احتیاط یې کاوه مگر ابو عبیده رضي الله عنه چې د شپې به یې تگ کاوه او د ورځې به پټېدی سهار د سپېدو سره یې ناڅاپه حمله پر وکړه، که څه هم حمله د هغو په بېخیرتیا کې وه بیا هم هغو وکولای سوای چې د غرو سر ته ځني وتښتي، مسلمانانو فقط یو نفر په اسارت ونيوی او د هغو نورو سامانونه او اوسیان یې په غنیمت ځني راوړل، دا یوه جزاء وه چې د بني ثعلبه قبيلې ته وکول سوه، هغه نفر چې مسلمانانو بندي نیولی و هغه مسلمان سو او پرې یې ښاوه.

څلورم: جموم ته د زيد بن الحارثه رضي الله عنه سریه

د هجرت د شپږم کال د ربیع الآخري په میاشت کې رسول الله صلی الله علیه و آله د زيد بن الحارثه رضي الله عنه په مشرۍ یوه ډله (جموم) ته چې د بني سليم قبيله هلته اوسېدل ولېږل بني سليم هغه څوک دي چې په احزابو کې یې د مسلمانانو پر ضد په (۷۰۰) نفرو گډون او اشتراک کړی و، نو ځکه رسول الله صلی الله علیه و آله دوی ته د ادب او جزاء ورکولو دپاره د زيد بن الحارثه رضي الله عنه په مشرۍ یوه ټولۍ ولېږل، زيد بن الحارثه رضي الله عنه په دغه حمله کې د مږینه د قبيلې څخه یوه ښځه و نیول چې حلیمه ورته ویل کېده، دښې ښځې د بني سليم د حیواناتو ځای ور وښاوه چې په هغه ځای کې مسلمانانو ته د کفارو اوسیان او پسونه په لاس ورغله او هلته یې ځیني کفار اسیر ونيول او پاته نور یې وتښتېدل، مسلمانانو د غنیمت حیوانات او بنديان مدينې منورې ته را وستل خو رسول الله صلی الله علیه و آله هغې ښځې ته چې د مسلمانانو لار ښوونه او رهنمايي یې کړې وه د دې ځان او د دې مېړه او د دې مال وروبخښل، دغه ټولې حملې پر هغو قبيلو کېدلې چې د مسلمانانو پر ضد یې د خندق په غزاه کې گډون او اشتراک کړی و.

پنځم: عیص ته د زید بن الحارثه رضی الله عنه سریه

د هجرت د شپږم کال د جمادي الأول په میاشت کې رسول الله ﷺ یوه (۱۷۰) نفریزه ډله جوړه کړه چې د دغې ټولې مشر او قومندان زید بن الحارثه رضی الله عنه و او دغه ټولې یې د عیص پر طرف و لېږل چې هلته د قریشو پر یوه قافله حمله وکړي، چې دغه حملې ته حمله العیص ویل کېږي، عیص د یوه ځای نوم دی چې د مدینې منورې په شمال غرب کې او د مدینې منورې څخه څلور منزله لیري واقع دی او یوه غرنۍ منطقه ده چې دغه غرونه ډېر غارونه او ډیري ونې لري، مقصد داسې ځای دی چې د دغو غارو او ونو په سبب که څوک وغواړي چې دلته پټ سي ښه پټېدلای سي، عیص به بیا هم په یوه بله خوندوره قصه کې درته ذکر سي.

نو رسول الله ﷺ یوه ډله چې (۱۷۰) نفره وه او ټوله هم سپاره وه د زید بن الحارثه رضی الله عنه په مشرۍ دغه د عیص منطقي ته ولېږل چې د قریشو د یوې قافلې مخه ونیسي، ځکه د مسلمانانو اصلي او اساسي دښمنان قریش دي او د دغې قافلې مشر ابوالعاص د رسول الله ﷺ زوم او د زینب رضی الله عنها مېړه و چې تر اوسه پر هغه خپل شرک پاته و، د ابوالعاص سره د زینب رضی الله عنها واده تر بعثت د مخه د خدیجې رضی الله عنها په غوښتنه او خواهش سره سوی و.

کله چې رسول الله ﷺ په نبوت سره مبعوث کړل سو خدیجې رضی الله عنها او د دې ټولو لونو ایمان را وړی او مسلمانانې سوې خو ابوالعاص پر هغه خپل شرک پاته سو او د بدر په غزاه کې د مسلمانانو سره د جنگ دپاره د کفارو په لښکر کې را ووتی او بیا د بدر په بندیانو کې ونیول سو، څرنکه چې بندیان په فدیة خلاصدل نو زینب رضی الله عنها چې په مکه مکرمه کې وه د خپل مېړه د خلاصولو دپاره لږ مال او د خپلې مور خدیجې رضی الله عنها هغه امېل چې دې ته یې د دې د واده په مناسبت ورکړی و ور لېږل، د دغه امېل په لیدلو سره د رسول الله ﷺ خدیجه رضی الله عنها ور په یاد سوه نو ابوالعاص یې بېله فدیې ایله کړی، ابوالعاص هم د دغې نېکۍ په مقابل کې زینب رضی الله عنها ته د هجرت اجازه ورکړه چې خپل پلار ته ولاړه سي او دا هم مدینې منورې ته په هجرت راغله.

(دغه قصه د بدر په نغزاء کي په تفصيل سره بيان سوې ده)

اوس چي زينب رضي الله عنها په مدينه منوره کي د خپل پلار سريه سره ژوند کوي هغه زينه بن الحارثه رضي الله عنها په دغه عيص کي چي ډېر غارونه او ووني نري کمين ونيوي، که چي د قريشو قافله را ورسېد زينه رضي الله عنها حمله پر وکړه او ټوله قافله يې په غنيمت واخيستل، هر څه چي پکښې وه: مالونه، اوبان او ټول هغه کسان چي په دغه قافله کي وه هغه يې هم بنديان ونيول بېله ابوالعاص څخه چي هغه په تېسته ځان خلاص کړی او بخ پر مدينه منوره رهي سو، خير قافله او د هغې سره نيول سوي بنديان مدينې منورې ته راوستل سوه او د پخواني عادت سره سم ټول بنديان د مسجد د دروازې سره وتړل سوه، ابوالعاص هم په دغه شپه په پټه د زينب رضي الله عنها چي د ده بنځه ده کورته ورغلی، دروازه يې ونيکول، د ها خوا ورته وويل سوه: څوک يې؟ ده ويل: ابوالعاص، بنځه ده د خپل خاوند په را تگ سره ډېره خوشاله سوه د دې دا خيال سو چي سرې سلمان سوي دی او راغلی خو ابوالعاص قصه ورته وکړه او د دې څخه يې وغوښتل چي ما ته جوار او امان راکړه او د رسول الله صلي الله عليه وسلم څخه و غواړه چي د قافلې مالونه بيرته ما ته راکړي، کله چي خلک د سهار د لمانځه دپاره سره را ټول سوه او رسول الله صلي الله عليه وسلم د لمانځه اول تکبير ووايه، مسلمانانو هم په لمانځه شروع وکړه په دغه وخت کي د يوې بنځي رغ واورېدل سو چي ويې ويل: ابوالعاص ته يې جوار ورکړی دی، دا بنځه څوک وه؟ د رسول الله صلي الله عليه وسلم لور زينب رضي الله عنها وه چي خپل خاوند ابوالعاص ته يې جوار او امان ورکړی.

اوس خو رسول الله صلي الله عليه وسلم په لمانځه مشغوله ؤ جواب يې نه سواي ور کولای، کله چي د لمانځه څخه فارغه سو مسلمانانو ته يې وکتل او ويل: تاسي هم هغه واورېدل کوم چي ما واورېدل؟ مسلمانانو ويل: هو يا رسول الله! رسول الله صلي الله عليه وسلم و فرمايل: والله نه په خبروم نه چا راته ويلي وه دا کار زما په بې خبرتيا کي پېښ سو او اوس خبره ستاسي په اختيار کي ده هر قسم چي مو خوښه وي هغسي وکړی، اختيار يې هغو مسلمانانو ته پرې ښووی چي قافلې ته وتلي وه، هغو ويل: يا رسول الله! اکرام يې کوو، عزت يې کوو، ټول بنديان ايله کوو او مالونه يې هم بيرته ورکوو، نو يې

ابوالعاص د زینب رضی اللہ عنہا د عزت او جوار په سبب پرېناوه او د ده خپل شخصي مالونه یې ورکړه، څرنګه چې د ابوالعاص سره په قافله کې نور امانت مالونه هم ورسره وه هغه یې هم د رسول الله ﷺ د خېښې او قربت په سبب ور پرېښوول، اوس چې د ابوالعاص د عزت په سبب د قافلې ټول بندیان پرېښوول سوه، مالونه ورکول سوه. ابوالعاص چې دغه ښه معامله او نیکي ولیدل د مسلمانانو لمونځ یې ولیدی قرآن مجید یې واورېدی دا ټولو تاثیر پر وکړی مګر مسلمان نه سو، نو خپل مالونه او امانتونه یې ورسره واخیستل مکې مکرمې ته ولاړی هلته یې هغه امانت مالونه د هغو مالکانو او خاوندانو ته ورکړه، هر نفر ته یې هغه خپل شئ پوره ورساوه او بیا یې د ټولو هغو کسانو څخه چې د ده سره یې مالونه وه پوښتنه وکړه چې آیا ما خپلې غاړې خلاصې کړې؟ د چا خو به شئ نه وي را سره پاته؟ هغو وویل: هو مالونه مو پوره را ورسېدل الله دي خیر درکړي، رشتیا هم أمين، صادق او با وفاء سړی یې، ابوالعاص وویل: مګر زه د (لا إله إلا الله وان محمداً رسول الله) شاهدي آداء کوم او ویل ما نه غوښتل چې خپل ایمان او اسلام په مدینه کې ښکاره کړم ځکه بیا به تاسې ویلای چې زموږ مالونه یې یو وړل او د دغو مالو په سبب مسلمان سو نو ما دا ښه او بهتره ولیدل چې ستاسې امانتونه درکړم او بیا خپل اسلام ښکاره کړم، بیا نو ابوالعاص مدینې منورې ته په هجرت ولاړی او رسول الله ﷺ هم زینب رضی اللہ عنہا چې د ابوالعاص ښځه وه په هغه اوله نکاح ورسره کړه ځکه تر دغه وخته هغه آیات شریف نه و نازل سوی چې د مسلمانانو ښځو نکاح یې د کفارو سره حرامول.

بیا هم دغه جزایي حملې پر هغو قبیلو شروع وې چې د خندق په غزاه کې یې اشتراک کړی و، څرنګه چې دغه حملې کوچنۍ کوچنۍ حملې وې او کوم خاص واقعات نه دي پکښې پېښ سوي نو ذکر کولو ته یې ضرورت نه وینم.

د بني مصطلق غزاه

د هجرت د شپږم کال د شعبان میاشت را ورسېدل په دغه میاشت کې هغه لویه غزاه چې د بني المصطلق غزاه ورته ویل کېږي پېښه سوه، که څه هم دغه غزاه

د عسکري لحاظه برباره او اوږده غزاه نه وه مگر په دې غزاه کې داسې عجب وقائع پېښې سوه چې په اسلامي ټولنه کې یې شور او غوغا جوړه کړه. منافقین پکښې رسوا سوه، په دې غزاه کې تعزیري حدود مشروع سوه، یعنی: پر ځینو ګناه کوونکو یا تهمت ویونکو په درو سره وهل مشروع سوه، دغې غزاه و اسلامي ټولني ته صفاء او کرامت راوړی، دغې غزاه و مسلمانانو ته عنایت او د نفس پاکي راوړل، دغه غزاه د تاریخ او سیرت علماء غزوة العجائب بولي ځکه په دغه غزاه کې عجبه او نادره حادثې او واقعي پېښې سوي دي او د دغې غزاه واقعات په دې ډول سره وه:

رسول الله ﷺ ته خبر ورسېدی چې حارث بن أبي ضار چې د بني مصطلق د قبیلې رئیس و پر خپل قوم او د عربو پر نورو قبیلو ګرځي او د رسول الله ﷺ د جنگ دپاره خلک سره راټولوي، غواړي چې پر مدينه منوره حمله وکړي، رسول الله ﷺ د دغه خبر د تحقیق دپاره بریده بن الحُصیب الأسلمي ؓ ولېږي چې د دغه خبر صحي معلومات وکړي، بریده بن مصطلق ته ورغلی او هلته یې په خپله د حارث بن أبي ضار سره ولیدل او خبري یې ورسره وکړې، بریده بن مصطلق بیرته مدينې منورې ته راغلی او رسول الله ﷺ یې په حالاتو خبر کړی چې هو، حارث د حملې کولو اړاده لري، اوس چې د رسول الله ﷺ سره د حارث د حملې کولو خبر یقیني سو نو یې ډیر ژر لښکر سره راټول کړی چې د دغه لښکر مشرتوب په خپله رسول الله ﷺ کاوه، په دغه وخت کې د شعبان د میاشتي دوې ورځې پاته وې چې رسول الله ﷺ د بني مصطلق پر طرف حرکت وکړی، خو په دې غزاه کې د رسول الله ﷺ سره هغه منافقان هم و وکتل چې تر دغه د مخه په هیڅ غزاه کې نه وه ورسره وتلي، رسول الله ﷺ په دغه لښکر کې د مهاجرینو بیرغ حضرت ابوبکر الصديق ؓ ته ورکړی او د انصارو بیرغ یې سعد بن عباده ؓ ته ورکړی، اوس د مسلمانانو لښکر د بني مصطلق پر طرف رهي سو، څرنګه چې د بني مصطلق قبیلې هم د جنگ او حملې دپاره ځانونه تیارول نو خود د معلوماتو دپاره یې شا وخوا نفر هم لېږل، چې د اسلامي لښکر خبر ورته راوړي، مسلمانانو دغه د بني مصطلق جاسوس ونیوی اړ وې وژی، کله چې حارث بن أبي ضار او د ده سره ورسره ملګرو ته د رسول الله ﷺ راټک او د دوی

د جاسوس د وژل کېدلو خبر ورسېدی ډېر زیات و بېرېدل او د هغو نورو قبیلو عرب چې د ده سره ملګري سوي وه د بیري په سبب ځني جلا سوه.

رسول الله ﷺ د لښکره سره و مړیسع ته ورسېدی (مړیسع) د بني مصطلق د اوبو څخه یو اوبه وې چې په قديد کې و ساحلي طرف ته وې او دلته یې واپړول، د کفارو لښکر هم راغلی دالته یې واپړول، دواړه لښکره د جنگ دپاره تیار او آماده دي. د مخه تر جنگ حضرت عمر رضی الله عنه میدان ته ور ووتی او کفارو ته یې ور ناري کړه: د (لا إله إلا الله محمد رسول الله) کلمه وواياست، خپلي ويني مومساتی، خپل قریبان او دوستان مومساتی، خپل مالونه مومساتی، یعنی: مسلمانان سی زموږ د حملې څخه خلاص یاست، خو هغود کلمې د ویلو څخه انکار وکړی، بیا د دوو لښکرو په منځ کې په غشو ویشتل شروع سوه، پسله هغه رسول الله ﷺ د یو ځایي هجوم او حملې امر وکړی د جنگ په اولو دقیقو کې د بني مصطلق د مشرانو څخه لس نفره و وژل سوه او بیرغ یې هم ولوېدی، کفارو چې دا حال ولیدی په تسلیمېدلو یې شروع وکړه او په یوه وار ټول تسلیم سوه.

نو د بني مصطلق ټوله قبيله مسلمانانو په غنیمت واخیستل، ټول مالونه، ټولي بڼځي او ټول اولادونه یې په غنیمت واخیستل سوه، هغه هم په یوه حمله، ټول جنگ تر څو دقیقو زیات نه سو، سبحان الله! واقعي مسلمانانو ته دغسي آسانتیاوي پېښېږي.

نو خود بڼځي د مینځیانو په شکل، هلکان د مریانو په شکل پر مسلمانانو و وېشل سوه، قصه اوږده ده مقصد دا چې د بندیانو په جمله کې جوړیه چې د بني مصطلق د قبیلې د رئیس حارث ابن أبي ضرار لور وه د ثابت بن قیس رضی الله عنه په حصه کې ور ورسېدل او ثابت رضی الله عنه ورته و ویل: که دغه اندازه مال راکړې زه دي آزادوم، رسول الله ﷺ هغه مال و ثابت رضی الله عنه ته ور کړی او هغه هم آزاده کړه او بیا رسول الله ﷺ دغه جوړیه و اسلام ته دعوت کړه، دې هم بېله ځنډه اسلام قبول کړی او رسول الله ﷺ دا په نکاح کړه، کله چې دا (ام المؤمنین) او د رسول الله ﷺ زوجه سوه صحابه کرامو ږغ وکړی ویل: دغه بندیان چې زموږ سره دي دا د رسول الله ﷺ اخیښان دي او دا نه بنایي چې د رسول الله ﷺ اخیښان زموږ سره بندیان یا مریان وي، نو یې د بني مصطلق

ټول بندیان آزاد او ايله كړه او هغو هم ايمان را وړی.

حضرت عائشه الصديقه رضي الله عنها وايي: هيڅ داسي ښځه نه پېژنم چي د هغې برکت دي پر خپل قوم تر جوړيږي ډېر او زيات وي، ځکه د دې په اسلام او د رسول الله ﷺ سره د دې په نکاح د دې ټول اهل او ټوله قبيله آزاد او پرېښوول سوه.

په وروسته کي يو چا د جوړيږي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي تا څنگه ژر اسلام قبول کړی؟ حال دا چي ستا ټول قوم د مسلمانانو سره بنديان وه او دغه اوس اوس جنگ خلاص سو؟ جوړيږي ﷺ په جواب کي ورته و ويل: تر دغه جنگ درې ورځي د مخه ما خوب ليدی چي بدر يعني پوره او کامله سپورمی.

(د څوا رلسم سپورمی يا هغه سپورمی چي پوره وي په عربي کي بدر ورته وايي)

- نوجوړيږي ﷺ و ويل: ما درې ورځي مخ کي خوب ليدی چي بدر يعني: پوره سپورمی. د مدينې منورې څخه را پورته سي په هوا او په آسمان کي را رهي وي څو راسي زما په غېږ کي ولوېږي، ما د هغه خوب ترجمه په محمد ﷺ سره وکړه، ما ويل: دغه هدايت او لارښوونکی دی چي ما ته راځي.

نو اصلاً اسلام د دې زړه ته د الله ﷻ له طرفه داخل سوی ؤ، دا د أم المؤمنین جوړيږي رضي الله عنها د اسلام او د رسول الله ﷺ سره د دې د نکاح او د دې د عزت په سبب د دې د قوم د آزادېدلو قصه وه.

اوس چي جنگ خلاص سو د بني مصطلق بنديان آزاد سوه او رسول الله ﷺ بېرته د مدينې منورې طرف ته رهي سو په لار کي ډيري لوی واقعي پيښي سوې، څرنګه چي د دغو واقعو د پېښېدلو سبب رئيس المناقین عبد الله بن ابي اود د دد ملګري وه نو دا لازمه ده چي په اسلامي ټولنه کي د دغو منافقانو يو څه افعال او کردار بيان سي چي اورېدونکي وروڼه په هر عصر او زمانه کي د منافقانو په خطرو پوه او خبر سي.

د بني مصطلق تر غزاء د مخه او په دغه غزاء کي د منافقانو عملونه

مور مخ کي په تکرار سره وييلي دي چي عبدالله بن ابي منافق د اسلام او مسلمانانو سره حسد او عناد درلودی خاصاً دغه حسد او عناد يې د رسول الله ﷺ سره ډېر زيات وو ځکه د اوس او خزرج قبيلو داسي اتفاق کړی و چي دئ د دغو قبيلو پاچا وگرځوي حتی د ده د پاچهۍ د تاج دپاره يې ملغري او مرياني سره يو ځای کړي وې، خو په دغه وخت کي مدينې منورې ته اسلام راغلی او اسلام دغه دوې قبيلې د دې څخه را وگرځولې چي د ابي د زوی متابعت دي وکړي، يا دي دئ د ځان پاچا وگرځوي، نو د ابي زوی دا فکر کاوه چي د ده پاچهۍ رسول الله ﷺ ځني واخيستل، د ده دغه عناد او حسد د هجرت د شروع څخه معلوم او بنکاره و، د مخه تر دې د ده عناد بنکاره و چي دئ په اسلام سره تظاهر او بنکاره والی وکړي او پسله هغه بنکاره و چي دئ په ظاهره مسلمان سو.

يوه ورځ رسول الله ﷺ پر يوه بده سپور و غوښتل يې چي د سعد بن عباده رضی الله عنه چي ناروغه و پوښتني ته ورسې، په لار کي پر يوه داسي مجلس ورغلی چي هلته د ابي زوی هم ناست و، د ابي زوی پزه ونيول او ويل: پر مور دوړي مه کوی او بيا چي رسول الله ﷺ دغه مجلس ته قرآن مجيد تلاوت کړی د ابي زوی وويل: په کور کي دي کښنه زموږ مجلسو ته مه راځه. ارواه البخاري ومسلم

د ابي د زوی دغه عمل د مخه تر هغه و چي په اسلام سره تظاهر وکړي او کله چي پسله بدره يې په اسلام سره تظاهر وکړی، بيا هم د همېش دپاره د الله ﷻ او رسول الله ﷺ او عامو مسلمانانو لوی دښمن و، ټول هم او غم، ټول چرت او فکريې دا و چي اسلامي ټولنه څنگه سره وپاشي، مسلمانان څنگه سره متفرق او جلا کړي او د اسلام کلمه څنگه کښته او ذليله کړي، د اسلام د دښمنانو سره يې دوستۍ کولې، تاسي و ليدی چي د بني قينقاع د يهودو په مسئله کي يې څنگه مداخله وکړه؟ تاسي و ليدی چي د احد په غزاء کي يې څومره غدر او خيانت وکړی، مسلمانان يې په

خپل منځ کي سره متفرق کول او غوښتل يې چي په دوی کي بېره او کم وډي راوړي. د مسلمانانو د خطا بستلو دپاره د دغه منافق د مکرو او چمو څخه يو دا ؤ: پسله هغه چي دئ په ظاهره مسلمان سو نو د هري جمعي په ورځ چي به رسول الله ﷺ د خطبې ويلو دپاره کښنستی اول به د ابی زوی ولاړ سو او ويل به يې: دغه ستاسي په منځ کي رسول الله دی، الله ﷻ په ده سره مکرمه او معززه کړ است مرسته او نصرت يې کوی، خبري يې اوری او اطاعت يې کوی او بيا به کښنستی، وروسته به رسول الله ﷺ د خطبې ويلو دپاره ولاړ سو.

خود ده و بې شرمی، او سپين سترگی، ته وگوری! په هغه جمعه چي پسله اُحده وه سره د دې چي ده هغه لوی غدر او خيانت هم کړی ؤ، بيا ولاړ سو غواړي چي هغه خپله پخوانی خبره وکړي، خو مسلمانانو تر کالو ونيوی او ويل: ای د الله دشمنه! کښنه تا هغه کارونه وکړه چي ودي کړه، ته د دغو خبرو لائق نه يې، د ابی زوی د خلکو تر اوږو اوښتی او له مسجد ه څخه وزي، د ځانه سره وايي: کومه د شر خبره خو به مي نه وي کړې؟ ما ده د ملاتړ خبري کولې، د مسجد په دروازه کي د انصارو يو سړی په مخه ورغلی د ابی زوی ته يې و ويل: ويلک! ورسه چي رسول الله ﷺ د مقفرت طلب درته وکړي، ده ويل: والله نه غواړم چي ما ته د مغفرت دعاء وکړي.

دغه رنگه د ابی زوی د مسلمانانو پر ضد د بني النضير د يهودو سره اتصالات او اړيکي درلودل، دئ ؤ چي هغو ته يې ويل: تيسگ او ثابت و درپری که تاسي د مدينې منورې څخه وايستل سواست موږ هم در سره وزو او که ستاسي سره مسلمانانو جنگ کاوه موږ ستاسي مرسته کوو، ستاسي په ياره کي د هيچا خبري نه اوړو او نه يې پروا لرو. د احزابو په غزاه کي ده او د ده ملگرو داسي کارونه کول چي د مسلمانانو په زرو کي بېره او وارخطايي پيدا کړي، هغه چي الله ﷻ د سورة الأحزاب په (۱۲) نمبر آيات کي د دوی د نفاق حالات بيانوي او فرمايي:

﴿وَأَذِيقُوا الْمُنَافِقِينَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَا وَعَدْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا عُذُورًا﴾

يعني: هغه وخت در په ياد کړه چي منافقانو او هغو کسانو چي د دوی په زرو کي د نفاق مرض ؤ ويل: الله او د الله رسول زموږ سره د روم، فارس او يمن د فتحه کېدلو

وعده نه ده کړې مگر په غرور او خطايستلو سره. چي پوره ترجمه او قصه يې د خندق په غزاء کي درته بيان سوه، تر څو چي الله ﷻ پسي فرمايي:

﴿تَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوْنَ لَوْ أَنَّهْمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْتَلُونِ عَنْ أَنْبَاءِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا﴾ ﴿١٢٠﴾ الاحزاب: ١٢٠

ژباړه: دغه منافقان د كفارو پر لښكرو گمان كوي چي په ماته او شكست سره نه دي تللي او كه چيري بيا د كفارو لښكر دوهم وار د جنگ دپاره راسي نو د دغو منافقانو دا خوبه ده چي دوی ليري له ښاره د صحرايي عربو په كلو كي و اوسېږي او هلته يا له هغه ځايه ستاسي د حال او احوال پوښتنه كوي او كه چيري دغه منافقان په تاسي كي وای نو جنگ به يې نه وای كړی مگر ډير لږ، هغه هم د رڼا دپاره.

الله ﷻ د منافقانو د زړو حال ښكاره كوي او فرمايي: دغه د كفارو لښكري خود خندق د غزاء څخه ناكامه ولاړې، مگر دغه بېرېدونكي منافقان لا تر اوسه هم پر دې يقين نه لري چي كفارو ماته و خوړل او ولاړل او كه فرضاً د كفارو لښكري بيرته راسي او پر مسلمانانو حمله وكړي، نو د منافقانو دا آرزو او تمنا ده چي د جنگ تر ختمېدلو پوري بالكل له ښاره ووژي او يوه ليري كلي ته ولاړ سي او له هغه ځايه د تلونكو او راتلونكو خلكو څخه د جنگ د حالاتو معلومات كوي، چي د مسلمانانو څه حال دی او جنگ كوم ځای ته ورسېدی؟ دغه منافقان د خولې په خبرو او په ښكاره ستاسي خیر غوښتونكي دي، خو په جنگ او د خندق په كندلو كي ډير كار نه كوي صرف د مجبوریت په سبب او د رڼا دپاره په جنگ كي لږ حصه اخلي. (د منافقانو دغه حال دی) وروڼو! د اسلام د دښمنانو، د كفارو او منافقانو دغه راتلونكو دسيسو ته ښه متوجه سی چي د رسول الله ﷺ د زماني څخه بيا تر اوسه پوري د دوی له طرفه د اسلام او مسلمانانو په مقابل كي دغسې روڼي او طريقي عملي كيږي:

د اسلام دښمنان كه يهود وه، كه منافقان وه، كه مشركان وه، په دې ښه پوهېدل او نن ورځ هم ښه پوهيږي چي د اسلام كاميابي د اقتصاد په قوت سره نه ده، د اسلحي او د لښكرو د ډېر والي په سبب سره نه ده، بلكه د دوی كاميابي د دوی

د دين، د دوی د اخلاقو، د دوی د هغو قوانينو په سبب ده چې اسلامي ټولنه او افراد يې لري، کفار پوهيدل او پوهيږي چې د دغه فيض او نور، د دغه کاميابۍ او سر لوړۍ منبع رسول الله ﷺ دی او هغه ﷺ د دغو صفاتو دپاره مثل اعلى دى، نو کفارو ته پسله دغه پنځو کلو او اوږدو جنگو څخه دا معلومه سوه چې د اسلام پر دين او پر مسلمانانو د اسلحې په استعمالولو سره نه سو کاميابه کېدلای، نو يې پر خپلو ځانو دا لازمه کړه چې د دغه دين پر ضد به په اعلامي او تبليغاتي جنگ جنگيږو، د دغه دين اخلاق او احکام به غندو او د ټولو په مقدمه کې به زموږ د تبليغاتو اول هدف د رسول الله ﷺ شخصيت وي.

څرنگه چې منافقان د مسلمانانو د دښمنانو په صفو کې درېيم صف ؤ او بل دا چې دوی په مدينه منوره کې اوسېدل او دوی وه چې همېشه د مسلمانانو سره په تماس کې وه نو دوی کولای سوای چې په هر وخت کې د مسلمانانو مشاعر او احساساتو ته په خپلو تبليغاتو سره حرکت او تغير ورکړي، نو ځکه دغه تبليغاتي وظيفه د مدينې منورې منافقانو پر غاړه اخيستې وه، چې د دوی په سر او مقدمه کې د ابې زوی ؤ او د دوی دغه تبليغاتي جنبه د احزابو تر غزا وروسته په روښانه شکل سره ښکاره سوه او دا هغه وخت ؤ چې رسول الله ﷺ د أم المؤمنین زينب بنت جحش رضی الله عنها سره پسله هغه واده وکړی چې زيد بن الحارثه رضی الله عنه طلاقه کړه.

ورونو! په جاهليت کې د عربو تقليدي قانون دا ؤ: هر هغه څوک چې دوی به په زوی والي سره ونيوی هغه به داسې سو لکه د دوی د ملا او نسل زوی، د دوی د جاهليت په تقليدي قانون د دغه زوی ښځه پر هغه چا حرامه وه چې دى يې په زوی والي سره نيولی ؤ.

نو کله چې رسول الله ﷺ د زينب رضی الله عنها سره نکاح وکړه، منافقانو ته د رسول الله ﷺ پر ضد د شر پارولو دپاره! د دوی په باطل کمان دوه اعتراضه پيدا سوه، اول دا چې دا د رسول الله ﷺ پنځمه زوجه وه او دوی به ويل: قرآن مجيد تر څلورو ښځو زياته اجازه نه ده کړې نو دا کار څنگه ورسول الله ﷺ ته صحي او جائز دی؟ دوهم: زينب رضی الله عنها د هغه چا ښځه وه چې ده ﷺ په زوی والي سره نيولی ؤ،

نو د خپل زوی د بښي سره نکاح کول اکبر الکبایر گناه ده، البته دغه کار د مشرک عربو د جاهلیت په تقلیدي قانون کې داسې و، نو بې په دغو موضوعاتو کې تبلیغاتو ته زور ورکړی او په دغه باره کې یې قصې او نقلونه جوړ کړه او دغه جوړ سوي تبلیغات یې په دومره جوش او شور سره نشر کړه چې متأسفانه نن ورځ هم د هغو آثار په ځینو منحرفه کتابو او ځینو جاهلو خلکو کې پاته دي او دغو تبلیغاتو د ضعیف الإیمانہ مسلمانانو په زړو کې قوي اثر ورکړی، ترڅو چې په دې باره کې د قرآن مجید بڼکاره او روښانه آیاتونه نازل سوه چې په هغو آیاتو کې د دغه قلمي امراضو علاج موجود و.

او د دغو تبلیغاتو پر پراخوالي او ډیر والي دا دلالت کوي چې الله ﷻ د سورۃ الأحزاب په شروع کې څو آیات د دغو تبلیغاتو د ردولو دپاره نازل کړه او رب ﷻ د سورۃ الأحزاب شروع په دغه الهي قول سره وکړه چې فرمایي:

﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيَّ اتِّيَ اللَّهُ وَلَا تُطِيعِ الْكُفْرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

ژباړه: اې نبي محمد! ﷺ یوازي د الله ﷻ څخه بهر پرېه د کافرانو او منافقانو حکم مه منه، بېشکه چې الله ﷻ ډېر عالم دی او د ښه حکمت خاوند دی.

ورونو! نن ورځ هم د ابی د زوی غوندي منافقان، د اسلام دښمنان او ضعیف الإیمانہ مسلمانان سته چې عیناً هغه د ابی د زوی خبري تکراروي او بیانوي او د رسول الله ﷺ پر مبارک ذات ډول ډول ناوړه تورونه لگوي، آیا د ابی د زوی دغه خبرو د اسلام مخه ونیول؟ او که په ټول تاریخ کې د منافقانو او د اسلام د دښمنانو خبرو د اسلام مخه نیولې ده؟ خو افسوس د هغو کم عقله او ضعیف الإیمانہ مسلمانانو پر حال دی چې د دغو خبرو تر تاثیر لاندې کېږي او خپل آخرت ته بېله کومې دنیوي فایده یې تاوان رسوي او ځان د دوږخ کندو ته وړاچوي.

هو! هلته داسې کسان سته چې د دغو خبرو په بیانولو سره په ملیونو ملیونو ډالره اخلي لکه سلمان رُشدي، یا د ډنمارک احمقان، یا نور د دوی امثال.

هغه خواصلاً کافران دي. د ابی د زوی اولاده ده او د پیسو د گټلو دپاره یې دغه

لاړا اختيار کړې ده، خو د مسلمانانو بې پرځه؟ چې خپلي عقيدې په خپله خرابوي او د دوېځ پر طرف په خپله خوبه ورغلي.

ورونو! دا د منافقانو هغه رول او عمل ته يوه اشاره وه چې دوي د بني مصطلق تر غزاء د مخه لوباوه او عملي کاوه او رسول الله ﷺ دغه د دوي عمل په صبر، نرمي او تلتف سره زغامه او پرځان تېراوه، عامو مسلمانانو د دوي له شره ځانونه ساتل يا يې د دوي آزارونه په صبر سره زغمل، ځکه مسلمانانو! منافقان د هغو په رسوا او بې شرمه عمل سره پېژندلي وه، د منافقانو څخه به هر وار داسي عمل پېښ سو چې په هغه سره به رسوا او شرمنده سول، لکه الله ﷻ چې په سورة التوبه کي فرمايي:

﴿أُولَٰئِكَ يَرْوَنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ
وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾. [التوبه: ۱۲۶]

ژباړه: آيا دغه منافقان نه ځموري او فکر نه کوي چې دوي په هر کال کي يوبيا دوه واره په راز راز مصيبتو مبتلا کيږي، خو دوي د خپله نفاقه څخه نه توبه کاږي او نه دوي په دغه ابتلاء سره پند اخلي.

دغه ذکر سوي او د دې په مثل نور کارونه منافقانو د بني مصطلق تر غزاء د مخه کړي وه او کول يې، خو اوس هغو کارو ته متوجه سي چې دغو منافقانو د بني مصطلق په غزاء کي وکړه.

اوس چې د بني مصطلق د غزاء دپاره مسلمانان وزي او د اول وار دپاره منافقان د مسلمانانو سره په دغه غزاء کي وتل، نو منافقانو د الله ﷻ د هغه قول مصداق ښکاره کړي چې د سورة التوبه په (۴۷) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿لَوْ خَرَجُوا فِئْكُمْ مَآزِدُكُمْ إِلَّا حَبَالًا وَلَا وَضَعُوا لِحُلُلِكُمْ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ﴾.

ژباړه: که دغه منافقان ستاسي سره په لښکر کي ووزي، نو تاسي ته به هيڅ شئ نه کي در زيات بېله فساد، خرابيه او چغليه او خامخا به دوي ستاسي په منځ کي چابکي وکړي په چغليو او نورو بديو سره، حال دا چې دوي به ستاسي دپاره فتنه او بدي غواړي.

نو منافقانو د بني مصطلق په غزاء کې دوه واړه د خپلې شرېري نقشې د عملي کولو دپاره موقع پيدا کړه چې د مسلمانانو په منځ کې يې لويه پرېشاني په وجود را وړل او د رسول الله ﷺ پر ضد يې بد تبليغات شروع کړه او اوس به د دغو واقعاتو حالات په لړ تفصيل سره درته بيان سي:

اول: کله چې رسول الله ﷺ د بني مصطلق د غزاء څخه فارغه سو او د مرسيع پر اوبو يې اړولې وه، د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه سره يو نوکر ورسره و چې جهجاه الغفاري ورته ويل کېده، دغه جهجاه راغلی غواړي چې د شاه څخه اوبه واخلي، په دغه وخت کې يو بل نفر چې سنان بن وبر الجهنې نومېدی او په انصارو کې د خزرج د قبيلې حليف و دا هم راغلی د شاه څخه اوبه اخلي، د دغو دوو نفرو په منځ کې اختلاف پېښ سو خو خبره يې جنگ او حملوته ورسېدل.

سنان ناري کړه: يا معشر الأنصار! يعني: اې د انصارو ډلې! مه را ګورۍ.

او جهجاه ناري کړه: يا معشر المهاجرين! يعني: اې مهاجرينو! مرسته او کومک.

هر يو له خپله طرفه مرسته غواړي، رشتيا هم دې نارو تاثير وکړي مهاجرين د جهجاه پر طرف را ټولېږي او انصار د سنان پر طرف را ټولېږي، قريبه ده چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې جنگ او لويه فتنه جوړه سي، دغه خبر رسول الله ﷺ ته ورسېدی، رسول الله ﷺ په قهر او تلوار سره راغلی، وې ليدل چې نژدې ده خلک په جنگ سره اخته سي نو يې په قهر سره وفرمايل:

« مَا بَالُ دَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ ؟ دَعُوهَا فَإِنَّهَا مُتَنَتَةٌ »

ژباړه: څه پېښه ده چې د جاهليت نارې وهل کېږي؟ دغه د جاهليت کار پرېږدی دا بد بويه کار دی.

ورونو! دا چې يو څوک په باطلو او ناروا کارو کې، په ظلم او تجاوزو کې له خپله قومه مرسته او کومک غواړي دا جاهليت دی او که قوم په باطلو او ناروا کارو کې د هغه مرسته غوښتونکي مرسته او کومک وکړي دا هم جاهليت دی. دا چې نن ورځ يو څوک د تميز، فخر او تفرقي دپاره وايي: زه د فلاني ځای يا د فلاني قومه څخه يم دا د جاهليت د کارو څخه يو کار دی، عزت او شرف په اسلام کې دی، عزت او شرف

په علم او تقویٰ کې دى، په نسب او قومیت، په مال او پیسو کې عزت نسته.

شرافة الإنسان بالعلم والأدب | لا بالمال والنسب

ژباړه: د انسان شرف په علم او ادب سره دى نه په مال او نسب سره، یو څوک به خود مهاجر یا انصاري وي، یو څوک به خود د یوې منطقي او له یوه قومه څخه وي، خودا شیان د دې دپاره ذکر کېږي چې انسان په وپېژندل سي، نه د انسان د عزت او شرف دپاره، د مسلمانانو اصلي عزت په اسلام او تقویٰ سره دى نه په وطن او قومیت سره. خو سبحان الله! شیطان و چې په دغه لحظه کې یې پر دوى دغه تاثیر وکړی او رسول الله ﷺ وفرمایل: «دَعَوْهَا فَأَنهَذَا مُتَنَّبَةٌ» پرېردى دغه د جاهلیت کار پرېردى دا بد بویه کار دى نتیجه یې بده ده، دغه قومیت او قوم پرستي پرېردى، دا چې یو څوک د خپل قوم سرى د قومیت په نامه په ناروا او باطلو کارو کې ځان ته نژدې کوي یا یې مرسته او کومک کوي دا کار مه کوی، بلکه مسلمانان ټول سره وروڼه دي، نو مسلمانان آرام سوه او هر یو پر خپل طرف رهي سو.

عبدالله بن ابي رئیس المناقین هم دغه د بني مصطلق په غزاء کې د مسلمانانو په لشکر کې موجود و او دى په داسې یوه موضوع پسې گرځېدى چې د هغې په واسطه د مسلمانانو په منځ کې اختلاف او تفرقه جوړه کړي.

مگر په دغه وخت کې چې د جهجاه او سنان په منځ کې اختلاف پېښ سو د ابى زوى نه و موجود، او بیا په وروسته کې دغه خبر ده ته وویل سو: چې داسې او داسې پېښه سوه، نو د ابى بن سلول زوى هغو کسانو ته چې د ده سره موجود وه او ټول هم منافقان وه یوه د شر او منافقت خبره وکړه، که څه هم په دغه وخت کې چې ده دغه خبره کول ټول حاضر کسان منافقان وه، خو بیا هم هلته یو ځوان هلک ناست و چې عمر یې (۱۶) کاله یا تر دغه هم کم و، دغه ځوان: زید بن ارقم نومېدى او واقعي مسلمان و، په دغه مجلس کې فقط دغه یو نفر واقعي مسلمان موجود و او نور ټول حاضر کسان منافقان او د ابى د زوى ډله وه.

نو کله چې عبدالله منافق ته دغه د جهجاه او سنان د مخالفت او جگړې خبر وویل سو ده یوه ډیره بده خبره وکړه، ویل: آیا مهاجرینو داسې وکړه؟ موږ یې په

خپل وطن کي و شړلو او پر مور غالبه سوه؟ زمور په ملک او ښار کي يې زمور څخه بد راځي؟ زمور پر احسانو يې سترگي پټي کړې؟ په والله زمور او د دغو وړو قريشو مثال داسي دی لکه هغه پخوا چي ويل سوي دي او وايي:

{سپي دي چاغ کره چي و دي داري}

دا ډير بد مثال ؤ او بيا يې نور هم پسي و ويل: په والله که مور بيرته مدينې ته ولاړو هغه عزتمن خلک به هغه ذليل خلک ځني وباسي، چي د دغي خبري مقصد او معنی يې دا ده: مور اهل مدينه چي د عزت خاوندان يو او دغه مهاجرين چي ذليله قوم دی، کله چي مدينې ته بيرته ولاړسو نو به دوی له مدينې منورې څخه وباسو. بيا يې هغو ناستو کسانو ته وکتل او ويل: تاسي ياست چي په خپلو ځانو مو دغه وکره تاسي په خپل وطن کي ځای ورکړی، تاسي خپل مالونه ور سره تقسيم کړه، په والله که تاسي دغه خپله مرسته د دوی څخه مننه کړی دغه مهاجرين به وړي او فقيران سي او زمور ملک به پر پردي، د عبدالله بن أبي منافق مقصد دا ؤ: چي تاسي د مهاجرينو سره هيڅ مرسته مه کوی، مه مالونه ورکوی مه کارونه، مهاجرين به وړي سي او مدينه منوره به پر پردي.

لکه څرنگه چي د مخه مو درته و ويل: په دغه مجلس کي يو نفر موجود ؤ چي هغه زيد بن ارقم ؤ او واقعي مسلمان ؤ، د ده ايمان دغه قسم خبري نه قبلولې چي پر رسول الله ﷺ او مسلمانانو دي وسي، نو يې خپل اکا ته دغه بيان وکړی او اکا يې دغه حال رسول الله ﷺ ته ورساوه.

په دغه وخت کي چي رسول الله ﷺ ته دغه حال ويل کېدی حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هم د رسول الله ﷺ سره ناست ؤ او رسول الله ﷺ ته يې وويل: يا رسول الله! عباد بن بشر امر کړه چي د أبي زوی و وژني دا منافق دی.

رسول الله ﷺ وفرمايل: يا عمر! آيا دا ستا خوښه ده چي خلک بيا خبري کوي او وايي: محمد خپل اصحاب وژني؟ مگر د کوچ کولو رغ وکړه، يعني: خلک په بارېدلو سره امر کړه، رسول الله ﷺ ته دغه د أبي زوی د خبرو حال په داسي وخت کي ورسېدی چي هغه وخت د لښکر د بارولو او کوچ کولو وخت نه ؤ شپه وه،

خو بيا هم رسول الله ﷺ امر وکړی چې دربار سی، دا ځکه که خلک دلته پاته وي دغه د ابی د زوی خبري تشریحي او د مسلمانانو تر غوږو ورسپري، نو خود په نتیجه کي لویه فتنه جوړېږي، مگر که خلک په بل کار مشغوله سي او ستري سي دا خبره پټه پاته کېږي او فتنه خاموشه کېږي، نو ځکه رسول الله ﷺ په کوچ او بارېدلو سره امر وکړی، لښکر هم د بارېدلو په کار مشغوله سو او حرکت یې وکړی.

څرنګه چې دغه وخت د بارېدلو وخت نه و او د مسلمانانو هم دا عادت نه و چې په دغسي وخت کي بار سي خون داسي بې وخته بار سوه او رهي سوه نو أسید بن حُضیر رضی الله عنه چې د انصارو د مشرانو څخه و په تعجب کي سو چې دا وخت او بارېدل؟ پوه سو چې یوه موضوع سته، چابک سو او په لښکر کي یې ځان و رسول الله ﷺ ته ورساوه، ویل: یا رسول الله! موږ داسي وخت رابار سوو چې تر دې د مخه پر دغسي وخت نه بارېدلو؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: آیا تا ته هغه خبره نه ده در رسېدلې چې عبدالله بن ابی کړې ده؟ أسید رضی الله عنه و ویل: یا، یا رسول الله! هغه څه ویلي دي؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: د هغه داسي اړاده ده چې مدینې منورې ته ولاړ سي هغه عزتمن خلک به د مدینې منورې څخه هغه ذلیله خلک باسي.

أسید رضی الله عنه و ویل: یا رسول الله! که دي خوښه وي ته هغه څوک یې چې دئ به باسي په والله دئ ذلیله دی او ته عزتمن یې او بیا أسید رضی الله عنه و ویل: یا رسول الله! د ده سره نرمي کوه په والله، الله تعالی ته په داسي وخت کي موږ ته را وستلې چې د ده قوم د ده د تاج دپاره مړیاني سره یو ځای کولې او دئ داسي فکر کوي چې د ده پاچهي تا ځني واخيستل.

اوس خو لښکر تګ کوي مگر بیا هم هغه د ابی د زوی خبر کرار کرار په مسلمانانو کي نشرېدی او رسول الله ﷺ د دې دپاره چې په خلکو کي فتنه جوړه نه سي امر وکړی چې تګ ته دوام ورکړی، دغه ټوله ورځ یې تر ماښامه په لښکر تګ وکړی بېله لمانځه بل د هیڅ شي دپاره نه درېږي، شپه یې هم تر سهاره په تګ پر تېره کړه، په دغه سبا ورځ هم پسي رهي دي ترڅو چې لمر ډېر په عذاب کړه، نو رسول الله ﷺ د لښکر په اړولو امر وکړی يعني: اوس د استراحت دپاره واوروی.

خلک مخکې ته لا نه وه رسېدلې چې د ډیرې ستړیا په سبب ټول بیده سوه او رسول الله ﷺ دا کار د دې دپاره وکړی چې خلک د ستړیا او د خوب په سبب د خبرو کولو دپاره وخت نه کړي پیدا.

اوس چې د ابی زوی منافق په دې خبر سو چې زید بن أرقم ورسول الله ﷺ ته د ده خبري رسولي دي نور رسول الله ﷺ ته ورغلی او په الله سره قسمونه یادوي چې دغه خبري چې تا ته ويلي سوي دي ما هيڅکله نه دي کړي او ځيني انصار چې هلته حاضر وه هغو هم وويل: يا رسول الله! بنايي دغه هلک په خبرو کي خطا وتلی وي او هغه خبري يې نه وي په یاد کومي چې عبدالله بن ابی کړي دي، يعني ممکن دغه زید بن أرقم درواغ ويلي وي، رسول الله ﷺ هم د منافق عبدالله خبري او قسمونه ومنل.

زید بن أرقم رضي الله عنه وايي: زه دومره غمجن سوم چې د دغه په مثل هيڅ وخت نه وم غمجن سوی، ځکه د مسلمانانو په منځ کي په درواغو سره معرفي يا مشهوره سو نو وايي: د خپله ځايه او خېمې څخه نه را وتلم، تر څو چې الله تعالى د المنافقون په سورة کي ډیر آیاتونه نازل کړه او دغه منافقان يې رسوا کړه، الله تعالى د سورة المنافقون په (۷، ۸) نمبر آیاتو کي فرمايي:

﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا﴾.

ژباړه: دغه منافقان هغه کسان دي چې خپلو ملگرو ته وايي: نقه او خپل مالونه هغو کسانو ته مه ورکوی چې د رسول الله ﷺ سره دي (چې هغه! هغه غريب مهاجرين دي) دا د دې دپاره چې دغه د رسول الله ﷺ ملگري سره متفرق سي، سره وپاشل سي، يوې او بلې خوا ته ولاړ سي. مگر الله تعالى پسي فرمايي:

﴿وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ﴾.

خود آسمانو او مخکې خزاني خاص الله لره دي مگر منافقان د الله په رزاقيت نه پوهيږي. دغه احمقان او ناپوه منافقان په دغه هم نه پوهيږي چې د ټولو مخکو او آسمانو خزاني د الله تعالى په اختيار کي دي او الله تعالى يې مالک دی، رزاق او رازق دی تعالى دی، دا چې هر څوک مال لري هغه ته الله تعالى ور کړی دی خو غريبان يې هم وږي

نه دي پرې اېښي.

﴿يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا مِنْهَا أَلَاذِلًا﴾.

منافقان وايي: که چيري موږ بيرته مدينې منورې ته ولاړسو نو خامخا به هغه ډېر عزت من خلک (چي کافران او منافقان دي) د دوی په قول! دغه ډير خوار او ذليله خلک (چي مومنان او مهاجرين دي) د مدينې څخه باسو، مگر الله ﷻ فرمايي:

﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾.

يعني: عزت خاص الله لره دی او رسول الله لره دی او مومنانو لره دی مگر منافقان د رب العزت په عزت نه پوهيږي.

زيد بن أرقم ؓ وايي: رسول الله ﷺ ما ته يو څوک را ولېږي، زه چي ورغلم دغه آياتونه يې را ته تلاوت کړه او وې فرمايل: الله ﷻ ستا تصديق وکړی او رسول الله ﷺ د نورو مسلمانانو په حضور د زيد بن أرقم ؓ غوږ ونيوی او وې فرمايل: دا هغه څوک دی چي الله ﷻ د ده غوږ او د ده اورېدل سوي خبري تصديق کړې، يعني: دئ درواغ نه وايي رب ﷻ يې تصديق وکړی، دغه خبر عبدالله بن عبدالله بن أبي ته ورسېدی.

ورونو! دغه رئيس المنافقين عبدالله بن أبي يوزوی درلودی چي د هغه نوم هم عبدالله ؤ، دغه عبدالله ؓ چي د منافق عبدالله زوی ؤ صالح او صادق مسلمان ؤ او د رسول الله ﷺ د جليل القدره اصحابو څخه دی، بلکه د هغو کسانو څخه دی چي وحي يې ليکلې، دئ ﷻ د پلار د دغو ټولو کارو څخه بري او بېزاره ؤ.

دغه عبدالله چي په دغه واقعه خبر سو نو رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! زه خبر سوم چي تا زما د پلار د وژلو اړاده کړې ده، که ته دا کار کوي پر ما امر وکړه په والله سر به يې درته راوړم، زه پر دې بهرېم چي ته به بيله ما بل څوک په دغه کار امر کړې او بيا به ما نفس او شيطان نه پرېږدي چي د پلار قاتل مي دي د خلکو په منځ کي ژوندی گرځي او بيا به زما څخه هغه زما د پلار قاتل و وژل سي، نوبه مي مسلمان د کافر په عوض او بدل کي وژلی وي او اور ته به داخل سم، نو که ته غواړې چي دئ و وژني د ده په وژلو سره ما امر کړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: يا،

وژنم يې نه، بلکه نرمي او مهرباني ورسره کوم ترڅو پوري چي زموږ سره پاته وي ښه ملګرتيا ورسره کوم او بيا دغه عبدالله ﷺ د خپل منافق پلار عبدالله بن ابي په لار کي ودرېدی او د هغه پر ځيګر يې توره وړکښېښوول ويل: والله وژنم دي ته به مدينې ته نه سې را څخه داخل او نه به دي مدينې ته پرېږدم ترڅو چي رسول الله ﷺ اجازه نه وي درته کړې او دا اقرار و نه کړې چي ته ذليل يې او محمد ﷺ عزيز او عزتمن دی.

کله چي منافق عبدالله وليدل چي زوی يې جدي دی دغه خبره په رشتيا ورته کوي او د ده د وژلو قصد يې کړی دی نو ځای پر ځای ودرېدی او حرکت نه کوي څو رسول الله ﷺ ته خبر ورسېدی چي عبدالله خپل پلار نه پرېږدي چي ستا بې اجازې د مدينې منورې پر طرف ولاړ سي، بيا نور رسول الله ﷺ حال وروپېړی چي ما عبدالله بن ابي ته اجازه کړې ده چي مدينې منورې ته داخل سي، د رسول الله ﷺ د دغه امر او اجازې په سبب عبدالله ﷺ خپل منافق پلار عبدالله بن ابي پرېښاوه چي د مدينې منورې طرف ته د لښکره سره رهي وي او دغه خبر په ټول لښکر کي نشر سو چي منافق عبدالله بن ابي دغسي ويلي وه او بيا خپل زوی نه پرېښاوه چي مدينې ته داخل سي، نو خود د دغه منافق حقد او حسد، عناد او عداوت نور هم ډير او زيات سوه چي د هغه په سبب يې يوه بله خطرناکه واقعه او حادثه په وجود راوړل چي هغه د (إفک) يا د لويو درواغو خطرناکه واقعه ده، د (إفک) واقعه چي عبدالله بن ابي منافق يې مؤسس او جوړوونکی دی په داسي ډول سره وه:

د افک يا لويو درواغو حادثه

د رسول الله ﷺ دا عادت ؤ چي کله به په سفر تلی او غوښتل به يې چي په دغه سفر کي د خپلو ازواجو مطهراتو څخه يو څوک ورسره بوزي، نو به يې د هغو په منځ کي قرعه کشي کول او د امهات المؤمنين څخه چي به د هر چا نوم را وختی هغه زوجه يې ورسره بېول، د بني مصطلق په غزاء کي حضرت عائشه رضی الله عنها د هغې قرعه کشي په اساس د رسول الله ﷺ ملګرې وه او په دغه وخت کي د الله ﷻ له طرفه د مسلمانو ښځو دپاره په حجاب سره امر نازل سوی ؤ، نو په دغه سفر کي د عائشه الصديقه رضی الله عنها

دپاره يوه کجاوه وه چې دا ﷺ به په هغه کې کښنستل او بيا به هغه کجاوه پر اوبښ اېښوول کېده، پر کجاوه به پردې څرېدلې دا به نه معلومه چې په کجاوه کې څوک سته که يا؟ او د دغې کجاوې دپاره مؤظف نفروه چې د لښکر د اړولو په وخت کې به يې کجاوه کښته کول او د لښکر د بارېدلو په وخت کې به يې کجاوه پر اوبښ بارول، بيا به يې اوبښ د قافلې د اوبسانو سره يو ځای اورهي کړی.

کله چې دغه عبدالله بن ابي رئيس المناقین د هغه خپلو خبرو په واسطه ذليل او شرمنده سو نور يې هم حسد او عناد زيات سو، د الله ﷻ قدرت دی د عبدالله منافق تر ذليله کېدلو وروسته چې بيا قافلې نژدې و مدينې منورې ته واړول، د حضرت عائشې ﷺ کجاوه هم کښته سوه او بيا د قافلې تر بارېدلو د مخه حضرت عائشه الصديقه ﷺ د اوداسه د ضرورت دپاره د لښکر څخه څه ليري ولاړل، البته داسې ځای ته چې د لښکره څخه گوښه ؤ چې نه هغه ځای د لښکر خلکو ليدی او نه له هغه ځايه لښکر معلومه دی، تر ضرورت وروسته بيرته د لښکر ځای ته راغله خو دلته چې يې وکتل هغه د غاړې امېل يې نه ؤ هغه د اوداسه په ځای کې شکېدلی ؤ، نو دا ﷺ بيرته و هغه ځای ته ورغله چې هغه ورک سوی امېل پيدا کړي، دغه امېل د (جَزَعِ ظَمَار) څخه جوړ سوی ؤ، جَزَع په عربي کې و مريو او ملغرو ته وايي او ظَمَار په يمن کې د يوه ځای نوم دی، يعنې دغه امېل د يمني ملغرو يا مريو څخه جوړ سوی ؤ، چې البته په هغه وخت کې يې قيمت او ارزښت هم درلودی، پردې سر بېره دغه امېل د دې هم نه ؤ بلکه دې ﷺ د خپلې خور څخه په عاريت اخيستی ؤ، نو دا ﷺ د هغه امېل په پيدا کولو پسې سرگردانه وه او په هغه پسې گرځېدل چې دلته لښکر کوچ وکړی او بار سو.

هغه مؤظف کسان چې د حضرت عائشې ﷺ کجاوه يې پر اوبښ بارول هغو کجاوه بارکړه او دا يې خيال ؤ چې دا ﷺ په خپله کجاوه کې موجوده ده، څرنگه چې حضرت عائشه ﷺ په عمر لږ او کمه وه او په بدن هم ډنگره وه، تاسې ته خو د مسلمانانو د غريبې او مسکنت حالات د مخه بيان سوي دي چې په نس هم نه وه ماره نو چاغښت دکومي خوا ؤ، نو د دغه لږ عمر او ډنگرتيا په سبب هغه کسان چې د کجاوې د بارولو مؤظف وه په دغه هم نه سوه پوه چې کجاوه خالي ده او بار يې کړه،

همدارنگه هغه نفر چې د کجاوې په بارولو کې یې مرسته کول که یو یا دوه نفره وای د کجاوې خالي والی به یې حس کړی وای مگر هغه نفر هم زیات وه دا یې نه کړه حس چې په کجاوه کې څرک نسته، کجاوه بار سوه او لښکر رهي سو، کله چې حضرت عائشې رضی الله عنها خپل امهل پیدا کړی او بیرته راغله لښکر تللی ؤ، دې رضی الله عنها قصد وکړی چې دا باید پر دغه ځای پاته سي او هر وخت چې لښکر پوه سي چې دا نسته بیرته و دغه ځای ته پسي را کړي، عائشه رضی الله عنها وايي: زه دالته په انتظار کېنستم چې خوب را باندي غالبه سو او بیده سوم. (دا نو دلته بیده پرېږده)

د رسول الله صلی الله علیه و آله عادت ؤ چې همېشه به یې د قافلې یا لښکر تر شا یو نفر پرېښاوه چې دغه نفر به تر قافلې ښه وروسته پسي ور رهي ؤ او د قافلې تر شا به یې اړول، د دغه نفر وظیفه دا وه چې د قافلې څخه به هر شی پر منزل یا پر لاري پاته سوی ؤ یا به لوېدلی ؤ یا به یې هېر سوی ؤ هغه شی به یې ورسره اخیستی، په دغه ورځ او په دغه وخت کې دغه موظف نفر صفوان بن معطل رضی الله عنه ؤ او د قافلې تر شا را رهي دی ځکه هغه بیا د قافلې تر شا او ډېر وروسته آرام کړی ؤ، صفوان ولیده چې د قافلې څخه یو شی پاته دی کله چې ور نژدې سوې لیده چې هغه پاته شی نه دی بلکه انسان دی کله چې ور نژدې سو هغه ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها ده او بیده ده، وې پېژندل ځکه د حجاب تر امر د مخه یې لیدلې وه او پېژندل یې، نو صفوان په لوړ آواز وویل:

﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾

حضرت عائشه رضی الله عنها وايي: په دغه استرجاع را وېښه سوم او صفوان و ویل: یا عائشه! الله دي درباندي ور حمیري ولي پاته سوې یې؟ حضرت عائشې رضی الله عنها جواب ور نه کړی، وايي: را وېښه سوم خود ده د پوښتني جواب مي ور نه کړی او صفوان رضی الله عنه و ویل: لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، حضرت عائشه رضی الله عنها وايي: ما تر ده شريف او با عزته نه دی لیدلی، او بڼ یې را وستی هغه یې چوک کړی او دی په خپله ليري ولاړی او ویل: سپره سه یر حکم الله.

صفوان رضی الله عنه د دې دپاره ليري ولاړی چې دغه د اوبڼ د سپرېدلو وخت او حالت هم ونه ویني، وايي: کله چې زه سپره سوم نور اغلی او اوبڼ یې رهي کړی او ډېر تېز تگ یې کاوه څو په لښکر پسي ور ورسېدی.

دغه واقعه تر دغه ځايه پوري عادي او طبيعي واقعه ده، د صحراء او قافلو په ژوند کي داسي شيان هم پېښېدل او هم ډېر پېښ سوي وه، خلک پاک او عفيف، امين او ايمانداره وه، حتی د کفر او جاهليت په زمانه کي تعفف او پاکي د عربو عادت و، نو هيچا به دې واقعه کي نه چرت واهه او نه يې په زړه کي څه ور گرځېدل خاصاً بيا صحابه کرام رضي الله عنهم اجمن چي د رسول الله ﷺ سره يې داسي ژوند کاوه لکه د ده ﷺ اولاد، رسول الله ﷺ يې لکه پلار او ازواج مطهرات يې لکه ميندي او بيا خاصاً صفوان رضي الله عنه چي په دين او عبادت، حياء او پاکي سره مشهوره و، نو دا يوه عادي او د نظره وتلې واقعه وه چي پېښه سوه، هيچا هم سر نه په وگرځاوه ځکه دا يوه داسي عادي او معمولي واقعه وه چي مثل يې ډېر ځله پېښ سوي و.

مگر هلته يو د حسد مار وهلی موجود و چي د بغض او عناد، حقد او حسد زهر يې په بدن کي ايشېدل او د رب ﷻ څخه يې يو څوک غوښتی چي دغه خپل زهر پر توی کړي چي هغه د ابی زوی رئيس المنافقين و او دغه د حضرت عائشې رضي الله عنها د پاته کېدلو واقعه ډېر ژر د ابی زوی تر بې عزته کېدلو وروسته پېښه سوه.

څرنګه چي د ابی زوی يوازي دا نه چي منافق و بلکه د منافقانو استاد او معلم هم و او زړه يې د هغه بې عزتی په سبب په بغض او عناد هم ډک و او دلته صفوان بن مَعْل رضي الله عنه لښکر ته را ورسېدی او زموږ مور حضرت عائشه رضي الله عنها پر اوين سپره ور سره ده، نو دغه عبدالله بن ابی رئيس المنافقين ډيره خبيثه او معنی درلودونکې جمله و ويل، ويل: ستاسي د ملګري ښځه د صفوان سره؟ والله نه دی له دې څخه خلاص سوي دی، نه دا د ده څخه (العياذ بالله) دا د ا فک او لويو درواغو خبره ده، دغه خبيثه جمله د خبيثي خولې څخه د ام المؤمنين حضرت عائشه الصديقه رضي الله عنها پر شرف طعن و. د ابی زوی منافق دغومره و ويل، مگر دا خبره د ده د خولې څخه بلي خولې ته او د هغې څخه بيا بلي ته نقلېدل، لکه څرنګه چي د ضعيف النفسه خلکو عادت دی چي د يوه کار څخه سل کارګان جوړوي هر يوه پر دغه جمله د خپلي بيعقلتيا او بد بختی پر اندازه زياتوب کاوه، په خپله عبدالله بن ابی منافق په پوښ پېچلې معنا داره خبره وکړه چي د بدو الفاظو صراحت نه و پکښي موجود، مگر په دغه حالت کي چي

له يوه څخه و بل ته نقلېدل خبره په صريح او واضحه الفاظو بيانېدل، چي دا هغه اېفک دی چي الله ﷻ په سورة النور کي ذکر کړی دی (اېفک) و هغو لويو درواغو ته ويل کيږي چي په انتهايي درجه کي له حقيقته څخه ليري وي.

حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: زه په هيڅ نه وم خبره او نه چا څه راته ويل، خو کله چي دا رضي الله عنه له غه سفره بيرته مدينې منورې ته راغله او د رسول الله ﷺ کور ته ورغله سمدستي ناروغه سوه، فقط د بني مصطلق څخه رارسېدل وه چي ډيره شديد ناروغه سوه او دغه ناروغي يې تر شلو ورځو زياته ور سره وه، دا رضي الله عنه په هغو خبرو چي د دې په باره کي د خلکو په منځ کي نشرېږي د خپلي ناروغۍ په سبب هيڅ نه ده خبره.

حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: ما په ټولو حالاتو کي هيڅ تغير نه ليدی، ټول ژوند پر خپل پخواني حالت و صرف دومره فرق مي حساوه چي رسول الله ﷺ هغه پخوانۍ مهرباني نه را سره درلودل، دا ځکه چي رسول الله ﷺ د دغه خبر په نشرېدلو سره دننه په زړه کي ډېر خواشيني و او په ښکاره سره يې ما ته هم څه نه ويل.

په پخوا کي يې عادت و چي زما سره به يې نرمي او پستې خبري کولې خاصتاً په هغه وخت کي چي زه به ناروغه وم، مگر دا واريې هغه پخوانۍ مهرباني نه را سره درلودل، څرنگه چي زما د ناروغۍ په سبب زما مور هم را سره وه رسول الله ﷺ چي به کورته راغلی فقط دومره به يې و ويل: څه حال يې دی؟ څنگه ده؟ (کيف تېکم) تر دغه زيات يې نورڅه نه ويل، خير زه دغه د ناروغۍ په حالت کي وم او په هيڅ نه وم خبره چي خلک څه وايي او څه پېښه ده څو ناروغي مي څه سپکه سوه، نويوه شپه د ام مسطح سره د آداء حاجت دپاره مناصع ته و وتم، مناصع د يو ځای نوم دی چي اهل بيت کرام به د حاجت د رفعه کولو دپاره دغه ځای ته ورتله.

تاسي ته معلومه ده چي پخوا دننه په کورو کي دغسي ځايونه نه وه لکه نن ورځ چي په هر کور کي د ضرورت د رفعه کولو دپاره ځايونه سته چي څوک حمام، څوک مکان، څوک بيت الخلاء يا کناراب ورته وايي، په پخوا کي دغه ځايونه په کورو کي نه وه موجود او د کور انسانان به دباندې وتل هغه هم د کور څخه ليري (او ښځي به د شپې وتلې) نو حضرت عائشه رضي الله عنها د ضرورت دپاره د ام مسطح سره دباندې و وتل

(د دغې بُنځي زوی مسطح بن ابي مسطح د هغو کسانو څخه دی چې د اټک په موضوع کې یې په صراحت سره خبرې کړي دي او واضح الفاظ یې ويلي دي) هلته پر لاري د مسطح د مور پښه په خپلو کالو کې بنده سوه او پرمخې غځاره سوه، نو د مسطح مور و ویل: الله دي مسطح هلاک کړي، یا الله دي مسطح ذلیله کړي، حضرت عائشې رضی الله عنها ورته و ویل: دا دي بده خبره وکړه ته داسې سړي ته بڼرا کوي؟ چې هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ملگری دی او بدرته هم حاضر سوی دی.

مسطح رضی الله عنه د هغه کسانو څخه دی چې په بدر کې یې اشتراک کړی دی او د هغو درجه خو تاسي ته معلومه ده، مگر شیطان (أعوذُ بالله منه) چې پر چا غالبه سي هر کار په کوي، د مسطح مور په تعجب کې سوه چې عائشه رضی الله عنها څنگه د هغه دفاع کوي، نو د مسطح مور ورته و ویل: اې خوري ته نه یې خبره چې هغه ستا په باره کې څه وايي؟ دي ویل یا، څه وايي؟ د مسطح مور هغه د اټک د خلکو په خبرو خبره کړه.

حضرت عائشه رضی الله عنها چې په هیڅ نه وه خبره اوس ام مسطح ټول بیان ورته وکړی چې د مسلمانانو په منځ کې څه پېښه ده، حضرت عائشه الصدیقه رضی الله عنها وايي: په هیڅ نه وم خبره! ناروغه او بې خبره وم، نو وايي: والله له ډیره غمه د هغه خپل ضرورت دپاره نه تلای سواى او نه ولاړم، بیره کور ته راغلم او دومره مي وژړل چې د ډیري ژړا په سبب قریبه وه چې سینه مي وچوي.

ورونو! د اسلام د دښمنانو دسیسو او بېځایه تبلیغاتو ته متوجه سی: د هغه وخته څخه تر اوسه پوري قسم قسم تهمتونه او بهتانونه وايي، حتی زموږ مسلمانانو مور ام المؤمنین حضرت عائشه الصدیقه رضی الله عنها یې په دغه درد او غم اخته او مبتلا کړه، دا هم د اسلام د دښمنانو یوه دسیسه وه، نو حضرت عائشه رضی الله عنها وايي: پر هغه خپله ناروغي مي یو بل تشويشي او عصبي مرض هم زیات سو، کله چې رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کور ته راغلی ما ورته و ویل: اجازه راکوي چې دغه ناروغي د پلار په کور کې تېره کړم؟ اصلاً زما مقصد دا و چې د هغو څخه د دغه خبر په باره کې معلومات وکړم، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم اجازه راکړه او زه د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم له کوره د خپل پلار ابوبکر الصدیق رضی الله عنه کور ته ولاړم او هلته مي د خپلي مور څخه پوښتنه وکړه چې اې موري! دغه خلک څه وايي؟

مور مي را ته و ويل: لوري دا موضوع پر ځان سپکه کړه په والله داسي بنځه نسته چي هغه دي پر خپل خاوند گرانه وي او بڼي دي هم و لري چي پر هغې دي خبري ونه سي، دا يې د مور له طرفه تسلي وه.

اوس نو په دغه وخت کي خبر نور هم نشر پري او خلک خبري کوي، د الله ﷻ له طرفه هم وحی نه نازل پري، وحی قطع دي، په دغه ټوله موده کي جبریل علیه السلام و رسول الله ﷺ ته نه راغلی، په دې کي هم الهي حکمت و، مسلمانانو ته عبرت او لار ښوونه وه چي دغسي خبري بايد ونه کړي، يو پر بل يې بايد د ښوگمان وي.

کله چي رسول الله ﷺ دا حال وليدی چي خبر نور هم نشر پري خلک دا موضوع نه هېروي بلکه پر دغسي خبرو نور هم جرئت کوي او د خلکو خبري هم نه سي ردولای ځکه کوم ښکاره دليل نه لري او وحی هم نه ورته راځي، نو نه ورته معلومېده چي د دغی موضوع په مقابل کي څه وکړي؟ يوه ورځ يې خلک سره راټول کړه او رسول الله ﷺ منبر ته وختی په خطبه ويلو يې شروع وکړه، د خبرو په جمله کي يې دا هم وويل: څه سبب دی چي ځيني خلک ما په خپله کورنۍ کي آزاروي؟ او قسم په الله چي ما په دوی کي (يعني: په خپل اهل کي) بېله خيره بل څه نه دي ليدلي او دا خبره هم په يوه داسي سړي پوري تړي چي هغه زما د اصحابو څخه دی، په والله ما د هغه څخه بېله خيره او ښو اخلاقو بل شی نه دی ليدلی او هيڅ وخت زما د کورو څخه يوه کور ته نه دی ننوتلی مگر زما سره، يعني: هيڅ وخت بېله ما يوازي دی زما کور ته نه دی ورغلی او دا امکان نه لري چي زما په حضور دي داسي شی پېښ سي، دلته نو أسيد بن حضير رضي الله عنه چي د اوس د قبيلې مشر او رئيس و ولاړ سو.

دا خودرته معلومه ده چي د اټک د مسلې مؤسس او جوړوونکی عبد الله بن ابي منافق و او هغه د خزرج د قبيلې و او أسيد بن حضير رضي الله عنه د اوس د قبيلې مشر دی، کله چي سعد بن معاذ رضي الله عنه وفات او شهيد سو! أسيد رضي الله عنه د اوس د قبيلې مشر و ټاکل سو.

نو أسيد رضي الله عنه ولاړ سو او ويل: يا رسول الله! دغه سړی چي تا آزاروي که د اوس د قبيلې څخه وي موږ يې چاره کوو او که چيري زموږ د وروڼو د خزرج د قبيلې څخه وي ته امر را ته وکړه قسم په الله دغه سړی د دې لائق دی چي غاړه يې په توره

ووهل سي، يعني: هغه څوک چې ستا په شرف کي خبري کوي هغه بايد ووژل سي. د اُسيد ﷺ د خبرو په مقابل کي سعد بن عباده ﷺ چې د خزرج د قبيلې رئيس و ولاړ سو او ويل والله ته درواغ وايې هيڅ وخت يې غاړه نه پرې کيږي په والله تا دغه خبره نه کول مگر ته پوهېږي چې دغه نفر د خزرج څخه دی (حکه ټولو خلکو ته دا معلومه وه چې د دغې خبرې تر شا عبدالله بن ابي رئيس المنافقين ولاړ دی) نو ويل: که چيري دغه نفر ستا د قوم يعني: اوس څخه وای بيا دي دغه خبره نه کول، دوهم وار بيا اُسيد ﷺ ولاړ سو او د سعد بن عباده ﷺ په جواب کي يې ويل: قسم په الله ته درواغ وايې ته منافق يې او د منافقانو دفاع کوې، اوس په خپله د صحابه کرامو په منځ کي فتنه جوړېږي، دا هغه د انصارو د قبيلو مشران دي.

ښه متوجه سي: دغه فتنه د دوی منځ ته څنگه راغله؟ او چا راولړ؟ د منافق عبدالله د تبليغاتو اثر او تاثير تر کومه ځايه ورسېدی؟ کله چې رسول الله ﷺ دغه حال او دغه فتنه وليدل، صحابه کرام يې په بيرته تللو امر کړه او دى ﷺ له منبره را کښته سو. رسول الله ﷺ غوښته چې د دوی سره مشوره وکړي او دغه خبره پای ته ورسېږي خو هغه خبره نوره هم تر داسي اندازې اوږده او توده سوه چې د انصارو په منځ کي يې د شر پېښېدلو امکانات منځ ته راولړ، قريبه وه چې د مسلمانانو په منځ کي شر پېښ سي، اوس رسول الله ﷺ فکر کوي چې څه بايد وکړي؟ نو يې ده ﷺ ته هغه نژدې نفر چې د اهل بيت څخه وه را وغوښتل چې يو يې اسامه بن زيد ﷺ و، حکه د اسامه پلار زيد بن الحارثه ﷺ د رسول الله ﷺ د زوی په درجه کي و، يو خود رسول الله ﷺ په کور کي لوی سوی او تربيه سوی و او بل يې تر اسلام د مخه په زوی واله نيولی و، نو اسامه بن زيد ﷺ د رسول الله ﷺ د کور سړی و او پر رسول الله ﷺ ډېر گران هم و او پوره باور يې په درلودی او بل يې حضرت علي ﷺ را وغوښتی، دوی دوه يې سره يو ځای کړه او ويل: تاسي په دغه موضوع کي څه فکر کوې؟ دا څنگه حالات پېښ دي؟ اسامه بن زيد ﷺ ډيره واضحه او مستقيمه خبره وکړه ويل: يا رسول الله! تا ته خپل اهل ښه در معلوم دي او موږ هم ستا اهل پيژنو د هغو په باره کي بېله ښه والي بل هيڅ شئ موږ نه دی ليدلی، دغه خبري ټولي درواغ دي او پر

د رواغو غوږ مه نيسه، د اسامه رضي الله عنه د ټولو خبرو مقصد دا ؤ: چي يا رسول الله! ته په دې خبرو هيڅ مه خواشيني كېږه او مه غوږ پر نيسه.

حضرت علي رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! ښځي ډيري دي، يعني: كه دلته تا ته كوم مشكل پېښ وي تا ته د دې سره ژوند كول ضروري او لازمي نه دى، مگر د عدل او انصاف په سبب د هغې خادمي او مينځي څخه معلومات او پوښتنه وكړه كومه چي د حضرت عائشې رضي الله عنها سره ژوند كوي ځكه خادمه همېشه د هغې سره حاضره او په تماس كي وي، كه كوم شى موجود وي هغه بايد په خبره وي نو د هغې څخه پوښتنه وكړه هغه به حال درته و وايي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت عائشې رضي الله عنها خادمه چي بربړه نومېدل را وغوښتل او رسول الله صلى الله عليه وسلم پوښتني ځني كوي.

هغې وويل: والله بېله ښه والي مي بل شى نه دى ليدلى قسم په الله چي هيڅ وخت مي بدې نه ده پكښي ليدلې، بيا نو حضرت علي رضي الله عنه ورولاړ سو د بربړې په وهلو يې شروع وكړه او وويل: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رشتيا و وايه، بربړه وايي: په والله ما هيڅ وخت بدې نه ده ليدلې مگر يوه ورځ ما اوږه خښته كړه او بيا مي دباندې يو كار درلودى ما غوښتل چي دباندې ولاړه سم نومي عائشې رضي الله عنها ته وويل: پر دغو اوږو پام او فكر كوه او زه ولاړم، دې هغه اوږه هېر كړې وه او پسونه راغله هغه اوږه يې وخوړل، په ټول عمر مي د عائشې څخه دغه يوه خطاء ليدلې ده بېله دغه په والله ما هيڅ بدې او شر نه دى پكښي ليدلى.

دلته نو نسبت و رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خبره پاى ته ورسېدل، د هغه صلى الله عليه وسلم په نېز قصه واضحه او روښانه سوه مگر خلك ډيري خبري كوي او دا خبري پر سړي تاثير كوي او په خواشيني كېږي، دغه حالت نور هم دوام درلودى څو يو وخت رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت ابوبكر الصديق رضي الله عنه كور ته ورغلى او حضرت عائشې رضي الله عنها ته يې د تقوى، ديانت او توبې خبري وكړې، حضرت عائشه رضي الله عنها وايي: زه په تعجب كي سوم چي نور خلك خو پرېږده حتى رسول الله صلى الله عليه وسلم هم پر ما شك لري؟

رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وويل: يا عائشه! ستا په باره كي ما ته دغسي او دغسي ويل سوي دي كه ته بري يې الله عز وجل به هم تا بري كړي او كه چيري يوه گناه در څخه پښه

سوې وي د الله ﷻ څخه د مغفرت طلب وکړه او توبه ورته وکاره، که یو انسان په خپله گناه سره اعتراف وکړي او بیا الله ﷻ ته توبه وباسي الله ﷻ توباب او رحیم دی د انسان توبه قبلوي، حضرت عائشه رضی الله عنها وایي: کله چې رسول الله ﷺ دغه خبره راته وکړه له ډیره غمه او نا امیدیه مې په سترگو کې اوبښکې وچې سوې، نو مې خپلې مور او خپل پلار ته وکتل -

ورونو! دا هغه اشده، سخته او مشکله مسئله او فتنه ده چې پر حضرت ابوبکر الصديق ﷺ د ده په عمر کې تېره سوې ده، ځکه تعارض پر شرف سپکه مسئله نه ده. تاسې پوهېږئ چې دغه یوه میاشت به پر ابوبکر الصديق ﷺ څنگه تېره سوې وي؟ خو بیا هم په دغه حساسه مرحله کې د صديق ﷺ صدق او ایمان وځلېدی.

هغه دا چې دغه د اټک په غمجنه موده کې هغه چې د صديق ﷺ لور او زموږ مور حضرت عائشه رضی الله عنها په دغه لویو درواغو سره متهمه وه یوه ورځ سهار حضرت ابوبکر الصديق ﷺ د خپل کور پر بام ناست ؤ او د قرآن مجید تلاوت یې کاوه په دغه وخت کې یې د کور د ننه څخه د خپلې لور حضرت عائشې رضی الله عنها او د هغې د مور ام رومان ژړا واورېدل د ده ﷺ تر سترگو هم اوبښکې راتوی سوې او وې ویل: والله دا داسې تهمت دی چې نه په جاهلیت کې راباندي ویل سوی دی نه په اسلام کې، او د دغه تر څه حالته سره سره یې پوره یوه میاشت د شرم او حیاء په سبب او د رسول الله ﷺ د عظمت په سبب په دغه باره کې د رسول الله ﷺ سره هیڅ خبره ونه کړه، که څه هم دغه موضوع د ده د لور موضوع وه او په ده ﷺ پورې یې مستقیمه اړه او تعلق درلودی. تاسې پوهېږئ چې دا داسې یو ښه عمل دی چې ښايي ډیر خلک د دغه کار اهمیت او لوی والي ته نه سي متوجه، دا د صديق اکبر صدق او صداقت ؤ.

- نو حضرت عائشې رضی الله عنها خپل پلار ابوبکر الصديق ﷺ او خپلې مور ته وکتل او ویل: آیا تاسې د رسول الله ﷺ جواب نه ورکوی؟ جواب یې و وایاست دئ ﷺ وایي توبه وکاره، دا داسې معنی لري لکه ما چې دغه کار کړی وي.

هغو و ویل: والله مور نه پوهېږو چې څه و وایو؟ حتی مور او پلار یې د خلکو د هغو ډیرو خبرو په سبب اوس چپ پاته سوه، ویل نه پوهېږو چې څه و وایو،

کله چې حضرت عائشې رضی اللہ عنہا دا حال ولیدى چې هیڅوک نسته چې د دې تصدیق او دفاع وکړي او دا هم ډیره موده په بې خبري کي وه نه چا پوښتنه ځني وکړه نه چا حال ورته و وایه، دفتعا او ناڅاپه په دغسي موقف گرفتاره سوه نو یې رسول الله ﷺ ته و ویل: په و الله زه پوهېږم چې تاسي دغه خبري تر داسي اندازې اوربدلي دي چې ستاسي په زړو کي یې قرار نیولی دی او تاسي د هغو خبرو تصدیق کوی نو که زه تاسي ته و وایم چې زه بري یم او الله شاهد دی چې زه بري یم، تاسي زما دغه خبره نه منی او که ما په یوه داسي شي سره اقرار وکړی چې الله شاهد دی چې زه د هغه څخه بري یم بیا یې تاسي منی یعني: که زه و وایم چې هو توبه مي ده، تاسي یې منی، حال دا چې دغه زما توبه درواغ ده، ځکه الله ﷻ خبر دی چې زه بري یم او که زه انکار وکړم تاسي یې نه منی، چې تاسي هم پر ما شکمن سی نو به څوک زما خبره و مني؟ په و الله زه د ځان او ستاسي دپاره بل مثال نه سم پیدا کولای بیله قوله څخه... دې رضی اللہ عنہا کوبښن کاوه چې د یعقوب عليه السلام نوم ور په یاد کړي، خو له ډیري پرېشانيه، هغه درد او غمه څخه چې دې ته پېښ وه د یعقوب عليه السلام نوم یې هېر سو نو ویل: زه د خپل ځان او ستاسي دپاره بل مثال نه سم پیدا کولای بیله قوله څخه د ابو یوسف، د یعقوب عليه السلام نوم یې نه سوور په یاد نو یې ابو یوسف و وایه، چې هغه به ویل:

﴿فَصَبَّرَ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ (يوسف: ۱۸)

یعني: زما کار نو صبر جمیل دی چې خلکو ته هیڅ شکایت و نه کړم او د دغه خبري د تحمل کولو او زغملو توفیق د الله څخه غواړم، بیا یې له دویبه مخ و اړاوه او پرېوتل، حضرت عائشه رضی اللہ عنہا وایي: ما خپل ځان تر دې کم او کښته باله چې زما په باره کي دي قرآن مجید نازل سي مگر دا مي امید و چې بنايي رسول الله ﷺ زما په باره کي خوب و ویني او د هغه خوب په واسطه مي الله ﷻ بري کړي، ځکه د انبياء عليهم السلام خوب حق دی، حضرت عائشه رضی اللہ عنہا وایي: په دغه وخت کي چې مور سره ناست و او ما رسول الله ﷺ ته شا ور گرځولې وه جبریل عليه السلام راغلی او رسول الله ﷺ د وحيو په نزول کي پټ سو، د وحيو د نزول علامې دوی ته ور معلومي وې، کوم خاص کیفیت چې به رسول الله ﷺ ته د وحيو د نزول په وخت کي پېښېدی هغه حال او کیفیت

ورته پېښ سو او پر رسول الله ﷺ خولې را ماتې سوې، ابوبکر الصديق ؓ ور ولاړ سو او رسول الله ﷺ يې په يوه پټو يا چادر پټ کړی او دوی په انتظار کېښتل، حضرت ابوبکر الصديق ؓ وايي: په ټول عمر دغسې سخت ساعت نه دی را باندي تېر سوی لکه دغه د وحيو د نزول څو لحظې، ځکه بېرېدم چې اوس به د عائشې په نه برائت خبر يا حال راسي، رشتيا هم د ابوبکر الصديق ؓ پر کورنۍ دغه لحظې هغه شديدې او له تشويشه ډکې لحظې وې، د آسمانه وحي نازلېږي او د هغو ډيرو خبرو چې تر يوه مياشت زيات يې دوام وکړی د فيصلې لحظې دي.

حضرت عائشه ؓ وايي مگر زه! په والله هيڅ نه بېرېدم او نه مي تشويش درلودی ځکه زه پوهېدم چې زه بري يم او الله ﷻ ظلم نه کوي، نو وايي: دغه د وحيو د نزول په وخت کې والله هيڅ نه بېرېدم او نه وارخطاء وم، کله چې رسول الله ﷺ د وحيو د نزول د حالت څخه ووتی خنډل يې او اوله خبره چې يې و فرمايل هغه دا وه: يا عائشه! الله ﷻ ته بري کړې، د حضرت عائشې ؓ مور و حضرت عائشې ته و ويل: رسول الله ﷺ ته ور ولاړه سه او شکر يې آداء کړه، حضرت عائشه ؓ چې په خپل الهي برائت سره نازېدل او د رسول الله ﷺ پر هغه محبت چې د دې سره يې درلودی پوره باوري وه نو يې و ويل: والله هيڅکله به ده ﷺ ته نه سم ور ولاړه او بېله الله ﷻ د هېچا شکر به نه کړم آداء.

وروسته رسول الله ﷺ امر وکړی چې خلک دي په مسجد کې سره را ټول سي، خلک را ټول سوه او رسول الله ﷺ منبر ته وختی په خطبه ويلو يې شروع وکړه او د سورة النور هغه آياتونه چې دغه اوس نازل سوي وه مسلمانانو ته تلاوت کړه، الله ﷻ د سورة النور په (۱۱) نمبر آيات کې فرمايي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكَ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَبَرٌ لِّكُفْرٍ﴾.

ژباړه: بېشکه هغه کسان چې د عائشې ؓ په باره کې يې دغه لوی او غټ درواغ را وړي دي دا ستاسي مسلمانانو څخه يوه ډله ده، اې صادقه مسلمانانو! تاسي دغه درواغ چې پر تاسي ويل سوي دي د ځان دپاره شرمه بولی بلکه دغه د درواغو تهمت ستاسي دپاره خیر دي چې په هغه کې تاسي ته ثوابونه او درجي درکول کېږي.

دغه خطاب هغو مسلمانانو ته دی چې هغو ته د دغې واقعي په سبب تکلیف ور رسېدلې و، خاصاً حضرت عائشه او د هغې کورنۍ ته. په ظاهره دغه واقعه زړه دردوونکې واقعه وه خو په دننه کې یې ډیرې فایده پرته وې، آیا دغه لږ فخر او شرف دی چې الله ﷻ په خپل پاک کلام کې د حضرت عائشې رضی الله عنها براءت او پاکي نازل کړه؟ او د دوی دښمنان یې خوار او ذلیل، رسوا او شرمنده کړه او د قیامت تر ورځې پورې د ټولو قرآن ویونکو پر ژبه د حضرت عائشې رضی الله عنها د عفت او پاکۍ ذکر جاري دی او که د دغو مبارکو آیاتو تر نزول وروسته یو چا ته د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کې شک یا شبهه پیدا سي هغه بېله شکه کافر دی، ځکه د قرآن مجید د صریحو احکامو او آیاتو څخه انکار کفر دی او تر دغه آیات وروسته د هغه نور وروستیو آیاتو کوم چې د حضرت عائشې رضی الله عنها براءت پکښې دی د نزول سبب دغه د اټک واقعه ده.

بیا نور رسول الله ﷺ امر وکړ چې درې نفره دي په دُرو و وهل سي، دا هغه درې نفره وه چې په صریحو الفاظو یې خبرې کړې وې او دغه درې نفره منافقان هم نه وه بلکه د مسلمانانو څخه وه، که څه هم مسئله د منافقانو څخه را شروع سوه او په یوه خبیثه طریقه سره یې عملي کړه، داسې دلیل یې پر ځان نه پرېښاوه چې دوی دي و نیول سي، مگر هغه چې په دام او مشکل کې ولوبدل هغه مسلمانان وه، هغه مسلمانان چې خپله ژبه یې نه سواي تینګولای، نو مسطح بن ابي مسطح رضی الله عنه په دُرو و وهل سو، چې د ابوبکر الصديق رضی الله عنه د خاله زوی او د اهل بدر څخه هم و.

او حمنه بنت جحش رضی الله عنها په دُرو و وهل سوه، حمنه د هغه زینب رضی الله عنها خور ده چې أم المؤمنین او د رسول الله ﷺ زوجه ده او د حضرت عائشې رضی الله عنها بن ده، خو په خپله زینب رضی الله عنها خپله خوله او ژبه د بهتان و بلو څخه و ساتل، حضرت عائشه رضی الله عنها وايي: مگر زینب خپل ایمان و ساتی، که څه هم هغه یې بن وه خو چپه خوله سوه په دې موضوع کې یې خبرې و نه کړې، مگر حمنه چې د زینب رضی الله عنها خور وه ژبه یې و نه ساتل او په دُرو و وهل سوه.

درېم: د رسول الله ﷺ شاعر حسان بن ثابت رضی الله عنه په دُرو و وهل سو چې دغه کسان ټول مسلمانان وه او منافقان خلاص سوه.

د منافقانو د خلاصېدلو دپاره دوه علتونه وه، یو دا چې هغو په اشاره او کنایه سره خبرې کولې پر ځان یې دلیل نه پرېښاوه خو نور خلک یې په څاه کې واچول او بل دا چې ټول شرعي حدود یا جزاوي لکه قصاص، رجم، د لاس پرېکېدل، په ډرو وهل، د مسلمانانو د پاکېدلو دپاره دي، د هغه ګناه څخه چې دوی کړې ده په پاکېږي، مګر منافقان چې اصلاً کافران دي د هغو دپاره پاکېدل نسته، خاصتاً عبدالله بن ابی رئیس المنافقین چې الله ﷻ هغه ته په دغو آیاتو کې اشاره کړې ده او د هغه سزا او جزاء یې هم ښوولې ده چې هغه لره عذاب عظیم دی، هغه چې الله ﷻ فرمایي:

﴿وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

یعني: هغه څوک چې د دغه درواغو مشرتوب او رهبري یې کول او د دغه موضوع مسؤلیت یې پر غاړه اخیستی و چې د ابی زوی منافق دی هغه لره په دارینو کې ډیر لوی عذاب دی، هغه لره په آخرت کې اور دی او په دنیا کې ذلت او رسوايي ده، چې د قیامت تر ورځې به په منافق سره یادېږي.

او الله ﷻ د ابو ایوب انصاري ﷺ د هغه فکر او نظر تعریف وکړی کوم چې ده په دغه موضوع کې اختیار کړي وه، الله ﷻ د سوره النور په (۱۲) نمبر آیات کې فرمایي:

﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا

إِنْفِكٌ مُّبِينٌ﴾ [النور: ۱۲]

یعني: ولي نه! کله چې تاسې دغه خبره واورېدل نو هغه ایمان درلودونکو نارینه او ښځو په خپلو منځو کې د خیر ګمان کاوه او دوی ټولو ویل: دغه خبرې ښکاره او معلومداره درواغ دي.

په دغه مبارک آیات کې د ابو ایوب انصاري ﷺ وروپې او کرنلاري ته اشاره ده، هغه داسې: کله چې د دغه انفک په متعلق فتنه او خبرې ډیرې زیاتې سوې نو د ابو ایوب ﷺ ښځې ام ایوب، و ابو ایوب ته وویل: یا ابا ایوب! آیا ته دغه خبرې نه اورې چې خلک یې د حضرت عائشې ﷺ په باره کې کوي؟ ده ویل اورم یې، ښځې یې ورته ویل: نو ته څه وایې؟ ستا څه فکر دی؟ د عاقل او مسلمان سرې جواب ته وګوري

ابو ایوب و ویل: یا أم ایوب! که ته د عائشې پر ځای وای دغسي دي کول؟ هغې ویل: یا والله، ابو ایوب بیا و ویل: که زه د صفوان پر ځای وای دغسي مي کول؟ بشخي ویل: یا والله! الله دي و ساته، نو ابو ایوب رضی الله عنه و ویل: عائشه الصدیقه د صديق اکبر رضی الله عنه لور د رسول الله صلی الله علیه و آله زوجه د مسلمانانو مور تر تا ډیره بڼه او بهتره ده او بیا صفوان رضی الله عنه تر ما بڼه او بهتر دی نو څنگه به مور پر دوی شک او گمان کوو او د ځانه به خبري پر کوو دا ټوله درواغ دي، نو ابو ایوب الأنصاري رضی الله عنه خپله ژبه و ساتل او خپلي بشخي ته یې هم ور وښوول چي په دغسي حالاتو کي سرئ باید څه وکړي؟ د نورو سره هم باید په ادب او احترام معامله وسي، نو الله تعالی د دغې فتنې څخه خلاص کړی.

او مسطح رضی الله عنه هغه چي په دُرو و وهل سو د ابوبکر الصديق رضی الله عنه د خاله زوی ؤ، څرنگه چي ډېر غریب او مسکین ؤ خرڅ او مصرف یې ابوبکر الصديق رضی الله عنه د خپله ماله څخه ور کاوه، خو کله چي مسطح رضی الله عنه په دغه موضوع کي بېله ضرورته خبري وکړې، آیا دا د ده دپاره مناسبه وه؟ دا د هغه مرستي او نېکۍ بدله وه؟ ابوبکر الصديق رضی الله عنه د ده ټول مصرف ور کاوه او ده یې د هغه نېکۍ په مقابل کي پر لور اټک و وایه، نو ابوبکر الصديق رضی الله عنه قسم یاد کړی چي تردې وروسته به مسطح رضی الله عنه ته خرڅ او مصرف نه ور کوم، څو د الله تعالی دا قول نازل سو چي د سورة النور په (۲۲) نمر آیات کي فرمایي:

﴿وَلَا يَأْتِلِ أَوْلُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا﴾

يعني: د فضيلت خاوندان او د مال خاوندان دي قسم نه کوي چي د الله په لار کي به خپلو اقرباوو، مسکینانو او مهاجرينو ته نفقه نه ور کوي، دوی ته بنايي چي عفو و ورته وکړی او بنايي چي تر هغه گناه دي ور تېر سي.

دا داسي آیات دی چي ابوبکر الصديق رضی الله عنه یې مسطح ته د خرڅ او مصرف نه ور کولو څخه منعه کاوه بلکه په دې سره یې امر کاوه چي د مسطح رضی الله عنه خرڅ او نفقه دي ور کړي او نور هم الله تعالی پسي فرمایي:

﴿أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

آيا تاسي خوبن نه لري چي الله ﷻ د دغي عفوي په سبب مغفرت درته وکري؟
او الله بخبونکي او د ډير رحم خاوند دی.

ابوبکر الصديق رضي الله عنه چي دغه آيات شريف واورېدی وې ويل (بلي يا ربنا نحب)
يعني: هو زمونږ ربه بېشکه مور ستا بخښنه خوښوو او غواړو، نو يې هغه خپل قسم مات
کړی د هغه قسم قديه يا کفاره يې ورکړه او د مسطح مصرف او نفاقه يې بيرته ور شروع کړه،
په ځينو رواياتو کي راغلي دي چي هغه نفاقه يې د پخوا په نسبت ور دوه چنده کړه.

ورونو! دغه قصه ډيره اوږده قصه ده ډير تفصيل پکښي دي مقصد دا يوه فتنه وه
چي يوه مياشت يې دوام وکړی، په دغه موده کي جهاد نه کېدی، د دغي فتنې په
وخت کي جهاد بند سو د مسلمانانو نور کارونه بند وه، دا ټوله د ځينو خلکو د جرئت
او دلاوري په سبب چي دغه لوی درواغ يې جوړ او نشر کړه.

دغه واقعه مور ته پند او نصيحت دی: چي بېله صحي معلوماتو بايد د خلکو
خبري نه کړو بيان. ځانونه د خلکو د عيب ويلو څخه وساتو، خاصاً چي هغه هم د يو
چا پر عزت او شرف طعن او ضربه وي، نن ورځ ځيني خلک د نورو خلکو د عزت د
خرابولو دپاره خبري کوي بېله دې چي د هغې خبري تحقيق او صحي معلومات
وسي، يا په خپله د هغو خلکو څخه پوښتنه وسي، فقط يو خبر واورې او هغه خبر بېله
تحقيقه او معلوماتو ومني او بيا يې په نشرولو کي کوښښ هم کوي، دا ډيره لويه گناه
ده او دې ته اډک ويل کيږي، لکه څرنګه چي الله ﷻ هم اډک بللی دی.

لکه څرنګه چي مخ کي مو درته و ويل پسله يوې مياشتي دغه د شک او اضطراب،
تښوښ او پرېشاني او ريځي د مدينې منورې د فضاء څخه ايسته سوې او رئيس المنافقين
په داسي رسوايي سره رسوا سو چي پسله دغه يې سر نه سواي پورته کولای.

ابن اسحاق رضي الله عنه وايي: تر دغي واقعي وروسته که به د نفاق يوه واقعه پېښه سوه
تر ټولو د مخه به د ابی د زوی قوم او قبيلې ده ته عتاب او سرزنش ورکاوه، په ډير
شدت به يې معامله ور سره کول.

نو رسول الله ﷺ و حضرت عمر رضي الله عنه ته و ويل: څنګه يې بولي؟ يا عمر! په و الله
که مي د ابی زوی په هغه ورځ چي تا را ته و ويل: وې وژنه! وژلی وای، ډير خلک به

د ده پر طرف درېدلي وای او که هغه خلک نن ورځ د ده په وژلو سره امر کریم خامخا یې وژني، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وویل: په والله زه پوه سوم او پوهېږم چې د رسول الله ﷺ په کارو کې زما تر کارو ډیر عظیم حکمت او برکت سته.

اوس به د هغو سربو حالات درته بیان سي کومي چې - بني مصطلق د غزاء اود حدیبیې د صلحي ترمنځ لېږل سوي دي.

اول: د عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه سریه

د هجرت د شپږم کال د شعبان په میاشت کې رسول الله ﷺ عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه د بني کلب قبیلې ته چې په دومه الجندل کې واقع وه ولېږی، رسول الله ﷺ عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه خپل مخ ته کښناوه او په خپل مبارک لاس یې لنگوته یا عمامه ور وتړل او په جنگ کې یې په ښه معامله وصیت ورته وکړی او ورته ویې فرمایل: که دغو خلکو ستا اطاعت وکړی نو د دوی د پاچا لور په نکاح کړه، عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه هلته ولاړی او درې ورځې یې دوی و اسلام ته دعوتول چې په نتیجه کې ټول قوم مسلمانان سوه او عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د امره سره مطابق د بني کلب د پاچا لور چې تما ضربت الأصبغ نومېدل په نکاح کړه، چې د دې پلار د بني کلب د قبیلې رئیس او پاچا ؤ، البته هغه وخت په جزیره العرب کې ملوک الطوائفي وه، يعني: هري قبیلې پاچا درلودی.

دوهم: د علي بن ابي طالب رضی الله عنه سریه

همدارنگه د هجرت د شپږم کال د شعبان په میاشت کې رسول الله ﷺ حضرت علي رضی الله عنه د بني سعد بن بکر قبیلې ته چې په (فدک) کې اوسېدل د (۲۰۰) نفرو سره ولېږی، چې د دغې ټولې د لېږلو سبب دا ؤ: رسول الله ﷺ ته خبر ورسېدی چې د بني سعد بن بکر قبیله غواړي چې د خیبر د یهودو سره د مسلمانانو په مقابل کې کومک وکړي، نو یې حضرت علي رضی الله عنه د دوو سوو نفرو سره ور ولېږی، علي رضی الله عنه به د شپې تگ کاوه او د ورځې به یې کمین نیوی، علي رضی الله عنه په لار کې د بني سعد یو جاسوس ونيوی هغه هم اقرار وکړی چې هو: بني سعد د خیبر یهودو ته ولېږل چې

موږ بني سعد د مسلمانانو پر ضد ستاسي مرسته کوو په دې شرط چي د خيبر خرماوي يا کجور به موږ ته را کوی او دغه جاسوس د بني سعد د حيوانانو هغه ځای هم ور ويناوه چي دوی هلته خپل حيوانات پټ کړي او يو ځای کړي وه، نو علي عليه السلام پر بني سعد حمله وکړه چي په هغه حمله کي يې (۵۰۰) اوبنان او (۲۰۰۰) پسونه په غنيمت ځني راوستل او بنو سعد په خپله وتښتېدل، د بني سعد رئيس وېر بن عليم و.

درېيم: د ابوبکر الصديق عليه السلام سره

د هجرت په شپږم کال د رمضان المبارک په مياشت کي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر الصديق رضي الله عنه وادي القری ته ولېږي ځکه هلته د قزازه قبيلې غوښته چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ووژني، د قزازه په قبيله کي يوه شیطانه ښځه وه چي ام قرفه ورته ويل کېده، دې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وژلو دپاره د خپلي کورنيه څخه دیرش نفره جنگيالي سره يو ځای کړي وه، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ابوبکر الصديق رضي الله عنه ور ولېږي چي دغي ښځي او د دې کورنۍ ته جزاء ورکړي، په دغه سره کي سلمه بن الأكوع رضي الله عنه هم ور سره و، سلمه بن الأكوع رضي الله عنه وايي: زه د ابوبکر الصديق رضي الله عنه سره و وتم د سهار تر لمانځه وروسته موږ پر دغه قبيله حمله وکړه، هغه کسان چي وژل کېدل و وژل سوه خو ما يوه ډله وليدل چي ښځي هم پکښې وې او د غره طرف ته په تېښته رهي وه، زه پر دې وېرېدم چي تر ما د مخه به غره ته ورسېږي او هلته بيا زه څه نه سم په کولای نومي د غره او د دوی په منځ کي غشي وويشتل، دوی چي غشي وليدل و درېدل، په دوی کي يوه ښځه وه چي ام قرفه ورته ويل کېده او د دې سره د دې لور ور سره وه، دوی مي بنديان ونيول او ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته مي راوستل، ابوبکر الصديق رضي الله عنه هغه د دې لور ما ته په بڅينه را کړه خو بيا چه موږ مدينې منورې ته راغلو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ام قرفه لور زما څخه وغوښتل او مکي کرمې ته يې ولېږل چي په دې سره يې د مسلمانانو بنديان د هغه ځايه څخه را خلاص کړه، ام قرفه چي ډيره شیطانه ښځه وه د خپل بد عمل په جزاء ورسېدل، دا هغه ښځه وه چي د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د وژلو اړاده يې کړې وه او د خپلي کورنيه څخه يې دېرش نفره جنگي پهلوانان د دغه کار دپاره تيار کړي وه، خو

د مسلمانانو له طرفه دا او هغه دېرش نفره ټول ووژل سوه.

څلورم: د کرز بن جابر الفهري رضي الله عنه سره

کرز بن جابر رضي الله عنه هغه څوک دی چې د بدر تر غزاه د مخه يې د مدينې منورې پر اطرافو حمله وکړه او بيا مسلمان سو او د مکې مکرمې د فتحي په ورځ په شهادت ورسېدی، نو د هجرت په شپږم کال د شوال په مياشت کې رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دغه کرز بن جابر رضي الله عنه په عربین پسي وليږی چې د هغو قصه يې داسې وه:

يوه ډله چې د عکله او عربنه د قبيلو څخه وه مدينې منورې ته راغله او په اسلام سره يې اظهار کاوه، يعنې: په زړو کې نه وه مسلمانان خو په ښکاره سره يې اسلام را وړی او دلته په مدينه منوره کې اوسېدل، خو په يوه مرض اخته سوه چې په عربي کې (وَحْم) ورته ويل کېږي، ساري او وبائي مرض دی.

نو رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم امر کړه چې هغه ځای ته ولاړ سي کوم چې هلته د مسلمانانو د بيت المال اوبنان ساتل کېده او د دوی د مرض د علاج دپاره دي د دغو اوبنانو بولي او شيدې چيني، دوی هم ولاړل او دغه بولي او شيدې يې څښل، ترڅو چې الله جبار جوړ کړه، کله چې يې صحت پيدا کړی او جوړ سوه نو يې هغه د اوبنانو ساتونکي او تربيه کوونکي ووژل، اوبنان يې ور سره بوتله او پسله اسلامه بيرته کافران سوه، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د دوی په طلب پسي کرز بن جابر رضي الله عنه د شلو نفرو اصحاب کرامو په ملگرتيا ولېږی او رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دغو عربينو ته نېرا وکړه او ويل: الهي! لار ځني ورکه کړې او پر دوی يې تنگه کړې، الله جبار د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دعاء قبوله کړه او د دوی څخه لار ورکه سوه، څو کرز بن جابر رضي الله عنه پسي ور ورسېدی او دوی يې ونيول، بيا يې د دغو خلکو پښې او لاسونه ور پرې کړه سترگي يې ور وچاودلې او په دغه دښت کې يې تر مرگه پوري پرېښوول، دا د دوی د هغه عمل جزاء وه چې يو وار يې اسلام را وړی او بيا مرتدان سوه، پر دې سربېره يې د اوبنانو ساتونکي هم ووژل او د بيت المال اوبنان يې ور سره بوتله.

رونو! دا هغه غزاوي او سړي وې چې د خندق تر غزا وروسته پښي سوي وې،

مگر ٻه دغو ٽولو غزاوو او سريو کي داسي تريخ جنگ نه دی سوی چي زياته وڙنه دي پکني سوې وي، ٻه دغو ٽولو غزاوو او سريو کي کوچني کوچني حملې سوي دي چي ٻه حقيقت کي دغو سريو ته مور معلوماتي دورې او تاديبي حملې ويلاي سر، چي دا د هغو قبيلو د بهرولو ډپاره کېدې چي تر اوسه يې د اسلام قوت، قوت نه باله. پسله هغه چي مور دغه حالات په دقت سره تر نظر وباسو مور ته دا را معلوميري چي د خندق تر غزاء وروسته د ورځو تېرېدل د مسلمانانو په گټه وه او د اسلام د دشمنانو معنويات مخ پر نږدلو وه، د اسلام دشمنانو ته دا اميد نه و پاته چي پر اسلامي دعوت دي کاميابه سي او د مسلمانانو شان او شوکت دي ور مات کري، خاصاً د مسلمانانو برتري او لور والي هغه وخت ثابت سو چي قريشو د حديبيي صلحه ور سره وکره، په حقيقت کي د حديبيي صلحه: صلحه نه وه، بلکه دا فتحه او د اسلام پر قوت اقرار او اعتراف و او دا په جزيره العرب کي د اسلام پر وجود او بقاء اقرار و، اسلام او مسلمانان په رسميت وپېژندل سوه.

د حديبيي پيښه او صلحه

لکه د مخه چي مو درته وويل: په جزيره العرب کي حالات تر ډيري اندازي د مسلمانانو په گټه مخ ته تله، د لويي فتحي علامي او د اسلامي دعوت کاميابي په کراره کراره د آسمان په آفق کي معلومېدل او داسي مقدمي شروع سوې چي مشرکان په دي سره اعتراف وکري چي د مسلمانانو دا حق دی چي خپل عبادت په مسجد الحرام کي وکري، هغه مسجد الحرام چي د شپږو کلورا هيسي مشرکانو مسلمانان له هغه مسجده منعه کري وه.

رسول الله ﷺ په مدينه منوره کي و او داسي خوب يې وليدی چي دي ﷺ او د ده اصحاب مسجد الحرام ته ور داخل سوه دکعبې شريفي کلي يې واخيستي، پرکعبه شريفه يې طواف او عمره وکره، ځينو خپل سرونه وخرول او ځينو غچي کره، رسول الله ﷺ دغه خوب اصحابو کرامو ته و وايه، هغه هم ډېر خوشاله سوه. د دوی دا خيال او گمان سو چي په دغه کال کي مکي مکرمې ته داخليري.

بيا نور رسول الله ﷺ په خپلو اصحابو کې دا اعلان وکړی چې زه د عمرې دپاره خم او که د چا اراده وي چې زما سره عمرې ته ولاړ سي د سفر دپاره دي ځانونه تيار کړي، د مدينې منورې ټولو خلکو يعنې: ټولو مهاجرينو او انصارو، او د شا وخوا د صحرايي عربو څو لږو نفرو د تگ دپاره آماده کړي و نيول، صحرايي عرب ډير نه ورسره و وتل، دغه نور قبيلوي او صحرايي مسلمانان ولي نه ورسره ووتل؟ ځکه د مسلمانانو او قريشو په منځ کې حالات خراب وه، تر اوسه جنگونه سته او قافلې اخيستل کيږي، نو خلکو خاصاً متافقانو او ضيف الايمان مسلمانانو دا خيال او گمان کاوه که مسلمانان مکې مکرې ته ولاړ سي هلته جنگ پېښيږي او مسلمانان پکښې وژل کيږي، نو ځکه د رسول الله ﷺ سره بله مهاجرينو او انصارو او د ځينو قبيلو لږ افراد، نور څوک د جنگ ديري نه ووتل.

رسول الله ﷺ د هجرت په شپږم کال د ذوالقعدې په مياشت کې د دوشنبې په ورځ پر خپله اوبڼه سپور سو د مدينې منورې څخه د مکې مکرې پر طرف رهي سو، د رسول الله ﷺ سره په دې سفر کې ام المؤمنین ام سلمه رضي الله عنها ملگرې وه او د رسول الله ﷺ د اصحابو څخه څوک وايي (۱۳۰۰) نوره ورسره وه او څوک وايي (۱۵۰۰) نوره ورسره وه، د دوی سره په دغه سفر کې بله تورو نوره اسلحه نه وه ورسره.

رسول الله ﷺ او مسلمانان د مکې مکرې پر طرف رهي سوه کله چې ذوالحليفه ته ورسېدل چې اوس ابار علي ورته وايي، دغه ځای د مدينې منورې څخه اوه ميله ليري دی او د اهل مدينې دپاره ميقات دی هلته يې د عمرې په نيت احرام وتری او خپلې هډې يې علامه داره کړې، دا د دې دپاره چې څوک دغه هډې او احرام ويني هغه په دې پوهيږي چې رسول الله ﷺ د جنگ دپاره نه دی را وتلی، بلکه ځي چې د کعبې شريفي عزت او احترام وکړي نو خلک د ده ﷺ له جنگه په امان دي او څوک نه ځني بيرېږي.

اوس نو هډې څه شي ده؟ هډې هغو اوبڼانو ته ويل کيږي چې حرم شريف ته د حالولولو دپاره بېول کيږي او علامه داره يا نښاني سي، علامه داره کېدل يې په دې ډول سره دي: چې د اوبڼې بوک لږ ورزخمي کړي، نو دا د دې علامه ده چې دغه

اوبښ د الله ﷻ د رضاء دپاره په حرم کي حلالیږي، چي د دغي علامې په لیدلو سره پر دغه اوبښ نه څوک سپرېدل او نه یې آزار ورکاوه، ځکه خلک پوهېدل چي دا د الله ﷻ د تقرب او رضاء دپاره په حرم کي حلالیږي، یا دغه اوبښان داسي نښاني کېدل چي په غاړه به یې یوشی وځړول سو، داسي شی به وځړول سو چي د هغه څخه به دا معلومېدل چي دغه اوبښ د الله ﷻ د رضاء دپاره حلالیږي.

رسول الله ﷺ (۷۰) اوبښه د هديي یا د دې دپاره ور سره رهي کرل چي په مکه مکرمه کي یې د الله ﷻ د رضاء دپاره حلال کړي، په دغه سفر کي د منافقانو څخه هیڅوک نه ور سره و وتل بېله یوه نفره چي د هغه نوم جد بن قیس ؤ، نور منافقان نه و وتل ځکه هغو ویل: والله محمد ﷺ او ملکري به یې د قریشو له طرفه حلال کرل سي، دی مکې او خپلو دښمنانو ته ورځي؟ بېله جنگه او لښکره و هغو ته خان تسلیموي؟ په والله که یې بېله حلالولو پریږدي، دا د منافقانو خبري وي.

مگر رسول الله ﷺ هم احتیاط وکړی ځکه د کفارو له غدره نه ؤ په امان، نویې څه وکړه؟ د احتیاط دپاره یې اسلحه هم ور سره واخیستل، مگر دغه اسلحه یې د اوبښانو په بارو کي کېښوول، په خپله دوی اسلحه نه وه ور سره اخیستې، ځکه د اسلحي اخیستل د احرام له حاله سره ضد او منافي دي.

رسول الله ﷺ تر خپل ځان د منځه د معلوماتو دپاره د خزاعه د قبیلې څخه یو نفر ولېږی چي د قریشو حال ورته را وړي، اوس چي رسول الله ﷺ عسکان ته نژدې سو هغه د معلوماتو نفر ورته راغلی او ویل: د کعب بن لؤی اولادې (یعني د قریشو قبیلې) د حبشیانو قبیله او نور ډیر خلک ستا د جنگ دپاره را ټول کړي دي او غواړي چي تا د مکې مکرمې د ننوتلو څخه منعه کړي.

رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو سره مشوره وکړه او ویل: نه موده خوښه چي دغه خلک چي دا زموږ مخ ته را وتلي دي دوی دالته پرېږدو او موږ د دوی پر کورو حمله وکړو؟ که دوی دالته زموږ په انتظار ناست وه نو به غمجن کېښي او که د خپلو کورنیو د خلاصولو دپاره راغله هلته به یې غاړي ور پرې کړو، او که غواړی چي د مکې مکرمې پر طرف ور رهي سو؟ که مو څوک په مخ کي و درېدل د هغو سره به جنگ

وگړو، دغه دوې لاري دي کومه يوه مو خونه ده؟

ابوبکر الصديق رضي الله عنه وويل: الله او رسول الله بنه پوهيږي مگر موږ د عمرې دپاره راغلي يو نه د جنگ دپاره، که چيري زموږ او د کعبې شريفې په منځ کي څوک و درېږي د هغه سره به جنگ کوو، رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمايل: نو د الله په نامه سره درځئ، مسلمانانو د دغه را وتلو خلکو کورونه پرېشوول او مخ پر مکه مکر مه رهي سوه. هلته چي قريشو ته د رسول الله صلی الله علیه و آله د را وتلو خبر رسېدلی ؤ نو يې يو مشورتي مجلس جوړ کړی چي په هغه مجلس کي يې داسي فيصله کړې وه: په هره طريقه سره چي وي مسلمانان به نه پرېږدو چي مکې مکر مې ته داخل سي، نه د عمرې دپاره نه د بل مقصد دپاره، اوس چي رسول الله صلی الله علیه و آله د مکې مکر مې اړاده وکړه او د هغه راوتلو خلکو د کورو څخه يې مخ واړاوه دلته بيا يو سړی چي بشر بن سفيان نومېدی او د بني کعب څخه ؤ ورته راغلی، ويل: قريشو په ذي طوى کي درته اړولي دي او دوه سوه سپاره د خالد بن وليد په مشرۍ د مکې مکر مې پر عمومي لار ستا د منعه کولو دپاره درته ولاړ دي.

قريشو د جنگ دپاره تياري او آمادگي نيولي وه، پوره لښکر يې تر مکې مکر مې دباندې را ايستلی ؤ او د حرم پر حدودو يې اړولي وه.

اوس به د مکې مکر مې د ښار او د حرم په باره کي څه معلومات درته بيان سي: د مکې مکر مې په ښار کي کعبه شريفه ده چي پر شا وخوا يې مسجد دی او دغه ځای ته مسجد الحرام ويل کيږي او د مسجد الحرام پر شا وخوا بيا يوه ډيره پراخه منطقه ده چي و هغې ټولي منطقي ته حرم ويل کيږي، د حرم په مځکه او منطقه کي د مکې مکر مې ټول ښار داخل دی بلکه تر ښار دباندې ډيري نوري منطقي هم په حرم کي داخلي دي، حتې مټي هم په حرم کي داخله ده خو عرفات تر حرم دباندې دی.

مقصد دا چي د حرم منطقه ډيره پراخه منطقه ده او په دغه حرم کي جنگ او ښکار نه دي روا، حتې د ونو او وښو پرېکول يې هم نه دي جايز، دا د امن منطقه ده او ټول قسم تجاوزونه پکښي حرام دي حتې په جاهليت کي هم هلته جنگ کول حرام وه، بيا نو د حرم څخه دباندې يوه بله منطقه ده چي هغه ته ميقاتونه ويل

کېږي، میقات یا میقاتونه هغه ځایونه دي چې هغه چاته چې د حج یا عمرې نیت یې کړی وي تر دغه میقات بېله احرامه تېرېدل نه دي روا، که څه هم دغه د احرام مسئله په مذاهبو کې اختلاف لري خو دلته زموږ مقصد قصه ده نه د احرام مسئله، چې هغه د احرام احکام بیا د ځان دپاره مفصل بیان لري.

څرنګه چې رسول الله ﷺ د عمرې اراده درلوده نو یې د میقاته څخه احرام و تړی او دغه ټوله لار چې پنځه سوه کیلو متره یا تر هغه هم زیاته کېږي تر مکې مکرمې پورې راغلی، خو دلته بیا قریش تر هغه حرم دباندي ورتلي دي چې په هغه کې نه جنگ جائز دی او نه بنکار.

قریش ولي تر حرم دباندي ورو وتل؟ ځکه که رسول الله ﷺ د حرم منطقي ته داخل سي بیا یې نوايستل مشکل دي ځکه په حرم کې جنگ نه دی روا او که بیا په حرم کې جنگ ورسره وکړي دغه خبر په عربو کې نشريږي چې قریش په حرم کې خلک وژني او جنگ ورسره کوي، نو د حرم عزت او حرمت ماتېږي چې دا کار په عربو کې ډیر بد او ناروا کار دی، نو قریشو ډیر کوبنېن کاوه چې مسلمانان د حرم منطقي ته نه سي داخل ځکه که حرم ته ننوتل بیا یې دوی د عمرې کولو څخه نه سي منعه کولای.

اوس قریشو د مکې مکرمې او مدينې منورې پر هغه لويې او عمومي لار تر حرم دباندي وارول او د مسلمانانو د جنگ دپاره د تيارسي په حالت کې دي، د دغه لښکره سره د قریشو ځیني مشران هم ورسره وه خو ټول مشران نه وه ورسره چې د هغې جملې څخه ابوسفیان چې په دغه وخت کې د مکې مکرمې عمومي مشر و دنده په مکه مکرمه کې دی، د لښکره سره نه و موجود او د قریشو لښکر قسم کړی دی چې مسلمانان به و حرم ته دننه نه پرېږدو نه د عمرې دپاره نه د بل کار دپاره، قریشو د سپرو یوه ټولې هم جوړه کړې وه چې مشري خالدين وليد و او په دغه وخت کې پر هغه خپل دين يعنې: شرک و او دې ټولې به هم شا وخوا پيره او گزمه کول.

لکه د مخه چې مو ډرته و ويل: يو نفر چې نوم یې بشر بن سفيان الکعبي و رسول الله ﷺ ته په لار کې خبر وروړی چې قریش د جنگ دپاره را وتلي دي او د پراتکانو پوستونه یې اغوستي دي، د قریشو دا عادت و چې د سخت جنگ اراده

به يې وه نو به يې د پړانگانو پوستونه واغوستل، رسول الله ﷺ و فرمايل: د قريشو پر حال دي افسوس وي، څه تاوان ور رسېدی که يې زه د خلکو سره پرې ايښی وای يعني: زما او د نورو خلکو په منځ کې نه را لوبدلای، که زه پر خلکو کاميابه سوی وای دا د دوی کاميابي وه، زما شرف او عزت د دوی شرف او عزت دی او که بيا چيري زه وژل سوی وای دا هغه شی ؤ چې دوی يې غواړي، قريش ولي دغه عناد او عداوت کوي؟ حتی غواړي چې د عمرې څخه مي منعه کړي، د قريشو د دغه موقف او دريزه څخه رسول الله ﷺ ډير خواشینی سو، قريش هيڅ نه نرميږي حتی نه غواړي چې رسول الله ﷺ ته د عمرې کولو اجازه ورکړي.

بيا نو رسول الله ﷺ اصحاب کرامو ته و ويل: په تاسي کې داسي څوک سته چې د قريشو د لښکر تر شا مي تېر کړي؟ يعني: د غير مشهوري لاري څخه حرم ته داخل سو؟ ځکه مکې مکرمې ته د داخلېدلو لاري معلومي او مشهوره وې، خو اوس چې رسول الله ﷺ د مدينې منورې څخه د عمرې دپاره راغلی دی نو غواړي چې پر يوه نابنده لار مکې مکرمې ته ننوزي او د قريشوله شره خلاص سي.

يوه د اصحاب کرامو څخه و ويل: يا رسول الله! زه دي پر نابنده لار حرم ته داخلوم، رسول الله ﷺ و فرمايل: درځه، دغه سړي مسلمانان پر داسي لار رهي کړه چې هغه اصلاً لار نه وه، ډير تکليف، ستړيا او مشکلات پر تېر سوه (۱۴۰۰) نفره يې پر داسي لار رهي کړي دي چې هغه لار نه ده، ډبري او زوزان، لوري او کښته، غرونه او شېلې، ډير په تکليف او زحمت سره رهي دي، خو بيا هم لار صحي وه ځکه مسلمانان د کفارو د لښکر تر شا تېر سوه، کفار په هيڅ نه وه خبر دوی تر اوسه د مسلمانانو د را تگ په انتظار کې وه مگر مسلمانان تېر سوي وه او د کفارو د لښکر شا ته وه، اوس نور رسول الله ﷺ او مسلمانان د حرم منطقي ته ور نژدې کيږي او کفار لاهلته پر هغه خپل ځای په انتظار کې دي، مسلمانان دومره مخ ته ولاړل چې د حرم علامو ته ورسېدل.

ورونو! په هغه وختو کې هم قريشو داسي خاصي علامې ايښوولې چې په هغه سره يې د حرم منطقه معلومول دا د دې دپاره چې له دغه ځايه بايد د حرم احترام او عزت وساتل سي، لکه نن ورځ چې د حرم د منطقي د پېژندلو دپاره خاص څلي يا

د دروازې د ششک پر قسم ډیرې نښایسته علامې ایښوول سوي او جوړې سوي دي. نور رسول الله ﷺ او مسلمانان دغه د حرم علامو ته دومره وړ نژدې سوه چې د دوی او د حرم د علامو تر منځ فقط څو گامه یا قدمه پاته دي، خود منځه تر دې چې مسلمانان د حرم منطقي ته ور داخل سي د رسول الله ﷺ اوبڼه بېله دې څخه چې رسول الله ﷺ یې چوکه کړي په خپله اراده چوکه سوه (ځنکنونه یې کت کړه او پرې وتل) رسول الله ﷺ کوبښن وکړی چې ولاړه یې کړي اوبڼه نه ولاړېږي، صحابه کرام راغله چې اوبڼه ولاړه کړي، کشوي یې، وهي یې، پوري وهي یې خو اوبڼه هیڅ حرکت نه کوي، صحابه کرام وايي: یا رسول الله! اوبڼي ته شر پېښ سو، رسول الله ﷺ و فرمايل: یا، شر نه دی ورته پېښ بلکه دا هغه چا له تگه منعه کړه کوم چې د ابرهه فيل یې له تگه منعه کړی.

د فيل قصه خو مخ کي درته بیان سوې ده: هغه د ابرهه فيل چې محمود نومېدی او ابرهه غوښته چې په ده سره کعبه شریفه ونړوي او فيل پر بوتی د کعبې شریفې پر طرف هیڅ نه ورتلی، هغه څوک و چې دغه فيل یې د تلو او د کعبې شریفې د نړولو څخه منعه کړی؟ هغه الله ﷻ و، اوس هم هغه الله ﷻ دی چې د رسول الله ﷺ اوبڼه یې د یوه حکمت دپاره د دې څخه منعه کړه چې حرم ته داخله سي، بیا یې اوبڼه ولاړه کړه بیر ته یې د شا پر طرف بوتله، څو هلته یې د حدیبیې په آخر کي واړول، رسول الله ﷺ امر وکړی چې دلې واړوی، مسلمانانو تر حرم دباندي په داسي ځای کي واړول، چې دلته د جنگ څخه هم نه دي په امان او اوبه هم نسته.

امام بخاري د جابر رضی الله عنه څخه روایت کوي: چې د حدیبیې په ورځ خلک ډېر تړي سوه او د رسول الله ﷺ سره فقط یوه مشکوله اوبه ور سره وې چې په هغو اوبو یې اودس تازه کاوه، خلک په تلوار سره راغله او د رسول الله ﷺ پر شا وخوارا وگرځېدل، رسول الله ﷺ وویل: څه درته پېښه ده؟ دوی ویل: یا رسول الله! مور نه د خټلو دپاره او نه د اوداسه دپاره اوبه لرو په ټول لښکر کي فقط دغه اوبه موجودي دي چې دغه ستا سره دي، رسول الله ﷺ خپل مبارک لاس دغه د اوبو په مشکوله کي کښېناوه او د ده ﷺ د گوتو څخه داسي اوبه را بهېدلې لکه چیني چې را بهېږي

نو وايي مور هم و خېلې او هم مو اود سونه په تازه کړه، يو چا د جابر رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چې تاسي څو نفره واست؟ جابر رضي الله عنه وويل: که مور سل زره نفره هم وای دغه اوبه مو بسېدلې، خو مور يو زره او پنځه سوه نفره و.

ورونو! د رسول الله ﷺ د مبارکو ګوتو څخه د اوبو بهېدل يو وار نه بلکه په مختلفو وختو او مختلفو ځايو کې څو واره په تکرار سره پېښ سوي دي.

او بيا هلته په حديبيه کې د مسلمانانو د اړولو ځای ته نژدې د اوبو يو حوض يا شاه و، په دغه حوض يا شاه کې دومره لږ اوبه وې چې خلکو په لږه ځنې را اخیستلې او ډير ژر هغه اوبه خلاصې سوې، خلکو بيا د اوبو د نيستي والي او تندي څخه و رسول الله ﷺ ته شکايت وکړی، رسول الله ﷺ د خپلو غشو د جمعې څخه يو غشي را وايستی او ويل: دغه غشي په دغه حوض کې و دروی، راوي د حديث وايي: په والله د دغه غشي له ځايه څخه تر هغو اوبه را وتلې يا بهېدلې چې مور له دغه ځايه څخه بارېدلو چې دا هم دلته په حديبيه کې د رسول الله ﷺ بله معجزه وه.

بيا نور رسول الله ﷺ و فرمايل: که قريشو زه داسي لاري ته وبللم چې په هغه کې صلۀ الرحم موجود و، زه به د دوی سره هغه لار قبوله کړم، يعنې: که قريشو نرمي را واخیستل او د صلحي طلب يې کاوه زه به صلحه ور سره وکړم، رسول الله ﷺ د صلحي او دوستۍ په نيت دلته و اړول، ځکه الله ﷻ د يوه حکمت دپاره د مکې مکرمې د ننوتلو څخه منعه کړی.

هلته قريشو ته حال ورغلی چې رسول الله ﷺ د دوی تر شا تېر سو او قريبه ده چې حرم ته ننوزي، قريش وارخطا سوه ځکه که مسلمانان حرم ته داخل سي د دوی دپاره مشکلات جوړېږي، نو په ډير تلوار د مسلمانانو و طرف ته ورغله، وې لیده چې مسلمانانو تر حرم دباندي خېمې درولي دي قريش په تعجب کې سوه! ځکه د مسلمانانو په وسه پوره وه چې حرم ته داخل سي مگر نه دي داخل سوي مقصد يې څه دی؟ کفارو هم دالته و اړول او ويل: موږ بايد پوه سو چې د مسلمانانو مقصد څه دی؟ که يې عمره مقصد وای خو حرم ته به داخل سوي وای بلکه د دوی مقصد جنگ دی نو ځکه تر حرم دباندي يې اړولي دي او اسلحه هم ور سره ده او په عين

حال کي يې احرام هم ترلی دی؟ کفارو ته يقيني او ثابت حال نه معلومېږي چي مسلمانان د جنگ إرادۀ لري؟ که د عمرې؟

رشتيا هم د مسلمانانو حالت دواړه احتمالۀ لري ځکه که يې د عمرې إرادۀ وای خو دننه په حرم کي به يې اړولي وای، اوس مشرکان په تردد کي دي چي څه وکړي؟ آیا دغه عمره کوونکي د مکې مکرمې د ننوتلو څخه منعه کړي؟ او بيا دا خبره په نورو عربو کي نشر سي چي قريش خلک د عمرې څخه منعه کوي او هغه بيا پر قريشو بد ووايي، نو قريشو وويل: معلومات به يې وکړو او خبره به په يقيني ډول ځان ته معلومه کړو چي مسلمانان د جنگ دپاره راغلي دي که د عمرې دپاره؟

اوس چي رسول الله ﷺ او مسلمانانو دلته واپړول او مطمئنۀ سوه، نو بديل بن ورقاء الخزاعي چي د خزاعۀ د قبيلې د مشرانو څخه ؤ او په دغه وخت کي په مکه مکرمه کي ؤ د څو نفروسره ورسول الله ﷺ ته ورغلی.

تاسي ته معلومه ده چي د خزاعۀ قبيلۀ په عمومي ډول که مشرکان وه که مسلمانان د رسول الله ﷺ خير غوښتونکي وه او نه يې غوښتل چي د رسول الله ﷺ او مسلمانانوسره دي جنگ وسي.

نو دغه بديل که څه هم د قريشو څخه نه ؤ خو په مکه مکرمه کي يې کور درلودی او هلته يې ژوند کاوه، نو بديل چي په دغه وخت کي پر شرک ؤ او بيا په وروسته کي مسلمان سو ورسول الله ﷺ ته ورغلی او ورته وايي: کعب بن لؤی (يعني قريشو) د لښکره سره په حديبيه کي اړولي دي چي ستا سره د جنگ کولو إرادۀ لري او کبې شريفي ته دي نه پرېږدي، رسول الله ﷺ و فرمايل: موږ د چا د جنگ دپاره نه يو راغلي بلکه موږ د عمرې د آداء کولو دپاره راغلي يو، قريش هم جنگ ستري کړي دي او تاوانونه يې ور رسولي دي که د دوی خوښه وي زه به دوی ته څه موده مهلت ورکړم ما او خلک دي سره پرېږدي که زه پرخلکو غالبه سوم، بيا نو د دوی خوښه ده که هغه شي ته داخلېدل چي خلک پکښي داخلېږي داخل دي سي (يعني: که اسلام ته داخلېدل داخل دي سي) او که نه هوسا خو به سي او که قريش بيله جنکه بل شئ نه قبلوي نو زما دي قسم په هغه ذات وي چي زما د نفس اختيار د هغه په قدرت کي

دی چې دغه زما پر دین به تر هغو ورسره وجنگېږم چې یوازې غاړه مې پاته کېږي (یعني: تر څو چې یوازې زه پاته يم لابه هم پر دغه دین جنگېږم)

بډیل وویل: زه به قریشو ته دغه ستا خبرې ورسوم، نو بډیل قریشو ته ورغلی او وویل: زه اوس د دغه سړي له طرفه څخه راغلم (چې مقصد یې رسول الله ﷺ ؤ) او ما د هغه څخه څو خبرې واورېدې که مو خوښه وي هغه خبرې به درته بیان کړم، د قریشو ناپوهانو وویل: موږ دې ته ضرورت نه لرو چې د هغه له طرفه یوه خبره هم را ته وکړې، مگر د قریشو د عقل خاوندانو وویل: وایه څه دي ځني اورېدلي دي؟ بډیل هغه خبرې چې د رسول الله ﷺ څخه یې اورېدلي وې ورته وکړې او بډیل وویل: د مسلمانانو مقصد عمره ده پرې یې ږدی، قریشو وویل: یا والله هیڅکله به را څخه را نه سي، که څه هم د عمرې دپاره وي مگر زموږ په اجازه، ده به اول زموږ څخه اجازه اخیستې وای او بل ته څه پوه سوې چې دئ ﷺ د عمرې دپاره راغلی دی؟ بډیل وویل: دغسې خبرې مې ورسره وکړې، قریشو وویل: دا صرف د خولې خبرې دي موږ یې څنگه و منو؟

قریشو د تاکید او پوره معلومات دپاره یو بل مشر و ولېږی چې نوم یې مکرز بن حفص ؤ، کله چې مکرز ورهې سو او رسول الله ﷺ ولیدی نویې وفرمایل: دا د غدر او خیانت سړی دی، څرنگه چې دغه دوو لښکرو مخ په مخ سره اړولي وه، د دوی په منځ کې ډیره زیاته او لیرې مسافه نه وه موجوده، دغه نفر پر پښو تله اوراتله.

نو کله چې رسول الله ﷺ دغه مکرز ولیدی وې وفرمایل: دغه سړی غادر او چمبازه دی، مکرز د مسلمانانو لښکر ته ورغلی، رسول الله ﷺ هغه خبرې ورته وکړې چې بډیل ته یې کړي وې خو مکرز بېله دې څخه چې د چا سره نوري خبرې وکړي په صحابه کرامو کې گڼې دې خواها خوا ته گوري ټول حالات یې تر نظر و ایستل او بیرته ولاړی، قریشو ورته وویل: یا مکرز! څه نظر دي دی؟ ده وویل: خبره نا معلومه ده بنایي د عمرې نیت یې وي بنایي د جنگ نیت یې وي، ځکه اسلحه ورسره ده، قریشو ورته وویل: تا خبرې ورسره وکړې؟ پوښتنې دي ځني وکړې؟ ده وویل: یا، قریشو وویل: یا دا نه ده صحي، یو بل نفر به ورسره ولېږو چې پوره معلومات یې وکړي،

نويې د حبشيانو د قبيلې يو مشر چې حلیس بن علقمه نومېدی او په دغه وخت کې دالته په مکه مکرمه کې موجود ؤ وور ولېږي.

ورونو! د حبشيانو قبيله څنگه دلته په عربو کې په وجود راغله؟

هغه داسې: کوم مريان چې د پخوا څخه په جزیره العرب کې موجود وه او بيا د وخت په تېرېدلو سره آزاد سوي وه، هغه په يوه منطقه کې سره يو ځای کېدل او د ځان دپاره يې يوه قبيله په وجود راوړې وه چې د (احابيش قبيله) ورته ويل کېده او د وخت په تېرېدلو سره له دې قبيلې څخه يوه ډيره لويه او قوي قبيله جوړه سوه، دغه خلک اصلاً حبشيان او د حبشې وه، څرنګه چې ډير وخت يې په عربو کې تېر کړی ؤ نو يې ژبه هم عربي وه، لباس او عادات يې هم د عربو وه او مشرکان وه، مګر بيا هم د احابيش په نامه سره معروف او مشهور وه او د احابيش قبيله ورته ويل کېده (خو څوک وايي يا! دغه قبيله چې احابيش ورته ويل کېږي يوه عربي قبيله ده او د بني کنانه څخه دي) نو حلیس بن علقمه د احابيش د قبيلې مشر په دغه وخت کې په مکه مکرمه کې موجود ؤ، قریشو ورته وويل: يا حلیس! ته ورسه او معلومات يې وکړه چې دغه خلک د څه شي دپاره راغلي دي؟

حلیس بن علقمه ورهې سو (دغه د احابيش قبيله هم لکه نور عرب مشرکان وه د بتانو عبادت يې کاوه حج او عمره يې کول، ټول کارونه يې د مشرکانو وه) اوس چې رسول الله ﷺ دغه د حبشيانو رئيس حلیس بن علقمه وليدی وې فرمايل: دغه سرئ د هغو خلکو څخه دی چې د هدي عزت او احترام لري، هغه اوبنان چې په حرم کې حال لېږي وده ته مشرف او محترم دي او هغه څوک چې بيت الله ته هدي را ولي هغه هم ده ته محترم او معززه وي، نور رسول الله ﷺ و فرمايل: کله چې دغه د حبشيانو رئيس را نژدې سي دغه هدي د ده مخ ته وروباسی چې وې وينی.

کله چې حلیس بن علقمه را نژدې سو مسلمانانو هم هدي ورته را وايستلې او دوی تلبیه ويل، حلیس چې هدي وليدلې او د دوی تلبیه يې واورېدل ويل: سبحان الله! قریشو ته دا نه بنايي چې دغه خلک د بيت الله څخه منع کړي دغه هدي او تلبیه ويل په خپله يوه ښکاره علامه ده چې مسلمانان د عمرې اړاده لري، نو حلیس بيرته

قریشو ته ورغلی او ویل سړی د عمرې اراده لري، قریشو ویل: څه پوه سوې؟ خلیس ویل: هډې ور سره دي، قریشو ده ته ډیر سخت جواب ورکړی او ویل: ته صحرايي یې په دې شيانو نه پوهېږې، خلیس ته قهر ورغلی ویل: یا قریش! موږ ستاسي سره پردې وعده نه ده کړې چې تاسي به د بیت الله څخه هغه کسان منعه کوی کوم چې د کعبې شریفې د تعظیم دپاره راځي، آیا هغه کسان د بیت الله څخه منعه کېږي چې د بیت الله د تعظیم دپاره راځي؟ هغه راغلي دي چې د کعبې تعظیم وکړي او هډې یې را وستلي دي او تاسي یې منعه کوی؟ که تاسي دوی پرې نږدی د دوی او د کعبې په منځ کې و درېږی قسم په الله زه به د حبشيانو قبيله پر تاسي را پورته کړم او پر تاسي به حمله وکړو، قریشو ویل: سر په ته صبر وکه تلوار مه کوه پرېږده چې موږ خپل معلومات پوره وکړو، په خبرو خبرو یې خلیس آرام کړی که نه د مسلمانانو د عمرې په سبب به د حبشيانو او قریشو په منځ کې جنگ او شخړه پېښ سوي وای.

بیا نو قریشو وویل: چې یو بل نفر به ور ولېږو، اوس قریش داسي نفر ور لېږي چې هغه د دوی څخه نه وي او خپل نفر په دې سبب نه ور لېږي چې بنایي هغه صحي معلومات رانه وړي بلکه د تعصب څخه کار واخلي او جنگ شروع سي.

نو یې غروه بن مسعود الثقفي ور ولېږی، غروه بن مسعود چې د طائف او بني ثقیف مشر او رئیس دی او په دغه وخت کې مشرک ؤ دئ هم په دغه وخت کې په مکه مکرمه کې موجود ؤ، مگر غروه بن مسعود قریشو ته وویل: زه داسي نه یم لکه هغه نور نفر هر یو چې معلومات او خبر درته راوړي تاسي یې نه منی چا ته وایاست درواغ وایې، چاته وایاست چې ته صحرايي یې نه پوهېږې نو یې تر خپل تگ د مخه پر قریشو شرطونه کښېښوول او ویل: زه چې هر خبر درته را وړم هغه به منی، قریشو ویل: ته زموږ د مشرانو او اشرافو څخه یې ستا خبره منو ولاړ سه معلومات یې وکړه.

ورونو! د دې دپاره چې په عربو کې د غروه بن مسعود مقام او درجه در معلوم سي: دئ د هغو دوو نفرو څخه دی چې الله ﷺ په قرآن مجید کې د کفارو پر ژبه ذکر کړی دی چې کفارو به ویل:

﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ﴾ ﴿الزخرف: ۱۳۱﴾

يعني: کفارو به ويل: ولي دغه قرآن پر يوه نفر د دغو دوو قريو څخه نه نازلېدی، چې دغه دوی قريې مکه مکرمه او طائف دي چې دغه سړی هم ډېر لوی دی.

د مشرکانو په مکه مکرمه کي وليد بن مغیره مقصد ؤ او په طائف کي يې دغه عروه بن مسعود مقصد ؤ، د کفارو د دې خبري څخه دا معلومېږي چې دغه دوه نفره په دوی کي ډېر معتبره وه، نو کفارو به ويل: که قرآن پر يوه د دغو دوو نفرو نازل سوی وای مور به قبول کړی وای، دا په عربو کي د عروه بن مسعود مقام او درجه وه، د ده د دغې لوړې درجې په سبب قريشوده ته وعده ورکړه چې ستا خبره نه درږدوو.

عروه د مسلمانانو پر طرف ور رهي سو، اوس عروه غواړي چې ځان ته يقيني معلومات حاصل کړي، هغه د مخه نفر به ولاړه چې بېرته به راغله صحي دلائل به نه وه ورسره چې مسلمانان د جنگ دپاره راغلي دي که د عمرې دپاره، صرف خپله رايه او نظر به يې و وايه، څرنگه چې عروه هوشيار سړی ؤ د ځانه سره يې داسي يو تدبير جوړ کړی چې د هغه په عملي کولو سره د مسلمانانو حقيقت معلومېږي، هغه داچې: د مسلمانانو سره بايد داسي خبري او حرکتونه وکړم چې هغو ته قهر او غضب ورسې، که د دغه قهر په حالت کي د مسلمانانو رد او جواب سخت او شديد ؤ نو د جنگ دپاره راغلي دي او که مسلمانانو د نرمۍ او آرامۍ څخه کار اخيستی نو د عمرې دپاره راغلي دي.

اوس نو عروه په دغه نيت ور رهي سو چې داسي کار او خبري بايد وکړي چې مسلمانان په قهر کړي، عروه ورغلی او د رسول الله ﷺ سره يې د ملاقات غوښتنه وکړه او ورسره کښېنستی، صحابه کرام هم د رسول الله ﷺ سره ناست دي، څرنگه چې عروه بن مسعود په اسلحه مسلح راغلی او د اسلحې په ايسته کولو هم نه ؤ راضي، نو رسول الله ﷺ هم هغه خپل خاص محافظ يا ساتونکی (چې اوس باډي گارډ ورته وايي) مغیره بن شعبه رضي الله عنه امر کړی چې خپل د جنگ لباس دي واغوندي او مسلح دي دلته ولاړ وي (دا هم د احتياط دپاره) نو مغیره بن شعبه زغره واغوستل خول يې پر سر کړی، بېله سترگوبل ځای يې نه معلومېدی او توره په لاس د رسول الله ﷺ تر شا د دې دپاره ودرېدی: که چيري عروه بن مسعود د غدر حرکت وکړي په توره به يې وهي.

اوس نو دغه مُغیره بن شُعبه الثَّقفي د رسول الله ﷺ محافظ څوک دی؟ هغه د دغه عروه بن مسعود الثَّقفي واره دی او عروه یې اکا دی مگر دغه خپل اکا یې نه پیژني ځکه مغیره زغره او خول اغوستي دي او مخ یې نه لیدل کېږي. اوس چې عروه د رسول الله ﷺ مخ ته کښېنستی و رسول! ﷺ ته وایي: یا محمد! راغلی یې چې مکې ته په زور ننوزي؟ رسول الله ﷺ و فرمایل: یا، زه اصلاً د عمرې دپاره راغلی يم او تقریباً هغه خبرې یې ورته وکړې چې بُدیل بن ورقاء ته یې کړې وې، بیا عروه ورته وایي: یا محمد! که ته د خپله قوم سره جنگ وکړې آیا تر دغه د مخه تا په عربو کې اورېدلي دي چې یو چا دي پر خپل قوم حمله کړې وي بېله تا څخه؟ اوکه چیرې ته جنگ هم ور سره وکړې په والله زه ستا پر شا وخوا داسې مخان وینم چې دوی به تښتي او تابه یوازي پرېږدي، په دغه خبره ابوبکر الصديق ﷺ ته قهر ورغلی نور یې صبر نه سواي کولای نو یې عروه ته یې وویل: ته دغه دلالت تئ روه، آیا مور تښتو او دئ ﷺ یوازي پرېږدو؟

ورونو! لات! د طائف د خلکو یا د ثقیف د قبیلې دپاره د ډېرې یا لرگي یو بت ؤ، په ډېره کې شیدې د کومې خوا وي؟ او که هر څوک د ډېرې تئ روي هغه بیعقل دی او بېځایه امیدونه کوي، نو د ابوبکر الصديق ﷺ د خبرې مقصد دا ؤ چې ته په دغه امید چې مور به دئ ﷺ پرېږدو داسې یې لکه دلالت تئ چې روي، لات د طائف د خلکو بت ؤ او عروه هم د طائف دی چې په دغه خبره کې عروه ته ډیر اهانت او سپکاوی ؤ، رسول الله ﷺ و ابوبکر الصديق ﷺ ته وویل: پرې یې ږده یا ابا بکر! ځکه رسول الله ﷺ د عروه په مقصد پوهېدی چې دئ غواړي مسلمانان په قهر کړي. عروه بن مسعود چې د ابوبکر الصديق ﷺ تر څه خبره واورېده ویل: دا څوک دی؟ خلکو ویل ابوبکر، نو یې ابوبکر ته وکتل او ویل: که چیرې زه ستا تر احسان نه وای لاندې مابه ستا د خبرې جواب در کړی وای.

په پخوا کې ابوبکر الصديق ﷺ د عروه سره د یوه وژل سوي سړي په دیت کې مالي مرسته کړې وه نو عروه و ویل: د هغه احسان په سبب چې تا را سره کړی دی څه نه وایم، خیر د ابوبکر الصديق ﷺ او عروه په منځ کې خبره په آرامي سره پای ته ورسېدل.

په هغه وختو کې د عربو دا عادت ؤ که به یو چا غوښته چې د ده په حضور هغه مقابل طرف په قهر کړي نو به یې د خبرو په منځ کې د هغه ږیره ونيول. اوس عروه غواړي چې رسول الله ﷺ ته قهر ور ولي، نو یې لاس ور اوږد کړی غواړي چې د رسول الله ﷺ ږیره ونيسي، اصلاً دغه کار د ادبه څخه لیري هم دی سپک کار دی بیا نو د رسول الله ﷺ په مقابل کې؟ خو عروه بن مسعود چې لاس ور اوږد کړی د مغیره بن شعبه د توانه و وتل توره یې واړول د توري په چپه طرف یې عروه بن مسعود پر لاس وواکه او هغه یې له دې څخه منعه کړی چې لاس یې ورسول الله ﷺ ته ور ورسېږي او ویل: لاس دي د مخه تر دې چې در څخه پرې سي د رسول الله ﷺ څخه لیري کړه، لاس دي در ټولوې که یې در پرې کړم؟

عروه و بېرېدی ځکه د توري واری ؤ نو ویل دا قهرمن او بد طبیعته څوک دی؟ دا ولي داسي کوي؟ ما غوښتل چې خبري درسره وکړم.

رسول الله ﷺ و خندل ویل نه یې پیژنې؟ عروه ویل: یا.

رسول الله ﷺ وفرمایل: دا ستا وراړه مغیره بن شعبه دی، عروه بن مسعود ورته

ووویل: ای غاډره! ای خائنه! ما ستا بدی پرون در پرېولې.

عروه بن مسعود په دې خبره کې یوې قصې ته چې د مخه پښه سوې وه اشاره

و کړه چې هغه قصه داسي وه:

مغیره بن شعبه الثقفي چې اوس مسلمان او د مسلمانانو سره دی، دئ څنگه مسلمان سو؟ مغیره بن شعبه د بني مالک د خلکو د یوې ډلې سره د مصر پاچا مقوقس ته ورغلی، د بني مالک خلک آرام پاسته او ادبناکه خلک وه، مگر مغیره شوخ، قهرمن او بې پروا سړی ؤ، نو مغیره د مقوقس سره په خبرو کې د ادب او احترام خیال او مراعت نه کاوه او هغه نورو په ډیر احترام خبري کولې، کله چې دغه نفر د مصره څخه بیرته را رهي کېدل نو مقوقس پاچا امر وکړی چې ټولو ته دي انعامونه او سوغاتونه ورکول سي بېله مغیره څخه ځکه هغه زما احترام نه کاوه (مغیره ته یې شئ ور نه کړی) نو د بني مالک ټول نفر د مصره څخه د مالو، هډیو، انعامو او سوغاتو سره را و وتل بېله مغیره څخه، مغیره ته هم قهر ورغلی چې د ده سره ولي داسي معامله

او وضعیت وسو؟ تر مصره پورې یې سفر وکړی او د ها خوا بېله سوغاته راځي؟ دا غیر معقوله ده، اوس چې د ها خوا پرلاري را رهي دي د بني مالک نفر د شپې بیده سوه مغیره بن شعبه چې وینن دی ورو لاړ سو او هغه نفر یې ټول و وژل، ټوله دیارلس نفره وه هغه یې ټول و وژل او هغه مالونه چې د هغو سره وه هغه مغیره واخیستل.

دا خبر بني مالک ته ورسېدی چې مغیره د دوی نفر و وژل، نو د بني مالک ټوله قبيله را پورته سوه او د بني ثقیف څخه یې وغوښتل چې مغیره ور تسلیم کړي، مگر مغیره د بني ثقیف د اشرافو څخه یو شریف دی، د هغو د مشرانو د کورنیه څخه دی او په عربو کې د قومیت مراعت ډیر زیات کېدی او په دوی کې دا مثل ؤ:

(أَنْصُرُ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا) يعني: د ورور مرسته دي کوه که ظالم وي که مظلوم.

يعني: په حق پسي مه ګرځه قوم پرستي کوه، دا د جهالت د وختو متل دی.

اوس که څه هم مغیره د دیارلس نفرو قاتل ؤ خو قوم یې نه غوښتل چې دئ و بني مالک ته تسلیم کړي، خبره تر داسې اندازې ورسېدل چې قریبه وه د بني مالک او بني ثقیف تر منځ لوی جنگ پېښ سي، دواړو قبیلو لښکري جوړې کړې او د جنگ میدان ته هم سره را و وتل خو په دغه وخت کې د عربو یو هوبنیار سړی و عروه بن مسعود ته ورغلی ویل: یا عروه! ته یو سردار او د عربو د مشرانو څخه یې ته تر دې هوبنیار یې چې جنگ دي وکړې، مه دي خپل قوم تباه کوه او مه بني مالک بریادوه، عروه ویل: نو څنګه وکړم؟ هغه نفر و ویل: زما مشوره دا ده چې بني مالک ته د دغو دیارلسو نفرو دیت ورکړې، عروه بن مسعود هم د دغه سړي خبره و منل او د وینو توپولو څخه یې ځان وساتې، بني مالک ته یې د دیارلسو نفرو دیت ورکړی، د بني مالک او بني ثقیف په منځ کې چې کومه شخړه وه هغه پای ته ورسېدل.

مگر مغیره چې بیا هغه دیارلس نفره و وژل او د هغو مالونه یې واخیستل نو مدینې منورې ته ولاړی او مالونه یې هلته ورسره یووړل، په مدینه منوره کې یې خپل اسلام اعلان کړی او مسلمان سو، رسول الله ﷺ ورته و ویل: اسلام دي هو! صحي دی مگر غدر او خیانت دي یا، نه یې قبلوو، مال باید بیرته بني مالک ته ورکول سي، نو د رسول الله ﷺ په امر د مغیره ﷺ له لاسه هغه مال و وتی او دئ په مدینه منوره کې

مسلمان پاته سو. (د) د مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ د اسلام قصه وه

اوس عروه بن مسعود هغه خبره او هغه واقعه ور ياده كړه او ويل: اي غاډره! ما ستا بدې پرون در پرېوله، يعنې: ما خلاص كړې زه وم چې ته مي له دغه لويه مشكله و ساتلې او ته مي اوس پر لاس په توره وهې؟ مغیره رضی اللہ عنہ د خپل اكا په جواب كې وويل: هذا رسول الله، يعنې: هو! ستا ټول احسانونه پر ما سته هر څه چې وايې هغه صحي دي مگر دا رسول الله دی دلته به لاس نه اوړدوې.

ښه متوجه سی: دا د رسول الله ﷺ پر دفاع او ساتنه د اصحاب کرامو حرص و چې خپل اكا يې هم ولږ يې ادبې، ته نه پرېښاوه.

په دغه وخت كې چې عروه بن مسعود ناست دی د لمانځه وخت سو بلال رضی اللہ عنہ ولاړ سو آذان يې وكړی، رسول الله ﷺ د اوداسه تازه كولو دپاره ولاړ سو، عروه بن مسعود ناست دی او ورته گوري، رسول الله ﷺ اودس تازه كوي اصحاب كرام پر راټول دي، رسول الله ﷺ چې د اوداسه په تازه كولو كې هره عضوه يا اندام مينځي، يعنې: مخ، لاس، پښه، صحابه كرام هغه اوبه په لاسو كې نيسي او بيا يې په خپلو ځانو پوري موري، رسول الله ﷺ خوله پرېوله او هغه اوبه يې ټو كړې، صحابه كرامو هغه اوبه ونيولې او په ځانو پوري يې موري.

عروه په تعجب كې سو چې دا څومره عزت او محبت دی چې دغه خلك يې د رسول الله ﷺ سره لري؟ بيا يې د مسلمانانو لمونځ وليدی چې ټول په صفو كې منظم ولاړ دي، رسول الله ﷺ د مخه دی او ټول مسلمانان يې په يوه تكبير اطاعت كوي، عروه بن مسعود په دغومره كفايت وكړی د رسول الله ﷺ او مسلمانانو سره يې نور بحث او خبرې و نه كړې بيرته قريشو ته ورغلی او د هغو د مشرانو سره كښېنستی.

قريشو ويل: وايه څه دي وليدل او څه خيال دي دی؟ عروه وويل: د مخه تر دې چې خپله رایه او نظر درته و وايم! زه وكسړی ته د هغه په پاچهي كې ورغلی يم، ټيږ او نجاشي ته د هغو په پاچهيو كې ورغلی يم په والله ما يو هم نه دی ليدلی چې په خپله پاچهي كې دي تر محمد ﷺ په خپلو اصحابو كې معزز او محترم وي، والله ما هيڅ داسې پاچا نه دی ليدلی چې خلك دي داسې محبت او ادب، عزت او احترام

ور سره کوي لکه د محمد اصحاب چي يې د محمد سره کوي، که به يې نارې تو کړې هغه پر مخکه نه لوېدې بلکه د ده د ملگرو څخه به بيا د يوه په اورغوي کي وې او هغه به يې په خپل مخ او پوست پوري منلې، که به يې يو امر وکړی په ډيره چابکي سره يې هغه د ده امر پر ځای کاوه، که به يې اودس تازه کاوه قريبه وه چي دوی خپل ځانونه د ده د اوداسه پر اوبو ووژني، که به يې خبري کولې دوی به چپ وه او ده ته يې د ده د عزت په سبب په تېز نظر سره نه کتل، دا څومره عزت او احترام دی؟ ما هيڅوک په دې شکل سره نه دی ليدلی.

نو اوس که چيري تاسي جنگ ور سره وکړی هيڅ وخت يې و تاسي ته نه درتسليموي تر څو چي د دوی د شمېر پر اندازه نفر درېکني و نه ووژني، يعني: بېله وژلو د يوزر څلور سوه نفرويې نه درتسليموي او که بيا دوی په تاسي کي دومره نفر ووژني بيا نو ستاسي په ژوند کي څه خوند پاته کيږي؟

ورونو! د دغي جملې په مقصد او معنی پوه سواست؟ يعني: تر هغو يې نه درتسليموي چي تاسي د ده ټول ملگري و نه ووژني او چي تاسي د ده ټول ملگري ووژني نو د دوی لاسونه خو نه دي تړلي په تاسي کي هم په دغه اندازه نفر ووژني او کوم وخت چي په تاسي کي يوزر او څلور سوه نفره و وژل سي بيا نو ستاسي په ژوند کي څه خوند پاته کيږي؟

قريشو ورته و ويل: ستا څه فکر دی؟ عروه بن مسعود و ويل: زما نظر دا دی چي صلحه ور سره وکړی او صلحه به پر دې وي چي سړ کال به عمره نه کوي ځکه تاسي نه غواړی چي مسلمانان سړ کال مکې مکرمې ته داخل سي.

اوس چي د قريشو بې پروا او ناپوهو ځوانانو وليدل چي د دوی مشران د صلحي خبري کوي او د صلحي طرف ته يې ميل دی نو يې داسي يو عمل او کار وسنجاوه چي د صلحي خبري له منځه يوسي، دغو ځوانانو داسي فيصله وکړه چي د شپې به د مسلمانانو لښکر ته ور ننوزو او هلته به داسي کارونه کوو چي جنگ شروع سي، نو واقعاً هم د کفارو ځوانانو د دغي فيصلې پر عملي کولو اقدام وکړی (۷۰ يا ۸۰) نفره مشران د شپې د جبل تنعيم له طرفه پر مسلمانانو را کښته سوه غواړي چي

د مسلمانانو په لښکر ور ننوزي، خو د مسلمانانو د پیره دارانو قومندان محمد بن مسلمه رضی الله عنه وینی او بیداره دی او دکفارو دغه حرکت وینی، نویې د مسلمانانو یوه ډله امر کړه چې اسلحه واخلي او دغه نفر د شاه طرفه محاصره کړی او بله ډله د مخ د طرفه ورغله او پر دوی را وگرځېدل، دغه (۷۰، ۸۰) نفره یې ټول ونیول او رسول الله ﷺ ته یې را وستل، هلته قریشو ته خبر ورسېدی چې ستاسې نفر بندیان ونیول سوه، قریشو د خپلو نفرو د خلاصولو دپاره و جنگ ته ځانونه آماده کړه، مگر دلته رسول الله ﷺ امر وکړی چې دغه نفر ایله کړی او وې فرمایل: موږ د عمرې دپاره راغلي یو نه د جنگ دپاره، پرېږدی چې موږ خپله عمره وکړو، دلته د قریشو قناعت حاصل سو چې رسول الله ﷺ د جنگ اراده نه لري، ځکه که یې جنگ مقصد وای دغه (۷۰، ۸۰) نفره چې دده ﷺ په لاس کې وه وژلي به یې وای.

مکې مکرمې ته د عثمان بن عفان رضی الله عنه لېږل

رسول الله ﷺ و لیدل چې خبره ډېره اوږده سوه او قریش په خبرو نه قانع کېږي، البته دغه حالت د خواشینۍ حالت دی دغه ټول تگ او راتگ او خبري بیا هم نتیجه نه لري، رسول الله ﷺ و فرمایل: دغه د قریشو د لښکر هشران ټول عناد او حسد لري د دوی سره خبري کول فایده نه لري، نو به د مکې مکرمې د عمومي مشره سره چې ابوسفیان دی خبري وکړو.

رسول الله ﷺ عمره ﷻ ته وویل: یا عمر! ته مکې ته ولاړسه او د ابوسفیان سره خبري وکړه چې موږ د جنگ دپاره نه یو راغلي غواړو چې عمره وکړو، حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وویل: یا رسول الله! دا درته معلومه ده چې ستا په اصحابو کې پر قریشو تر ما شدید سړی نسته او په مکه کې زما د قوم څخه هم داسې څوک نه دي پاته چې زما دفاع وکړي، که ته غواړې چې مکې مکرمې یو څوک ته ولېږې داسې څوک ولېږه چې هغه هلته د ساتني نفر ولري، رسول الله ﷺ و فرمایل: دغه نفر به څوک وي؟ ویل: عثمان بن عفان ولېږه ځکه عثمان د بني أمیه څخه دی او ابوسفیان هم د بني أمیه څخه دی، عثمان هلته قوم لري هغه یې ساتي، رسول الله ﷺ هم په دغه نظر

قانع سو او عثمان رضي الله عنه يې د قريشو مشر ابوسفیان ته ور ولېږی ويل ورسه او ورته ووايه: مور د جنگ دپاره نه يوراغلي بلکه زموږ مقصد عمره ده او دوی و اسلام ته را وبوله او عثمان رضي الله عنه يې په دې سره هم امر کړی چې هغه نارینه مومنان او بنحی مومناني چې په مکه مکرمه کي دي هغو ته ورسه او د فتحي زېږی پر وکړه او په دې يې خبر کړه چې الله تعالى به خپل دين په مکه مکرمه کي تر داسي اندازې غالبه کړي چې په مکه کي به هيڅوک خپل ايمان نه پټوي.

حضرت عثمان رضي الله عنه د مکې مکرمې پر طرف رهي سو خو په (بلدح) کي د قريشو پر يوه ډله ورغلی هغو ورته ويل: چيري څي؟ ده ويل: رسول الله صلی الله علیه و آله د دغسي کار دپاره را لېږلی يم هغو ويل: صحي ده خپل کار ته دي ورځه، د قريشو د جملې څخه أبان بن سعيد بن العاص ورته را ولاړ سو د ده يې ښه استقبال وکړی او بيا يې خپل آس ځين کړی عثمان رضي الله عنه يې پر آس ور سره سپور کړی شو مکې مکرمې ته يې ورساوه، عثمان رضي الله عنه خپل پيغام د قريشو مشرانو ته ورساوه، کله چې عثمان رضي الله عنه د خپلو کارو څخه فارغه سو قريشو ورته و ويل: که ته غواړې چې طواف وکړې ويې کړه، عثمان رضي الله عنه و ويل: يا والله هيڅکله به تر رسول الله صلی الله علیه و آله د مخه طواف و نه کړم.

ابوسفیان و حضرت عثمان رضي الله عنه ته و ويل: ته به دلې پاته کيږې تا ته د وتلو اجازه نسته، عثمان رضي الله عنه داسي سو لکه بندي خونبايي کفارو دى په دې سبب د تلو څخه منعه کړی وي چې قريش به خپل منځ کي په دغه موضوع کي پوره مشوره وکړي او بيا خپل جواب د عثمان رضي الله عنه په لاس وليږي، په هر صورت عثمان رضي الله عنه په مکه مکرمه کي ډېر وځنډېدی او هلته بيا رسول الله صلی الله علیه و آله ته داسي خبر ورسېدی چې عثمان وژل سوی دی، رسول الله صلی الله علیه و آله چې دا خبر واورېدی چې د ده صلی الله علیه و آله قاصد و وژل سو نو يې فکر وکړی چې خبره تر جنگه ورسېدل، خپل اصحاب کرام يې امر کړه چې د ده صلی الله علیه و آله سره بيعت وکړي او بيعت پر دې ؤ: که چيري جنگ شروع سي تاسي به نه تښتی.

بيعت شروع سو اصحاب کرام په شوق سره بيعت کوي چې په جنگ کي نه تښتو او يوې ډلې خو بيا پر مرگ بيعت ورسره وکړی، اول هغه څوک چې بيعت يې وکړی هغه ابوسان الأسدي رضي الله عنه ؤ.

سلمه بن الأكوع رضي الله عنه هغه تېز او چابک نفر چې رسول الله ﷺ د ده په باره کې فرمایي: «هُوَ خَيْرُ رَجُلَاتِنَا» يعني: دئ زموږ په پياده نفرو کې تر ټولو ښه او بهتر دی، ده درې واړه پر مرگ بیعت وکړی، یو وار د بیعت په شروع کې بیا د بیعت په منځ کې او درېیم وار د بیعت په آخر کې.

رسول الله ﷺ تر یوې ونې لاندې ناست و او صحابه کرامو بیعت ورسره کاوه، یو یو نفر ورتلی رسول الله ﷺ ته یې لاس ورکاوه او بیعت یې ورسره کاوه نو ټولو هغه صحابه کرامو چې په حدیبیه کې یې اشتراک کړی و د رسول الله ﷺ سره بیعت وکړی (۱۴۰۰) نفرو بېله یوه نفره څخه چې هغه! هغه جد بن قیس منافق و، دغه منافق به د اوبنانو تر شا خان د دې دپاره پتاهو چې بیعت ونه کړي، یو د صحابه کرامو څخه وایي: ما جد بن قیس ولیدی چې په اوبنانو کې گرځېدی او د دې دپاره یې خان پتاهو چې بیعت ونه کړي، ده یو سور اوبن درلودی د هغه تر شا پټ و.

کله چې ټول بیعت خلاص سو او عثمان رضي الله عنه په دغه بیعت کې نه و موجود نو رسول الله ﷺ خپل چپه لاس پر خپل راسته لاس کښېناوه او ویل: زما دغه لاس د عثمان له طرفه دی، يعني: رسول الله ﷺ د حضرت عثمان رضي الله عنه په وکالت د خپل خان سره بیعت وکړی بیا نو صحابه کرامو وویل: والله د رسول الله ﷺ چپه لاس زموږ د ټولو تر راسته لاسو فضیلت لري ځکه چې رسول الله ﷺ خپل چپه لاس د عثمان رضي الله عنه د لاس پر ځای استعمال کړی.

کله چې بیعت پای ته ورسېدی رسول الله ﷺ ته خبر راغلی چې هغه د عثمان رضي الله عنه د وژل کېدلو خبر باطل او غلط و، په دغه وخت کې رسول الله ﷺ خپلو اصحاب کرامو ته هغه لوی زېری ورکړی او وې فرمایل: والله هغه څوک چې زما سره یې تر دغه ونه لاندې بیعت کړی دی هغه اور ته نه دا خلیږي بېله خاوندو د هغه سره اوبن، رسول الله ﷺ دغه منافق پېژندی او ور معلوم و، نو ځکه یې و فرمایل فقط دغه یو نفر جنت ته نه دا خلیږي نور تاسي ټول له دوږخه په امان یاست او جنت ته ځی.

دا هغه بیعت دی چې د دغه بیعت په باره کې په قرآن مجید کې آیاتونه نازل سوي دي، الله تعالى د سورة الفتح په لسم نمبر آیات کې فرمایي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾. [الفتح: ۱۰]

يعني: بېشکه هغه کسان چې ستا سره بيعت کوي هغه د الله ﷻ سره بيعت کوي. د الله ﷻ لاس د دوی پر لاسو سر بېره يا د پاسه دی.

بيا هم الله ﷻ د سورة الفتح په (۱۸) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾. [الفتح: ۱۸]

يعني: خامخا الله ﷻ د هغو مومنانو څخه په هغه وخت کي خوښ او راضي سوی دی چې ستا سره يې تر دغه ونه لاندي بيعت کاوه.

دا د دغو اصحاب کرامو فضيلت دی چې الله ﷻ خپله رضاء د قرآن مجيد په آياتو سره ځني ښکاره کړي ده او دغه بيعت ته (بيعة الشجرة) او (بيعة الرضوان) ويل کيږي، څوک وايي: دغه بيعت پر مرگ و او څوک وايي چې دغه بيعت پر دې و چې له جنگه به نه تښتي او دغه ونه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت تر وخته پوري ولاړه وه او بيا حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د هغې ونې په قطعه کولو يا پرې کولو امر وکړی، دا هم د دې دپاره: چې خلک د دغې ونې په سبب مشرکان نه سي، يعني: بيا به خلک راځي دغه ونه به مچوي او عبادت به يې کوي.

(لکه نن ورځ چې په ځينو ملکوکي دغه ته ورته کارونه کيږي خلک ونې او دېري مچوي)

کله چې قريشو ته خبر ورسېدی چې مسلمانانو پر مرگ بيعت وکړی پوه سوه چې موضوع خطرناکه مرحلې ته ورسېدل او له جنگه وېرېدل نو يې ډير ژر سهيل بن عمرو ورسول الله ﷺ ته د صلحي کولو دپاره ورولېږی او پر سهيل يې دا تاکيد وکړی چې د مسلمانانو سره به داسي صلحه کوې چې سر کال به بېله عمره کولو مدينې منورې ته ځي، ځکه چې بيا عرب و نه وايي چې مسلمانان په زور مکې مکرمې ته ننوتل.

رسول الله ﷺ و ليدل چې سهيل ور رهي دی وې پېژندی او وې فرمايل: «سهيل! الله لکم امرگم» يعني: الله ﷻ دا موضوع درته آسانه کړه، قريشو د صلحي اړاده کړې ده، ځکه سهيل په قريشو کي د خبرو سرې و، قريشو چې به هر وخت غوښتل چې يوه موضوع د خبرو د لاري فيصله کړي نو به يې سهيل ورو لېږی، لکه وزير خارجه او هغه نورو يې جنگ غوښتی لکه د وزارت دفاع نفر، دغه سهيل فقط

د صلحي دپاره لېږل کېدی، نو کله چې رسول الله ﷺ سهیل وليدی وې فرمايل: الله ﷻ آسانتيا درته راوستل، خير سهیل راغلی کښېستی او د رسول الله ﷺ سره يې ډيري اوږدې خبرې وکړې او بيا د دوی په منځ کې د صلحي پر مادو اتفاق وسو چې هغه د صلحي مادې په داسې ډول سره وې:

۱- رسول الله ﷺ او مسلمانان به سرکال بېله عمره کولو بېرته ځي او مکې مکرمې ته به نه داخلېږي خو په راتلونکي کال کې د مسلمانانو حق دی چې د عمرې دپاره راسي او مکې مکرمې ته فقط د درو شپو دپاره داخل سي، په دې شرط چې مسلمانان به مکې مکرمې ته هيڅ قسم اسلحه نه ور سره را وړي بېله تورو څخه، چې هغه به هم په پوښو کې وي او قریش به هيڅ قسم تعارض او تېرئ نه پرکوي.

(دغه ماده يوازې د عمرې په باره کې وه)

۲- دغه د جنگ او دښمنۍ حالت چې د مسلمانانو او قریشو په منځ کې دی دا به د لسو کلو دپاره ختمېږي، يعنې: لس کاله به يو پر بل تعارض نه کېږي د خلکو ژوند به په پوره امن او امان کې وي، نه به جنگ وي نه پر قافلو حملې، هيڅ قسم تعارض او تجاوز به نه وي.

۳- د قریشو څخه چې هر څوک د خپلو مشرانو بې اجازې مدينې منورې يا محمد ﷺ ته مهاجر ورسي، محمد ﷺ به هغه نفر بېرته قریشو ته ورکوي او که د قریشو څخه هر څوک مرتد سو او د مدينې منورې څخه مکې مکرمې ته راغلی هغه نفر بېرته مسلمانانو ته نه ورکول کېږي.

دغه د درېيمې مادې شرط پر مسلمانانو هغه ډير دروند شرط و، له دغه شرطه داسې معلومېدل چې کفار پر مسلمانانو فضيلت او لوړ والی لري ځکه د کفارو څخه راغلی مسلمان بېرته و کفارو ته ورکول کېږي او د مسلمانانو څخه مرتد سوی نفر و مسلمانانو ته نه ورکول کېږي، نو په ښکاره سره داسې معلومېدل لکه کفار چې په دې صلحه کې لوړ او کاميابه وي.

۴- هر څوک يا هره قبيله چې و غواړي چې په دغه عهد او اتفاق کې د محمد ﷺ او مسلمانانو په طرف کې داخل سي کولای سي او هر څوک يا قبيله چې

و غواړي چې د قریشو په طرف کې داخل سي کولای سي.

د دغې صلحې د لیکلو په وخت کې د خزاعه د قبیلې مشران او د بنو بکر د قبیلې مشران حاضر وه، د خزاعه مشرانو وویل: موږ د محمد ﷺ په طرف کې یو او د بنو بکر مشرانو بیا وویل: موږ د قریشو په طرف کې یو، د دغو قبیلو په دغه طرفو کې داخلېدل او شاملېدل بیا په وروسته کې د مکې مکرمې د فتحې سبب وگرځېدل او دغه صلحه هم د دغو قبیلو د جنگ او دښمنیو په سبب ماته سوه، ځکه بنو بکر چې د قریشو په طرف کې وه د خزاعه پر قبيله چې د مسلمانانو په طرف کې وه تجاوز او تېری وکړی چې د هغې واقعي تفصیل به بیا پر خپل وخت درته بیان سي. ان شاء الله تعالی، نو دغه دوې قبیلې په دغه وخت کې په دغه حلف او اتفاق کې شاملې سوې.

د صلحې په شرطو کې دا هم و لیکل سوه: هر هغه قبيله چې د هر چا په طرف کې شامله سوه دغه قبيله د هغه طرف جزء بلل کيږي، هر تېری او تجاوز چې پر هغه قبيله وسي هغه د دغه ټول عقد او اتفاق ماتېدل دي، بیا نو ټول عقد لغوه او قابل د عمل نه دی، نو خود رسول الله ﷺ خپل عهد هغه وخت د قریشو سره باطل وبللی چې قریشو دغه عهد د بنو بکر په مرسته کولو سره مات کړی.

(د دغه شرط په مقصد به هغه وخت پوه سي چې د عهد د ماتولو قصه واورئ)

او بیا به در معلومه سي چې دغه عقد او صلحه قریشو څنګه ماته کړه)

کله چې د صلحې پر ټولو مادو او بندو په پوره تفصیل او بنکاره شرطو اتفاق وسو نو یې د دغې صلحې په لیکلو شروع وکړه، رسول الله ﷺ حضرت علي بن أبي طالب ؓ را وغوښتی او ویل: دغه صلحه ولیکه، د دغې صلحې لیکونکی حضرت علي ؓ دی او د دغې صلحې شاهدان څو نفره مسلمانان او څو نفره کفار وه، د مسلمانانو له طرفه د صلحې شاهدان: ابوبکر الصديق، عمر فاروق، حضرت علي چې د صلحې لیکونکی هم و، محمد بن مسلمه او څو نفره نور وه. اجمین، او د کفارو له طرفه د دغې صلحې شاهدان: سهیل بن عمرو، حلیس بن عبد العزی او څو نفره نور وه.

رسول الله ﷺ و علي ؓ ته و ویل ولیکه «بسم الله الرحمن الرحيم» سهیل د اوله څخه مخالفت شروع کړی ویل: موږ رحمن نه پیژنو داسې ولیکه (بسمک اللهم)

رسول الله ﷺ علي ﷺ امر کړی چې دغسي يې وليکه، بيا يې ورته وويل: وليکه: دا هغه بيان دی چې پر هغه محمد رسول الله او سهيل بن عمرو صلحه وکړه. دلته بيا سهيل اعتراض وکړی ويل: والله که موږ په دې پوه سو چې ته رسول الله يې موږ به ته د بيت الله څخه نه وای منعه کړی او نه به مو جنگ در سره کولای بلکه د رسول الله پر ځای محمد بن عبدالله وليکه داسي مه ليکه چې محمد رسول الله ځکه زه دغه لفظ نه منم.

مسلمانان د دغو خبرو څخه په تنگ سوه قهر او غصه يې زيات سو، مسلمانان اصلاً د دغسي صلحي څخه ناراضه وه، مسلمانان په دې نه وه خوښ چې داسي صلحه دي وسي چې دوی د مکې مکرمې د ننوتلو څخه منعه کړي او عمره کولو ته دي يې نه پرېږدي او اوس پر هغه سربېره د کفارو له طرفه دغه حسد او تشدد، دغه عناد او سختي هم ورسره کيږي، نو د دغه حسد او عناد په سبب د مسلمانانو قهر نور هم زياتېدی.

خو رسول الله ﷺ و فرمايل: زه رسول الله يم که څه هم تاسي يې نه و منی او حضرت علي ﷺ يې امر کړی چې د رسول الله جمله پاکه کړه او محمد بن عبدالله وليکه، علي ﷺ د رسول الله د جملې د پاکولو څخه انکار وکړی ويل: والله دغه جمله به نه کړم پاکه، رسول الله ﷺ و ويل: هغه جمله کومه ده؟ ما ته يې را وښيه چې زه يې پاکه کړم، هغه جمله يې ور وښوول او رسول الله ﷺ په خپله د رسول الله جمله پاکه کړه ځکه د رسول الله ﷺ صلحه مقصد وه.

اوس چې د صلحنامې څخه فقط دغه جملې وليکل سوې (بِسْمِکَ اللَّهُم) دا هغه عهد دی چې د محمد بن عبدالله او سهيل بن عمرو په منځ کي پر هغه اتفاق وسو. په دغه وخت کي چې د عهد په ليکلو شروع سوې ده تر خېمې دباندي چني او نارې جوړي سوې مسلمانان د معلومات دپاره تر خېمې دباندي ورو وتل، که څوړي چې د مکې مکرمې د مسلمانانو څخه يو نفر چې په ځنځيرانو هم تړلی دی د هغه ځنځيرانو سره را تښتېدلی دی، دا يې اورېدلي وه چې د مسلمانانو لښکر دلته نژدې راغلی دی نو يې دا قصد کړی و چې مسلمانانو ته پناه ورو وړي، دغه را تښتېدلی نفر څوک و؟ دا ابو جندل و چې د دغه سهيل بن عمرو چې دغه اوس صلحه ليکي زوی دی او اتفاق هم داسي و چې له مکې مکرمې څخه چې هر مسلمان و مسلمانانو ته

ورځي هغه بايد بيرته کفارو ته په لاس ورکول سي.

اوس ابو جندل راغلی دی او وايي: يا رسول الله! زه مهاجر درته راغلی يم مکه او د مکې کفار نه غواړم ستا سره مدينې ته ځم، دلته نو سهيل و ويل: يا محمد! ﷺ هغه صلحه چي زما او ستا په منځ کي وسوه؟ يعني: زما زوی به بيرته ما ته راکوي، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! موږ خو تر اوسه صلحه نه ده ليکلې فقط شروع په سوې ده اوس څنگه کيږي؟ ابو جندل په لاس ورکول کيږي که يا؟ پر صلحه اتفاق سوی دی خو تر اوسه ليکل سوې نه ده، سهيل و ويل: آيا د خولې خبري او اتفاق کفايت نه کوي؟ خامخا بايد وليکل سي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو د خولې اتفاق بس او کافي دی زوی دي درسره بوزه، ابو جندل خو په هيڅ نه دی خبر فقط مهاجر راغلی دی او اوس يې سهيل چي د ده پلار دی کسوي غواړي چي د کفارو هغه لښکر ته يې ورولي کوم چي دلته نژدې پروت دی او دئ د صلحي د ليکلو دپاره بيرته راسي. د ابو جندل هيڅ زړه نه نه لوېدل چي دئ دي بيرته د کفارو په لاس ورکول سي ځکه دئ مهاجر راغلی دی او اوس دي يې بيرته کفار بيا يې او څوک دي يې نه ځني را وگرځوي؟ په تعجب کي سو او نارې وهي: يا معشر المسلمين! آيا بيرته کفارو ته بهول کيږم؟ هغه و ما ته زما په دين کي تکليف را کوي ما خپل دين ته نه پرېږدي.

رسول الله ﷺ ورته و ويل: يا ابا جندل! صبر وکړه او بدله يې د الله جبار څخه و غواړه بېشکه چي الله جبار به تا او ستا ضعيفه ملکرو لره د خلاصېدلو لار پيدا کړي، موږ د قريشو سره صلحه کړې ده او پر دغه مو عهد ورسره کړی دی اوس موږ په خپل عهد کي غدر نه سو کولای.

د ابو جندل بيا هم زړه ته نه لوېږي څنگه يې پرېږدي چي کفاريې بوزي؟ بيا يې نارې شروع کړې او ويل: ما دوی ته مه ورپرېږدی ما خپل دين ته نه پرېږدي، دلته نو مسلمانانو ژړل او وايي: دا څومره ذلت دی؟ څومره کښته والی او بې وسي ده؟ د مسلمانانو يو نفر په زور کښول کيږي بيرته کفارو ته ورکول کيږي او دوی ورته گوري؟ د مسلمانانو نور هم درد او تکليف زيات سو دننه په زړو کي سوځل کيږي، او دغه صلحه چي وسوه ډېره بده او د ذلت صلحه يې بلل، دا يې د ځانو دپاره ذلت باله

او په دې صلحه نه وه خوښ نويې ژړل.

د مسلمانانو څخه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ورو ولاړ سو، سهيل خپل زوی ابو جندل کښي او حضرت عمر رضي الله عنه د ابو جندل څنگ يا بغل ته رهي دی خپله توره ابو جندل ته ور نژدې کړي او ورته وايي: يا ابا جندل! مشرکان نجس دي او د مشرک وينه داسي ده لکه د سپي، يعني: د مشرک وينه قيمت او اهميت نه لري او بيا توره ور نژدې کړي. وروسته به حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ويل: زما مقصد دا ؤ چي ابو جندل دغه توره واخلي او خپل پلار و وژني مگر ده دا کار و نه کړی، ابو جندل دا نه کړه خوښه چي خپل پلار و وژني که نه ده کولای سواي چي توره واخلي او سهيل و وژني او مسؤل هم نه ؤ ځکه دی د مسلمانانو په جماعت کي نه ؤ داخل.

دلته پوښتنه پيدا کيږي چي حضرت عمر رضي الله عنه ولي په خپله سهيل نه واژه چي ابو جندل رضي الله عنه يې د هغه د مرگ دپاره تشويقاوه او توره يې ور نژدې کول؟

جواب: ځکه حضرت عمر رضي الله عنه په خپله په صلحه کي داخل ؤ او ابو جندل رضي الله عنه د دې صلحي څخه د باندني دی هغه تر اوسه د مسلمانانو د قيادت او مشري تابع نه دی نو ځکه فقهاء وايي: کوم فرد چي د مسلمانانو په جماعت کي داخل نه وي هغه فرد هغه کارونه کولای سي چي د مسلمانانو جماعت يې نه سي کولای، هر څوک چي د يوه جماعت عضوه وگرځېدل هغه څوک خامخا د هغه جماعت په نظام او قوانينو مکلف دی، مگر کوم فرد چي په جماعت کي نه وي داخل سوی، هغه فرد په هغو شيانو نه دي مکلف چي هغه جماعت په مکلف وي، مقصد دا چي: دغسي فرد لکه ابو جندل د مسلمانانو په قوانينو، اتقاقيو او عهدو نه وي مکلف، نو ځکه ابو جندل کولای سواي چي سهيل و وژني، مگر حضرت عمر فاروق رضي الله عنه چي د مسلمانانو د جماعت جز ؤ او د مسلمانانو په قوانينو او اتقاقيو مکلف ؤ نه سواي کولای چي سهيل و وژني. (دا يوه فقهي مسئله وه).

سهيل خپل زوی ابو جندل رضي الله عنه د کفارو تر لښکره ورساوه او بيرته د مسلمانانو د لښکر ځای ته راغلی او د صلحي هغه پاته حصه يا مادې يې وليکلې.

اوس نو قريش د مسلمانانو د بارېدلو انتظار کوي چي بيرته ولاړ سي،

رسول الله ﷺ مسلمانان امر کړه چې د سر په خړولو سره له احرامه ځانونه حلال کړی او بیرته مدینې منورې ته درځی، حضرت عمر رضی الله عنه ولاړ سو او ویل: یا رسول الله! آیا تا موږ ته خبر نه وړا کړی چې موږ به کعبې شریفې ته ورځو او طواف به پر کوو؟ ځکه رسول الله ﷺ خوب لیدلی ؤ چې مسلمانان کعبې شریفې ته ورځي او طواف پر کوي او بیا سرونه خړوي یا کوچني کوي او دغه خوب یې مسلمانانو ته ویلي ؤ، نو حضرت عمر رضی الله عنه دغه خوب ورسول الله ﷺ ته وریاد کړی او ویل: تا موږ ته خبر را کړی ؤ چې موږ به بیت الله ته ځو او طواف به پر کوو، رسول الله ﷺ وفرمایل: هو یا عمر! مگر ما درته ویلي وه چې سړکال به ورځو؟ حضرت عمر رضی الله عنه وویل: یا! داسې دي نه وه را ته ویلي.

خیر مسلمانان په دغه صلحه ډیر خواشینی او ناراضه دي نو عمر رضی الله عنه غوښتل چې یو څه وکړي، اوس به په دغه باره کې هغه حدیث شریف درته را نقل کړم چې امام بخاري او امام مسلم یې روایتوي چې دغسې حدیث ته چې امام بخاري او امام مسلم دواړو په خپل صحیح کې رانقل کړی وي حدیث متفق علیه وايي، حدیث شریف داسې دی:

حضرت عمر رضی الله عنه وايي: ورسول الله ﷺ ته ورغلم او ما ورته وویل:

یا رسول الله! آیا ته په حقه سره د الله ﷻ نبي نه یې؟

رسول الله ﷺ وفرمایل: بلکه یم.

عمر رضی الله عنه وویل: آیا ته پر حق نه یې او زموږ دښمنان پر باطل نه دي؟

رسول الله ﷺ وفرمایل: بلکه موږ پر حق یو او دوی پر باطل دي.

عمر رضی الله عنه وویل: آیا زموږ وژل سوي کسان په جنت کې او د دوی وژل سوي کسان

په اور کې نه دي؟

رسول الله ﷺ وفرمایل: بلکه دي.

عمر رضی الله عنه وویل: نو موږ ولې په خپل دین کې دوی ته کښته کیږو؟

رسول الله ﷺ وفرمایل: زه رسول الله یم د خپل رب نافرمانی نه کوم او هغه زما

ناصر او مددگار دی.

حضرت عمر رضی الله عنه وویل: آیا تا موږ ته نه وه ویلي چې موږ به بیت الله ته ورځو

او طواف به پر کوو؟

رسول الله ﷺ و فرمايل : هو، مگر ما درته ويلي وه چي ته به سرکال ورځي؟
عمر رضي الله عنه وويل : يا.

رسول الله ﷺ نور هم په تاکيد سره و فرمايل : بشکه چي ته به ورځي او طواف به پر کوې. (يعني: زما وينا حق ده خو وخت يې نه دی راغلی)

حضرت عمر رضي الله عنه لکه داسي جواب چي غواړي چي ډير مطمئن سي نو ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته ورغلی او هغه پوښتني يې ځني وکړې چي د رسول الله ﷺ څخه يې کړي وې، ابوبکر الصديق رضي الله عنه چي واقعاً صديق ؤ داسي جواب يې ورکړي چي حضرت عمر رضي الله عنه يې په چپ کړي او ويل: يا بن الخطاب! دا رسول الله دی د خپل رب نافرمانی نه کوي او الله جبار يې هيڅکله نه ضايع کوي.

څه وخت نه ؤ تېر سوی چي سورة الفتح نازل سو، رسول الله ﷺ عمر رضي الله عنه ور وغوښتي او د سورة الفتح آياتونه يې ورته تلاوت کړه، عمر رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! آیا دغه فتحه ده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، نو د عمر رضي الله عنه زړه خوشاله سو. [رواه: البخاري ومسلم]

اوس چي خبره خلاصه او فيصله سوه رسول الله ﷺ اصحاب کرام امر کړه چي هدي حلالې کړي، سرونه و خړوي او احرام خلاص کړي، مگر د صحابه کرامو څخه يو هم نه سو ولاړ، رسول الله ﷺ په تعجب کي سوځکه د اول وار دپاره مسلمانان د ده ﷺ نافرمانی کوي؟ رسول الله ﷺ امر کړه چي له احرامه ځانونه حلال کړي، يعني: د احرام د حالته ووزی مگر صحابه کرام يو هم نه سو ولاړ، رسول الله ﷺ بيا د احرام په خلاصولو سره امر کړه بيا هم يو نه سو ولاړ، رسول الله ﷺ درېيم وار د سرو په خړولو او د احرام په خلاصولو امر کړه، بيا هم يو نه سو ولاړ.

رسول الله ﷺ دوی پرېښوول او څېمې ته ننوتی دا بېره ور سره ده چي د ده ﷺ پر اصحابو د الله جبار قهر او عذاب نازل نه سي، څرنگه چي په دغه سفر کي ام سلمه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ سره ملګرې وه وهغې ته يې وويل: خلکو زما د امر اطاعت ونه کړي بېرېرم چي د الله جبار قهر او عذاب به پر نازل سي.

ورونو! کله کله د بنځو سره داسي فکر او حل پيدا سي چي د نارينه سره هغه فکر

او حل نه وي موجود، ام سلمه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ په جواب کي وويل: يا رسول الله! ته ور ووزه او هيچا ته هيڅ مه وايه خپله هډيه حاله کړه او سر خروونکي را وغواړه چي ستا سر در وڅروي، کله چي ستا اصحاب تا و ويني چي ځان دي له احرامه خلاص کړي دوی ته هم بېله ستا متابعت بل شئ نه پاته کيږي.

رسول الله ﷺ هم له خپلي خېمې را و وتي و هيچا ته يې هيڅ و نه ويل خپله هډيه يې حاله کړه او سرخروونکي يې را وغوښتي، د ده ﷺ سر يې ور وخواوه، صحابه کرامو چي وليدل چي رسول الله ﷺ خپل سر وخواوه نو پوه سوه چي خبره خلاصه سوه عمره نسته، دوی هم ولاړ سوه خپلي هډيي يې حلالي کړې او د سرو په خړولوي يې شروع وکړه.

ځيني د ځينو نورو سرونه ورڅروي، مگر څرنگه چي ډير خواشيني او په قهر کي وه د خړولو په وخت کي يې يو د بل سرونه ور زخمي کول، د سرود خړولو څخه چي فارغه سوه رسول الله ﷺ وليدل چي ځينو نفرو وريستان کوچني کړي دي يعني: خړولي يې نه دي بلکه غچي کړي يې دي نو رسول الله ﷺ و فرمايل: الله دي پر هغو کسانو ورحميرې چي سرونه يې خړولي دي، صحابه کرامو و ويل: او هغه چي غچي کوي يې يا رسول الله!؟ رسول الله ﷺ بيا و فرمايل: الله دي پر هغو کسانو ورحميرې چي سرونه خروي، صحابه کرامو بيا و ويل: او هغه کسان چي غچي کوي يې يا رسول الله!؟ درېيم وار بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: الله دي پر هغو کسانو ورحميرې چي سرونه خروي، اصحاب کرامو بيا و ويل: او هغه کسان چي غچي کوي يې يا رسول الله!؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو! او پر هغو کسانو چي غچي کوي يې، نو يې په غچي کولو سره هم اجازه وکړه مگر د خړولو ثواب تر ډېر دی.

د دغي صلحي په باره کي د الله ﷻ له طرفه سورة الفتح نازل سو الله ﷻ فرمايي:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ﴿١﴾﴾

يعني: بېشکه چي موږ فتحه او بری در کړی دی تا ته، بېشکاره او روښانه بری. د حدیبيي صلحه که څه هم په بېشکاره او د دباندې څخه د ذلت او مغلوبیت صلحه معلومېږي، په اول او سطحې نظر د دغي صلحي د شرایطو څخه داسي معلومېږي چي

د صليحي ټولې مادې د قريشو په گټه دي، لکه حضرت عمر فاروق او نور اصحاب کرام چې د دغې صليحي د ښکاره تورو په ليدلو ډېر ناراضه وه، دوی خيال کاوه چې د مسلمانانو د دغه (۱۴۰۰) سر قربانوونکي لښکر په مخ کې قريش او د هغو طرفداران هيڅ اهميت نه لري، دغه قسم مشکلات او مخالفتونه ولي په توره نه سي حل؟

مگر د رسول الله ﷺ نظر و هغو نتيجو ته متوجه ؤ چې د نورو د سترگو څخه پټي او نهايي وې او بل دا چې الله ﷻ د ده ﷺ سينه د ډيرو سختو پېښو د تحمل او زغملو دپاره خلاصه کړې وه، د رسول الله ﷺ بې مثله توکل او تحمل، هغه د کفارو شرطونه ومنل او اصحاب کرامو ته به يې ويل: الله زما سره دی او ما نه ضائع کوي.

د حديبيې صلحه ولي فتحه وبلل سوه؟ حتی صحابه کرامو به هم داسي پوښتني کولې چې يا رسول الله! آيا دا فتحه او بری دی؟ رسول الله ﷺ به و فرمايل: هو، دا لوی بری دی ځکه چې په دغه صلحه سره د قريشو لاسونه د مسلمانانو څخه منغه او وټرل سوه، په دغه صلحه سره مسلمانان و دعوت او خپلو نورو دشمنانو ته فارغه سوه چې دغه صلحه او دعوت ته فارغه کېدل د مکې مکرمې د فتحي سبب وگرځېدل.

د مسلمانو ښځو هجرت

د حديبيې ترصليحي وروسته پسله هغه چې رسول الله ﷺ مدينې منورې ته ورسېدی د مکې مکرمې څخه مسلمانو ښځو و مدينې منورې ته هجرت وکړی چې په هغو کې يوه هم ام کلثوم بنت عقبه بن أبي معيط وه، عقبه خو پېژنی؟ هغه لوی کافر چې د رسول الله ﷺ پر مبارکه شا يا ملا يې د سجده په وخت کې د اوښ کلمې ور کښېښوولې او د بدر په غزاه کې و وژل سو، د دغو ښځو مشرک اقرباء په دوی پسې ورغله ويل: دغه ښځې بايد د هغه عقد او عهد په سبب چې په حديبيې کې وسو بيرته موږ ته را کول سي، رسول الله ﷺ دغه د دوی غوښتنه نه کړه قبوله ځکه په معاهده کې دغه ماده داسي ليکل سوې وه: (پر دې اتفاق وسو که زموږ څخه هر سړی و تا ته درغلی که څه هم ستا پر دين وي بيرته به يې موږ ته را کوې) په معاهده کې لفظ د (رجل) يعني: سړي ليکل سوی ؤ، نو په دغه ماده کې اساساً ښځې داخلي نه وې

او په دغه باره کې د الله ﷻ دا قول هم نازل سو چې فرمايي:

﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا جَاءَهُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مَهْجِرَاتٍ فَاَمْتَحِنُوهُنَّ
 اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا
 مِنْ حِلٍّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ﴾. [الممتحنه: ۱۰]

يعني: اې مومنانو! کله چې تاسې ته مومني ښځې په هجرت سره راسې نو تاسې دوی امتحان کړی الله ﷻ د دوی په ايمان ښه عالم دی، يعني: د زړو حال خو الله ﷻ ته معلوم دی، مگر په ښکاره او ظاهره سره تاسې د هغو ښځو پوره تحقيق او معلومات کوی چې آيا دوی واقعا هم د اسلام په سبب هجرت کړې دي؟ کومې دنيوي يا نساني گټې خو به يې په نظر کې نه وي نيولي؟ او که بيا تاسې په دې پوه سواست چې دوی مومنانې دي بيا يې نو بيرته کفارو ته په لاس مه ورکوی نه دغه مومني ښځې هغو کفارو ته حلالې دي او نه هغه کافران دغو مومنونو ښځو ته حلال دي. رسول الله ﷺ په دغه دوه سببه مومني مهاجري ښځې بيرته د کفارو په لاس نه ورکولې ځکه يو خو دوی په هغه عهد او معاهده کې نه وې داخلي او بل د الله ﷻ صريح حکم هم داسې و او د دغه آيات شريف په آخر کې الله ﷻ فرمايي:

﴿وَلَا تُمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُوفَرِ﴾ [الممتحنه: ۱۰]

او کافرانې ښځې په خپله نکاح کې مه ساتی، نو مسلمانانو هغه خپلې کافري ښځې د دغه آيات شريف په حکم سره طلاقي کړې، حضرت عمر رضي الله عنه په دغه ورځ خپلې دوې مشرکې ښځې طلاقي کړې چې يوه يې معاويه په نکاح کړه او بله يې صفوان بن اميه په نکاح کړه.

د حدیبيې پر صلحه تبصره

اوس به د حدیبيې صلحه او د هغې صلحي مادې لړ څه وڅېړو يا په بل عبارت څه به پر ورغیږو: که موږ د حدیبيې صلحه او د هغې مادې په غور او دقت سره تر نظر ورسو او د هغې صلحي د مادو نتيجه ته متوجه سو بېله شکه دغه صلحه د مسلمانانو

دپاره لويه او عظيمه فتحه ده. ځکه تر دغه د مخه قريشو د مسلمانانو په وجود هيڅ اقرار او اعتراف نه کاوه بلکه د مشرکانو مقصد او هدف دا ؤ چې د مسلمانانو شان او شوکت، عزت او حيثيت ورک کړي او له منځه يې يوسي او د داسي ورځې په انتظار وه چې په هغه کې د مسلمانانو انتها او ختمېدل وويني، قريش په خپل ټول قوت او طاقت د اسلامي دعوت او نورو خلکو په منځ کې حائل او دېوال گرځېدل، قريشو هيڅ نه غوښتل چې د اسلامي دعوت خبري د خلکو تر غورو پوري ورسېږي ځکه په جزیره العرب کې ديني مشرتوب او دنيوي رياست د دوی ؤ، خو اوس د دوی له طرفه صلي ته رجوع کول د مسلمانانو پر قوت اقرار او اعتراف دی او د دې معنی دا وه چې قريش اوس د مسلمانانو د مقابلي څخه عاجزه سوه او مسلمانان يې په رسميت وپېژندل نو په دغه صلحه سره مسلمانانو استقلال حاصل کړی.

دا خو فقط د صلي په متعلق خبري وې او اوس د صلي مادو ته راسه: که مور د صلي څلورمه ماده تر نظر و باسو چې هغه داسي وه:

۴- هر څوک يا هره قبيله چې و غواړي چې په دغه عهد او اتفاق کې د محمد ﷺ او مسلمانانو په طرف کې داخل سي کولای سي او هر څوک يا هره قبيله چې و غواړي چې د قريشو په طرف کې داخل سي کولای سي.

د دې څخه داسي نتيجه را وزي چې قريشو هغه خپل ديني زعامت او دنيوي رياست هېر کړی، اوس د دوی بل هيڅوک او بل هيڅ شئ مقصد نه دی بېله خپله ځانه، نور نو که ټول خلک او پاته ټوله جزیره العرب په اسلام کې داخل سي دا و قريشو ته اهميت نه لري او په دغه موضوع کې دوی په هيڅ قسم سره مداخله نه کوي حال دا چې دغه قريش هغه کسان دي: که به يو څوک د هر ځای او د هري قبيلې څخه چې به ؤ مسلمان سو دوی به هغه بندي کاوه او واهه او نن ورځ وايي:

مور په هيچا کار نه لرو که ستا په طرف کې داخلېږي! داخل دي سي.

آيا دغه د قريشو ناکامي نه ده؟ او د مسلمانانو دپاره بنکاره فتحه نه ده؟

تاسي پوهېږي: هغه وينه بهوونکي او وژونکي جنگونه چې د مسلمانانو او د دوی د دښمنانو په منځ کې کېدل په هغو جنگو کې د مسلمانانو مقصد د مالو اخيستل او

د انسانانو وژل نه وه او نه مسلمانانو غوښته چې خپل دښمنان دي په زور سره مجبوره کړي چې اسلام ته داخل سي، بلکه د هغو جنگو څخه د مسلمانانو يواځنی هدف دا و چې و خلکو ته دي په دين او عقیده کې پوره آزادي ورکول سي، که څوک غواړي چې مسلمان سي مسلمان دي سي او که څوک غواړي چې پر خپل کفر پاته سي پاته دي سي، لکه څرنګه چې الله ﷻ د سورة الکهف په (۲۹) نمبر آيات کې فرمايي:

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾ (الكهف: ۲۹)

ژباړه: که ستاسي څخه د چا خوښه او اراده وي چې د دغه قرآن او اسلام تصديق وکړي او عمل په وکړي په ودي يې کړي او دا د ده دپاره خیر دی، او که د چا خوښه او اراده وي چې د هغه څخه انکار وکړي ودي يې کړي.

خود خلکو او د دوی د اړادې په منځ کې به بل هيڅوک او بل هيڅ قوت مداخله نه کوي او اوس د دغې څلورمې مادې په اساس او نتيجه کې دغه مقصد د ټولو جزئياتو سره حاصل سو چې ممکن دغه مقصد په ډيرو کاميابه جنگو هم لاس ته نه وای راغلی او مسلمانانو په دغه حُریت او آزادي سره د دعوت په لار کې لويه کاميابي لاس ته را وړه، تاسي پوهېږئ؟ چې د ټولو مسلمانانو شمېر تر دغه صلحي د مخه تر درو زرو نفرو نه زياتېدی، خو د دوو کلو په جريان کې د مکې مکرمې په فتحه کې د مسلمانانو شمېر لس زره نفره و.

او د صلحي دوهمه ماده چې داسي ليکل سوې وه:

۲- دغه د جنگ او دښمنۍ حالت چې د مسلمانانو او قريشو په منځ کې دی دا به د لسو کلو دپاره ختمېږي.

يعني: لس کاله به يو پر بل تعارض نه کېږي، دا په خپله د مسلمانانو د ښکاره کاميابۍ دوهمه جزء سو، ځکه اول هم مسلمانانو په جنگ شروع نه ده کړې بلکه دغه جنگونه اول د قريشوله طرفه شروع سوه.

لکه څرنګه چې الله ﷻ په سورة التوبه کې فرمايي:

﴿وَهُمْ بَدَأُواكُمْ أَوْلًا مَّرَّةً﴾ (التوبة: ۱۱۳)

ژباړه: او دوی اول وار په جنگ شروع وکړه چې مسلمانان یې په مکه مکرمه کې آزارول، یا دا چې ستاسې د متعاهدینو سره (د خزاعه د قبیلې سره) یې جنگ وکړی. مکر هو هغه د مسلمانانو عسکري دورې ټوله د دې دپاره وې چې قریش د هغه غفلته څخه را ویني او د الله ﷻ دلاري څخه د خلکو منعه کول پرېږدي او د مسلمانانو سره په مساوات او برابري ژوند وکړي، هره ډله د خپل هدف او مقصد دپاره مشغوله وي.

اوس چې د لسو کلو دپاره جنگ پرېښوول سو نو هغه د قریشو له طرفه د اسلامه څخه د خلکو منعه کول پای ته ورسېدل چې دا په خپله د هغه چا دپاره چې اول یې جنگ شروع کړی و ناکامي، ضعف او شکست دی، او هرڅه چې د معاهدې اوله ماده ده چې هغه داسې وه:

۱- رسول الله ﷺ او مسلمانان به سرکال بېله دې څخه چې مکې مکرمې ته داخل سي بیرته به مدینې منورې ته ځي او بیا په را تلونکي کال کې د مسلمانانو حق دی چې د عمرې دپاره راسي او مکې مکرمې ته داخل سي.

دغه ماده د هغه څه دپاره انتهاه سوه چې قریشو مسلمانان د مسجد الحرام څخه منعه کول، چې دا په خپله د قریشو دپاره ناکامي ده، شپږ کاله کیږي چې مسلمانان د مسجد الحرام څخه منعه وه او اوس په دغه ماده کې د قریشو دپاره د زړه بڼه کېدلو خبره دا ده چې مسلمانان یې فقط د یوه کال دپاره د مسجد الحرام څخه منعه کړل.

اوس نو قریشو د دغې صلحي په درو مادو کې مسلمانانو ته امتیاز ورکړی او د هغه په مقابل کې یې په یوه ماده کې چې درېیمه ماده وه د ځان دپاره امتیاز واخیستی چې هغه درېیمه ماده داسې وه:

۳- د قریشو څخه چې هر څوک د خپلو مشرانو یې اجازې مدینې منورې یا محمد ﷺ ته مهاجر ورسې، محمد ﷺ به هغه یو بیرته قریشو ته ورکوي او که د قریشو څخه هر څوک مرتد سو، د مدینې منورې څخه مکې مکرمې ته راغلی هغه نفر بیرته مسلمانانو ته نه ورکول کیږي.

مکر تاسې و دغه امتیاز ته وگورئ: دا یو پوچ او بې فایدې امتیاز دی، په دې

امتیاز کې داسې شئې نسته چې هغه دې مسلمانانو ته ضرر ورسوي، دا معلومه خبره ده: یو مسلمان ترڅو چې مسلمان وي هیڅکله د الله، د رسول الله او د اسلام له بڼاره نه تښتي، مگر هغه وخت بیا تښتي چې په ظاهره او په زړه کې مرتد سي او که یو څوک په دغه اندازه مرتد سو بیا نو مسلمانان و هغه ته ضرورت هم نه لري او د دغسې چا د اسلامي ټولني څخه وتل تر دې ښه او بهتر دي چې هلته په اسلامي ټولنه کې پاته وي او دا هغه مفهوم او مضمون دی چې رسول الله ﷺ و هغه ته اشاره کړې ده،

رسول الله ﷺ په هغه حدیث کې چې امام مسلم یې روایتوي فرمایي: هر هغه څوک چې زموږ څخه دوی ته ورسې هغه الله را څخه لیري کړی. [رواه: مسلم]

مگر: هر هغه څوک چې د اهل مکې څخه مسلمان سي که څه هم د دوی د هجرت لار مدینې منورې ته نه ده خلاصه یعني: د هغې صلحي په سبب مدینې منورې ته هجرت نه سي کولای خود الله ﷻ مخکې پراخه ده.

آیا هغه وخت چې اهل مدینه د اسلامه څخه په هیڅ نه وه خبر د حبشې مخکې د مسلمانانو دپاره نه وه پراخه؟ او دا هغه مقصد دی چې رسول الله ﷺ په پاته حدیث شریف کې اشاره ورته کړې ده او فرمایي:

که د دوی څخه موږ ته څوک راغله الله ﷻ به هغولره د مشکله څخه د خلاصون لار پیدا کړي. [رواه: مسلم]

اوس نو دغه درېمه ماده که څه هم په ښکاره د قریشو عزت پکښې و خو په حقیقت کې د قریشو پر پرشاني او وارخطایي دلالت کوي، د دوی د بت پرستی پر دین او د دوی پر ټولنه هغه د دوی ډیره بېره ښکاره کوي، لکه دوی چې دا حس کړې وه چې د دوی دین د نږدولو په حالت کې دی نو ځکه موږ باید خامخا د خپل دین د ساتني دپاره دغسې اقدام وکړو.

مگر بالمقابل رسول الله ﷺ چې دغه ماده قبوله کړه:

(هر څوک چې د مسلمانانو څخه قریشو ته ور و تښتي، هغه دي بیرته مسلمانانو ته نه ور کول کېږي) دا د دې دلیل دی چې رسول الله ﷺ د خپل دین او ټولني پر اثبات او قوت پوره اعتماد درلودی او پر خپل دین د دغسې شرطو څخه نه بهرېدی،

دا د دغې صلحي د مادو حقيقت ؤ.

مگر هلته په ښکاره سره دوه شيه يا دوي پوښتني وې چې د هغو په سبب په مسلمانانو کي تشويش او پرېشاني پيدا سوه.

لومړئ: مسلمانانو ته دا ثابته وه چې محمد ﷺ رسول الله دی او دى ﷺ پر حق دی او الله ﷻ د ده د دين د لوړ والي وعده ورسره کړې ده، نو اوس څه پېښه ده چې د قريشو دغه شرطونه قبلوي؟ او په صلحه کي و هغو ته امتيازات ورکوي؟

دوهم: رسول الله ﷺ مسلمانانو ته ويلي وه چې مور به بيت الله ته ورځو او طواف به پر کوو، نو اوس څه پېښه سوه چې نه هلته ورغلو او نه مو طواف پر وکړي؟ دغه دوه شيه په مسلمانانو کي د شک، وسوسې او بېځايه گمانو سبب وگرځېدل او د مسلمانانو احساسات يې ور زخمي کول، تر داسي اندازې چې دغه غم او هم د مسلمانانو پر فکرو غالبه سواو دې ته يې نه پرېښوول چې د صلحي د مادو په نتيجه کي صحي فکر وکړي او بنايي په مسلمانانو کي هغه څوک چې د دغه غم تر تاثير ډير لاندي ؤ، هغه حضرت عمر بن الخطاب ؓ ؤ.

(اوس د دغو دوو تشويشي پوښتنو جواب ته متوجه سي)

اول: لکه څرنګه چې د مخه مو درته و ويل: حضرت عمر ؓ ؤ چې رسول الله ﷺ ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! آيا مور پر حق او دوی پر باطل نه دي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو داسي ده او بيا ده و ويل: آيا زموږ وژل سوي کسان په جنت کي نه دي؟ او د دوی وژل سوي کسان په اور کي نه دي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو داسي ده، نو عمر بن الخطاب ؓ و ويل: مور ولي په خپل دين کي ورته کښته کيږو؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يابن الخطاب! زه رسول الله يم او د خپل رب نافرمانی نه کوم، هغه رب زما مرسته کوونکی دی او هيڅکله ما نه ضائع کوي.

دوهم: عمر ؓ و ويل: آيا تا مور ته نه وه ويلي چې مور به بيت الله ته ورځو او طواف به پر کوو؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو ما درته ويلي وه مگر ما درته و ويل: چې سر کال؟ عمر ؓ و ويل: يا! دا دي نه وه را ته ويلي، نو رسول الله ﷺ ورته و ويل: ته ور تلونکی يې او طواف به هم پر وکړي.

بيا هم حضرت عمر رضي الله عنه د هغه قهر او پرېشاني په حالت کي ابوبکر الصديق رضي الله عنه ته ورغلی او هغه خبري يې ورته وکړې چې رسول الله ﷺ ته يې کړي وې، ابوبکر الصديق رضي الله عنه هم هغه جوابونه ورته وويل چې رسول الله ﷺ ورته ويلي وه، خودغه يوه خبره يې پر زياته کړه: يا عمر! تر مرګه پوري د رسول الله ﷺ پر رضاء ورسره څه، په والله هغه پر حق دی، او بيا د سورة الفتح دغه آیات نازل سو:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾

رسول الله ﷺ عمر رضي الله عنه را وغوښتی او دغه آیات يې ورته تلاوت کړې، عمر رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! آیا دغه فتحه ده؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، نو د عمر رضي الله عنه زړه خوشاله سو او ولاړی، بيا نو عمر رضي الله عنه پر دغه خپلو کړو خبرو ډېر پښمانه ؤ، عمر رضي الله عنه وايي: د دغو خبرو په سبب مي ډير ښه کارونه کول، د هغې ورځي د خبرو له بيړي خيرا تونه ورکوم، روژې نيسم، نقلي لمنځونه کوم، مريان آزادوم، دپاره د دې چې هغه زما دپاره خيرسي.

(د حديبيې د صلحي په آخر کي به د ابوبصير رضي الله عنه قصه درته بيان کړم ځکه

هغه قصه هم په دغه صلحه پوري تعلق لري)

کله چې رسول الله ﷺ د حديبيې څخه مدينې منورې ته ورسېدی په دغو شپو کي په مکه مکرمه کي يوه مسلمان سړي د هغو کفارو څخه چې ده ته يې عذابونه ورکول ځان خلاص کړی چې دغه سړی ابو بصير رضي الله عنه ؤ (ابو بصير د ثقيف د قبيلې څخه ؤ او د قريشو حليف ؤ، دئ مسلمان او په مکه مکرمه کي اوسېدی) نو ابو بصير د مکې مکرمې څخه مدينې منورې ته مهاجر ورغلی، دغه ټوله لار يې پياده وههل خود قريشو دوه نفره تر شا په بسې وه غواړي چې بيرته يې بوزي، مگر ابو بصير مدينې منورې ته ځني ورسېدی او مسجد نبوي ته ورننوتی ويل: يا رسول الله! مهاجر درته راغلی يم.

سمدستي هغه دوه نفره کفار چې په ده پسې وه پسې را ورسېدل او ويل: يا محمّد! ﷺ هغه عهد او وعده چې زموږ او ستاسي په منځ کي ده؟ لکه څرنگه چې د صلحي په مادو کي راغلي دي دي به بيرته موږ ته راکوې، رسول الله ﷺ و فرمايل: هو! واخلي بويې زي، هغو ابوبصير کش کړی او بيرته يې رهي کړی، ابو بصير نارې

وهي چي څنگه مي کفارو ته په لاس ورکوي؟ ما دغه ټوله لار پر پښو ووهل او هجرت مي را وکړي او تاسي مي بيرته ور تسليموي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا ابا بصير! قريبه ده چي الله ﷻ به تا او ستا ملگرو ته د نجات لار پيدا کړي، ابو بصير مجبوره سو د هغو دوو نفرو سره رهي سو. مديني منورې ته نژدې د ذوالحليفه سره چي اوس ابار علي ورته ويل کيږي هغه دوه نفره کښنستل چي ځانونه هوسا کړي او څه هغه خرما وخوري چي د دوي سره ورسره وه، بندي يې هم ور سره دي، ابو بصير هغه يوه نفر ته وايي: فلانيه! په والله دغه ستا توره ډېره ښه را معلومېږي، هغه ويل: هو والله دا ډيره ښه توره ده او ما څو واړه امتحان کړي هم ده، ابو بصير وويل: ته يې را ښکاره کړه چي زه يې وگورم، په خبرو خبرو کي ابو بصير وکولای سواي چي د هغه څخه توره واخلي او هغه په ووژني، دا بل په ځغستاسو، هغه ځغلي ابو بصير توره په لاس په پسې دي، هغه خپل مرگ په سترگو ويني، خو اوس چيري ولاړ سي ټوله دښت دي؟

خو هغه نژدې ځای مدينه منوره وه، نو يې د مديني منورې پر طرف مخ ونيوی، مشرک ځغلي ابو بصير توره په لاس تر شا په پسې دي هغه ځغلي دي يې نه پسې پرېږدي، د ډير تېز ځغستلو څخه يې دورې ولاړېږي، دوږه په پسې ده، کله چي کافر مديني منورې ته ورسېدی مخامخ پر مسجد ور رهي دي او په مسجد ور ننوتی، ابو بصير تر شا په پسې دي، رسول الله ﷺ چي دغه مشرک په دورو سپيره وليدی او سا په اوږو شري ويل: دې سري مرگ ليدلی دي، خو سري ناري کړه: والله زما ملگري ووژل سو او اوس ما هم ووژني.

ابو بصير چي مسجد ته ور داخل سو ويل: يا رسول الله! الله ﷻ ستا ذمه خلاصه کړه تازه ور تسليم کړم او هغه عهد چه ستا او د دوي په منځ کي وپه هغه دي وفاء وکړه او تا بيرته زه و دوي ته ور ولېږلم، هغه چي پر تا وه هغه دي وکړه اوس ته په ما کارنه لرې الله ﷻ زه له دويه خلاص کړم، رسول الله ﷺ و فرمايل: هو! ما په لاس ورکړي او تا ځان خلاص کړی، هغه مشرک وويل: يا محمد! ﷺ بيرته يې را تسليم کړه لکه څرنگه چي مو وعده سره کړې ده، رسول الله ﷺ و فرمايل: ما دا کار وکړی خو ستاسي څخه بيرته ولاړی ما خپله ذمه خلاصه کړه، کافر يې جوا به سو او ابو بصير يې پرېښاوه.

بيا نو ابو بصير و ويل: يا رسول الله! پرې مي ږده چې په مدينه منوره كې واوسېږم، رسول الله ﷺ ويل: يا، كه په مدينه كې واوسېدې معنی: ما هغه خپل عهد مات كړی، ابو بصير ويل: نو مي پرېږده چې هر چيري زما خوښه وي هلته ولاړ سم، رسول الله ﷺ وفرمايل: زما ستا سره كار نسته هر چيري چې غې ولاړسه ته آزاد يې او زما تر امر نه يې لاندي، ځكه ابو بصير د مسلمانانو په جماعت كې نه و داخل او د هغو تر قيادت او مشرۍ نه و لاندي، ابو بصير د مسجد خڅه ووتی او توره ورسره ده.

رسول الله ﷺ يوه خبره وكړه چې ابو بصير واورېدل او په خلكو كې هم نشر سوه، هغه دا چې رسول الله ﷺ وفرمايل: افسوس دي وي ده لره كه د ده سره نفور سره وای د جنگ اور يې بلاوه (دا اشاره وه چې يا ابا بصير! د كفارو و تكليف وركولو ته دوام وركړه) ابو بصير چې دغه خبره واورېدل نو مكې مكرمې ته نه ولاړی بلكه عيص ته ولاړی، عيص خو در معلوم دی چې يوه غرنۍ منطقه ده او په دغو غرو كې وني او غارونه ډېر دي، نو ابو بصير دغه عيص ته ولاړی او هلته ژوند كوي.

د ابو بصير خبر و هغو مسلمانانو ته ورسېدی چې په مکه مكرمه كې وه او مدينې منورې ته يې هجرت نه سواى كولاى نو اول هغه څوك چې مکه مكرمه يې پرېښوول او هجرت يې وكړی هغه ابو جندل و، مگر ابو جندل هم مدينې منورې ته نه ولاړی ځكه دى پوهېدی چې بيرته مي كفارو ته په لاس وركوي، د مدينې منورې پر ځای عيص ته ولاړی، هغه عيص چې غرنۍ منطقه وه او غارونه پكښې وه، دغه دوه نفره دلته ژوند كوي، كله چې د قريشو قافلې تېرېږي پر هغو هم حملې كوي، هغه نور مسلمانان چې په مکه مكرمه كې وه او د هغې صلحي په سبب يې مدينې منورې ته هجرت نه سواى كولاى هغو هم عيص ته هجرت وكړی، ټول نوي مهاجر مسلمانان د مدينې منورې پر ځای عيص ته ځي څو په عيص كې (۷۰) نفره مسلمانان سره يو ځای سوه، اوس نو په منظم ډول د قريشو پر قافلو حملې كوي.

قريشو ورسول الله ﷺ ته حال ولېږی ويل: يا محمد! ﷺ هغه عهد چې زموږ او ستاسي په منځ كې دی څه سو؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: زه پر خپله وعده يم، قريشو ويل: ابو بصير او د هغه ملگري څه كارونه كوي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: هغه ما

وتاسي ته در تسليم کړی اوس په ما پوري تعلق نه لري، قريشو ويل: که موږ د هغه سره جنگ وکړو ته خو به مداخله نه کوي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: زه هيڅ کار نه درلرم ځکه زموږ او ستاسي په منځ کي هغه د صلحي عهد او اتفاق موجود دی.

قريشو عيص ته يو لښکر ولېږی چې د ابو بصير او د هغه د ملگرو سره جنگ وکړي، خو ابو بصير د هغو سره جنگ کولو ته هيڅ نه را و وتی غواړي چې هغه خپلو چليکي حملو ته دوام ورکړي، جبهه يي جنگ نه کوي، د قريشو لښکر ورغلی او ډيره موده يې په انتظار ورته تېره کړه خو څوک د دوی د جنگ دپاره نه را و وتی، د قريشو لښکر بيرته يې نتيجې مکې مکرمې ته ولاړی، مگر د قريشو هره قافله چې تيرېږي بيا هم ابو بصير رضي الله عنه حملې پر کوي، د قريشو قافلې بيا په خطر کي سوې او په فارغه زړه نه سي تېرېدلای.

اوس نو نور هغه کسان چې تر مدينې منورې او تر مکې مکرمې دباندې اسلام ته داخلېږي، يعني: يواځي قريش نه بلکه نور خلک هر څوک او هر چيري چې وي او اسلام ته داخل سي هغه فکر کوي چې زه ولي مدينې منورې ته ولاړسم چې تر هغه عهد او اتفاق چې رسول الله ﷺ د قريشو سره کړی دی لاندې سم، ولي عيص ته نه ځم او د ابو بصير مرسته نه کوم؟ نو هغه نوي مسلمانان د دې پر ځای چې مدينې منورې ته ولاړ سي عيص ته ځي تر څو چې په عيص کي درې سوه نفره مسلمانان سره يو ځای سوه، پوره لښکر ځني جوړ سو، قريشو هر څه کوبښن وکړی چې دغه خطر له ځانه ليري کړي خو په وسه يې هيڅ نه سوه پوره.

اوس نو د ابو بصير او هغو کسانو چې د ده سره دي د دوی د شجاعت او قوت په سبب د قريشو يوه قافله هم سالمه نه سي تېرېدلای، قريشو هغه د حديبيې صلحه په دې سبب وکړه چې قافلې يې سالمې تيري سي مگر د دوی قافلې او تجارت بيا هم په خطر کي دي، چې په دې ډول سره رسول الله ﷺ هم صلحه وکتل او هم د قريشو قافلې تر هغه پخواني خطر لاندې دي سالمې نه سي تېرېدلای.

د ابو بصير او د هغه د ملگرو قدرت ورځ په ورځ زياتېږي، يوازي دا نه چې تجارتي قافلې پر قريشو بندي سوې بلکه د خوراکي شيانو قافلې هم پر بندي سوې، په خپله مکه مکرمه غذايي مواد نه لري او د دباندې څخه پر قطعه سوه، چې په نتيجه

کي په مکه مکرمه کي کاڅتي جوړه سوه او لوړه شروع سوه، قریش چي د دغه خطر د ليري کولو دپاره هرڅه کوبښن وکړي يې فايدې دی، نو قریشو د ابوسفیان په مشرۍ يوه ډله مدينې منورې ته ولېږل او ويل: يا محمد! ﷺ د الله روی مو در وړی دی رحم وکړه او هغه شرط چي موږ د حدیبیې په صلحه کي اېښی و هغه نه غواړو.

قریش کوم شرط نه غواړي؟ هغه شرط چي د هغه په سبب مسلمانان ډېر خواشيني او ناراضه وه، هغه شرط چي مسلمانانو د ځان دپاره ډلټ باله، دا هغه شرط و چي ويل: (که د مکې مکرمې څخه کوم مسلمان درسي هغه به بيرته را کوې) اوس قریش وايي: دغه شرط موږ نه غواړو، هغه مهاجر خلک دي ستا سره وي چي صلحه و ساتل سي او قافلې تيري سي، رسول الله ﷺ د رحم او مهربانۍ په سبب تر دغه شرط تېرسو، دا هغه شرط و چي مسلمانانو د کفارو په گټه باله، مگر په حقيقت کي هغه شرط د مسلمانانو په گټه و، بيا نور رسول الله ﷺ و حضرت عمر رضي الله عنه ته و فرمايل: ته وې چي د دغي صلحي څخه ناراضه وې او تا ويل: دا زموږ په دين کي ډلټ او کښته والی دی، تا ويل: دغه صلحه د کفارو په گټه او مصلحت ده، اوس څنگه سو؟ عمر رضي الله عنه و ويل: يا رسول الله! دا معلومه خبره ده چي ستا د فکر او نظر خیر او برکت زما د فکر او نظر تر برکت ډير دی.

دغه د حدیبیې صلحي دوه کاله دوام وکړی، که څه هم عهد د لسو کلو دپاره و خو دوه کاله وروسته دغه عهد او اتفاق د هغه تجاوز په سبب چي د بنو بکر قبيلې د خزاعه پر قبيله وکړی لغوه او مات سو چي دغه واقعه به د مکې مکرمې د فتحې په قصه کي ان شاء الله تعالی په تفصيل سره درته بيان سي.

اوس چي په دغه صلحه سره د قریشو لاسونه و تړل سوه او پر مسلمانانو حملې نه سي کولای نو مسلمانانو ته دا موقع برابره سوه چي هغه دښمن ته متوجه سي کوم چي احزاب يا د خندق د غزاء دپاره يې کفار سره يو ځای کړي وه، د خندق د غزاء دپاره چا کفار سره را ټول کړه؟ د خيبر يهودو، دغه يهود وه چي احزاب او ډلي يې پر حرکت را وستلې، کله چي رسول الله ﷺ د دغي صلحي په واسطه قریش له ميدانه وايستل اوس کولای سي چي بېله مداخلې څخه د قریشو د يهودو سره مقابله وکړي

ځکه قریش د حدیبیې په صلحه د جنگ او تجاوز څخه وتړل سوه.

تر دغه ځایه پورې د حدیبیې د صلحي واقعات بیان سوه او د صلحي نتیجه دا سوه چې رسول الله ﷺ خپله عمره پرېښوول او بیرته مدینې منورې ته ولاړی، مگر د عمرې په عوض او بدل کي یې د مسلمانانو دپاره صلحه او آرامي ورسره یو وړل چې د دغې صلحي په واسطه و اسلام او توحید ته د دعوت میدان پراخه او لوی سو، د اسلام مبلغین او دعوت کوونکي په آزاد ډول سره هر ځای ته تلای سي او هر څوک دعوتولای سي.

د الله ﷻ له طرفه چې د دغې صلحي پر واقعي کومه تبصره نازله سوه هغه په سورة الفتح کي ده او د سورة الفتح په معنی تر هغو نه سو پوهېدلای چې د حدیبیې د صلحي قصه نه وي را معلومه، الله ﷻ فرمایي:

﴿ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ﴿١﴾ ﴾

بېشکه چې مورېتا ته فتحه او بری درکړی دی ښکاره او معلومداره فتحه.

ډیر مفسرین وایي: کومه فتحه چې په دغه آیات شریف کي ذکر سوې ده هغه دغه د حدیبیې صلحه ده ځکه دغه بېغمي او قراري چې د قریشو او مسلمانانو په منځ کي پېښه سوه نو مسلمانان د قریشو له طرفه د اسلام و دعوت او نشرولو ته فارغه سوه او اصلاً دین مبین اسلام داسي دین دی چې څوک په خبرو او دلایلو نه سي پر غالبه کېدلای، هیچا د اسلام واقعي مقابله په دلائلو سره نه ده کړې او نه یې څوک کولای سي بلکه د اسلام دښمنانو همېشه له زوره کار اخیستی دی، د اسلام دین په خپله غالبه دی، ځکه دغه دین د الله ﷻ له طرفه دی.

اسلام داسي دین دی چې د انسان د خلقت او فطرته سره موافق او برابر دی، اسلام د عقل او منطقه سره برابر دی څوک نه سي کولای چې د اسلام د دین په مقابل کي دي په عقل او منطق سره و درېږي، خود اسلام او د خلکو په منځ کي دغه د قریشو پرله پسې حملې حاجز او دېوال وې، د قریشو دښمني او بېځایه آوازې وې چې خلک یې مسلمانانو ته نه پرېښوول او مسلمانان یې خلکو ته نه پرېښوول، نو کله چې د مسلمانانو او قریشو په منځ کي دغه صلحه وسوه، د مسلمانانو او نورو خلکو

له منځه د قريشو له طرفه درول سوي پر دې او دېوالونه ايسته سوه، دلته نو اسلام پر ټوله جزيره العرب غالبه سو، د دې دپاره چې د اسلام د کاميابۍ دپاره د دغې صلحي نتيجه بڼه را معلومه سي نو به يوشه د حساب عددونه تر نظر لاندې ونيسو:

په مکه مکرمه کې ديارلس کاله و اسلام ته دعوت وسو مگر د هغو کسانو شمېر چې اسلام ته داخل سوي وه د (۱۵۰) نفرو په شا وخوا کې ؤ، دا ټوله په ديارلس کلو کې چې تقريباً (۷۰) نفره مسلمانان په مکه مکرمه کې وه او (۸۰) نفره په حبشه کې وه، اوس نو بيا د حديبيې تر صلحي پورې، د حديبيې صلحه د هجرت په شپږم کال کې وه، يعنې: د دعوت د شروع څخه (۱۹) کاله تېر سوي وه، نو دغه د حديبيې په صلحه کې د رسول الله ﷺ سره څو نفره را و وتل؟ يوزر څلور يا پنځه سوه نفره، که څه هم مسلمانانو په مدينه منوره کې يو مستقل دولت جوړ کړی ؤ او حالت يې هم په بڼه ډول سره پر مخ روان ؤ، مگر بيا هم مور وينو چې د مسلمانانو شمېر ډير لږ ؤ، فقط يوزر څلور سوه نفره ؤ او دا د هجرت شپږم کال ؤ، نو که مور وگورو چې د اسلام د شروع څخه د هجرت تر شپږم کاله پورې چې د دعوت (۱۹) کاله تېر سوي دي د هغو کسانو شمېر چې مسلمانان سوي دي يوزر څلور سوه نفره دی، که چيرې بيا بنځي او ماشومان او ځينې هغه صحرايي عرب هم پر اضافه کړو نو به درې زره نفره سي، مگر هغه کسان چې د رسول الله ﷺ سره د مکې مکرمې په فتحه کې را وتلي وه څو نفره وه؟ د هغو شمېر لس زره نفره ؤ، فقط د حديبيې تر صلحي دوه کاله وروسته، چې د دې څخه مقصد دا سو: چې د حديبيې تر صلحي وروسته په دوو کلو کې د اسلام دپاره داسې کارونه وسوه چې په هغو تيرو سوو (۱۹) کلو کې نه وه سوي، نو تاسې ووايست چې دغه صلحه فتحه ده که نه ده؟ ټولو غزاوو، ټولو سريو، ټولو جنگو د اسلام د نشرولو دپاره دغسې نتيجه نه وه ورکړې لکه د حديبيې د صلحي نتيجه، نو ځکه الله ﷻ دغه صلحه فتحه وبلل، الله ﷻ فرمايي:

﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ﴿١٩٠﴾ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾.

بېشکه چې مور ته تا فتحه او بری در کړی دی، فتحه او بری بڼکاره او روښانه، دپاره د دې چې الله ﷻ تا ته ستا پخوانۍ تيري سوي خطاوي او وروستۍ خطاوي در وبخښي.

رسول الله ﷺ د گنهو څخه پاک او معصوم دی، خو د آیات شریف څخه داسې مقصد اخیستلای سو چې د رسول الله ﷺ ټوله د مخنۍ او وروستنۍ کو تا هی کومې چې د ده ﷺ د لوړ مقام او لوړې مرتبې په سبب کو تا هی بلل کیږي هغه ټوله ورته معاف دي او الله ﷻ بل هیچا ته داسې معافي نه ده فرمایلي.

اوس نو د رسول الله ﷺ د لوړ او عالی شان مقامه سره موږ و څه شي ته تقصیر او کوتاهي ویلای سو؟

جواب: مثلاً هلته دوه کاره دي چې یو ښه کار دی او بل ډیر ښه کار دی خو کله کله داسې پېښه سوې ده چې رسول الله ﷺ دي د هغه ډیر ښه پر ځای هغه ښه کار کړی وي، لکه د عبس په سوره کې چې د عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه سره پېښه سوه، یا د بدر د بندیانو په واقعہ کې د بندیانو د ایله کولو دپاره فدیہ قبوله سوه (د رسول الله ﷺ په شان کې نه خطا سته نه گناه ځکه دی ﷺ معصوم دی، الله ﷻ د هري خطا او گناه څخه ساتلی دی) نو الله ﷻ خپل حبیب محمد مصطفیٰ ﷺ ته تر دغسې کوتاهيو ورتېر دی او معافي یې ورته کړې ده. (بیرته و مبارکو آیاتر ترجمې تدرسه) وروڼو! مثال د ممنوعاتو څخه نه دی، لکه د دنیا پاچهان چې یوه فاتح او کامیابه جنرال ته په خصوصي ډول اعزاز او اکرام ورکوي، همدارنگه الله ﷻ خپل رسول محمد مصطفیٰ ﷺ ته د دغې فتحي سره څلور امتیازه ورکړه.

لومړئ: دا چې د مخنۍ او وروستنۍ ټوله کو تا هی یې وړ معاف کړې، دغه د معافولو جمله الله ﷻ بله رسول الله ﷺ څخه بل هیچا ته نه ده فرمایلي، په احادیثو کې راغلي دي چې د دغه مبارک آیات تر نزول وروسته به رسول الله ﷺ په عبادت کولو کې دومره کونښن کاوه چې د شپې ډیره حصه به یې په لمانځه تېرول تر داسې اندازې چې مبارکي پښې به یې وپرسېدې او وچاودې نو د لیدونکو زړونه به پر سوځل کېدل، صحابۀ کرامو به پر عرض کړه (خاصاً حضرت عائشه رضی الله عنها) چې یا رسول الله! ولي دومره تکلیفونه پر ځان تېروي؟ الله ﷻ خو ستا پخوانۍ او وروستنۍ ټوله خطاوي درنڅنې دي، رسول الله ﷺ به و فرمایلي: «أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا»

آیا شکر آداء کوونکی بنده نه سم؟ او دا معلومه خبره ده چې الله ﷻ دغسې زېری خپل

هغه بنده ته ورکوي چې هغه د دغه زيرې په اورېدلو سره يې بيرې او بې پروا نه سي، بلکه نوره يې هم د الله ﷻ څخه بېره زياته سي.

مور وويل چې الله ﷻ ورسول الله ﷺ ته د دغې صلحي په مقابل کې څلور شپه ورکړه. لومړۍ - دا چې: د مخني او وروستني ټوله قصور او کوتاهۍ يې ور معاف کړې.

دوهم - دا چې: ﴿وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ﴾

او د دې دپاره چې الله ﷻ د مکې او نورو ښارو په فتحه کولو سره خپله مهرباني او نعمتونه پر تا پوره کړي.

درېيم - دا چې: ﴿وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾

او الله ﷻ تا ته سمه او صافه لار وښيي، الله ﷻ به دې همېشه د هدايت او استقامت پر لار قائم لري.

څلورم - دا چې: ﴿وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا﴾

او د دې دپاره چې الله ﷻ ستا سره مرسته وکړي غالبه او قوي مرسته.

﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَيَرَدَاذًا وَإِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ﴾

دغه الله هغه ذات دی چې سکون او اطمینان يې د مومنانو په زړو کې نازل کړی، دپاره د دې چې د دوی د ایمان سره ایمان ورزیات کړي.

يعني: سره د دې چې دغه صلحه د دوی له طبيعته مخالفه وه، خو د رسول الله ﷺ په حکم يې عمل وکړی د ضد کوونکو کافرانو سره يې ضد و نه کړی نو د دغه متابعت په برکت د دوی د ایمان درجې نورې هم زیاتې سوې، دغو مسلمانانو د مخه د جهاد په بیعت سره دا ثابتې کړه چې مور د الله ﷻ په لار کې د جنگ کولو او ځان قربانولو دپاره حاضر یو، چې دا یو قسم ایمان دی او بیا چې رسول الله ﷺ د مسلمانانو د جذباتو او احساساتو څخه مخالفه صلحه وکړه، دلته بیا د مسلمانانو بل قسم ایمان ښکاره سو چې د الله ﷻ او رسول الله ﷺ د فیصلې په مقابل کې يې د تسلیم او اطاعت غاړه کېښول، چې دغه سکون او اطمینان هم د الله ﷻ له طرفه د دوی په زړو کې واچول سو، بیا هم په سورة الفتح کې د دغې صلحي په باره کې

آياتونه دوام لري تر څو چې الله ﷻ په لسم نمبر آيات كې فرمايي:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾.

ژباړه: بېشكه هغه كسان چې ستا سره بيعت كوي، هغه د الله ﷻ سره بيعت كوي، د الله ﷻ لاس د دوی پر لاسو سر بېره دی.

﴿لَمَنْ نَكَتْ فَإِنَّمَا يَنْكُتْ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (الفتح: ۱۰)

ژباړه: نو پس هر چا چه دغه بيعت مات كړی بېشكه چې دئ دغه بيعت پر خپل ځان ماتوي (يعني: ضرر يې هم ده ته رسېږي) او هر هغه څوك چې پر هغه شي وفاء وكړي كوم چې د هغه عهد او وعده يې د الله ﷻ سره كړې ده پس ډير ژر به الله ﷻ د دغه وفاء لوی اجر او ثواب ور كړي، چې هغه جنت او د الله ﷻ ديدار يا ليدنه ده.

او بيا په وروستني آيات كې الله ﷻ هغو كسانو ته اشاره كوي كوم چې د رسول الله ﷺ سره په دغه عمره كې نه وه را وتلي، كله چې رسول الله ﷺ دغه كسان د وتلو دپاره را وغوښتل، دوی و بېرېدل او د خپلو ځانو سره يې و ويل: څوك په دغه بد حال كې چې د مسلمانانو او كفارو په منځ كې دغه دښمني پرته ده وزي؟ مور و قريشو ته ورسو او ځانونه ور تسليم كړو؟ دوی پر خپلو ځانو و بېرېدل او د رسول الله ﷺ سره نه و وتل، الله ﷻ د هغو پاتو خلكو په باره كې فرمايي:

﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا﴾

ژردی چې هغه پاته سوي خلك چې د صحرايي عربو څخه دي تا ته و وايي: دا چې مور ستا سره نه ولاړو! مور زموږ مالو او زموږ كورنيو مشغوله كړو، يعني: تر شا مو څوك نه درلودل چې زموږ د مالو او زموږ د كورنيو پالنه وكړي، نو زموږ دپاره د الله ﷻ څخه بخښنه وغواړه.

دغه خلك اصلاً هغه كسان وه چې دوی به په خپل منځ كې سره ويل: مور د هغو خلكو وطن ته ورسو؟ چې هغه دلته مدينې ته راغله او د رسول الله ﷺ اصحاب يې و وژل، تاسي كورۍ چې دغه تللي خلك به يو هم ژوندی را نه سي، ټول به هلته و وژل

سي، نو الله ﷻ دغه د دوی د زړو پټ حال و رسول الله ﷺ ته د مخه تر هغه ور ښکاره کړی چې مدينې منورې ته ورسېږي، ځکه دغه آیاتونه د مخه تردې چې رسول الله ﷺ مدينې منورې ته ورسېږي نازل سوه، په لار کې يې دا ور معلومه کړه چې تاسي به صحي او سالم مدينې منورې ته ورسېږي او بيا به دغه پاته سوي خلک قسم قسم عذرونه وايي او بهانې به جوړوي، چې دغه ټول درواغ دي.

﴿يَقُولُونَ بِاللَّسْتَنَّهُمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾

دغه پاته سوي منافقان به په خپلو ژبو سره هغه څه وايي چې د دوی په زړو کې نسته. هوی په خپلو زړو کې پوهېږي چې زموږ دغه عذر بالکل غلط دی او دغه د بخښني غوښتل يې هم يوه ظاهري رياء ده دوی په زړه کې بخښنه نه غواړي، ځکه دوی دغه خپل پاته کېدل نه گناه بولي او نه عقیده ورته لري او بيا رب ﷻ فرمايي:

﴿قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ

كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾. [الفتح: ١١]

يعني: اې محمده! ﷺ دوی ته ووايه: څوک دی چې د الله ﷻ له طرفه به د عذاب په ايسته کولو کې قدرت ولري؟ يعني: څوک دا قدرت لري چې د الله ﷻ له طرفه دي يوشئ ستاسي څخه دفعه کړي؟ که الله ﷻ ستاسي د ضرر او نقصان إرادده و فرمايي، يا الله ﷻ ستاسي د نفعې او فايدي إرادده و فرمايي، هيڅوک د ده ﷻ و إزادې ته تغير نه سي ورکولای، يعني: بل هيڅوک نسته چې نفعه او ضرر دي د هغه په قدرت کې وي بلکه الله ﷻ په ټولو هغو کارو چې تاسي يې کوی ښه خبردار دی. او په را تلونکي آيات شريف کې الله ﷻ هغه علت او سبب بيا نوي چې منافقان په هغه سبب د رسول الله ﷺ سره دغې عمرې ته نه ووتل، الله ﷻ فرمايي:

﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ

فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَّتُمْ ظَنًّا السَّوِيًّا وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾.﴾

يعني: په رشتيا سره ستاسي د نه تگ سبب دغه نه دی چې دا تاسي په خوله سره

بهانې او عذرونه وایاست، بلکه تاسې گمان کاوه چې بیا به هیڅکله رسول الله ﷺ او د ده ملګري مومنان خپلو کورو ته صحي او سالم را و نه ګرځي او اې منافقانو! دغه د مسلمانانو د تباهي گمان ستاسې په زړو کې بنایسته سوی دی او گمان کړی و تاسې بد گمان او تاسې یو هلاک سوی قوم یاست.

بیانو الله ﷻ د دغه سوره په نورو آیاتو کې د خیبر و راتلونکي غزاه ته اشاره کوي، هغه غزاه چې تر اوسه پوري نه ده پېښه سوې.

د مدینې منورې

د ژوند دوهمه مرحله او نوې دوره

د حدیبیې صلحه د مسلمانانو په ژوند کې د نوي دورې شروع کیدل وه، ځکه د اسلام او مسلمانانو په دښمني کې هغه تر ټولو قوي قوت، هغه ډېر معاند او شدید قوت قریش وه او اوس چې دوی د جنگ له میدان نه د امن او صلحي میدان ته و وتل، نو د مثلث د اضلاعو څخه هغه قوي ضلع ماته سوه، یا په بل عبارت د هغو درو قواوو څخه هغه قوي قوت مات سو، درې قوتونه څوک وه؟ قریش، غطفان او یهود، غطفان خو در معلوم دي: چې په نجد کې بت پرسته قبیلې دي، مګر څرنګه چې په جزیره العرب کې قریش د بت پرستی نمایندګان او رئیسان وه، د دوی په ګوښه کولو سره د نورو بت پرستانو ټنډي او تیزی پڅه سوه، د پاته بت پرستانو د مسلمانانو سره د دښمني حالت تر ډیرې اندازې لږ او کم سو، نو ځکه پسله دغې صلحي څخه د غطفان د قبیلو له طرفه پر مسلمانانو کومه لوبه او غټه حمله نه لیدل کېږي، که بیا هم دوی کوم جنګي اقدامات کړي وي هغه هم د یهودو په شیطانت او خطایستلو سره سوي دي.

مګر یهود: پسله هغه چې د مدینې منورې څخه وایستل سوه نو یې خیبر د خپلو دسیسو او خیانتو دپاره ځالګې وګرځاوه، د دوی شیطاناتو هلته هګې اچولې او هلته یې چیچیان زېږول، د هغه ځایه څخه یې د فتنې اورونه بلول، هغه اعراب چې د مدینې منورې پر شا وخوا پراته وه هغه یې د مسلمانانو پر ضد لمسول او په خپله یهودو په دې امید شپې تېرولې چې کله به رسول الله ﷺ او مسلمانان ختم او فیصله کړي،

يا لڙ تر لڙه ڊپر تاوان ور و رسوي، نو ڪهڪه د حدیبیې تر صلحي وروسته د رسول الله ﷺ اول اقدام دا وُ چي د دغی خالکی د منڃه وڙلویا ور کولو دپاره په یوه فیصله کوونکی جنگ لاس پوري کړي.

مگر دغه مرحله چي د حدیبیې تر صلحي وروسته شروع سوه و مسلمانانو ته یې د اسلامي دعوت د نشرولو او تبلیغولو دپاره مناسبه موقع او بنه فرسه هم برابره کړه او په دغه وختو کي د مسلمانانو د دعوت او تبلیغ اړخ او نشاط تر جنکي او عسکري حرکتو زیات او ښکاره و. نو ڪهڪه دا به بېخایه نه وي چي دغه مرحله و دوو حصو ته ووېشو:

اول: د دعوت په لار کي هلي ځلي، د مځکي و پاچهانو او آمرانو ته د دعوت لیکونه.

دوهم: عسکري نشاط او حرکتونه.

خو څرنگه چي زموږ بحث د غزاوو او عسکري حرکتو په باره کي دوام درلودی نو زه به هم اول د عسکري حرکتو او فعالیتو بحث پسي پوره کړم، که څه هم په اسلام کي د دعوت موضوع تر عسکري حرکتو د مخه ده، حتی مسلمانانو چي دغه ډیر تکالیف او دردونه زغمل، جنگو او خطرو ته یې ځانونه اچول، د هغو ټولو څخه مقصد او هدف دا وُ چي دوی او د دوی دعوت سره پرېښوول سي.

نو په اسلام کي د ترتیب په اساس د دعوت مسئله تر جنگ د مخه ده.

د حدیبیې تر صلحي وروسته عسکري حرکتونه

(د الغابه - یاد دي ږد غزاء)

دغه غزاء په حقیقت کي د بني فزاره د قبیلې د یوې جنکي ټولې شړل دي چي پر مدینه منوره یې یوه چلکي حمله وکړه او دا هغه یواځنی غزاء ده چي رسول الله ﷺ د حدیبیې تر صلحي وروسته او د خیبر تر غزاء د مخه کړې ده، امام بخاري رحمته الله علیه وایي:

دغه غزاء تر خیبر درې ورځي د مخه وه، مگر د سیرت او غزاوو ځیني علماء دغه غزاء د حدیبیې تر صلحي د مخه بولي، خود امام بخاري رحمته الله علیه قول صحي دی.

د غزاء واقعه داسي وه: د کفارو څخه یو نفر چي ځزاره بن عیینه بن حصن نومېدی او د غطفان د قبیلې څخه و، دا خو درته معلومه ده چي د غطفان قبيله ډېره

لویه او قوي قبيله وه، خُزاره او د ده پلار د هغو کسانو څخه وه چې د خندق په غُزاه کي يې د مسلمانانو پر ضد اشتراک هم کړی ؤ. کله چې خُزاره وليدل چې د خندق تر غُزاه وروسته مسلمانان ضعیفه سوي دي امید يې پيدا سو چې يو وار بيا پر مدينه منوره حمله وکړي او ويل په خپله پر مدينه به حمله نه کوو، بلکه د مدينې منورې پر اطرافو به حمله وکړو، نو (غابه) چې د مدينې منورې څخه لږ دباندې يوه منطقه ده او هلته د مدينې منورې د خلکو کښتونه او باغونه وه، څرنګه چې په دغه ځای کي ډيري وني موجودي وې نو يې غابه ورته ويل (غابه) يعني: ځنگل.

په دغه ځای کي د رسول الله ﷺ يا بيت المال د شيدو اوبناني هم ساتل کېدې، نو دغه خُزاره چې د عُيينه بن حصن زوی ؤ پر دغه غابه حمله وکړه. (عُيينه بن حصن زموږ په را تلونکي بحث کي ډير ذکر کيږي، نو به يې څه معرفي کړم) عُيينه د غطفان د قبيلې مشر او رئيس ؤ، ډير بيعقل سړی ؤ، رسول الله ﷺ (أحمق مُطاع) بللی دی يعني: هغه بيعقل چې اطاعت يې کيږي او امر يې چليږي، عُيينه د عقل، فکر او تدبير خاوند نه ؤ مګر بيا هم د غطفان د قبيلې مشر ؤ هر حکم چې به يې وکړی د ده قبيلې عملي کاوه، لس زره نفره لښکري يې درلودی.

نو خُزاره د دغه عُيينه زوی پر غابه حمله وکړه، هغه د بيت المال د اوبنانو ساتونکی چې د ابوذر ؓ زوی ؤ هغه يې شهيد کړی د هغه بنځه او اوبنان يې ور سره بوتله او بيرته ولاړ، فقط په دغه لږ شي يې کفايت وکړی، کوم باغوانان چې هلته موجود وه او دغه حال يې وليدی ډير ژر د مدينې منورې پر طرف ته رهي سوه، خو اول هغه څوک چې د مسلمانانو د جنگياليو څخه په مخه ورغلی هغه سلمه بن الأکوع ؓ ؤ، سلمه بن الأکوع ؓ هغه څوک دی چې رسول الله ﷺ د ده په باره کي فرمایي: « هُوَ خَيْرُ رِجَالِنَا » يعني: دئ زموږ د پياده لښکر هغه تر ټولو ښه او بهترين نفر دی، بل داسي څوک نسته چې د ده په مثل سره دي پر پښو او پياده جنگ کوي، د ده ؓ په باره کي ويل کيږي چې تر آس چابک ؤ کله چې به يې د آسانو سره د ځښتو مسابقه کول، دئ ؓ به تر د مخه کېدی او دغه چابکي يې په دغه غُزاه کي هم معلومه سوه، دا د الله ﷻ قدرت ؤ چې دغه تيزي او چابکي يې ور کړې وه.

کله چې دغه خبر و سلمه بن الأكوع رضي الله عنه ته ورسېدی، دئ په خپله له هغه آسه څخه را کښته سو چې دئ او يو بل نفر پر سپاره وه او دغه آس د طلحه رضي الله عنه و، هغه بل نفر ته يې وويل: ته دغه آس و طلحه ته ور ورسوه او رسول الله صلي الله عليه وسلم په دغه واقعه خبر کړه، په خپله سلمه رضي الله عنه لوړ پر يوه غونډۍ و درېدی او د مدينې منورې پر طرف يې په ډير لوړ آواز ناري کړه: وا صباحا، وا صباحا، وا صباحا چې دا د هغه وخت د خطر ناره وه او د مدينې منورې ډيرو خلکو واوړېدل، په خپله سلمه رضي الله عنه پياده او پر پښو په خزاره او د هغه په ملگرو پسې رهي سو که څه هم دئ رضي الله عنه پياده و بيا هم په هغو پسې ور ورسېدی او هغه نفر يې په غشو وېشتل، په دغه وخت کې هغه سرئ چې سلمه رضي الله عنه لېرلی و هغه هم و رسول الله صلي الله عليه وسلم ته ورغلی او هغه يې په حال خبر کړی، رسول الله صلي الله عليه وسلم بغ وکړی کومک! کومک!

خلک د رسول الله صلي الله عليه وسلم و طرف ته په را ټولېدلو شروع سوه، رسول الله صلي الله عليه وسلم ډير ژر د سپرو يوه کوچنۍ ډله جوړه کړه چې مشر يې سعد بن زيد رضي الله عنه و او دغه ټولۍ يې امر کړه چې تاسي د مخه درغی موږ به ځانونه آماده کړو او درېسې يو، اوس خو حمله د غطفان له طرفه وه او غطفان ډيره لويه او قوي قبيله ده او مسلمانان د هغو پر طرف ورغلي نو لازمه ده چې پوره تياري او آمادگي ونيسي، خو د مسلمانانو هغه اوله کوچنۍ ډله په کفارو پسې رهي سوه، اوس نو هلته په کفارو پسې چې اول نفر و ورسېدی هغه يوازي سلمه رضي الله عنه دی او بيا دغه د سپرو کوچنۍ ډله په پسې ده چې مشر يې سعد بن زيد رضي الله عنه دی او بيا رسول الله صلي الله عليه وسلم او هغه کسان په پسې دي چې ځانونه يې آماده کړي وه چې ټوله (۷۰۰) نفره وه او د غطفان د لښکر پر طرف ور رهي دي، البته د دغو اوو سوو نفرو برابرېدل څه وخت په برکي ونيوی او بيا يې حرکت وکړی.

لکه د مخه چې مودرته و ويل سلمه رضي الله عنه هلته په مشرکانو پسې ورسېدلی و او هغه يې په غشو وېشتل، هغو چې به مخ ورته را واړاوه چې پر ده حمله وکړي ده رضي الله عنه به ځني وځغستل او هغه نه سواي پسې رسېدلای، هغه چې به رهي سوه دئ به بيا په پسې سواو په غشو به يې وېشتل، کفار چې مخ پر را واړوي دئ ځني ځغلي، دغه معامله روانه ده چې هغه رهي سي دئ په پسې وي په غشو يې ولي، چې هغه مخ پر را واړوي دئ ځني ځغلي.

اصلاً د سلمه رضي الله عنه مقصد دا دی چې دوی مشغوله کړي او وې ځنډوي، دئ غواړي چې هغه نور مسلمانان را ورسپړي او واقعاً يې هم کفار وځنډول تر څو چې کفار د يوه غره په تنگي ننوتل، سلمه رضي الله عنه وايي: زه تر دوی لوړ وختلم او پر دوی مي ډبري را گېلولې زه دغسي په پسې يم ترڅو چې د بيت المال د اوبانو څخه يې يو يو اوبن پرېناوه، بيا هم زه په پسې يم او په غشو يې ولم ترڅو چې تر دیر شو زياتي چيني او دېرش نيزې يې وغورځولې، غواړي چې ځانونه سپک کړي او هر هغه شئ چې به يې وغورځاوه ما به پر هغه ډبري کښېنولې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم او د ده ملگري پوه سي.

اوس کفار هم پوه سوه چې دغه سړئ غواړي چې موږ وځنډوي او تر شا لښکر په پسې دی، نو يې څه وکړه؟ خزاره د خپلو درو نفرو ملگرو سره و سلمه رضي الله عنه ته ور پاته سو چې دئ مننه کړي او هغو نورو نفرو ته يې وويل: تاسي خپل تگ کوی او مخ پر غطفان درځی.

اوس نو دغه څلور نفره کفار د سلمه رضي الله عنه د مننه کولو دپاره پاته سوه او دئ رضي الله عنه يې په هغه خپله طريقه سره مشغولوي څو د مسلمانانو د سپرو هغه اوله ډله را ورسېدل، د مسلمانانو اول نفر آخرم رضي الله عنه ؤ او تر شا ابو قتاده رضي الله عنه په پسې ؤ او تر هغه وروسته مقداد بن الاسود رضي الله عنه ؤ، د آخرم رضي الله عنه څخه تلوار وسو هغه نورو ملگرو ته يې و نه کتل پر دغو څلورو نفرو يې حمله وکړه، څرنکه چې دئ يو ؤ او هغه څلور نو آخرم رضي الله عنه شهيد ووژل سو، وروسته ابو قتاده رضي الله عنه پر هغه کافر حمله وکړه او هغه يې و وژي چې دغه کافر حبيب بن عيينه د خزاره ورور ؤ، کله چې حبيب ووژل سو هغه نور درې نفره وتښتېدل.

د هغه وخت په جنگو کې دا عادت ؤ چې چا به څوک و وژي د وژل سوي سړي سامان به د هغه قاتل اخيستی او دغه سامان ته سلبه ويل کېده، نو اوس چې کار د تلوار دی ابو قتاده رضي الله عنه دومره وخت نه لري چې د وژل سوي نفر سامان واخلي نو يې څه وکړه؟ ابو قتاده رضي الله عنه خپل پټو يا چپنه پر دغه وژل سوي سړي واچول چې دا د دې علامه وه چې دغه سړئ ما وژلی دی، او دئ په هغه نورو نفرو پسې رهي سو.

وروسته عکاشه بن حصن رضي الله عنه وکولای سواي چې د کفارو په ځينو نفرو پسې ور ورسپړي، ځکه هلته دوه نفره وه چې د کفارو تر شا پاته وه او د پاته کېدلو سبب يې دا ؤ چې پلار او زوی دواړه پر يوه اوبن سپاره وه، نو دوه نفره پر يوه اوبن معلومه خبره ده

چي د نورو تر شا پاته کيږي، عکاشه ﷺ دغو دوو نفرو ته ور رسېدی او د نهزې واری يې پر وکړی، يوه نهزه يې تر دواړو وايستل، نهزه د يوه په شا ننوتل او د هغه بل تر نس را ووتل، دواړه يې په يوه نهزه وپېيل او په يوه وار د اوبنه را ولوبدل.

په دغه وخت کي چي د مسلمانانو د سپرو اوله ټولې په کفارو پسې ده، رسول الله ﷺ او ملگري يې هغه خای ته را ورسېدل کوم چي هلته حبيب بن عيينه وژل سوی و، صحابه کرامو وليدل چي يو انسان وژل سوی دی او د ابو قتاده کالی پر پروت دی، حينو مسلمانانو وويل: «إِنَّ اللَّهَ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» ابو قتاده و وژل سو، ځکه ښکاره خبره ده: وژل سوی انسان پروت دی او د ابو قتاده لباس دی مگر رسول الله ﷺ و فرمايل: يا! داسي نه ده بلکه دغه نفر د ابو قتاده له طرفه وژل سوی دی ورسې وې گوری، بېله دې څخه چي رسول الله ﷺ يې و ويني دا خبره يې وکړه، کله چي يې سرې لڅ کړې رشتيا هم هغه حبيب بن عيينه کافر و او ابو قتاده ﷺ وژلی و، کفارو د دغه تيښتي په حال کي ډيري هغه اوبښاني چي ورسره رهي کړي يې وې پرېښوولې او مسلمانان په پسې دي ترڅو چي رسول الله ﷺ او اصحابو يې د ذي قرد د اوبوسره وارول. نو ځکه دغي غزاء ته د ذي قرد غزاء هم ويل کيږي.

سلمه بن الأكوع ﷺ و رسول الله ﷺ ته ورغلی ويل: يا رسول الله! سل نفره را سره کړه د دوی به سرونه ور پرې کړم او هغه پاته اوبښاني به هم ځني را ولم، رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه اوس په غطفان کي شيدې چښي، يعني: ته نه سپي رسې رسېدلای هغه اوس په خپلو کورو کي دي او دا هم مشکله ده چي د دوی قبيلې ته سپي ورسو، ځکه دغه (۷۰۰) نفره په تلوار را ووتل او د لوی جنگ دپاره آماده يې نه لري چي هغه جنگ دي هم د غطفان د لسوزو نفرو سره وي.

رسول الله ﷺ او مسلمانانو په دغه ذي قرده کي يوه ورځ او يوه شپه تېره کړه او بيا يې امر وکړی چي بيرته درځی، په دغه ورځ رسول الله ﷺ و فرمايل:

« خَيْرُ فُرْسَانِنَا الْيَوْمَ أَبُو قَتَادَةَ، وَخَيْرُ رِجَالِنَا سلمه »

يعني: نن ورځ زموږ د سپرو بهتر اوبښه نفر ابو قتاده دی او د پياده ښه نفر مو سلمه دی. سلمه ﷺ وايي: رسول الله ﷺ ما ته په غنيمتو کي دوې حصي را کړې، هم يې

د پیاده حصه را کړه هم یې د سپاره او بیا رسول الله ﷺ مدینې منورې ته د بیرته را تگ په وخت کې پر خپله اوبڼه ورسره سپور کړم.

هغه د مسلمانانو ښځه چې کفارو ورسره بېولې وه، کله چې شپه سوه وې کولای سواى چې په پټه د هغو اوبڼانو طرف ته ورسې کوم چې کفارو ورسره بېولي وه چې په هغو اوبڼانو کې د رسول الله ﷺ یوه اوبڼه هم وه، دغې ښځې هغه اوبڼه چوکړه او پر سپره سوه مگر اوس لار نه ده ور معلومه چې بیرته مدینې منورې ته ولاړه سي، دا غواړي چې د کفارو څخه وتبتي مگر د غطفان څخه تر مدینې منورې پورې ډیره لار ده او ور معلومه هم نه ده اوس په حیرت کې ده چې څه وکړي؟ په آخر کې یې الله ﷻ ته دعاء او زاری وکړې ویل: یارب! ته مې پر سمه لار برابره کړې، اوبڼه یې ولاړه کړه او هغه رهي سوه، بېله دې څخه چې ښځه یې یوې او بلي خوا ته برابره کړي اوبڼه یې خپل سر ته پرېښوول او دا یې هم پر ځان نذر کړه: که زه الله ﷻ مدینې منورې ته ورسولم زه به دغه اوبڼه د الله ﷻ د رضاء دپاره حلالوم، اوبڼه رهي ده څو آخر مدینې منورې ته د ښځې سره ورسېدل، ښځه یې د کفارو له شره خلاصه کړه، ښځې هم پر دغه صحي سالم رسېدلو د الله ﷻ حمد ووايه، ښځه ورسول الله ﷻ ته ورغله او خپله قصه یې ورته وکړه او ویل: یا رسول الله! ما پر ځان نذر ایښی و که زه الله ﷻ خلاصه کړم زه به دغه اوبڼه د الله ﷻ د رضاء دپاره حلالوم، رسول الله ﷻ وفرمایل: سبحان الله! ډیر بد مکافات او بدله دي ورکړه، هغې خلاصه کړې او ته یې حلالوې؟ دا وفاء ده؟ په عوض د دې چې یواحسان ورسره وکړې ځکه ته یې خلاصه کړې ته یې حلالوې؟ او بل دا چې دغه اوبڼه ستا ملک نه دی ته څنگه هغه شئ نذر ایږدې چې ستا ملک نه وي؟ او ته یې مالکه نه یې.

نو هر هغه شئ چې څوک یې مالک نه وي او هغه شئ نذر کېږدي دا نذر باطل دی.
(دا هم یوه فقهي مسئله وه)

د دغې غزاه څخه دا معلومه سوه چې ځینو صحرايي عربو تر اوسه پوري دا جرئت او دلاوري درلودل چې پر مسلمانانو حمله وکړي، سره د دې چې د مسلمانانو حال نسبت و پخوا ته ډیر فرق کړی دی اوس د مسلمانانو قوت او طاقت ډیر سوی

دی خو بیا هم د ځینو کفارو د حملو څخه نه وه په امان.

د خیبر د غزاء سبب

د هجرت د اوم کال د محرم په میاشت کې د خیبر غزاء پېښه سوه (خیبر) یوه منطقه ده چې څو قلاوي پکښې وې او ډیر زراعت یې درلودی، دغه ځای د مدینې منورې په شمال کې واقع دی او تقریباً (۷۰) میله د مدینې منورې څخه لیرې دی. کله چې رسول الله ﷺ په هغو درو دښمنو ډلو کې چې قریش، یهود او غطفان وه، د هغه تر ټولو قوي او معاندي ډلې څخه د حدیبیې د صلحې په واسطه فارغه او پوره په امان سو، نو یې دا اړاده وکړه چې د هغو پاتو دوو ډلو سره چې یهود او غطفان دي خپل حسابونه پاک او تصفیه کړي، دا هم د دې دپاره چې په منطقه کې پوره امن او صلح راسي او مسلمانان د هغه پرله پسې خونړیو جگړو څخه د الهي رسالت و تبلیغ ته فارغه سي، څرنګه چې خیبر د دسیسو او مؤامرو ځانګی وه، د عسکري حرکتو او د جنګو د را پارولو معدن و نو دا وړ او مناسبه وه چې د مسلمانانو نظر تر هر څه د مخه د خیبر و یهودو ته وړ واوري.

مور باید دا هېر نه کړو چې د خیبر یهود هغه کسان دي چې د مسلمانانو پر ضد یې د کفارو ډلې سره را ټولي کړي وې، د خیبر یهود هغه کسان دي چې د بني قریظه یهود یې و غدر او خیانت ته تشویق کړه او بیا یې د مدینې منورې د منافقانو، د غطفان د قبیلو او اعرابو سره د مسلمانانو پر ضد ارتباطات او اتصالات درلودل، پر دې ټولو سربېره دوی په خپله د مسلمانانو د جنګ دپاره ځانونه آماده کول او اسلحې یې برابرولې، په دغو کارو سره د خیبر یهودو مسلمانان په پرله پسې تکالیفو او مشکلاتو کې اچولي وه حتی دوی هغه کسان دي چې د رسول الله ﷺ د وژلو دپاره یې نقشه جوړه کړې وه.

د یهودو د دغو کارو په مقابل کې مسلمانان مجبوره سوه چې د دغه دسیسه جوړوونکو د مشرانو لکه سلام بن أبي الحقیق، أسیر بن زرام، کعب بن الأشرف او داسي نورو د وژلو دپاره ډلې ولېږي، مګر د یهودو په مقابل کې د مسلمانانو واجب او لازمي وظیفه تر دغه هم زیاته او لویه وه خو مسلمانانو دغه لازمي وظیفه په دې سبب

خندوله چې هلته یو بل لوی او قوي، شير او عنادي دښمن د دوی په مخ کې موجود و چې هغه قريش وه، کله چې مسلمانان د حديبيې د صلحي په واسطه د هغه قوي دښمن د مواجهې او مخامخ کېدلو څخه فارغه سوه نو د دغه يهودي مجرمينو سره د محاسبي دپاره هوا صافه سوه او د دوی سره د حساب ورځ را نژدې سوه.

خيبر ته وتل

کله چې رسول الله ﷺ د خيبر د غزاء دپاره د لښکر په تيارولو امر وکړی نو دا يې هم ورسره اعلان کړه چې الله ﷻ د خيبر د فتحه کولو وعده را سره کړې ده. نو هر چا ته دا معلومه سوه چې خيبر د الهي وعدي په سبب خامخا فتحه کېږي.

دا خو تاسي ته معلومه ده چې خيبر زراعتي مځکه وه او ډير باغونه پکښې وه خلک يې هم مالداره وه مگر رسول الله ﷺ دا شرط کښېناوه چې د خيبر د فتحه کولو دپاره به فقط هغه نفر را سره ځي چې حديبيې ته را سره تللي وه کوم څوک چې حديبيې ته نه وه را سره تللي هغه نه غواړم او نه به را سره ځي، مگر اعراب او منافقانو چې واورېدل چې خيبر فتحه کېږي او د خيبر د فتحه کولو وعده يقيني وعده ده ځکه دا هر چا ته معلومه وه چې رسول الله ﷺ د هر کار په باره کې و فرمايي چې داسي کېږي هغه کار خامخا کېدونکی دی، نو دا چې دئ ﷺ فرمايي چې الله ﷻ د خيبر د فتحه کولو وعده را سره کړې ده نو خيبر خامخا فتحه کېږي او رسول الله ﷺ بېله خيبره د بل هيڅ ځای په باره کې نه وه فرمايلي چې خامخا فتحه کېږي، نو دغه نور نفي يعني: اعراب او منافقان هم پوه سوه چې دغه وعده حق ده نو يې د غنيمتو طمعه پيدا سوه او رسول الله ﷺ ته يې وويل: موږ پرېږده چې ستا سره ولاړ سو موږ غواړو چې د الله ﷻ په لار کې جهاد وکړو خو رسول الله ﷺ و فرمايل: يا! بېله هغو کسانو چې په حديبيه کې را سره وه بل څوک به نه را سره ځي.

أعراب او منافقان ډيري زاری کوي او وايي: يا رسول الله! موږ په کارو مشغوله و، موږ کورني مشکلات درلودل، ځيني کارونه او عذرونه را ته پېښ وه چې حديبيې ته نه ولاړو خو اوس د وتلو اجازه را ته وکړه موږ د الله ﷻ په لار کې شهادت غواړو موږ

د جهاد له اجره او ثوابه مه محرومه کوه، کله چې دغو خلکو ډیرې زاری وکړې. نو رسول الله ﷺ و فرمایل: بېله د حدیبيې د نفرو څخه که بل څوک غواړي چې زما سره خيبر ته ولاړ سي، ولاړ دي سي مگر هغو نفرو لره په غنیمتو کې حصه نسته، کوم څوک چې د جهاد اجر او ثوابونه غواړي، شهادت غواړي، را سره ولاړ دي سي مگر هو! په غنیمتو کې حصه نه لري نو هیڅوک نه ور سره ووتی، هغه د شهادت آرزوګانې څه سوې؟ هغه د جهاد شوق څه سو؟ ټولې د خولې خبرې وې، د منافقانو او ضعیف الإیمانہ خلکو دغه حال الله ﷺ په قرآن کریم کې تر دغه پېښې د مخه ښکاره کړی و کوم چې د سورة الفتح په (۱۵) نمبر آیات او نورو آیاتو کې فرمایي:

﴿ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِنَا خُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ ﴾.

یعني: کله چې تاسې د خيبر و غنیمتو ته رهي سي چې دغه غنیمتونه واخلي، ژر ده چې هغه د حدیبيې څخه پاته سوي خلک تاسې ته و وایي: موږ پرېږدی چې ستاسې سره ولاړ سو، دوی إرادده لري چې د الله ﷺ حکم بدل کړي.

﴿ قُلْ لَن تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكَ قَالَ ٱللَّهُ مِن قَبْلُ ﴾.

دوی ته و وایه: هیڅکله به تاسې زموږ متابعت او ملګرتیا و نه کړی، همدارنگه الله ﷺ پخوا یا د مخه فرمایلي وه.

یعني: ستاسې د دغې غوښتنې په باره کې پخوا لا ما ته الله ﷺ هدایت کړی و چې تاسې په دې سفر کې هیڅکله زما سره نه سی تلای، که ولاړ سی نو د دې تګ معنی دا سوه: چې د الله ﷺ په حکم کې تغیر راغلی، حال دا چې د الله ﷺ په احکامو کې هیڅکله تغیر او تبدیل نه راځي.

﴿ فَسَيَقُولُونَ بَلْ لَّمْ نَحْسُدْهُنَّ ﴾

نو بیا به دوی درته و وایي: تاسې زموږ سره حسد او عناد کوی.

یعني: دا د الله ﷺ امر نه دی چې موږ به نه ځو بلکه تاسې نه غواړی چې موږ ته ګټه او فایده ورسېږي، تاسې غواړی چې د غنیمت مالونه یوازې تاسې ته پاته سي.

﴿بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ﴿الفتح، ۱۱۵﴾

داسې نه ده لکه دوی چې وايي، بلکه دوی په اسلام او د اسلام په دین نه پوهیږي مگر ډیر لږ.

دغه نابوهان په دې نه پوهیږي چې د مسلمانانو د زهد او تقوی مرتبه دومره لوړه ده چې دوی و دنیوي گټو ته هیڅ نه گوري، کله چې په مسلمانانو کې د مال او دنیا حرص نه وي موجود نو پر تاسې به ولې او د څه شي په سبب حسد کوي؟

الله ﷻ نور هم پسي فرمایي:

﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَعْدُ عَوْنٍ إِلَىٰ قَوْمِ أُولَىٰ بِأَسْ شَدِيدٍ تَقْتُلُوهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا﴾

یعني: اې محمد ﷺ! هغه پاته سوو خلکو ته چې د اعرابو څخه دي ووايه: ژر ده چې په وروسته کې به تاسې د یوه قوي او جنګي قوم جنګ ته را وبلل سی، یا به تاسې د هغو سره جنګ کوی یا به هغه قوم مسلمانېږي، نو که تاسې په هغه وخت کې د دغه بلونکي امر و منی او په جهاد کې مو ملګرتیا ورسره وکړه، الله ﷻ به تاسې ته بڼه اجر او ثواب درکړي.

یعني: اې اعرابو! اوس خو دغه د خیبر غزاه ته نه سی تلای خو بیا په وروسته کې نور ډیر جنگونه را تلونکي دي او د ډیرو سختو جنګي قومو سره د مسلمانانو جنگونه پېښیږي او دا جنگونه به تر هغو دوام لري ترڅو دغه قومونه د اسلام په دین مشرفه سي، یا د جزیې په ورکولو د اسلام تابع سي، نو که تاسې په رشتیا سره د جهاد محبت لری، هلته جهاد وکړی خپله توره او مرانه ښکاره کړی، چې الله ﷻ به ډیر اجر او ثواب درکړي.

ورونو! دغه جنګي او قوي قومونه چې الله ﷻ په دغه آیات شریف کې ذکر کړي دي ډیر قومونه مراد او مقصد دي چې مفسرینو د دغو قومو په تفسیر کې د بنو حنیفه قبيله، چې د مسیلمة الکذاب قوم دی، هوازن یا ثقیف، چې د حنین په غزاه کې مقابله ورسره وسوه، هغه مرتدان چې د ابوبکر الصديق ﷺ په خلافت کې سخت

جنگونه ورسره وسوه، یا د فارس، روم، خراسان، پښتون خوا او نور قومونه او قبیلې چې د خلفاء راشدینو په وختو کې سخت جنگونه ورسره سوي دي، ذکر کړي دي. خاصاً په کابل کې ډیر سخت جنگونه وسوه چې تر ډیرې مودې پورې اوږده سوه، پښتانه څو واره مغلوبه سوي او بیا به یاغیان سوه. د اصحاب کرامو لوی جنگي قهرمانان لکه حضرت تمیم او جبیر رضی اللہ عنہما هلته شهیدان سوه او د حضرت عثمان ذی النورین رضی اللہ عنہ په خلافت کې کابل او ټول افغانستان د اسلام په مبارکه رڼا منور سو.

﴿وَأَن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّن قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ [الفتح: ۱۶]

او که په راتلونکو جنگو کې هم پاته سواست نه ولاړاست، لکه د مخه چې په حدیبیه کې پاته سواست نو الله ﷻ به تاسې ته ډیر دردناکه عذاب درکړي.

اوبیا الله ﷻ مومنانو ته خطاب کوي او ورته فرمایي:

﴿وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَلْ لَكُمْ هَذِهِ﴾

الله ﷻ ستاسې سره د ډیرو غنیمتو وعده کړې ده چې تاسې به یې اخلی او ژر یې دغه اوسني غنیمتونه درکړه چې دغه اوس یې په خیر کې اخلی.

یعني: تر دې وروسته به نور ډیر غنیمتونه واخلي چې د هغو د جملې څخه یو هم دغه اوسنی د خیر غنیمت دی چې تاسې به یې واخلي.

﴿وَكَفَّ أَيْدِي النَّاسِ عَنكُمْ﴾

او الله ﷻ د خلکو لاسونه ستاسې څخه بند یا منعه کړه.

د ناس څخه دلته ډیر خلک او قومونه مقصد دي، اول: د قریشو لاسونه د مسلمانانو څخه د حدیبیه د صلحي په واسطه بند سوه، بل په خیبر کې د یهودو له طرفه مسلمانانو ته کوم خاص ضرر او تاوان و نه رسېدی او بل د مسلمانانو په نه موجودیت کې د هغو کورواو کورنیو ته چا د تجاوز او ضرر لاس و نه غځاوه.

﴿وَلَتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا﴾ [الفتح: ۱۲۰]

او دغه کار به د مومنانو دپاره د الله ﷻ د قدرت نخبه او علامه سي، او الله ﷻ

بښي تاسې ته مستقیمه او برابره لار.

يعني: مسلمانان دي و پوهيري چي الله ﷻ خومره قادر دی او د مسلمانانو درجه په الهي دربار کي خومره لوړه ده او وروستنی ټوله الهي وعدي هم دغه رنگه پوره کېدونکي دي او الله ﷻ تاسي ته سمه لار درښيي، چي هغه د الله ﷻ پر وعدو يقين او اعتماد دی او په هر کار کي پر الله ﷻ توکل دی.

﴿وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا﴾

ژباړه: او يو بل غنيمت او بری هم سته چي اوس تاسي پر هغه نه ياست قادر، مگر په وروسته کي به په لاس درسي، په تحقيق الله ﷻ پر هغه غنيمتو علمي احاطه کړې ده. ځيني مفسرين دغه غنيمت چي مسلمانان اوس پر هغه نه دي قادر د مکې مکرمې فتحه بولي او څوک وايي د (آخری) څخه مقصد د طائف فتحه ده، نو الله ﷻ مسلمانانو ته د خيبر تر فتحي د مخه دغه زيري ورکړه چي اول يې د خيبر د فتحي زيری ؤ او بيا د مکې مکرمې فتحه چي په هغه وخت کي په لاس نه درغله، تر دې وروسته به يې فتحه کړی، الله ﷻ د مکې مکرمې د فتحه کولو وعده ورسره وکړه.

الله ﷻ يو په بل پسي زيري ورکوي، بيا يې د حنين زيری ورکړی او دا خبر يې هم ورکړی چي يو کلی يا جنگ يا غنيمت سته، چي اوس پر هغه نه سی کاميا به کېدلای، چي هغه پسله حنينه څخه طائف دی، په دغو مبارکو آياتو کي هغو ټولو واقعاتو ته اشاره ده کومي چي تر دې وروسته پېښېږي.

نور هم د سورة الفتح آياتونه په دغه باره کي دوام لري تر څو چه الله ﷻ فرمايي: مسلمانانو دغه د حديبيې په وخت کي ولي مکه مکرمه په زور او جنگ سره نه کړه فتحه؟ د مکې مکرمې د مشرکانو سره يې ولي جنگ ونه کړی؟ الله ﷻ فرمايي:

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدَىٰ مَعَكُوفًا
أَنْ يَبْلُغَ حِلَّهُ﴾

يعني: قريش هغه کسان دي چي کافران سوي دي او تاسي يې د مسجد الحرام څخه منعه کړاست او ستاسي قربانۍ يې منعه کړې، ستاسي (هډي) په داسي حال کي چي بندي کړه سوي وې د دې څخه چي خپل د حلاهدلو ځای ته ورسېږي.

نو د کافرانو دغه کارونه خو ډیر بد کارونه وه باید جنگ ور سره سوی وای او مسلمانان په زور مکې مکرمې ته داخل سوي وای، مگر هلته یو بل علت موجود ؤ چې د هغه په سبب الله ﷻ مسلمانانو ته د جنگ کولو اجازه ور نه کړه.

هغه سبب الله ﷻ بیانوي او فرمایي:

﴿وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمَّ تَعَلَّمُوهُمْ أَنْ تَطُفُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعْرََةٌ بَعْضٌ أَلَمٌ لِّئَلَّا يُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾.

ژباړه: که چیرې د مکې په کفارو کې خو نارینه مومنان او خوښځي مومنانې پټ نه وای چې تاسې د هغو په ایمان نه واست خبر.

یعني: هلته په مکه مکرمه کې ځینې داسې نارینه مسلمانان او مسلمانې ښځې موجود وه چې تاسې د هغو په اسلام نه واست خبر، نو که تاسې جنگ کړی وای دا خطر موجود ؤ چې تاسې هغه مسلمانان هم په ناپوهي او بې خبرتیا کې وژلي وای او بیا به تاسې ته د هغو د وژلو په سبب ضرر او غم در رسېدلی وای، بل دا چې هلته داسې کسان هم موجود وه چې د هغو مسلمانېدل مقدر وه او هغه هم په دغه جنگ کې وژل کېدل او د لاسه وتل، نو ځکه الله ﷻ جنگ معطله کړی او د جهاد حکم یې درنه کړی او د صلحي په دغه دوو کلو کې څومره خلک چې مسلمانېدل مسلمانان سوه، چا چه هجرت کاوه هغو هجرت وکړی، بیا نو د مکې مکرمې د فتحي دپاره د جنگ اجازه وسوه، چې د آیات شریف د دغې حصې:

﴿لِيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾

ترجمه هم دا ده: چې الله ﷻ په خپل رحمت کې هر هغه څوک چې اراده یې وفرمایي داخل کړي.

هغه کسان چې مسلمانېدل مسلمانان سوه، هغه چې هجرت یې کاوه هجرت یې وکړی، مقصد دا چې کفار او قریش د دغه عمل په سبب چې تاسې یې د مکې مکرمې د داخلیدلو او عمره کولو څخه منعه کړلاست او هډي یې نه پرېښوولې چې پر هغه خپل ځای حلالي سوي وای، د دغه وړ او لائق وه چې جنگ ور سره وسي او مکه

پر کال چي عمرې ته راسې په مکه مکرمه کي به تر درو ورځو زبات وخت نه تېروی او د ځان سره به اسلحه هم نه را وړی.

په صلحنامه کي به (بسم الله الرحمن الرحيم) نه ليکي.

د محمد رسول الله پر ځای به يوازي محمد بن عبدالله ليکي.

چي دا ټوله ضد، تعصب او د جاهليت ناپوهي وه مگر رسول الله ﷺ دغه ټولي خبري په سره سينه سره ومنلې، صحابه کرام که څه هم په دغه صلحه ناخوښه وه خو بيا يې هم د رسول الله ﷺ اطاعت وکړی او په دغه فيصله يې زړونه مطمئن سوه، چي دا الهي سکون او اطمینان و چي مسلمانانو ته ورکړه سوه، او د رسول الله ﷺ متابعت يې وکړی، نور هم الله ﷻ فرمايي:

﴿ وَأَرْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ

عَلِيمًا ﴿۱۱﴾ . (الفتح: ۱۲۶)

ژباړه: او الله ﷻ مسلمانانو لره د تقوی کلمه ټينگه او لازمه کړه، يعني: (د ادب خبري) او دوی د تقوی وړ او لائق وه او د تقوی د کلمې اهل وه او الله ﷻ پر هر شي ښه عالم دی.

کله چي د حديبيې صلحه پای ته ورسېدل حالات آرام سوه او رسول الله ﷺ د خپل احرامه څخه ځان حلال کړی (لکه د مخه چي درته وویل سوه) عمره ﷻ ورغلی او ویل: يا رسول الله! په هغه خوب چي تا لیدلی و زموږ سره دي وعده نه وه کړې چي مکې مکرمې ته به داخلېږو، طواف به کوو، سرونه به خړوو يا کوچني کوو؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا عمر! آیا ما وعده در سره وکړه چي دغه عمره به په دغه کال کي پېښېږي؟ هو دا صحي ده چي ما ويل: مکې مکرمې ته به داخلېږو او عمره به کوو، مسلمانان به سرونه خړوي يا کوچني کوي، مگر دامې نه وه درته ویلي چي دغه عمره به سر کال پېښېږي.

ورونو! حقیقتاً هم د رسول الله ﷺ خوب پر هغه قسم چي رسول الله ﷺ لیدلی و پېښ او واقع سو، مسلمانانو عمره وکړه مگر د حديبيې تر صلحي يو کال وروسته،

چې دغې عمرې ته (عمره القضاء) ویل کیږي ځکه د هغه تیري عمرې چې نه سوه آداء قضاء یې راوړل.

نو الله ﷻ دغه د عمرې د خوب په باره کې هم په سورة الفتح کې فرمایي:

﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾.

ژباړه: خامخا الله ﷻ په حقه اورشتیا سره خپل رسول ته د ده خوب ښوولی دی چې تاسي به خامخا مسجد الحرام ته په امن او امان سره داخل سی (إن شاء الله) په داسې حال کې چې څوک به خپل سروڼه خروي او څوک به یې کوچني کوي او تاسي به له هیچا څخه نه بېرېږی.

که چیرې مسلمانانو په دغه کال د حدیبیې څخه عمره کړې وای نو په بېره او تشویش کې به وای مگر په عمره القضاء کې هیڅ بېره او تشویش نه وه په پوره امان او اطمینان سره مکې مکرمې ته داخل سوه او عمره یې آداء کړه او بیا الله ﷻ فرمایي:

﴿فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَبَجَلْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتَحًا قَرِيبًا﴾.

یعني: الله ﷻ لره د دغې صلحي فايدې هغه چې تاسي نه په پوهېدلاست معلومي دي، نو یې مکې مکرمې ته تر داخلېدلو د مخه یوه فتحه او بری نژدې وگرځول ځیني مفسرين د ﴿فَتَحًا قَرِيبًا﴾ مقصد خیبر بولي، یعني: د مکې مکرمې تر داخلېدلو د مخه یې بله نژدې فتحه درکړه چې خیبر دی او څوک بیا وایي چې د

﴿فَتَحًا قَرِيبًا﴾ څخه مقصد د مکې مکرمې فتحه ده، چې تر عمره القضاء یو کال وروسته فتحه سوه، که څه هم د رسول الله ﷺ او قريشو په منځ کې د صلحي موده لس کاله وه مگر الله ﷻ دغه فتحه را نژدې کړه او د حدیبیې تر صلحي دوه کاله وروسته مکه مکرمه فتحه سوه، نو ځکه الله ﷻ ﴿فَتَحًا قَرِيبًا﴾ وفرمایل.

تقریباً د سورة الفتح ټول آیاتونه د حدیبیې د صلحي په واقعاتو پورې تعلق لري، نو کله چې د حدیبیې په صلحه پوه سو او د هغې صلحي په واقعاتر خبر سو او بیا په هغو واقعاتو خبر سو چې تر دغې صلحي وروسته پېښ سوي دي چې د خیبر فتحه ده،

عمرة القضاء ده او بيا د مکې مکرمني فتحه ده او بيا حنين او طائف دي نو د سورة الفتح په مقصد او معنی هم پوهېدلای سو، ځکه چې دغو ټولو واقعاتو ته په سورة الفتح کي اشارې موجودي دي او د سورة الفتح آياتونه د حديبيې د صلحي په وخت کي نازل سوه، چې پر هغو واقعاتو چې اوس پيښي سوې يا تر دې وروسته پيښېږي الهي تبصره ده.

معافي غواړم ما د خيبر د غزاء قصه بيانول او د هغې قصې تر څنگ مي د سورة الفتح ځيني هغه آياتونه د تر جمې سره تلاوت کړه چې د حديبيې په صلحه، د خيبر په غزاء او په نورو راتلونکو واقعاتو پوري يې تعلق درلودی چې په دې کار کي دوې مهمي فايدي پرته وې.

لومړئ: دا چې دا راته معلومه سي چې د سيرت النبي ﷺ معلومات د قرآن مجيد د معنی د پوهېدلو سره څومره تعلق او ارتباط لري، که موږ د سيرت النبي ﷺ معلومات و نه لرو يوازي دا نه چې د سورة الفتح په معنی نه پوهېږو بلکه د قرآن مجيد د ډيرو آياتو په ترجمه نه سو پوهېدلای.

دوهم: دا به ډير ښه او په زړه پوري کار وي چې د سيرت النبي ﷺ تر څنگ د قرآن مجيد د ځينو آياتو په ترجمه او مقصد هم پوه سو.

هو! هلته ځيني کسان سته چې دا يې خوښه ده چې پرله پسې قصې واوري خو د هغو تر څنگ داسي د علم طلبوونکي هم سته چې دا يې خوښه ده چې د سيرت النبي ﷺ د اورېدلو او مطالعه کولو څخه اعظمي او هر اړخيزه فايده واخلي، نو ما د خپل بحث په جريان کي ټول ويونکي او اورېدونکي په نظر کي نيولي دي.

(اوس به بيرته خپلي تصې ته ولاړسم)

موږ مخ کي وويل: رسول الله ﷺ و فرمايل: چې دئ ﷺ د خيبر د فتحه کولو اراده لري، د خيبر د فتحه کولو دپاره يو سبب دا ؤ: لکه څرنګه چې موږ وليدل چې رسول الله ﷺ د خندق تر غزاء وروسته هغو قبيلو ته جزاء ورکول چې د خندق په جنگ کي يې گډون او اشتراک کړی ؤ او د دغه مقصد دپاره چې هر څه سر يې لېږل سوي وې يا غزاوي پيښي سوي وې هغه مو د مخه درته بيان کړې، مګر هغه کسان

چې دغه ډلې يې سره يو ځای کړي وې او په دغه موضوع کې د کفارو رهبران او مشران وه او د دغه خيانت رئيسان وه هغه څوک وه؟ هغه د بني النضير يهود وه. هغه يهود چې د مدينې منورې څخه و شړل سوه او په خيبر کې سره يو ځای سوه چې تر دغه وروسته خيبر د کفارو د مشورو مرکز وگرځېدی، نو په هم دغه سبب چې دغو خاينو يهودو ته هم جزاء ورکول سي د رسول الله ﷺ د خيبر د فتحه کولو اراده وه.

په دغه وخت کې د خيبر عمومي رئيسان او مشران دغه کسان وه: کنانه بن ابي الحقيق او ورور يې ربيع بن ابي الحقيق او د بني النضير سردار: سلام بن مشکم، خاصاً کنانه بن ابي الحقيق د خيبر پاچا بلل کېدی، د خيبر اوسېدونکي ټول يهود وه، هلته بېله يهودو بل قوم او بل څوک نه وه، اوس چې رسول الله ﷺ د خيبر و طرف ته رهي سو فقط هغه د حديبيې مسلمانان و سره ملگري دي چې ټول (۱۴۰۰) نفره وه بېله پنځو نفرو څخه چې هغه هم ډير شديد ناروغه وه او پر دوی د دغه پاته کېدلو په سبب کومه ملامتي نسته، ځکه الله ﷻ د سورة الفتح په (۱۷) نمبر آيات کې فرمايي:

﴿لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ﴾

ژباړه: پر رانده، گوډ او ناروغه د جهاد څخه د پاته کېدلو په سبب هيڅ گناه او ملامتيا نسته ځکه جهاد پر دغو معذورو خلکو نه دی فرض، نو دغه کسان چې د ناروغۍ په سبب پاته سوه پر دوی ملامتيا نسته.

او رسول الله ﷺ بېله د حديبيې د خلکو څخه بل چا ته د وتلو اجازه ور نه کړه او که بيا چيرې نور نفر و سره ولاړ هم سي هغو ته په غنيمتو کې حصه نه ورکول کېږي، نو د خيبر په فتحه کې د اعرابو او منافقانو څخه چا گډون او اشتراک نه دی کړی. د هجرت د اووم کال د محرم په مياشت کې رسول الله ﷺ د خيبر و طرف ته د حرکت اراده وکړه، د خيبر يهود چې د رسول الله ﷺ په دغه حرکت خبر سوه.

د خيبر يهود ولي او څنگه د رسول الله ﷺ په اراده خبر سوه؟

ځکه تر اوسه ځينې يهود په مدينه منوره کې پاته وه، تاسي ته معلومه ده کوم وخت چې د مسلمانانو او بني قينقاع د يهودو تر منځ هغه د بنځي د لڅولو او هغه مسلمان سړي د وژلو مسئله پېښه سوه او بيا رسول الله ﷺ دغه يهود و عبدالله بن ابي

منافق ته ور پرېښوول، نو د بني قينقاع يهود ټوله د مدينې منورې څخه نه و وتل، بلکه يو شمېر نږدې پاته سوه، هو! د بني النضير يهود ټول و شړل سوه او د بني قريظله يهود ټول حلال کړل سوه، مگر د بني قينقاع يهود نه و وژل سوه نه و شړل سوه، خو د دوی ډيرو نفرو په خپله دا نه کړه خوښه چې په مدينه منوره کې پاته سي، نو کوم څوک چې تله هغه ولاړل، مگر ځيني نږدې بيا هم په مدينه منوره کې پاته وه او بېله دوی څخه ځيني نور انفرادي يهود هم په مدينه منوره کې موجود وه، نو هغه يهود چې په مدينه منوره کې پاته وه په دې نه وه خوښ چې مسلمانان دي د خيبر پر يهودو حمله وکړي. نو دغه پاته يهودو څوکاره وکړه، يو يې د مسلمانانو د ځنډولو لپاره وکړه غواړي چې مسلمانان وځنډوي، بل يې دا آوازې اچولې چې خيبر نه فتحه کېږي او ټول مسلمانان به د خيبر د يهودو له طرفه حلال کړل سي، غواړي چې په دغو آوازو سره مسلمانان وپېروي، بل دا چې د دوی هر څومره په وسه پوره سي هغومره مسلمانان له دې جنگه څخه پاته کړي نو يې څه وکړه؟

د ځينو يهودو پر ځينو مسلمانانو پورونه باندي وه ځکه اصلاً يهود غنيان او مالداره وه، نو يې پر خپلو پورورو مسلمانانو دا شرط کښېناوه ويل د مخه تر دې چې خيبر ته ووزي زموږ پورونه به را کوی او ترڅو چې زموږ پور را نه کړي خيبر ته به نه ځي، په دغه بهانه يې مسلمانان ځنډول يا پاته کول.

د دغې جملې څخه يو يهودي ؤ چې ابو شحم ورته ويل کېده د مسلمانانو پر يوه نفر يې پور باندي ؤ چې دغه نفر عبدالله نومېدی، هغه هم فقط پنځه درهمه، يهودي و مسلمان ته وايي: ته به تر هغو نه وزې څو دغه زما پنځه درهمه رانه کړې، مسلمان ورته وايي: ته لږ صبر وکړه چې موږ مسلمانان خيبر ته ولاړ سو او خيبر فتحه کړو غنيمتونه راوړو بيا به ستا پور درکړه، يهودي ته يې نور هم زور ورکړی ويل: تاسي خيبر فتحه کوی؟ والله تاسي ټول په خيبر کې حالېږي او وژل کېږي او بيا زه زما پور د چا څخه واخلم؟ نو زما پور به د مخه تر دې را کوي چې خيبر ته ولاړ سي.

مسلمان وگرځېدی چې يو څوک مرسته ور سره وکړي او دغه پنځه درهمه ده ته ورکړي خو داسې څوک يې نه کړی پيدا چې دغه پنځه درهمه ولري او ده ته يې

ورکړې او يهودي ورته ټينگ دی چې زما پور به را کوي، نو عبدالله ورسول الله ﷺ ته شکایت وکړی چې يا رسول الله! ترڅو چې د دغه يهودي پنځه درهمه ور نه کړم د وتلو اجازه نه راکوي او په دې مي لا هم بهرې چې په خيبر کې لس زره جنګيالي نفر سته او تاسې به له هغه ځايه ژوندي رانه سې، رسول الله ﷺ و فرمايل: پور يې ورکړه، عبدالله هم ولاړی خپل کالي يې خرڅ کړه او د يهودي پور يې ورکړی او بيا دغه عبدالله ته د خيبر د غنيمتو په جمله کې يوه مينځه هم ور ورسېدل چې د دغه ابو شحم يهودي د اقرباوو څخه وه، نو عبدالله پسله خيبره څخه ابو شحم ته ورغلی او ويل: دغه ستا قريبه ده او زما سره مينځه ده نه يې رانيسې؟ هغه ويل: هو رانيسم يې، نو يې د هغه پور څو چنده مبلغ عبدالله ته ورکړی او هغه خپله قريبه يې رانيول.

مقصد دا چې يهودو کوشنې کاوه چې مسلمانان په هره طريقه سره چې وي له دغه جنګه او وتلو څخه معطله کړي او په زړو يې بیره هم ورننه باسي.

کله چې مسلمانانو د تګ دپاره ځانونه تيارول د مدينې منورې يهودو نيت وکړی چې د خيبر يهود خبر کړي چې رسول الله ﷺ پر تاسې حمله کوي تاسې هم د جنګ دپاره تيار سې، د دغه مقصد دپاره يې يو اعرابي يعني: صحرايي عرب چې د بني اشجع د قبيلې څخه ؤ خيبر ته ولېږی چې يهود په دغه حمله خبر کړي.

دغه رنگه عبدالله بن ابي ريس المنافقين هم د خپلو ملګرو څخه يو نفر خيبر ته ولېږی چې يهود خبر کړي چې محمد ﷺ ستاسې پر طرف ته در رهي سو، وينې او بيداره اوسې او مه ځني بهرې ځکه ستاسې عدد او اسلحه ډير دي او د محمد ﷺ ملګري لږ او پاشلي کسان دي او اسلحه هم لږ ور سره ده، سبحان الله! دغه سړی مسلمان دی او نوم يې هم عبدالله دی، يهودو ته د مسلمانانو جاسوسي کوي.

خو دا کارونه عجب نه دي، نن ورځ هم د دغه ابي د زوی پر قسم مسلمانان سته چې هغو يهودو او نصاراوو ته چې د اسلام او مسلمانانو دښمنان دی د څو ډالرو په مقابل کې د مسلمانانو جاسوسي کوي او د الله ﷻ سخت عذابونه يې هېر کړي دي.

رسول الله ﷺ هم د معلوماتو دپاره شا وخوا نفر لېږل، هغو نفرو وکولای سواي چې هغه د يهودو لېږل سوی ونيسي، مګر د عبدالله بن ابي لېږل سوی نفر ځني

ولاړی او یهودو ته یې خبر و رساوه چې مسلمانان ستاسي د حملې دپاره ځانونه تیاروي. (نود یهودو د خبرېدلو سبب عبدالله بن ابی سناقو و)

په پخوا کي د رسول الله ﷺ عادت ؤ چې د یوه ځای د حملې إراده به یې وه په ظاهره به یې د بل ځای نوم یاداوه، مثلاً که به یې د قریشو د حملې إراده وه اول به پر بل طرف رهي سو او بیا به پر قریشو را وگرځېدی چې دغه کار ته په عربي کي (توریه) ویل کیږي چې په جنگو کي دا کار جائز او روا دی، مگر د خیبر په باره کي یې هیڅ توریه ونه کړه، تر وتلو د مخه یې په صراحت سره ویل: مور خیبر ته ځو او الله ﷻ د هغه د فتحه کولو وعده را سره کړې ده، د دې غزاء حال لڅ او بنکاره ؤ ځکه دلته د الله ﷻ له طرفه وعده وه چې تاسي خیبر فتحه کوی نو خود توريې ته هیڅ ضرورت نه ؤ.

هلته چې یهودو ته د مسلمانانو د حرکت خبر ورسېدی هغو هم د جنگ دپاره پوره آمادگي او تياري ونيول مگر دا نه وه ورمعلومه چې مسلمانان کله راځي او څه وخت را رسيږي، نو خپلي قلاوي یې ټینګي کړې د خوړو او اوبو ذخیرې یې ونيولې، بنځي او ماشومان یې په هغه ټینګه او محفوظه قلا کي سره یو ځای کړل، په قلاوو کي یې شا وخوا جنگي نفر سره تقسیم او ځای پر ځای کړه، یهودو خپل ځانونه او کارونه بڼه پر ترتیب برابر او منظم کړه، ځکه د مسلمانانو تر را تګ د مخه خبر ورته راغلی ؤ.

خو پر دغه سر بېره رسول الله ﷺ د دوی له طرفه مطمئن ؤ او د دوی په ترتیباتو یې پروا نه کېدل ځکه چې د الله ﷻ له طرفه د فتحې وعده واضحه او بنکاره وه، دا داسي جنگ ؤ چې تر پېښېدلو دمخه یې نتیجه معلومه وه نو د مسلمانانو پوره اطمینان ؤ چې خیبر فتحه کیږي، مسلمانان د الله ﷻ او رسول الله ﷺ پر وعده مطمئن او باوري وه.

هلته په خیبر کي د یهودو مشران سره را ټول سوه مشوره کوي چې د دغه را تلونکي خطر په مقابل کي باید څه وکړي؟ دوی سره یو ځای دي هر یو خپل فکر او نظر بیانوي، خو د دوی په نظریو کي اختلاف ؤ څوک وايي دننه په قلاوو کي پاته کیږو او قلاوي به وټرو، څوک وايي یا! لښکر به جوړ کړو او مخ ته به ور ووزو، تر قلاوو دباندې به جنگ ور سره وکړو، سلام بن مشکم وویل: ښه خبره دا ده چې دباندې ور ووزو ځکه پر هر قوم چې دننه د دوی په کورو کي حمله وسي ذلیله کیږي او خوارېږي

څرنگه چې اوس مور تيار او منظم يو بايد مخ ته ور ووزو او د مدينې منورې پر طرف ور رهي سو او هلته جنگ ور سره وکړو، که چيري مور و وژل سو بيا هم خيبر په قلاوو کي دی مالونه او اولادونه مو په خيبر دي او که مور پر کاميابه سو غنيمتونه به ځني را وړو، مگر دا چې مور دلې ورته ناست يو او د دوی د راتگ انتظار کوو دا زموږ دپاره ذلت دی، خود سلام بن مشکم خبره چا نه کړه قبوله ځکه د وتلو څخه بېرېدل.

سلام بن مشکم ورته وويل: تاسي چې زما خبره نه منی نو معلومه خبره ده چې نه عزم لری نه غيرت، ځکه د دفاع دپاره واقعي لار هجوم دی، مور بايد د دوی د هجوم انتظار ونه کړو، بلکه مور بايد حمله پر وکړو، مگر بيا هم د ده خبره چا ونه منل.

(بنه داخو يهود سوه) هلته د مسلمانانو حرکت د خيبر و طرف ته شروع سو (۱۴۰۰) نفره ټول سپاره دي پياده نفر پکښي نسته، اوس د مسلمانانو حالت هم بنه کيږي د مسلمانانو په دې لښکر کي (۲۰۰) نفره د آسانو سپاره وه او دا اول وار دی چې په مسلمانانو کي د آس د سپرو شمېر دوو سوو نفرو ته رسېږي.

د خيبر يهودو ته چې د مسلمانانو د آمادگۍ او تيارۍ خبر ورسېدی سره د دې چې د خيبر يهود لس زره نفره وه مگر بيا يې هم زړونه د بيري ډک سوه، نو يې د خپلو مشرانو څخه يوه ډله ولېږل چې د اعرابو او نورو قبيلو څخه د رسول الله ﷺ او مسلمانانو د جنگ دپاره مرسته وغواړي، د يهودو دغه ډله دکنانه په مشرۍ چې د يهودو پاچا بلل کېدی رهي سوه، اول د بني مره قبيلې ته ورغله چې مشر يې حارث بن عوف المرّي ؤ او دا هغه قبيله ده چې په خندق کي يې هم گډون کړی ؤ، اوس يهود ورغله چې حارث بن عوف د دوی سره د خيبر په دفاع کي حصه واخلي او پر مسلمانانو حمله وکړي، مگر حارث بن عوف ورته وويل: والله ما ته دا را معلومه سوه چې د محمد ﷺ دين لوړېږي او د ده کاميابی يوه په بله پسې دي، نوزه نه غواړم چې د ده سره جنگ وکړم او دا يې نه کړه قبوله چې د خيبر په جنگ کي گډون وکړي.

دغه ډله بيا غطفان ته رهي سوه چې د غطفان د مشر عيينه بن حصن سره وويني، هغه عيينه چې د خندق په جنگ کي يې د څلورو زرو نفرو سره اشتراک کړی ؤ او د خندق په جنگ کي تقريباً د کفارو نيم لښکر د دوی څخه جوړ سوی ؤ، عيينه بن حصن

چې رسول الله ﷺ (مطاع أحمق) بللی دی بیعقل آمر او ناپوه سړی ؤ، هیڅ فکر او هوښیاري یې نه درلودل، نظریات یې ټول غلط را وتل، په هره موضوع کې چې به یې مداخله وکړه په هغه کې به ناکامه ؤ، مگر بیا هم د قبیلې مشرؤ او خلکو یې اطاعت کاوه، هر امر چې به یې وکړی لس زره نفره به ورته ولاړ وه او چا پوښتنه هم نه ځني کول چې څه راکوې؟ او چیرې موبیا یې؟

نو د یهودو ډله دغه احمق مطاع ته ورغله او د مسلمانانو حال یې ورته و وایه چې پر خیبر حمله کوي، یو خو غطفان د خیبر د یهودو حلفاء او متعاهدین وه او بل یهودو ورته و ویل: که موږ پر مسلمانانو غالبه سو د خیبر د یوه کال نیمې مېوې درکوو، عیینه بن حصن ورته و ویل: زر نفره خو به دغه اوس ستاسې سره ملګري کړم او زه به نور څلور زره نفره تیار کړم او د هغو سره به در رهي سم، اوس یې د یهودو سره زر نفره ملګري کړه او دى د نور لښکر په را ټولولو مشغول سو.

دا خبر بیا د بني مره مشر حارث بن عوف ته ورسېدی، څرنگه چې حارث د عیینه آشنای او ملګری ؤ نو ورته راغلی ویل یا عیینه! د یهودو په ملګرتیا جنگ مه کوه. ویل ولي؟ حارث ویل د محمد ﷺ دین لوړ او غالبه سو جنگ مه ور سره کوه. عیینه ویل: پر موږ او یهودو نه سي غالبه کېدلای.

حارث بن عوف و ویل: یا عیینه! د مخه تر دې چې د اسلام دین غالبه او په دغه اوسني ډول سره نشر سي، هغه وخت مي په دغه خپلو غوږو د سلام بن مشکم څخه چې د یهودو مشر دی واورېدل چې ویل یې: یهودو لره دوه واره حلالېدل سته، یهود دوه واره حلالېږي او وژل کېږي، یو وار حلالېدل یې په مدینه منوره کې دي هغه چې پښې سوه او موږ ولیدل چې د بني قریظه یهود ټول حلال کړل سوه او ویل: بل حلالېدل یې په خیبر کې دي چې هغه دغه دي اوس پېښېږي، نو د یهودو سره په جنگ کې ګډون مه کوه.

عیینه ویل: تا د سلام بن مشکم څخه واورېدل چې دغه یې و ویل؟

حارث ویل: هو! په دغه خپلو غوږو مي واورېدل.

عیینه ویل: که سلام دغه خبره کړې وي نو بیا دى په خپله ولي جنگ ور سره کوي؟

حارث ويل: هغه مجبوره دی هغه د قوم په سبب جنگيږي.

عُيَينَه ويل: زه هم د هغه ملگری يم.

عُيَينَه او بيعقلى ته يې وگورئ: پسله دغو ټولو خبرو بيا هم ټينگ دی چې د

يهودو په ملگرتيا د مسلمانانو سره وجنگيږي.

واقعا هم دغه احمق مطاع د څلورو زرو نفرو په را ټولولو شروع وکړه، زر نقره خو

يې د مخه د يهودو سره لېږلي وه چې اوس نو هلته د خيبر په قلاوو کې يوولس زره

جنگي نفر موجود دي، لس زره په خپله يهود دي او زر نقره يې د غطفان څخه ور سره

بوته، دغه يوولس زره نقره بېله هغې مرستې او کومک څخه دي چې بيا په وروسته

کې ورته راځي چې هغه هم څلور زره نقره دي او دلته رسول الله ﷺ د يو زر څلورو

سوو نفرو مسلمانانو په ملگرتيا د خيبر د يهودو پر طرف رهي سو.

د خيبر دلاري واقعات

رسول الله ﷺ تر لښکر د مخه يوه ډله د عباد بن بشر رضي الله عنه په مشرۍ د کشف او

معلوماتو دپاره ولېږل چې دغه نفر ټول د آسانو سپاره وه (چې په عربي کې فرسان

ورته وايي) او بيا رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چې څوک مور خيبر ته د شمال له طرفه

ور ويلي؟ په خپله خيبر د مدينې منورې په شمال شرق کې واقع دی او مسلمانان د

خيبر په جنوب غرب کې دي نو حمله بايد د جنوب غرب له طرفه وسي، مگر يا! رسول

الله ﷺ و فرمايل: غواړم چې د شمال له طرفه پر را سم، دا د دې دپاره چې يهود

شام ته و نه تښتي ځکه که يهود شکست و خوري او و غواړي چې وتښتي نو چيري

ځي؟ شام ته ځي، رسول الله ﷺ غوښته چې دغه د شام د تښتي لار پر بنده کړي،

رسول الله ﷺ د مخه تر جنگ پوهېدی چې يهود ماتېږي نو يې غوښته چې ټول

بنديان ونيسي او څوک و نه تښتي، د دغه مقصد دپاره رسول الله ﷺ و فرمايل:

څوک مور د شمال له طرفه پر را ويلي؟ يوه د اصحاب کرامو داسې لار و وښوول چې د

شمال له طرفه خيبر ته ورته، رسول الله ﷺ د لښکره سره رهي دی او يو عجب امر

يې وکړی ويل: هيڅوک بايد تر لښکر د مخه نه سي، تر لښکر د مخه يې يو اوږد صف يا

قطار زهې کړی او نور تر شا په پسې دي دغه صف برابر رهي دی هېڅوک تر صف نه دمخه کېږي او نه څوک تر صف دمخه ځي، څه موده وروسته رسول الله ﷺ وليدل چې هلته مخ ته يو شئ معلومېږي او بریښي، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه: هغه څه شي دی؟ که گوري د مسلمانانو څخه يو نفر دمخه سوی دی او هغه زغره چې ده اغوستې وه برېښدل، رسول الله ﷺ وفرمايل: دغه سړی را ولی، سړی چې يې را وستی هغه ابو عبس رضي الله عنه و، رسول الله ﷺ ورته وويل: آیا ما نه وه ويلي چې څوک به تر لښکر نه دمخه کېږي؟ ابو عبس رضي الله عنه وويل: يا رسول الله! دغه زما اوبنه ځوانه، قوي او چسپانده ده، دا تېزه ځي ما نه سواي راگرځولای، رسول الله ﷺ عتاب او سرزنش ورکړی او ويل: دئ بندي کړی تر لښکر به څوک نه دمخه کېږي خو ابو عبس رضي الله عنه يې بيرته پرېښاوه فقط غوښتل يې چې عبرت واخلي.

اصلاً رسول الله ﷺ دغه امر د دې دپاره کړی و چې دغه جنگ څومره چې امکان ولري په هغومره لږ اندازه په بشري خساره تمام سي څوک ونه وژل سي او دا چې يو سړی يوازې تر لښکر دمخه رهي وي دا امکان لري چې پر هغه نفر له هره ځايه واری يا حمله وسي او و وژل سي مگر که لښکر سره يو ځای وي بيا نو څوک نه سي کولای چې حمله پر وکړي، د مسلمانانو لښکر په دغه مجموعي شکل رهي و که گوري چې تر شا بل د څلوروزو نفرو لښکر په پسې دی چې هغه عيينه بن حصن و او د غطفان قبيله ورسره ده او د مسلمانانو د لښکر تر شا په پسې دي خو حمله نه پر کوي.

په مسلمانانو کې تشوېش پيدا سو چې يهود مو مخ ته دي او غطفان تر شا را پسې دي، رسول الله ﷺ عيينه ته حال ولېږی چې د څه شي دپاره را وتلی يې؟ هغه ويل: موږ د يهودو حلفاء او دوستان يود هغو سره داسي عهد لرو که چا حمله درياندي کول موږ ستاسي مرسته کوو چې د حلفاء ترجمه هم دغه ده، رسول الله ﷺ ورته وويل: الله تعالى وعده را سره کړې ده چې خيبر به فتحه کوم، نو والله خيبر فتحه کېږي ته بيرته ولاړسه، عيينه ويل: ته خيبر فتحه کوې؟! والله تاسي ټول په خيبر کې جلا لېږی، تا او ستا ملگري به ټول بنديان ونيسو، رسول الله ﷺ چې هر څه نفر وړ لېږي فايده نه کوي، رسول الله ﷺ غواړي چې عيينه بيرته وگرځي نو يې د ده

د ګرځولو دپاره بل څه ورته وویل :

ورونو! آسانه خبره نه ده! د مسلمانانو ټول عدد (۱۴۰۰) نفره دی او یوازې دغه لښکر چې تر شا په پسې دی څلور زره نفره دي او هلته په خیبر کې هم یوولس زره نفره ورته ناست دي نو څکه رسول الله ﷺ ورته وویل : ته بیرته ولاړسه او د خیبر د یوه کال نیمې مېوې او حاصلات به درکړو. عیینه ویل : آیا د خیبر حاصلات ستا په لاس کې دي چې ما ته یې را کړې؟ رسول الله ﷺ وفرمایل : قریبه ده چې زما په لاس کې به سي د کال نیم حاصلات به درکړو او ته وګرځه، عیینه بن حصن نه کړه قبوله، رسول الله ﷺ هم پر خپل عزم ټینګ دی چې دغه حمله به پوره کوي او عیینه هم صلحه نه قبلوي نو مسلمانان د خیبر پر طرف رهي دي او د غطفان لښکر په دوی پسې رهي دی.

مسلمانانو خپل تګ ته دوام ورکړی دی څو خیبر ته ور نژدې سوه، عیینه بن حصن خپل څلور زره نفریزه لښکر دباندي پرېښاوه او دئ په خپله د یهودو قلاوو ته ورغلی دننه په قلا کې کښېستی، دلته بیا رسول الله ﷺ ده ته نفر ور ولېږی چې یو وار بیا خبرې ورسره وکړې چې دغه نفر سعد بن عباده ؓ و، دئ هم د خبرو دپاره خیبر ته ورغلی نو څکه د مسلمانانو تر لښکر د مخه وخیبر ته ورسېدی، عیینه چې دننه په قلا کې و ورته را ووتی، سعد بن عباده ؓ ورته وویل : یا عیینه! بیرته غطفان ته ولاړسه ځان ته مشکلات مه جوړوه الله ﷻ وعده کړې ده چې خیبر فتحه کېږي، ته بیرته ولاړسه د خیبر د یوه کال حاصلات ټول تا ته درکوو، خو هغه انکار وکړی او د صلحي ټوله خبرې یې رد کړې یوه لار نه قبلوي، ټینګ دی چې د یهودو په طرفداري به جنګېږي، سعد بن عباده ؓ ورته وویل : دغه چې موږ یې درکوو اوس یې لا قبول کړه، مګر بیا که خیبر فتحه سو په والله بیا به هیڅ شئ نه درکړو او نه به یې واخلي مګر په توره، عیینه ویل : چیرې به تاسې پر موږ او یهودو غالبه سی او اوس هم زموږ او ستاسې په منځ کې بل شئ نسته بېله توري، سعد ؓ ورته وویل : نور نوته پوه سه او ستا فکر، عیینه (احمق مطاع) د صلحي ټولې خبرې او ټول هنه امتیازات چې ده ته ورکول کېدل رد کړه او غواړي چې خامخا د یهودو مرسته وکړي، سعد ؓ بیرته و رسول الله ﷺ ته ورغلی او حال یې ورته و وایه، رسول الله ﷺ و فرمایل :

﴿حسبنا الله و نعم الوكيل﴾ او ويل: پر الله توکل وکړی، رسول الله ﷺ او د مسلمانانو لښکر پر هغه يوولسو زرو نفرو ور رهي سوه او تر شا هم نور څلور زره نفره کفار په پسې دي، د دغه حاله سره سره بيا هم مسلمانانو خپل تگ ته دوام ورکړی دی، مسلمانان رهي دي خو په هغه لښکر کي چي د مسلمانانو تر شا په پسې دی يوه عجبېه واقعه پېښه سوه، هغه دا سي:

د غطفان له طرفه يوسړی راغلی او په لښکر کي يې په زوره ناري کړه: خپلو ښځو او اولادو ته مو ځانونه ورسوی. (يعني: هغه په خطر کي دي) او سړی بيرته ولاړی، په لښکر کي نارې جوړي سوې چي شرا ته پېښ سو او خبر هم نه دي چي چا د دوی پر ښځو او اولادو حمله کړې ده، دغه څلور زره نفریزه لښکر د خيبر جنگ پرېښاوه او د غطفان و طرف ته رهي سوه چي خپلي ښځي او اولادونه له خطرېه خلاص کړي.

عبينه بن حصن ته يې هم نفر ولېږی چي پر غطفان حمله سوې ده، عبينه هم هغه زره نفره چي د خيبر په قلا کي ورسره وه هغه ورسره رهي کړل او مخ پر غطفان رهي سو، غواړي چي خپلي ښځي او اولادونه له هغه خطرېه وساتي او دا هم نه ده ورته معلومه چي کوم خطر دی او د چا له طرفه څخه دی، فقط هغه يوه نفر ناري کړه چي پر غطفان حمله وسوه، مقصد دا چي دغه لښکر ټول غطفان ته ورسېدی او هلته هيڅ نه ده پېښه کړاره کړاري ده، پوښتنه يې وکړه چي يو څه پېښ سوي وه؟ ويل: يا! هيڅ نه دي پېښ سوي، ويل تاسي کوم نفر را لېږلی ؤ؟ ويل: يا والله! موږ هيڅوک نه دی در لېږلی، نو دا سړی څوک ؤ؟ نه يو خبر او تاريخ هم دا نه ده ذکر کړې چي دغه نارېه چا وکړه.

مگر رسول الله ﷺ فرمايي: په بېره کاميابېه سوم، اوس نو ښايي دغه نارېه کوونکی ملائکه وي. (والله أعلم)

مقصد دا چي د غطفان لښکر په دغه ډول د خيبر د يهودو له مرستي او کومکېه را وگرځول سو، کله چي عبينه او لښکر يې و غطفان ته ورسېدل او وې ليدل چي هلته څه نه ده پېښه عبينه بيا امر وکړی چي بيرته خيبر ته درځی، مگر دغه د دوی رجوع ډيره ناوخته وه، کوم وخت چي دوی دوهم وار خيبر ته ورسېدل مسلمانانو نيم خيبر فتحه کړی ؤ، دغه يوه نارېه د دې سبب وگرځېدل چي غطفان د يهودو مرسته ونه کړي.

د خيبر د لاري يوه بله واقعه دا وه: د سلمه بن الأكوع رضي الله عنه څخه روايت دی وايي: موږ د رسول الله ﷺ سره خيبر ته و وتلو او د شپې مو تگ کاوه چي د مسلمانانو څخه يوه نفر و عامر رضي الله عنه ته وويل:

يا عامر! آیا ستا د هغه خوږو بيتو څخه څه نه را ته اوروي؟

عامر رضي الله عنه چي شاعر هم و قوم ته يې حُداء وويل.

په عربي کي (حُداء) هغه غزلو يا بيتو ته ويل کيږي چي اوبسانو ته د تگ په وخت

کي ويل کيږي. (په دغه اصطلاح ساروانان ښه پوهيږي).

په پښتو کي هغه چا ته چي پسونه گوري شپانه يا چوپان ويل کيږي.

هغه څوک چي غوايي گوري هغه ته گوروان ويل کيږي.

او هغه څوک چي اوبسان گوري هغه ته ساربان ورته ويل کيږي.

او که اوبسانو ته د تگ او رفتار په وخت کي غزلي وويل سي نو دوی ښه او تېز تگ

کوي او نه سترې کيږي او هرڅومره چي د دغه غزل ويونکي آواز ښه وي پر هغه

اندازه يې پر اوبسانو تاثير زيات وي خاصًا چي دغه غزلي بيا د شپې وي.

عامر رضي الله عنه د خپلو ملگرو په غوښتنه په خپل خواږه آواز د بيتو په ويلو شروع وکړه او

دغه بيتونه يې ويل:

اللهم لولا انت ما هتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فاغفر فداءك ما اتقينا

وثبت الاقدام ان لاقينا والقمين سكينه علينا

اننا اذا صبح بنا ايننا

رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چي دغه حُداء ويونکی څوک دی؟

ځلکو ويل: عامر بن الأكوع چي د سلمه بن الأكوع رضي الله عنه ورور يا اکا و او ډير خوږ

آواز يې و، حتی رسول الله ﷺ ته د ده د بيتو ويلو خوند ورکاوه او صحابه کرامو د ده

پر آواز خوند اخيستی، د عامر بن الأكوع رضي الله عنه د ښه آواز په سبب اوبسان په تگ کي

يوې او بلې خوا ته کږېدل او ځنکېدل ځکه د اوبسانو حُداء خوښه وي نو تېز تگ کوي

او ور سره کړېږي (لکه یو څوک چې د بنې غزلي سره سر ښوروي) دغه د خيبر په غزاه کې د رسول الله ﷺ سره (۲۰) مسلمانې ښځې د جهاد دپاره را وتلې وې او هغه ښځې په کجاوو کې وې چې کجاوې بیا پر اوبسانو بار وې، اوس چې اوبسان د دغه ښه آواز په سبب یوې او بلې خوا ته کړېدل نو هغه کجاوې هم کړېدې تر داسې اندازې چې ښځې پر دې وېږېدې چې د کجاوو څخه به ولوېږو، نو ښځو رسول الله ﷺ ته حال ولېږي چې یا رسول الله! ډیر په تکلیف سوو قریبه ده چې د کجاوو څخه ولوېږو. رسول الله ﷺ و عامر ؓ ته نفر ولېږي چې هغه ته یې ویل: رِفْقًا بالقوارير، یعنی: هغه د کجاوو پر ښځو نرمې وکړه، څه دي آواز کښته که، بیا نو رسول الله ﷺ وفرمایل: یرحمه الله حضرت عمر ؓ وویل: واجب سویا رسول الله!

ورونو! د رسول الله ﷺ د نبوت د علامو څخه یوه علامه دا وه: که به یې خاص و یوه شخص ته و فرمایل: رَحِمَكَ اللهُ، یا یرحمک الله، هغه سرئ به په نژدې وخت کې وفات یا شهید سو. اوس چې رسول الله ﷺ و عامر ؓ ته دغه جمله و ویل، حضرت عمر ؓ و ویل: واجب سویا رسول الله! کښکې پاته سوی وای چې دغه د ده پر آواز مو خوند اخیستلای، مگر د الله ﷻ اراده او قدر بل شی دی، رشتیا هم عامر ؓ د خيبر په جنگو کې حصه واخیستل او بیا په خپله توره ډیر شدید زخمي او وفات سو. رسول الله ﷺ ته چې د ده د وفات خبر ورسېدی نو یې و فرمایل: اِنَّهٗ کَشِيْدٌ، دئ خامخا شهید دی، او بیا نو رسول الله ﷺ او مسلمانانو هلته په خيبر کې د جنازې لمونځ پر آداء کړی.

کله چې مسلمانان خيبر ته ور نژدې سوه او د ليرې څخه د خيبر کښتونه او باغونه وليدل سوه مسلمانانو په ډير لوړ آواز تکبير او تهليل وايه: الله اکبر، الله اکبر، لا اله الا الله. رسول الله ﷺ و فرمایل: پر ځان تکلیف مه تېروي آوازونه مو کښته کړي تاسي کون او غائب نه بولی، بلکه تاسي اورېدونکي او نژدې ته دعاء کوی.

رسول الله ﷺ او مسلمانانو خيبر ته نژدې وارول د ماڅيگر لمونځ يې آداء کړی د لمانځه تر آداء کولو وروسته يې هغه خواړه چې د دوی سره ور سره وه را وغوښتل، د ټولو سره بل شی نه ؤ موجود بېله د اورېشو اوږه، هغه يې خشته کړه او ټولو وخورل

سبحان الله! تاسي لږ فکر وکړی: صحابه کرامو په یخ او گرمۍ کې، پیاده او په لڅو بڼو په غرو او شېلو کې د اوریشو په اومو او خشتو او رو بېله پخېدلو جهاد کاوه او هغه هم همپشه نه ور رسېدل او اوس زموږ حال ته وگورۍ، په قسم قسم نعمتو او راحتو کې غرق یو، جهاد خوڅه کوي بلکه فرض لمونځ هم را څخه پاته دی.

خیر رسول الله ﷺ دلته د ماښام لمونځ آداء کړی او بیا یې د ماخستن لمونځ آداء کړی تر لمنځو وروسته په دغه شپه د خیبر پر طرف ور رهي سوه او په شپه کې خیبر ته ورو رسېدل، په هغه شپه چې مسلمانان خیبر ته ورسېدل الله ﷻ د خیبر پر یهودو خوب غالبه کړی ټول بیده دي او د رسول الله ﷺ په راتگ هیڅوک نه دي خبر، رسول الله ﷺ دغه شپه چې په سهار کې یې جنگ شروع کېږي دلته نژدې وخیبر ته تېره کړه، د رسول الله ﷺ دا عادت ؤ چې یو قوم ته به د شپې ورو رسېدی په هغه شپه کې یې پر چا حمله نه کول تر سهاره یې انتظار ورته کاوه، نو کله چې سهار سود سهار لمونځ یې په تاریکه کې آداء کړی او مسلمانان د حملې دپاره دپاره ځانونه تیاروي.

خیبر خو په خپله ټوله منظبطي قلاوي وې مگر د دوی کښتونه چې ډیر زیات او پراخه کښتونه وه ټول د قلاوو پر شا وخو او وه، دغه منطقه چې پر خیبر را گرځېدلې وه ټول کښتونه او باغونه وه خاصاً دخرما باغونه، په دغو شپو کې چې د مسلمانانو د راتگ آوازې وې د خیبر د بزگرانو او باغوانانو دا عادت ؤ: د مخه تر دې چې دوی کښتو ته را ووزي اول به یې سپاره نفر را وتل شا وخو او به یې معلومات وکړه چې د مسلمانانو لښکر خو به نه وي راغلی څوک خو به حمله نه را باندې کوي؟ کله چې به یې ولیده چې څوک نسته نو به سپاره نفر بیرته ننوتل او باغوانانو ته به یې خبر ورکړی چې څوک نسته وروزی، بیا به بزگران دکارو دپاره ورتل، په دغه شپه الله ﷻ پر دوی خوب مسلطه کړی ټول پسله لمر ختلو را وینس سوه، د یهودو عادت دا ؤ چې سپاره نفر به یې د معلوماتو دپاره تر سپېدو د مخه را وتل او بزگران به د سپېدو سره را وتل، خو په دغه ورځ ټول تر لمر ختلو وروسته را وینس سوه چې وې کتل لمر را ختلی ؤ او د بزگرانو د خپلو کارو تلوار ؤ، په دغه ورځ یې د معلومات دپاره څوک و نه لېږل په خپله بزگران راو وتل چې په خپلو کښتو کې کار وکړي، کله چې کښتو ته ورننوتل

ناخاپه يې وليدل چې د مسلمانانو لښکر د کښتو تر شا پروت دی، بزگرانو نارې کړې: محمد و خمیس، محمد و خمیس، يعني: محمد او لښکر يې راغلي دي او بيا په خښتا مخ پر قلاوو رهي سوه، رسول الله ﷺ چې دوی وليدل پر نارې يې کړه: الله اکبر، خربت خيبر، الله اکبر، خربت خيبر، مور چې د يوه قوم پر مټکه واړوو د هغو سهار غمجن او د بيري ډک سي.

دا د خيبر د فتحي اوله علامه او خيبر ته د مسلمانانو د رسېدلو حالت ؤ، حُينِي صحابه کرام په ډير شوق کي وه غوښتل يې چې فوراً يا سمدستي په جنگ شروع وکړي مگر رسول الله ﷺ و فرمايل: صبر وکړي جنگ داسي نه دی د دښمن سره د مخامخ کېدلو غوښتنه او آرزو مه کوی، هو، الله ﷻ د فتحي وعده در سره کړې ده مگر بيا هم د دښمن د مخامخ کېدلو غوښتنه مه کوی او که بيا ور سره مخامخ سواست هلته نو صبر کوی او ثابت درېږي، بيا نور رسول الله ﷺ مسلمانان سره را ټول کړه چې دعاء وکړي او رسول الله ﷺ په دعاء شروع وکړه او وې فرمايل:

« اللَّهُمَّ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَ مَا أَظْلَلْنَ، وَ رَبُّ الْأَرْضِينَ وَ مَا أَقْلَنْنَ، وَ رَبُّ الشَّيَاطِينِ وَ مَا أَضَلَّنَ، فَإِنَّا نَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَ خَيْرَ أَهْلِهَا وَ خَيْرَ مَا فِيهَا، وَ نَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَ شَرِّ أَهْلِهَا وَ شَرِّ مَا فِيهَا، اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّنَا وَ رَبُّهُمْ، وَ نَوَاصِينَا وَ نَوَاصِيَهُمْ بِيَدِكَ، وَإِنَّمَا تَقْتُلُهُمْ أَنْتَ ».

ژباړه: الهي! رب د آسمانو او رب د هغو شيانو چې سايه يې کړې ده، رب د مټکي او د هغو شيانو چې په مټکه کي پرله اوړي، رب د شيطانانو او د هغو چې دوی گمراه کړي دي، مور ستا څخه د دغه کلي او د دغه کلي د اهل او د هغه څه چې په دغه کلي کېني دي خيبر غواړو او په تا سره د دغه کلي له شره او د کلي د اهل له شره او د شره څخه د هغه څه چې په دغه کلي کېني دي پناه غواړو، الهي ته زموږ او د دوی رب يې، زموږ او د دوی اختيار ستا په قدرت کېني دی او خامخا دغه د دوی وژنه ته کوي.

يعني: که څه هم په ظاهره مسلمانان ور سره جنگيږي او وژني يې مگر په حقيقت کي د دوی وژونکی الله ﷻ دی، ځکه الله ﷻ د سورة الأنفال په (۱۷) نمبر آيات کي فرمايي:

﴿فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ قَتَلَهُمْ ؕ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ﴾.

يعني: دغه كفار تاسي په خپل قوت سره نه دي وژلي مگر الله ﷻ وژلي دي او نه دي ویشتل کړي تا اې محمد ﷺ په هغه وخت کي چي په ظاهره سره تا ویشتل وکړه مگر الله ﷻ دغه ویشتل وکړه.

که څه هم دغه آیات شریف په بدرکي نازل سو او موږ یې هلته پوره قصه او ترجمه درته بیان کړې ده، خو دا په عمومي ډول سره د الله ﷻ له طرفه ټولو مسلمانانو ته تعلیم دی يعني: هغه چي تاسي ستاسي دشمنان وژني هغه تاسي نه یاست، بلکه الله ﷻ یې وژني، نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمایل (أَمَّا تَقْتُلُهُمْ أَنْتَ) چي صحابه کرامو بڼه یقین سي چي ماته او شکست الله ﷻ ورکوي نه موږ او خيبر ته تر ننوتلو د مخه د صحابه کرامو نیت بڼه صاف سي، د هر کار او هري کاميابی نسبت والله ﷻ ته وکړي نه و خپلو ځانو ته.

بيا نور رسول الله ﷺ وفرمایل: اوس نو په بسم الله در د مخه سی.

د مخه تر دې چي د خيبر د فتحي په بيان شروع وسي اول به د خيبر جغرافيايي موقعيت يا د خيبر د قلاوو ترتيب او جوړښت درته بيان سي چي دغه معلومات مو د جنگو او د خيبر د فتحي په قصه بڼه پوهوي. هغه داسي:

خيبر پر دوې حصې وېشل سوی دی چي يوې حصې ته يې (نِطَاة او شق) ويل کيږي او بلې حصې ته يې (گُتَيْبِه) ويل کيږي، يعني: د خيبر قلاوي په دوو منطقو کي جوړي سوي وې چي يوې منطقې ته (نِطَاة او شق) ويل کېدل او دوهمي منطقې ته يې (گُتَيْبِه) ويل کېده، په نِطَاة کي درې قلاوي دي او په شق کي دوې قلاوي دي، چي د دغه نِطَاة او شق په منځ کي لږ فاصله ده او کُتَيْبِه بيا له دغه ځايه څخه ليري په بله منطقه کي واقع ده، په کُتَيْبِه کي هم درې قلاوي دي، هغه قلاوي چي په نِطَاة او شق کي دي په داسي نومو سره بلل کېدې:

۱ - د ناعم قلا، او دا هغه اوله قلا ده، څرنګه چي دغه قلا په مخ کي ده، نو ډيره منظبطه او محکمه قلا ده او دهغې قلا څخه پر دشمنانو په آساني سره حمله کېدلای سي.

۲ - د صعب بن معاذ قلا، چي دا بيا تر ټولو لويه قلا وه، چي يهودو په دغه قلا کي

درنه يا ثقیله سلاح هم يو ځای کړې او جمعه کړې وه.

۳ - د زبیر قلا، دغه درې قلاوي په (نطاة) کې واقع وې.

۴ - د ابی قلا،

۵ - د نزار قلا، چې دغه دوې قلاوي په شق کې واقع وې،

او د خبیر هغه بله حصه چې (کتیبه) ورته ویل کېده هلته درې قلاوي وې.

۱ - د قموص قلا، چې دا د ابی الحقیق د اولادې قلا وه چې اصلاً د بني النضیر

یهود وه او اوس د خبیر پاچهان دي او د یهودو پاچا کنانه بن ابی الحقیق او ورور یې ربیح او بل ورور یې اعلیٰ بن ابی الحقیق پکښې اوسېدل، شاهي خاندان ټول دالته ؤ.

۲ - د وطيح قلا. ۳ - د سلايم قلا.

هو هلته په خبیر کې بله دغو اتو قلاوو څخه نوري کوچنۍ قلاوي هم وې خو دغو

قلاوو ته په لوی والو او ټینګوالو کې نه رسېدې او حربي اهميت یې هم نه درلودی.

اوس نو رسول الله ﷺ خپلې خیمې د نطاة او شق په منځ کې و درولې، د

مسلمانانو د لښکر ساتنه او د پیره دارانو مشري حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه پر غاړه

واخیستل، او د مسلمانانو د لښکر اعاشه او د اوبو رسول او ځای پر ځای کېدل د

حضرت عثمان ذی النورین رضی الله عنه پر غاړه وه.

بیا نو رسول الله ﷺ یهودو ته حال ور ولېږی چې د دغودرو کارو څخه یو کار وکړی.

اول: مسلمانان سی، ځانونه او مالونه به مو په امان سي، د مسلمانانو سره به یو

قسم ژوند کوی.

دوهم: یا جزیه قبوله کړی، مسلمانانو ته به د کاله معلومه جزیه ورکوی او د

مسلمانانو د حکم تابع به یاست، بیا مو نو وطن او مالونه تاسي ته دریا ته دي، ټول

شیان مو خپل دي او د دشمن څخه مو ساتنه هم د مسلمانانو پر غاړه ده، فقط په کال

کې به مسلمانانو ته جزیه ورکوی. که دغه دوه شیه نه ومني:

درېیم: نو جنگ دی.

نفر چې ورغله او یهودو ته یې دغه درې خبرې وکړې هغو و ویل: لږ وروسته به

جواب درکړو، موږ به مشوره وکړو بیا به حال درولېږو.

نفر هم راغله ويل: يهود به لږ وروسته جواب راکړي، خو د يهودو له طرفه ناخاپه د قلاوو دروازې خلاصې سوې او يهودو په يوه وار حمله کوونکي لښکر را وايستی او د مسلمانانو په بې خبري کې يې هجوم پر وروړی.

دا د هغو درو خبرو جواب ؤ، غادرانو يهودو جنگ شروع کړی، يهود غواړي چې په خپل ټول قوت او طاقت د خيبر څخه دفاع وکړي، څرنګه چې مسلمانان هم د جنگ دپاره تيار وه نو د يهودو د هجوم په مقابل کې ټينګ ودرېدل شو يهود بيرته مجبوره سوه په قلاوو ننوتل او دروازې يې بندي کړې، د اولي لحظې څخه دا معلومه سوه چې يهود بېله جنګه بل څه نه غواړي.

بيا نور رسول الله ﷺ امر وکړی چې د خرما يا کجور وني يې ورپرې کړی، قطعه يې کړی، چپه يې کړی، لکه څرنګه چې مسلمانانو دغه کار د بني النضير د يهودو سره هم کړی ؤ، مسلمانانو د خرما څلور سوه وني چپه کړې، په دغه کار د يهودو زړونه ولوبدل او ويل: والله که کاميابه هم سو خومال نه را پاته کېږي، نوراسی چې جزیه قبوله کړو يا صلحه ور سره وکړو، خود يهودو مشرانو دا خبره نه کړه قبوله ويل خيبر د چا نه تابع کېږي، نو يې د جنگ کولو عزم او اراده وکړه، او هلته ويني چې د دوی د خرما وني چپه کېږي نو ويل راځی چې جنگ شروع کړو، يهودو د ناعم د قلا يوه دروازه خلاصه کړه چې د دغې قلا مشر او رئيس حارث نومېدی.

د حارث ورور چې مرحب نومېدی او د يهودو لوی پهلوان ؤ د دغې دروازې څخه را ووتی، اوس مسلمانان په انتظار دی چې مرحب به د مبارزې او پهلوانۍ دپاره يو څوک زور وغواړي چې هلته يو دم حارث د لښکره سره را ووتی او پر مسلمانانو يې دوهم وار حمله وکړه، دلته نو د مسلمانانو او يهودو په منځ کې لوی جنگ شروع سو، مسلمانان د دغې حملې په مقابل کې شاته ولاړل ځکه د جنگ دپاره يې هيڅ تياري نه درلودل، د دوی دا خيال ؤ چې اوس به فقط د دوو پهلوانانو په منځ کې مبارزه کېږي نه هجوم يا لښکري جنګ، خو هغه يهودو ناخاپه حمله وکړه او مسلمانان د ماتې په حالت کې سوه پر شا ولاړل، يهودو پر مسلمانانو ضربې او د تورو وارونه شروع کړل تر داسې اندازې چې د جنگ او حملې په شروع کې يهود تر رسول الله ﷺ پورې

ور ورسېدل او رسول الله ﷺ په خپله د يهودو سره ډير شديد جنگ کاوه. خو مسلمانان بيرته د رسول الله ﷺ سره ټينگ سوه او يهود يې پر شا کړه، يهود هم بيرته ولاړل په قلاوو نوتل او دروازې يې پسي بندي کړې.

اوس نو د حملې او هجوم وخت د يهودو په لاس او اختيار کي دی هر وخت چي يې زړه و غواړي هغه وخت د قلا څخه را وزي او حمله کوي، مسلمانان تر قلاوو د باندني انتظار کوي ځکه مسلمانان نه د حملې دپاره لارلري او نه قلا ته ورتلاي سي.

کله چي د يهودو دغه حمله پای ته ورسيدل رسول الله ﷺ د استراحت امر وکړی مسلمانانو ته يې وويل: لږ آرام وکړی، مسلمانانو د راحت دپاره ځانونه واچول خو يو د مسلمانانو څخه چي نوم يې محمود بن مسلمه ؓ او د محمد بن مسلمه ؓ ورور ؤ وليدل چي هلته بله دغو مشهورو قلاوو څخه چي نومونه يې ياد سوه يوه بله قلا ده او په هغه قلا کي څوک نه اوسېدل، بله خالي قلا يې وليدل نو يې غوښتل چي د دغه ږغه څخه ليري سي او هلته گوبښه څه آرام وکړي، محمود بن مسلمه ؓ ولاړی د هغې خالي قلا دېواله ته کښېستی، خو يهودو د هغې بلي قلا څخه وليدی چي يو مسلمان يوازي د قلا و دېواله ته ناست دی، يهودو ويل: څوک دغه مسلمان وژني؟ مرحب پهلوان ويل: زه يې وژنم.

نو مرحب د يوې بلي گوبښه او پټي لاري څخه ورغلی او دغې قلا ته لوړ وختی له هغه ځايه يې د مېچني پل يا يوه لويه ډبره پر محمود بن مسلمه ؓ ور وغورځول، محمود بن مسلمه ؓ د دغه واري څخه ډير شديد زخمي سو حتی د سر پوست يې پر مخ را ولوېدی، مگر په دغه وخت کي و نه وژل سو د قلا د دېواله څخه را ولاړسو او ويني ځني بهيرې خورسول الله ﷺ ته ورغلی، رسول الله ﷺ وفرمايل: د ده علاج وکړی خو تر علاجه پوري نه ورسیدی او پسله خو لحوظو څخه وفات او شهيد سو، دا نو په خيبر کي د مسلمانانو اول شهيد ؤ.

اوس مسلمانان غواړي چي لږ څه آرام وکړي مگر څرنگه چي د دوی ځای د نطاة او شق په منځ کي ؤ دلته يهودو د غشو وارونه پر شروع کړه، د شق او نطاة د دواړو طرفو څخه پر مسلمانانو غشي اوري او غشي يې هم مسلمانانو ته ور رسېږي، مسلمانان

ډير په عذاب سوه په ټوله ورځ يې هيڅ آرام و نه کړی ناست دي او د خانو څخه غشي کړځوي، يهودو دومره ډير غشي پر واورول چې د رسول الله ﷺ مبارکه گوته هم و وپشل سوه او زخمي سوه، حباب بن منذر رضي الله عنه و رسول الله ﷺ ته ورغلی او وويل: يا رسول الله! دغه ځای چې دغه اوس موږ پر اړولي دي آیا دا د الله ﷻ امر دی چې دلته واړوه؟ او که دا په جنگ کې رايه او نظر دی؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا، دا جنگي رايه او نظر دی، نو حباب بن منذر رضي الله عنه و وويل: يا رسول الله! دغه ځای و دغو قلاوو ته ډير نژدې دی او د يهودو ټول جنگي خلک هم دلته دي دوی زموږ په هر حال خبرېږي او موږ د دوی په حال نه يو خبر او د دوی غشي موږ ته را رسېږي خو زموږ غشي نه ور رسېږي او موږ د دې څخه هم نه يو په امان چې د شپې حمله راباندې وکړي نو که امر وکړې چې يو بل داسې ځای واړوو چې د دغو ضررو څخه په امان وي او هغه ځای د ځان دپاره قرارگاه وگرځوو، رسول الله ﷺ و فرمايل: ستا نظر صحي دی مگر اوس نه بيا به يهود وايي چې و بېرېدل، مسلمانان ناست دي او د خانو څخه غشي کړځوي، دوی غوښتل چې څه آرام وکړي خو هغه يې ټوله ورځ په دفاع او د غشو په کړځولو تېره سوه، تر ماشامه يې دغه حال و خوشبه سوه او رسول الله ﷺ امر وکړ چې درځی او بل داسې ليري ځای يې واړول چې د يهودو غشي نه ور رسيدل.

په دغه بله ورځ مسلمانانو د هجوم او حملې دپاره ځانونه تيار کړه، رسول الله ﷺ و فرمايل: چې بېله زما اجازې څخه به نه څوک حمله کوي اونه به ور وزي، اوس چې د يهودو د قلا دروازې خلاصې سوې او د يهودو سپاره پهلوانان د مبارزې دپاره را و وتل د مسلمانانو څخه يو نفر چې د بني اشجع د قبيلې څخه ؤ، يعني: نه د مهاجرينو څخه ؤ نه د انصارو څخه د رسول الله ﷺ بې اجازې يې پر يهودو حمله وکړه غواړي چې خپل ځان او دلاوري ښکاره کړي خو بد بختانه د يهودو له طرفه ووژل سو چې دا د مسلمانانو څخه دوهم نفر ؤ چې ووژل کيږي.

مکر د ده په باره کې رسول الله ﷺ و فرمايل: «لَا تَحِلُّ الْجَنَّةُ لِلْعَاصِي» يعني: سرکښه او هغه چا لره چې اطاعت نه کوي جنت نسته.

ځکه د رسول الله ﷺ له طرفه واضحه او ښکاره امر سوی ؤ چې زما بې اجازې

به څوک حمله نه کوي خو دغه نفر سره د دغه امره نافرمانی وکړه، نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمایل: چي نافرمانه ته هغه چي اطاعت نه کوي جنت نسته. (دا دا معنا نه چي د هېمېش دپاره جنت ور لره نسته بلکه! د دغه خپلي نافرمانی جزا به ويني)

او د دغې دروازې د خلاصیدلو سره یو مریئ را و وتی چي د یهودو پسونه یې پېول (شپانه و) دی په داسي ډول سره را و وتی لکه دغه پسونه چي پيايي مگر د هغو پسونه د مسلمانانو لښکر ته ورغلی او بیا رسول الله ﷺ ته ورغلی ویل: یا رسول الله! ما ستا پر دین ایمان راوړی دی او وایم: لا إله إلا الله وآنک رسول الله، رسول الله ﷺ د ده په ایمان خوشاله سو، بیا شپانه وویل: دغه پسونه زما سره امانت دي اوزه بیرته یهودو ته نه ورځم نو دغه پسونه تاسي اخلی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: یا، شپانه ویل: نو څه په وکړم؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: امانت باید بیرته خپل خاوند ته ورکول سي که څه هم زموږ د دښمنانو څخه وي، موږ امانت مال نه اخلو، مریي ویل: نو څنگه یې بیرته ورولم؟ که یهود زما په اسلام خبرسي ما وژني، رسول الله ﷺ وفرمایل: د دوی پر طرف یې ور و شړه، شپانه ویل: ور کپړي، رسول الله ﷺ ویل: ته یې ور و شړه، شپانه هم اطاعت وکړی او پسونه یې د هغه خپلي قلا پر طرف ور و شړل، اصحاب کرام وایي: دغه پسونه د خپلي قلا پر طرف داسي رهي وه لکه شپانه چي ور رهي کړي وي ترڅو چي قلا ته ننوتل، نو شپانه خپل امانت تسلیم کړی، بیا نو د مسلمانانو له طرفه حمله او هجوم شروع سوه او دغه شپانه هم په دغه حمله کي گډون وکړی د اول وار دپاره یې په جنگ کي حصه واخیستل او شهید و وژل سو، په سهار کي مسلمان سو او د ما پښین تر لمانځه د مخه شهید سو نو یې په اسلام کي هیڅ لمونځ نه و کړی، دلته نو رسول الله ﷺ وفرمایل: که څوک غواړي چي د جنتیانو څخه یوه داسي چا ته وگوري چي هغه دي په ټول عمر یو رکعات لمونځ نه وي کړی نو دي دغه شپانه ته وگوري او د ده سره اوس دوی حور العین ور سره دي ﷺ.

په حدیث شریف کي راغلي دي چي جنت تاسي ته ستاسي د چوتي تر بند در نژدې دی او اور هم دغه رنگه نژدې دی. ارواه: البخاري نو جنت ته تلل ډیر آسانه دي چي الله ﷻ یې چا ته آسانه کړي، الله ﷻ دي یې زموږ ټولو په نصیب کړي.

اوس نو د مسلمانانو له طرفه د ناعم د قلا پر شا وخو محاصره ټينگيږي او جنگ هم د ناعم د قلا پر شا وخو دی چي دغه قلا د خيبر اوله قلا ده. د مسلمانانو ډلي په يهودو پسي گوري چي څنگه حمله پر وکړي او يهود بيا په مسلمانانو پسي گوري چي په نتيجه کي کوچنی. کوچنی. حملې کيږي او دې جنگ څو ورځي دوام پيدا کړی، هفته تېره سوه صحي نتيجه نسته، لس ورځي تيري سوې بيا هم بې نتيجه دي ځکه قلا ډيره محکمه ده خو د مسلمانانو له طرفه محاصره دوام لري، څو يوه ورځ هغه د يهودو لوی پهلوان مرحب را ووتی او د مسلمانانو له طرفه پهلوان غواړي چي جنگ او مبارزه ور سره وکړي مرحب د مسلمانانو د لښکر مخ ته د غرور او تکبر حرکتونه کوي ځکه مرحب د يهودو داسي پهلوان ؤ چي په ټولو يهودو کي يې مثل او سيال نه ؤ، مرحب په عربي سره د غرور او د ځان د تعريف بيتونه ويل چي هغه داسي وه:

قَدْ عَلِمْتُ خَيْرَ أَتِي مَرْحَبٌ

شَاكِي السَّلَاحِ بَطْلٌ مَجْرَبٌ

د ده د مقابلې دپاره عامر بن الأكوع رضي الله عنه ورووتی او هغه بيا دا بيت وايه:

قَدْ عَلِمْتُ خَيْرَ أَتِي عَامِرٌ

شَاكِي السَّلَاحِ بَطْلٌ مَغَامِرٌ

نو د دوی په منځ کي د تورو وارونه سره شروع سوه، د مرحب واری د عامر رضي الله عنه پر سپر و مښتی، څرنکه چي د عامر رضي الله عنه توره لنډه او کوچنی. وه غواړي چي مرحب پر پښو په ووهي کله چي يې واری پر وکړی توره د مرحب څخه خطا سوه او په خپله د عامر پر خپل ځنگانه و مښتل او د هغه زخمه څخه عامر رضي الله عنه وفات سو، صحابه کرامو په خپل منځ کي سره و ويل: د عامر ټول عملونه عبث او بيهوده سوه ځکه په خپله يې ځان ووژی.

نو سلمه بن الأكوع رضي الله عنه وايي: زه و رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په داسي حال کي ورغلم چي ژړل مي او ما ويل: يا رسول الله! آيا رشتيا د عامر ټول عمل عبث او برباد سو؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چا ويل؟ ما ويل: ستا ځيني اصحاب وايي، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هر څوک چي وايي هغه غلط وايي او عامر لره دوه اجره دي.

مرحب پهلوان دوهم وار بيا په میدان کي و درېدی هغه بیتونه وايي او بيا يې د مبارزې دپاره نفر وغوښتی دلته نو حضرت علي ﷺ ور ووتی او دغه بیت يې وايه:

أنا الذي سَمَّيْتُ أُمَّي حَيْدَرَه   كَلَيْتُ الْغَابَاتِ كَرِيهَ الْمَنْظَرَه

او فيهم بالصاع كَيْل السندره

مگر محمد بن مسلمه ﷺ ورته و ويل: يا علي! پر ده زما بدل پاته دی ځکه زما ورور محمود بن مسلمه ده وژلی دی، که ستاسي په یاد وي؟ دغه مرحب پهلوان و چې پر محمود بن مسلمه ﷺ يې د قلا له بامه لويه ډبره را وغورځول او هغه يې په شهادت ورساوه، نو محمد بن مسلمه ﷺ و علي ﷺ ته و ويل: دى ماته را پرېږده ځکه پر ده زما بدله پاته ده، نو محمد بن مسلمه ﷺ ور ووتی او د دوى دوو په منځ کي هغه لوى جنگ او مبارزه شروع سوه کوم چي تاريخ يې نه هېروي او مسلمانانو په ټول عمر داسي جنگ او مبارزه نه وه ليدلې لکه د محمد بن مسلمه ﷺ او مرحب پهلوان په منځ کي چي وسوه، پوره يو ساعت دغه جنگ دوام درلودی او د دواړو طرفو خلک ورته گوري، جنگ روان دی او پهلوانان د جنگ په حرکتو کي مخ ته سي شا ته سي ترڅو چي يوې منطقي ته ورسېدل چي هلته د خرما ونې يا درختي وې او د دغو ونو په منځ کي يې جنگ سره کاوه، خو د دوى په منځ کي يوه د خرما ونه راغله د دغي ونې دې طرف او هغه طرف ته وهل سره کوي، د ډيرو وارو او وهلو په سبب د ونې ښاخونه پرې کېدل او را لوبدل تر داسي اندازې چي د ونې ټول ښاخونه پرې سوه فقط د ونې يوه تنه پاته سوه او هغه داسي معلومېدل لکه د دوى په منځ کي چي يو سرى ولاړ وي او دوى د دغي ونې پر تنه سره راگرځي او جنگ کوي، خلک هم ورته گوري چي دا څنگه جنگ او وهل دي، خو يو هم هغه بل نه سي وژلاى، دغه جنگ ډير وخت دوام درلودی څو په آخر کي محمد بن مسلمه ﷺ وکولای سواى چي مرحب پر پښه و وهي د مرحب پښه پرې سوه، مرحب غځار سو او ولوبدى نو يې محمد بن مسلمه ﷺ ته ويل مړ مي کړه ځکه تر پښه يې فواره غوندي ويني بهيرې او د حرکت نه دی نو ويل: مړ مي کړه، محمد بن مسلمه ﷺ يې دا بله پښه هم ور پرې کړه، مرحب نارې وهي: مړ مي کړه، محمد بن مسلمه ﷺ ويل: يا وژنم دي نه ښه دی چي تر مرگ دمخه

د دردو او عذابو خوند وگورې ته وې چې زما ورور دي و واژه؟ نو محمد بن مسلمه رضي الله عنه مرحب پر دغه حال پرېښاوه او دئ ځني رهي سو، هغه نارې وهي چې مې مې کړه عذاب مه را کوه محمد بن مسلمه رضي الله عنه بيا ورته و ويل: د مرگ د سختيو مزه واخله او ځني رهي سو، سرې پروت دی او ويني ځني بهيري، خو بيا علي رضي الله عنه ورغلی او د مرحب سر يې ور پرې کړی د هغه سامان او د هغه اسلحه يې واخيستل او رهي سو و رسول الله صلی الله علیه و آله ته ورغلی او ويل: يا رسول الله! مرحب ما و وړی، محمد بن مسلمه رضي الله عنه هغه چې تر يو ساعت يې زيات جنگ وکړی او اصلاً مرحب هغه وژلی و په تعجب کي سو چې علي رضي الله عنه څنگه وايي چې مرحب ما و وړی؟ نو ويل: يا رسول الله! والله ما مرحب نه پرېښاوه مگر د دې دپاره چې د مرگ عذاب وويني اصلاً مرحب ما وژلی دی.

څرنکه چې مرحب د يهودو د پهلوانانو پهلوان و او د هغه وژل د هغه د قاتل دپاره ابدی او تاريخي شرف و نو خود هر يوه يې د وژلو نسبت ځان ته کاوه، مگر رسول الله صلی الله علیه و آله و محمد بن مسلمه رضي الله عنه ته و فرمايل: هو، ته هغه څوک يې چې مرحب دي و وړی يا محمد بن مسلمه! او علي رضي الله عنه ته يې و فرمايل: يا علي! د هغه وژل سوي سړي سامان محمد ته ورکړه، چې دغه سامان ته سلبه ويل کيږي او د وژل سوي سړي وژونکي ته ورکول کيږي، نو محمد بن مسلمه رضي الله عنه د مرحب اسلحه او سامان واخيستل. نو د يهودو د لوی پهلوان (مرحب) وژل د محمد بن مسلمه رضي الله عنه پر لاس وه.

د مرحب تر وژل کېدلو وروسته د مرحب ورور حارث ميدان ته را ووتی چې دئ هم لوی پهلوان و يوازي دئ نه بلکه د مرحب ټوله کورنۍ جنګي پهلوانان وه، حارث را ووتی او د مسلمانانو څخه پهلوان غواړي چې د ده سره مبارزه يا جگړه وکړي، ده ته ابو دجانه رضي الله عنه د سره دسما ل خاوند او مشهوره جنګي قهرمان و ووتی په لږ وخت کي يې حارث و وړی بيا د مرحب بل ورور چې ياسر نومېدی را ووتی او د مسلمانانو څخه مبارز غواړي، ده ته زبير بن العوام رضي الله عنه چې د معرفي کولو ضرورت يې نسته و ووتی، دغه ياسر تر اندازې زيات جگ او غټ سړی و، کله چې دغه ياسر را ووتی او په اسلحه هم پټ و د ځان د تعريف شعرونه او بيتونه يې ويل، رسول الله صلی الله علیه و آله چې وليدی په ډير تعجب سره يې و ويل: مَا أَطْرَكَ! دا څومره جگ دی! دا څه بلاده!

رسول الله ﷺ دومره جگ سپړئ نه و ليدلى نو يې پوښتنه وكړه ويل: دا به پنځه ذراعه وي؟ صحابه كرامو وويل: بلكه تر دغه هم جگ دى يا رسول الله! ذراع خو پيژنى چې د هغه وخت د اندازه كولو آله وه لكه د نن ورځي متر مگر د ذراع په اوږد واله كې خلك اختلاف لري څوك يې (۷۰) سانتي بولي څوك وايي (۵۰) سانتي ده، نو دغه ياسر چې پنځه ذراعي سي لږ تر لږه دوه نيم متره سو، كله چې دغه جگ او غټ دوه نيم متره ياسر ميدان ته را ووتى او د مسلمانانو له طرفه زبير بن العوام ؓ ور وزي، صفيه بنت عبدالمطلب د رسول الله ﷺ عمه او د زبير ؓ مور پر خپل زوى وبېرېدل او دا هغه بنځه وه چې بهر يې نه پيژندل، دا وبېرېدل او رسول الله ﷺ ته ورغله ويل: يا رسول الله! دا څه بلا ده بهر پرېم چې زوى به مې را و وژني، رسول الله ﷺ وفرمايل: يا! ستا زوى يې وژني ان شاء الله، زبير ؓ ورووتى او دغه شعر وايي:

قَدْ عَلِمْتُ خَيْرُ أُنَى زَبَارِ قَلَمِ الْقَرَمِ غَيْرَ نَكْسِ فَرَارِ

نور بيتونه يې هم ويل او په جنگ شروع وسوه، دې جنگ هم يو ساعت دوام وكړى خو په آخر كې زبير ؓ پر غټ ياسر قاتلانه حمله وكړه او ياسر يې و وژى، دلته نور رسول الله ﷺ په لوړ آواز تكبير ووايه: الله اكبر! ځكه څوك دغه بلا وژلاى سي؟ او رسول الله ﷺ وفرمايل:

« إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَحَوَارِيَ الرَّبِيرُ » [رواه: البخاري]

ژباړه: هر نبي لره ملگرى، مرسته كوونكى، مخلص او صداقتمن سته، خو زما ناصر او ملگرى زبير دى ﷺ.

او بيا د يهودو څخه د عامر په نامه سره يو پهلوان را ووتى، ده ته حضرت علي ؓ ور ووتى او عامر يې و وژى، بيا د يهودو څخه د اسيد په نامه يولوى او مشهوره پهلوان را ووتى، ده ته محمد بن مسلمه ؓ ور ووتى او اسيد يې و وژى، يهودو وليدل چې هر پهلوان يې جنگ او مبارزې ته ور ووزي هغه وژل كيږي، نو يې مبارزه پرېښوول، يهودو ويل: په دې كار كې فايده نسته زموږ پهلوانان كه هر څومره قوي هم وي خود مسلمانانو پر پهلوانانو نه سي غالبه كېدلای، نو يهودو دغه يو په يو جگړه او مبارزه پرېښوول او هغه ډله ييزه جنگونه يا حملې كيږي.

په دې منځ کې دوې هفتې تیرې سوې (۱۴) ورځې مگر مسلمانانو کوم خاص بری لاس ته نه دی را وړی، ځکه یهود ټول په قلاوو کې دي، پنځلسمه ورځ چې قلا خلاصه سوه د یهودو څخه یو نفر ورسول الله ﷺ ته ورغلی، رسول الله ﷺ پوښتنه ځنې وکړه چې څه خبر دي را وړی دی؟

سرې ویل: خبره دا ده چې مور پهلوانان لرو، نفر او اسلحه لرو، اوبه او خواړه دومره را سره سته چې په کلو یې نه سو خلاصولای، قسم په الله خيبر نه فتحه کېږي.

رسول الله ﷺ ورته وویل: راغلی یې چې ما و بهر وې؟

یهودي ویل: یا، ویل: نو د څه شي دپاره راغلی یې؟

سرې ویل: راغلی یم امان درڅخه غواړم ځکه زه پوهېږم چې ته خيبر فتحه کوې او ټول یهود پوهېږي چې خيبر فتحه کېږي او دا زموږ په تورات کې لیکلي دي چې ته به خيبر فتحه کوې، نو زه راغلی یم د ځان او خپلې کورنۍ او مالو دپاره امان غواړم، زه نه غواړم چې ستا سره جنگ وکړم، سرې نور هم وویل: دا چې ته قلا فتحه کړې او بیا مې بندي ونیسې تر هغه د مخه امان غواړم.

رسول الله ﷺ هم امان ورکړی او وې فرمایل: هغه څوک چې جنگ نه کوي هغه لره امان دی، رسول الله ﷺ ته د دغه نفر د خبرو څخه دا ور معلومه سوه چې د یهودو په زړو بهر نوتلې ده او د نصرت وخت را نژدې سوی دی.

په تیرو څوارلسو ورځو کې رسول الله ﷺ د مسلمانانو بیرغ مختلفو نفرو ته ورکاوه، نن دې ته سبا هغه بل ته خویو هم د قلا پر فتحه کولو نه سو کامیابه، په دغه شپه رسول الله ﷺ و فرمایل: سبا بیرغ داسې چا ته ورکوم چې الله او رسول الله یې خوښ لري او د ده هم الله او رسول الله خوښ دي (دا خودرته معلومه ده کوم څوک چې بیرغ ورسره وي هغه د دغه لښکر آمر او قومندان هم وي) اوس نو صحابه کرام په خپل منځ کې پوښتنې سره کوي چې دغه نفر به څوک وي؟ او د خيبر فتحه به د چا پر لاس وي؟ حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وایي: په والله هیڅ وخت مې د آمریت خواهش او غوښتنه په زړه کې نه ده را گرځېدلې بېله دغې ورځې، هغه هم په دې سبب چې رسول الله ﷺ و فرمایل: چې الله او رسول الله دغه نفر خوښ لري، نو هر نفر چې

سبا بیرغ واخلي، هغه! هغه څوک دی چې الله اورسول الله یې خوښ لري، حضرت عمر رضی الله عنه وايي چې زما د زړه غوښتنه دا وه چې دغه نفر زه وای، ټول اصحاب کرام په انتظار دي چې سبا به بیرغ څوک واخلي؟ حتی سبا سهار تر هغه خپل وخت د مخه را ویني سوه او په دې انتظار وه چې بیرغ به څوک اخلي، کله چې سهار سو د سهار تر لمانځه وروسته رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و فرمایل: علي چیري دی؟ یوه د اصحاب کرامو وویل: یا رسول الله! د هغه سترگي خوږېږي، ویل ورسه را یې وله، صحابي پسي ولاړی حضرت علي رضی الله عنه یې را وستی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ورته و ویل: یا علي! څه درته پېښه ده؟ هغه ویل: یا رسول الله! سترگي مي ترداسي اندازې خوږېږي چې والله نه دښت وینم نه شېله، نه غر وینم نه ونه، هیڅ شی نه وینم سترگي مي پټي او بندي دي، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم خپل مبارک لاس د علي رضی الله عنه پر سترگو ور تېر کړی او پر سترگو یې خپله مبارکه ناره ورو و منبل د علي رضی الله عنه سترگي داسي جوړي سوې لکه هیڅ تکلیف او خوږ چې نه وي ورته پېښ سوی، یواځي دا نه بلکه د مرگ تر وخته بیا علي رضی الله عنه ته د سترگو خوږ او ناروغي نه ده پېښه سوې.

کله چې د علي رضی الله عنه سترگي ښې او جوړي سوې نو رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د مسلمانانو بیرغ ورکړی، علي رضی الله عنه هم ډیر ژر لښکر جوړ او جنگ ته آماده کړی، د یهودو بیا هره ورځ دا د ځان عادت گرځولی ؤ چې په سهار کي به د سپرو یوه ډله د قلا څخه راوتل او پر مسلمانانو به یې حملې کولې او بیا چې به یې ولیدل چې نور څه نه سي کولای بیرته به ولاړل په قلا به ننوتل او د قلا دروازې به یې بندي کړې، دا یې د هري ورځي کار ؤ، نو په دغه ورځ چې علي رضی الله عنه بیرغ واخیستی بیا هم یهود را و وتل، خو علي رضی الله عنه د خپل لښکره سره پر شا تلی، د یهودو په مقابل کي یې عقب نشیني کول، یهودو فکر وکړی چې مسلمانان ماتېږي او شکست خوري نور هم پسي وړد مخه سوه، علي رضی الله عنه پر شا ځي او یهود پسي وړد مخه کیږي، اصحاب کرام په تعجب کي دي چې دا څه پېښه ده؟ زموږ لښکر ولي د ماتي په حالت کي دی؟ نورو مسلمانانو کولای سواي چې پر یهودو حمله وکړي مگر دا اجازه نسته چې څوک تر بیرغ وړد مخه سي، علي رضی الله عنه نور هم پر شا رهي دی، یهود بیرته ځني را وگرځېدل د هغو په زړو کي هم یو

څه شک او شبهه پیدا سوه، کله چې يهودو په بیره گرځېدلو شروع وکړه غواړي چې قلا ته ننوزي هلته د دوو طرفود کمینه څخه مسلمانان را وغورځېدل.

علي عليه السلام د مخه لا د قلا د دروازې په چپه او راسته طرف کې دوه کمینه ورته نیولي وه، کله چې يهودو په بیره گرځېدلو شروع وکړه هغه دوی ډلي چې په کمین کې ناستي وې هغو د قلا د دروازې پر طرف ور وختستل غواړي چې دروازه خلاصه پاته سي، يهود پوه سوه چې مسلمانان دروازه راته نیسي، دوی هم مخ پر دروازه په ځستیا سوه، يهود او مسلمانان دواړه یو ځای د قلا دروازې ته ورسېدل او د قلا د دروازې سره جنګ شروع سو.

يهود غواړي چې ننوزي او د قلا دروازه بنده کړي، مسلمانان بیا غواړي چې دروازه خلاصه پاته سي خود حضرت علي عليه السلام د دغې صحي نقشې په سبب د يهودو په وسه نه سوه پوره چې دروازه بنده کړي یا و تړي او مسلمانان هم د دغې دروازې څخه قلا ته ور ننوتل، يهودو په تېسته شروع وکړه و هغه نورو قلاوو ته تېتي او يهودو دغه قلا چې د ناعم قلا وه د هغو شيانو سره چې په دغه قلا کې موجود وه مسلمانانو ته ور پرېښوول، د ناعم قلا د حضرت علي عليه السلام پر لاس فتحه سوه او يهود هغه بلي وروستۍ قلا ته چې د صعب بن معاذ قلا وه ولاړل، د خيبر اوله قلا چې د ناعم قلا وه د الله ﷻ په إرادة د حضرت علي عليه السلام پر لاس فتحه سوه، دغه فتحه د ټول خيبر د فتحه کولو شروع وه، د دغې قلا په نیولو کې مسلمانانو د يهودو څخه هيڅوک بندي ونه نیوی، ټولو يهودو وکولای سواي چې وتېتي او ځانونه خلاص کړي.

د صعب بن معاذ د قلا محاصره او فتحه کېدل

اوس نو د خيبر دوهمه قلا چې د صعب بن معاذ قلا وه د مسلمانانو له طرفه محاصره سوه او رسول الله ﷺ د مسلمانانو بيرغ و حباب بن المنذر الأنصاري رضي الله عنه ته ورکړی، ځکه رسول الله ﷺ همېشه بيرغ له يوه نفره بل نفر ته نقلواوه او په دې کار کې دوی فايدي وې، یو دا چې د رسول الله ﷺ د اصحاب کرامو شرف پکښې ښکاره کېدی او بل په دې کار ټوله قبيلې خوشاله کېدې، لکه اوس، خزرج او نوري

قبیلې، نو ځکه بیرغ به همېشه د یوه نفره څخه بل نفر ته نقلېدی.

هغه قلا چې مسلمانانو فتحه کړه چې د ناعم قلا وه هلته خوراکي مواد ډیر نه وه پراته ځکه اصلاً دغې قلا ته خوراکي مواد د هغه بلي قلا څخه چې د صعب بن معاذ قلا وه ور وړل کېده او فقط دومره خواړه ورته راوړل کېده چې د دوی ورځ په تېرېدل. څرنګه چې د مسلمانانو خپل خوراکي مواد خلاص سوي وه او په دغه قلا کې هم مسلمانانو ته دومره خوراکي مواد په لاس نه ورغله چې د دوی گذاره په وسې نو په مسلمانانو کې لوږه شروع سوه، تر داسې اندازې چې د بني اسلم قبيله (دا هغه څوک دي چې په حدیبیه کې هم د رسول الله ﷺ سره ملګري وه او اوس په خیبر کې هم ور سره دي، دغه د بني اسلم قبیلې په مدینه منوره کې د انصارو سره ژوند کاوه) نو دغه بني اسلم ورسول الله ﷺ ته په شکایت ورغله ویل: یا رسول الله! لوږې په عذاب کړو، د لوږې څخه یې شکایت کاوه او د رسول الله ﷺ سره هم د خورولو دپاره شئ نه ؤ موجود، پوره لښکر دی او خواړه نه لري، رسول الله ﷺ دعاء وکړه او ویل: الهي ته د دوی په حال خبر یې دا درته معلومه ده چې د دوی سره قوت او طاقت نسته او زما په لاس کې هم شئ نسته چې دوی ته یې ورکړم، نو الهي دوی ته هغه قلا ور فتحه کړې چې په هغه کې خوراکي مواد ډیر وي، خیر او برکت پکښې وي.

خو د یهودو بیا هغه لویه قلا او هغه چې خوراکي مواد ډیر پکښې وه هغه دغه د صعب بن معاذ قلا ده چې دغه اوس محاصره ده، په دغه بله ورځ په سهار کې د یهودو د قلا څخه یو پهلوان را ووتی چې نوم یې یوشع ؤ او د مسلمانانو څخه یې د جګړې او مبارزې دپاره نفر و غوښتی، حُباب بن المنذر رضی الله عنه ورووتی او یهودي یې ډیر ژر ووژی، د یهودو څخه بل نفر را ووتی دا هم غواړي چې جنګ او مبارزه وکړي، ده ته د انصارو څخه یو نفر ورووتی، بیا هم یهودي ووژل سو، په دغه ورځ دغه یو په یو جنګ او مبارزه کېدل، یهود د جنګ دپاره په ډله ییز ډول نه را ووتل او د قلا دروازه نه سوه خلاصه.

څرنګه چې مسلمانان ډیر وږي وه هلته د خیبر په شا وخوا کې د خرو یوه ګله مگر کېدل مسلمانانو دغه خره ونيول او حلال یې کړه، د خرو په پخولو یې شروع وکړه، مسلمانان وږي دي د خورولو دپاره شئ نه لري اوس غواړي چې خره پاخه

کړې او وې خوري، که څه هم په پخوا کې دوی د خړو غوښې نه خوړلې او دا یې عادت هم نه ؤ مگر اوس د ډیرې لوړې مجبوره وه او رسول الله ﷺ هم نه دی په خبر، خو وروسته رسول الله ﷺ د لښکر د خبر او حال نیولو دپاره پر لښکر ګرځېدی وې لیده چې دېگونه باندي دي او په غوښو ډک دي ویل: دا څه شي دي؟ صحابۀ کرامو و ویل: یا رسول الله! خړه مو پیدا کړه او حلال مو کړه غواړو چې غوښې یې وخورو، مگر رسول الله ﷺ د خړه د غوښو د خوړلو څخه منعه کړه او د خړه غوښې یې حرامې کړې، د خړه غوښې په دغه وخت او دغه ځای کې حرامې سوې، یعنې: د مخه یې په اسلام کې د حلال او حرام حکم نه ؤ موجود مگر دلته یې د حرام والي حکم وسو، دا حکم د أهلي خړو په متعلق او باره کې دی دغه خړه چې د خلکو سره په کورو کې دي، خو یوهغه وحشي پټه درلودونکې خړه دي د هغو غوښې حلالې دي.

او په دغه ځای یعنې: خيبر کې رسول الله ﷺ د متعې نکاح هم حرامه کړه، د متعې نکاح هغه موقتي نکاح ده چې د معین وخت دپاره نکاح تېري او د وخت تر تېرېدلو وروسته هر یو په خپل کار پسې ځي، چې اهل تشیع یې تر اوسه پورې جائزه بولي او دغه نکاح پکښې کېږي او په دغه ځای کې پر مسلمانانو د ټولو هغو حیواناتو غوښې حرامې کړل سوې چې څیرونکي دارې لري، یعنې: چې هغه څلور تېره او اوږده نښونه ولري او همدارنگه د ټولو هغو مرغانو غوښې حرامې سوې چې د نورو مرغانو د څیرلو دپاره تېرې منګولي لري، نو هر هغه حیوان چې د څیرلو دپاره نښونه لري او هر هغه مرغه چې د ښکار دپاره منګولي لري غوښې یې حرامې دي، دغه درې کاره د خيبر د فتحي په وخت کې د صعب بن معاذ د قلا سره حرام سوې.

یهودو به همپشه د خپلو قلاوو ساتنه او حفاظت کاوه څوک نه سواى ور نژدې کېدلای ځکه په غشو یې ویشتل، خو کله کله به د دوی ځینې چوپانان د پسو سره را وتل او پسونه به یې نژدې و قلا ته ماړه کړه او بیرته به ولاړل، په دغه ورځ چې رسول الله ﷺ د خپلو اصحابو سره ناست دی یو شپانه را ووتی او څو پسونه یې را وایستل، مسلمانان د لوړې څخه ډیر په تکلیف دي پسونه ګوري خو د هغدا غشو په سبب نه سي ور نژدې کېدلای، رسول الله ﷺ و فرمایل: څوک د دغو پسو څخه یو څه مور ته

را وستلای سي؟ یو د اصحاب کرامو څخه چې نوم یې ابو الییس و وویل: زه یې را ولم یا رسول الله! رسول الله ﷺ و فرمایل: رایې وله، نو دغه صحابي کرار کرار په ناسته او څکېدلو پټ پټ ورغلی تر څو چې پسه ته ښه ور نژدې سو په یوه وار له خپله ځایه ور وغورځېدی او د پسو پر طرف یې ور وځغستل، دغه نور اصحاب کرام وايي: مور ده ته په تعجب کي سوو، یو پسه یې په راسته لاس ونيوی او یو په چپه لاس، دواړه پسونه یې لوړ نیولي وه او را ځغلي داسي را رهي دی لکه هيڅ شئ چې نه وي ورسره، خلک په تعجب ورته گوري څو پسونه یې رسول الله ﷺ ته راوړه او ویل: یا رسول الله! دغه یې ستا مهماني، دا د صحابه کرامو قوت، شجاعت او صداقت و.

اوس نو بیا رسول الله ﷺ او اصحاب کرام ناست دي چې د یهودو له طرفه د غشو ویشتل شروع سوه د غشو باران یې جوړ کړی او غشي یې هم تر دومره ليري مسافې رسېدل چې عادتاً غشي دومره فاصله نه رسېږي، دومره غشي اوري چې د ډیروالي په سبب مسلمانان زخمیانوي، چې یو گړ ځوي بل پر منلي، رسول الله ﷺ او اصحاب کرام د سپر په واسطه غشي له خپلو ځانو څخه گړځوي، غشي اوري او صحابه کرام د هغو په دفاع مشغول دي چې ناڅاپه او په یوه وار د قلا دروازه خلاصه سوه او یهودو حمله شروع کړه، د صعب د قلا څخه لښکر را ووتی او په یوه وار یې هجوم را وړی، څرنګه چې مسلمانان د غشو په گړځولو مشغول وه د جنگ دپاره یې تیاري او آمادګي نه درلودل خو د یهودو له طرفه شدید جنگ شروع سو، نو د دوهم وار دپاره مسلمانان پر شا ولاړل، د یهودو حمله دوام لري او جنگ شروع دی تر داسي اندازې چې یهود ورسول الله ﷺ ته ور ورسېدل او مسلمانان پر شا ځغلي، د جنگ پر میدان بېله رسول الله ﷺ او څو نفره اصحاب کرامو څخه بل څوک نه سوه پاته، نور ټول مسلمانان پر شا ولاړل، دا بیا د صعب بن معاذ د قلا مخ ته د مسلمانانو شکست و.

دلته نور رسول الله ﷺ مسلمانانو ته ورناري کړه: «إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ! أَيْنَ تَفِرُّونَ؟» د الله بندګانو! زما طرف ته راسی چیري تښتی؟ خو بیا هم د دغه ناګهاني هجوم څخه خلک په ځغستا کي وه، رسول الله ﷺ بیا ورناري کړه: «يَا أَهْلَ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ! يَا أَصْحَابَ الشَّجَرَةِ!» اي د رضوان د بيعت خلکو! اي د وني ملګرو! بيعت الرضوان

خوپه حدیبیه کې تر هغه ونه لاندي سوی ؤ، کله چې صحابه کرامو دغه رغ واورېدی بیرته را وگرځېدل، ځکه دوی هلته د رسول الله ﷺ سره پر مرگ او نه تېښته بیعت کړی ؤ، اوس رسول الله ﷺ په هغه نامه ورناري کړه او دوی هم په دغه نارۀ را وگرځېدل او د رسول الله ﷺ څخه یې دفاع شروع کړه، تر څو یهود یې بیرته پر شا کړه، د یهودو په دغه ناگهاني حمله کې د اصحاب کرامو څخه درې نفره شهیدان سوه او د مسلمانانو دغه بیرته ژر او ناڅاپه را وگرځېدل د دې سبب سوه چې یهود بیرته پر شا ولاړ سي، خو اوس دغه د مسلمانانو بیرته را وگرځېدل ناڅاپه او ناگهاني وه، یهودو چې کومه نقشه جوړه کړې وه هغه عبث او بې فایدې سوه اوس یهود وارخطاء دي، یهود پر شا ځي او مسلمانان په پسې دي، یهود غواړي چې په قلا نوزي او دروازه بنده کړي، څرنګه چې یهود او مسلمانان سره ګډ او خلط وه نو یهودو دروازه نه کړه بنده او مسلمانان په قلا پسې ورنوتل.

اوس نو د رسول الله ﷺ په ثابته پاته کېدلو سره هغه د مسلمانانو شکست په نصر او کامیابي بدل سو او په دغه حمله د صعب بن معاذ قلا هم فتحه سوه، څو نفره یهود بندیان ونيول سوه خو ډیرو یهودو وکولای سواي چې وتبستي او د زبیر قلا ته هغه چې د خیبر درېیمه قلا ده ولاړ سي، دغه د صعب بن معاذ د قلا په داخل کې ډیر کارونه پېښ سوه، یو دا چې په دغه قلا کې تر اندازې زیات د خوړلو غذايي مواد پراته وه، دومره خوراكي مواد موجود وه چې د مسلمانانو د ټول لښکر دپاره بس او کافي وه، لکه څرنګه چې رسول الله ﷺ دعاء کړې وه هغسي وسوه.

او بل مسلمانانو په دغه قلا کې درنه سلاح پیدا کړه چې په هغه کې منجنیق هم موجود ؤ (منجنیق داسي یوه آله ده چې د هغه په واسطه ډیري لويي لويي ډبري او د ډبري ليري فاصلې څخه پر دښمن ور غورځول کېږي) منجنیق په هغه وختو کې داسي ؤ لکه د نن ورځي توپ، رسول الله ﷺ د هغه نفر څخه پوښتنه وکړه کوم چې د مخه یې امان ور کړی ؤ ویل: دغه اسلحه یې د چا دپاره جوړه کړې وه؟ د یهودو خود چا سره د جنگ کولو نیت او اراده نه وه، هغه نفر ویل: دغه شیان یې ستا دباره جوړ کړي ود.

یهودو د مدینې منورې د حملې دپاره ډیره لویه نقشه جوړه کړې وه چې څه موده

وروسته يې دغه حمله کول، نو د دغې قلا د فتحه کېدلو سره د يهودو هغه وروستنی نقشه هم معلومه سوه، په دې قلا کې يې د شرابو ډير ځمان، بېلران او ژي پيدا کړه چې په شرابو ډک وه، رسول الله ﷺ و فرمايل: دغه ټول ځمان مات او ژي څيري کړی، يو د صحابه کرامو څخه چې په پخوا کې يې د شراب څښلو عادت درلودی او شراب تر څيبر د مخه منعه سوي وه، نو خود د هغه منعه کېدلو سره يې پرې ايښي وه. مگر اوس چې يې وليدل چې د شرابو څخه ډک ډک ځمان ماتېږي او د ده مخ ته بهېږي نو يې اشتها ورته وسوه، شيطان پر غالبه سو او شراب يې وڅښل، دغه نفر يې و رسول الله ﷺ ته راوستی ويل: يا رسول الله! عبدالله بيرته د شرابو وڅښلو ته رجوع وکړه بيا يې شراب وڅښل، رسول الله ﷺ ورولاړ سو خپله مبارکه چوټه يې وکښل او دغه نفر يې په واهه، دغه واقعته تر هغه د مخه وه چې د شرابو د څښلو جزاء نازله سي چې هغه په درو سره وهل دي، نو په دغه وخت کې دا هغه تعذير او جزاء وه چې رسول الله ﷺ دغه نفر ته ورکول او ټول صحابه کرام يې امر کړه چې چوټه وکارې او دئ په ووهي، صحابه کرامو هم په خپلو چوټو واهه، دا کار د هغه چا دپاره سپکاوی و چې شراب يې څښلي وه، دلته نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه و ويل: پر تا دي د الله لعنت وي ته شراب چښي او الله جبار منعه کړي دي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: يا عمر! لعنت مه پر وايه! دئ د الله او رسول الله سره محبت لري، هو گناهکاره دی مگر بيا هم الله او رسول الله خوښ لري، ايمان يې په زړه کې سته مگر انسان دی شيطان پر غالبه سو.

ورونو! دا چې يو وخت له يوه مسلمان يوه گناه پېښېږي دغه گناه بېل او جلا شی ده، ايمان او د الله جبار محبت بل شی دی، نور رسول الله ﷺ دغه مسئله او دغه معنی په دغه ځای کې موږ ته را وښوول، د دغسې کسانو دپاره توبه سته چې بالکل د گناه څخه په پاکېږي، موږ بايد يوه گنهکار ته همپشه د ذلت په سترگه و نه گورو، خو بد بختانه نن ورځ په موږ کې دا عادت گرځېدلې دی: که يو چا د خير او نصيحت خبره راته وکړه زه د ده هغه گناه ور يادوم چې لس پنځلس کاله د مخه ځني پېښه سوي وه، يعني: داسي ورته واييم: چې ته په خپله گنهکاره يې ته بيا اوس ما ته نصيحت کوې؟ او دا مي هير کړي دي چې د توبې دروازه خلاصه ده او الله جبار تواب او غفور دی،

ممکن الله ﷻ د ده په حال کې تغیر را وستلی وي.

او دغه په خپله لوی تغیر دی چې دئ یو وخت گنهکاره ؤ او نن یې د امر بالمعروف او نهی عن المنکر وظیفه پرغاړه اخیستې ده. خلکو ته اسلامي شریعت او د رسول الله ﷺ متابعت ورښوي، خو افسوس یې زما او ستا پر حال چې د ده حق ویل خو نه قبلوو، بلکه د تېر تاریخ پېښور هم ورکوو، لکه د ده د توبې قبلول او سمې لاري ته اوښتل چې زما په لاس او قدرت کې وي، یا دا چې د ده په باره کې هم د ځان پر قسم فکر کوم، یعنی: لکه څرنگه زه نه یم اصلاح سوی دئ هم هغه شی دی، یا زما په فکر او گمان دا هیڅ امکان نه لري چې یو گنهکاره دي سمې لاري ته واوړي.

خو په حقیقت کې دغه کار د دې دپاره کیږي چې زما غرور او لویي ما د نصیحت واوښتلو ته نه پرېږدي او زه د نصیحت د اوږدولو څخه په دغه طریقه سره ځان خلاصوم، نه غواړم چې دنیوي مجلس او بېمعنا خبري مي د خیر او مصلحت په خبرو بدل سي، نو د نصیحت او دیني خبرو مخه په هره طریقه سره چې وي نیسم.

ورونو! پر دغه موضوع دا چې نن ورځ زه او ته په مبتلاء یو ډیرې خبري سته چې د هغو بیانول ځان ته جلا بحث دی، خو فقط دومره به و وایم: که د امر بالمعروف او نهی عن المنکر دپاره یا د وعظ او نصیحت کولو دپاره دا شرط کښېښوول سي چې دغه نصیحت کوونکی باید خامخا د گنهو څخه پاک او معصوم وي، نو پسله انبیاء ﷺ څخه باید هیڅوک د دین او وعظ خبري و نه کړي، ځکه بېله انبیاء ﷺ څخه نور ټول انسانان د خطاء او گناه سره مخامخ دي، بلکه دا هم باید درملومه وي چې د دیني خبرو کول او اوږدل په خپله د خیر او ثواب کار دی. (بیرته به خپلې قصې ته ولاړسم)

مسلمانانو دغه د صعب بن معاذ په قلا کې یو سرې بڼدي ونيوی که گوري هغه سرې سلام بن مشکم ؤ چې د یهودو د پاچهانو څخه یو پاچا ؤ، مریض ؤ او نه یې سواي کولای چې وتښتي، رسول الله ﷺ د ده په وژلو امر وکړی، نو سلام بن مشکم د صعب بن معاذ په قلا کې و وژل سو، اوس نو د دغو دوو فتحه سوو قلاوو ټول یهود د نطاة د منطقي و درېمي قلا ته چې د زبیر قلا ورته ویل کېده ولاړل، بیا نور رسول الله ﷺ مسلمانان امر کړه چې د صعب بن معاذ د قلا و بامو ته لوړ و خېژی او په لوړ

آواز تکبیرونه وایاست، مسلمانان هم لور و قلا ته وختل او ټول لښکر په لور آواز د الله اکبر نارې وهي، دومره په زوره تکبیرونه یې ویل چې د خیبر هغه بلي حصې چې کتیبه نومېدل اورېدل او هلته د یهودو زرونه نور هم د بیري ډک سوه، پوه سوه چې د صعب قلا هم مسلمانانو ونيول، دغه د مسلمانانو تکبیرونه د دوی د بیري سبب وگرځېدل، الله ﷻ خپل لښکر په تکبیر ویلو کامیابه کړی، د تکبیر ویلو او نشرېدلو وخت او سبب دغه وخت او دغه ځای دی، الله ﷻ د تکبیر په نارو کې تاثیر اېښی دی کفار همپشه د تکبیر په نارو سره بیرېږي او دغه د تکبیر نارې بدې پر لگېږي.

د زبیر د قلا فتحه کېدل

رسول الله ﷺ د مسلمانانو یوه ډله پرېښوول چې د دغو دوو فتحه سوو قلاوو چې د ناعم او صعب قلاوي وې ساتنه او حفاظت وکړي او په خپله رسول الله ﷺ د نورو اصحاب کرامو سره د خیبر و درېمي قلا ته رهي سو چې د زبیر قلا ده، د زبیر قلا ډیره مضبوطه او محکمه قلا وه او د غره پر سر جوړه سوې وه چې نه آسان ورتلای سواى او نه لښکر ور ختلاى سواى، دغه قلا د یهودو تر ټولو قلاوو مضبوطه او محکمه وه، مسلمانانو هر څه کوښښ وکړی چې دغه قلا ونیسي مگر دا کار مشکل ؤ، له هره طرفه پر راغله بیا هم نه سوه کامیابه او یهودو بیا قصد کړی دی چې د قلا څخه هیڅ نه راوړي، یهودو یو د بل سره وویل: د ناعم د قلا څخه ور وتلو هغه یې را څخه ونيول، بیا د صعب د قلا څخه ور وتلو هغه یې را څخه ونيول، اوس که دلته یو کال هم کښېنو په والله که ور ووزو، نو یې مسلمانانو ته وویل: تاسي هلته دباندې کښېنی خو موږ نه درزو، دلته د مسلمانانو هیڅ لار نه جوړېږي چې قلا ته ور ننوزي ځکه د ها خوا یې په غشو ولي، د قلا محاصره دوام لري مگر د مسلمانانو هیڅ امید نسته چې دغه قلا دي ونیسي، څنگه یې ونیسي؟ مسلمانان ور نژدې کېدلای نه سي او یهود نه را وزي، د مسلمانانو یوې ډلې کوښښ وکړی چې قلا ته ورسې خو څه یې و نه کړه، بلي ډلې کوښښ وکړی د هغو هم په وسه څه نه سوه پوره، ټول کوښښونه یې بې فایدې دي، قریبه ده چې مسلمانان نا امیده سي څنگه او په کومه طریقه سره دغه قلا ونیسي؟

دغه د نامیدی په وخت کې یو یهودي چې نوم یې غزال ؤ د نورو یهودو په پټه راغلی او د رسول الله ﷺ سره یې د ملاقات غوښتنه وکړه، اجازه ورکول سوه او د رسول الله ﷺ سره کښېنستی، رسول الله ﷺ و فرمایل: څه خبر دي را وری دی؟ غزال وویل: خبره دا ده چې دغه قلا نه نیول کېږي د هیچا په وسه نه ده پوره چې دغه قلا ونیسي قلا په خوراكي موادو ډکه ده، په خلکو او اسلحو ډکه ده، مالونه پکښې دي، رسول الله ﷺ و فرمایل: راغلی یې چې ما و بېروې؟ الله ﷻ وعده را سره کړې ده چې خیبر به فتحه کوم، یهودي وویل: زه پوهېږم او زموږ په کتابو کې راغلي دي چې ته به خیبر فتحه کوې او زموږ مشکل هم دغه دی، رسول الله ﷺ و فرمایل: نو د څه شي دپاره راغلی یې؟ یهودي وویل: زه به داسې لار دروښیم چې په هغه طریقه سره ته دغه قلا ونیسي مگر په دې شرط چې ما ته به امان را کوې، زما ښځه، زما اولادونه، زما اقرباء او زموږ مالونه به ټول په امان یو، بیا به زه داسې لار دروښیم چې قلا فتحه کړې او وې نیسي، رسول الله ﷺ وویل: خوښه مې ده ته او ستا کورنۍ په امان یاست، یهودي وویل: یا محمد! ﷺ دغه قلا اوبه نه لري په دغه قلا کې ټول شیان سته خو اوبه نه لري ته یې وینې چې قلا لوږه پر غره ده، نو اوبه دکومي خوا ورته راځي؟ رسول الله ﷺ وویل: نو دوی څه شي چښي؟ یهودي وویل: دوی لاندې په غره کې لاري او غارونه لري (چې په پښتو نغم ورته وايي) یعنی: یهودو په دغه غره کې نغم جوړ کړی دی چې هلته تر غره دباندې یې د اوبو د چینو و منطقي ته ورباسي، نو دوی د شپې د هغو چینو څخه اوبه اخلي او بیرته قلا ته ځي او تاسې نه په خبرېږی، رسول الله ﷺ په تعجب کې سو وویل: دغه چینی او نغم چیرې دي؟ یهودي وویل: زه به یې دروښیم، نویې مسلمانان رهي کړه او هغه د نغم ځای یې ور وښووی، رشتیا هم هلته دروازه ده او بیا په غره کې نغم دی چې د دغې لاري څخه یهود د اوبو وچینو ته ورځي اوبه اخلي او بیرته ځي.

صحابه کرامو دغه دروازه وټرل او دلته یې نفر هم ورته کښېنول، یهود چې راغله غواړي چې اوبه واخلي که ګوري دروازه ټرلې ده، اوس اریان سوه چې دا څه پېښه ده؟ بیرته ولاړل څه صبر او انتظار یې وکړی مگر بېله اوبو کله ژوند کېږي، نو یهودو

بله هيڅ لار او چاره نه درلودل د قلا دروازه يې خلاصه کړه او پر مسلمانانو يې هجوم وروړی ډيره شديدې حمله يې وکړه، مسلمانان هم ټينگ ورته ودرېدل او پر يهودو يې حملې شروع کړې، څو د شديد جنگ په نتيجه کي يې د يهودو څخه قلا ونيول، نو د زبير قلا هم د مسلمانانو لاس ته ورغله چي دا د يهودو هغه ټينگه او محکمه قلا وه، دا د الله ﷻ نصرت او مرسته وه چي دغه غزال نومي يهودي يې مسلمانانو ته مسخره کړی او دغه لاري يې ورونيول، که نه د دغي قلا د فتحه کولو دپاره هيڅ لار نه وه.

د ابې د قلا فتحه کېدل

اوس نو مسلمانان د نطاة د منطقي څخه فارغه سوه (نطاة) يې ټول ونيوی او د (شق) منطقي ته ورغله او هلته يې د ابې قلا محاصره کړه چي دغه قلا هم د يوې غونډې پر سر ده رسول الله ﷺ ابو دُجانه ﷺ امر کړی چي د دغي قلا د حملو او هجوم مشرتوب ستا پر غاړه دی، ابو دُجانه ﷺ هم په حملو شروع وکړه پرله پسې حملې کوي او يهود هم د دغو حملو جواب وايي، دغه د حملو حالت څو ورځي دوام درلودی خو په عين وخت کي مبارزه او پهلواني يعني: نفر په نفر جنگونه هم کيږي، څو يوه ورځ د يهودو له طرفه دوه پهلوانان را ووتل او د مسلمانانو څخه يې د مبارزې دپاره نفر وغوښتی، خو دغه دواړه پهلوانان د مسلمانانو له طرفه و وژل سوه، مگر هغه دوهم پهلوان چا و وژی؟ د هغه وژونکی د مسلمانانو مشهوره پهلوان ابو دُجانه ﷺ هغه د سره دسماي خاوند و، مگر ابو دُجانه ﷺ د يهودو د پهلوان تر وژلو وروسته په يوه وار د قلا دروازې ته ور وختل، په دغه وخت کي مسلمانان هم د ده سره په قلا ور ننوتل او هلته دننه په قلا کي ډير تريخ جنگ شروع سو خو په جنگ کي يهودو ماته وخوړل او په کراره کراره د نزار و قلا ته تښتېدل، په دغه قلا کي هم مسلمانانو ته ډير غنيمتونه په لاس ورغله، اوس نو د خيبر په اوله حصه کي او د شق په منطقه کي دغه يوه قلا پاته ده چي د نزار قلا ورته ويل کيږي.

د نزار د قلا فتحه کېدل

اوس نو بيا په پاته قلاوو کې يا د خيبر د اولي حصې په ټولو قلاوو کې د نزار قلا محکمه او مطبوظه قلا وه، د يهودو تقريباً دا يقين و چې مسلمانان که هر څومره کوښښ هم وکړي دغه قلا نه سي نيولای نو ځکه يې خپلې ښځې او ماشومان ټول په دغه قلا کې سره يو ځای کړي وه، د يهودو په هغه د مخنيو څلورو قلاوو کې نه ښځې وې نه ماشومان هلته يوازې جنگي نفر اوسېدل، مگر دغه قلا د يهودو هغه د امان او اطمینان ځای و، دوی ويل: ښايي نوري قلاوي فتحه سي خو دغه قلا نه فتحه کېږي او اوس مسلمانانو دغه قلا محاصره کړه، څو ورځې تيرې سوې مسلمانان غواړي چې د نزار قلا هم فتحه کړي خو دې کار ته هيڅ لار نه جوړېږي، يهودو جنگ او را وتل، حملې او مبارزې، ټول پرېښوول، خاصاً چې په دغه قلا کې ښځې او ماشومان هم اوسېږي نو پر هغو هم بېرېږي، مگر مسلمانان چې بيا هر وخت قلا ته ور نژدې سي په غشو او ډبرو يې ولي څوک نه سي کولای چې دغې قلا ته ور نژدې سي، څو ورځې پر دغه محاصره تيرې سوې هيڅ داسې علامه او نښانه نسته چې مسلمانان دي دغه قلا ونيسي، رسول الله ﷺ امر وکړ چې هغه منجنیق چې يهودو جوړ کړی و را کش کړی (منجنیق خو هغه آله وه چې په هغه سره ډبرې او اوروڼه غورځول کېدل او يهودو د مدينې منورې د نيولو دپاره جوړ کړی و) مسلمانانو هم منجنیق را کش کړی ترڅو د نزار و قلا ته يې را وستی.

بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: چې هغه دباب هم راوړی (دباب) بيا يوه بله ثقيله سلاح وه چې د يهودو د قلاوو څخه مسلمانانو ته په لاس ورغلې وه او دباب داسې شئ دی چې د ډبرې لويې او لوړې ځنې په شکل د لرگو څخه جوړ سوی دی او پر (عربو) يا پايو گرځي، چې قلاوو ته درول کېږي او پر دغه دباب خيژې او قلا ته ور اوړي، نو اوس که دغه دباب خالي ځنه وي او قلا ته ور نژدې سي خو د قلا خلک يې په غشو او ډبرو ولي، مگر يهودو دغه دباب د يوې داسې لويې اوږدې ځنې پر شکل جوړ کړی و چې پر لرگو څرخېدل او پر عربو په پوري وهلو تله، د مخ له طرفه په څرمنو پټه سوې

وه، ځکه که چيري دغه د دباب نفر د قلا له طرفه په غشو يا ډبرو و وېشل سي دغه څرمني د هغه په مخ کي دي او د هغه نفر څخه غشي او ډبري په گړخول کيږي.

اوس چي مسلمانانو دغه دباب د قلا پر طرف ور رهي کړي يهودو بيا اورونه پر را غورځول چي دغه څرمني په وسوځل سي، رسول الله ﷺ امر وکړي چي دغه څرمني په اوبولندي کړي چي نه غشي، نه ډبري او نه اور تاثير پر کوي، دا خو دباب سو.

اوس نو مسلمانان د هغه منجنیق په واسطه د قلا دېوال په لويو لويو ډبرو ولي، رسول الله ﷺ امر وکړي چي په منجنیق د دېواله يو ځای ولي، يعني: په ټولو ډبرو د دېواله يوه حصه ولي، ځکه هغه حصه ضعيغه کيږي او نږيږي، مسلمانانو هم د دې دپاره چي په دغه ويشتلو دېوال و نږيږي د ډبرو ويشتل ټول پر يوه ځای کول، او نور مسلمانان بيا له بله طرفه پر هغه لويو ځنو چي دباب ورته ويل کېده پر قلا حملې کوي او ور نژدې کيږي، يهود يې په غشو او ډبرو ولي خو د هغه څرمنو په واسطه مسلمانان ساتلي دي، په اورو يې ولي، هغه بيا څرمني لنډې دي اور نه اخلي، يهود په بېره کي دي له يوه طرفه دېوال د منجنیق په ډبرو ويشتل کيږي او هغه دېوال کرار کرار نږيږي او له بله طرفه مسلمانان په هغه دباباتو حملې پر کوي او کرار کرار قلا ته ور نژدې کيږي، يهود بيا هم کوبښن کوي چي دفاع وکړي خو په آخر کي مسئله تر دفاع تېره سوه او د تيښتي په فکر کي سوه.

هلته مسلمانانو د منجنیق په واسطه د قلا د دېواله يو ځای و نړاوه او تر هغه ځای په قلا ور ننوتل، هلته دننه په قلا کي د مسلمانانو او يهودو په منځ کي شديد جنگ شروع سو څرنگه چي يهودو د دغي قلا څخه و نورو قلاوو ته د تيښتي لار نه درلودل، نو خود يې د جنگ لار اختيار کړه د جنگ په نتيجه کي يهودو بده ماته وخوړل، هغه کسان چي وژل کېدل و وژل سوه او هغه کسان چي تبتهدلای سواي و تبتهدل ښځي او ماشومان يې و مسلمانانو ته ور پرېښوول، د دغي قلا په فتحه کولو سره د خيبر اوله نيمه حصه چي د نطاة او شق حصه وه او پنځه قلاوي پکښې وې پوره فتحه سوه، که څه هم په دغه منطقه کي هلته نوري کوچنۍ قلاوي وې مگر د هغو قلاوو اوسېدونکو چي د دغي لويي او محکمي قلا فتحه کېدل وليده هغه نوري قلاوي يې خالي کړې

او د خیبر د ښار و دوهمي حصې ته چې کتیبه وه و تښتېدل .
 کله چې د نزار هغه مطبوظه او محکمه قلا هم فتحه سوه ، د يهودو ټولې ښځې او ماشومان مسلمانانو بندیان ونيول او په قلا کې موجود شيان ټول مسلمانانو په غنیمت واخيستل ، هغه نارینه يهود چې چې له دغې قلا څخه و تښتېدل ډېر يې د کتیبه و منطقي ته ولاړل دلته نور رسول الله ﷺ و فرمايل : دا د خیبر د قلاوو آخري قلا ده چې جنگ پکښې وسويږي : پسه دې يهود جنگ نه کوي .

ومغه تروې چې و څيږو ووهمي حصې و فتحه کولو حالات ورته بيان سي لومړی به و صفيې سره و رسول الله ﷺ و نکاح کولو سبب (و کیفیت ورته بيان سي) .

په دغه قلا کې د يهودو ټولې ښځې بنديانې ونيول سوې ، چې په وروسته کې بيا صفيه بنت حبي د دې د مېړه کنانه بن ابي الحقيق تر وژلو وروسته هم د بنديانو په جمله کې شامله سوه او دغه ښځې د پوره خیبر تر فتحه کولو وروسته پر مسلمانانو وپېشل سوې .
 د دغو ښځو څخه د رسول الله ﷺ حصه صفيه د حبي بن أخطب لور وه ، هغه حبي بن أخطب چې په بني قريظه کې حلال کړل سو او قصه مو د مخه درته بيان کړې ده ، دغه صفيه دکنانه بن ابي الحقيق ښځه وه چې د خیبر پاچا ؤ او هغه هم په وروسته کې و وژل سو او ښځه يې د بنديانو سره يو ځای کړل سوه ، مگر د مخه تر دې چې د يهودو ښځې پر مسلمانانو وپېشل سي د حيه الکلبې ﷺ و رسول الله ﷺ ته ورغلی ويل : يا رسول الله ! د بنديانو ښځو څخه يوه مينځه ما ته را کړه ، رسول الله ﷺ ورته و ويل : ورسه يوه واخله ، دئ چې ورغلی دغه صفيه د حبي بن أخطب لور يې واخيستل خو د اصحاب کرامو څخه يوه نفر و رسول الله ﷺ ته و ويل : يا رسول الله ! دغه صفيه د يوه پاچا لور او د بل پاچا ښځه ده د بني قريظه او بني النضير بي بي ده او تا و د حيه الکلبې ته ورکړه دغه ښځه بېله دې څخه چې ستا مينځه وي د بل چا سره نه بڼايي ، نور رسول الله ﷺ د حيه الکلبې د دې سره را وغوښتي ، هغه هم رسول الله ﷺ ته ورغلی ، رسول الله ﷺ ورته و ويل : بېله دې څخه بله مينځه واخله او پر صفيه يې اسلام عرض کړی او دې هم سمدستي وويل : أشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله .

رسول الله ﷺ په تعجب کي سو چي څنگه ژر يې اسلام قبول کړی؟ د خيبر د يهودو څخه اول نفر دی چي مسلمان نيږي، نو ويل: څنگه ژر مسلمان سوې؟ دې ﷺ وويل: کله چي تا د مکې مکرمې څخه مدينې منورې ته هجرت وکړی زما پلار خي بن اخطب او زما اکا ابوياسر بن اخطب قبا ته در ووتل چي تا وويني. وروڼو! دغه قصه مي د هجرت په شروع کي مفصله درته بيان کړې ده، ان شاء الله په ياد کي به مو پاته وي، نو صفيي ﷺ وويل: زما پلار او زما اکا ستا د ليدلو دپاره در ووتل، کله چي بيرته کور ته راغله او زه کوچنی وم خو د دوی خبري مي اورېدې او په خبرو يې پوهېدم، اکا مي زما د پلار څخه پوښتنه وکړه چي آيا هغه هغه دی؟ پلار مي ويل: هو.

بيا مي اکا ورته وويل: دا هغه نبي دی چي زموږ سره يې په تورات کي بيان سته؟ پلار مي ويل: هو.

بيا مي اکا ورته وويل: تا يې ټولي علامې وليدلې؟ او ودي پېژندی؟ پلار مي ويل: هو، د يهودو په رب قسم چي هغه نبي دی. اکا مي ورته وويل: نو څه نيت دي دی؟

پلار مي ورته وويل: ترڅو چي ژوندی يم دښمني به ورسره کوم.

نو صفيي ﷺ وويل: د هغه وخته څخه مي اسلام په زړه کي و، زه هغه وخت پوه سوم چي ته نبي يې ځکه پلار او اکا مي دواړو شاهدي آداء کول چي ته نبي يې او اوس چي موقع براهه سوه مسلمان سو.

کله چي رسول الله ﷺ د دې ايمان او صداقت وليدل نور رسول الله ﷺ ورته وويل: ته ځره او آزاده يې او دا يې په نکاح کړه نو صفيه ﷺ ام المؤمنین وگرځېده، خو د نکاح په شپه رسول الله ﷺ د دې پر مخ يوه شنه لکه يا داغ وليدی، نو يې پوښتنه ځني وکړه چي دغه شين داغ د څه شي دی؟

دې ﷺ وويل: يا رسول الله! خيبر ته ستا تر را تگ د مخه ما خوب لیدی: لکه سپوږمۍ چي له خپله ځايه ايسته سي او زما په غيږ کي و لوږي او په والله ستا په باره کي ما هيڅ فکر نه و کړی او نه مي په ياد وې، نو ما دغه خوب خپل خاوند ته ووايه،

خاوند مي يوه ټينگه چپلاخه يا خپپره پر مخ را سره کړه او ويل: ته هغه پاچا غواړې چې په مدينه کي دي؟ دا د هغې چپلاخي داغ او لنگه ده.

رسول الله ﷺ صفیه رضی اللہ عنہا په نکاح کړه او دا ام المومنین وگرځېده، مگر د رسول الله ﷺ نورو ازواجو مطهراتو چي د دې درجه او مقام، ادب او کمال ليدل، نو به يې کله کله په خبرو زهيرول، کله چي به يې غوښته چي دې رضی اللہ عنہا ته تکليف ورکړي نو به يې ورناري کړه: يا بنت يهودي! يعني: اي د يهودي لوري!

سبحان الله! دا د بُنو طبيعت دی، بلکه د بشر طبيعت دی او بشر عاجزه دی.

نو صفیې رضی اللہ عنہا به ژړل، خويوه ورځ رسول الله ﷺ راغلی او دا رضی اللہ عنہا ژاړې، رسول الله ﷺ پوښتنه ځني وکړه چي ولي ژاړې؟ دې ويل: يا رسول الله! ستا بنځي ما ته وايي: د يهودي لوري (مگر حیی بن أخطب چي د صفیې رضی اللہ عنہا پلار و د هارون عليه السلام د اولادې څخه و) نور رسول الله ﷺ ورته وويل: که يې بل وار دغه خبره درته وکړه، ته ورته و وايه: پلار مي هارون عليه السلام او اکا مي موسی عليه السلام دي، آيا په تاسي کي څوک داسي پلار او اکا لري؟

بل وار چي ورته و ويل سوه چي اي د يهودي لوري، دې ورته و ويل: پلار مي هارون او اکا مي موسی دی په تاسي کي داسي څوک سته چي پلار يې نبي او اکا يې نبي وي؟ نو دوی يې جوابه او پته خوله سوې، د رسول الله ﷺ په مرسته صفیه رضی اللہ عنہا غالبه سوه، دا ام المؤمنین صفیې رضی اللہ عنہا د اسلام او د رسول الله ﷺ سره د نکاح کولو قصه وه.

او د رسول الله ﷺ نکاح د صفیه رضی اللہ عنہا سره په دې سبب وه چي رسول الله ﷺ غوښتل چي هغه شديد عداوت کوم چي د يهودو او مسلمانانو په منځ کي موجود دی د دغې څپې، په واسطه لږ او کم سي او په دغه څپني سره دغه دوه متضاد قومونه سره نژدې سي، د يهودو قبيلې اسلام ته تشويق او را جذب سي، دا ځکه چي په عربو کي څپني ډير اعتبار درلودی او د څپني ډير خاص مراعت کېدی، او يهود هم په دغو عاداتو او رواجو کي د عربو په شان وه او د عربو خاصيتونه پکښي موجود وه، که نه صفیه رضی اللہ عنہا د بنايست او جمال خاونده نه وه، بلکه د سيرت کتابونه د دې رضی اللہ عنہا قیافه داسي بيانوي چي دا رضی اللہ عنہا په قد ډېره کوچنۍ او گردۍ وه.

وورهم ټوک پای

الله ﷻ لره دي حمد او ثنا وي چي د سرور کائنات ﷺ ژوند د دوهم ټوک د ليکلو او پوره کولو توان او توفيق يې را کړی او هم د دغه رب ﷻ له درباره دا خواست او غوښتنه کوم چي د پاته درېيم ټوک د ليکلو او پوره کولو دپاره صحت او توفيق را کړي.

«وما توفيقی إلا بالله علیه توکلتُ و إليه أنیب»

﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ ﴿وَسَلِّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ﴾

﴿وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه سیدنا و حبیبنا و مولانا محمد

وآله و اصحابه و اهل بیته اجمعین.

و السلام علیکم ورحمة الله و بركاته.

ستاسي دعاء محتاج

(عنايت الله "علمي")

د مؤلف له طرفه نشر سوي او چاپ سوي کتابونه

- ۱- د سرور کائنات صلى الله عليه وسلم ژوند : په درې ټوک کېښي .
- ۲- خُلَفَاءُ الرَّاشِدِينَ : په يوه ټوک کېښي .
- ۳- ديني او اخلاقي لارښوونې : په يوه ټوک کېښي .
- ۴- شيطان د انسان د بښمن دی : وړوکې رساله .
- ۵- د ساحر له شره خلاصون : په يوه ټوک کېښي .
- ۶- آخري سفر : په يوه ټوک کېښي .
- ۷- نصيحتونه : په يوه ټوک کېښي .

که ژوند او صحت باقي وه تر لاس لاندي کتاب د قصص الأنبياء عليهم السلام په نامه سره ياد يږي، إن شاء الله تعالیٰ په راتلونکي وخت کي به ترتيب او چاپ سي .

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

د کتاب د ټولو لوستونکو څخه دا هيله او غوښتنه لرم چي د رب ﷻ له درباره ما، زما مور او زما هغه پلار ته چي زما مربي او زما استاد دی د مغفرت او بخښني خاصه دعاء وکړي او رب ﷻ ما ته نور توان او توفيق راکړي چي د عامو مسلمانانو ديني خدمت وکړم، او الله ﷻ دي هغه چا ته د خير بدله او د خير جزاء ورکړي چي زما سره يې د دغه کتاب په چاپولو او نشرولو کي مرسته او کومک کړی دی .

عنايت الله "علمي"

د دوهم ټوک فهرست

۱۰۰

مخ	سر لیک	شمېر
۴۷۰	..... د بدر لویه او عظیمه غزاء	۱
۴۷۴	..... اسلامي لښکر د بدر پر طرف حرکت کوي	۲
۴۷۶	..... د مکې مکرمې مشرکان د جنگ دپاره تیارېږي	۳
۴۸۱	..... د رسول الله ﷺ مشورتي مجلس	۴
۴۹۶	..... د مبارزې شروع کېدل	۵
۵۰۵	..... ابلیس علیه لعنه د جنگ له میدان ه وزي	۶
۵۰۶	..... د ابو جهل وژل کېدل	۷
۵۱۲	..... په بدر کې د صادق ايمان خو نمونې	۸
۲۲۵	..... د جنگ بندیان	۹
۵۲۶	..... هغه خا ته د رسول الله ﷺ ورتگ چي د کفارو جسدونه ...	۱۰
۵۲۹	..... پر ابو لهب د جنگ د بایلو تاثیر	۱۱
۵۳۱	..... مدینې منورې ته د مسلمانانو د نصرت خبر رسېدل	۱۲
۵۳۳	..... نبوي لښکر مدینې منورې ته حرکت کوي	۱۳
۵۴۲	..... قرآن مجید د بدر د جنگ په باره کې بیان کوي	۱۴
۵۴۵	..... د بدر او اُحُد په منځ کې عسکري حرکتونه	۱۵
۵۴۷	..... په گُدر کې د بني سلیم غزاء	۱۶
۵۴۷	..... د رسول الله ﷺ د وژلو د سیسه	۱۷
۵۵۰	..... د بني قینقاع غزاء او سبب	۱۸
۵۵۹	..... د السویق غزاء	۱۹
۵۶۰	..... د ذی امر غزاء	۲۰
۵۶۲	..... د کعب بن الاشرف یهودي وژل	۲۱

د دوهم ټوک فهرست	۲
۵۶۸ ..... د فُوع يا بحران غزاء	۲۲
۵۶۹ ..... د زيد بن حارثه <small>رضي الله عنه</small> سر په يا ټولۍ	۲۳
۵۷۱ ..... د اُحد غزاء يا د يوه نيستي کوونکي جنگ دپاره	۲۴
۵۷۴ ..... د مشرکانو د لښکر جوړېدل	۲۵
۵۷۶ ..... د دفاع دپاره د مسلمانانو مشورتي غونډه	۲۶
۵۷۸ ..... اسلامي لښکر جوړول او د جنگ ميدان ته وتل	۲۷
۵۸۶ ..... د جنگ او دفاع دپاره نقشه	۲۸
۵۹۲ ..... د مشرکانو د لښکر تياري	۲۹
۵۹۳ ..... د قريشو له طرفه سياسي هلي حلي	۳۰
۵۹۵ ..... د مشرکانو د لښکر د احساساتو د لوړولو دپاره	۳۱
۵۹۶ ..... د جنگ اور بلېدل	۳۲
۶۰۳ ..... د اسد الله حمزه بن عبد المطلب <small>رضي الله عنه</small> شهادت	۳۳
۶۰۵ ..... په جنگ کي د غشي وپشتونکو کاميا به برخه	۳۴
۶۰۷ ..... د غشي وپشتونکورسوا کوونکي غلطي	۳۵
۶۱۴ ..... د رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small> پر شا وخوا شديد جنگ	۳۶
۶۲۳ ..... پر رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small> د مشرکانو د فشار دېرېدل	۳۷
۶۲۴ ..... د اُحد د ورځي عجيبه او نادره قهرمانۍ	۳۸
۶۲۶ ..... د رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small> د وژل کېدلو آواز	۳۹
۶۲۹ ..... د ابي بن خلف کافروژل کېدل	۴۰
۶۳۲ ..... د شهيدانو د پزو او غوړو پرېکول	۴۱
۶۳۴ ..... تر جنگ وروسته د عمر فاروق <small>رضي الله عنه</small> او ابوسفيان خبري	۴۲
۶۳۹ ..... د شهيدانو را ټولول او بنخول	۴۳
۶۴۳ ..... مدينې منورې ته رجوع، د حب او قربانۍ نادره حالات	۴۴
۶۴۵ ..... د اُحد په جنگ کي د دواړو طرفو وژل سوي کسان	۴۵
۶۴۶ ..... د حمراء الاسد غزاء	۴۶
۶۵۴ ..... د اُحد پر غزاء الهي تبصره	۴۷

۳	د دوهم ټوک فهرست
٦٦٥	د ابو سلمه <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٤٨
٦٦٦	د خالد بن سفیان د وژلو دپاره د عبد الله لېږل..... ٤٩
٦٦٩	د عمرو بن العاص اسلام..... ٥٠
٦٧١	د رجیع د اوبو غمجنه واقعہ..... ٥١
٦٧٧	د بئر معونه فاجعه..... ٥٢
٦٨٣	د بني النضير د يهودو سره غزاه..... ٥٣
٦٩١	د ذات الرقاع غزاه..... ٥٤
٦٩٥	د بدر دوهمه غزاه..... ٥٥
٦٩٧	د دومة الجندل غزاه..... ٥٦
٦٩٩	د خندق يا احزابو غزاه..... ٥٧
٧٤٤	د بني قريظه د يهودو سره غزاه..... ٥٨
٧٦٢	د سلام بن ابی الحقيق يهودي وژل..... ٥٩
٧٦٥	د محمد بن مسلمه <small>رضي الله عنه</small> سريره يا ټولې..... ٦٠
٧٦٩	د بنو لحيان غزاه..... ٦١
٧٧٢	د عكاشه <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٦٢
٧٧٣	د محمد بن مسلمه <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٦٣
٧٧٥	د ابو عبیده عامر بن الجراح <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٦٤
٧٧٥	د جموم ته د زيد بن الحارثه <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٦٥
٧٧٦	د عيص ته د زيد بن الحارثه <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٦٦
٧٧٨	د بني مصطلق غزاه..... ٦٧
٧٨٢	د بني مصطلق تر غزاه د مخه او په غزاه كي منافقان..... ٦٨
٧٩٤	د اټک يا لويو درواغو حادثه..... ٦٩
٨١٠	د عبد الرحمن بن عوف <small>رضي الله عنه</small> سريره..... ٧٠

د دوهم ټوک فهرست		۴
۸۱۰	د علي بن ابي طالب <small>عليه السلام</small> سريه	۷۱
۸۱۱	د ابوبکر الصديق <small>رضي الله عنه</small> سريه	۷۲
۸۱۲	د کرز بن جابر الفهري <small>رضي الله عنه</small> سريه	۷۳
۸۱۳	د حدیبیې پېښه او صلحه	۷۴
۸۳۱	مکې مکرمې ته د عثمان بن عفان <small>رضي الله عنه</small> لېږل	۷۵
۸۴۳	د مسلمانو بنځو هجرت	۷۶
۸۴۴	د حدیبیې پر صلحه تبصره	۷۷
۸۶۱	د مدینې منورې د ژوند دوهمه مرحله او نوې دوره	۷۸
۸۶۲	د حدیبیې تر صلحي وروسته عسکري حرکتونه	۷۹
۸۶۸	د خیبر د غزاء سبب	۸۰
۸۶۹	خیبر ته وتل	۸۱
۸۸۵	د خیبر دلاري واقعات	۸۲
۹۰۵	د صعب بن معاذ د قلا محاصره او فتحه کېدل	۸۳
۹۱۲	د زبیر د قلا فتحه کېدل	۸۴
۹۱۴	د ابي د قلا فتحه کېدل	۸۵
۹۱۵	د نزار د قلا فتحه کېدل	۸۶

پای

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**